

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія «Філологічна»

Випуск 39

Острого – 2013

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 2 від 26 вересня 2013 року).*

*Збірник затверджено постановою президії ВАК України
від 22 квітня 2011 року № 1-05/4*

Редакційна колегія:

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор;
Білоус П. В., доктор філологічних наук, професор;
Вокальчук Г. М., доктор філологічних наук, доцент;
Пасічник І. Д., доктор психологічних наук, професор;
Поліщук Я. О., доктор філологічних наук, професор;
Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор;
Хом'як І. М., доктор педагогічних наук, професор, академік АН ВШ України;
Яворська Г. М., доктор філологічних наук, професор.

Укладачі:

Ковальчук І. В., кандидат психологічних наук, доцент.
Коцюк Л. М., кандидат філологічних наук, доцент.
Новоселецька С. В., кандидат психологічних наук, доцент.

Н 34   Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 39. – 2013. – 286 с.

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

*Адреса редколегії:
35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія»,
факультет романо-германських мов*

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2013

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

UDC 069.01:81'373.46

Fetsko I. M. (Фецко І. М.),

Ivan Franko National University of Lviv (Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів)

MUSEUM STUDIES THROUGH THE PRISM OF EUROPEAN LEXICOGRAPHY

У статті вказано на міжнародні термінологічні видання та їхні специфічні особливості в галузі музейництва, виокремлено основні публікації, які стосуються різних музеєзнавчих проблем, описано роль музеологів у розвитку музейної термінології.

Ключові слова: музей, музеологія, термін, термінологія, словник.

В статье указано на международные терминологические издания и их особенности в музееведении, выделены основные публикации, которые касаются разных музейведческих проблем, описана роль музейведов в развитии музейной терминологии.

Ключевые слова: музей, музеология, термин, терминология, словарь.

In the article, the author studies international terminological editions and their specific features. She elucidates the main publications dealing with various aspects of museum studies as well as explores the role of museologists in the development of museum terminology.

Key words: museum, museology, term, terminology, dictionary.

Terminology is a language's aspect which is actively developing during the last decades. The so-called 'terminological explosion' is observed in all languages, and it brings about a great amount of new terminological units.

The development of Ukrainian museum terminology and its harmonization with the international system of terms are significant for the full-fledged functioning of the state language in the social, academic and cultural life of the country as well as define its international level.

Each nation that gained independence, after being part of large empires for a long time, faces the problem of reformatting state-shaping processes and accentuates its authentic features. Along with the establishment of a national language, the standardization of branch term systems, like the system of museum terms, also plays an important role.

The significant trend of terminological research in Ukraine is the study of forming term systems of various branches of knowledge, including museology. This research is **topical** due to the increase of Ukrainian researchers' interest in terminology of scholarship branches as well as to their searches for ways of solving burning problems of establishing new term systems in contemporary literary Ukrainian.

The development of museum terminology has been studied by some Ukrainian researchers, like O. Perelyhina in «On using the term «exhibit» in museum literature» [13], R. Mykulchuk and P. Slobodian in «Problems of compiling a dictionary of museum studies» [8], «A reference book of terms in museum studies» [9].

The main **objective** of this article is to study the general outlines of the development of museum terms in the 20th to early 21st centuries on the basis of analyzing main works in museum studies published in Europe.

The **aim** is to describe terminological dictionaries in museum studies of the 20th to early 21st centuries and identify their purposes, orientation, structural compositions and descriptions of the material collected.

The problems of developing museum terminology, esp. the correspondence between similar terms in various languages were realized by the members of the Committee of Museology at the International Council of Museums (ICOM) back in the late 1970s and 1980s. This idea was motivated and popularized because of publishing two national terminological dictionaries in the USSR (1974) and in Czechoslovakia (1978). It was then that the ICOM started the 'harmonization' of museum terminology, i.e. the juxtaposition of terminology on the national and international levels.

The first Russian dictionary of museum terms was published the Research and Development Institute of Culture (currently the Russian Institute of Culture Studies) in 1974 [4], its second extended edition appeared in 1983 [5] and in 1986 (in cooperation with the Central Museum of the Revolution) [10]. Later on the Institute continued its terminological work in large-scale projects, academic publications [2, c. 10], conferences and workshops.

The core of the dictionary consists of the basic concepts of museum studies: «museum», «museum studies», «museum world», «museum subject», «museum object», «the museum's social functions». A large amount of these terms required profound revision and clarification: recently the research has collected a great deal of new findings, ideas, theories that influenced such usual and, seemingly, traditional terms.

Communicative and semiotic ideas, penetrating the museum sphere, have caused the usage of terms which are borrowed from neighbouring disciplines and which acquire new shades in museum studies (interpretation, discourse, sign etc.). As a result of the development of linguistic concepts, a number of linguistic terms became part of museum terminology, e.g. «text» and «context».

Extremely topical for contemporary museum sphere are definitions connected with law and museum management. They show the general legal field for the existence of our museums today. Most of them are fixed in legal documents, and the dictionary makes the first attempt at defining them in the context of museum practices. The next stage of work will be the advancement of these terms to the level of research categories.

The dictionary also registers some foreign museum terms found in the foreign museum publications, the documents of the ICOM, in reports of international conferences which – following the development of national museum practices – can enter Russian museum discourse [15, c. 48].

During the 1960-1980s in Russia there were plenty of academic editions dedicated to various issues of museum studies, esp. the collections of articles like «Problems of the expositional and academic activities of museums» (1982), «Museum studies. The art of museum exposition and the technical equipment of museums» (1985), «Museum studies. Issues of theory and methodology» (1987), «Museum studies. Issues of cultural communication in the museum reality» (1989) and others. Of great significance was the dictionary of museum terms «Terminological problems of museum studies» (1986). It remains the most complete edition up till now [12, c. 4].

In the 1980s, «Dictionarium museologicum» (1st edition – 1981, 2nd edition – 1986) came out: despite its title, it was a dictionary of 1600 most widely-used museum terms in 20 languages where short explanations followed only those terms which did not have analogues in other languages. Later, in 1989 in Canada there was published «Lexique de museology/Glossary of Museology» that provides analogues between English and French museum terms.

Just after publishing «Dictionarium museologicum», it was evident that the emphasis should be shifted from the matter of searching for a right equivalent to the specification of the concept designated. In 1982, the Swedish researcher W. Sofka, a recognized founder of contemporary museology, criticized the current practice of just accumulating terms and stated that the tight cooperation work of authors, linguists and editors is required for elaborating the common conceptual base for further debates [17, c. 8]. Unfortunately, the research did not receive further funding [6, c. 43].

In 1993, a group of ICOM members who were leading experts from various countries like Andre Desvallees (coordinator, France), Ivo Marojević (Croatia), Peter van Mensch (the Netherlands), Tereza Scheiner (Brazil) and Zbinek Stransky (Czech Republic), decided to continue the harmonization of terminology after realizing the previous drawbacks and starting with the elaboration of the common conceptual base. The results of this work were to be published as a collection entitled «Idee museologique de base/Basic Museological Ideas».

The preliminary plan of the project excluded the fields of conservation, restoration and management as they require clarification to the least extent, and their topics are widely discussed in ICOM publications. The working method of the project was a collective discussion of the working group that studies terms offered by the very group members and by the ICOM members who participated in the General Conference in Stavanger, in 1995 as well as in the then annual meeting of the Brazilian National Committee of the ICOM, held in Petrópolis. The researchers also paid attention to the dictionaries, esp. the multilingual «Dictionarium museologicum» and the French-English «Lexique de museology» [6, c. 43].

The structure of the future dictionary was to take into consideration all terminological divergences, and each term entry was presupposed to start with a linguistic block, covering the following aspects: first, equivalents and analogous terms; second, a definition; third, examples from various languages if possible; fourth, derivatives; fifth, correlates (concepts so related that one directly implies or is complementary to the other). The linguistic block opened way to the description of the development of a term from the linguistic and historical perspective which was finalized with its current state of arts within contemporary museology. In addition to this structure, the Czech museologist Z. Stransky suggested an alternative conception which was not supported and did not get any further development. The idea was to create a publication which would be a half-dictionary and a half-encyclopaedia [6, c. 43].

Due to the lack of funding, the project «Basic Museological Ideas» stopped. However, the current findings showed new terminological shortages: first, the differences of interpreting terms happen both between linguistically heterogeneous countries and within linguistically cognate countries like the UK, the US and Australia or Brazil and Portugal; second, it is desirable to illustrate the usage of terms in order to avoid «translator's false friends» (foreign words which are similar by sounding and different by meaning). Thus, the term «museography» appeared in the early 18th century and denoted «a description of museums». In Russian museology, «museography» is defined as a unity of published books about museums, but in other countries this term is interpreted in various ways. In France, it traditionally denotes the unity of technology and practices connected with a museum's exhibiting activities that also influenced the interpretation of this term in Spain and Latin America. In Italian, «museography» covers both exhibiting activities and museum architecture [6, c. 44].

The «Russian Museum Encyclopaedia», which was published in 2001 [14], summarizes the tercentennial development of museum studies in Russia. This is the first attempt of the structured and systematic description of what contemporary Russian museologists have at their disposal. The idea of compiling a museum encyclopaedia in Russia appeared in the early 1980s. The so-called museum boom was gradually decreasing, but the museum remained the focus of the society's attention. The direct work started in the mid-1980s: the fellows of the Russian Institute of Cultural Studies (then it was called the Research and Development Institute of Culture) started analyzing the academic and informational conditions for compiling a large reference book in the sphere of museum studies. The conceptual base for this encyclopaedia, the list of entries and the methodological sources for future authors were published and widely discussed in 1987–1990. It took three years to write the entry articles of the encyclopaedia. Two more years were spent on the search for illustrations, the clarification of concepts and terms, the editing of texts by various authors and the compilation of all materials into one system that represents Russia's museum world [14, c. 5].

While compiling the encyclopaedia, terminology turned out to be one of the most complicated problems. Museum studies is a young discipline, its methodology and language are being shaped, and it borrows both methods and terms from neighbouring disciplines while modifying their content to its needs. The development of museum studies changes the content of a concept. The terminological confusion also happens when terms are used by museologists and by museum practitioners. Besides, the inconsistency between museum terms of Russia and of other countries complicates communication and translation.

The authors of the «Russian Museum Encyclopaedia» had to systematize the existing material as well as to elaborate new definitions. Understandably, the encyclopaedia cannot fully resolve terminological problems, but these are already its merits that they are identified, described, systematized, that each term is presented in the context of its historical development, that other variants and interpretations are carefully recorded, that the desirable variants are suggested according to the contemporary research. Thus, the terminological block of the entries turns this edition into a convenient contemporary dictionary, applied in museum research and practices. It also creates a base for further clarifying and unifying terms and for elaborating the own language of museum studies that is an important stage for establishing museum studies as an independent academic discipline [14, с. 8].

«A Short Dictionary of Museum Terms» by O. Halkina and T. Petunina [1] came out in 2004. It is structured by the alphabet principle. It contains main museum terms used in practice. This dictionary does not contain general terms, but only includes specific museum terms [9, с. 107].

In 2007, the French museum experts F. Mairesse and A. Desvallees, members of the board of the Museology Committee, prepared a collective monograph in French [20]. The English-language version of the book came out the next year. Museum experts and workers from 16 countries offered the new, contemporary interpretation of the phenomenon of «museum» in. The topic of establishing museum terminology was later continued by ICOM members in the journal «Museum» in Russia.

The Russian national academic conference with international participants, which was dedicated to the development of museums in higher education establishments, was held in 2008. The Committee of Museology, its aims, tasks and functions were the subject of the report by E. I. Cherniak [16].

The International academic conference «*Museology at the Beginning of the 3rd Millennium*», organized by the Committee of Museology members J. Dolák and P. Nekuža in the University of Technology (Brno) in 2009, attracted the attention of researchers to the history, theoretical and practical activities of the Committee of Museology [21]. Of particular interest is the article by P. Holman on the activities of the International museological school in Brno [18].

The year 2010 is marked with the publication of the dictionary «Key Concepts of Museology», prepared by a group of authors, members of the board of the Committee of Museology. This edition is a complex, interdisciplinary research resulted from the international cooperation of museologists from various countries.

«Key Concepts...» is a topical reference book: it provides 21 detailed definitions with the analysis of their evolution as well as with derivatives and correlates. The articles with these definitions have entered the vocabulary of the French-language Encyclopaedic dictionary which contains 500 more terms. Contrary to most dictionaries, the style of these entries are written in an highly emotional and deeply philosophical way. A lot of definitions are based on the contrast of an ideal museological model and the real status quo [7, с. 216].

Despite the fact that the «Dictionary» represents mainly the Francophone vision of museology through the prism of linguistic consistency, the systematized terminology is clear and popular with some different cultures. This edition, being non-exhaustive, generalizes the evolution of knowledge within decades, systematically showing the epistemology and etymology of the museum. It offers the profound explanations of basic concepts in today's museology due to a deep practical insight into multiple views, past and present statements. The aim of this small-sized book is to supply wide public with an access within the historical and contemporary context to the origin and evolution of terms which today's language is so rich in. As a result, the 22nd General Conference of the ICOM in Shanghai (China) is the debut of this valuable reference book in museology. Reaching the concord between museum experts of all nationalities is the very reason that enables the appearance of standards and reference books like these for present and future researchers [19, с. 8-9].

Література:

1. Галкина О. В. Краткий словарь музейных терминов / О. Галкина, Т. Петунина. – Томск, 2004. – 16 с.
2. Государственная музейная политика в России в XVIII–XX вв. : учеб. Пособ. для аспирантов и студентов гуманитар. вузов / М-во культуры РФ. Рос. Акад. наук. НИИ культуры. – М., 1992. – 66 с.
3. Кочан І. Складні терміни з постпозиційними компонентами -від, -вод, -хід, -ход у сучасній українській мові (щодо нормалізації) / І. Кочан // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2007. – № 593. – С. 3-7.
4. Краткий словарь музейных терминов [Сост. А. Б. Закс, Д. А. Равикович, А. М. Разгон, Н. П. Финягина при участии А. Н. Дьячкова, А. В. Кондратова, А. И. Михайловской, У. М. Поляковой]. – М., 1974. – 51 с.
5. Краткий словарь музейных терминов // Музеи и памятники культуры в идейно-воспитательной работе на современном этапе : Сб. науч. тр. НИИ культуры. – М., 1983. – Вып. 126. – С. 103-153.
6. Лещенко А. Г. Проблемы становления музееведческой терминологии на международном уровне / А. Г. Лещенко // Музей. – 2009. – № 5. – С. 42-46.
7. Лещенко А. Г. О новом словаре «Ключевые понятия музеологии» / А. Г. Лещенко, А. В. Урядникова // Проблемы музеологии. – 2012. – С. 215-223.
8. Микульчик Р. Проблеми укладання словника-довідника термінології музейної справи // Українська наукова термінологія : зб. матер. наук.-практ. конф. «Українська термінологія. Суспільні та гуманітарні науки». – Київ, 12 листопада 2010 р. – К. : Наук. думка, 2010. – № 3. – С. 183-190.
9. Микульчик Р. Словник-довідник з термінології музейної справи / Р. Микульчик, П. Слободян // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2010. – № 676. – С. 107-110.
10. Музейная экспозиция : Теория и практика. Искусство экспозиции. Новые сценарии и концепции : Сб. науч. ст. / М-во культуры РФ. Рос. акад. наук. Рос. ин-т культурологии; Отв. ред. М. Т. Майстровская. – М., 1997. – 216 с.

11. Музейные термины. Терминологические проблемы музееведения : сб. науч. тр. – М., 1986. – 134 с.
12. Музеология и основы музейного дела : библиографический указатель (1929–2006 гг.) / АлтГУ, ИФ, КАЭИ, НБ, БО ; сост.: Т. Г. Горбунова, Е. В. Евлевская, А. А. Тишкин. – Барнаул : Изд-во Алт. гос. ун-та, 2006. – 39 с.
13. Перелигіна О. До проблеми вживання терміна «експонат» у музеєзнавчій літературі / О. Перелигіна // Музей ХХІ століття : актуальні проблеми сьогодення : Мат. наук.-практ. конф. до 115-ї річн. Львів. істор. музею. Львів, 12 жовт. 2008 р. / Ред. кол. : О. Роман та ін.; Львів. істор. музей – Львів : Новий час, 2008. – С. 82-88.
14. Российская музейная энциклопедия : В 2 т. – М. : Прогресс, «РИПОЛ КЛАССИК», 2001. – Т. 1. – 416 с.
15. Словарь актуальных музейных терминов // Музей. – 2009. – № 5. – С. 47-68.
16. Черняк Э.И. Приветствие оргкомитета / Э. И. Черняк // Академические и вузовские музеи : роль и место в научно-образовательном процессе : Материалы Всероссийской научной конференции с международным участием. – Томск : Изд-во Том. Ун-та, 2009. – С. 3-5.
17. Desvallees A. Pour une terminologie museologique de base / A. Desvallees // Cahiers d’etude. Study Series. ICOM. – Belgium, 2000. – P. 8.
18. Holman P. The paths of Museology in Brno / P. Holman // Museology at the Beginning of the 3-rd Millenium. – Brno, 2009. – P. 13–19.
19. Key Concepts of Museology / Пер. с фр. А. В. Урядниковой. – ИКОМ России, 2012. – С. 8-9.
20. Mairesse F. Vers une redefinition du muse? / F. Mairesse, A. Desvallees. – L’Harmattan, 2007. – 225 p.
21. Stransky Z. Z. Science and Museum Culture / Z. Z. Stransky // Museology at the Beginning of the 3-rd Millenium. – Brno, 2009. – P. 13-19.

Борисова Т. С.,
Херсонський державний університет, м. Херсон

СПЕЦИФІКА ЛОНДОНСЬКОЇ УРБАНОНІМІЇ

Статтю присвячено урбанонімам м. Лондон, що тісно пов'язані з історико-культурними подіями у Великій Британії. Основну увагу приділено їх семантиці, структурним особливостям та визначено найбільш вживані компоненти внутрішньоміських найменувань.

Ключові слова: лінгвокультурологія, топонімія, урбанонім.

Статья посвящена урбанонимам г. Лондон, тесно связанные с историко-культурными событиями в Великобритании. Основное внимание уделено их семантике, структурным особенностям и определены наиболее употребительные компоненты внутригородских наименований.

Ключевые слова: лингвокультурологии, топонимика, урбаноним.

The article focuses on the urbanonyms of London closely connected with history and culture of Great Britain. The main accident is made on their semantic and structural peculiarities and most commonly used types of inner-city components are defined.

Key words: cultural linguistics, toponymy, urbanonym.

Розвиток ономастичної науки в даний час характеризується освоєнням неопрацьованих областей онімічного простору, однією з яких довгий час залишалася урбанонімія. На сучасному етапі розвитку суспільства місто виступає у ролі найважливішого центру сучасної людської культури і як культурна реальність привертає все більшу увагу представників різних областей наукового знання, у тому числі істориків, політологів, філософів та культурологів. У галузі лінгвістики необхідно визначити роботи Д.І.Єрмолович, Ю.О.Карпенко, І.П.Литвина, А.М.Мезенко, В.П.Нерознак, О.В.Суперанської та ін. [4; 6; 9; 10; 11; 14].

Урбанонімія, що представляє собою зону перетину різних секторів лексичного простору в мовній картині світу – важлива мовна та історико-культурна складова, яка акумулює і транслює інформацію від одного покоління до іншого. Підвищений інтерес до міста як до культурної універсалиї, яка впливає на формування сучасної урбанонімічної культури, визначив вибір теми дослідження.

Лінгвокультурологія – один з провідних напрямів лінгвістичних досліджень у даний час – припускає розгляд ономастичного матеріалу в аспекті участі мови у створенні духовної культури та участі духовної культури у формуванні мови. Вербальний матеріал, що описує просторове сприйняття міста, співвідноситься з картиною світу, утворюючи один із фрагментів у мовній картині світу, але особливе місце серед мовних засобів належить власним іменам. «Особистий» профіль міста, його іменний пласт, який створюється сплетінням багатьох факторів, похідних від географічного положення, природного середовища і соціальної історії, є унікальним.

Метою даної статті є дослідити шляхи формування і сучасний стан урбанонімії Лондона.

За існуючою в сучасній ономастиці класифікацією [13] серед назв вулиць Лондона можна виділити:

I. Однослівні найменування. У якості основи простого однослівного урбаноніма можуть виступати: а) кореневі слова, що представляють собою непохідну основу: *Poultry, Strand*; б) похідні основи як співпадають з повнозначними іменниками в сучасній мові: *Embankment, Watergate, Oakfield, Oaklands, Littlegrove, Parkmead*. Багато з них містять топонімічні суфікси *-by, -bury, -ham, -cot, -ley, -ly, -wich, -ton* та інші із загальним значенням «населений пункт, ділянка місцевості, рельєф і об'єкт на місцевості»: *Aldwich, Alfriston, Aldermanbury, Parkleys, Frogmore, Holborn, Sydcote* [1, с. 35]. Ці назви, що представляють собою графічний і звуковий комплекс, не мають відповідностей у сучасній англійській мові, не відповідають будь-яким поняттям для носія мови, отже, їх конотації близькі до нульових.

II. Складові назви. Ці назви вулиць Лондона являють собою найбільш численну групу. Це два і більше окремих слова, останнє з яких являє собою іменник, географічний термін, який утворює топонімічний елемент та означає «вулиця, дорога, ділянка або об'єкт місцевості, рельєф»: *Street, Lane, Crescent, Alley, Parade, Place, Row, Road, Path, Ride, Cross, Estate, Bridge, Mews, Circle, Hill, Dale, Mead, etc* [15].

Основна маса складових урбанонімів – двуслівні назви. Перші елементи таких назв можуть бути: а) простими, серед яких зустрічаються як власні і загальні іменники, так і прикметники: *Ditch Alley, Bridge Arcade, Orchard Avenue, Outer Circle, Arnold Circle, Finch Close, Herda Court, Dando Crescent, Victoria Embankment, Long Lane, Mozart Street, York Square, Star Yard, High Bridge, Brook Gate, Skin Market, Holbein Mews, Albion Terrace, Edith Villas, Ballast Quay, London Wall, Lion Wharf*; б) похідними, тобто містити в собі основу, яка може бути власним ім'ям і топонімічний суфікс у якості останнього компонента: *Burlington Arcade, Astley Avenue, Holborn Circle, Belmont Circle, Longton Close, Frimley Court, Oakley Crescent, Warwick Lane, Finsbury Square, Brooksby Street, Eccleston Bridge, Ossington Buildings, Banbury Cottages, Lancaster Gate, Finsbury Market, Berkely Mews, Pemberton Terrace, Waver Villas, Hatton Wall* [16]; в) складними: *Glasshouse Alley, Thornhill Avenue, Cambridge Circle, Beaconsfield Close, Whitecomb Court, Hazelwood Crescent, Goosaecre Lane, Janeway Street, Peckford Yard, Westmoreland Buildings, Southfield Cottages, Playdell Estate, Cumberland Market, Tachbrook Mews, Holmdale Terrace, Stanlake Villas*.

В окрему підгрупу можна виділити двоскладні урбаноніми, перший елемент яких виражений іменником у присвійному відмінку: *King's Crescent, Offa's Mead, Queen's Road, Prince's Close, Bishop's Avenue, King's Avenue, Elizabeth's Walk* [16]. Також існує група назв вулиць Лондона представлена моделлю «числівник + іменник

(географічний термін): *First Street, First Avenue, First Walk, First Way, Second Way, Third Way, Third Avenue*. У районі Іст-Енду розташовані вулиці від *First Avenue* до *Eighth Avenue*. Треба відзначити також двоскладні назви вулиць Лондона, останні елементи яких не є топонімоутворюючими елементами внаслідок їх нерегулярності, хоча вони і володіють загальним значенням «рельєф, частина, об'єкт місцевості», іноді виділеним історично. Скорочених варіантів в цій підгрупі немає [14, с. 17].

Перші елементи подібних назв бувають: а) простими – *Marble Arch, Little Birches, Cross Deep, Seven Dials, Forest Edge, Old Jewry, Badgers Hole, Bevis Marks, High Point, Pine Ridge, Temple Sheen, Lavender Sweep, Hill Top, Green Verge, Broom Water*; б) похідними – *Michelham Down, Moresby Fold, Kensington Gore, Highbury Grange, Faruham Royal, Peckham Rye, Wandsyorth Plain, Bagley's Spring* [15]; в) складними – *Ashtree Dell, Camberwell Glebe, Highlands Heath, Greenhill Rents*.

Особливе положення серед двоскладових назв вулиць Лондона займають назви з артиклем «the» в якості першого елемента. Такі назви В.Д. Біленька вважає видовими термінами, використаними як мікротопоніми, що зберегли артикль при переході з імен загальних у власні [1, с.58]. В даний час це поширена модель назви вулиць, розташованих, як правило, не в центрі міста. Іноді така назва співвідноситься з конкретним денотатом. Наявність значної кількості назв з артиклем «the», а також паралелей типу *The Park, Park Avenue, Park Road, Park Street* і т.п. дозволяє розглядати артикль «the» в якості топонімоутворюючого форманта, семантично не значущого: *The Circle, The Mead, The Hall, The Tee, The Borough, The Rise*. Основа такої назви може мати форму множини: *The Meads, The Poplars, The Oaks, The Pines, The Downs*.

2. Тричленні складові назви вулиць Лондона є сполученнями іменників (загальних або власних), прикметників або числівників зі словами, що володіють, як правило загальним значенням «шлях, дорога, частина основного простору, об'єкт або рельєф місцевості» [1, с.56]. Чисельно вони поступаються двоскладовим назвам, але значно перевершують однослівні. Здебільшого, ці назви утворені за моделлю «словосполучення + іменник (географічний термін)», де словосполучення, в свою чергу, може бути представлено: а) ім'ям і прізвищем, титулом і прізвищем, ім'ям та прізвищем, складовим топонімом: *Wat Tyler Road, Lord Napier Place, Le May Avenue, Robin Hood Lane, White Horse Yard*; б) поєднанням загальних іменників з іншими іменниками, прикметниками чи числівниками: *Mile End Place, Ldng Pond Road, Five Elms Road*. Серед тричленних урбанонімів можуть також зустрічатися моделі без географічного терміна: *Blackwall Tunnel Southern, West Cross Route, Crown Lane Spur* [2, с. 58].

3. Серед назв вулиць Лондона зустрічаються і назви з чотирьох або навіть п'яти слів: *Old Deer Park Gardens, West India Dock Wall Road*. Такі назви відносно рідкісні.

За даними аналізу 2310 найменувань лондонських вулиць, які було відібрано методом суцільної вибірки за електронною картою [16], найбільш поширеними є наступні назви: Road (39%), Street (11%), Close (10%), Avenue (9%), Gardens (7%), Place (5%), Grove (3%), Crescent (3%), Way (3%), Lane (2%), Drive (2%), Terrace (1%), Square (1%), Mews (1%), Court (1%), Cottages (0, 5%), Park (0, 5%), Approach (0, 3%), Alley (0, 3%), Row (0, 2%), Walk (0, 1%), Passage (0, 1%).

При вивченні загальних проблем номінації внутрішньоміських об'єктів в рамках культурологічного підходу з'явилася необхідність більш пильної уваги до такого її окремого випадку, як перейменування, оскільки зміна урбанонімів обумовлена не тільки соціально-історично. При перейменуванні велику роль відіграють культурно-історичні традиції та естетичні критерії. Перейменуванню можуть піддаватися практично всі класи внутрішньоміських об'єктів, однак найбільш численні випадки реномінації лінійних і територіальних об'єктів. Причини, що викликали перейменування вулиць, площ та ін., що являються результатом стихійної номінаційної діяльності, і «вольових» перейменувань, різняться [10, с.35]. Стихійне розростання Лондона, розтягнута малоповерхова забудова багатьох районів, велика кількість нетрів, а також обширні руйнування, викликані повітряними нальотами німецької авіації у роки Другої світової війни, зумовили необхідність перегляду планування Лондона, перебудови його районів і, як наслідок, зникнення багатьох назв та перейменування вулиць у другій половині ХХ століття. Це пов'язано, зокрема, з будівництвом нових житлових комплексів (*Churchill Gardens* у Пімліко, *Golden Lane* у Сіті і ін.), з реконструкцією району лондонських доків (*Isle of Dogs, Surrey Docks, Royal Docks*) та ін. За останні 200 років тисячі вулиць зазнали змін своїх назв або ж повністю зникли з карти Лондона. Використовуючи матеріали «Покажчика зниклих вулиць Лондона» (*The Lost London Street Index*), ми розглянули декілька випадків, які можна узагальнити наступним чином.

1. Перейменування було викликано необхідністю уникнути використання назв-близнюків. Так *Alma Street* стала *Cherbury Street, Alma Road – Ritson Road*, інша *Alma Road – Harecourt Road*. Одна *Avenue Road* стала *Sycamore Gardens*, інша *Avenue Road – Bethwin Road*. Численні *Brunswick Roads* та *Streets* стали називатися відповідно *Me Donald Road, Blackwall Way, Haggerston Road, Cressett Street, Paris Gardens* і т.п. Чотири вулиці *Bridge Street* були перейменовані у *Westferry Road, Hamlets Way, Ponsford Street i Solehay Street* [1, с. 57].

2. Зміна назви була обумовлена зміною статусу внутрішньоміського об'єкта. Так після перебудови *Angel Lane* стало *Angel Walk, Arlington Street – Arlington Avenue, Ashmole Cottages – Ashmole Street, Eunice Road – Thornton Avenue, Elms Road – Elms Crescent, Blind Lane – Camdale Road*.

3. Часто наслідком перейменування було виникнення більш конкретної назви: *Bishops Road* стала *Bishops Bridge Road, Bermondsey New Road* перейменована у *Tower Bridge Road, Bride Row* стала *Buckingham Palace Road, Bridge Drive – Carriage Drive North, Avondale Road – Avondale Rise, Beckenham Lane* стала *Beckenham Hill Road* [15].

У результаті перейменувань втрачалось багато колоритних назв, що містять багату історико-культурну інформацію. Так, *Butcher Row* перейменована у *Borthwick Street. Bird Cage Walk* (назва пов'язана з відомим пабом *The Bird Cage*) став називатися *Columbia Road. Blue Anchor Road* (за назвою пабу *The Blue Anchor*: синій

колір «blue» вважається символічним кольором надії; саме вживання слова «anchor» у назвах пабів також є символічним і пов'язано з біблійним «*We have this as a sure and steadfast anchor of the soul, a hope...*» (Hebrews, 6:19). Недарма запасний якор у моряків часто був відомий як *the (last) Hope anchor*. Звідси така популярність назви *The Blue Anchor*. Після перейменування ця вулиця отримала досить безбарвну назву *Southwark Park Road* [8, с.41].

У цілому, можна зазначити, що характерним для утворення нових найменувань внутрішньоміських об'єктів Лондона є використання старих типів і урбанонімічних основ. Це свідчить про стабільність номінаційних процесів і про сформованість урбанонімічних систем: незважаючи на зміну складових частин, загальні закони залишаються незмінними. Кожна внутрішньоміська назва – кінцевий результат взаємодії багатьох явищ історико-культурного процесу.

Література:

1. Беленькая В. Д. Очерки англоязычной топонимики. Учебное пособие / В. Д. Беленькая. – М. : «Высшая школа», 1977. – 227 с.
2. Беленькая В. Д. Топонимы в составе лексической системы языка / В. Д. Беленькая. – М., 1969. – 186 с.
3. Березович Е. Л. Русская топонимия в типологическом аспекте / Е. Л. Березович. – Екатеринбург, 2000. – 411 с.
4. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур / Д. И. Ермолович. – М. : Валент, 2001. – 200 с.
5. Карпенко Ю. А. Русская ономастика / Ю. А. Карпенко. – Одесса : ОГУ, 1984. – 186 с.
6. Леонович О. А. Очерки английской ономастики / О. А. Леонович. – М., 1994. – 120 с.
7. Литвин И. П. О традиции в географических названиях / И. П. Литвин. – М. : Наука, 1989. – 212 с.
8. Мезенко А. М. Урбанонимия Белоруссии / А. М. Мезенко // Автореф.: дисс. докт. филол. наук. – Минск, 1991. – 35 с.
9. Нерознак В. П. Ономастика как составная часть лингвокультурологии / В. П. Нерознак // Ономастика Поволжья. – Вологоград, 1995. – С. 4-5.
10. Сизова Е. А. Лингвокультурологический анализ урбанонимов: на материале английского, русского и французского языков / Е. А. Сизова. – Пятигорск, 2004. – 24 с.
11. Суперанская А. В. Урбанонимы как отражение внутригородских реалий // *Acta facultatis paedagogicae Ostraviensis* / А. В. Суперанская. – Ostrava, 1983. – С. 15-20.
12. Smith A. Dictionary of City of London Street Names / A. Smith. – L. : 1972. – 378 p.
13. <http://bestmaps.ru/goroda/london>

Василенко Д. В.,

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», Горлівський інститут іноземних мов, м. Горлівка

АРАБСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена вивченню арабських запозичень та ступеня їх асиміляції в системі англійської мови-реципієнта. В статті визначаються екстралінгвальні чинники, що впливають на процеси запозичення нової лексики.

Ключові слова: запозичення, ступінь асиміляції, екстралінгвальні чинники, способи словотворення.

Статья посвящена изучению арабских заимствований и степени их ассимиляции в системе английского языка-реципиента. В статье определяются экстралингвистические факторы, влияющие на процессы заимствования новой лексики.

Ключевые слова: заимствование, степень ассимиляции, экстралингвистические факторы, способы словообразования.

The article is devoted to the study of Arabic loanwords and their assimilation degree in the system of the English language-recipient. Some extra-linguistic factors which influence the process of borrowing have been singled out in the article.

Key words: loanword, the assimilation degree, extra-linguistic factors, ways of word building.

Однією із рушійних сил, що забезпечує розвиток англійської мови, є іншомовний вплив, який виявляється в процесі запозичення нових лексичних та фразеологічних одиниць. Цей процес, пов'язаний з екстралінгвальними чинниками, відбиває мовні контакти, що виникають внаслідок спілкування між носіями мови [2, с. 6]. Лексика є найбільш рухомою та проникливою до іншомовних запозичень мовною підсистемою. Її відкритий характер і динамізм особливо чітко спостерігаються при вивченні історичного розвитку лексичного складу мови. **Метою даної статті** є дослідження арабських запозичень у складі сучасної англійської мови. Мета роботи зумовлює необхідність вирішення таких **завдань**: визначення екстралінгвальних чинників, що впливають на процес запозичення арабських лексичних одиниць; виявлення процесів асиміляції запозичень і типів їх словотворення. **Об'єктом дослідження** слугують арабські запозичені лексеми, які увійшли до англійської мови наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. **Предметом вивчення** є структурні і семантичні особливості арабських запозичень, зафіксованих англомовними словниками [4, с. 5].

Дослідження запозичених лексичних одиниць здійснюється за декількома напрямками: вивчення причин і джерел запозичень, аналіз лінгвальних характеристик запозичених лексем та ступеня їх асиміляції у мові-реципієнті. Запозичені елементи підлягають адаптуванню до умов фонетичної, граматичної, семантичної і графічної систем мови-реципієнта. Як зазначає Я. А. Голдованський, на шляху до повного лексичного засвоєння слово проходить три етапи: 1) етап інновації, первісного вживання слова в контексті мови-реципієнта; 2) етап віртуалізму, поширення слова серед невеликої групи носіїв мови; 3) етап неологізму, вживання слова більшістю носіїв мови-реципієнта [3, с. 18]. Ступінь асиміляції лексичної одиниці може варіюватися: від повного її несприйняття до повного її включення до мовної парадигми, тобто повної граматичної інтеграції слова, що залежить від певних екстралінгвальних та лінгвальних чинників.

Одним із шляхів поповнення сучасного англомовного лексикону є процес запозичення арабських лексичних одиниць. Екстралінгвальний підхід до походження та еволюції лексики дає можливість виявити причинну зумовленість вживання того чи іншого слова в англійській мові і отримати таким чином нові дані про їх творення та семантику. Проведене нами соціолінгвістичне дослідження англомовних лінгвальних інновацій кінця ХХ – початку ХХІ століття виявило певні кореляції між історичними подіями та поповненням лексичного складу словами іншомовного походження, зокрема, арабськими. Час проникнення тієї чи іншої лексичної одиниці до англійської мови корелює з поширенням контактів з представниками арабських країн. Згідно «Washington Times», арабське населення США майже подвоїлося за останні 20 років. Арабська діаспора – одна з найбільш культурних та освічених в сучасній Америці. Її представникам належить значна кількість великих бізнесів. Мусульмани складають одну чверть від загального числа приїхавших за минулі роки до Британії емігрантів.

Лексеми арабського походження вживаються на позначення: 1) різновидів національного одягу: *hajaba = to veil*; *hijab* – «у мусульманок соловний убір», «According to IRIB, Ahmet Gundogdu, the head of the Confederation of Public Servants' Trade Unions, said the union collected 12.3 million signatures in the campaign against the **hijab ban**» (Sunday, 24 February 2013, english.irib.ir/news); 2) страв: *fatoush* – салат, що містить томати, огірки та інші овочі з грінками, «At least we know Taboulah and **Fatoush** (the two national salads) are Lebanese» (BBC, 24 November 2009, Jerusalem Diary: Hummus wars by Tim Franks, bbc.com/news); 3) релігійних понять: *umra* – «прочанин», «Kamal Ali came up with the idea of manufacturing safety bags for the millions of pilgrims going on the Islamic pilgrimage of the annual haj and **umrah** after he gave up his design and technology teaching job and moved home to Newport, south Wales» (BBC, 10 June 2013, What's Wales Worth? Growing exports despite recession, bbc.com/news), *baraka* or *barakah* – «благословення», «someone has Baraka» – «зникнути важкої ситуації»: «For over five thousand years **henna** has been a symbol of good luck, health and sensuality in the Arab world, «Koran» – священна книга мусульман, (Arab) «читання у голос», «настанова», *The plant has been associated with positive magic and provides us with a link to an ancient age full of good and bad spirits, baraka and jnoun*» (Henna: An Enduring Tradition by Marilyn Cvitanic, habiba.org/culture.html). «Traditionally youngsters have been sent to after-

school classes run at madrassas, where they learn to read and write Arabic and recite verses from the Koran» (BBC, 26 June 2013, Is it safe for children to study the Koran online? by Rahila Bano, bbc.com/news), *Ramadan – «релігійне свято», «A Kurdish MP said the situation was unlikely to improve because it would soon be by the Islamic holy month of Ramadan, when militants have stepped up their attacks in recent years»* (BBC, 3 July 2013, Fresh Attacks Across Iraq Leave 14 Dead, bbc.com/news).

Окрему групу становлять політичні найменування: *wahhabism* – «релігійно-політична течія в ісламі, що походить від імені засновника релігійного вчення Мухаммада ібн Абдуль-Ваххаб ібн Сулейман аль-Мушраф ат-Тамімі»: «Saudi Arabia follows the strict interpretation of Sunni Islam known as **Wahhabism**, and many Wahhabi clerics regard Shia as heretics» (BBC, 30 April 2013, Saudi Arabia police «shoot and arrest wanted protester», bbc.com/news), *Al Qaeda* (буквально) – «основа», міжнародна ісламістська терористична організація з розгалуженою мережею філій у багатьох країнах»: «Both the US and the UK has put their embassies around the world on alert, warning of the possibility of **Al Qaeda** reprisal attacks» (BBC, 2 May 2011, bbc.com/news), *caliphate* – «мусульманська теократична держава з халіфом на чолі»: «In speaking about the unfolding crisis in Egypt, Beck offered his view that a result could be «a Muslim **caliphate** that controls the Mideast and parts of Europe». A caliph is a spiritual leader of Islam who claims succession from Muhammad. The word stems from the Arabic *khalifa* meaning «successor» (hotword.dictionary.com), *Hizb Allah* > Hezbollah, Hezbollah – «організація вояківничих мусульман-шиїтів в Лівані, буквально «партія Аллаха»: «Since the start of the Syrian uprising, the political and militant components of the Syrian opposition have accused **Hizb Allah** of being actively involved in the Ba'athist regime's violent crackdown against both peaceful and militant dissidents» (Chris Zambelis, Nov 28, 2012, politikan.com.ua), *intifada* – «повстання, рух, спрямований на звільнення Держави Палестина від окупації Ізраїлю (в іншій інтерпретації – рух, спрямований на відділення Палестинської автономії від Ізраїлю)»: «Hilary Andersson went to Gaza to meet some of the gunmen at the centre of the **intifada**» (BBC News, 26 January, 2006, procon.org/sourcefiles). Такі лексеми зберігають риси свого іншомовного походження у вигляді звукових, орфографічних, граматичних і семантичних особливостей, які не є притаманними правічним словам мови-реципієнта. Вони позначають властиві арабському народу поняття та залишаються у ролі екзотизмів в англійській мові.

Наприкінці ХХ століття у мові військових, а також журналістів, які вели репортажі з Афганістану, пізніше з місця бойових дій в Іраку під час першої і другої війн у Перській затоці, почали вживатися такі слова арабського походження, пов'язані з реаліями арабського світу, як: *jihad* – «священна війна», *mujahedin* – «партизан-мусульманин», *chagul* – «бак для води», *dhow* – «вітрильний корабель», *sabkha* – «тверда поверхня високого дна озера», *wadi* – «висохле дно річки», *zariba* – «захисне загородження», *peshmerga* – «біійці», наприклад, «At first, bin Laden mainly raised money, especially among rich Gulf Arabs, for the Afghan rebels, the **mujahedin**» [Time, September 24, 2001], «The Taliban have claimed the attack, saying they had despatched a **mujahid** who had infiltrated and penetrated the police ranks» before killing eight policemen, spokesman *Qari Yousuf Ahmadi* was reported as telling Reuters news agency» (BBC, 20 October 2012, Helmand Police Killed by Afghan Colleagues, bbc.com/news), «One morning, while in a position being bombarded by mortars for six hours, one of the local fighters known as **peshmerga** told me, «These bombs don't recognize your identity» [Time, March 31, 2003].

При переході до мови-реципієнта арабські запозичення видозмінюються відповідно до законів її розвитку. Виокремлюють декілька рівнів асиміляції запозичених слів: графічна, фонетична, морфологічна асиміляція. Запозичені слова, як правило, передаються на письмі графічними знаками, які існують у мові-реципієнті і змінюють свою графічну форму: *burku'* (Arab) > *burka* (Engl) – у мусульманок довгий просторий одяг, що вкриває усе тіло: «Men were required to grow beards and women had to wear the all-covering **burka**» (BBC, 18 June 2013, Who are the Taliban? bbc.com/news), *fidā'iyīn* (Arab) > *fedayeen* (Engl) – «арабські партизани; спеціальна міліція, організована Саддамом Хусейном»: «Saddam Hussein's 38-year-old son was commander of Saddam's **Fedayeen** forces and president of the Iraqi National Olympic Committee» (BBC, 1 September 2010, Iraq's most wanted – where are they now? bbc.com/news). Деякі арабські лексичні одиниці зберігають своє оригінальне написання, наприклад, *ba'ih* = *revival* (Engl).

Ступінь фонетичної асиміляції варіюється та залежить від того, наскільки близькими за своїм походженням є мова-постачальник нової лексичної одиниці та мова-реципієнт. У споріднених мовах іншомовне слово передається точно. У випадку, коли запозичене слово складається із звуків, що не є притаманними для мови-реципієнта, вони замінюються найбільш близькими звуками, що існують у мові.

Морфологічній асиміляції підлягають різні граматичні класи слів. Більшість арабських запозичень належать до лексико-граматичного розряду іменників. Загальновідомим є той факт, що іменники завжди приймаються легше, ніж прикметники або дієслова. Одним з показників ступеня лексичної асиміляції запозичених слів у новому для них мовному середовищі є їх словотворча активність [1, с. 35]. Лексичні одиниці поступово адаптуються у новій для них мовній системі, асимілюються фонетично, набувають семантичної самостійності та продуктивної сили. Окремі арабські запозичення утворюють деривати шляхом суфіксації: *jihad* (Arab) > *jihadist* – «людина, яка бере участь у священній війні» from Arabic *jihad* – «ісламська священна війна»: «Iran has been supporting Hizballah, Hamas, and Palestine Islamic **Jihad** and is accused by Egypt of supporting also Holy War and the Islamic Group» (nationalsecurity.ru).

Лексико-семантичне словотворення відображає процес асиміляції арабських запозичень. Прикладами метонімічного та метафоричного переносів є запозичення *Mecca* (Arab) – «місто в Саудівській Аравії» > *mecca* – «будь-яке місце, яке відвідують багато людей або бажають відвідати», «*hamtour*» – «різновид риби» (English name: «*grouper*» – «морський окунь») > «*hamtour*» – «супербагаті Саудівської Аравії» [4].

Проведений аналіз арабських запозичень дозволяє дійти певних висновків, а саме: процес запозичення даних лексичних одиниць зумовлений внутрішньомовними чинниками (необхідністю позначення нових по-

нять і реалій), а також екстралінгвальними чинниками, зокрема, мовними контактами); більшість арабських запозичень входить до англомовної лексики на позначення предметів побуту, їжі, природних явищ, релігійних, політичних і військових понять; арабські запозичення підлягають процесам графічної, фонетичної та морфологічної асиміляції; деякі запозичення створюють деривати шляхом суфіксації, метонімічних і метафоричних переносів; словотворча активність вихідних основ арабського походження, виникнення нових значень у запозичень, їх експресивність є важливими показниками ступеня лексичної асиміляції даних слів у сфері англомовної лексики. *Перспективним* вбачається подальше дослідження особливостей функціонування арабських запозичень в англомовному дискурсі.

Література:

1. Беляева С. А. Словообразовательная активность заимствованного слова // Проблемы словообразования. – Владивосток: Дальневост. гос. ун-т. – 1979. – Вып. 7. – С. 34-38.
2. Василенко Д. В. Військова лексика англійської мови XX – початку XXI століття / Д. В. Василенко. – Горлівка : Вид-во ГДПІМ, 2009. – 220 с.
3. Голдованський Я. А. Етапи іншомовного походження в лексичній системі мови-реципієнта // Іншомовна філологія. – 1983. – Вип. 69. – С. 17-21.
4. Halliday F. Shoked and Awed. A Dictionary of the War on Terror. – University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 2010. – 337 p.
5. Hargraves O. New Words. – Oxford University Press, 2004. – 320 p.
6. Langacker R. W. Language and its structure: some fundamental linguistic structure. – NY : Harcourt Brace Jovanovich, 1993. – 275 p.

Гаценко І. О.,

Чернігівський державний інститут економіки і управління, м. Чернігів

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЗВУКОЗОБРАЖАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ

Статтю присвячено актуальній науковій проблемі – мотивації мовного знака в сучасному мовознавстві. Розглянуто поняття звуконаслідування в сучасній лінгвістиці, зазначаються риси, що дозволяють виділити звуконаслідування серед інших категорій слів, дається компонентний аналіз ономапоєй та порівняльний аналіз компонентної семантики цих одиниць, аналізується їхня структура.

Ключові слова: ономапоєя, звукосимволізм, фоносемантика, мотивація мовного знака.

Статья посвящена актуальной научной проблеме – мотивации языкового знака в современном языкознании. Рассмотрено понятие звукоподражание в современной лингвистике, отмечены особенности, которые позволяют выделить звукоподражания среди других категорий слов, подается компонентный анализ ономапоєй и сравнительный анализ компонентной семантики этих единиц, анализируется их структура.

Ключевые слова: звукоподражание, звукосимволизм, фоносемантика, мотивация языкового знака.

The article is devoted actual scientific problem – motivation of linguistic sign in modern linguistics. The concept of onomatopoeia is considered in modern linguistics, features which allow to select onomatopoeia among other categories of words are marked, the component analysis of onomatopoeias and comparative analysis of component semantics of these units is given, their structure is analysed.

Key words: onomatopoeia, soundsymbolism, fonosemantika, motivation of a language sign.

Історія мовознавства з найдавніших часів до наших днів переживала спалахи інтересу до проблеми взаємодій мовного звука і значення. Перші судження про тісний зв'язок цих різнорідних явищ носили аксіоматичний характер. Однак у міру накопичення знань ця аксіома потребувала все більш ретельної перевірки. Вже Платон, прагнучи аргументувати не випадковість звукового складу перших найменувань, наводить невеликі серії лексичних прикладів, підтверджуючих, на його думку, ідею споконвічної мотивованості слова. Стоїки продовжили думку Платона, додавши власні етимологічні припущення. У Середньовіччя інтерес до проблеми мотивованості змінився логіко-граматичними дослідженнями, що продовжували розпочату Аристотелем традицію. Нова хвиля досліджень у галузі звуко-сислової мотивованості порушується в епоху пізнього Відродження і триває в XIX столітті. Серед найбільш відомих прихильників теорії «фюсей» (мотивованого зв'язку між звуком і значенням) – Г.В. Лейбніц, Дж. Уолліс, Ш. де Бросс, К. де Жеблен, В. фон Гумбольдт, О.О. Потебня та ін. На початку XX століття зі зміною наукової парадигми в бік структуралізму з його головним постулатом про довільність мовного знака (Ф. де Соссюр) питання про зв'язок звуку і значення було віднесене до маргінальної зони мови. Але з появою психолінгвістики вже в 30-х роках XX століття ця проблема переживає новий розвиток, отримавши назву «звукосимволізм». Найбільший інтерес у психолінгвістичній сфері досліджень виявився переважно в американській лінгвістиці. У вітчизняному мовознавстві повернення до проблематики пов'язане з іменами А.М. Газова-Гінзберга, В.В. Левицького, А.П. Журавльова, С.В. Вороніна (60-80-ті роки). З того часу фоносемантика (термін, який ввів С.В. Воронін) міцно закріпилася як галузь мовознавства в усьому світі, незважаючи на те, що не вважається модною і розвивається стараннями нечисленних ентузіастів. Факт зв'язку мовного звука зі значенням вже не викликає сумнівів, проте не до кінця вирішені питання співвідношення суб'єктивного та об'єктивного звукосимволізму, універсального та індивідуального в фоносемантиці мов світу, життєздатності звукосображальності в історії мов та ін. Тому тематика нашої наукової розвідки, що продовжує дослідницькі традиції фоносемантики та аналізує порівняльні звукосображальні ознаки досліджуваних мов, є, безумовно, актуальною.

Автономізація будь-якої дисципліни супроводжується визначенням її предмета та основного методу дослідження. Як і в будь-якій самостійній дисципліні, у фоносемантики є свої закони та закономірності, які виступають абсолютними і відносними універсальностями. Найбільш загальними категоріями фоносемантики є категорії «звукосображальна система» і «пантопохронія». Звукосображальна система поділяється на звуконаслідувальну, в основі номінації одиниць якої лежить наслідування звуку, і звукосимволічна, сфера мотивації одиниць якої набагато ширше – у звукосимволічних словах знаходять відображення ті ознаки денотата, які сприймаються у будь-якій неслуховій сенсорній модальності людини, – це зорові, тактильні, смакові та інші відчуття.

С.В. Воронін у своїй фундаментальній праці «Основи фоносемантики» виділяє основні типи звучань дійсності (денотатів) та їх корелятивів у фонетичному просторі 250 мов. Враховуючи варіативність у фонологічних системах різних мов, автор вводить термін «фонемотип» (у пізніших працях – «фонотип»), що становить інваріантну одиницю по відношенню до фонем, подібних за якоюсь артикуляційною або акустичною ознакою.

Розробка методу фоносемантичного аналізу є вирішенням багатьох проблем звукосображальності. У межах фоносемантичного аналізу, метою якого є встановлення наявності чи відсутності звукосображальності у слові і виявлення її характеру, став можливий системний підхід до вивчення звукосображальності. Безпосередньо складовими фоносемантичного аналізу є етимологічний та типологічний аспекти аналізу лексичної одиниці.

Останнім часом інтерес до проблем фоносемантики має подвійну спрямованість – у напрямку повного і глибокого теоретичного осмислення та у напрямку більш широкого практичного застосування.

Таке розуміння розкриває нескінченні евристичні можливості цього напрямку лінгвістики, що призводить до дослідження нових аспектів явища звукообразальності в цілому і звукообразального знака зокрема, а отже, до необхідності вдосконалення методу фоносемантичного аналізу.

Слід зазначити, що перші дослідження з фоносемантики були обмежені переважно рамками мовної системи, що, безумовно, звужувало можливості розгляду фоносемантичних ідей. Так, положення про втрату мотивованості звукообразальним знаком виявляється абсолютно правильним, якщо розглядати мову як систему, що об'єктивно існує поза конкретною людиною і дається їй лише як її «лінгвістична доля».

Досліджуючи можливості фоносемантики, необхідно розглядати не тільки мовну систему, а й мовну особистість. Вивчаючи функціонування звукообразального знака у художньому тексті, ми надаємо новий ракурс фоносемантичному дослідженню і розглядаємо «мову в людському суб'єкті». При текстоцентричному підході до дослідження звукообразальності (що природним чином передбачає й антропоцентричний підхід) на перше місце виходить мовна особистість – особистість автора та особистість читача. У цьому випадку питання про втрату знаком мотивованості знаходить абсолютно інше вирішення. Незважаючи на те, що в процесі функціонування знаків довільність часто переважає (свідченням чого є численні демотивації), у вторинній номінації знову виявляється прагнення людини мотивувати мовний знак (це, зокрема, виявляється в дитячій мові, говорах, наприклад, *кашлюк* замість *коклюш*). «Психологічна природа людини, яка здійснює номінацію, суперечить принципу довільності. Людина схильна до мотивування, тобто утворення знаків, структура яких їй зрозуміла. Крім того, мотив номінації, як і будь-який інший мотив, це те, що у відображеній людиною реальності спонукає і спрямовує її діяльність» [4, с. 14].

При такому підході стає цілком зрозумілим той факт, що в фоносемантичних дослідженнях все частіше задіюються аспекти прагматики. Безумовно, дослідження індивідуального фоносемантичного компонента, породжуваного суб'єктом висловлювання або тексту, вимагає вдосконалення методу фоносемантичного аналізу та розробки спеціальних методик виявлення фоносемантичного фонду в індивідуальній мовній свідомості.

Дослідження явища звукообразальності на текстовому рівні цікаво нам з точки зору використання автором звукообразального знака як засобу виразності. Виникає запитання: чому утворений за звукообразальною моделлю оказіональний квазізнак може стати елементом авторської мовної гри і бути успішно декодований реципієнтом – одержувачем тексту?

На думку відомого дослідника в галузі герменевтики Г.І. Богина, це відбувається не тому, що існує якась незмінна «людська природа». Річ у тому, що «мовна особистість виступає як динамічна сукупність величезного досвіду, накопиченого завдяки колективній діяльності, насправді реального, насправді комунікативного і насправді невербального мислення. Тому не «попередньо встановлена» асоціативність, а соціально зумовлена рефлексивність змушує нас визначати за фонетичними ознаками семантику нових, не зовсім природних слів» [1, с. 25].

Дослідник О.Б. Сиротіна також вказує на те, що вторинна вмотивованість (а саме з цим типом мотивованості ми зустрічаємося в авторських оказіоналізмах, утворених за звукообразальною моделлю) заснована на соціально-історичній та структурній зумовленості [5].

Таким чином, у процесі створення нового слова (квазіслова) для номінації якогось предмета чи явища через призму авторського сприйняття виникає зв'язок між таким собі гносеологічним образом і досвідом та відбувається пробудження колективно зумовленої рефлексії, що і перетворює деякі оказіональні утворення у фоносемантично релевантний факт.

Ідея пробудження рефлексії на основі накопичення фоносемантичного колективного досвіду здається привабливою для пояснення механізму декодування семантики звукообразальних оказіональних авторських утворень. Проте не варто недооцінювати факт задіювання в цьому процесі такого механізму, який Г.І. Богін вважає несуттєвим у процесі декодування змісту і називає «горезвісною вродженою асоціативністю» [1]. Колективний досвід навряд чи може скластися на основі спонтанних і несистемних мовних явищ, що не засновані на дії такого потужного психофізичного механізму, яким є асоціативність мислення. Швидше за все, саме асоціативність виступає першоосновою накопичення колективного фоносемантичного досвіду. Доказовою базою цього припущення може стати той факт, що сам феномен звукового символізму, як відомо, базується на такій властивості людського сприйняття, як синестезія, а саме на можливості синестетичного співвіднесення звуку мови з незвуковими уявленнями. На великому обсязі мовного матеріалу С.В. Вороніним також доведено, що звукообразальні слова є рефлекторними вже за способом (місцем) творення.

Парадокс ситуації полягає в наступному. Говорячи про індивідуальні авторські утворення, слід говорити, скоріше, про індивідуальний (а не колективний) досвід, що формує індивідуальний авторський стиль, який є мовною реалізацією індивідуального авторського концепту.

Г.І. Богін пояснює, що «цей досвід... індивідуальний, але лише те, що індивідуальна суб'єктивність є проєкцією соціального досвіду на людський індивід, індивідуальна особистість так само чинить з фоносемантичним матеріалом, як і родова особистість» [1]. Дослідження індивідуальної авторської словотворчості, що пов'язана з так званою «фоносемантичною рефлексією», розкриває соціальний і естетичний зміст фоносемантичних явищ та місце цих явищ у житті людини як індивідуальної мовної особистості.

У фоносемантиці закладені величезні соціально-естетичні цінності. Звукообразальні слова, що за своєю суттю є результатом об'єктивації категорії експресивності та володіють як експліцитними, так і імпліцитними маркерами експресивності, виступають своєрідними центрами номінативної атракції. Як правило, це ідеофонічні утворення, що характеризуються змістовою та фонетичною гіпераномальністю. В ідеофонах найбільш відчутно виявляється зв'язок між звуком і значенням. Слід, однак, зазначити, що ізоморфізм цього зв'язку досить умовний, оскільки модель (слово) завжди виявляється біднішою за оригінал. Звукосимволічна гіпераномальність є важливим самостійним засобом створення експресивності: фонетичний бік наче домінує над семантичним і

спільно з ним сприяє експресивній номінації предмета, явища чи дії. Точним у цьому розумінні є поняття звуко-символічна зона, введене С.В. Вороніним [3]. Це поняття застосоване до опису сагурірованих звукообразальних одиниць, число фонем у звуко-символічній зоні яких дорівнює числу фонем у слові. Таким чином, ступінь звуко-символічної насиченості слова є індикатором ступеня його експресивності. Чудовою ілюстрацією цього є словотворчість Дж. Джойса в романі «Улісс». З моменту виходу у світ роману в 1922 р. Дж. Джойса вважають найбільшим новатором сучасної художньої літератури. Словотвір Дж. Джойса носить досить креативний характер і складається з аномальних лінгвістичних явищ з точки зору їх нестандартного фонетичного, морфологічного й орфографічного вигляду. На думку Н.Г. Горбунової, яка досліджувала девіації Дж. Джойса, вони (девіації) «набувають згущений смисловий зміст: здійснюється, за її висловом, «зверхзапліднення» (superfecundation) слова, тобто укорінення в ньому нових значень і нових асоціацій. Це призводить до того, що галузь значень суттєво ускладнюється. Семантика виходить за межі окремого слова – вона «розмивається» по всьому тексту. Текст стає великим словом, у якому окремі слова – лише елементи, що складно взаємодіють в інтегрованій семантичній єдності тексту» [3, с. 9]. Словотворчість є одним із найбільш кардинальних способів розширення можливостей мови. Важливість вивчення індивідуального мовотворення зазначив американський лінгвіст Френсіс Вуд. У нашому дослідженні ми не будемо розмежовувати терміни «мовотворчість» і «мовна гра». Незважаючи на те, що термін «мовна гра» є більш поширеним як у вітчизняній, так і в зарубіжній лінгвістиці і між обома поняттями існують певні відмінності (на відміну від мовної гри, що передбачає навмисність лексичних маніпуляцій з мовою, мовотворчість – це творча свідомість автора, креативний несвідомий процес), вони близькі за суттю – в обох випадках йдеться про появу нових концептуальних смислів за рахунок творчого використання мовних засобів [5]. Літературний твір – це авторська форма сприйняття та організації світу, тобто його концептуалізації. Виражені в художній формі знання автора про світ ми будемо називати індивідуальним авторським концептом, під яким ми маємо на увазі багатовимірне ментальне творення, що формується за допомогою різних способів категоризації і має здатність бути вербалізованим специфічними засобами авторського ідіостилу.

У когнітивній лінгвістиці існує положення про ізоморфне співвідношення сутностей концептуального рівня і мовних форм їхньої реалізації, у тому сенсі, що сутність концептуального рівня у змістовному сенсі багатша за форми їхньої мовної реалізації. На нашу думку, творчість Дж. Джойса показує, як автор, шляхом створення оказіоналізмів, прагне подолати цю нерівність, намагаючись увести додаткові компоненти значення, які відображають специфічні сутнісні характеристики. Новоутворення Дж. Джойса можна розділити на кілька груп. По-перше, це слова, створені відповідно до правил англійського словотворення. До них належать такі оказіоналізми, як *kaknakker* – «клацати пальцями» (напр. англ. *Knack* – «клацання пальцями»). Формант – R передає значення ітеративності в германських мовах).

По-друге, це оказіоналізми, у яких правила англійського словотворення частково або повністю порушені. Типовими в цьому сенсі є слова, у яких повністю відсутні голосні: *artstsr* – «наслідування тріску кругляків», або частково відсутні голосні: *zrads* – «наслідування вибухового звуку феєрверків», *whrrwhee* – «наслідування тривалого тремтлячому свисту». Створення оказіоналізмів часто засноване на аблаутивній варіації голосних.

Практично всі оказіоналізми звукообразального характеру в романі Дж. Джойса «Улісс» можна піддати фоносемантичному аналізу і виявити формо – і змістоутворювані (фоносемантично-валентні) фонемотиби. Виникаючи, такі оказіональні слова ще більш зміцнюють звукополучувальну модель і можуть стати продуктивною основою побудови нових слів за тією ж фоносемантичною моделлю з тим самим оціночним значенням. Звичайно, що звукообразальна лексика має величезний потенціал (або «фоносемантичний заряд»), якщо, ставши компонентом колективного комунікативного досвіду, вона стає засобом пробудження рефлексії. Саме цим можна пояснити той факт, що ми відчуваємо присутність фоносемантичного ефекту в семантично і морфологічно трансформованій лексиці звукообразального походження. Цим також пояснюється й те, що письменник, використовуючи фоносемантичні засоби при утворенні авторських оказіоналізмів, так чи інакше передбачає їх адекватне декодування. У цьому сенсі навряд чи можна заперечувати факт системної семантичної значущості фонемотипів і ставити під сумнів їхні прогностичні можливості. Знання символічного значення звуків може виступати як прогнозуючий фактор, який можна використовувати для свідомого впливу на реципієнта.

Отже, на нашу думку, можна говорити про прагматичну роль фоносемантичних засобів, які, на перший погляд, є засобами інтенсифікації, експресивізації, а отже, і прагматики висловлювань всього тексту в цілому.

З цих позицій варто також розглядати когнітивні основи фоносемантики. Логічно припустити, що якщо і для письменника, і для читача фоносемантичні засоби є механізмом пробудження рефлексії, у дослідженні індивідуального авторського концепту слід приділяти особливу увагу аналізу індивідуально-особистісного фоносемантичного фонду письменника.

Література:

1. Богин Г. И. Фоносемантика как одно из средств пробуждения рефлексии / Г.И. Богин // Фоносемантические исследования: межвузовский сборник научных трудов. – Пенза, 1990.
2. Воронин С. В. Основы фоносемантики / С. В. Воронин. – М., 1982.
3. Горбунова Н. Г. Языкотворчество Дж. Джойса: словообразовательный аспект (на примере романа «Улисс»): автореф. дис.... канд. филол. наук. : спец. 10.02.15 «Общее языкознание» / Н. Г. Горбунова. – М., 2006. – 20 с.
4. Копыленко М. М., Попова З. Д. О принципиальной произвольности знака и стремлении человека мотивировать языковой знак / М. М. Копыленко, З. Д. Попова // Проблемы фоносемантики: сборник статей. – М., 1989.
5. Сиротинина О. Б. Возможности функциональной и окказиональной мотивированности знака в разговорной речи / О. Б. Сиротинина // Проблемы мотивированности языкового знака: сборник статей. – Калининград, 1976.

Гладка В. А.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

СТРУКТУРНО-СИНТАКСИЧНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ КОЛОКАЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Аналізуються основні положення структурно-синтаксичного підходу під час дослідження колокацій французької мови, а також вивчається компонентний склад колокаційних одиниць.

Ключові слова: колокація, колокат, база, синтаксичне обмеження, синтаксична модель, структура колокацій.

Анализируются основные принципы структурно-синтаксического подхода в исследовании коллокаций французского языка, а также изучается компонентный состав коллокационных единиц.

Ключевые слова: коллокация, коллокат, база, синтаксическое ограничение, синтаксическая модель, структура коллокаций

The article analyzes the basic principles of structural and syntactic approaches in the study of French language collocations and studies the component structure of collocation units.

Keywords: collocation, collocatе, base, syntactic restriction, syntactic model, component structure

Однією з актуальних проблем сучасних мовознавчих студій по праву можна вважати визначення мовної природи колокацій, які за своєю внутрішньою структурою, лексико-граматичними та функціональними ознаками посідають проміжне місце, з одного боку, між вільними та фразеологічними сполученнями, а з іншого – між дискурсом і мовою.

Значні труднощі під час їхнього вивчення зумовлені також тим, що запропоновані лінгвістами тлумачення колокаційних одиниць базуються на різних, а часом суперечливих, методиках дослідження і аналізу зазначеного явища, які варіюють, у свою чергу, залежно від поставлених перед ними завдань, галузей і результатів дослідження. Основними серед них можна назвати такі: британський контекстуалізм (J.R. Firth, M.A.K. Hallyday, J. Sinclair, J. Sinclair, J. Sinclair), корпусно-орієнтований підхід (M. Benson, M. Netzlaff, J. Sinclair, B.A. Захаров, M.B. Хохлова), лексико-граматичний підхід (F.J. Hausmann), синтаксичний підхід (D.A. Cruse, F. Grossmann, F.J. Hausmann, A. Tutin), семантичний підхід (Th. Herbst, M.B. Влавацька), конвенційний підхід (E. Aisenstadt, P. Frath, Ch. Gledhill, S. Johansson) тощо.

Мета нашої розвідки полягає в тому, щоб проаналізувати структурно-компонентні та синтаксичні ознаки колокацій французької мови, висвітлені основними положеннями синтаксичного підходу.

Насамперед зазначимо, що в площині синтаксичного напрямку лінгвісти звужують поняття колокації до «синтагматичних лексичних послідовностей», залишаючи осторонь «фрастичні (або пропозиційні) лексичні послідовності» (прислів'я, приказки, крилаті вислови, слогани, узуальні контекстуальні формули) [10; 11; 21; 23; 29]. Тлумачачи колокації як «синтагматично обмежені лексичні сполучуваності двох елементів, які підтримують синтаксичний зв'язок» [10; 23; 29], мовознавці враховують два аспекти: ці синтаксично злиті одиниці дотримуються певного порядку слідування компонентів і не піддаються синтаксичним трансформаціям, тобто вони – синтаксично обмежені.

Так, G. Gross, характеризує із синтаксичної точки зору стійку послідовність, вважає, що вона не може зазнавати комбінаторних і трансформаційних змін [19, с. 154], чим, власне, й відрізняється від вільної послідовності. Щоправда, цю думку висловлював ще J.R. Firth, досліджуючи контекстуальне оточення і граматичну природу колокацій. Саме він уперше наголосив на звичному, або узуальному, місці компонентів у самій структурі колокації [12]. Зазначимо, що ці міркування лягли в основу також дослідження синтаксичних схем представниками корпусно-орієнтованого підходу (див., зокрема, праці J. Sinclair, M. Benson, M.A. Halliday, B. Lamiroу та ін.).

У такий спосіб, «[дотримуючись] правильного, непорушного внутрішнього порядку компонентів, незалежно від місця в реченні або в дискурсі» [17, с. 54; 37], колокація може бути визначена, вслід за F.J. Hausmann, як «комбінація з двох слів, яка утворює одну з таких синтаксичних структур» [23, с. 1010]:

[Substantif + Adjectif (épiphète)]	<i>pluie torrentielle, amour platonique, bouillon aveugle</i>
[Substantif + Verbe]	<i>le silence règne, un ange passe, les Anglais ont débarqué</i>
[Verbe + Substantif (objet)]	<i>prendre une décision, arrondir les angles, avoir des antennes</i>
[Substantif + (prép) + Substantif]	<i>une bouffée de chaleur, un bourreau des cœurs</i>
[Verbe + Adverbe]	<i>applaudir chaleureusement, exploiter efficacement</i>
[Adverbe + Adjectif]	<i>grièvement blessé, gravement malade</i>

До вказаних F.J. Hausmann синтаксичних моделей додамо ще по дві на дієслівній та прикметниковій основах, отримані внаслідок аналізу фактичного матеріалу, а саме:

[Verbe + (prép) + Substantif]	<i>rougir de honte, payer d'audace, avoir en visite</i>
[Verbe + Adjectif]	<i>être (bien) aise</i>
[Adjectif + Adjectif]	<i>ivre mort</i>
[Adjectif + (prép) + Substantif]	<i>ivre de colère</i>

Натомість критерій так би мовити правильного синтаксичного утворення не може бути, на наш погляд, визначальним з кількох причин. По-перше, як доводить фактичний матеріал, колокати прикметникової та прислівникової природи можуть бути виражені іншими частинами мови або, навіть, синтагмою, а також змінювати свою позицію відносно бази. Іншими словами, синтаксичні моделі колокацій можуть варіювати (див. табл. 1).

Як бачимо, сформульоване мовознавцями правило: «колокації слідує чітким синтаксичним моделям, напр.: до колокації, побудованої навколо Substantif, входять Adjectif і Verbe, а не Adverbe» [35, с. 9], вимагає певних уточнень.

Таблиця 1.
Основні прототипні синтаксичні моделі колокацій французької мови та їхні варіанти

прототипна синтаксична модель	варіант	приклади
[Substantif + Adjectif (épi-thète)]	[Substantif + (prép) + Substantif]	<i>un abreuvoir à mouches, un moral d'acier, des affaires d'or</i>
	[Substantif + syntagme]	<i>un ami qui vous veut du bien</i>
	[Adjectif + Substantif]	<i>le septième art, le noble art</i>
	[Verbe +(conj) + Substantif]	<i>juger comme un aveugle des couleurs, échapper comme une anguille</i>
[Verbe + Adverbe]	[Verbe + syntagme]	<i>attendre qqn comme les moines font l'abbé</i>
	[Verbe + (prép) + Substantif]	<i>accommoder de toutes pièces, parler d'abondance</i>
[Adjectif + Adverbe]	[Adjectif + (conj) + Substantif]	<i>doux (tendre) comme un agneau, libre comme l'air</i>
	[Adjectif + (prép) + Verbe]	<i>dur à avaler</i>
[Verbe + Adjectif]	[Verbe + (prép) + Substantif]	<i>être à l'affiche, être aux anges</i>

По-друге, колокації, правильно побудовані із синтаксичної точки зору, можуть бути, натомість, неправильними із семантичної точки зору. Так, дієслово *braire* сполучується у французькій мові виключно з іменником *âne* (колокація *un âne brait*), і незважаючи на те, що колокації типу **une vache / un cheval brait* будуть витримані в межах відомої синтаксичної моделі [Substantif + Verbe], вони будуть неправильними з точки зору семантичних відношень.

По-третє, поняття колокації як синтагми загалом і синтаксичні моделі зокрема передбачають суміжність компонентів, що знову ж таки суперечить мовній практиці. Так, синтаксична модель [Substantif + Adjectif (épi-thète)] у реченні типу *J'aime le **steak bleu***, внаслідок певних синтаксичних трансформацій, може бути розірвана іншими членами речення, напр.: *Mon **steak** est vraiment **bleu**, J'aime le **steak** quand il est **bleu***, що знову ж таки відрізняє його від сталих виразів.

Отже, враховуючи вищезазначене, вважаємо, що елементи колокації можуть утворювати синтагму, але не завжди її утворюють; вони можуть дотримуватися конкретно визначеного порядку слідування компонентів і певних синтаксичних моделей, але можуть також їх порушувати (розрядка по тексту тут і далі наша. – В.Г.).

Ведучи мову про синтаксичні обмеження, лінгвісти насамперед стверджують, що колокації не зазнають синтаксичних трансформацій. Так, на рівні синтаксичної дистрибуції колокативний епітет у предикативній функції не може вживатися як атрибут [18], на відміну від вільних комбінацій, в яких це вважається нормою. Пор. колокацію *une peur **bleue*** і вільне сполучення *une peur immense*:

*Jean a eu **une peur bleue*** – * *La peur de Jean a été bleue*

Jean a eu une peur immense. – *La peur de Jean a été immense.*

Натомість приклади з колокацією *un steak bleu*, розглянуті вище, доводять суперечливий характер даного твердження.

Ще однією визначальною ознакою колокацій на синтаксичному рівні виступає відсутність детермінативу в конструкціях з допоміжним дієсловом. Так, утворені за атиповими моделями (часто архаїчними), порівняно з нормою французької мови, колокації типу *avoir **faim**, rendre **visite**, avoir **rendez-vous*** доводять повною мірою правильність цього судження. Натомість колокації типу *essuyer un **échec**, perpétuer un **délit*** ставлять його під сумнів.

Загалом вивчення колокацій, в основі яких лежить допоміжне дієслово (verbe support), виявляє низку особливостей, які відрізняють їх від вільних комбінацій на синтаксичному рівні. Базуючись на дослідженнях лексичної граматики (J. Giry-Schneider [16]; G. Gross [20]; R. Vivès [36] та ін.), охарактеризуємо основні з них, порівнявши колокацію *mener une **attaque***, де дієслово *mener* виступає як допоміжне дієслово, і вільну комбінацію *raconter une **attaque***, де дієслово *raconter* зберігає повною мірою свою семантику, за трьома критеріями:

1) обмеження в детермінативах:

Luc raconte (une + cette + ton) attaque contre la citadelle.

Luc mène (une + *cette + *ton) attaque contre la citadelle.

2) подвійний аналіз групи N Préd Prép N:

C'est une attaque contre la citadelle que Luc raconte

*C'est une attaque que Luc raconte contre la citadelle

C'est une attaque contre la citadelle que Luc mène

C'est une attaque que Luc mène contre la citadelle

3) стирання допоміжного дієслова в певних контекстах

L'attaque contre la citadelle menée par Luc = L'attaque de Luc contre la citadelle

L'attaque contre la citadelle racontée par Luc ≠ L'attaque de Luc contre la citadelle

У такий спосіб аналіз критерію, заснованого на типології синтаксичних компонентів і синтаксичних обмежень, показав, що синтагматичні лексичні послідовності не однорідні: вони являють собою одиниці з різним ступенем синтаксичної злитості. Власне це й дозволяє, на наш погляд, розмістити їх у «розмитій зоні» (*fuzzy area* – термін Th. Fontenelle [14, с. 45]) між абсолютно стійкими (тобто ідіомами) і вільними синтагмами, надаючи їм статусу «напівстійких синтагм» (див. рис. 1). Подібну думку висловлював у свій час ще Ш. Баллі, констатуючи існування перехідних явищ між вільними комбінаціями й стійкими виразами, які він назвав «фразеологічними серіями» [5]. Натомість визначити межі цієї зони практично неможливо.

Рис. 1. Позначення «розмитої зони» напівстійких синтагм

Власне, враховуючи ці особливості колокацій на синтаксичному рівні, деякі лінгвісти, зокрема D. Siermann, M. Klotz та ін., вважають за можливе, навіть, об'єднати вільні сполучення і колокації в один клас «колокацій з різним ступенем обмеження» (цит. за: [30]).

Ще одне питання, на яке дослідники колокаційних одиниць намагаються дати відповідь, це мовна природа їхніх компонентів, а також їхня кількість у структурі колокації.

Так, одні дослідники вважають, що колокації складаються виключно зі слів самостійних частин мови (іменника, прикметника, дієслова або прислівника), які реалізують два поняття (концепти) [25; 28; 35]. При цьому один із компонентів виступає як база (слово зі «слабкою семіотаксичною залежністю»), а інший – як колокат (слово «із сильною семіотаксичною залежністю»). Іншими словами, колокат (синсемантичний елемент) вибраний залежно від бази (автосемантичний елемент) [4, с. 47; 24, с. 148], напр.: дієслово *applaudir* (база) зумовлює вживання прислівника *chaleureusement* (колокат) для передачі інтенсивної ознаки дії. Враховуючи залежність компонентів у структурі колокації, F.J. Hausmann, услід за E. Cosegiu [9], характеризує колокацію як «орієнтоване відношення» [24]. У такий спосіб науковці розуміють під колокацією прояв суто лексичної сполучуваності, відкидаючи можливість зарахування до їх складу граматичних елементів.

Натомість, прихильники статистичного підходу, базуючись на частотності коокуренції, серед колокацій розглядають сполучення двох ЛО (напр., *un gros buveur*) та сполучення лексичної та граматичної одиниці (напр., *un jour sans*).

Третю точку зору висловлюють мовознавці, розрізняючи лексичні та граматичні колокації [1; 6; 13; 33]. Так, лексичні сполучення, на їхню думку, складаються з двох рівнозначних слів (напр., *célibataire endurci*, *le sang circule*, *faire une conférence*), тоді як граматичні колокації складаються з одного лексичного слова (дієслова, іменника або прикметника) і одного граматичного слова, як правило прийменника, напр., *se souvenir de*, *accès à*.

Зауважимо, що граматичну колокацію часто отожднюють з колігацією (*colligation*), що викликає неоднозначні погляди в наукових колах. Детальний аналіз окресленого питання показав, що явище колігації слід трактувати як «регулярне відношення, що спостерігають у висловленнях між окремою ЛО і граматичною категорією» [7; 8; 15; 22; 26; 31; 32; 34], тоді як під граматичною колокацією, як зазначалося нами вище, слід розуміти «комбінацію одного повнозначного (лексичного) слова і одного граматичного слова». Так, колігація французької мови *Il fait* + [Adj] (а не Adv) реалізується через колокацію типу *Il fait beau / chaud / mauvais*; колігація *Il est* + [Adj] (а не Adv) + *de* + [V] (а не N) + *qqch* – через колокацію типу *Il est utile / nécessaire / facile / difficile de faire qqch*. У такий спосіб ці два поняття (граматична колокація і колігація), відповідаючи за граматично правильну побудову висловлення, можуть бути співвідносними, але в жодному випадку не тотожними.

Окрім питання мовної природи компонентів колокації, не з'ясованим залишається також питання їх кількості в структурі колокації. Так, деякі науковці вважають, що вони є двокомпонентними комбінаціями, які складаються з двох слів або лексій [23, с. 1010; 25, с. 228; 27, с. 10; 29, с. 25].

Але спостереження, проведені корпусною лінгвістикою, відкидають бінарний характер колокації [2, с. 343; 3, с. 54]. Група дослідників Штутгарда (на чолі з U. Heid) усталюють, навіть, терміни «Tripel» (потрійний), «Quadrupel» (чотиривимірний) і т.д. [25].

Сучасні французькі дослідники A. Tutin і F. Grossmann висловлюють думку про те, що доцільніше було б говорити про сполучуваність не лексій, а компонентів, до того ж нерівнозначних [35, с. 4]. Так, у випадку колокації типу *fort comme un turc*, *un bruit à crever les tympans* характеризує елемент виражений синтагмою, тобто реалізується сполучуваність одного слова (*fort*, *bruit*) і відповідної синтагми (*comme un turc*, *à crever les tympans*). Подібні випадки спостерігаємо у сполученнях типу *conversation à bâtons rompus* [*conversation* + à

bâtons rompus] ; *porter à bout de bras* [porter + à bout de bras], в яких бази *conversation* і *porter* вжиті в своєму узуальному значенні, що дозволяє говорити про їхній статус колокації.

Аналіз фактичного матеріалу французької мови показав, що колокації можуть містити в своєму складі також дві різні колокації, напр.: *tenir un discours passionné* [tenir un discours + un discours passionné] ; *commettre une grave erreur* [commettre une erreur + une grave erreur] ; *prendre des mesures draconiennes* [prendre des mesures + des mesures draconiennes] ; *essuyer un échec cuisant* [essuyer un échec + un échec cuisant] ; *avoir une peur bleue* [avoir peur + une peur bleue].

Натомість багатокомпонентна структура не завжди є результатом злиття колокацій. Навряд чи можна цим пояснити існування таких сталих виразів, як *appeler les choses par leur nom*, *faire le pot à deux anses*, *rompre l'anguille au genou*, *discuter le sexe des anges*, *avoir plusieurs cordes à son arc* тощо.

До того ж злиття двох колокацій в одну не завжди можливе. Не характерно, зокрема, вживання колокації * *prendre une peur bleue*, яка гіпотетично могла би утворитися внаслідок злиття [*prendre peur*] + [*peur bleue*]. Але це можна пояснити, наш погляд, лише «примхами» узусу, який власне й відіграє важливу роль у формуванні колокацій.

Отже, незважаючи на те, що вивчення колокаційних явищ з точки зору синтаксису допомогло виявити властиві їм синтаксичні та структурні ознаки, воно все ж таки не достатнє для однозначного визначення їхньої мовної природи. Необхідно залучити не лише всі мовні ознаки колокаційних явищ (синтаксичні, морфологічні, лексичні, семантичні тощо), а й позамовні чинники, які сприяють їхньому утворенню і вживанню в мовленні та подальшій їхній лексикалізації у мові.

Література:

1. Влавацкая М. В. Понятия коллокации и коллигации в диахроническом рассмотрении / М. В. Влавацкая // Актуальные проблемы филологии и методики преподавания иностранных языков. – Новосибирск : Новосибир. гос. пед. ун-т, 2011. – Режим доступа: <http://ffl.nspu.net/files/konf-2011-15.pdf>
2. Хохлова М. В. Экспериментальная проверка методов выделения коллокаций / М. В. Хохлова // *Slavica Helsingiensia* 34: Инструментарий русистики: корпусные подходы. – Хельсинки, 2008. – С. 343-357. – Режим доступа : <http://www.helsinki.fi/slavicahelsingiensia>
3. Aisenstadt E. Restricted Collocations in English Lexicology and Lexicography / Ester Aisenstadt // *Review of Applied Linguistics*: Institut voor Taeghe paste Linguistiek. – Louvain, Belgium, 1981. Vol. 53. – P. 53-61.
4. Alonso Ramos M. La nature des collocatifs : leur statut en tant qu'unités lexicales / M. Alonso Ramos // *Les collocations. Analyse et traitement* [Grossmann F., Tutin A.]. – Amsterdam : De Werelt, 2003. – P. 45-60.
5. Bally Ch. *Traité de stylistique française* : en 2 vol. / Ch. Bally. – Genève : Librairie de l'Université Georg & Cie S.A., 1951. – Vol. I. – 595 p.
6. Benson M. Collocations and idioms / M. Benson // *Dictionaries, Lexicography and Language Learning*; Ilson R. (éd. et introd.); Brumfit C.I. (préf.). – Oxford : Pergamon, 2000. – P. 61-68.
7. Bolinger D. Meaning and Memory / D. Bolinger // *Forum Linguisticum*. – 1977. – № 1. – P. 1-14.
8. Bolly C. Les unités phraséologiques : un phénomène linguistique complexe ? : thèse de doctorat / Catherine Bolly. – Louvain-la-Neuve, 2008. – 344 p. – Disponible sur : <http://dial.academielouvain.be>
9. Coseriu E. Lexikalische Solidaritäten / E. Coseriu // *Poetica*. – № 1 (3). – 1967. – P. 293-303.
10. Cruse D. A. *Lexical Semantics* / D.A. Cruse. – Cambridge : Cambridge University Press, 1986. – 310 p. – Disponible sur : <http://ru.scribd.com/doc/60736733/Cruse-D-a-Lexical-Semantics>
11. Dubreil E. Collocations : définitions et problématiques / Estelle Dubreil // *Texto!* – janvier 2008. – Vol. XII. – № 1. – Disponible sur : <http://www.revue-texto.net/>
12. Firth J. R. Modes of Meaning / John Rupert Firth // *Papers in Linguistics 1934-1951*. – 1957. – P. 190-215.
13. Fontenelle Th. What on earth are collocations? / Thierry Fontenelle // *English today: the international review of the English language*. – Cambridge, 1994. – Oct. 10:4 (40). – P. 42-48.
14. Fontenelle Th. Turning a Bilingual Dictionary into a Lexical-Semantic Database. *Lexicographica* / Thierry Fontenelle // *Series Maior* 79. – Tübingen : Niemeyer, 1997. – P. 447-449. – Disponible sur: <http://acl.ldc.upenn.edu/J/J99/J99-3008.pdf>
15. François J. Dispute théologique, discussion oiseuse et conversation téléphonique : les collocations adjectivo-nominales au cœur du débat / J. François, J.-L. Manguin // *Langue française*. – 2006. – № 150. – P. 50–65.
16. Giry-Schneider J. Les prédicats nominaux en français : les phrases simples à verbes supports / Jacqueline Giry-Schneider. – Genève : Droz, 1987. – 396 p.
17. Gonzalez Rey I. La phraséologie du français / Isabel Gonzalez Rey. – Toulouse : Presses de l'Université du Mirail, 2002. – 268 p.
18. Gross G. Degré de figement des noms composés / Gaston Gross // *Langage* 90, juin. – 1988. – P. 57-72.
19. Gross G. Les expressions figées en français : noms composés et autres locutions / Gaston Gross. – P. : Ophrys, 1996. – 161 p.
20. Gross M. Les bases empiriques de la notion de prédicat sémantique / Maurice Gross // *Langages*. – 1981. – № 63. – P. 7-52.
21. Grossmann F. Quelques pistes pour le traitement des collocations / F. Grossmann, A. Tutin // *Les collocations : analyse et traitement* [Grossmann F., Tutin A.] // *Travaux et recherches en linguistique appliquée*. – Amsterdam : de Werelt, 2003. – P. 5-21.
22. Halliday M. A. Lexis as a Linguistic Level / M.A. Halliday // *In Memory of J.R. Firth* [Ch. E. Bazell, J. C. Catford, M.A. Halliday, R.H. Robins]. – London/Harlow: Longmans, 1966. – P. 148-162.
23. Hausmann F. J. Le dictionnaire de collocations / F.J. Hausmann // *Wörterbücher – Dictionaries – Dictionnaires* [F. J. Hausmann, Reichmann O., Weigand H., Zgusta L.]. – Berlin/New York : de Gruyter, 1989. – Vol. 1. – P. 1010-1019.

24. Hausmann F. J. Le souhaitable et le possible. La microstructure du TLF / F. J. Hausmann // *Le français moderne*. – № 62 (2). – 1994. – P. 141-153.
25. Heid U. On Ways Words Work Together. Topics in Lexical Combinatorics / U. Heid // *Euralex 94 Proceedings*. – Amsterdam: Vrije Universiteit Amsterdam, 1994. – P. 226-257.
26. Hunston S. Colligation, lexis, pattern and text / S. Hunston // Scott M., Geoff Th. *Patterns of Text: in Honour of Michael Hoey*. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamin's Publishing Company, 2002. – P. 13-33.
27. Lamiroy B. Les expressions figées: à la recherche d'une définition / Béatrice Lamiroy. – 2008. – Disponible sur: www.ling.arts.kuleuven.be
28. Legallois D. La colligation : autre nom de la collocation grammaticale ou autre logique de la relation mutuelle entre syntaxe et sémantique ? / D. Legallois. – Disponible sur : <http://www.crisco.unicaen.fr>
29. Mel'čuk I. Collocations and lexical functions / I. Mel'čuk // *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications* [Cowie A.P.]. – Oxford : OUP, 1998. – P. 23-53.
30. Netzlaff M. La collocation adjectif–adverbe et son traitement lexicographique : français – allemand – espagnol : thèse de doctorat / Marion Netzlaff. – Erlangen-Nürnberg, 2004. – 280 p.
31. Sinclair J. Corpus, Concordance, Collocation / J. Sinclair. – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 200 p.
32. Stubbs M. Words and Phrases. Corpus Studies of Lexical Semantics / M. Stubbs. – London : Blackwell, 2001. – Accessible à : <http://www.uni-trier.de/fileadmin/fb2/ANG/Linguistik/Stubbs>
33. Svensson M.H. Critères de figement. L'identification des expressions figées en français contemporain / M.H. Svensson. – Thèse de doctorat. – Umeå : Umeå Universitet, 2004. – 198 p. – Accessible à : <http://umu.diva-portal.org>
34. Tognini-Bonelli E. Corpus Linguistics at Work / E. Tognini-Bonelli. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins, 2001. – 223 p.
35. Tutin A. Collocations régulières et irrégulières. Esquisse de typologie du phénomène collocatif / A. Tutin, F. Grossmann // *Revue française de Linguistique appliquée*. – Vol. 7/1 : Lexique : recherches actuelles. – 2002. – P. 7-25.
36. Vivès R. Avoir, prendre, perdre : constructions à verbes supports et extensions aspectuelles / R. Vivès // *Revue québécoise de linguistique*. – 1984. – Vol. 13. – № 2. – P. 13-57.
37. Williams G. Sur les caractéristiques de la collocation / G. Williams // *TALN*. – Tours, 2001. – P. 9-16.

Гладка О. В.,

Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ «Криворізький національний університет», м. Кривий Ріг

ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ФОНОЛОГІЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто особливості утворення фонологічних неологізмів в англійській мові; конкретизовано поняття «фонологічні неологізми»; уточнено стадії інтеграції нових слів; визначено місце фонологічних неологізмів у класифікації за способом творення; виокремлено підгрупи фонологічних неологізмів; виявлено продуктивність фонологічного способу утворення нових слів.

Ключові слова: фонологічні неологізми, англійська мова, фонологічний спосіб.

В статье рассмотрены особенности образования фонологических неологизмов в английском языке; конкретизировано понятие «фонологические неологизмы»; уточнены стадии интеграции новых слов; определено место фонологических неологизмов в классификации по способу образования; выделены подгруппы фонологических неологизмов; выявлена продуктивность фонологического способа образования новых слов.

Ключевые слова: фонологические неологизмы, английский язык, фонологический способ.

The article deals with peculiarities of formation of phonological neologisms in English. The notion «phonological neologisms» is concretized. The stages of integration of new words are specified. The place of phonological neologisms in the classification according to the way of formation is defined. The subgroups of phonological neologisms are singled out. The productivity of the phonological method of formation of new words is revealed.

Key words: phonological neologisms, English, phonological method.

Постановка проблеми. Сьогодні англійська мова переживає «неологічний бум», обумовлений двома основними причинами – екстралінгвістичною та суто лінгвістичною. Це пов'язано із тим, що «... мова у своїй еволюції проявляє двояку залежність – від середовища, у якому вона існує, з одного боку, та від внутрішнього механізму та устрою, з іншого» [4, с. 198]. Сутність першої полягає у тому, що у суспільстві, що швидко змінюється як соціально, так і технологічно, члени мовної спільноти відчують безперервну потребу створювати нові позначення для себе у нових соціальних ролях та професійних функціях. Лінгвістична причина складається з постійної необхідності систематизувати продуктивні способи утворення нових одиниць, встановлювати синхронічні відрізки найбільшої активності тих чи інших словотворчих моделей слів та відмічати протилежні тенденції до втрати продуктивності. Не завжди можна пояснити зміни, що відбуваються у мові, лише одним із цих двох чинників – часто вони тісно переплітаються та є взаємопов'язаними. Однак «у більшості випадків безпосередня основна причина виступає більш-менш чітко. Ця причина і створює імпульс, під впливом якої і відбувається мовна зміна» [4, с. 220].

Незважаючи на те, що дослідниками в галузі неології накопичено, зібрано та систематизовано значну кількість матеріалу, у галузі словотвору англійської мови все ще залишається багато невирішених проблем, серед яких – особливості утворення фонологічних неологізмів.

Аналіз наукових досліджень, у яких започатковано розв'язання проблеми. Питанням визначення, класифікації та систематизації неологізмів займалися такі дослідники англійської філології як І.В. Андрусяк, А.К. Баш, В.А. Березинський, О.Л. Боярська, В.Г. Гак, С.М. Єнікеєва, Ю.О. Жлуктенко, В.І. Заботкіна, Ю.А. Зацний, О.Л. Клименко, Н.З. Котелова, Я. Левченко, Дж. Олджео, Л.Ф. Омельченко, О.М. Позднякова, А.В. Ребрій, Л. Бауер, Дж. Грін, Дж. Ейто, Дж. Кенон, Р. Фішер.

Більшість авторів пропонують власні класифікації неологізмів, виокремлюючи в окрему групу фонологічні неологізми.

Метою статті є дослідити особливості утворення фонологічних неологізмів в англійській мові, конкретизувати поняття «фонологічні неологізми», уточнити стадії інтеграції нових слів, визначити місце фонологічних неологізмів у класифікації за способом творення, виокремити підгрупи фонологічних неологізмів, виявити продуктивність фонологічного способу утворення нових слів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Англійська мова знаходиться у постійній зміні. Виникнення нових лексичних одиниць є складним, багатоаспектним процесом, який свідчить про динаміку розвитку мови. Лексика як найбільш рухливий шар мови, чуйно реагує на всі зміни у соціальній, культурній, економічній, медичній та інших сферах життя людського суспільства. Цей процес уже отримав назву «зміна лексичних парадигм» [2], що у лінгводидактичному контексті передбачає дослідження функціонування сучасних мовних засобів у різних регістрах мовленнєвого спілкування.

Визначено, що лінгвістичне поняття «неологізм» охоплює широке коло явищ на лексико-семантичному рівні мови, а проблеми вивчення неології набувають особливої ваги у зв'язку із новими тенденціями у розвитку сучасної англійської мови. Від традиційних канонічних слів неологізми відрізняються особливими зв'язками із часом, які фіксуються колективною свідомістю. Для конкретизації поняття «неологізм» в мовознавчих працях існують такі параметри: локація в часі, локація в просторі, новизна, мовна свідомість, комунікативне обмеження, номінативний аспект. Враховуючи зазначені параметри, неологізмами вважають нові слова, словосполучення та значення слів і словосполучень, які виникли у визначений проміжок часу, сприймаються як нові одиниці колективною мовною свідомістю носіїв мови і поступово інтегруються у систему мови.

Розвиток лексичної одиниці від моменту її утворення до закріплення в узусі чи виходу з нього є комплексним процесом, який зумовлений сукупністю соціальних (зовнішніх), внутрішньомовних і чинників номінативного характеру [3].

Функціонуючи у різних мовленнєвих сферах, нова лексична одиниця проходить такі стадії інтеграції: соціалізація / конвенціоналізація (прийняття її в суспільстві), лексикалізація (закріплення її у мовній системі) та комунікативно-прагматичне освоєння. З'явившись, неологізм поширюється, як правило, викладачами університетів, шкільними вчителями, працівниками засобів масової інформації. Потім він фіксується у друці. Наступна стадія соціалізації – прийняття нової лексичної одиниці широкими масами носіїв мови. Після цього розпочинається процес лексикалізації: придбання навичок використання неологізмів у суспільстві, виявлення умов та протипоказань для його використання у різних контекстах. У результаті утворюється лексична одиниця окремого структурного типу (просте, похідне, складне, складнопохідне слово чи словосполучення), яка реєструється у словнику неологізмів.

З погляду на спосіб творення всі неологізми, які виникли останнім часом в англійській мові, Л. Гілберт пропонує розділити на фонологічні, запозичення, семантичні та синтаксичні неологізми.

До «сильних» неологізмів можна віднести запозичення, які відрізняються фонетичною дистрибуцією, яка не є характерною для англійської мови, а також нетиповим морфологічним членуванням.

Основною мовою-джерелом для запозичень продовжує залишатися французька. За останні 25 років стрімко зменшилась кількість скандинавських запозичень. Новою тенденцією є зріст запозичень з африканських та азійських мов, особливо японської.

Основними центрами атракції для нових запозичень є:

- 1) культура: *cinematheque*, *discotheque*, *anti-roman* (фр.);
- 2) суспільно-політичне життя: *chozrim* – євреї, які повернулися до Ізраїлю після еміграції (івр.); *franquista* – послідовник політики іспанського диктатора Франко (ісп.); *the Duma* – Дума (рос.);
- 3) повсякденне життя (напої, їжа, спорт, одяг): *patzer* (нім.); *burrīto* – маїсові млинчики з начинкою з яловичини, сиру і смажених бобів (ісп.);
- 4) науково-технічний прогрес: *aulacogen* – (геол.) авлакоген (рос.)

До «слабких» неологізмів відносять семантичні інновації – слова, у яких нове значення передається формою, наявною в мові. Виділяють два різновиди таких неологізмів: а) слова, що повністю змінюють своє значення, втрачаючи всі властиві їм раніше; б) слова, у семантичній структурі яких виникає ще один лексико-семантичний варіант при збереженні всіх попередніх. Можна стверджувати, що в англійській мові переважають лексичні одиниці другого типу.

Синтаксичні неологізми утворюються за прикладами вже існуючих у мовній системі слів. Мова йде про словотвір, про такі регулярні словотворчі процеси як: конверсія, афіксація, компресія, аббревіатура, дезафіксація, основоскладання, відокремлення значень.

Наприклад, конверсія: *to soft-dock* від *soft-dock* (стиківка орбітальної станції), *to carpool* від *carpool* (керування автомобілем по черзі); афіксація: *workaholic* (людина, яка любить працювати); *greppie* (учень приватної привілейованої школи); основоскладання: *ethnic cleansing* (масове вигнання, чи винищення людей етнічної меншості чи релігійної групи на певній території); аббревіатура: *TINA* (*there is no alternative*) – у політиці.

Фонологічні неологізми утворюються шляхом поєднання оригінальних окремих звуків. Такі своєрідні конфігурації звуків ще називають «штучними» неологізмами.

Іноді нові конфігурації звуків складаються з морфемами грецького або латинського походження та утворюють товарні знаки або терміни, що використовуються у фізиці, хімії, оптиці та інших науках: *polyesterol*, *nylon*, *perfol*, *acryl*, *perlon* (*synthetic materials*); *polychromatic* (*multicolor*), *monochromatic* (*one-color*).

До групи фонологічних неологізмів умовно належать нові слова, утворені від вигуків. Наприклад: *zizz* (*a short nap*) – від імітації звуку, який продукує людина уві сні; *rah-rah* (*a short skirt worn by girls during parades*); *sis-bombah* (*spectacular kinds of sports, especially football*) – склади часто застосовувались школярами для підбадьорювання гравців; *to zap* (*to shoot*) – спочатку *zap* використовувалося як вигук в коміксах для передачі в графічній формі звука космічної зброї; *to buzz* (*to phone*) – від імітації роботи телефонного зумера; *to pop* (*to flap, to clap*) – від імітації звуку відкорковування пробки; *to whee* (*to excite*) – від вигуку *whee*, що передає позитивні емоції, захоплення та широко використовується у неформальному реєстрі мовленнєвого спілкування; *itty bitty* (*small*) – від імітації звуків, що вимовляє маленька дитина; *boozy* (*drunk*) – від імітації звуків, що вимовляє сп'яніла людина; *to diddy-bop* (*American slang*) – йти легкою, ритмічною ногою, немов танцюючи.

Основою цієї групи фонологічних неологізмів є імітація звуків та звуконаслідування.

Окрему підгрупу фонологічних неологізмів складають нові слова на позначення понять, пов'язаних із негальною діяльністю та забороненими речовинами у суспільстві. Так, серед великої кількості ЛО синонімічного ряду концепту «марихуана» знаходимо «Bo», «Bo-bo», «Boom», «Dizz», «Hooch», «Sezz», «Sess», «Wooz», «Yeh»; «наркотик» – «B», «Boo-yah», «E», «G», «J», «La la», «Meow meow», «Sticky icky icky», «yaayo»; «бійка», «конфлікт» – «Boo boo», «bugaboo», «deep doo-doo», «doozy».

Особливе місце серед фонологічних новоутворень займає велика група сленгізмів, до якої належать вигуки, що надають експресивного забарвлення висловлюванню та використовуються для безпосередньої передачі почуттів: *yuk!*, *shiznet!* (*disgust*); *wow!* (*admiration*); *ouch!* (*a scream of pain*); *whoops!*, *squeeb!*, *erf!* (*embarrassment*); *bonk!*, *chyaa!*, *eesh!*, *flip mode!*, *oh my goshness!*, *shnikies!* (*different levels of surprise*); *bet!* *dude!* *shoots for real!*, *ah...ja!* (*accord*); *dig that!*, *cool!*, *score!*, *damm right!* (*approval*); *boo!* (*disapproval*); *badand* (*distrust*); *squish!*, *woochow!* (*excitement*); *woopy-woo!* (*happiness*); *yo!* (*ways to attract attention*); *phew!* (*relief*).

Такі неологізми є стійкими та мають найвищий рівень конотації новизни і можуть бути зараховані до «сильних неологізмів». Високий рівень новизни пояснюється незвичністю та свіжістю їх форм.

На думку В.Г. Гака [1], одиницею еволюції мови є зміна номінації, тобто співвідношення між тим, що означає, та тим, яке позначає. Відповідно, у вокабулярі неологізмів можна виокремити:

– власне неологізми (новизна форми поєднується із новизною змісту): iPod – торговельна марка портативних медіаплеєрів компанії Apple Inc., яку було випущено у продаж 2001 року; smartphone – топ-модель конкретного виробника на даний момент;

– трансномінації, які поєднують новизну форми слова зі значенням, яке раніше передавалось іншою формою: sudset – мильна опера; burned-out – дуже втомлений;

– семантичні інновації або переосмислення (нове значення позначається формою, що вже існувала у мові): mouse – маніпулятор «миша», sleep – знаходитись у режимі очікування.

Розподіл ЛЮ серед цих типів нерівномірний. Фонологічний спосіб утворення нових слів, до якого, зокрема, відносять чергування звуків та перенос наголосу в слові, – вважається малопродуктивним і наразі майже не використовується, переходячи до розряду історичних способів утворення неологізмів. Відповідно, на основі аналізу великої кількості неологізмів, можна сказати, що утворення нових слів засобами звуконаслідування та імітації можна віднести до продуктивних способів.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, в англійській мові за способом творення поряд із запозиченнями, семантичними та синтаксичними неологізмами особливу групу складають фонологічні «штучні» неологізми, що представляють собою поєднання оригінальних окремих звуків, основою яких є імітація звуків та звуконаслідування; нові конфігурації звуків, утворених шляхом складання із морфемами грецького або латинського походження; нові слова на позначення понять, пов'язаних із нелегальною діяльністю та забороненими речовинами у суспільстві; вигуки, що надають експресивного забарвлення висловлюванню та використовуються для безпосередньої передачі почуттів. Однак незважаючи на частоту вживання неологізмів даної групи, фонологічний спосіб утворення нових слів вважається малопродуктивним за винятком способу звуконаслідування та імітації, які можна віднести до продуктивних способів утворення нових слів в англійській мові.

Література:

1. Гак В. Г. К проблеме общих семантических законов / В. Г. Гак // *Общее и романское языкознание*. – М. : изд-во Моск. ун-та, 1972. – С. 144-160.
2. Заботкина В. И. Новая лексика современного английского языка / В. И. Заботкина. – М. : Высшая школа, 1989. – 126 с.
3. Конопацька Я. О. Семантична неологія в сучасному французькому медіадискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / Я. О. Конопацька. – К., 2005. – 33 с.
4. *Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка* / [под ред. Б.А. Серебrenникова]. – М. : Издательство «Наука», 1970. – 597 с.

Гузєрчук О. О.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПРОСОДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ ПРОСТИХ АКТИВ ПІДБАДЬОРЮВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей просодичного оформлення простих за структурою активів підбадьорювання, актуалізованих в англomовному дискурсі. Шляхом аудитивного аналізу встановлено спільні та диференційні ознаки інтонаційних моделей, характерних для нормалізуючого і активізуючого різновидів підбадьорювання.

Ключові слова: підбадьорювання, нормалізуючий тип підбадьорювання, активізуючий тип підбадьорювання, спонукальний акт, експліцитне підбадьорювання, імпліцитне підбадьорювання.

Стаття посвячена особенностям просодического оформления простых по структуре актов ободрения в англоязычном дискурсе. На основе аудитивного анализа автор выделяет схожие и отличительные признаки интонационных моделей, характерных для нормализующего и активизирующего типов ободрения.

Ключевые слова: ободрение, нормализующий тип ободрения, активизирующий тип ободрения, инъюнктивный акт, эксплицитное ободрение, имплицитное ободрение.

The article is dedicated to the peculiarities of the prosody of the structurally simple acts in the English dialogic discourse. The author systematizes the common and differentiating features of the normalizing and activating encouragement types.

Key words: encouragement, normalizing encouragement, activating encouragement, injunctive act, explicit encouragement, implicit encouragement.

Протягом останніх десятиріч зростає інтерес мовознавців до вивчення фонетичних проблем у межах комунікативного і когнітивно-дискурсивного підходів [1; 3; 4; 8; 13] та ін., але разом з тим, недостатньо уваги приділяється дослідженню питань просодичного оформлення реальних процесів функціонування різних типів комунікативних активів.

Одним із аспектів просодії англійської мови, який виконує важливу роль у забезпеченні успішної комунікації, є вивчення інтонаційного оформлення спонукальних [10], або в іншій термінології директивних [6; 18] мовленнєвих активів, зокрема, висловлень підбадьорювання (*encouragement*), які мають виняткове значення для здійснення кооперативної інтеракції. Тому **метою** статті є визначення шляхом аудитивного аналізу інвентарю просодичних засобів, що беруть участь в оформленні простих за структурою активів нормалізуючого і активізуючого підбадьорювання. **Завдання** полягає у встановленні спільних та диференційних ознак просодичного оформлення простого нормалізуючого і активізуючого активів підбадьорювання, виражених експліцитно та імпліцитно. Для досягнення поставленої мети було проаналізовано 200 аудіофрагментів із сучасних англomовних художніх творів, у контексті яких ужито висловлення на позначення підбадьорювання. Аналіз озвучених висловлень виконувався інформантами-носіями англійської мови, які мають вищу освіту, а також аудиторами-українцями, які є філологами-фонетистами з досвідом експериментально-фонетичного аудіювання (викладачі і аспіранти КНЛУ).

Аналіз ситуацій, у яких актуалізується підбадьорювання, свідчить про те, що за структурою вони можуть бути простими, вираженими одним актом; і комплексними, що містять низку мікроактів, об'єднаних однією глобальною інтенцією [14]. У даній статті ми зосередимось лише на простих за структурною побудовою актах підбадьорювання.

За результатами виконання аналізу ілюстративного матеріалу, ми дійшли висновку, що рушійною силою вибору мовцем засобів оформлення комунікативного акту підбадьорювання може слугувати емпатія [5] чи інтелектуальна оцінка адресантом ситуації. Відповідно, з погляду інтенції адресанта акти підбадьорювання було класифіковано нами [2] на *нормалізуючі* (такі, що виголошуються в результаті впливу на адресата з метою зміни його психоемоційного стану, зниження рівня його негативних емоцій) та *активізуючі* (спрямовані на підвищення рівня енергетичної дієздатності слухача, здебільшого для виконання ним мовленнєвої або рухової діяльності).

Установлено також, що смисл підбадьорювання в простих і комплексних актах може виражатись експліцитно чи імпліцитно. При цьому в комплексних актах спостерігається поєднання експліцитних та імпліцитних мікроактів. Прості ж акти підбадьорювання містять один мовленнєвий акт, який залежно від вербального оформлення є або імпліцитним, або експліцитним. Зазначимо, що експліцитні висловлення містять, як правило, вербальні одиниці підбадьорювання (напр., *don't worry, don't fear; take it easy, relax, never mind*), які представлені імперативними формами, а імпліцитні висловлення реалізують підбадьорювання переважно за рахунок взаємодії просодичних засобів.

Під час дослідження участі просодичних засобів актуалізації нормалізуючого і активізуючого різновидів підбадьорювання, виражених експліцитно та імпліцитно, ми спираємось на систему просодичних засобів, обґрунтовану в працях А. А. Калити [3; 4]. Аудитивний аналіз показав, що актуалізація певного різновиду висловлень підбадьорювання досягається, переважно, за рахунок варіативності тональних параметрів інтонації: шкали, термінального тону, тонального діапазону інтоногрупи, тонального інтервалу на ділянці «передтермінальна частина-ядро». Зауважимо при цьому, що при визначенні частоти актуалізації просодичних засобів кожен зазначений вище різновид висловлень підбадьорювання розглядувався у межах 100 %.

Так, результати аналізу дозволяють стверджувати, що акти підбадьорювання представлені, здебільшого, висловленнями, що мають усічену шкалу (57,14 % нормалізуючого експліцитного і 87,50 % активізуючого імпліцитного підбадьорювання). Це пояснюється, по-перше, тим, що такий тип шкали пов'язується з чітко визначеними наміром і настановою мовця, у нашому випадку в заклик до мобілізації вольових зусиль адресата для нормалізації ним свого стану або активізації енергетичного потенціалу адресата. По-друге, значна кількість актів підбадьорювання мають структуру імперативних висловлень, які є, як правило, короткими, але такими, що однозначно передають спонукальний характер підбадьорювання, з якого мовець і починає свій мовленнєвий акт, і якому не передують інші ненаголошені склади. Зазначимо при цьому, що усічена шкала є більш типовою для активізуючих імпліцитних актів підбадьорювання (87,50 %), оскільки намір мовця полягає в заклик до дії, і така дія найчастіше має форму імперативу. Розглянемо приклади нормалізуючого (а) і активізуючого (б) підбадьорювань, у межах яких актуалізується усічена шкала.

(а) *Perhaps he saw the reproach behind her lightness of manner, for he took her hand and shyly pressed it.*

«*I'm awfully sorry, Kitty dear, but don't let it vex you.* ||»

«*Oh, I'm not going to let it do that.*» [16, с.19]

(б) *'Perfectly. Put with admirable clearness. Proceed.'*

'Well.' I said encouraged... [12, с.70]

Зіставлення даних, отриманих на підставі аудитивного аналізу, дало змогу визначити найчастотніший тип термінального тону у ситуаціях простого нормалізуючого і активізуючого підбадьорювання. Так, було виявлено, що найрекурентнішим є низький спадний термінальний тон (64,28 % – в нормалізуючих експліцитних висловленнях, 50,00 % – в нормалізуючих імпліцитних) у поєднанні із усіченою або поступово спадною ступінчатою шкалою. Щодо активізуючого типу підбадьорювання, то найвищими є показники низького спадного термінального тону і для експліцитних (43,75 %), і для імпліцитних висловлень (50,00 %).

Як приклад, звернемось до ситуації нормалізуючого підбадьорювання (а), оформленої розповідним реченням, яке закінчується низьким спадним тоном. Здавалось би, цей тон є занадто формальним для нормалізуючого висловлення, однак, як свідчить приклад, такий тон пом'якшується за рахунок експліцитного вираження співчуття («*awfully sorry*») і експліцитного вираження підбадьорювання («*don't let it vex you*»). Крім того, пом'якшення такого тону відбувається в даному висловленні завдяки звертанням із означенням («*Kitty dear*»), а також поєднанню таких просодичних параметрів, як сповільнений темп, знижена гучність і заспокійливий тембр.

Для порівняння розглянемо ситуацію нормалізуючого імпліцитного акту підбадьорювання.

(в) «*I'll have them [kids] ready for you, she promised. I hope everything goes okay.*» *Daphne hadn't relented about Charles yet, but she had only seen him in passing, and he had kept away for the holiday.* [17, с. 275-276]

У цій ситуації підбадьорювання є активізуючим імпліцитним актом, вираженим простим розповідним реченням, оформленим низьким спадним тоном. У такому випадку виникає питання, яким чином смисл цього речення сприймається як підбадьорювання. Він може реалізовуватись не лише через пряму сему «підбадьорювати», «вдихнути сміливість» («*to encourage*»), але й через семи «запевнити» і «обнадіювати». Частина речення «*I hope*» якраз і вказує на таке обнадіювання, але вона має деякий відтінок припущення, тому друга частина перетворює припущення в запевнення «*everything goes okay*». Відтінку запевнення даному акту надають також такі просодичні характеристики, як помірні темп і гучність та спокійний, м'який тембр.

Згідно з даними аудиторів-фонетистів, висловлення нормалізуючого експліцитного підбадьорювання вирізняються звуженим діапазоном (42,85 %). Це свідчить про те, що майже половині актів притаманний низький рівень емоційного потенціалу. Це пояснюється тим фактом, що емоція емпатії, яка є пресупозицією до комунікативного акту підбадьорювання, з боку мовця є цілком контрольованою, а на перше місце в акті підбадьорювання виходить складова інтелектуальної оцінки ситуації. Саме такий підхід мовця знаходить своє відображення у просодичному оформленні акту підбадьорювання, при якому ступінь емоційного збудження мовця нижчий, ніж рівень емоційності адресата.

У свою чергу, висловлення активізуючого експліцитного підбадьорювання актуалізуються у межах вузького і середнього тонального діапазону (по 31,25 % відповідно). При цьому середній діапазон характеризує, в основному, регулятивні акти підбадьорювання, наприклад:

(г) *'He's retired military, you know, rather stiff and hard about...'*

'I'm an ex-Marine.'

'Sorry. Shall I shut up?'

'No. Keep going.'

'Okay, but I'm nervous about this and I'll be happy to stop at any time.' [15, с.128].

Оформлення цього прикладу у межах середнього діапазону можна пояснити тим, що регулятивний акт є за своїм смислом близьким до інструкції і вимоги. Такі одиниці є, по суті, одиницями фатичної комунікації [9] або металінгвістичними сигналами [7].

На відміну від раціональних експліцитних актів підбадьорювання, для актуалізації раціональних імпліцитних висловлень типовим є широкий діапазон (51,85 %), наприклад:

(д) *If Hoppy didn't know for sure, then he certainly was sympathetic to Cristiano and his fine friends in Washington.* «Yes,|yes.» he said, hanging on every word [15, с. 262].

Установлено також, що в межах нормалізуючого експліцитного підбадьорювання ділянка «передтермінальна частина-ядро» має, здебільшого, нульовий тональний інтервал (42,87 %), що пояснюється наявністю синтаксичних сполучникових засобів: службової і повнозначної частин мови; двох повнозначних одиниць однакової смислової ваги; ситуацією, в якій одиниця, яка передує термінальному тону, є ненаголошеною, як це буває у разі підмета, вираженого особовим займенником; у сполученнях синтаксично залежної і незалежної одиниць, якщо останній одиниці надається більшої смислової значущості тощо. Це явище продемонстровано на прикладі (а), у якому ми бачимо поєднання двох повнозначних слів однакової смислової ваги, між якими простежується нульовий інтервал на ділянці «передтермінальна частина-ядро» у першій і другій синтагмах.

Серед нормалізуючого імпліцитного підбадьорювання найчастотнішим є нульовий тональний інтервал на ділянці «передтермінальна частина-ядро» (50,00 %), що також пояснюється синтаксичними факторами сполучення суміжних інтоногруп. Слід звернути увагу на другу синтагму наступного прикладу.

(е) *'Wasn't there a poem, David – something about a man coming back – 'Yes.' He cut her short. 'That's just what worries me.'*
'... But I'll get to the bottom of things,| never you fear.' [11, с.72].

У межах активізуючого експліцитного підбадьорювання також найбільш поширеним є нульовий тональний інтервал на ділянці «передтермінальна частина-ядро» (37,50 %).

(є) *«Got a new wrinkle for you, Fitch. And you're gonna love it».*
Fitch, barely breathing, said, «I'm listening».
«When the jurors come out today, instead of sitting, guess what they're gonna do?» [...]
«They're gonna do the Pledge of Allegiance» [15, с.131].

Проведений таким чином аудитивний аналіз різновидів простих актів підбадьорювання показав, що типовими просодичними засобами, які забезпечують організацію нормалізуючого підбадьорювання, є: усічена шкала, звужений діапазон, низький спадний термінальний тон, нульовий тональний інтервал на ділянці «передтермінальна частина-ядро» (експліцитна форма вираження) та поступова спадна ступінчата шкала, вузький діапазон, низький спадний термінальний тон, нульовий тональний інтервал на ділянці «передтермінальна частина-ядро» (імпліцитна форма вираження). Найчастотнішими просодичними засобами оформлення активізуючих актів підбадьорювання можна вважати: усічену шкалу, вузький та середній тональний діапазон, низький спадний термінальний тон, нульовий тональний інтервал на ділянці «передтермінальна частина-ядро» (для експліцитних висловлень) та усічену шкалу, розширений тональний діапазон, високий спадний та низький спадний термінальні тони, нульовий тональний інтервал на ділянці «передтермінальна частина-ядро» (для імпліцитних висловлень).

Отже, спільними засобами просодичної організації різних типів актів підбадьорювання є: усічена шкала, низький спадний термінальний тон, нульовий тональний інтервал на ділянці «передтермінальна частина-ядро». До диференційних ознак належить актуалізація тонального діапазону інтоногруп у межах від вузького до розширеного, що є показником вираження цими типами підбадьорювання різного ступеня емоційного навантаження, визначеного конкретною комунікативною ситуацією.

У підсумку слід зазначити, що перспектива нашого подальшого дослідження полягає у встановленні закономірностей просодичного оформлення комплексних актів підбадьорювання.

Література:

1. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції (експериментально-фонетичне дослідження англійського мовлення українців): дис. ... док. філол. наук: 10.02.04, 10.02.15 / Ольга Романівна Валігура; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2010. – 484 с.
2. Гузерчук О. О. Прості і складні мовленнєві акти підбадьорювання: семантика і лінгвопрагматика / О. О. Гузерчук // Наукові записки. – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 35. – С. 82-84.
3. Калита А. А. Система фонетичних засобів актуалізації смислу висловлювання (експериментально-фонетичне дослідження англійського емоційного мовлення): дис.... док. філол. наук: 10.02.04 / Алла Андріївна Калита; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2003. – 566 с.

4. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: [монографія] / Алла Андріївна Калита. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
5. Козяревич Л. В. Вербальні і невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англійської прози ХХ століття): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ліана Василівна Козяревич; Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2006. – 191 с.
6. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике: [монография] / Г. Г. Почепцов. – Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – С. 421-422.
7. Чхетиани Т. Д. Контактподдерживающая функция метакommunikативных вопросов / Т. Д. Чхетиани // Высказывание и дискурс в прагмалингвистическом аспекте. – К., 1989. – С. 100-103.
8. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Лев Владимирович Щерба. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 432 с.
9. Якобсон Р. Избранные работы. – М. : Прогресс, 1985. – 456 с.
10. Austin J. How To Do Things With Words / J. Austin. – Oxford : Oxford University Press, 1962. – 166 p.
11. Christie A. Taken at the Flood Mystery / Agatha Christie. – London and Glasgo : Collins Clear Type Press, Fontana Books, 1970. – 192 p.
12. Christie A. The Mysterious Affair at Styles / Agatha Christie. – Bantam Books, Toronto; N.Y.; L.; Sydney; Auckland: Bantam Books, 1961. – 182 p.
13. Crystal D. A Dictionary of Linguistics and Phonetics / David Crystal. – Cambridge : Cambridge Center, 1992. – 389 p.
14. Dijk T. A. van Studies in the Pragmatics of Discourse / T. A. van Dijk. – The Hague etc.: Mouton Publishers, 1982. – 331 p.
15. Grisham J. The Runaway Jury / John Grisham. – L. : Arrow Books, 1996. – 484 p.
16. Maugham S. The Painted Veil / Somerset Maugham. – Hardmondsworths, Middlesex, England : Penguin Books Ltd, 1969. – 238 p.
17. Steel D. Rogue / Danielle Steel. – Corgi Books, Great Britain, 2009. – 512 p.
18. Searle J. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language / J. Searle. – London etc. : Cambridge University Press, 1969. – 208 p.

Гутнікова А. В.,

Маріупольський державний університет, м. Маріуполь

СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПОПОВНЕННЯ ВОКАБУЛЯРУ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена комплексному аналізу семантичних явищ в іменниках, що позначають одяг на матеріалі німецької та української мови. У дослідженні встановлюються основні напрямки семантичної деривації (метафора, метонімія та ін.) даних лексичних одиниць.

Ключові слова: семантична деривація, мотивація, асоціація, генералізація, спеціалізація значення.

Статья посвящена комплексному анализу семантических явлений в именах существительных, обозначающих названия одежды в немецком и украинском языке. В исследовании устанавливаются основные направления семантической деривации (метафора, метонимия и т.п.) данных единиц.

Ключевые слова: семантическая деривация, мотивация, ассоциация, генерализация, специализация значения.

The present article deals with the complex analysis of the semantic phenomena in the Nouns that denote the clothes on the material of Modern German and Ukrainian language. The main streams of semantic derivation (metaphor, metonymy etc.) of the given lexical units are stated in the research.

Key words: semantic derivation, motivation, association, generalization, specialization of the meaning.

Лексична система кожної мови безперервно зростає та змінюється внаслідок формування глобального інформаційного простору, суспільних та економічних процесів, спрямованих на світову інтеграцію, постійно збагачуючи словниковий склад сучасних мов та впливаючи на їхній розвиток.

Метою цього дослідження є комплексний аналіз семантичних явищ в іменниках, що семантично пов'язані між собою ядром «одяг» на матеріалі вокабуляру німецької та української мов.

Об'єктом дослідження в даній праці виступають 275 іменників (на позначення назв одягу), які були отримані із Великого німецько-російського словника за редакцією К.Лейна [4], наприклад: *der Mantel* 'пальто', *die Hausjacke* 'піжама, домашня куртка'; та 197 лексем із Нового тлумачного словника української мови [5]: *чоботи, сорочка*.

Предметом роботи є дослідження процесів семантичної деривації у даних лексем.

Смисловий розвиток мови, зокрема її лексичного складу, визначається не стільки кількісними вимірами, скільки якісними, тобто значеннєвими, семантичними. Класифікація видів (типів) семантичних змін ускладнена тим, як зазначає Г.Кронассер, що вона здійснюється на різних підставах. Так в працях семасіологів XIX – XX ст. виділяють такі принципи класифікації видів семантичних змін [3, с. 71]:

- логічний принцип (розширення та звуження);
- аксіологічний принцип (погіршення та покращення значення);
- причини (зовнішні та внутрішні) зміни значення;
- ступінь зміни значення (його розвиток від оказіонального до узуального);
- повнота зміни значення;
- свідомо та несвідомо зміна значення;
- зворотність та незворотність семантичної зміни (реверсивна – нереверсивна зміна значення);
- питання про те, замінює чи не замінює значення сферу чуттєвого сприйняття;
- питання про те, чи має значення цінність для всіх членів суспільства, або якоїсь його групи (універсальна або партикулярна зміна значення) До основних способів зміни семантичного значення належать – наступні [2, с. 328]:

1) **розширення значення:** Здійснюється за рахунок розширення сфери застосування слова, тобто збільшення числа контекстів, де це слово може застосовуватись.

Для позначення цього процесу також використовується термін генералізація, наприклад: *gehen* спочатку західногерманське дієслово означало 'крокувати, ступати (про людину, тварину)'. Потім дієслово трансформувалось у загальне слово на позначення усіх видів руху;

2) **звуження значення:**

Відбувається за допомогою протилежного процесу.

Процес звуження значення полягає в тому, що слово з первісно широким значенням пізніше проявляє лише частину від первісної сфери застосування, наприклад: *fahren* спочатку позначало всі види пересування, такі як 'їти, їхати верхи, пливти, їхати машиною, мандрувати';

3) **погіршення (деградація) значення:**

Деградація – процес зміни значення, коли притаманний тому чи іншому слову негативний емоціональний відтінок настільки посилюється, що поглинає інші значення і стає головним: *die Dirne*: двн. 'дівчина' → свн. 'служниця, покоївка' → нім. 'повія';

4) **покращення значення (елевація):**

Елевація – процес посилення позитивної емоціональної оцінки слова, набуття словом позитивного статусу при застосуванні мовною спільнотою, наприклад: свн. *toll* 'божевільний, скажений' у 18 ст. перетворюється у 'дивний', а у 20 ст. у 'чудовий, прекрасний';

5) **метафора:**

Метафора – троп або механізм мови, який становить собою використання слова, що позначає певний клас предметів, явищ і т. п., для характеризування та найменування об'єкта, який входить до іншого класу, чи найменування іншого класу об'єктів, аналогічного даному в кількісному відношенні, наприклад: нім. *der Fuß* ‘нога’, ‘підніжжя (гори)”; *der Hals* ‘шия’, ‘шийка (пляшки)’;

б) метонімія:

Метонімія – троп або механізм мови, що полягає в регулярному або оказіональному переносі ім'я з одного класу предметів або одиничного об'єкту на інший клас чи окремий предмет, який асоціюється з даним за суміжністю, залучений в одній ситуації, наприклад: *der Kaffee* ‘назва рослини’, ‘кава (напій)’, ‘кавові зерна’;

7) табу:

Заборона на вживання тих чи інших слів, висловів або імені власного.

Явище табу пов'язане з магічною функцією мови (мовлення), тобто з вірою у можливість безпосереднього впливу на навколишнє середовище за допомогою мови. Такі слова замінювались описовими висловами, наприклад, в більшості індоєвропейських мовах заміна загальноіндоєвропейської назви на описову: див. *bero* ‘ведмідь (індоєвропейська *b^{hl}er* ‘коричневий’)’ (нім. *der Bär*) [1, с. 497];

8) евфемізм:

Евфемізм – слово чи вираз, яким замінюють у мові грубе, непристойне, з неприємним емоціональним забарвленням слово, наприклад: рос. *пожилой* замість *старый*.

За даними дослідження німецьких лексем, найбільш продуктивним засобом є метафора (53,6%), наприклад: слово *die Socke* (див. *soc*) було запозичене з грецької як ‘легкий черевик’, потім воно стало вживатися в значенні ‘шкарпетка’.

Перенос значення на основі існуючих (метонімічних) відношень між речами є притаманним для 22% досліджуваної лексики, наприклад: запозиченим з англійської мови словом *das Kid* (*kid*) ‘козеня, дитинча косулі’ пізніше почали позначати вироблену з них шкіру ‘лайка’; *die Garderobe* ‘шафа або кімната для одягу’, потім ‘одяг’.

Третю за продуктивністю групу складають іменники, в яких відбулась генералізація значення, що дорівнює 12%, наприклад: лексема *die Weste* спочатку позначала ‘безрукавка, фуфайка’, сьогодні ‘предмет одягу без рукавів, який одягається поверх сорочки; тонка в'язана кофта з вовни; захисний одяг без рукавів’.

Найменш продуктивну групу в німецькій мові складають іменники, з значенням яких відбувся процес звуження (12%), наприклад: *der Schuh* (див. *scuoch* ‘захисна оболонка’) сьогодні позначає ‘черевик’.

Досліджений матеріал української мови свідчить, що метафоричне перенесення є найбільш продуктивним видом семантичної деривації – 45,8%, наприклад: *бріль* (від іт. *ombrello*) ‘парасолька’ → ‘головний убір із широкими крисами’; *каптур* (тюрк. *kaptur*) ‘великий мішок’ → ‘жіночий головний убір із круглим наголовком’.

Звуження семантичної структури слів, що є наслідком втрати лексичного значення одним із лексико-семантичних варіантів багатозначного слова, в українській мові дорівнює 29,1%, наприклад: *піджак* ‘куртка’ → ‘верхня частина чоловічого костюма у вигляді куртки з рукавами й полами на застібці, звичайно з відкладним коміром’.

У процесі свого історичного розвитку лексема *шуба* в українській мові зазнала звуження семантичного діапазону і сьогодні має таке значення: ‘верхній зимовий одяг із хутра (з довгими полами)’. В східнослов'янській мові лексема була запозичена з середньовісньонімецької мови (*schube* ‘довгий просторий верхній одяг’). Лексема бере свій початок через італійську (*giubba*) з арабської мови *jubba* ‘верхній одяг з довгими рукавами’.

Процес зміни значення на основі метонімічних перенесень становлять в українській мові 20,8% від загальної кількості досліджуваних лексем, наприклад: *стрія* ‘порядок, управління’ → ‘одяг’; *кожух* ‘шкура’ → ‘довга, не вкрита сукном шуба з великим коміром, пошита з овечої шкіри’.

Генералізація значення є менш продуктивним способом семантичної деривації в українській мові – 8,3%. Так, відбулося розширення лексичного значення слова *халат*, що через турецьку мову (тур. *xilat* ‘халат, каптан’) було запозичене з арабської мови. *Hil'at* з арабської означає ‘почесний одяг’. Згодом ця лексема розширила своє значення й словом *халат* почали називати: 1) просторий хатній одяг вільного крою; 2) легкий просторий робочий одяг, що надягають поверх звичайного одягу; 3) верхній одяг арештанта, в'язня; 4) верхній маскувальний одяг у солдат.

Спільною ознакою порівнюваних мов є той факт, що продуктивним засобом для утворення назв одягу є метафорична зміна у семантичній структурі слова, яка відбувається у ході історичного розвитку та мовних контактів. Таким чином, зміни у семантичній структурі слова відіграють продуктивну роль у становленні лексичного складу, що відкриває подальші перспективи для досліджень окремих лексико-семантичних груп та термінологічних шарів будь-якої мови.

Література:

1. Гамкрелідзе Т.В., Иванов В.В. Индоевропейский язык и индоевропейцы / Т.В. Гамкрелідзе, В.В. Иванов. – Тбилиси : Изд. Тбилисского ун-та, 1984. – 1328 с.
2. Левицкий В.В. Семасиология / В.В. Левицкий. – Винница : Нова книга, 2006. – 512 с.
3. Kronasser H. Handbuch der Semasiologie. Kurze Einführung in der Geschichte, Probleme und Terminologie der Bedeutungslehre / H. Kronasser – Heidelberg: C. Winter, 1952. – 204 S.
4. Лейн К. Большой немецко-русский словарь / К. Лейн. (11-е изд., стереотип.) – М. : Русский язык медиа, 2004. – 1040 с.
5. Яременко В. В., Сліпушко О. М. Новий тлумачний словник сучасної української мови: в 3 томах / В. В. Яременко, О. М. Сліпушко – К. : Аконт, 2008. – 2717 с.

Жихарева О. О.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПОНЯТТЄВА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ ЕКОЛОГІЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті, спираючись на проведений лексикографічний аналіз словникових дефініцій, виведено поняттєву структуру концепту ЕКОЛОГІЯ в сучасній англійській мові шляхом виокремлення її релевантних складників.

Ключові слова: концепт, екологія, лексикографічний аналіз, поняттєва структура.

В статье, опираясь на проведенный лексикографический анализ словарных дефиниций, выводится понятийная структура концепта ЭКОЛОГИЯ в современном английском языке с целью выделения её релевантных составляющих.

Ключевые слова: концепт, экология, лексикографический анализ, понятийная структура.

This paper infers, via the lexicographic analysis of dictionary items, the notional structure of the concept ECOLOGY in Modern English by way of determining its relevant constituents.

Key words: concept, ecology, lexicographic analysis, notional structure.

У сучасному глобалізаційному суспільстві серед основних тем, що потенційно впливають на дискурсивний простір людства, вирізняються як ключові: стан та погіршення екологічної світової та локальних ситуацій, екологічна криза, оптимізація охорони навколишнього середовища [3; 6; 7; 8]. Широке розповсюдження екологічно значущої проблематики сприяло виокремленню і виникненню нового типу дискурсу – екологічного в його різноманітних версіях (медійний, науковий, художній, біблійний) ключовими концептами якого є ПРИРОДА і НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ.

Актуальність вивчення концепту ЕКОЛОГІЯ, що є **об'єктом** цієї статті, зумовлена все більшою вагою екологічної проблематики серед категорій сучасності, життєво важливих для суспільства і, зокрема, людини.

Мета нашого дослідження – розкриття поняттєвої структури концепту ЕКОЛОГІЯ в сучасній англійській мові, що становить **предмет статті**, шляхом установлення лексико-семантичних варіантів відповідної лексеми. Досягнення зазначеної мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) провести дефініційний аналіз імені концепту ЕКОЛОГІЯ; 2) дослідити історію розвитку досліджуваного концепту в англійській мові, спираючись на процедури етимологічного аналізу; 3) систематизувати релевантні для аналізованого концепту ЛСВ; 4) вивести поняттєву структуру концепту ЕКОЛОГІЯ в англійській мові.

Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу концепту ЕКОЛОГІЯ, обґрунтуємо методіку нашого дослідження. Усталеним є тлумачення концепту як трикомпонентної структури, яка містить поняттєвий, образний і ціннісний [9, с. 91], чи значущісний [2, с. 4-5] складники. Акцент на поняттєву складову уможливує, спираючись на словникові дефініції, виділення окремої поняттєвої структури концепту, у нашому разі концепту ЕКОЛОГІЯ. «Звернення до словників дозволяє розкрити зміст мовних одиниць, які виступають іменем концепту, і, відповідно, розглянути його поняттєву складову» [1], оскільки «поняттєвий елемент формується фактичною інформацією про реальний чи уявний об'єкт» [13, с. 38].

Базові ознаки досліджуваного концепту виявимо з огляду на етимологічний аналіз лексеми *екологія*. Слово *ecology* походить від грецьких слів *oikos* «дім, місце існування, житло» та *-logia* «наука про», тобто «наука про дім, місце існування» [21]. Як термін, лексема почала вживатися у XIX столітті (точніше датування – 1873 рік) після того, як у 1866 році німецький зоолог Е. Геккель вперше запропонував назву *Okologie* на позначення галузі науки, яка має справу зі зв'язками живих організмів та середовищ їх існування («branch of science dealing with the relationship of living things to their environments») [там само]. Значення слова розширилося, починаючи з 1960-х років, включаючи позначення діяльності проти забруднення навколишнього середовища. Таким чином, розглянувши базові ознаки концепту ЕКОЛОГІЯ, виводимо його поняттєве ядро, яке історично утворене такими ознаками: «зв'язок між живими організмами і середовищем їх існування», «наука про місце існування», «діяльність проти забруднення навколишнього середовища».

Спираючись на словникові дефініції аналізованого концепту, уточнімо похідні від нього ключові концепти англійського екологічного дискурсу. Для цього розкладемо цілісне значення досліджуваної лексеми на значущі складники, які у мовознавстві, головним чином, представлені терміном *сема* [4, с. 294; 10, с. 115], а слова, представлені в дефініції, актуалізують семи, які складають значення, що витлумачується [11, с. 48]. У нашій статті, таким чином, будемо спиратися на семи, як окремі складники лексико-семантичного варіанту (ЛСВ). Виходячи з того, що лексичне значення слова є ідеальною сутністю, яка виступає «результатом пізнання людиною (соціумом) навколишнього світу та себе в ньому» [12, с. 88], тому у семантичній структурі лексеми *екологія/ecology* апіорі закладено сему екологічності.

Дослідження лексеми *ecology* ґрунтується на даних низки загальновідомих тлумачних словників англійської мови: Collins English Dictionary (CED) [18]; Random House Kernerman Webster's College Dictionary (RHKWCD) [24]; Oxford English Dictionary (OED) [22]; The American Heritage Dictionary of the English Language (AHDEL) [16]; Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE) [20]. У більш ранніх словниках, наприклад, у словнику OED [22], досліджувана лексема не була зафіксована.

Проведений аналіз тлумачень слова *екологія* в сучасній англійській мові дозволив виявити три лексико-семантичні варіанти, які складаються у дві групи значень: 1) *наукові* (ЛСВ1, ЛСВ3); 2) *ненаукові, або повсякденні* (ЛСВ2) мовні значення (див. Табл. 1):

Таблиця 1
Дефініції лексеми *ecology*

№ п/п	Словник ЛСВ	Дефініції ЛСВ за словниками				
		OED	АНDEL	LDCE	CED	RHKWCD
1.	ЛСВ 1 наука про відношення в навколишньому середовищі (the science of relationships in the environment)	відсутня	1. a. The science of the relationships between organisms and their environments. Also called bionomics. 2. The branch of sociology that is concerned with studying the relationships between human groups and their physical and social environments. Also called human ecology	The way in which plants, animals, and people are related to each other and to their environment, or the scientific study of this	1. The study of the relationships between living organisms and their environment 3. (Sociology) the study of the relationships between human groups and their physical environment Also called bionomics	1. The branch of biology dealing with the relations and interactions between organisms and their environment 3. Also called human ecology. The branch of sociology concerned with the spacing and interdependence of people and institutions
2.	ЛСВ 2 сукупність відношень у навколишньому середовищі (the set of relationships in the environment)	-	1. b. The relationship between organisms and their environment	The way in which plants, animals, and people are related to each other and to their environment	2. The set of relationships of a particular organism with its environment	2. The set of relationships existing between organisms and their environment
3.	ЛСВ 3 охорона навколишнього середовища (environmentalism)	-	3. The study of the detrimental effects of modern civilization on the environment, with a view toward prevention or reversal through conservation. Also called human ecology	-	-	4. The advocacy of protection of the air, water, and other natural resources from pollution or its effects; environmentalism

Структуру ЛСВ1 лексеми *ecology* складають такі семи: «наука / галузь / вивчення (дослідження)» *branch* [24; 16], *science* [16], *study* [18], *studying* [16], *scientific study* [20]; «соціологія» *sociology* [16; 24]; «біологія» *biology* [24]; «причетність» *concern* [16, с. 24], *dealing* [24]; «простір» *spacing* [24]; «взаємозалежність» *interdependence* [24]; «відношення, зв'язок» *relations, interactions* [24], *relationships* [18; 16], *related* [20]; «життя» *living* [18]; «організми (жива істота)» *organisms* [18; 24; 16]; «навколишнє середовище» *environment* [18; 24; 16; 20]; «люди / група людей» *human groups* [16; 18], *people* [24; 20]; *institutions* [24]; «фізичне середовище» *physical environments* [16; 18]; «соціальне середовище» *social environments* [16]; «рослини» *plants* [20]; «тварини» *animals* [20]; «спосіб» *way* [20].

Таким чином, ЛСВ1 стосується науки (соціології, біології) про зв'язок, відношення між організмами і навколишнім середовищем. Оскільки в усіх проаналізованих тлумачних словниках у дефініції ЛСВ1 лексеми *ecology* повторюються слова *science, study, branch* позначимо ЛСВ1 таким чином: «наука про відношення в навколишньому середовищі» (the science of relationships in the environment).

Структуру ЛСВ2 складають такі семи: «цілісність, сукупність» *set* [18; 24]; «особливість, певність» *particular* [18]; «існування» *existing* [24]; «відношення, взаємодія (зв'язок)» *relationship* [16], *relationships* [18; 24]; «організми (жива істота)» *organism* [18], *organisms* [16; 24]; «навколишнє середовище» *environment* [16; 18; 24]. В окремих словниках, зокрема LDCE [20], до ЛСВ2 може належати і значення ЛСВ1, але без зазначення фрази про наукове вивчення зв'язку між рослинами, тваринами, людьми і їхнім навколишнім середовищем («the scientific study of ecological issues»). Отже, за даними тлумачних словників ЛСВ2 лексеми *ecology* вказує на знання мовців про екологію як «сукупність відношень у навколишньому середовищі» (the set of relationships in the environment).

ЛСВ3 зафіксована лише у двох словниках: RHKWCD [24] і ANDEL [16]. Структуру ЛСВ3 лексеми *ecology* складають такі семи: «дослідження» *study* [16]; «шкідливий, шкідник» *detrimental* [16]; «вплив» *effects* [16]; «сучасна цивілізація» *modern civilization* [16]; «навколишнє середовище» *environment* [16]; «погляд» *view* [16]; «запобігання» *prevention* [16]; «зміна» *reversal* [16]; «охорона, захист» *conservation* [16]; «захист» *protection* [24]; «рух на захист довкілля» *environmentalism* [24]; «пропаганда» *advocacy* [24]; «повітря» *air* [24]; «вода»

water [24]; «природні ресурси» *natural resources* [24]; «забруднення» *pollution* [24]. Крім того, у структурі ЛСВЗ закладено подвійний аксіологічний компонент – позитивну оцінку, експліковану в дефініціях за допомогою слів *protection, prevention, environmentalism, conservation*, і негативну оцінку – *pollution*.

Зміст ЛСВЗ свідчить про серйозне ставлення до охорони навколишнього середовища в сучасному англomовному соціумі, тому позначимо ЛСВЗ як «охорона навколишнього середовища» (*environmentalism*). Оскільки інформація про охорону навколишнього середовища досліджується, вивчається, пропагується і розповсюджується в суспільстві, зараховуємо ЛСВЗ до наукового за характером значення.

Аналіз трьох ЛСВ слова *ecology* демонструє семантичну близькість між ними, яка виявляється в повторенні деяких сем в усіх ЛСВ. Найбільш частотними є семи *environment* «навколишнє середовище» і *relationship (relation) (between organisms and their environment)* «відношення (зв'язок) (між організмами і їх навколишнім середовищем)», які, на наш погляд, і складають п'ятьтеве ядро концепту ЕКОЛОГІЯ в англійській мові.

В англomовних словниках зазначаються не тільки загальні відношення організмів між собою, чи тільки тваринних і рослинних організмів, але і їхній стан на території, яку вони населяють, процес взаємодії живих істот, включаючи людину; згадується також вивчення шкідливих впливів сучасної цивілізації на навколишнє середовище та захист від забруднення.

Аналіз словників тезаурусного типу за методикою О. Й. Шейгал і Є.С. Арчакової дозволяє детальніше дослідити поняттєву структуру концепту ЕКОЛОГІЯ, оскільки, як стверджує С.А. Жаботинська, «концептуальний аналіз є аналіз одних концептів за допомогою інших» [5, с. 4]. Статті у тезаурусних словниках слугують підґрунтям для виявлення «зв'язку базового імені концепту з лексемами, які також можуть бути словами-репрезентантами досліджуваного концепту чи суміжних концептів» [14, с. 247]. Відомо, що концепти є проєкціями явищ навколишньої дійсності у свідомості людини, тому вони не існують окремо від інших, подібних собі одиниць. «Як і зафіксовані в них феномени, концепти утворюють цілісну систему, компоненти якої взаємодіють між собою, встановлюють постійні зв'язки, переплітаються» [15, с. 19].

Розглянемо базове ім'я концепту ЕКОЛОГІЯ і лексичні одиниці, об'єднані з ним спільним значенням відповідно до словників-тезаурусів, в яких матеріал представлено за тематичним принципом (Oxford Thesaurus of English (OTE) [23], Collins Thesaurus of the English Language (CTEL) [19]), і тезауруса синонімічного типу (Chambers Paperback Thesaurus (CPT) [17]). Ці лексеми складають найближчу периферію досліджуваного концепту. Як видно з таблиці (див. Табл. 2), у двох з цих словників ОТЕ [23] і СРТ [17] статті з лексемою *ecology* не зафіксовано. У словнику-тезаурусі СТЕЛ [19] ключовим словом-синонімом є *environment*. Цей тезаурус був перевидано у 2002 році для сучасного користувача з урахуванням технічних та комунікаційних галузей і поняття про навколишнє середовище [19, р. vii].

Таблиця 2
Еквіваленти базового імені концепту ЕКОЛОГІЯ

№ п/п	Словник	Наявність синонімів
1.	OTE	не зафіксовано
2.	CPT	не зафіксовано
3.	CTEL	Environment, conditions, situation, scene, surroundings, context, habitat

Згідно з наведеним словниковим тлумаченням, основним лексичним репрезентантом концепту ЕКОЛОГІЯ в англійській мові можна вважати лексему *environment*, оскільки вона є домінантною і ключовою в синонімічному ряду.

Таким чином, концепт ЕКОЛОГІЯ містить такі ключові семи:

- науковість;
- зв'язок із навколишнім середовищем;
- існування у навколишньому середовищі;
- невід'ємність від живих організмів і людини;
- масштабність дослідження внаслідок життєвої необхідності захисту навколишнього середовища.

Визначення концепту ЕКОЛОГІЯ мало різняться у представлених словниках, хоча і містять неодаксові складники досліджуваного концепту. В більшості тлумачних словників концепт ЕКОЛОГІЯ представлено як «взаємовідношення між живими організмами і навколишнім середовищем». Зважаючи на те, що екологія є наукою, яка почала стрімко розвиватися лише у ХХ столітті, наразі зафіксовано невелику кількість тлумачень значення цього слова, що вказує на новизну відповідного поняття і його важливість для сучасного суспільства.

Подальші перспективи дослідження пов'язані з вивченням лексеми *environment* як репрезентанта поняттєвого ядра концепту ЕКОЛОГІЯ, а також образного і ціннісного компонентів цього концепту в англomовному біблійному дискурсі.

Література:

1. Ващеулова А. С. Дискурсна вариативність концепта HAPPINESS (на прикладі американського політичного, релігійного і бытийного дискурсів) / А.С. Ващеулова // Филология, искусствоведение и культурология: актуальные проблемы: материалы международной заочной научно-практической конференции, 10 сентября 2012 г. – Новосибирск : Изд-во «Сибирская ассоциация консультантов», 2012. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/3762-happiness>

2. Воркачев С. Г. Концепт СЧАСТЬЯ: значимостная составляющая / С.Г. Воркачев // Язык, коммуникация и социальная среда: Межвуз. сб. науч. тр. – Воронеж : Изд-во ВГТУ. – Вып. 2. – 2002. – С. 4-18.
3. Гардашук Т. В. Концептуальні параметри екологізму / Т. В. Гардашук. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2005. – 200 с.
4. Гулыга Е. В., Шендельс Е. И. О компонентном анализе значимых единиц языка / Е. В. Гулыга, Е. И. Шендельс // Принципы и методы семантических исследований. – М. : Наука, 1976. – С. 291-314.
5. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования / С. А. Жаботинская // Лінгвістичні студії. – Черкаси : Сіяч. – Вып. 2. – 1997. – С. 3-11.
6. Калинина И. О. Экология как наука, мировоззрение и учебная дисциплина / И.О. Калинина // Чтения памяти Алексея Ивановича Куренцова. – Владивосток : Дальнаука. – Вып. XXII. – 2011. – С. 176-180.
7. Капра Ф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем. – Пер. с англ. / Под. ред. В. Г. Трилиса. – К. : «София»; М. : ИД «София», 2003. – 336 с.
8. Капра Ф. Поворотный пункт. Наука, общество и зарождающаяся культура. / Перевод В. И. Постникова, 2005. – 411 с. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://biospace.nw.ru/books/capra.pdf>
9. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
10. Кузнецов А. М. От компонентного анализа к компонентному синтезу / А. М. Кузнецов. – М. : Наука, 1986. – 125 с.
11. Луньова Т. В. Лексикалізований концепт ГАРМОНІЯ в сучасній англійській мові: структура і комбінаторика: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – германські мови / Луньова Тетяна Володимирівна. – К., 2006. – 348 с.
12. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.
13. Маругина Н. И., Ламинская Д. А. Концепт «природа» в русской и английской языковых картинах мира. Статья 1 // Язык и культура. – 2010. – № 2 (10). – С. 36-45.
14. Тихонова С. А. Содержание концепта ENVIL в современной англо-американской картине мира (по данным лингвистических словарей) // Концептуальные исследования в современной лингвистике: сборник статей / отв. ред. М. В. Пименова. – Санкт-Петербург-Горловка: Издательство ГТПИИЯ. – Серия «Концептуальные исследования». – Вып. 12. – 2010. – С. 245-251.
15. Шейгал Е. И., Арчакова Е. С. Тезаурусные связи и структура концепта / Е. И. Шейгал, Е. С. Арчакова // Язык, коммуникация и социальная среда: Межвуз. сб. науч. тр. – Воронеж : Изд-во ВГТУ. – Вып. 2. – 2002. – С. 19-24.
16. American Heritage Dictionary of the English Language. – Houghton Mifflin Company, Fourth Edition, 2009. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com/ecology>
17. Chambers Paperback Thesaurus. – Edinburgh : Chambers Harrap Publishers, 2007. – 646 p.
18. Collins English Dictionary. – Complete and Unabridged HarperCollins Publishers, 2003. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com/ecology>
19. Collins Thesaurus of the English Language. – Glasgow : HarperCollins Publishers, 2008. – 1125 p.
20. Longman Dictionary of Contemporary English. – Longman : Pearson Education, 2009. – 2082 p.
21. Online Etymology Dictionary. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.etymonline.com/>
22. Oxford English Dictionary: In 12 v. / Ed. by L. Urdang. – London : Clarendon, 1970.
23. Oxford Thesaurus of English. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 988 p.
24. Random House Kernerman Webster's College Dictionary. – New York : Random House, 2010. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.thefreedictionary.com/ecology>

Зайцева Т. А.,

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, м. Миколаїв

ВІДАНТРОПОНІМНІ НАЗВИ В ГІДРОНІМІЇ БУЗЬКО-ИНГУЛЬСЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ

У статті розглянуто гідроніми Бузько-Ингульського межиріччя, базовою основою яких є антропонімний матеріал. Здійснено спробу етимологічного аналізу гідронімів із залученням сучасних прізвищ регіону.

Ключові слова: гідронім, антропонім, топонім, ойконім, прізвище.

В статье рассмотрены гидронимы Бузько-Ингульского междуречья, базовой основой которых является антропонимический материал. Осуществлена попытка этимологического анализа гидронимов с привлечением современных фамилий региона.

Ключевые слова: гидроним, антропоним, топоним, ойконим, фамилия.

In the article considered hydronyms of Bug-Ingul area, the anthroponymic material of which is the base of derivation. We made an attempt of etymological analyse of hydronyms, using modern surnames of region.

Key words: hydronym, anthroponym, toponym, oikonym, surname.

У становленні й розвитку власних назв велику роль відіграє місцева традиція, історико-географічні умови певного краю, діалектні особливості тощо. При загальнонаціональному аспекті ці питання висвітлюються по-біжно, тому виправдовує себе регіональний аспект дослідження онімів. Регіональна методика в ономастичних дослідженнях найоптимальніше забезпечує зручність і економність дослідження ономастичного матеріалу і можливість максимального використання додаткової лінгвістичної, історико-географічної, етнографічної та іншої інформації.

Антропонімія і топонімія, будучи компонентами однієї ономастичної макросистеми, перебувають у нерозривному зв'язку і взаємовпливають як на складання системи топонімів, так і на формування антропонімів загалом та в межах певних регіонів. Цей взаємозв'язок зумовлюється спільною першою основою антропонімії й топонімії: на початковому етапі формування цих систем здебільшого використовується апеллятивна лексика.

Мовознавці стверджують, що частіше на базі прізвищ чи власних імен формуються топоніми. Прізвища ж, організовані на базі топонімів, зустрічаються рідше, хоча на початковому етапі такий шлях творення в українській мові належав до продуктивних [3, с. 107].

В українській ономастиці відсутнє комплексне дослідження відантропонімних гідронімів, проте дослідники регіональної гідронімії часто звертають увагу на взаємозв'язки між цими класами онімів: С. Вербич (басейн Верхнього Дністра), А. Корепанова (басейн Нижньої Десни), Ю. Кравченко (Великолужжя), В. Лучик (Середнє Дніпро-Бузьке межиріччя), Л. Масенко (басейн Південного Бугу), М. Матіїв (басейн Стрию), Е. Мінкевич (межиріччя Дунаю та Дністра), Я. Редька (Західне Поділля).

Досліджувана в ономастичному плані територія Бузько-Ингульського межиріччя охоплює південну частину Надбужжя. Сюди входять басейни двох найбільших лівих допливів П.Бугу – Ингулу та Синюхи, правого допливу П.Бугу Кодими та притоки нижнього Бугу. За адміністративно-територіальним поділом до цієї території належать Миколаївська і частина Кіровоградської області. За історико-географічним принципом можемо віднести територію до т.зв. регіону Північного Причорномор'я.

Історичні події, що супроводжувалися численними міграціями населення на цій території, не сприяли формуванню стійких поселень. До середини XVIII ст. Північне Причорномор'я не було заселене такою мірою, як центральні або північні райони України.

Однією з особливостей процесу топонімоторення у Північному Причорномор'ї, а значить, здебільшого і на території Бузько-Ингульського межиріччя, дослідники вважають розширення ролі антропонімії при творенні топонімів, зокрема гідронімів, що зумовлюється характером заселення (колонізації) краю [3, с. 108].

Мета нашої статті – встановити мотивацію утворення відантропонімних гідронімів Бузько-Ингульського межиріччя, спираючись на лексико-семантичне значення їх основ.

Як зауважує В.В. Лобода, якщо брати історичну послідовність виникнення власних назв, то найраніше творяться антропоніми, пізніше – гідроніми і найпізніше – ойконіми, тобто полярними позиціями у співвідношенні власних назв виступають антропоніми та ойконіми [3]. У зв'язку з цим можна виділити безпосередні та опосередковані впливи антропонімів на утворення відповідних гідронімів.

Отже, розглянемо відантропонімні гідроніми на території Бузько-Ингульського межиріччя, аналізуючи зафіксовані назви річок Ингуло-Бузького басейну, а саме 226 назв проточних вод: річок, ручаїв та струмків [1], та сучасні прізвища Бузько-Ингульського межиріччя, зібрані під час власних антропонімних експедицій (загалом 10 тис. одиниць) [2].

Білоусівка – ліва притока П. Бугу. Протікає на території Вознесенського району Миколаївщини. Ймовірно, назва походить від прізвища Білоус. **Білоу'с** – НОд; ВЗс; Кбш; Зчв; Бз; Бзк; ВЗк; Врн; Трн; Таб; Прб; Трк; Бр; Ар; Нвт; Ксв; Срг; Арх; Лн. **Білоу'сов** – Тр.

Богодушна – права притока Громоклії, права притока Ингулу. Протікає в с. Нововасилівка, Малодворянка Сланецького району Миколаївщини. Від *богодушний* – божьей души, очевидно, через антропонім. Однойменних прізвищ на території сучасного Бузько-Ингульського межиріччя не зафіксовано.

Бондарка – ліва притока Синюхи, ліва притока П.Бугу. Від апеллятива *бондар* або похідного антропоніма. **Бо'ндар** – НОд; Бз; Кбш; Нв; Кнд; Дл; Вс; Щрб; Трн; Таб; Прб; Ол; Бр; Грв; Пк; Ксв; Срг; Арх; Чрл. **Бо'ндарев**

– НОД; Бл. **Бондаре'вський** – ВЗк; Гр. Бондаре'нко – НОД; Нв; Нвс; ВЗс; Бл; Зчв; Бз; Ак; Блс; БЗк; ВЗк; Врн; Др; Мл; Трн; Щр; Таб; Прб; Трк; Ол; Бр; ВГ; Ар; Грв; Нвт; Пк; СМв; Вл; Мрл; Арх. **Бондаре'нь** – Нвт. **Бондаре'ць** – Нод. **Бо'ндарєв** – Бл. **Бондаро'вський** – Бр. **Бондару'к** – Ол. **Бондару'сь** – ВЗс. **Бондарчу'к** – Клн; Нвг; Гр; Блс; ВЗк; Бр; Врн; Рк; Трц; Ол; Ар; Дб; Фр. **Бо'ндарь** – Кбш. **Бондарьо'в** – Бз. **Бондарю'к** – Рк.

Козирка – ліва притока Інгулу. Назва утворена від прізвища Козир. **Кози'р** – Трк; Ол. **Кози'рев** – Бз; Нвр. Козире'вич – Бр. **Козире'нко** – Кбш. **Ко'зирєв** – Мр; Ол. **Ко'зирівський** – Бр. **Козирчу'к** – Бр.

Кондарів – права притока Синюхи, ліва притока П. Бугу. Очевидно, походить від прізвища, порівн. Кондырев – запорізький підполковник [1, с. 165]. Одноіменного прізвища або похідних від нього не зафіксовано.

Мамайка – ліва притока Інгулу. Порівн. Мамайка Велика і Мамайка Мала – села в колишньому Олександрійському повіті, де існував і курган Мамаєва могила. Утворена від тюркського за походженням антропоніма Мамай, поширеного в південних районах України. **Мама'й** – Ак; БЗк; Таб. **Мама'йкін** – Ксв.

Марара – річка в басейні Нижнього Бугу. Назва молдавського походження, від молд. *морар* – мельник, мірошник, очевидно, через антропонім, порівн. молдавське прізвище Морару. **Мора'р** – Фдм. **Мора'ру** – Вл. **Мора'рь** – Срґ.

Пікінерка – друга назва р. Аджамки, лівої притоки Інгулу, записана в с. Аджамці на Кіровоградщині, заснованому пікінерним полком. Порівн. однойменне прізвище на Миколаївщині: **Пікіне'р** – Нвс; Нод.

Писарівка – ліва притока Інгулу. Від апелятива *писар*, можливо, через антропонім. **Писаре'вський** – Ар; Мр. **Писаре'нко** – Клн; Ар.

Стрільцева – права притока Синюхи, притока П. Бугу. Від антропоніма, порівн. сучасне українське прізвище Стрільцев. **Стрїле'ць** – Ол; Лн.

Тишківка – притока Синюхи, від імені **Тишко**. Тишко – БЗк. **Тишкове'ць** – НОД.

Циганка – права притока Синюхи, ліва притока П. Бугу, протікає в Голованівському районі на Кіровоградщині. Назва утворена від етноніма *циган*, можливо, через антропонім. **Цигане'нко** – НОД; Др. **Циганю'к** – Ол.

Шерфетова – притока Чорного Ташлика, ліва притока Синюхи. Очевидно, від прізвища Шермет тюркського походження (чергування губних характерне для діалектів тюркських мов). **Шереме'т** – ВЗс; Дл; Вс; ВЗк; Прб; Нвд. **Шереме'та** – Ксв.

Яр Мазурів – ліва притока Кодими, права притока П.Бугу. Складений гідронім, похідний від апелятива *яр* і присвійного прикметника, утвореного від етноніма *мазур* – поляк з Мазурії, можливо, через антропонім. **Ма'зур** – НОД; Бл; Зчв; БЗк; ВЗк; Щр; Ар; Ксв; Нвв; Ян; Трс. **Мазуре'нко** – ВЗс; Щрб; Др; РД; Трн; Прб; Ол; Ар. **Мазу'рик** – Грв. **Мазу'рін** – Нод. **Мазуро'к** – Таб. Мазур'як – Нод.

Отже, розглянуті вище гідроніми утворені безпосередньо від антропонімів, їхня мотивація досить прозора.

Далі проаналізуємо назви водойм регіону, утворені внаслідок опосередкованих впливів антропонімії: від ойконімів – назв поселень, що, у свою чергу, мотивовані власними назвами людей (іменами або прізвищами). Як зазначає В.В.Лобода, на території сучасної Миколаївської області нараховується близько 80% відантропонімічних ойконімів [3, с. 109].

Каземирівка – права притока Синюхи. На ній с. Каземирівка колишнього Балтського повіту, назву якого по відношенню до гідроніма слід вважати первинною. Утворена від польського імені Казимир. **Каземі'ров** – Грд. **Казимі'р** – СМв.

Прищепівка – прав притока Мертвоводу, ліва притока П.Бугу, на ній с. Прищепівка Братського району Миколаївщини. Очевидно, первинною є назва села, похідна від прізвища Прищеп. **Прище'па** – Клн; ВЗк; Прб; Ар; Нвт.

Троянка – ліва притока Синюхи, на ній с. Троянка Голованівського району Кіровоградщини. Очевидно, первинною є назва села, похідна від антропоніма Троян. **Троя'н** – Ар.

Юліанівка – права притока П. Бугу, протікає в с. Юльянівці колишнього Гайсинського повіту. Перенесення на річку ойконіма Юльянівка, який одержав назву від імені колишнього володаря Юліана Антона Войцеха Лопушанського. Одноіменного прізвища або похідних від нього на досліджуваній території не зафіксовано.

Решта гідронімів регіону – переважно відапелятивного походження, вмотивовані природними особливостями місцевості й гідрографічними властивостями річок (**Березівка**, **Березнегувата**, **Бобринка**, **Вербівка**, **Водяна**, **Гнилюха**, **Грузька**, **Комишувата**, **Куца**, **Солонівка** тощо). Звісно, подібні найменування водойм часто співзвучні з антропонімами. Наприклад, омонімічні відношення демонструють: **Бакай** – права притока П. Бугу та **Бака'й** – прізвище в с. Братське Братського району Миколаївщини; **Піщаний** – права притока Чорного Ташлика, ліва притока Синюхи та **Піща'ний** – с. Олександрівка Вознесенського району, с. Арбузинка Арбузинського району Миколаївщини; **Шута** – права притока Ташлика, ліва притока Синюхи та **Шу'та** – прізвище в с. Сухий Єланець Новоодеського району Миколаївщини та багато інших.

Отже, на території Бузько-Інгульського межиріччя відантропонімі утворення становлять близько 8% від загальної кількості гідронімів, із них 6% відносимо до безпосередніх відантропонімічних найменувань, а близько 2% – до опосередкованих відантропонімічних назв (відойконімічних, базовою основою яких послужив антропонімічний матеріал). Решта гідронімів утворені від апелятивів чи онімів інших класів, аналіз яких стане метою наших подальших досліджень.

Література:

1. Горпинич В. О. Власні назви і відтопонімі утворення Інгуло-Бузького межиріччя / В. О. Горпинич, В. В. Лобода, Л. Т. Масенко. – К. : Наукова думка, 1977. – 192 с.
2. Зайцева Т. А., Ковальчук М. С. Прізвища Бузько-Інгульського межиріччя : Словник. 10 000 прізвищ / Т. А. Зайцева, М. С. Ковальчук. – Миколаїв : МНУ, 2010. – 180 с.

3. Лобода В. В. Вплив антропонімії і гідронімії на творення сучасної ойконімії Північного Причорномор'я / В. В. Лобода // Питання ономастики Південної України. – К. : Наукова думка, 1974. – С. 107-112.

4. Масенко Л. Т. Річкові назви басейну Інгулу на тлі гідронімії Південної України / Л.Т. Масенко // Питання ономастики Південної України. – К. : Наукова думка, 1974. – С. 96-102.

5. Матіїв М. Відантропонімії мікрогідронімії утворення Бойківщини / М. Д. Матіїв // Культура народів Причорномор'я. – Сімферополь : Межвузовский центр «Крым», 2002. – № 36. – С. 144-148.

Перелік умовних скорочень:

Ар	смт Арбузинка Арбузинського р-ну	Нвт	с. Новокостянтинівка Братського р-ну
Арх	Архангельське Баштанського р-ну	Нвг	с. Новоінгулка Новоодеського р-ну
Бзк	с. Бузьке Вознесенського р-ну	Нвд	с. Новоградівка Бобринецького р-ну
Бл	с. Баловне Новоодеського р-ну	Нвп	с. Новопетрівка Братського р-ну
Блс	с. Білоусівка Вознесенського р-ну	Нвр	с. Новогригорівка Вознесенського р-ну
Бр	смт Братське Братського р-ну	Нвс	с. Нововасилівка Єланецького р-ну
Взк	с. Вознесенське Вознесенського р-ну	НОд	м. Нова Одеса Новоодеського р-ну
Взс	с. Возсіятське Єланецького р-ну	Ол	смт. Олександрівка Вознесенського р-ну
Вл	с. Воля Арбузинського р-ну	Пк	с. Піски Новоодеського р-ну
Врн	с. Воронівка Вознесенського р-ну	Прб	с. Прибужани Вознесенського р-ну
Вс	с. Василівка Вознесенського р-ну	Рк	с. Ракове Вознесенського р-ну
Гр	с. Гребеники Новоодеського р-ну	СЄл	с. Сухий Єланець Новоодеського р-ну
Грв	с. Гур'ївка Новоодеського р-ну	Смв	с. Семенівка Арбузинського р-ну
Грг	с. Григорівське Вознесенського р-ну	Срг	с. Сергіївка Братського р-ну
Грд	с. Гражданка Єланецького р-ну	Таб	с. Таборівка Вознесенського р-ну
Дб	с. Дібрівка Бобринецького р-ну	Тр	с. Трудове Вознесенського р-ну
Др	с. Дорошівка Вознесенського р-ну	Трд	с. Трудолюбівка Братського р-ну
Зчв	с. Зайчевське Жовтневого р-ну	Трк	с. Трикрати Вознесенського р-ну
Кбш	с. Куйбишівка Єланецького р-ну	Трн	с. Трикратне Вознесенського р-ну
Кнд	с. Кандибине Новоодеського р-ну	Трс	с. Тарасівка Бобринецького р-ну
Ксв	с. Костянтинівка Арбузинського р-ну	Трц	с. Троїцьке Вознесенського р-ну
Лн	с. Леніне Баштанського р-ну	Фдм	с. Федоро-Михайлівка Єланецького р-ну
Мл	с. Малосолоне Вознесенського р-ну	Фр	с. Фрунзе Бобринецького р-ну
Мр	с. Мар'янівка Арбузинського р-ну	Чрл	с. Червонопілля Бобринецького р-ну
Мрл	с. Миролубівка Братського р-ну	Щр	с. Щербані Вознесенського р-ну
Нв	с. Новоукраїнка Вознесенського р-ну	Щрб	с. Щербанівське Вознесенського р-ну
Нвв	с. Новоселівка Арбузинського р-ну		

Засанська Н. Д.,

Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград

ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМО-СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МІКРОПОЛІВ ЕКОНОМІЧНА КРИЗА/ *ECONOMICAL CRISIS* В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті висвітлено результати зіставного аналізу системно-структурної організації лексико-семантичних мікрополів економічна криза/economical crisis в українській та англійській мовах. Досліджено взаємовідношення між лексичними одиницями порівнюваних лексико-семантичних мікрополів та розкрито спільні та відмінні риси.

Ключові слова: лексема, принцип системності, лексико-семантичне поле, безпосередні/опосередковані зв'язки, семантичний центр, теорія графів.

В статье освещены результаты сопоставительного анализа системно-структурной организации лексико-семантических микрополей экономической кризис / economical crisis в украинском и английском языках. Исследованы взаимоотношения между лексическими единицами сравниваемых лексико-семантических микрополей, раскрыты общие и отличительные черты.

Ключевые слова: лексема, принцип системности, лексико-семантическое поле, семантический центр, теория графов.

The article analyzes structural and system peculiarities of the lexical-semantic fields economical crisis in Ukrainian and English based on the graph theory. The relationships between lexical units of the fields as well as common and distinctive semantic features are investigated.

Key-words: lexeme, lexical-semantic field, semantic center, graph-based theory.

Сучасні мовознавчі пошуки відзначаються спрямованістю на семантичні особливості мови, що в свою чергу, відкриває широкий простір для пізнання фундаментальних структурних особливостей мови, її системних та національно обумовлених характеристик. Семантичний підхід до мови виявляється плідною базою для зіставного вивчення мов [5, 88], що підтверджується міжмовними дослідженнями Г.Вежицької, І.О.Голубовської, С.П.Денисової, Р.П.Зорівчак, А.А.Лучик, А.В.Корольової, М.П.Кочергана, В.В.Левицького, В.Н.Манакіна, О.О.Тараненка, О.О.Селіванової, М.П.Фабіан та багатьох інших дослідників.

Принцип системності виступає основним у зіставленні лексико-семантичних систем різних мов та дозволяє враховувати системні зв'язки на рівні семи, семеми, лексеми, лексико-семантичної групи та лексико-семантичного поля [5, 296]. Кожна окрема мова являє собою замкнуту систему, а порівняння двох мов представляє в певному розумінні порушення цих систем, тому що порівняння охоплює лише деякі рівні мови, котрі можуть займати в системах різні місця. Тому сутність лексико-семантичного зіставлення полягає в дослідженні семантичної ідентичності порівнюваних мов – багатства мовних засобів вираження об'єктивної дійсності [6, 27]. В цьому розумінні мовний знак виявляється елементом національної свідомості, що несе енергію культури народу, розкриває особливості мовної дійсності певного етносу, відображає її системність [1, 89].

Лексика ілюструє розвиток процесів, що відбуваються у навколишньому світі, віддзеркалюючи результат осмислення їх особистістю. Так, сучасний стан дійсності характеризується ознаками глобального кризового занепаду, що, в першу чергу, проявляється в економічній сфері діяльності суспільства, проте демонструє глибинні зв'язки з політикою, культурою, екологією. Як свідчать дослідження останніх років [4; 12], ці проблеми мають єдине спільне джерело виникнення – втрату людством моральних орієнтирів та цінностей, тому що економічний розвиток, орієнтований лише на постійне зростання споживання, не має перспективи, породжуючи хибні стереотипи, цінності, викривлені потреби та духовне зубожіння. Відповідно, можливість подолання кризи насамперед пов'язується з духовними можливостями людства. Шлях подолання кризових ситуацій в суспільстві співвідноситься з моральним відродженням особистості – вищою духовною сутністю, що знаходиться в постійному творчому самоздійсненні та є силою, здатною об'єднати все людство [3, 120-129].

Таким чином, сучасні зіставні мовні дослідження покликані визначити не лише ступінь спорідненості чи відмінності мов, але й вивчити те, як мислення народу відображається у його мовленні. Так, наприклад, лексико-семантичне зіставлення мікрополів *економічна криза/economical crisis* в сучасній англійській та українській мовах може вказати на спільні та відмінні риси ментального сприйняття оточуючої дійсності англо- й україномовними етносами. В цьому полягає **актуальність** пропонованої статті.

Метою статті є зіставне вивчення семантичних особливостей мікрополів економічна *криза/economical crisis*, що належать до лексико-семантичних полів *криза/crisis* в українській та англійській мовах та визначення специфіки розуміння цього поняття україно- та англійськими культурами. Відповідно до поставленої мети, **завдання** статті складають:

- зіставний аналіз дефініцій лексичних одиниць, що утворюють лексико-семантичні мікрополя *економічна криза/economical crisis*;
- визначення структурних та семантичних особливостей порівнюваних мікрополів *економічна криза/economical crisis* в українській та англійській мовах;
- графічне представлення відношень між одиницями лексико-семантичних мікрополів.

Матеріалом дослідження послуговували дані вибірки з тлумачних словників англійської та української мов: Словник української мови (СУМ) в 11 томах, Великий тлумачний словник сучасної української мови, Су-

часний словник української мови (Том 1. А-Б.) та Оксфордський словник англійської мови – Oxford English Dictionary (OED) в 20 томах [2; 7; 8; 9].

Стрімкий розвиток інформаційних технологій розширює можливості вивчення мови, мисленнєвих процесів, пов'язаних із творенням думки та слова. З початком дослідження штучного інтелекту, асоціативні чи семантичні мережі (графи) стали засобом представлення зв'язків між мовними одиницями, що віддзеркалюють процеси творення інформації людським мозком. Теорія графів стала інтегруючою базою для таких мовознавчих напрямків, як лексична семантика, словотворення, термінологія, перекладознавство, лінгвістика тексту та ін. Яскравим прикладом функціонування методу графів у сучасних інформаційних просторах є лексичні ресурси British National Corpus, WordNet, Wikipedia, Wiktionary, Roget та ін. [13, 123-139].

Отже, наявність спільних та відмінних рис у зіставлюваних одиницях лексико-семантичних полів **криза/crisis** сучасної української та англійської мов, а також різних типів взаємовідношень між ними дає можливість побудувати схеми лексико-семантичних полів у вигляді графів. Згідно теорії графів, кожна одиниця поля займає визначене місце в системі та вступає в ієрархічні зв'язки і відношення з іншими елементами поля. Саме вказані зв'язки та відношення відіграють значну роль у розкритті семантики одиниць поля. Представлення лексичного матеріалу за допомогою теорії графів дозволяє прослідкувати особливості їх зовнішньої структури та внутрішньої системної організації, кількісно і якісно оцінити семантичні властивості та закони формування лексики на позначення явища **криза** [10; 11; 13].

Зіставлювані мікрополя економічна **криза/economical crisis** англійської та української мов мають спільні риси в системно-структурній організації. Структурна організація зіставлюваних семантичних систем представлена трьома основними центрами в обох мовах: **занепад, руїна, руйнування** українській мові та **fall, smash, ruin** в англійській (див. таб. №1). Зазначені центри інтегрують навколо себе лексичні одиниці в різних частинах структури мікрополів (див. дод. 1-2). У нашому дослідженні основними центрами вважаємо слова, що мають найбільшу кількість безпосередніх зв'язків з іншими одиницями мікрополя.

Таблиця №1
Кількісний склад основних центрів мікрополів **економічна криза/economical crisis** української та англійської мови

Лексико-семантичні мікрополя <i>економічна криза/economical crisis</i>	Безпосередні зв'язки	Всього основних центрів
Українське	руйнування (7) занепад (8) руїна (6)	3
Англійське	fall (8) smash (7) ruin (8)	3

У структурній організації зіставлюваних мікрополів виокремлюємо також мікроцентри, котрі семантично підпорядковуються основним центрам: в українській мові **банкрутство, падіння, розвал** та **slump, collapse, crash, bankruptcy** в англійській (див. таб. №2). Мікроцентрами вважаємо слова, що мають не менше п'яти безпосередніх зв'язків з іншими елементами в межах мікрополя. Мікроцентри пов'язані між собою та підпорядковуються семантично і структурно основним центрам.

Таблиця №2
Кількісний склад мікроцентрів мікрополів **економічна криза/economical crisis** української та англійської мови

Лексико-семантичні мікрополя <i>економічна криза/economical crisis</i>	Безпосередні зв'язки	Всього мікроцентрів
Українське	банкрутство (5) розвал (5) падіння (5)	3
Англійське	slump (5) collapse (5) crash (5) bankruptcy (5)	4

В українському мікрополі **економічна криза** основні центри руйнування, падіння відносяться до ядерної зони, тоді, як інші центри (**банкрутство, розвал, занепад**) виявляються в навколоядерній частині. В англійському мікрополі **economical crisis** до ядра належать основні центри **fall, ruin** та мікроцентр **smash**. Решта центрів знаходяться в навколоядерній частині.

Як свідчать результати зіставного аналізу, існує тенденція поступових переходів від основних центрів до периферійних зон. Наприклад, в українському мікрополі основні центри **руйнування** та **руїна** демонструють безпосередні відношення. Останній із зазначених центрів (**руїна**), в свою чергу, вступає в безпосередні зв'язки з мікроцентрами **розвал, занепад** (див. дод. 1-2), котрі демонструють аналогічні зв'язки з одиницями периферії. В англійському мікрополі **economical crisis** спостерігається безпосередній зв'язок між основними центра-

ми **fall, ruin**. Останній безпосередньо пов'язується з мікроцентрами **collapse, crash** та опосередковано з мікроцентром **slump**, котрий, в свою чергу, виявляє безпосередні відношення з одиницею периферії **unemployment**.

Зіставний аналіз одиниць, що формують мікрополя *економічна криза/economical crisis*, розкриває семантичні збіги на рівні основних центрів та мікроцентрів в українській і англійській мовах, що засвідчує наявність спільних рис в сприйнятті економічної кризи носіями порівнюваних мов. Наприклад, в обох мовах серед основних центрів знаходяться семантично еквівалентні лексеми: **падіння – fall, руїна – ruin**. Серед мікроцентрів: **банкрутство – bankruptcy, розвал – crash/collapse**. Українські та англійські центри ілюструють період економічної кризи із різних позицій: характеризують стан економіки (**руїна, розвал, ruin, crash, collapse**), розкривають наслідки економічних негараздів (**банкрутство, bankruptcy**), вказують на періодичність кризових ситуацій (**падіння, slump**).

Дослідження внутрішньої організації зіставлених мікрополів *економічна криза/economical crisis* базується на вивченні відношень між їх компонентами: безпосередніх та опосередкованих. Безпосередні зв'язки мають просту структуру (наприклад, укр. **лімітування-обмеження, несталий-нестійкий, розлад-порушення**; англ. **recession-set-back, dissolution-disintegration, limitation-limit** та ін.).

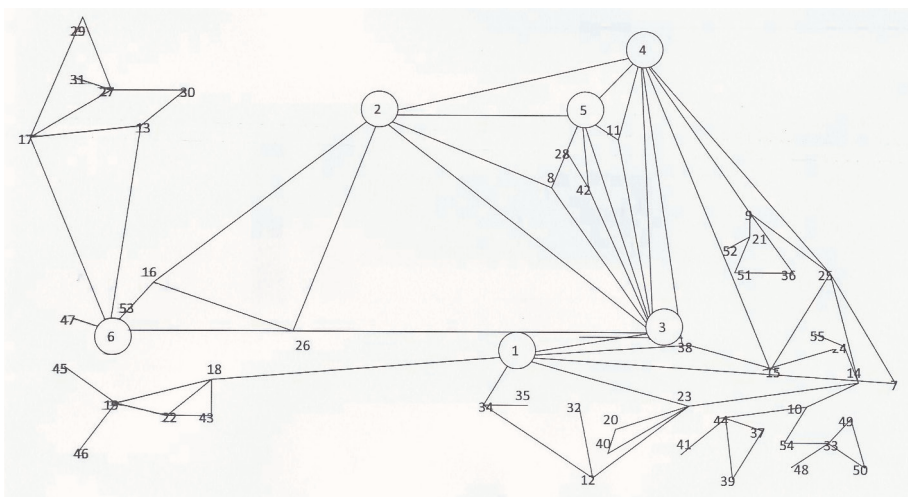
Структура опосередкованих зв'язків складніша та представляє відношення між одиницями, що пов'язуються між собою за допомогою інших елементів. В досліджуваних мікрополях фіксуються двоступінчасті (укр. **школа-втрата-збитки**; англ. **collapse-failure-default**), триступінчасті (укр. **скорочення-звільнення-безробіття-безробітний**; англ. **decrease-diminution-reduction-lessening**), чотириступінчасті опосередковані зв'язки (укр. **розруха-руїна-розвал-розлад-порушення**; англ. **descent-sinking-depression-slump-unemployment**) та більше (укр. **інфляція-знецінення-падіння-спад-зниження-зменшення-послаблення**; **банкрутство-крах-розорення-руїна-занепад-руйнування-розвал-розпад**; англ. **bankruptcy-ruin-collapse-fall-decline-loss-failure-insolvency, crash-smash-insolvency-insolvent-bankrupt-debtor-indebted-owe**). Як свідчать результати аналізу, в досліджуваному мікрополі *економічна криза* переважаючими є дво- та триступінчасті зв'язки, тоді як в англійському мікрополі *economical crisis* серед типів зв'язків домінуючими є чотири- та більше ступінчасті відношення. Наприклад, найскладнішими в досліджуваному матеріалі виявилися дев'ятиступінчасті зв'язки (**fall-ruin-downfall-descent-decline-decay-disintegration-break-up-dissolution-disorganization**).

Отже, зіставний аналіз зовнішньої та внутрішньої структури порівнюваних мікрополів *економічна криза/economical crisis* дозволив виявити такі особливості: поліцентричний тип порівнюваних мікрополів (по три основних семантичних центри); семантичну еквівалентність основних центрів та мікроцентрів в порівнюваних мовах; структурні відмінності мікрополів (домінування дво- та триступінчастих зв'язків між елементами українського мікрополя та три-, чотириступінчастих між елементами англійського).

Наступним етапом дослідження стане порівняльний аналіз системно-структурної організації інших мікрополів лексико-семантичного поля *криза/crisis* в українській та англійській мовах.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта, 2010. – С. 89-90.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – К. : Ірпін, Перун, 2005. – 1728 с.
3. Вернадский В. И. О науке: в 2 т. Т. 1: Научное знание. Научное творчество. Научная мысль / В. И. Вернадский. – Дубна : Изд. центр «Феникс», 1997. – С. 120-129.
4. Кожара Л. Политическое измерение европейского кризиса / Кожара Леонид // Зеркало недели. – 2011. – № 38. – С. 11.
5. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с.
6. Скаличка В. Типология и сопоставительная лингвистика / Скаличка В. // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1989. – Вып. 25. – С. 27-31.
7. Словник української мови. Том 1. А-Б. Український мовно-інформаційний фонд НАН України 2011. – Режим доступу : <http://lcorp.ulif.org.ua/explvol1/> – Словник української мови. Том 1. А-Б.
8. Словник української мови: В 11 томах. Режим доступу: <http://sum.in.ua/> – Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980).
9. Oxford English Dictionary – Режим доступу (передплачений): <http://www.oed.com/>. – Discover the story of English. More than 600,000 words, over a thousand years
10. Фабіан М. П. Етикетна лексика в українській, англійській та угорській мовах / М. П. Фабіан; НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. – Ужгород : ІВА, 1998. – 256 с.
11. Формалізовані основи семантичної класифікації лексики / [Клименко Н. Ф., Пещак М. М., Савченко І. Ф.]. – К. : Наукова думка, 1982. – 250 с.
12. Diamond Peter. Social Security: What Role for the Future? / Режим доступу: <http://www.brookings.edu/press/Books/1996/socsec.aspx> – Social Security: What Role for the Future?
13. Mihalcea R., Radev D. Graph Based Natural Language Processing and Information Retrieval / Mihalcea Rada, Radev Dragomir. – Cambridge University Press, 2011. – P.123-139.

Дод. 1. Граф українського мікрополя економічна криза

1	падіння	19	несталий	37	лімітування
2	руїна	20	школа	38	опускання
3	руйнування	21	застій	39	обмеження
4	занепад	22	несталість	40	збитки
5	розвал	23	втрата	41	обмежений
6	банкрутство	24	девальвація	42	порушення
7	спад	25	послаблення	43	мінливий
8	розруха	26	розорення	44	обмеження
9	підупад	27	борг	45	непостійний
10	скорочення	28	розлад	46	нестійкий
11	розпад	29	заборгованість	47	неспроможність
12	ризик	30	винний	48	безробітний
13	боржник	31	позика	49	перевиробництво
14	зменшення	32	збитки	50	надвиробництво
15	зниження	33	безробіття	51	зупинка
16	крах	34	знецінення	52	затримка
17	борговий	35	інфляція	53	провал
18	коливання	36	припинення	54	звільнення
				55	ревальвація

Дод. 2. Лексичний склад українського мікрополя економічна криза

Ковальчук О. П., Ковальчук В. Д.,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобицька гімназія, м. Дрогобич

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ОПОРИ НА РІДНУ МОВУ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ

У статті висвітлено та проаналізовано погляди відомих вітчизняних та зарубіжних науковців щодо застосування принципу опори на рідну мову в процесі викладання іноземної мови. На основі узагальнення досліджень розкрито основні завдання і правила, якими повинен керуватись вчитель для реалізації цього принципу при викладанні іноземної мови.

Ключові слова: принцип опори на рідну мову, процес навчання, викладання іноземної мови, дослідження, методика.

В статье освещены и проанализированы взгляды известных отечественных и зарубежных учёных на использование принципа опоры на родной язык в процессе преподавания иностранного языка. Раскрыты основные задачи и правила, которыми должен руководствоваться учитель с целью реализации этого принципа в преподавании иностранного языка.

Ключевые слова: принцип опоры на родной язык, процесс обучения, преподавание иностранного языка, исследование, методика.

The views of national and foreign scholars on application of principle of support to mother tongue to the process of teaching languages have been discussed and analyzed in the article. Based on generalization of studies the principal tasks and rules to be used by the teacher in order to implement this principle while teaching a foreign language have been defined.

Key words: principle of support to mother tongue, teaching process, teaching a foreign language, research, methodology.

В наш час тяжко заперечити важливість вивчення іноземної мови. Зліт людського інтелекту, світовий соціально-економічний прогрес і тенденція до мирної співпраці та об'єднання держав визначають всю **актуальність** даного питання. Сучасність висуває свої вимоги щодо викладання іноземних мов. Важливою умовою використання даних психології та методики у цій галузі є застосування їх досягнень на практиці, тобто удосконалення педагогічної майстерності викладачів вузів та вчителів при бездоганному володінні іноземною мовою. Тільки глибокі знання з предмету, що викладається, можуть служити надійною основою для творчого підходу до проблем практичної методики, що обов'язково виникатимуть в навчальному процесі [1, с. 112]. Як відомо, практична мета навчання полягає в передачі знань і формуванні навичок та вмінь. Щодо навчання іноземної мови, то воно полягає в передачі знань про іноземну мову і про способи формування і формулювання думки засобами іноземної мови, а також у формуванні навичок і вмінь, здатних практично реалізувати такі способи [3, с. 42]. При цьому під знаннями про іноземну мову розглядаються її лексичні одиниці та національні реалії, що становлять культурологічний фон мови, а під знаннями про способи формування та формулювання думок – закономірності зміни форм та словосполучень в реченні, фонетичні і стилістичні характеристики мови.

Поширеною є думка, що відповідні слова іноземної та рідної мов виражають одні і ті ж поняття. Різниця між такими словами існує ніби лише в різній кількості понять, що ними виражаються і в різному лексичному поєднанні. У відповідності з цією точкою зору при вивченні лексики учням потрібно повідомляти поняття, виражені іноземними словами (для цього можна використовувати переклад, бо поняття іноземної та материнської мов ідентичні) та їх лексичне поєднання, оскільки воно не співпадає з лексичним поєднанням відповідних слів материнської мови. Але різниця мовних реалізацій слів рідної та іноземної мов свідчить про нееквівалентність їх значень [2, с. 68].

Для того, щоб така складна система як процес навчання функціонувала ефективно, необхідно знати її закономірності. З цією ціллю вивчаються складові процесу навчання, або елементи системи, зв'язки між ними, типові ознаки. Результати узагальнюються і на цій основі пропонується модель процесу навчання або його фрагментів, тобто науково обгрунтоване уявлення про об'єкт дослідження [3, с. 41].

Метою статті є вивчення досвіду порівняльного лексичного аналізу, що дасть можливість виявити типові семантичні співвідношення між словами французької та української мов за допомогою застосування принципу опори на рідну мову.

Дана проблема розглядалася багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими-методистами, зокрема над нею працювали Рогова Г.В., Верещагіна Л.Н., Міньяр-Белоручев Р.К., Андрієвська-Левенстерн А.С., Гез Н.І., Ляховицький М.В., Ніколаєва С.Ю. та ін. Різні підходи, відпрацьовані вченими-лінгвістами знаходять своє відображення у підручниках А.П.Старкова, Р.Р.Діксона, М.Д.Рибакова, І.Н.Верещагіної, М.І. Дубровіна, Т.А. Притикиної, О.Т.Тимченко, Н.М.Василивецької, та інших.

Розмірковуючи над роллю принципу врахування рідної мови і, зокрема, над типологією активної лексики слід зауважити, що це питання має довгу історію і до сих пір ще не існує однозначного твердження щодо доцільності проведення в межах навчального процесу типології (співставлення) двох мов – рідної і тої, що вивчається. Думки методистів щодо цієї проблеми є надзвичайно різноманітними. Якщо одні вчені вважають, що вживання рідної мови у вивченні іноземної є обов'язковим, тому що рідна мова буде присутня на наших уроках як би ми не хотіли її уникнути [5, с. 343], то інші (наприклад, Ч.Фриз, Р.Ладо) стверджують, що рідну мову слід використовувати головним чином при розкритті значення абстрактних слів і складних структур.

Характеризуючи методи вивчення іноземних мов, слід відзначити, що багато хто з методистів (наприклад, В.О. Слободчиков, А.П. Старков та ін.) сповідували принцип виключення рідної мови з навчального процесу. Однак, на протипагу їм психологи висували положення про те, що одна з двох відомих людині мов, як правило, є домінантною.

Домінантна мова нав'язує своєму носію притаманну їй лексику, граматичні структури та інші засоби мови. При вивченні іноземної мови домінантною є материнська мова. Це положення є основою для пошуків багатьох методистів, які прагнуть звести до нуля негативний вплив домінантної мови. Однак присутність рідної мови в свідомості учнів та необхідність уникнення її шкідливого впливу являють собою своєрідну методичну антиномію. Одні методисти вважають, що уникнути вживання материнської мови можна, заборонивши її використання у навчальному процесі. Інші рахують необхідним врахування впливу рідної мови для свідомого подолання інтерференції. Інтерференція – це зіткнення навички, що знаходиться в процесі формування, з уже сформованою. У міжмовному плані інтерференція проявляється особливо часто. Наприклад, французьке дієслово «aider» (допомагати) вимагає на відміну від українського відповідника прямого додатку. Тим не менше, учні довго вставляють між дієсловом «aider» і додатком прийменник *à*, керуючись вже сформованою на рідній мові граматичною навичкою.

Так само важко учням навчитися твердо вимовляти кінцеві приголосні у французьких словах (*voyage*, *parade*), або ж усвідомити (запам'ятати), що слова «*groupe*» і «*rôle*» у французькій мові – чоловічого роду.

Отже, починаючи навчання іноземної мови, учень думає на материнській мові, яка є для нього безпосередньою дійсністю думки. Але якщо спочатку учень висловлює свої думки на іноземній мові з деякою трудностю, тому що внутрішнє мовлення формується на материнській мові, то з часом, набувши потрібних навичок у користуванні засобами іноземної мови, він навчиться висловлюватись правильно, а мовлення стане спонтанним. Щоб полегшити цей процес варто не усувати материнську мову, а вміло використовувати її в подоланні труднощів, породжених відмінністю двох мов. Наприклад, Г.В.Рогова вважає, що рідна мова повинна враховуватися як при відборі змісту навчання – навчального матеріалу, так і при його організації [4, 89].

Отже, на початковому етапі учні опановують те, що їм є близьким, зрозумілим, а тому мовленнєвий матеріал не викликає труднощів в понятійному плані. «Ручка» є ручкою, «стіл» – столом, «відкрити двері» – це є відкрити двері. І учень вчиться тому, як це все виразити на французькій мові. А тому при відборі матеріалу для засвоєння обов'язково повинен враховуватися принцип опори на рідну мову. Для кращого його засвоєння матеріал повинен бути організований за ситуативно-тематичним принципом, що також перегукується з рідною мовою. Спілкування відбувається в рамках яких-небудь тем. Найбільше всього врахування рідної мови повинно спостерігатись в самому навчальному процесі: при формуванні графічних, орфографічних, лексичних і граматичних навичок, а також навичок вимови.

Дійсно, чи можна навчити вимові на французькій мові, не враховуючи артикуляційної бази та інтонації рідної мови? Більшість вчених вважає, що виділення подібних рис двох мов у вимові звуків, звукосполучень допомагає учням оволодіти вимовою на новій для них мові. Природньо, що врахування можливостей переносу та інтерференції відобразиться на кількості та якості вправ.

При вивченні графіки і орфографії опір на рідну мову, безумовно, буде прискорювати процес оволодіння французьким алфавітом, який містить багато спільного в зображенні (написанні) букв, а в орфографії – слів, написання яких співпадає з написанням в рідній мові, наприклад «*port*», «*sport*» та ін.

Врахування рідної мови відіграє виняткову роль в оволодінні значенням, багатозначністю слів (пряме та переносне значення), словотвором.

При навчанні граматики також враховується рідна мова. Це проявляється у встановленні (виділенні) спільних і відмінних рис. В першу чергу слід максимально використовувати переніс, а потім – приймати міри до усунення інтерференції, що матиме своє відображення на кількості й характері тренувальних вправ. Врахування рідної мови проявляється також і в формуванні вмінь. При аудіюванні та читанні слід враховувати можливість учнів прогнозувати зміст висловлювання, що сприймається через слуховий або зоровий канал. А при навчанні експресивної мови (діалогічної, монологічної) важливим є опір на вже сформовані вміння на рідній мові: описувати явища, розповідати про щось, розмірковувати і т.д.

Висновки. Із вищесказаного випливає, що в навчанні іноземної мови врахування рідної виступає в якості специфічного принципу викладання іноземної мови і, виходячи з нього, Г.В.Рогова виділяє кілька правил, дотримання яких дозволяє реалізувати його в навчально-виховному процесі [4, 95]:

1. В процесі навчання іноземної мови на початковому етапі покажіть учням, як можна використати наявні в них знання, навички і вміння в рідній мові при засвоєнні іноземної.

2. При навчанні іноземної мови пам'ятайте, що звуки іноземної мови являють собою різні труднощі для учнів у здійсненні спілкування на іноземній мові, а тому шукайте диференційовані підходи для роботи над ними.

3. Економте час на вивченні тих звуків, які є близькими до відповідних звуків рідної мови, якість їх вимови не впливатиме на процес комунікації (наприклад [k], [g] і т.д.)

4. При навчанні письму не витрачайте час на навчання написанню літер, які є подібними до відповідних літер рідної мови (наприклад, Oo, Aa, Bb, Cc і т.д.). Це дозволить приділити більше уваги вивченню букв, які не мають відповідників у рідній мові (наприклад, Ss, Ff, Ww та ін.)

5. Працюючи над лексичною і граматичною сторонами висловлювання, встановлюйте (якщо це буде полегшувати учням засвоєння матеріалу) зв'язки з рідною мовою: по функції, формі, значенню і вживанню.

Вищеподані поради є прямим свідченням того, що методистами проводиться плідна робота в галузі пошуку і розкриття шляхів якнайдоцільнішого використання принципу опори на рідну мову.

Література:

1. Андреевская-Левенстерн Л. С. Методика преподавания французского языка в средней школе. – М. : Просвещение, 1983. – 222 с.
2. Бурлаков М. А. Обучение активному владению иноязычной лексикой в вузе. – Львов : Літопис, 1988. – 161 с.
3. Миньяр-Белоручев Р. К. О принципах обучения иностранным языкам // Иностранные языки в школе. – 1982. – № 1. – С. 41-43.
4. Рогова Г. В., Верещагина Л. Н. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в средней школе: Пособие для учителя. – М. : Просвещение, 1988. – 156 с.
5. Щерба Л. В. Мовна система і мовленнєва діяльність. – М., 1974. – 384 с.

Колісник М. П.,
Національний Технічний Університет України «КПІ», м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНЕЗИСУ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ДІАЛЕКТУ АНГЛІЇ

У статті на основі аналізу відомих теоретичних положень та емпіричних фактів з'ясовано закономірності функціонування північно-східного діалекту англійської мови та запропоновано узагальнену модель його генезису.

Ключові слова: англійська мова, північно-східний діалект, типові та диференційні ознаки зон діалекту, модель генезису.

В статье, основываясь на анализе известных теоретических положений и эмпирических фактов, определено закономерности функционирования северо-восточного диалекта английского языка и предложено обобщенную модель его генезиса.

Ключевые слова: английский язык, северо-восточный диалект, типичные и дифференциальные признаки зон диалекта, модель генезиса.

In the article on the basis of the analysis of the known theoretical statements and empirical data the author defined functional regularities of the north-east dialect of England as well as advanced a generalized model of its genesis.

Key words: The English language, north-east dialect, typical and differentiating features of dialect zones, genesis model.

Діалектологічними дослідженнями [13, с. 3 та ін.] встановлено, що лише 3% населення Великої Британії розмовляє стандартною англійською мовою. Решта ж її мешканців користуються значною кількістю діалектів. Звідси вбачається природним те, що діалектне розмаїття Англії стає об'єктом багатьох досліджень і іноземних, (див. напр. Н. Orton, В. Griffiths, А. Hughes, J.K. Chambers, Т.Л. Вільчінська, Д.А. Шахбагова та ін.), і вітчизняних учених (О.Я. Присяжнюк, О.І. Лужаниця, В.І. Скибіна та ін.). Типовим прикладом тривалого інтересу до пізнання різних аспектів його функціонування є північно-східний діалект. Проте, навіть за наявності відомостей, опублікованих у наукових джерелах, щодо соціально-геополітичної природи виникнення північно-східного діалекту, а також часткового опису загальних і диференційних ознак та особливостей розвитку й функціонування, до теперішнього часу не сформовано достатньо повних концептуальних уявлень про його генезис, проблема обґрунтування яких уже набула необхідної актуальності.

Тому метою започаткованого нами дослідження є з'ясування особливостей генезису північно-східного англійського діалекту на підставі узагальнення накопичених наукою поглядів і фактів.

За відомими спостереження А. Хагса та П. Траджилла [13, с. 3] будь-який іноземець, потрапляючи в Англію, відчуває насамперед відмінність вимовних норм, а згодом помічає також, що лексика і граматики також відрізняються від того, що так старанно вивчалось ним на заняттях з іноземної мови. З цього не важко дійти висновку, що причиною зазначеного враження може бути лише активне вживання англійцями у мовленні певних діалектів. Логічним наслідком такого стану зазвичай буває поява наукового інтересу лінгвістів до самих діалектів. Тому не стало виключенням і вивчення особливостей північно-східного діалекту та його складових, результати якого висвітлено у працях М. Pearce [20], J. Beal [5], L. Burbano-Elizondo [8], K. Llamas [16] та ін. При цьому значну роль у виникненні зацікавленості дослідників відіграє те, що мова цього регіону значно відрізняється від стандартної англійської мови та інших діалектів Англії внаслідок свого історичного розвитку.

Відомо, що взагалі на території Англії існує дев'ять адміністративних регіонів: Північно-східний (The North East), Північно-західний (The North West), Йоркшир та Хамбер (Yorkshire and Humber), Східно-центральний (The East Midlands), Західно-центральний (The West Midlands), Східний (The East of England), Лондон (London), Південно-східний (The South East) та Південно-західний (The South West). Центрами цих регіонів є відповідно міста Ньюкасл, Манчестер, Лідс, Ноттингем, Бірмінгем, Кембридж, Лондон, Оксфорд і Бристоль [24]. Проте подібний адміністративний розподіл не був схвально сприйнятий представниками згаданих регіонів. Так мешканці північного сходу Англії хоча і вважали, що вони відрізняються від представників іншої її частини, а особливо Лондону та південно-східного регіону, не погоджувалися з таким адміністративним членуванням. Однією з причин невдоволення називають суперечку, яка виникла між мешканцями міста Ньюкасл, обране адміністративним центром регіону, як найбільше місто, та жителями інших великих міст цієї адміністративної зони: Сандерлендом, Мідлсбро і Дарлінгтоном [5, с. 3]. Крім того, вплинуло й те, що до 1974 року місто Сандерленд належало до графства Дарем, але після перенесення регіональних меж місто стало частиною графства-метрополії Тайн-енд-Уїру [7, с. 2-3].

Вивчаючи особливості генезису північно-східного англійського діалекту, інші дослідники (див., напр., [4; 7; 16; 17 та ін.]) звертали увагу на те, що географічно північно-східний регіон, відповідно до визначення, представленого у проєкті *Diachronic Electronic Corpus of Tyneside English* займають графства від шотландсько-англійського кордону на півночі до південних берегів річки Тіс. При цьому західний кордон обмежується Пеннінськими горами, а також межами графств Нортгумберленд, Дарем і Камбрія. Ці гори і три основних ріки регіону Тайн, Уїр і Тіс разом з узбережжям північного моря, яке визначає східний кордон території, і є основними межовими знаками північно-східного регіону, міськими центрами якого є Ньюкасл, Гейтсхед, Сандерленд і Мідлсбро.

Важливою обставиною вважається також, що цей регіон є північним і, попри наявність наземного й повітряного зв'язку, така віддаленість від столиці призвела до того, що його сприймають як окремий від Англії [14; 21, с. 136-137].

Поza межами регіону діалект північного-сходу часто розглядають як діалект, притаманний Тайнсайду, не виділяючи особливостей, що спостерігаються в решті його частин. Проте деякі вчені (див. напр. M. Pearce [21], L. Burbano-Elizondo [8], K. Llamas [16] та ін.) вважають це твердження не зовсім коректним, оскільки в межах північного-сходу існують відмінності між різновидами мови, що відзначаються як представниками регіону, так і дослідниками, які більш детально досліджують цей діалект. До його складу входять: діалект Джорді Тайнсайду (Geordie of Tyneside), Нортумбрії (the Northumbrian dialect), Версайд діалект Сандерленду та частини Дарему (the Wearside dialect of Sunderland and parts of Durham), а також діалекти південного Дарему та Тіссайду (the south Durham and Teeside dialects) [12]. Однак, діалектологи, які досліджують мову цього регіону, більше схиляються до того, що доречно поділяти різновиди північно-східного діалекту за зонами їх розповсюдження в населених пунктах, зосереджених у межах трьох річок: Тайну, Уїру та Тісу (Tyne, Wear, Tees). Майже класичним став підхід, згідно з яким північно-східний діалект прийнято розподіляти на діалект Тайнсайду, діалект Уїрсайду та діалект Тіссайду [7, с. 1-3, 10-18]. Подібного розподілу дотримується й Майкл Пірс, який виокремлює у ньому три сектори: північний, з центром у Ньюкаслі, центральний, зосереджений навколо Уїрсайду і більшої частини графства Дарем, та південний, який включає Тіссайд і Дарлінгтон [20, с. 164-166].

Зазначені чинники геополітичного розмежування різновидів північно-східного діалекту доповнюються соціальними, зумовленими ставленням мешканців тих чи інших зон один до одного. Підставами до виникнення соціальних чинників вважаються конкуренція регіонів у вугледобувній і кораблебудівній промисловостях, а також протистояння місцевих футбольних команд та їх уболівальників, що є типовим для жителів Англії, з їхньою шаленою любов'ю до цього виду спорту.

Як бачимо внаслідок дослідження варіантів діалекту залишилось їх три відносно стійких регіональних різновиди, особливості генезису мови яких доцільно вивчати. Зважаючи на це, зазначимо, що найбільш дослідженим аспектом функціонування північно-східного діалекту Англії є його орфоепічна норма, віддзеркалена у працях Пірса [20] (North-east region), Біл [4-6], Харса й Траджила [13] (Tyneside), Керсвіла [15] (Durham), Бурбано-Елізондо [8] (Sunderland), Ямас [16] (Middlesbrough) та Аткинсона [3] (Darlington).

Так, у колективній праці Дж. Біл, Л. Бубано-Елізондо та К. Ямас наводять результати дослідження особливостей фонетичної системи голосних кожної із зон діалекту і складену за методикою Дж. Уеллсу [27], узагальнену таблицю (табл. 1 [7, с. 26]) характерних голосних звуків північно-східного діалекту.

Таблиця 1.
Голосні фонем північно-східного діалекту англійської мови

i:	'bead'	ɑ	'bard'	aɪ	'buy'
ɪ	'bid'	ɔ:	'board'	oɪ	'boy'
e:	'bayed'	o:	'boat'	aʊ	'cow'
ɛ	'bed'	ʊ	'bud'	iə	'pier'
ɛ:	'bear'	u:	'bood'	uə	'poor'
a	'bad'	z:	'bird'		
ɒ	'pod'	ə	'about'		

Таблиця свідчить, що шість коротких та вісім довгих голосних, а також п'ять основних дифтонгів реалізуються в мові північно-східного діалекту в дещо іншій позиції відносно норми стандартної англійської вимови.

Відомо також [26, с. 83-85], що у слові FACE типовим для цього регіону є центральний дифтонг [ɪə], найбільше розповсюджений в північній та центральній зонах, а не в південній, де існує тенденція до вживання, притаманного британській англійській вимові, дифтонгу [eɪ]. Схожа ситуація простежується і в решті перевірових слів, а саме – збереження відмінного регіонального звучання в тайнсайдській англійській мові. Тоді, як у діалектах Тіссайду й Уерсайду типовішим буде вимовляння стандартного звука (напр. дифтонг [aɪ] в слові PRICE) або ж вимовляння того самого звука, що і в північній зоні (напр. [eɪ] в слові FLEECE).

Щодо системи приголосних регіону, то вона не є настільки відмінною і від інших діалектів, і від діалектів північно-східного регіону (див. табл. 2 [7, с. 37]).

Таблиця 2.
Приголосні фонем північно-східного діалекту англійської мови

p	'pie'	t	'tie'	k	'kite'
b	'buy'	d	'die'	g	'guy'
m	'my'	n	'nigh'	ŋ	'hang'
f	'fie'	θ	'thigh'	h	'high'
v	'vie'	ð	'thy'	tʃ	'chin'
		s	'sigh'	dʒ	'gin'
		z	'zoo'	ʃ	'shy'
w	'why'	ɹ	'rye'	ʒ	'azure'
		l	'lie'	j	'you'

Проте, як і у випадку з голосними, було також встановлено [7, с. 42] певні відмінності від стандартної англійської мови. Наприклад, звук /l/ в північній та центральній зонах є світлим у всіх позиціях, тоді як у південній зоні це явище майже не спостерігається. Отже, у зазначеному регіоні має місце збереження регіональних відмінностей звучання приголосних.

За твердженням Вейкліна [25, с. 64-65], лексика діалектів Англії настільки відрізняються від регіону до регіону, що навіть не лінгвісти можуть виявити територіальні відмінності слів діалектів. Тому, мабуть, традиційний словниковий склад регіону був і залишається відмінною рисою діалектів північного сходу Англії. До його складу входять мовні одиниці на позначення речей, які є унікальними, оскільки вони віддзеркалюють історію лише цього регіону. Основними джерелами поповнення лексики стають розповсюдженні в цьому регіоні галузі промисловості. Цікаво зазначити, що вагому частку лексики складають саме терміни, пов'язані з видобуванням вугілля. Окрім того, значний внесок складає кораблебудівна й комерційна лексика [17, с. 37; 7, с. 6-9]. Однак, зазначене розмаїття словникового складу північно-східного діалекту досліджується переважно у площині етимології та його сприйняття різними поколіннями.

Статус лексичних одиниць північно-східного діалекту, на сучасному етапі їх дослідження, відзеркалено в роботах Сімелбауер[22] та Бурбано-Елізондо [8]. У них було підкреслено також, що лише деякі слова, такі як *tattie* (*potatoe*), *lug* (*ear*), ще й досі залишаються широко вживаними навіть серед молоді, решта ж лексики північного-сходу або поступово переходить у пасив, або зберігається в мові старшого покоління.

З погляду етимології, мова північного сходу Англії має спільні риси, що виділяють мовців цього регіону з-поміж решти населення країни. Це є наслідком історичного розвитку регіону, та його діалекту зокрема. Вважається [11], що історія формування мови цієї частини Англії почалася приблизно півтори тисячі років тому, з приходом Англо-саксонських поселенців з континенту на острів. На початку п'ятого століття нашої ери північний схід, як і більшість півночі та центру країни, заселяли переважно англійці, що з'явилися тут після занепаду Римського правління та були вихідцями із земель, які зараз знаходяться на території сучасних Німеччини і Данії. Саме їхня мова з часом розвинулась у низку давньо-англійських діалектів, які, як правило, групують у рамках Нортумбрійського діалекту. Отже лексика давніх германських і скандинавських говорів англів сформувала основу північно-східного діалекту. Про це і свідчить наявність у мові північного сходу більше 80% слів походять зі словника англів, тоді як у стандартній англійській мові їх налічується не більше 30% [12]. Зазначається [11], що подальші вторгнення іноземців на територію Англії вже не мали такого значного впливу на північно-східний діалект.

Для нашого аналізу важливо те, що за описом етимологічних шарів лексики тайнсайдської англійської, представленим у праці Лужаниці О.І. [1, с. 126-128], 14,16% лексики складають власні мовні одиниці, 76,6% є похідними від слів Нортумбрійського діалекту, 8,16% – запозичення з інших форм англійської мови і лише 1,08% мають іншомовне походження. Таким чином, з усією визначеністю можна стверджувати, що мова північної зони північно-східного діалекту є не тільки найстійкішою у його межах, а й виконує роль певного джерела лексичного живлення діалектів центральної та південної зон.

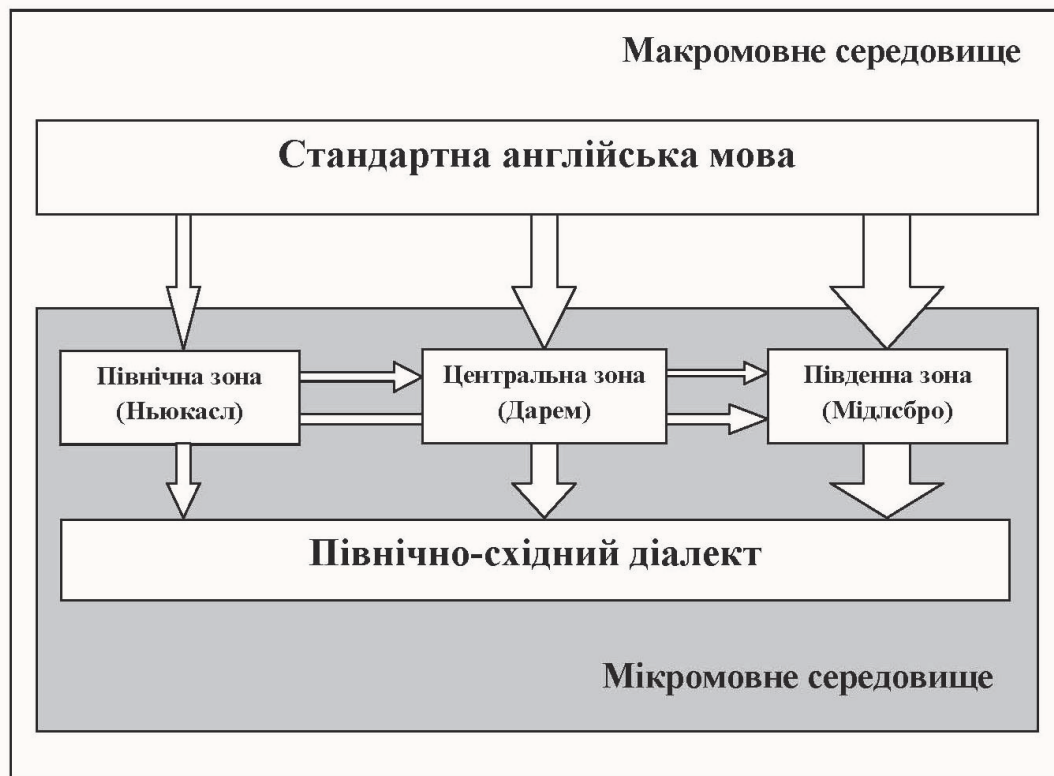
У царині граматики досліджуваного діалекту, простежуються і риси притаманні всьому північному регіону, і власне північно-східні особливості. Так, спільним для півночі є «правило північного підмета» («*northern subject rule*»), за яким вживається додавання закінчення *-s* до всіх дієслів теперішнього часу, якщо перед ними стоїть займенник [4, с. 482]. Характерними є також ознаки заперечень, а саме скорочення допоміжних дієслів, а не заперечної частки, подвійне заперечення [13, с. 20; 23; 2, с.76, 264-268; 6] та використання *never* у реченнях минулого часу для специфікації конкретної дії або відрізка часу [9, с. 67], наявність повних заперечних форм *cannot* та *winnet* [4, с. 386; 18, с. 186-187; 6; 7, с. 67-68].

Розгляд лінгвістами граматичних особливостей мови північно-східного регіону було спрямовано на вивчення особливих і відносних займенників, визначених та невизначених артиклів, а також місцевих варіантів заперечної форми допоміжного дієслова *do* в минулому часі, які представлено формами *divvent*, *divn't* і *dinnet* [10, с. 326]. Було також встановлено [7, с. 50; 4], що особливості в системі особливих займенників північно-східного діалекту англійської мови виявляються лише на рівні першої і другої особи однини і множини. Крім того, було з'ясовано [7, с. 51-56], що в усіх трьох зонах північно-східного регіону об'єктний займенник першої особи однини виражається формою *us*, а не стандартним займенником *me*, присвійний займенник першої особи однини *tu* замінюється на *me*, суб'єктний займенник другої особи однини *you* набуває форми *ye*, а в множині переважно зустрічається *yous*, який також використовується на позначення об'єктного займенника другої особи однини в Тайнсайді та Тіссайді. При цьому типовими для північної зони виявилось використання *we* та *wor* як присвійного займенника першої особи множини.

Найхарактернішою ознакою північно-східного діалекту англійської мови вважається використання повної форми визначеного артикля *the*, тоді як для решти північних діалектів типовим є скорочення цього артикля до звуку /t/ або навіть гортанне зімкнення (glottal stop) [7, с. 56-57]. Особливістю неозначеного артикля є його використання зі словом *one*, напр. *there is a one coming*, тоді як у стандартній англійській мові й більшості інших діалектів вживається прикметник між неозначеним артиклем і словом *one* [7, с. 57].

Проведений вище аналіз стійких тенденцій функціонування північно-східного діалекту мови Англії та взаємодіючих у його межах трьох відповідних регіональних діалектів дозволив нам сформулювати узагальнену картину його генезису, наведену на Рис.1.

З наведеної картини видно, що генезис мови північно-східного діалекту як автономної мовної системи, відбувається у макромовному середовищі, до складу якого входять ще дві укрупнені системи: південний діалект з його регіональними різновидами і стандартна англійська мова. Зауважимо тут, що зважаючи на автономність, укрупнено окреслених північного й південного діалектів та існування офіційного стандарту англійської мови всі типові й індивідуальні ознаки, згаданих діалектів прийнято досліджувати у зіставленні зі стандартною мовою. Тому на наведеній нами схемі й відображено картину умовно-вертикального впливу (див. вертикальні стрілки) стандартної англійської мови на функціонування й філогенез північно-східного діалекту.

Рис. 1. Узагальнена картина генезису Північно-східного діалекту англійської мови

Щодо взаємодії мов північної, центральної і південної зон як складових північно-східного діалекту, яка відбувається у мікромовному середовищі його функціонування, то умовно-горизонтальний вплив факторів його онтогенезу відображено на схемі відповідними стрілками.

Резюмуючи викладене, можна стверджувати, що перебіг генезису північно-східного діалекту англійської мови відбувається одночасно у двох його класичних формах: філо- та онтогенезу. Характерними ознаками цього генезису є домінуючий послідовний вплив стандарту англійської мови на мову носіїв її північно-східного діалекту та менш значний, переважно лексичний вплив мови північної зони, зазначеного діалекту на мовців його центральної та південної зон.

Викладене дає підстави вважати, що сформована нами узагальнена картина генезису північно-східного діалекту англійської мови може бути в нагоді лінгвістам під час дослідження будь-яких діалектів інших мов.

Література:

1. Лужаниця Е. И. Генезис городских диалектов северо-востока Англии (на материале тайнсайдского английского): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Е. И. Лужаниця – Запорожье, 2011. – 237 с.
2. Anderwald L. Negation in Non-standard British English / L. Anderwald. – L.; N.Y. : Routledge, 2002. – 345 p.
3. Atkinson J. Linguistic variation and change in a North-East border town: a sociolinguistic study of Darlington / J. Atkinson. – Newcastle-upon-Tyne, 2011. – 299 p.
4. Beal J. C. English Dialects in the north of England: morphology and syntax / J. C. Beal // Varieties of English I: The British Isles. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2008. – P. 373-403.
5. Beal J. Language and Region / Beal J. – L. ; N.Y. : Routledge, 2006. – 117 p.
6. Beal J. C. «No, nay, never»: negation in Tyneside English / J. C. Beal, C.P. Corrigan // Aspects of Negation in English. – Amsterdam : Benjamins, 2005. – P. 139-156.
7. Beal J. C. Urban North-Eastern English: Tyneside to Teesside / J. C. Beal, L. Burbano-Elizondo, C. Llamas. – Edinburgh : Edinburgh University press, 2012. – 114 p.
8. Burbano-Elizondo L. Regional variation and identity in Sunderland / L. Burbano-Elizondo // The Sociolinguistics of Identity. – L. : Continuum, 2006. – P. 113-128.
9. Cheshire J. Non-standard English and dialect leveling / J. Cheshire, V. Edwards, P. Whittle // Real English: The Grammar of English Dialects in the British Isles. – L. : Longman, 1993. – P. 53-96.
10. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 489 p.
11. Geordie Lexis. – Режим доступу до статті : <http://www.bl.uk/learning/langlit/sounds/case-studies/geordie/lexis/>.
12. Geordie Origins. – Режим доступу до статті : <http://englandsnortheast.co.uk/GeordieOrigins.html>.
13. Hughes A. English accents and dialects: introduction to social and regional varieties of British English / A. Hughes, P. Trudgill. – L. : Arnold, 1993. – 98 p.

14. Introduction to North East Dialects. – Режим доступу до статті : http://research.ncl.ac.uk/decte/toon/intro_to_ne_dialects.html.
15. Kerswill P. Levels of linguistic variation in Durham / P. Kerswill // *Journal of Linguistics*. – 1987. – № 23. – P. 25-49.
16. Llamas C. The sociolinguistic profiling of (r) in Middlesbrough English / C. Llamas // *Etudes et Travaux*. – Brussels : ILVP, 2001. – P. 123-140.
17. Lendrum O. An integrated elite: Newcastle's economic development, 1840-1914 / O. Lendrum // *Newcastle upon Tyne: A Modern History*. – Chichester : L. Phillimore, 2001. – p. 27-46.
18. McDonald C. Modal verbs in Tyneside English / C. McDonald, J. Beal // *Journal of the Atlantic Provinces Linguistics Association*, 1987. – P. 42-55.
19. Orton H. The Linguistic Atlas of England / H. Orton, S. Sanderson, J. D. A. Widdowson. – L. : Croom Helm, 1978. – 228 p.
20. Pearce M. A perceptual dialect map of North East England / M. Pearce // *Journal of English Linguistics*, 2009. – P. 162-192.
21. Pearson H. The Far Corner / H. Pearson. – L. : Waverley, 1994. – 256 p.
22. Simmelbauer A. The Dialect of Northumberland: A Lexical Investigation / A. Simmelbauer – Heidelberg : Universitätsverlag C. Winter, 2000. – P. 234-242.
23. Tagliamonte S. «Either it isn't or it's not»: NEG/AUX contraction in British dialects / S. Tagliamonte, J. Smith // *English World-Wide*, 2002. – P. 251-281.
24. The regions of England. – Режим доступу до статті : <http://www.padav.demon.co.uk/englishregions.htm>.
25. Wakelin M. F. English Dialects: An Introduction / M. F. Wakelin. – L. : Athlone, 1977. – 207 p.
26. Watt D. Phonetic parallels between the close-mid vowels of Tyneside English: are they internally or externally motivated? / D. Watt // *Language Variation and Change*. – 2000. – № 12. – P. 69-101.
27. Wells J.C. Accents of English / J.C. Wells. – Cambridge : Cambridge University Press, 1982. – 673 p.

Костусяк Н. М.,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

СТАТИЧНИЙ ЛОКАТИВ У ГРАМАТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

У статті розглянуто статичний локатив на тлі граматичної системи сучасної української літературної мови й схарактеризовано його як семантичну відмінкову граему. Virізнено значеннєві варіанти статичного локатива, проаналізовано його з огляду на ознаку контактність – дистантність, а також на тлі горизонтальної та вертикальної локалізації; розмежовано первинні і вторинні формальні засоби експлікації (морфологічні відмінки) статичного локатива.

Ключові слова: парадигма, відмінок, граема, синтаксема, статичний локатив.

В статье рассмотрен статический локатив на фоне грамматической системы современного украинского литературного языка и охарактеризован как семантическая надежная граммема. Проанализированы смысловые варианты статического локатива с учетом признака контактность – дистантность, а также в аспекте горизонтальной и вертикальной локализации; разграничены первичные и вторичные формальные средства экспликации (морфологические падежи) статического локатива.

Ключевые слова: парадигма, падеж, граммема, синтаксема, статический локатив.

Static locative in grammar system of the modern Ukrainian language has been studied in the article and it has been characterized as a semantic case grammar unit. There have been distinguished meanings of a static locative; it has been analyzed taking into account contact – distant, horizontal and vertical location; primary and secondary formal means of explication (morphological cases) of static locative have been distinguished.

Key words: paradigm, case, grammar unit, syntax unit, static locative.

Постановка наукової проблеми та її значення. Пріоритетним завданням лінгвістики другої половини ХХ – початку ХХІ ст. стало дослідження мови не лише як системи знаків, а передовсім як способу вербалізації людського досвіду. Застосування новітніх принципів функційного підходу до її вивчення та виразний акцент на домінуванні комунікативно-прагматичного аспекту дав змогу зосередити увагу на вияві мовних одиниць у мовленні. Саме таку концепцію вважаємо перспективною для комплексного й системного дослідження статичного локатива.

У сучасному мовознавстві існують різні інтерпретації лінгвістичного статусу локатива. Переважно його аналізують як синтаксему [3, с. 263–264] чи мінімальну семантико-синтаксичну одиницю [6, с. 226–231]. Своєрідну думку щодо розгляданого мовного явища висловив М. В. Мірченко. Дослідник обґрунтував наявність підкатегорії локативності, яка, на переконання автора, «підпорядкована надкатегорії субстанціальності, вказує на статичні й динамічні просторові характеристики предметів, їхню контактну чи дистантну локалізацію. Вона охоплює дві категорії – категорію статичної локалізації і категорію динамічної локалізації з їхнім подальшим грамемним плануванням» [7, с. 171]. Спроба різноаспектного вивчення локатива відкрила перспективи для певної видозміни його наукової інтерпретації. Зокрема, дослідження локатива з опертям на відому у світовому мовознавстві теорію «глибинних» (семантичних) відмінків (див. праці Ч. Філмора, У. Л. Чейфа та ін.) дало змогу потрактувати його як граему, що структурує парадигму семантичних відмінків [4, с. 60–61; 5, с. 117–125]. За спостереженнями І. Р. Вихованця, семантичні відмінки «вказують на універсальний характер значеннєвого членування компонентів речення зі значенням предметності» [4, с. 61] і «збігаються з субстанціальними синтаксемами – суб'єктною, об'єктною, адресатною, інструментальною і локативною» [4, с. 60]. Узнявши за основу концепцію видатного дослідника, а також керуючись дефініцією граєми як найменшого, нечленованого складника категорії, у сучасній українській мові вирізняємо шістнадцять семантичних відмінків – суб'єкт дії, суб'єкт процесу, суб'єкт стану, суб'єкт якості, суб'єкт кількості, об'єкт дії, об'єкт процесу, об'єкт стану, об'єкт якості, об'єкт кількості, адресат дії, адресат якості, статичний локатив, динамічний локатив, інструменталь-знаряддя й інструменталь-засіб. З-поміж усієї сукупності семантичних відмінкових граєм об'єктом дослідження обираємо статичний локатив. Відповідно до цього **мету праці** вбачаємо в цілісному, системному вивченні розглядової граєми, теоретичному обґрунтуванні сукупності її кваліфікаційних ознак. Для досягнення поставленої мети ставимо перед собою такі **завдання**: 1) окреслити діапазон семантичних ознак відмінкової граєми *статичний локатив*; 2) схарактеризувати його формальні маркери; 3) подати дефініцію зазначеного семантичного відмінка.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У сучасному мовознавстві, аналізуючи локативні компоненти, зосереджують увагу передовсім на таких їхніх «двох позиціях»: 1 – придієслівній, зумовленій правобічною валентністю локативних предикатів, у семантично елементарному простому реченні; 2 – валентно непередбачуваній позиції (детермінантній з формально-синтаксичного погляду, що залежить від предикативного ядра) семантично неелементарного простого речення» [6, с. 226], пор.: *Я стояла тоді на порозі...* (Н. Царук); *Попід стінами стояли тесані з цільних кусків деревини основи для вікон* (М. Мартинюк); *Сохатий стояв біля дівчинки...* (Брат Віктор); *Перед ним, подоладо посміхаючись, стояла жона* (М. Мартинюк) і *У садку зажурилась яблуна...* (Н. Царук). Центральну ланку компонентів із просторовим значенням становить перша позиція, оскільки на відміну від другої вона не пов'язана з різноманітними функційними зміщеннями та трансформаційними механізмами. Саме такі диференційні ознаки слугують основою семантичного моделювання граєми *статичний локатив*, змістовий діапазон якої визначає вказівка на статичну локалізацію.

У сучасній українській літературній мові статичний локатив на семантико-синтаксичному підрівні корелює з правобічною локативною синтаксею й виступає репрезентантом низки конкретних значень. Рольовий статус та змістове наповнення статичної просторової зони безпосередньо залежить від лексико-граматичної природи опорного компонента, а також у багатьох випадках його аналітичного елемента – прийменника-постфікса¹, що уможливило певну модифікацію узагальненого локативного значення, дає змогу чіткіше виразити його різні семантичні відтінки. Свої продуктивні теоретичні ідеї щодо особливого навантаження прийменників із семантикою місця висловив І. Р. Вихованець: «Просторові прийменники самостійно (з семантично нейтралізованими відмінками) виражають статичність, яка з проекцією на просторові параметри передає локальність (місце)» [1, с. 200]. Функційне призначення прийменниково-відмінкового аналітичного комплексу полягає в регламентації вживання залежних від локативних предикатів мовних одиниць, визначенні формальних засобів їхнього маркування (певних морфологічних відмінків). Значеннєве ранжування відмінкової грамеми *статичний локатив* відбувається на межі валентного зв'язку з двома різновидами предикатних синтаксем, виражених власне-локативними дієсловами стану (*бути, перебувати, розташуватися, опинитися* тощо) та процесуально-локативними дієсловами на зразок *висіти, лежати, сидіти, стояти*: **На возі була ікона** (М. Мартинюк); **...віз опинився на узбіччі** *емволу* (М. Мартинюк); **На тому килимку справа висіла** *ще шкільна світлина* (Й. Струцюк); **Місяць <...> непорушно завис над небокраєм...** (М. Мартинюк); **Мою увагу привернула книжка, що лежала розгорнута на сусідньому столі...** (Брат Віктор); **...вона <...> сиділа коло Володимира Петровича...** (Й. Струцюк); **А під стіною сам стоїть поет Й** *шепоче тихо: «будь щаслива з іншим...»* (Н. Царук). Ознаками периферійності позначені синтаксичні одиниці еліптичного різновиду з акцентованою локативною семантикою: **На стіні** – *килимком із горами й двома оленями* (Й. Струцюк); **Головне, на подвір'ї** – *студня* (Й. Струцюк).

Семантичну неоднорідність грамеми *статичний локатив* можна простежити насамперед з огляду на ознаку контактність – дистантність, тобто наявність чи відсутність контакту з предметом, вираженим іменником. Аналізуючи узагальнене значення та різновиди семантичних відтінків статичної локалізації, варто зазначити, що з ознакою контактність – дистантність перетинається інша ознака – місцеперебування предмета щодо горизонтальної чи вертикальної осі. Панораму просторових відношень, які мають стосунок до горизонтальної контактної локалізації, моделюють мовні одиниці на позначення:

1) місця всередині конкретно визначеного предмета, його центральної частини чи статичної локалізації в межах якогось простору. Зазначену семантику увиразнюють прийменники *в (у), по, (у), всередині, серед, посеред, посередні*. Наприклад: **Але ж її Ваня – вдома, у замкненій квартирі...** (Брат Віктор); **...наші всі, хто живий, – тутка, у льосі** (Брат Віктор); **Після закриття дитсадочка по хатах сидять** *більше сотні дошкільнят Чинадієвого* (Режим доступу: <http://www.mukachevo.net>); **Усередині ковчега** – *Ноева родина* (Брат Віктор); **Посеред приміщення на поставці лежить коштовно оправлений фоліант із золотих пластин** (Брат Віктор); **Посеред опочивальні стояла ключниця...** (М. Мартинюк); **Посередні невеличкої церквці стояв високий худий монах і запалював свічі...** (Брат Віктор).

3-поміж наведених вище формальних маркерів варто зацентувати на сполучі «в (у) + родовий відмінок», яка перетворилася на компонент синтаксемої природи внаслідок відповідних дериваційних процесів. Трансформацію ускладнювальних одиниць у дериват-конденсат із локативною семантикою можна простежити на таких прикладах: **Командири військових колективів Львівського гарнізону привітали зі святом ветеранів, які перебувають у нас на лікуванні** (Режим доступу: <http://www.vmkczr.lviv.ua>) ← **Командири військових колективів Львівського гарнізону привітали зі святом ветеранів, які перебувають у Військово-медичному клінічному центрі на лікуванні**;

2) місця на поверхні певного предмета або контактного перебування когось чи чогось на якійсь чітко не визначеній території. Розглядану семантику підкреслюють прийменниками *на, по, поверх, зверху, посеред, посередні*: **...на лавах, ослонах, на поставці та долівці стояли великі горщечки із заготовленими до роботи фарбами** (М. Мартинюк); **Дівчата сидять на колодах...** (Й. Струцюк); **На пагірку розкинулася плащаниця маку й ромену** (Брат Віктор); **І стоїть від горя посивіла Береза на узліссі** (Н. Царук); **Німців не було. Ні їх самих, ні вівчарок. Лише колона полонених посеред кримського степу...** (Брат Віктор); **Посередні торжниця, в оточенні гамірливого натовпу, притримуючи за повіддя красенів-коней, стояли прибулі вершники** (М. Мартинюк);

3) контактної локалізації предмета щодо довжини чи ширини просторового орієнтира, яку моделюють прийменники *вдовж, вздовж, вповдовж, впродовж, повздовж, подовж, поздовж, поперек, впоперек (упоперек)*: **Ці війська стояли вздовж річки Стир від табору до села Солонева** (Режим доступу: <http://ukraine.polnaya.info>); **...вздовж основних шляхів розміщувалися невеликі хутори** (Режим доступу: <http://kolo.poltava.ua>); **Не пам'ятав він ані сих величезних земляних насипів-дамб, ані звивистих вулиць, подовж яких щільно стояли убогі хижі...** (М. Мартинюк); **Не випадково ж з'явилась приказка, що виховувати сина чи дочку треба тоді, як вони ще поперек ліжка лежать** (Режим доступу: <http://www.volyn.com.ua>);

Низка значеннєвих ознак, пов'язаних із горизонтальною дистантною локалізацією, дає змогу виокремити такі семантичні різновиди грамеми *статичний локатив*:

1) загальна (недиференційована) статична локалізація поза межами певного простору, виразниками якої є прийменник *поза*, рідше *за*: **До 1917 року всі землі, що лежали поза селом, належали поміщиці Марії Федорівні Бруницькій** (Режим доступу: www.raygada.ck.ua); **Усі ті, до сімдесяти, були <...> за Бугом. І навіть за Одером** (Й. Струцюк);

¹ Докладно про семантичне навантаження просторових прийменників див. у монографії І. Р. Вихованця «Прийменникова система української мови» [1, с. 200-215].

2) місцеперебування когось чи чогось поблизу просторового орієнтира. Засобами експлікації зазначеної семантики виступають прийменники *біля, коло, побіля, близько, близько від, близько до, поблизу, неподалік, неподалік від (од), недалеко, недалеко від, осторонь, осторонь від, при*: *А біля груші – сосна, саме та, Яринчина (Й. Струцюк); ...це Гапка, яка сиділа коло самих дверей... (Брат Віктор); Побіля урвища стояло чимало оселищан... (М. Мартинюк); Рядового Василенка з офіцером Брусніциним оглушило вибухом гарматня, і вони лишилися неподалік австріяцьких шіанців... (Брат Віктор); Недалеко від річки – торфівня (Й. Струцюк); Щойно скінчиться утрєня, будь при вході в церков (М. Мартинюк);*

3) локалізація в просторі на відносно віддаленій відстані від просторового орієнтира, яку моделюють прийменники *оддалік, оддалік (віддалік) від, далеко від*: *...Мальта міститься оддалік від берегів, між якими проходять торгові шляхи (Режим доступу: <http://www.credo-ua.org>); ...кілька тисяч людей перебувають далеко від поселень (Режим доступу: <http://www.credo-ua.org>);*

4) місце, максимально близьке до кінцевої частини чи краю предмета; таку семантику реалізують аналітичні одиниці *край, кінець, за, при*: *А ген край поля, за фільварком, старезним іконостасом стояв ліс... (Брат Віктор); Богдан сидів <...> за столом... (М. Мартинюк); За якусь хвилину лишилося в садку при столах їх троє – Федько, мама й тато (Брат Віктор);*

5) дистантна локалізація між просторовими орієнтирами, репрезентована прийменниками *між, поміж, проміж, серед*: *Відтак Данило <...> бути між двох розлютованих турів не міг... (М. Мартинюк); Чого там тільки не було! Танки, машини, мотоцикли, гармати, розбиті літаки, візки, меблі, клунки, люди, а поміж них – і їхніх п'ять возів (Й. Струцюк); Серед бранців бабича Ярослава не було (М. Мартинюк); Тільки не було серед них ні Лукаша, ні Грицуня (Й. Струцюк);*

6) місцеперебування предмета перед просторовим орієнтиром, їхнє симетричне чи паралельне розташування. Із таким значенням функціонують прийменники *перед, поперед, попереду, спереду, на чолі, проти, навпроти, напроти, супроти, просто, паралельно, паралельно з, паралельно до*: *...Семенков стояв перед ними в полушубку... (Брат Віктор); Горілиць перед князем <...> лежала ключниця (М. Мартинюк); Перед ними <...> лежали вичинені й порізані на однакові шматки волові шкури... (М. Мартинюк); Земля у свою чергу ділилась на воєводства, на чолі кожного з яких стояв воєвода (Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>); Істба боярина Методія височіла <...> якраз навпроти монастиря (М. Мартинюк); На вулиці Хмільній, яка пролягла паралельно залізниці, Михайло натрапив на засідку німців і вступив з ними у нерівний бій (Режим доступу: <http://www.rivne.org>); Від воріт – поворот на Литовський вал – вузьку вуличку, що пролягла паралельно до річки Преголь (Режим доступу: <http://www.news.blitz.com.ua>);*

7) місце з бічної сторони просторового орієнтира, експліковане прийменниками *поруч, поряд, обабіч, обіч, обіруч, обіруч від, збоку, збоку від, ліворуч, ліворуч від, праворуч, праворуч від, побіч, потойбіч, поруч з, поряд з*: *Я <...> й не запримітив одразу, що хтось поруч мене стоїть (Брат Віктор); Кузьма <...> підійшов до синів, що лежали на возі обабіч мідного дзвона... (Й. Струцюк); Праворуч од дверей, в кутку, тулилися докупти три дорослі жбани... (М. Мартинюк); ...уститель <...> розпластався непорушно побіч бруку (М. Мартинюк); ...теперішня волинська земля уже потойбіч Бугу (Й. Струцюк); Тепер поруч із Василем лежала дівчинка... (Брат Віктор);*

8) місцеперебування предмета позаду предмета-орієнтира. Таку семантику дають змогу реалізувати прийменники *за, поза, позад, позаду, ззаду*: *...за хвірткою ні з ким не стій – тільки на подвір'ї (Й. Струцюк); Позад нього стояв Данило... (М. Мартинюк);*

9) локалізація по колу, модельована прийменниками *навколо, довкола, довкіл (довкіль), довкруг (довкруги), навкруг (навкруги), круг, округ, кругом*: *Навколо мене – семикратні грати (Брат Віктор); Стоять в зажури клени. Стоять довкола хати (Н. Царук); ...їхні супротивники стали облогою довкіль града (М. Мартинюк);*

Порівняно зі значенням горизонтальної локалізації менш розгалуженою є змістова парадигма, притаманна лексемам на позначення вертикальної дистантної локалізації. Діапазон їхнього семантичного вияву пов'язаний із вказівкою на:

1) локалізацію над просторовим орієнтиром, яку моделюють прийменники *над, понад, вище*: *...і те сонце висить над ними розпаленою жаровнею (Брат Віктор); Ген-ген, далеко, в місті, роззолотися проти сонця хрест на височенному шпилі собору Святого Сімейства. Висів над кварталами... (Брат Віктор); Над вершинами непорушно зависла тиша... (М. Мартинюк); А головне, ми опинилися вище хмар... (Режим доступу: <http://www.plast.org.ua>);*

2) локалізацію під просторовим орієнтиром, марковану прийменниками *під, попід, нижче*: *Бо ж він під землею, в забої, – що не кажеш, а труд важкий і небезпечний... (Брат Віктор); Лише колона полонених <...> під остервенілим сонцем... (Брат Віктор); ...а вози – під наметами... (Й. Струцюк); Жінки, скоцюрбившись одна біля одної, лежали під возом на холодній землі (Й. Струцюк).*

У сучасній українській мові семантична відмінкова грамема *статичний локатив* має своєрідні формальні засоби реалізації – морфологічні відмінки. До найтипівішого засобу маркування статичної локалізації належить грамема місцевого. Синтаксичні транспозиційні зміни лежать в основі функціонування периферійних морфологічних репрезентантів статичної локативної зони – прийменникових родового, орудного та давального відмінків. Крім того, варто наголосити, що два значеннєві різновиди грамеми *статичний локатив*, розмежування яких ґрунтується на протиставленні ознак контактність – дистантність, мають специфічний набір мовних ресурсів для своєї реалізації.

Контактну локалізацію маркують: 1) морфологічний місцевий відмінок разом із прийменниками *в (у), на, по*: *У цьому особнячку розміщувалося, кажуть, зібрання... (Брат Віктор); На полицях, на підлозі, на столі стояли його статуї... (Брат Віктор); Ярослав стояв на стіні твердині... (М. Мартинюк); Понад третина*

українців – сидить **по хатах!** (Режим доступу: <http://newvvn.net/economic/ukraine>); 2) родовий відмінок із прийменниками *в (у), всередині (усередині), зверху, поверх, посеред, посередіні, серед*: **Усередині будинку** сиділа невеличка компанія (Й. Струцюк); **...посеред келії** стояли недокінчені ікони (М. Мартинюк); **Писарець стояв посередіні старого, розбитого бомбою зерносовища** (Й. Струцюк).

До засобів вираження дистантої локалізації належать: 1) грамема місцевого в поєднанні з прийменником *при*: **За свідченням старожилів, при дорозі** стояла корчма... (Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>); 2) родовий відмінок зі прийменниками *біля, коло, побіля, близько, близько від, поблизу, неподалік, неподалік від, недалеко, недалеко від, віддалік (оддалік), віддалік (оддалік) від, далеко від, навколо, довкола, навкруги (навкруги), довкруг (довкруги), круг, округ (округи), кругом, поміж, проміж, поперед, попереду, проти, навпроти, напроти, супроти, насупроти, спереду, просто, на чолі, позад, позаду, ззаду, поряд, поруч, уздовж (вздвож), обік, обіч, пообіч, збоку, збоку від, скраю, ліворуч, ліворуч від, праворуч, праворуч від, обабіч, обіруч, край, кінець, осторонь, осторонь від, вище, нижче, наприклад*: **Дівчина, що сиділа біля Надійки, заперечила...** (Й. Струцюк); **Данило стояв коло вікна** (М. Мартинюк); **Поблизу дороги** стояла копичка сіна (Й. Струцюк); **Боярин сидів на лаві неподалік вікна** (М. Мартинюк); **...якщо планета перебуває далеко від зірки, то вона рухатиметься повільніше** (Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>); **І отак вони сидять навпроти одне одного** (Й. Струцюк); **[Писарець. – Н. К.] ...сидів поруч шофера...** (Й. Струцюк); **Вздвож берегів річки, по горбах, стоять невеликі сільські хати з вузькими вуличками, що потопують літом у цвітінні квітів** (Режим доступу: <http://zlochiv.ridne.net>); **[Ратибор. – Н. К.] стиха стояв скраю галяви...** (М. Мартинюк); **А обабіч нього – тільки два вози...** (Й. Струцюк); 3) грамема орудного разом із прийменниками *за, поза, між, поміж, проміж, перед, поряд з, поруч з, пообіч з, над, понад, під, попід, нарівні з*: **...вона [хата. – Н. К.] за горою...** (Й. Струцюк); **Перед вами** ваш князь (М. Мартинюк); **А ото якось пробудивсь, а він стоїть наді мною...** (Й. Струцюк); **Під тими горбами – церква** (Й. Струцюк); 4) давальний відмінок і прийменник *паралельно*: **Вулиця Челюскінців – центральна вулиця Луганська, що пролягла через місто паралельно вулиці Оборонній** (Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>). Акцентуючи на засобах експлікації локативних компонентів, І. Р. Вихованець доходить висновку, що «сміслове релятивне навантаження у прийменниково-відмінковій формі припадає на прийменник» [1, с. 170], тобто відбувається нейтралізація значення відмінка.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, *статичний локатив* – семантична грамема відмінкової системи, функційно-категорійний вияв якої пов'язаний з ознакою пасивності, значенням реальної предметності, зокрема вказівкою на статичну локалізацію, на семантико-синтаксичному підрівні співвідносна з правобічною локативною синтаксею, у морфологічному плані представлена місцевим відмінком як основним для цієї функції та відмінковими грамемами родового, орудного й давального – її вторинними варіантами. У поданій статті схарактеризовано лише одну із шістнадцяти семантичних відмінкових граем. З огляду на це перспективним вважаємо детальне вивчення інших семантичних відмінків сучасної української літературної мови.

Література:

1. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1980. – 286 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматика української мови / І. Вихованець, К. Городенська ; [за ред. чл.-кор. НАН України І. Вихованця]. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 398, [2] с.
5. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : [монографія] / Н. М. Костусяк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 452 с.
6. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : [монографія] / О. Г. Межов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 464 с.
7. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] / М. В. Мірченко. – [2-е вид., переробл.]. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 392, [1] с.

Купрікова Г. В.,

Харківський гуманітарний університет «Народна українська академія», м. Харків

УКРАЇНСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ-НАЗВАМИ ОДЯГУ І ВЗУТТЯ

У статті здійснено семантичний аналіз українських фразеологізмів з компонентами-назвами одягу і взуття, виявлено їх національну специфіку, а також досліджено вплив семантики компонента-назви на формування цілісного значення, на розкриття внутрішньої форми фразеологізму.

Ключові слова: внутрішня форма, компонент-назва, мотивація, фразеологічна одиниця.

В статье проведен семантический анализ украинских фразеологизмов с компонентами-названиями одежды и обуви, выявлена их национальная специфика, а также исследовано воздействие семантики компонента-названия на формирование целостного значения, на раскрытие внутренней формы фразеологизма.

Ключевые слова: внутренняя форма, компонент-название, мотивация, фразеологическая единица.

The article provides a semantic analysis of the Ukrainian phraseology with components-names of clothes and shoes, founds their national identity, and the impact of component-name semantics on the formation of the integral value and on the revealing of the inner idiom form is examined.

Keywords: internal form, component- name, motivation, phraseological unit.

В останній період у сучасному мовознавстві відзначається посилений інтерес до проблем фразеології. У роботах Б. Ажнюк, М. Алефіренка, В. Виноградова, Р. Зорівчак, Ю. Прадіда, П. Редіна, В. Ужченка тощо досліджено формування фразеологічного фонду, теоретичну базу фразеотворення, мотивованість фразеологічних одиниць, системні відношення у фразеології. Актуальність цієї роботи визначається тим, що важливим завданням сучасної лінгвістики є вивчення національно-культурної своєрідності мовних одиниць. У формуванні національно-мовної картини світу беруть участь усі мовні рівні, та все ж пріоритетним є лексико-фразеологічний, адже, на відміну від інших рівнів (фонетичного, граматичного тощо), він безпосередньо пов'язаний з об'єктивною дійсністю, є її віддзеркаленням [5, с. 262]. Метою цієї роботи є спроба проаналізувати семантичні особливості фразеологізмів з назвами одягу та взуття з позиції впливу значення слова-компонента на цілісну фразеологічну семантику. «Фразеологічні одиниці – явище самотутнє й специфічне. Вони не стільки описують навколишній світ, скільки інтерпретують його, виражаючи суб'єктивне, емоційне ставлення носія мови до дійсності» [3, с. 88]. Окрім того, між фразеологізмами й свідомістю народу, а також його культурою та історією існує особливий, надзвичайно міцний зв'язок. На думку В. Ужченка, фразеологізми – це «специфічні мовні формули, картини світу із закодованою інформацією про минуле, наших предків, їхній спосіб сприйняття світу та оцінки всього суцього; вони акумулюють культурні потенції народу, тільки йому притаманним способом маніфестують дух і неповторність ментальності нації» [9, с. 8]. За словами Л. Лисиченко, «...для мовної картини світу суттєвою є система значень і семантичне наповнення кожного мовного знака» [6, с. 134]. Фразеологічні одиниці завжди звернені на суб'єкта, тобто виникають не стільки для того, щоб описувати світ, скільки для того, щоб його інтерпретувати, оцінити й виразити суб'єктивне ставлення до нього [7, с. 82]. Природа значення фразеологічних одиниць тісно пов'язана зі знаннями носіїв мови, з практичним досвідом особистості, з культурно-історичними традиціями народу, що розмовляє цією мовою. Фразеологічні одиниці надають об'єктам ознаки, які асоціюються з картиною світу, виражають цілу дескриптивну ситуацію (текст), оцінюють її. Своєю семантикою фразеологічні одиниці спрямовані на характеристику людини та її діяльність [7, с. 67-68]. Існує багато визначень поняття «фразеологічна одиниця». Ми схильні дотримуватися такого визначення: «Фразеологічна одиниця – усталене стійке словосполучення з постійним, відтворюваним за традицією складом компонентів, у якому втрачена їх лексична самостійність і яке виражає цілісне фразеологічне значення, створюване в основному внаслідок переосмислення вільного словосполучення, а також виступає членом речення. Згідно з такою інтерпретацією фразеологізму до фразеологічних одиниць не зараховуємо сталі словосполучення, у яких відсутнє метафоричне (за принципом подібності) або метонімічне (за принципом суміжності) переосмислення, прислів'я та приказки, крилаті вирази, перифрастичні звороти, які замінюють слова в описовій формі, складені терміни, нефразеологізовані тавтологічні (із повторенням слова) словосполучення» [8, с. 4-5]. «В основі формування фразеологічного значення лежить етимологічний (первинний) образ, виникнення якого зумовлюється відображенням у національно-мовній свідомості типової предметно-поняттєвої ситуації, смисловими асоціаціями, що спричиняються фраземотвірною взаємодією лексичних компонентів фразеологізму. Фразеологічне значення поєднує в собі відображення позначуваного фрагмента дійсності й ставлення до нього певного мовного колективу. Єдиною ланкою між етимологічним і актуальним значеннями фразеологізму є внутрішня форма – спільний для них асоціативно-образний елемент, який опосередковано співвідносить фразеологізм з відповідними об'єктами вторинної номінації, а також зумовлює варіантні й системно-семантичні властивості фразеологізму – їхню багатозначність» [1, с. 708 – 709]. У структурі фразеологічного значення виділяються денотативно-сигніфікативний і конотативний компоненти, оскільки значення співвідносяться з предметом чи явищем опосередковано, через поняття (сигніфікат) і виявляє у своїй структурі єдність суб'єктивних і об'єктивних елементів, які постають на основі образного уявлення про дійсність і відбивають менталітет народу. У творенні фразеологічного значення беруть участь слова-компоненти (див. роботи В. Білоноженка, Ю. Гвоздарьова, І. Гнатюк, О.М.Тихонова та інших мовознавців). У цьому плані слушною думка Н. Щербакіної, яка зазначає, що «компоненти фразеологізму не десемантизуються повністю й тому вони певним чином впливають на формування цілісного значення фразеологічної одиниці. Такий вплив здійснюється через мотивацію значення внутрішньою формою. Ще на стадії вільного словосполучення, яке згодом фразеологізувалося, стрижневе слово становило ядро

образу, тобто було основою для формування внутрішньої форми, що уточнювалася сполученням цього слова з якимось компонентом-актуалізатором. Він, у свою чергу, модифікував ядро образними характеристиками, ускладнюючи її. На стадії метафоризації переосмислювався вже модифікований образ (чіткіша внутрішня форма)» [10, с. 6].

Назви одягу та взуття, що використовуються в українських фразеологізмах, відрізняються за частотою використання, походженням, стилістичним та емоційно-експресивним забарвленням. Аналіз лексичної парадигми фразеологізмів дав змогу виявити їх смислові маніфестанти з їхньою частотністю. Згідно з тематичною віднесеністю компонента-назви виділено фразеологізми з назвами одягу та його частин (*штани, жупан, кожух, сорочка, спідниця, рукавиця, кишеня, мундир, комір, ремінь*); фразеологізми з назвами головних уборів (*вінок, хустка, бриль, капелюх, ковпак*); фразеологізми з назвами взуття та його частин (*чоботи, халяви, підошва*).

Одним із найбільш поширених компонентів фразеологічних одиниць в українській мові є номен *сорочка* «жіноча або дитяча натільна білизна; чоловіча натільна білизна або одяг, що надягається поверх білизни для верхньої частини тіла» [4, с. 570]. Компонент-назва *сорочка* в структурі фразеологізмів уживається для характеристики людини, її фінансового та соціально-економічного стану. У давнину *сорочка* була ознакою достатку (наприклад, *оставити без сорочки, знімати останню сорочку, стягти останню сорочку, останню сорочку віддати* «доводити кого-небудь до крайнього зубожіння, залишати без засобів до існування» [8, с. 247]). На весіллі дбали вишивані сорочки як молодому, так і молодій. Коли дитина народжувалася разом з послідом матері («сорочкою», у якій була в лоні матері), про таку казали, «що в сорочці народилася», тобто буде щасливою; про нещасливого казали: «Родився без сорочки, так і вмере без штанів» (порівняйте фразеологізми *в сорочці народився* «везучий, удачливий, щасливий» [8, с. 425]; *народився без сорочки* «нещасливий» [8, с. 425]) [4, с. 570].

Висока фразеологічна активність властива компоненту-назві *штани*. У семантиці фразеологізмів номен вказує на статки людини, наприклад, *в одних штанах* «про дуже бідного, який нічого не має, без нічого»; *залишитися без штанів* «опинитися зовсім без засобів існування, розоритися» [4, с. 652].

У фразеологізмах з назвою одягу домінують також виступають номени *капелюх, шапка, бриль*, що символізують пошану до людини (від традиційної пошанності перед святим місцем – як знімають головний убір у церкві, перед церквою, так і в хаті перед образами або перед святим хлібом [4, с. 272]), наприклад: *скинути капелюх, здійснити шапку* «виявляти свою повагу до когось, цінувати когось, щось» [8, с. 655], *ламати бриль, шапку* «вітаючись, запобігливо, улесливо вклоняться комусь, підлещуватися до когось; принижуючись, просити когось про що-небудь» [8, с. 327]. Семантика фразеологічних одиниць пов'язана з народними образами, які добре відомі носіям культури. Реалізація фразеологічного значення можлива завдяки фразеологічній картині світу, що містить і передає з покоління в покоління результати пізнання світу, народного досвіду. Так, *рукавиці* відіграють роль ритуального заступника руки: їх незмінно дарують, віддають. По-перше, таким способом устанавлюється контакт через річ-посередник. По-друге, в обрядах багатьох народів рука є заступником людини, отже, віддаючи рукавиці, людина передоручає магічному заступництву себе саму. По-третє, якщо йдеться про лихі сили, людина так само відкупається від них, віддаючи руку як еквівалент себе самої, а рукавицею – як еквівалент руки [2, с. 447] (наприклад, *міняти, як рукавиці* «легко розставитися з ким-, чим-небудь, натомість маючи когось, щось інше» [8, с. 392]). За народними віруваннями, *пояс* мав охоронну силу (*держатися коло свого пояса* «дуже пильнувати, оберігати кого-небудь, не відпускаючи від себе» [8, с. 193]), *спідниця* (прийшла в Україну із Заходу, замінивши плахту та запаску наприкінці козацького періоду – у другій половині XVIII ст.) – символ жіночої зверхності в родинному житті (наприклад, *липнути до жіночих спідниць* «любити жінок, часто залицятися» [8, с. 335], *держатися за спідницю* «не виявляти самостійності, підкорятися впливу якої-небудь жінки» [8, с. 194]) [4, с. 575].

Отже, функціонально-семантичний аналіз деяких фразеологізмів підтвердив, що компоненти-назви одягу та взуття на глибинному семантичному рівні відображають стереотипні, еталонні уявлення про українські традиції, людину в усій сукупності її фізичних, психічних, моральних та соціальних ознак. Специфіка фразеологічних одиниць зумовлюється метонімічним або метафоричним переосмисленням вільного словосполучення. У більшості розглянутих фразеологізмів компоненти-назви одягу і взуття зберігають своє номінативне значення. У подальшому важливо здійснити ідеографічний опис фразеологізмів з компонентами-назвами одягу і взуття.

Література:

1. Алефіренко М. Фразеологізм / М. Алефіренко // «Українська мова». Енциклопедія / Редкол. В.М.Русанівський та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 2000. – С. 708 – 710.
2. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – Вид. 2-ге, стереотип. – К.: Либідь, 2005. – 664 с.
3. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу / І. О. Голубовська. – К.: Логос, 2004. – 284 с.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
5. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: підручник / М. П. Кочерган. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 464 с.
6. Лисиченко Л.А. Мовна картина світу та її рівні / Л. А. Лисиченко // Збірник Харківського історико-філософського товариства: Нова серія. – Том 6. – Харків, 1998. – С. 134.
7. Маслова В.А. Лінгвокультурологія / В. А. Маслова. – М.: Академія, 2001. – 208 с.
8. Словник фразеологізмів української мови / Уклад.: В.М. Білоноженко та ін.. – К.: Наук. думка, 2003. – 1104 с.
9. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови: Навч. посіб. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
10. Щербакова Н.В. Фразеологізми з назвами людей у лексичному наповненні: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01 / Н. В. Щербакова; Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2002. – 18 с.

Кучумова Н. В.,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів

СПОСОБИ УТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ МЕДИЧНІЙ ЛЕКСИЦІ

У статті розглянуто основні способи утворення неологізмів у сучасній англійській медичній термінологічній лексиці. Виявлено продуктивність певних моделей формування англійських медичних лексичних та фразеологічних інновацій.

Ключові слова: неологізми, медична лексика, словотворення.

В статье рассматриваются основные способы образования неологизмов в современной англоязычной медицинской терминологии. Определена продуктивность некоторых моделей формирования английских медицинских лексических и фразеологических инноваций.

Ключевые слова: неологизмы, медицинская лексика, словообразование.

The article highlights main ways of forming neologisms in modern English medical lexicon. The productive models of building medical lexical and phraseological innovations are determined.

Key words: neologisms, medical lexicon, word-building.

Динамічні зміни в лексиці сучасної англійської мови, невіддільне збагачення його неологізмами є об'єктивними передумовами ретельного лінгвістичного вивчення шляхів та механізмів утворення цих лексичних новотворів. Поява неологізмів зумовлена як екстралінгвістичними чинниками (зміст суспільної свідомості, рівень суспільних потреб, поява нових реалій), так і інтралінгвістичними факторами (великі потенційні можливості оновлення мовних засобів, закладені у самій мові) [6, с. 9].

Вивченню неологізмів присвячені численні праці як вітчизняних лінгвістів (Гармаш О.Л., Єнікєєва С.М., Зацний Ю.А., Омельченко Л.Ф., Соколов В.В., Янков А.В. та ін.), так і зарубіжних науковців (Заботкіна В.І., Мотченко І.В., Маджаєва С.І., Несветайло Ю.М., Шиманек Б. та ін.). Безупинна поява нових слів у підмові медицини зумовлює актуальність їх ґрунтовного аналізу.

Об'єктом дослідження стали англійські неологізми сфери медицини у лексиці сучасної англійської мови. Предметом дослідження були особливості утворення медичних лексичних та фразеологічних інновацій.

Метою статті є аналіз основних способів утворення неологізмів у підмові медицини та виявлення продуктивних моделей їх формування.

Методом суцільної вибірки зафіксовано 772 новоутворених лексичних та фразеологічних одиниць у підмові медицини. Досліджуваний матеріал містить словникові статті англійських електронних словників неологізмів, англійські електронні періодичні медичні видання.

Аналіз корпусу неологізмів виявив, що новотвори підмови медицини, в основному, утворені традиційними способами: словоскладання; способом телескопії, афіксації; абрєвіації. Виявлені неологізми за структурою поділяємо на однокореневі терміни (315) та полікореневі терміни або термінологічні словосполучення (457). Відповідно до способу утворення досліджувані медичні неологізми можна класифікувати як: афіксальні, основа яких містить корінь та афікси: *paramedicalization* (тенденція надавати перевагу альтернативним методам лікування), *hospitalist* (медик, який практикує тільки в лікарні), *superinfector* (особа, яка є носієм інфекційного захворювання і свідомо розповсюджує його); складні слова, що містять не менше двох кореневих морфем: *andropause* («клімактеричний період» у житті чоловіка), *photomedicine* (міждисциплінарна галузь медицини, що займається вивченням та застосуванням світла для профілактики та лікування хвороб) та складнопохідні слова, що утворені складанням двох та більше основ, одна з яких утворена шляхом деривації: *photorejuvenation* (фотоомолодження – метод лікування шкіри, що використовує інтенсивне джерело освітлення або інші термальні або хімічні засоби для усунування зморшок, спричинених фотостарінням), *neuropreservation* (кріоконсервація мозку), *apitherapist* (фахівець у галузі терапії, що використовує бджолину отруту як засіб лікування хвороб), *psychoergonomics* (вивчення чинників психологічної збалансованості стану людини); абрєвіатури: *SARS* (severe acute respiratory syndrome – гостре інфекційне захворювання, схоже на пневмонію, що супроводжується високою температурою, задишкою та кашлем); телескопізми: *globesity* (всесвітня епідемія ожиріння), *virtopsy* (віртуальна аутопсія, яка здійснюється за допомогою комп'ютерних технологій, що створюють детальне трьохвимірне зображення тіла людини); словосполучення: *robotic check-ups* (комп'ютерний дистанційний медичний огляд), *phage therapy* (використання вірусів-бактеріофагів для знищення бактерій, які є збудниками хвороби), *pharma food* (генетично модифіковані продукти харчування з фармакологічними складниками для зменшення холестерину, поліпшення пам'яті тощо), *genetic enhancement* (генетичне удосконалення).

Кількісний аналіз досліджуваної вибірки медичних неологізмів виявив, що серед них переважають терміни-словосполучення (457). Медичні термінологічні словосполучення (ТС) складаються із стрижневого слова, яке відображає родові поняття, та залежних компонентів, що позначають видові ознаки. Компоненти ТС перебувають в атрибутивному зв'язку. Стрижневий компонент, здебільшого, займає постпозицію. Атрибутивний компонент може бути виражений простим іменником: *breast thermography* (термомомаграфія – метод дослідження молочних залоз для виявлення проліферації), *space headache* (виснажливий біль голови у астронавтів під час перебування у космосі); етнонімом: *Hispanic paradox* (нижча за середню частота деяких

хронічних захворювань серед латиноамериканського населення, незважаючи на те, що багато з них живуть у доволі несприятливих соціально-економічних умовах), *Asian paradox* (нижча за середню частоту виникнення серцево-судинних захворювань у азійців, незважаючи на високу частоту куріння); простим прикметником або дієприкметником: *electronic aspirin* (постійний імплантат для лікування мігрені, що поміщається у верхні ясна з того боку, де зазвичай у пацієнта виникає сильний біль), *fetal rights* (права людського ембріону на життя), *smart drug* (лікарський засіб, що покращує когнітивні здатності); *living bandage* (пов'язка, що виготовлена із клітин шкіри пацієнта); *weaponized anthrax* (форма сибірки, що має потужність біологічної зброї); *activated therapy* (альтернативний неінвазивний метод лікування раку, що використовує низькочастотний ультразвук або інфрачервоне випромінювання). Означальний елемент ТС може бути виражений групою слів, що є єдиним семантичним комплексом. Наприклад, поєднання іменника з іменником: *nature-deficit disorder* (несприймання стилю життя, позбавленого спілкування з природою), ініціально скороченого прикметника з іменником: *e-mail fatigue* (психічне виснаження, спричинене надмірною кількістю електронних повідомлень); словосполучення із внутрішнім синтаксисом: *hit-and-run nursing* (умови праці медсестер, що вимушені доглядати за більшою кількістю пацієнтів, доручаючи певні процедури малокваліфікованим помічникам), *good-for-you bacteria* (пробіотики – бактерії корисні для організму).

Структурний аналіз двокомпонентних термінів-словосполучень (ДТС) (393) виявив такі основні моделі: $N_1 + N_2$ (221): *milk brain* (відчуття дезорієнтації та сповільнення розумової діяльності), *dirt pill* (таблетка, що містить штами деяких бактерій для стимуляції імунної системи алергічних чи астматичних дітей); $A + N$ (132): *integrative medicine* (медицина, яка поєднує традиційні та нетрадиційні методи лікування), *bariatric surgeon* (хірург, що здійснює операції із зменшення шлунка пацієнтів із зайвою вагою); *handmade cloning* («аматорське» клонування); $PII + N$: *locked-in syndrome* (рідкісне захворювання, при якому ушкодження стовбуру головного мозку призводить до повного паралічу організму при повній свідомості і розумовій активності пацієнта), *unattached patient* (пацієнт, що перебуває на стаціонарному лікуванні і не має сімейного лікаря); Abbreviation + N: DNA profile (ДНК профіль або генетичний паспорт людини).

Менш численними у досліджуваній вибірці неологізмів є трикомпонентні (133) та чотирикомпонентні (31) терміни-словосполучення. Вони побудовані на основі ДТС, в основному, шляхом їх повторного означення за такими основними моделями: $N_1 + N_2 + N_3$: *laser skin rejuvenation* (лазерне омолодження шкіри), *information fatigue syndrome* (втома і стрес, спричинені надмірним об'ємом інформації); $A + N_1 + N_2$: *sedentary death syndrome* (різке зростання смертності внаслідок нездорового способу життя), *irritable male syndrome* (дратівливість у чоловіків, спричинена раптовим падінням рівня тестостерону, особливо під дією стресу), *white coat effect* (зростання тиску крові пацієнта у присутності лікаря або у зв'язку з перебуванням у клініці); *ovarian tissue cryopreservation* (криоконсервація яйників); *social jet lag* (втома і порушення сну через неможливість зміни біоритмів); $A_1 + A_2 + N$: *human reproductive cloning* (репродуктивне клонування людини), *persistent vegetative state* (постійний вегетативний стан – відсутність ментальної активності спричинена порушенням головного мозку); $PII + N_1 + N_2$: *hurried child syndrome* (стан дитячого організму, що переважаний завданнями дорослих для досягнення успіхів у навчанні), *toasted skin syndrome* (висип на шкірі, спричинений тривалою дією тепла, що випромінює комп'ютер); $N_1 + N_2 + N_3 + N_4$: *attention deficit hyperactivity disorder* (синдром дефіциту уваги та гіперактивності). Слід зазначити, що із збільшенням кількості визначальних елементів термін стає громіздкий і часто перетворюється на аббревіатуру: *auditory brain stem implants* (ABIs) – мозковий слуховий імплантат.

Продуктивним способом творення медичних неологізмів є афіксація – приєднання префіксів та суфіксів до коренів або основ. Афіксальні медичні неологізми утворюються за допомогою морфем за словотворчими моделями, які є у мовній системі. Наприклад, *andrologist* (лікар, що займається проблемами здоров'я чоловіків, особливо їх репродуктивної системи); *rawism* (сироїдіння – система харчування, яка повністю виключає вживання їжі, що піддається тепловій обробці), *surgicalist* (хірург, що працює виключно в лікарні); *on-call-ogist* (лікар, що часто працює по виклику); *intensivist* (лікар відділення невідкладної медичної допомоги); *thrifter* (ВІЛ-інфікований пацієнт без жодних симптомів хвороби); *wobbler* (пацієнт із ураженою вестибулярною системою); *prehypertension* (дещо вищий від нормального кров'яний тиск, який без лікування може призвести до гіпертонії), *overprescription* (прописування надмірної кількості лікарських засобів).

Слід зазначити, що значна кількість медичних неологізмів побудована за допомогою афіксоїдів – словотворчих елементів, що проходять стадію формування. Як зазначає Єнікєєва С.М., висока вербокреативна активність нових афіксоїдів: (*bio-*, *cyber-*, *info-*, *-nomics*, *tele-*, *-holic*, *techno-*) робить ймовірним їх перехід до розряду нормативних афіксів [2, с. 19]. У досліджуваній вибірці найпродуктивнішими афіксами є префікси *bio-*, *cyber-*, *super-*, *cryo-*, *nano-*, та суфікси – *-mania*, *-phobia*, *-phobe*. Наприклад, *bio-computer* (біокомп'ютер – пристрій для обчислення на рівні ДНК), *bioinformatics* – (біоінформатика – наука, що займається обробкою даних, пов'язаних із розшифруванням генома людини, зокрема, для розробки нових ліків), *biomanufacturing* (виробництво біофармацевтичних засобів за допомогою генної інженерії), *biobank* (біобанк – сховище біоматеріалів для проведення досліджень із проблеми залежності захворювань людини від особливостей генетичного складу людей, що належать до різних расових і етнічних груп), *cyberchondriac* (людина, яка вважає, що вона має симптоми певної хвороби, оскільки про такі пишуть на сайті, присвяченому здоров'ю), *superbug* (штучно добутий вірус, що надзвичайно стійкий до антибіотиків), *supertaster* (людина з надзвичайно розвиненим відчуттям смаку), *cryopreservation* (криоконсервація – низькотемпературне збереження живих біологічних об'єктів із можливим відновленням їх біологічних функцій після розморожування), *cryonics* (кріоніка – наука, що вивчає збереження людей, ембріонів або тварин при низьких температурах, як правило при температурі кипіння рідкого азоту -196°C, до настання біологічної смерті), *nanomedicine* (наномедицина – використання

нанотехнологій у медицині), *nanobiopharmaceuticals* (нанобіофармацевтики – макромолекули протеїнів і пептидів із наночастинками та дендримерами з потужною біологічною активністю), *nanonephrology* (нанонепрологія – галузь наномедицини, що використовує нанотехнології для діагностики, лікування та профілактики хвороб нирок), *infomania* (нездоровий психічний стан людей, які працюють з комп'ютерами), *germophobia* (патологічний страх перед мікробами), *chronophobia* (патологічний страх швидкоплинності часу).

Характерним способом утворення неологізмів у підмові медицини є телескопія – злиття двох усічених основ слів, або поєднання повної основи з усіченою, у результаті якого утворюється нове слово, яке повністю або частково поєднує значення всіх його структурних компонентів. У результаті дослідження утворення телескопічних медичних неологізмів можна виділити ряд моделей. Продуктивною моделлю формування телескопізмів є $ab + cd = ad$: злиття початкового «уламка» (апокопи) одного слова з кінцевим «уламком» (аферезою) другого, наприклад: *pharmer* (*pharmacy + farmer*) – людина або організація, які займаються одержанням медично активних речовин шляхом біотехнологій; *cosmeceuticals* (*cosmetic + pharmaceuticals*) – препарати, що поєднують лікувальні властивості з косметичними; *surgiholic* (*surgery + alcoholic*) – людина, яка постійно вдається до пластичних операцій; *diabesity* (*diabetes + obesity*) – діабет, спричинений надмірною вагою; стан пацієнта, у якого спостерігається і діабет, і надмірна вага. Іншою продуктивною моделлю утворення телескопічних лексем є злиття апокопи одного слова з повною основою іншого: $ab + cd = acd$. Наприклад: *psychache* (*psychological + ache*) – надзвичайно сильний психологічний біль, *reprogenetics* (*reproductive + genetics*) – використання генетичних технологій для зміни і контролю репродуктивної функції людини, *obesogenic* (*obese + genic*). Слід зазначити незначну кількість телескопізмів, які створені шляхом поєднання повної форми першого слова з аферезою другого слова, тобто за моделлю: $ab + cd = abd$. Наприклад: *flunami* (*flu + tsunami*), *nursebot* (*nurse + robot*).

Варто відзначити роль медичних телескопічних неологізмів у формуванні словотворчих елементів. З'явилось чимало напівафіксів шляхом виділення осколків (як правило кінцевих), що входять до складу телескопізма, які беруть участь у створенні цілої низки новоутворень за аналогією до слова-зразка [2, с. 181]. Усічені компоненти слова-злитка концентрують зміст, що відображений у похідному слові. Наприклад: *-holic* (від *alcoholic*): (*celloholic* – особа, надмірно захоплена мобільними телефонами; *dietholic* – людина, яка надто переймається дієтами; *netaholic* – особа, яка надто захоплюється пошуком інформації в інтернеті); *-orexia* (від *anorexia nervosa* – патологічне прагнення схуднення шляхом відмови від їжі та булімії): *bigorexia* – психічний розлад, при якому культурист безпідставно вважає себе фізично недосконалим, *carborexia* – патологічне бажання мінімізувати споживання вуглецю, *bleachorexia* – патологічна пристрасть до відбілювання зубів, *drunkorexia* – споживання алкоголю замість їжі для того, щоб позбутись зайвих калорій); *-orexic* (від *anorexice*): (*bigorexic*, *carborexic*, *drunkorexic*, *bleachorexic*) [3, с. 41].

Для нових термінів у підмові медицини типовою є аббревіація – створення одиниць вторинної номінації, в основі якого скорочення повного джерела мотивації. Функціонування аббревіатур у медичній термінології є виявом закону економії мовних засобів, тобто забезпечення передавання максимуму інформації за одиницю часу. Серед досліджуваних термінів-неологізмів виявлено ініціальні скорочення (редуковані до початкової літери), апокопи (збереження початкового складу) та скорочення початкового та кінцевого елементів вихідного слова. Прикладами ініціальних скорочень є елементи *e-* (від *electronic*), *i-* (від *information*), аббревіатури та акроніми: *e-thrombosis* (утворення тромбів, спричинене тривалим сидінням біля комп'ютера), *i-biology* (використання інформаційних технологій для нових біологічних відкриттів і для інтенсифікації співпраці між науковцями), *ICU psychosis* (психічний розлад, що супроводжується галюцинаціями та втратою орієнтації у пацієнта, що знаходиться на лікуванні у відділенні інтенсивної терапії (*intensive care unit*)), *eICU* (медичний центр, що уможливорює дистанційний контроль, діагностику та лікування пацієнтів із психічним розладом, який характеризується дезорієнтацією та галюцинаціями), *T-ray* (електромагнітне випромінювання з терагерцовою частотою (трильйон циклів за секунду), схоже на рентгенівське випромінювання, що може проникати крізь тверді речовини і використовується для ідентифікації молекул і речовин); *DNA fingerprint* (аналіз структури ДНК), *IT rage* (патологічний гнів, направлений на комп'ютерну техніку, у працівників, що нездатні справитись із новітніми інформаційними технологіями). Прикладами апокопи є лексеми *rehab* ← *rehabilitation*, *detox* ← *detoxication*, *biotech* ← *biotechnology*, *lipo* ← *liposuction*, *neuro* ← *neuropreservation*: *drug rehab* (психотерапевтичне лікування залежних від психоактивних речовин, алкоголю, наркотичних препаратів), *detox clinic* (center) (клініка для наркозалежних пацієнтів), *detox ward* (кімната детоксикації у лікарні), *biotech food* (генетично модифікована їжа), *laser lipo* (лазерна ліпосакція – косметична хірургічна операція з видалення жиру з різних частин тіла). Виявлено терміни, що містять скорочення початкового та кінцевого елементів початкового слова: *man flu* (*flu* ← *influenza*) (сильна застуда, яка чоловіками помилково вважається грипом), *bird flu* (пташиний грип). Як зазначає Єнікеева С. М., заміна лексичної одиниці «більш економним кодом» сприяє не лише раціоналізації мовленнєвої діяльності, але й оптимізації словотворчих процесів. Редукована одиниця може використовуватись як рівноцінний субститут прототипової лексеми, брати участь у створенні складноскорочених слів, та може перетворюватись із часом на словотворчий афікс. Зростання кількості аббревіатур обумовлюється інформаційною ємкістю, зручністю вимови та запам'ятовування медичного терміна [4, с. 15].

Таким чином, аналіз неологізмів підмови медицини виявив, що для нової медичної термінології найбільш характерні полілексемні терміни, серед яких переважають двокомпонентні терміни-словосполучення за такими найпродуктивнішими моделями утворення: $N + N$, $A + N$. Домінування термінів-словосполучень обумовлюється намаганням виокремити характерну ознаку родового поняття. Серед монолексемних термінів найбільш поширені афіксальні новотвори та телескопізми з такими характерними моделями формування: $ab + cd = ad$ та $ab + cd = acd$.

Література:

1. Єнікєєва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новоутворень кінця XX – початку XXI століть): дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04 / С. М. Єнікєєва. – Київ, 2011. – 33 с.
2. Зацний Ю. В. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Ю. В. Зацний – Львів : ПАІС – 2007. – 228 с.
3. Кучумова Н. В. Телескопійні неологізми в англомовній медичній лексиці / Н. В. Кучумова // Наукові записки. Серія «філологічна». – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». – Вип. 36 – 2013 – С. 39-42.
4. Маджаєва С. И. Медицинские терминосистемы: становление, развитие, функционирование: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19 / С. И. Маджаєва. – Волгоград, 2012. – 39 с.
5. Несветаило Ю. Н. Неологизмы и окказионализмы как конститuentы лексического макрополя современного английского языка: системный и словообразовательный аспекты: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Ю. Н. Несветаило. – Ростов-на-Дону, 2010. – 18 с.
6. McFedries P. Archives [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.logophilia.com/WordSpy>
7. Quinion M. In Brief [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wordwidewords.org>
8. Rice University Neologisms database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words04/neologisms/s.html#s>

Лукач М. О.,
Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ В РАМКАХ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ

У статті окреслено основні поняття лексико-семантичної системи мови, а саме: лексико-семантичне поле та його властивості, лексико-семантична група, а також здійснено порівняння лексико-семантичних класифікацій дієслівної лексики.

Ключові слова: дієслово, лексико-семантична класифікація, лексико-семантичне поле, лексико-семантична група.

В статье обозначены основные понятия лексико-семантической системы языка, а именно: лексико-семантическое поле и его свойства, лексико-семантическая группа, а также проведено сравнение лексико-семантических классификаций глагольной лексики.

Ключевые слова: глагол, лексико-семантическая классификация, лексико-семантическое поле, лексико-семантическая группа.

The article outlines the basic concepts of lexical-semantic system of language, namely lexical-semantic field and its properties, lexical-semantic group, as well as the comparison of lexical-semantic classification of verbs.

Key words: verb, lexical-semantic classification, lexical-semantic field, lexical-semantic group.

Вивчення системної організації лексики є одним з важливих і пріоритетних напрямків сучасного мовознавства. На системність лексики вказують такі фактори [6, с. 263-264]:

- можливість тлумачення будь-якого слова мови іншими словами тієї ж мови.
- можливість описати семантику слів за допомогою обмеженого числа елементів – семантично найбільш важливих слів, так званих елементарних слів.
- системність і впорядкованість об'єктивного світу, що відображений у лексиці.

Лексико-семантична система мови – один з рівнів мовної структури, що складається із слів та їх значень. Вона базується на відношеннях, найголовнішими серед яких є парадигматичні, синтагматичні та епідигматичні. Найбільшим парадигматичним об'єднанням є лексико-семантичне поле.

Лексико-семантичне поле визначають як сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту і відображають понятійну, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ. Воно характеризується такими основними властивостями [5, с. 99]:

- 1) наявністю семантичних відношень між його складовими;
- 2) системним характером цих відношень;
- 3) взаємозалежністю і взаємовизначеністю лексичних одиниць;
- 4) відносною автономністю поля;
- 5) неперервністю позначення його смислового простору;
- 6) взаємозв'язком семантичних полів у межах всієї лексичної системи (всього словника).

Ю. Н. Караулов виділяє ще одну властивість поля – його специфічність в різних мовах. Вона проявляється в двох характеристиках: в історичній зумовленості складу і структури лексико-семантичного поля та у національних особливостях зовнішніх зв'язків між полями [4, с. 33].

Лексико-семантичне поле має своє ядро та периферію. У ядрі містяться найважливіші слова, що пов'язані між собою сильними семантичними відношеннями й утворюють синонімічні, антонімічні і родо-видові групи. На периферії містяться функціонально менш важливі слова, які, як правило, належать до іншого лексико-семантичного поля.

У межах лексико-семантичного поля виділяють лексико-семантичні групи.

Лексико-семантична група – слова однієї частини мови, зв'язані між собою спільним семантичним компонентом – категоріально-лексичною семою, спільністю сем, що її уточнюють, спільністю сполучуваності, а також однотипністю у розвитку мноозначності [8, с. 177].

Слід розрізняти поняття «лексико-семантична група» і «синонімічна група» або «синонімічний ряд». У синонімічних рядах слова перебувають в однакових, однотипних смислових відношеннях і перетинаються між собою за одним із значень. Синонімічні зв'язки слів розглядаються у межах групи як один з випадків часткової або повної семантичної тотожності [9, с. 143].

Синонімічна група – це мінімальна парадигма слів та функціонально еквівалентних їм фразеологізмів, яка, зазвичай, є частиною більш складної лексико-семантичної парадигми [2, с. 128].

А. А. Уфимцева зазначає, що лексико-семантичні групи слід досліджувати тоді, коли на меті є виявити внутрішні зв'язки слів в межах семантичної системи мови, а також визначити її структуру та специфічні смислові зв'язки [9, с. 137].

Розрізняють семасіологічний та ономасіологічний підходи до вивчення лексики. Семасіологія «виходить» з самого слова і вивчає його зміст. Ономасіологія «виходить» з ідеї і вивчає її вираження, задаючись питаннями, як-от: «Дано поняття «купувати», за допомогою яких слів воно виражається в даній мові?». Отже, семасіологічні дослідження спрямовані від слова до поняття, а ономасіологічні – від поняття до слова. У семасіології йдеться про одне слово і його зв'язки з кількома поняттями, а в ономасіології – про зв'язок одного поняття з кількома словами. Семасіологічний підхід пов'язаний з дослідженням онтології мови, а ономасіологічний – з особливостями її функціонування. Дослідження онтології мови означає виявлення принципів організації її елементів, не звертаючись до індивідуумів, що розмовляють цією мовою. Ономасіологічний ж підхід цілком пов'язаний з мовною практикою індивідуумів [10, с. 107-110].

До теперішнього часу склалася традиція розрізняти два напрямки класифікації дієслівної лексики [7, с. 23]:

1. З одного боку є традиційні семантичні і тематичні класи наприклад, Б. Левін виділив 48 дієслівних класів для англійської мови; Н. Ю. Шведова здійснила семантичну класифікацію дієслівної лексики для російської мови та інші. Тематичні класи – це спадкоємці семантичних полів Тріра та інших ранніх досліджень цього типу. Наприклад, семантичні класи дієслів, що використовуються в Національному корпусі російської мови – це тематичні класи.

2. З іншого боку є акціональному класи, спадкоємці аспектуальних класів З. Вендлера. Наприклад, класифікація предикатів в українській мові І. Р. Вихованця, типологія предикатів в російській мові Т. В. Булигіної та інші. Зокрема, З. Вендлер виділяє чотири класи дієслів: states (стативи), activities (діяльності), accomplishments (завершені/виконані дії), achievements (досягнення).

У нашому дослідженні розглядається перший тип класифікацій дієслівної лексики, а саме – поділ дієслів на лексико-семантичні групи.

Лексико-семантична класифікація дієслів належить до кола основних проблем і напрямків сучасної лексичної семантики [3, с. 15-16]. Існує декілька підходів до семантичної класифікації лексики і дієслів зокрема.

Одним із можливих варіантів є три принципи Л. М. Васильєва, що він використовував при семантичній класифікації російської дієслівної лексики: денотативний (або тематичний), парадигматичний та синтагматичний. Денотативний підхід полягає у природньому, онтологічному розчленуванні предметів, ознак, характеристик, дій, процесів, подій і станів, відображеному у структурі мови. Це найбільш традиційний принцип. Саме на ньому засноване виділення таких семантичних класів слів (лексико-семантичних і тематичних груп), як: назви тварин, птахів тощо; лексико-семантичні групи дієслів, прикметників. Виділення класів слів спирається на інтуїцію мовців (зокрема, на інтуїцію дослідника), на їх знання про реальну дійсність, тобто в кінцевому підсумку на екстралінгвістичні фактори [1, с. 39].

Парадигматична класифікація лексики здійснюється шляхом виділення в значеннях слів при їх порівнянні з ідентифікатором спільних та відмінних компонентів – диференціальних компонентів. За цим принципом задаються наприклад, основні класи дієслів зі значеннями стану, дії, процесу і дії-процесу У. Чейфа і т. д. За цим же принципом виділяються різні лексико-граматичні разряди, в тому числі аспектуальні групи дієслів, каузативні і некаузативні дієслова, модальні дієслова і т. д. Парадигматичні класифікації перехрещуються з тематичними (денотативним), але повністю з ними, як правило, не збігаються. Парадигматичний принцип враховує на відміну від тематичного не тільки денотативний, а й сигніфікативний аспект класифікації значень (семем) [1, с. 40].

Синтагматичний принцип класифікації лексики базується на врахуванні кількості та якості дієслівних валентностей. Глибина такої класифікації залежить від порогу подрібненості семантичних валентностей предикатів (семантичних функцій їх аргументів). Чим більше розчленована система семантичних валентностей, тим більш узагальнені можуть бути семантичні типи предикатів, і навпаки: чим конкретніші типи семантичних предикатів, тим більш узагальнені можуть бути семантичні валентності [1, с. 41].

Проаналізувавши семантичні класифікації дієслів української мови (С. М. Дишлева, О. І. Леута) бачимо, що серед них є багато спільних лексико-семантичних груп, проте є й такі, що не пересікаються між собою. До спільних можна віднести дієслова: дії, руху, стану, процесуальні, соціальних та ментальних дій, релятивні (відношення), місцеперебування, буття, характеристизації. До відмінних належать дієслова: екзистенційні, володіння (О. І. Леута), звучання та звуконаслідування, дієслова на позначення виникнення, появи, настання, модальні дієслова, фазові дієслова (С. М. Дишлева).

У класифікаціях російської дієслівної лексики (Ю. Д. Апресян, Н. Ю. Шведова, Л. Г. Бабенко) були виявлені такі спільні семантичні класи дієслів: дії, діяльності, стану, буття, відношення. До відмінних належать дієслова: заняття, поведінка, вплив, процеси, прояви, події, розташування в просторі, локалізація, стан, характеристики, вміння, параметри, існування, інтерпретації (Ю. Д. Апресян).

Як бачимо, є спільні лексико-семантичні групи дієслів не тільки між класифікаціями однієї і тієї ж мови, але й між дієслівними класифікаціями різних мов. Питання про узагальнену лексико-семантичну класифікацію дієслів української мови може бути предметом подальших досліджень.

Література:

1. Васильев Л. М. Семантика русского глагола: Учеб. пособие для слушателей фак. повышения квалификации. – М. : Высш. школа, 1981. – 184 с.
2. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика: Учеб. пособие для вузов / Л. М. Васильев. – М. : Высш. шк., 1990. – 176 с.
3. Дієслово в лексикографічній системі: Моногр. / О. Г. Рабулець, Н. М. Сухарина, В. А. Широков, К. М. Якименко; НАН України; Укр. мов.-інформ. фонд. – К. : Довіра, 2004. – 259 с.
4. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Отв. ред. С. Г. Бархударов. Изд. 2-е. – М. : Книжный дом «Либроком», 2010. – 360 с.
5. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика: Учебное пособие. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – 3-те вид. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 464 с. (Серія «Альма-матер»).
7. Ляшевская О. Н., Падучева Е. В. Онтологические категории имен эмоций // Научно-техническая информация. Серия 2. Информационные процессы и системы. 2011. – № 5. – С. 23-31.
8. Матвеева Т. В. Полный словарь лингвистических терминов / Т. В. Матвеева. – Ростов н/Д : Феникс, 2010. – 562, [1] с. – (Словари).
9. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале англ. языка) / А. А. Уфимцева. – М. : КомКнига, 2010. – 288 с.
10. Щур Г. С. Теории поля в лингвистике / Г. С. Щур. – М. : Наука, 1974. – 255 с.

Луцько П. Є.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

СТРУКТУРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ДВОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

У статті окреслено основні тенденції структурного моделювання на сучасному етапі. Зокрема, описано основні структурні моделі двокомпонентних термінів та їх варіантів, визначено ступінь продуктивності окремих термінологічних структурних моделей.

Ключові слова: термінологія, конституційне право, структурна модель, структурний аналіз, аналітичний термін.

В статье обозначены основные тенденции структурного моделирования на современном этапе. В частности, описаны основные структурные модели двухкомпонентных терминов и их вариантов, определена степень производительности отдельных терминологических структурных моделей.

Ключевые слова: терминология, конституционное право, структурная модель, аналитический термин.

The article outlines the main trends of structural modeling on present level. In particular, revealed the basic structural models of two-component terms and their variants, determined the degree of productivity of individual structural models of constitutional law terminology.

Keywords: terminology, constitutional law, structural model, structural analysis, multicomponential terms.

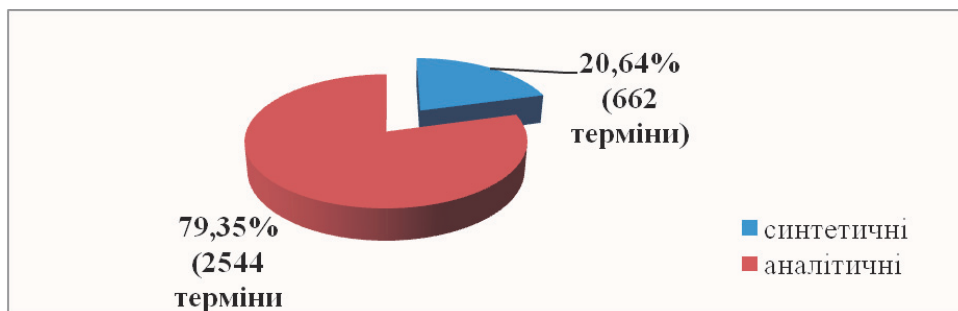
Конституційне право – провідна галузь національного права України, що регулює основні суспільні відносини, забезпечує розвиток демократичної правової держави і формування громадянського суспільства. Без аналізу цієї галузі права неможливим є формування професійної свідомості сучасного фахівця-юриста. Тому особливо актуальною в наш час є робота над аналізом української термінології саме цього права.

У юридичній лінгвістиці відсутнє окреме дослідження структурних моделей двокомпонентних термінів конституційного права, що виявляє актуальність теми. **Мета статті** – виокремити та описати в терміносистемі конституційного права продуктивні двокомпонентні термінологічні структурні моделі. Зафіксувати, вивчити й проаналізувати їх – актуальне завдання сучасної лінгвістики. Поставлена мета проектує виконання таких **завдань**: 1) виокремити та описати двокомпонентні структурні моделі; 2) визначити ступінь їх продуктивності; 3) окреслити основні тенденції структурного моделювання термінів конституційного права України.

Об'єктом роботи є терміни конституційного права. Предмет дослідження – структура двокомпонентних термінів. Джерельною базою послужили сім лексикографічних праць конституційного права за 2001–2010 роки. Досліджувана терміносистема конституційного права містить приблизно 3200 термінів. Їх можна поділити за структурою на такі номінативні типи:

- 1) синтетичні (однослівні);
- 2) аналітичні (об'єднують у своєму складі кілька слів).

Зважаючи на проведені статистичні дослідження, можна констатувати, що термінологія конституційного права України, як і більшість українських терміносистем, має більше аналітичних термінів, ніж синтетичних (див. діаграму 1).

Діаграма 1. Класифікація термінів КП за двома номінативними типами

Питанням дослідження аналітичних термінів займалися С. Овсейчик (екологічна термінологія) [10], Л. Козак (електротехнічна термінологія) [5], Н. Ктитарова (термінологія металургійної промисловості) [6], М. Шевченко (термінологія речового права) [12], С. Булик-Верхола (музична термінологія) [1] та інші.

До аналітичних термінів відносимо одиниці, які виражають внутрішній цілісний зміст поняття з допомогою двох або більше слів компонентів з роздільним написанням [9, с. 444].

За кількістю компонентів терміни-словосполучки конституційного права поділяємо на двокомпонентні, трикомпонентні, чотирикомпонентні та багатокомпонентні структурні типи. Під терміном «багатокомпонентні структурні типи» розуміємо терміни, що складаються з п'яти і більше компонентів.

Як зазначалося раніше, у межах сучасних термінологій складні терміни переважають. Підґрунтям цьому, на думку В. П. Даниленко, є те, що складні терміни здатні з найбільшою повнотою відображати необхідні характерні ознаки поняття, яке називають [2, с. 46]. Порівняно з однослівними термінами аналітичні терміни

виявляють здатність до конкретизації значень завдяки залежним словам. Форма багатокomпонентної терміносполуки дозволяє більш точно відтворити зміст конкретного поняття конституційного права, передати більшу кількість диференційованих ознак поняття, сприяє його семантичній точності.

Як показує проведений аналіз, у галузі конституційного права досить розповсюджені двокомпонентні словосполучення (бінарні), побудовані на основі підрядного зв'язку, а саме таких його видів, як узгодження (*адміністративна реформа, безпартійний уряд, військовий ценз*) та керування (*апарат управління, видатки бюджету, метод вимагання*). Аналітичні терміни виконують номінативну функцію на рівні з однослівними термінолексемами. Такі словосполучення, подібно до однослівних термінів, входять у наукове мовлення в готовому вигляді, не створюються по-новому щоразу, а зберігаються готовими в запасі термінів цієї галузі [8, с. 51]. Декількакомпонентні терміни мають властивості як терміна (відсутність експресії, тенденція до моносемії у середині їхнього термінологічного поля, стилістична нейтральність, наявність чіткої дефініції), так і словосполучки [1, с. 121]. Аналітичний термін подібний до вільного словосполучення, проте вільне словосполучення виконує номінативну функцію, а термін-словосполучення – номінативно-дефінітивну, оскільки позначає певне, чітко закріплене за ним поняття. С. М. Локайчук говорить про те, що словосполучення, щоб стати терміном, має набути певної стійкості, що залежить від низки факторів, зокрема це «більш або менш стабільний порядок компонентів словосполучення; обмеження зміни його частин; багаторазова повторюваність; наявність таких поєднань у словниках і довідниках» [7, с. 72].

З допомогою комбінаторного методу вивчення лексики, а саме моделювання, виділяємо структурні моделі термінів, які вказують на частиномовну належність і на морфемний склад компонентів терміна, а також на розміщення елементів у зазначеному терміні [4, с. 63].

Найпродуктивнішою структурною моделлю серед аналітичних термінів конституційного права є **двокомпонентні терміни** конституційного права України, які найчастіше розмежовують видові й родові поняття, тобто до терміна, який є родовим поняттям додається означення, яке є видовим поняттям і конкретизує родові. Лише в сукупності ці дві лексеми позначають єдине ціле. Двокомпонентні терміни представлені такими моделями:

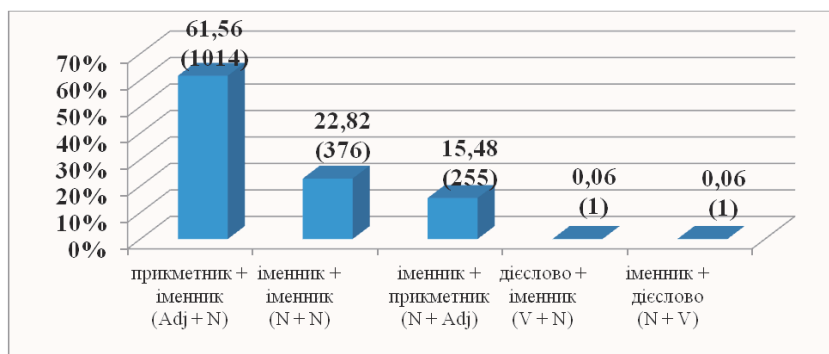
1) за моделлю **прикметник + іменник (Adj + N)** утворено 1014 термінів, що становить 61,56% загальної кількості двокомпонентних термінів, наприклад: *автономна держава, автохтонні народи, адміністративний контроль, виборчий бар'єр, вирішальний голос, громадське об'єднання, дострокові вибори, державне підприємство, законодавчі збори, конституційна правосуб'єктність, конституційне судочинство, конституційні правовідносини, мовний ценз, однапалатна система, парламентська постанова, правова свідомість, судовий процес, федеративна республіка, юридичні гарантії, ядерна безпека* та ін.

2) за моделлю **іменник + іменник (N + N)** (у т.ч. з прийменником і сполучником) виявлено 376 термін, що становить 22,82% загальної кількості двокомпонентних термінів, наприклад: *авторитет суду, бойкотування виборів, вихід із держави, вотум довіри, голос виборця, застосування права, звіт депутата, комісар республіки, конституція фіктивна, криза парламенту, метод вимагання, надходження до бюджету, тур виборів, честь і гідність, форми права, функції парламенту, член парламенту* та ін.

3) за моделлю **іменник + прикметник (N + Adj)** утворено 255 термінів, що становить 15,48% від загальної кількості двокомпонентних термінів: *автономія національна, акт законодавчий, безпека політична, бюджет державний, вибори недійсні, влада державна, голосування альтернативне, голосування рейтингове, держава централізована, суверенітет національний, ценз службовий, ценз віковий, тлумачення компетентне* та ін.

Ще дві моделі двокомпонентних сполук містять лише по одному аналітичному терміну: «**дієслово + іменник**» (V + N) – *йти парами*, модель «**іменник + дієслово**» (N + V) – *обов'язок трудитися*.

На гістограмі 1 схематично відтворено кількісну класифікацію двокомпонентних термінів за структурними моделями.

Гістограма 1. Кількісна класифікація двокомпонентних термінів (%; одиниці)

В основному всі аналітичні моделі мають безприйменникову і безсполучникову конструкції, проте трапляються й такі, які можуть включати прийменники і сполучники, утворюючи додаткові варіанти моделей. Такі випадки трапляються у різних за структурою і кількістю компонентів моделях. Можливі також випадки, коли компонентами терміна є складне слово або термін, написаний разом або через дефіс. Таким чином практично кожна структурна модель аналітичних термінів має варіанти, які визначаються наявністю прийменника і сполучника, простих і складних слів, що є компонентами термінів.

У таблиці 1 відображено основні структурні моделі двокомпонентних термінів та їхні варіанти з прийменниками, сполучниками та складними словами.

Таблиця 1
Моделі двокомпонентних термінів конституційного права

№	Моделі термінів та їх варіанти	Кількість термінів	Процентне відношення (%)	Приклади
1	Adj + N	1014	61,56	
	Adj+N	912	55,37	апеляційний суд
	Adj+N	1	0,06	адміністративний прем'єр-міністр
	Adj+N	41	2,48	адміністративно-територіальна автономія
	Adj+(N)	25	1,51	альтернативний законопроект
	(Adj)+N	35	2,12	законодорадчі органи
2	N + N	376	22,82	
	N+N	301	18,27	депутат парламенту
	N+Prep+N	51	3,09	більшість при голосуванні
	N+Conj+N	5	0,3	демонстрації і мітинги
	N+N	13	0,78	акт правозастосування
	N+N	4	0,24	рівноправ'я громадян
3	(N)+N	2	0,12	рада-менеджер система
	N + Adj	255	15,48	
	N+Adj	237	14,38	влада державна
	N+Adj	5	0,3	визнання міжнародно-правове
	N+Adj	1	0,06	Гогендах-Бішофа метод
4	(N)+Adj	6	0,36	законопроект конституційний
	N+(Adj)	6	0,36	конфлікт геополітичний
4	V + N	1	0,06	«йти парами»
5	N + V	1	0,06	обов'язок трудитися
	Всього двокомпонентних термінів	1647	100	

Примітка: N – іменник, Adj – прикметник, V – дієслово, Prep – прийменник, Conj – сполучник, N – складний іменник, який пишеться через дефіс, (N) – складний іменник, який пишеться разом, Adj – складний прикметник, який пишеться через дефіс, (Adj) – складний прикметник, який пишеться разом.

Аналіз двокомпонентних термінів дав можливість виділити 13 варіантів структурних моделей термінів, які об'єднані в 5 груп моделей.

Бінарні аналітичні терміни конституційного права за значенням компонентів можна розподілити на три групи:

1) терміни-сполуки, що складаються з двох компонентів термінологічного характеру: *арбітражний суд, бланкетна норма, дуалістичний федералізм, регулятивне право, слідча комісія, судовий прецедент, віче республіки, інвестиція уряду, парламент егалітарний* та ін.

2) складені терміни, компонентами яких є загальноновживані слова, що термінологізувалися: *житлова будівля, мирні збори, народне обговорення, постійне місцезнаходження, приватне життя, рідна мова, український народ, гідність особи, день юриста, ім'я громадянина* та ін.

Дослідниця С. Булик-Верхола виділені вище два типи називає відповідно «вільними сполуками», у яких кожен із компонентів – термін, та «зв'язаними сполуками», через те, що їхні компоненти, взяті ізольовано, можуть і не бути термінами, а перетворюються у них лише у поєднанні [1, с. 122].

3) складені терміни, один із компонентів яких є термінним, а інший – загальноновживаним: *багатодітна сім'я, благодійна організація, комунальні послуги, конформістська поведінка, парламентські питання, основний закон, партійний список, перехідний голос, подвійне громадянство* та ін.

Із вище наведених прикладів можна робити висновок про те, що процес переходу загальноновживаних слів у систему термінів є безперервним. Л. С. Паламарчук зазначає, що слова загального вжитку паралельно із означенням уже відомих предметів, явищ, процесів розширюють свою семантику і стають знаками нових уявлень і понять, які своєю функцією чимось нагадують звичні предмети або явища [11, с. 22].

У моделях двокомпонентних сполук більшість атрибутів представлено відносними прикметниками, які в основному є простими за структурою. Трапляються випадки й складних прикметників, напр.: *автономія національно-культурна, адміністративно-територіальний устрій, виборчо-правові спори, держава соціально-правова*, тощо.

Отже, структурно-словотвірні особливості української термінології конституційного права є одним із способів забезпечення системності в цій терміносистемі. Терміносистема конституційного права відповідно до її структури репрезентована синтетичними (однослівними) та аналітичними (кількаслівними) термінами. Кількість однокомпонентних термінів є незначною (20,7%), переважають аналітичні за структурою терміни (79,29%), які виконують номінативну функцію на рівні з однослівними термінолексемами.

Аналітичні терміни в терміносистемі конституційного права становлять суттєву більшість порівняно із синтетичними термінами. Серед аналітичних структурних типів переважають бінарні сполуки, що становлять 51,37% (1647 термінів) від загальної кількості термінів. Найбільшою є група термінів, які утворено за моделлю «прикметник + іменник» (Adj + N) – 61,56% (1014 терміни від загальної кількості двокомпонентних термінів): *адміністративна опіка, благодійна діяльність, громадська думка*. Менш поширеними групами є ті, що мають модель «іменник + іменник» (N + N) – 22,82% (376 термінів): *делегування повноважень, дія закону, звіт депутата*; та модель «іменник + прикметник» (N + Adj) – 15,48% (255 термінів): *влада державна, еліта національна, норми політичні*. Модель «дієслово + іменник» має лише один термін – *йти парами*, модель «іменник + дієслово» має термін *обов'язок трудитися*.

Література:

1. Булик-Верхола С. Структурно-граматична характеристика музичних термінів української мови / С. Булик-Верхола // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Серія «Проблеми української термінології». – 2009. – № 648. – С. 121-124.
2. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
3. Дужа-Задорожна М. Структурно-семантичні особливості терміносистеми соціальної педагогіки (на основі німецької мови) / Мирослава Дужа-Задорожна, Петро Задорожний // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2010. – № 676. – С. 98-101.
4. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : учеб. пособие / Т. Р. Кияк. – К., 1989. – 104 с.
5. Козак Л. Типи відношень у багатокомпонентних словосполученнях в українській електро-технічній термінології / Л. Козак // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Серія «Проблеми української термінології». – 2002. – № 453. – С. 250-253.
6. Ктитарова Н. Словотвірна структура слова в металургійній термінології / Н. Ктитарова // Проблеми філології та перекладу. – Дніпродзержинськ : Вісн. ДнДТУ. Філологічні науки. – 2000. – Вип. 1. – С. 25-32.
7. Локайчук С. М. Терміни-словосполучення в сучасній українській археологічній науці // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – № 1. – 2011. – С. 71-76.
8. Михайлишин Б. П. Усталеність як неодмінний показник складених термінів / Б. П. Михайлишин // Мовознавство. – 1999. – № 4-5. – С. 49-57.
9. Морозова Г. О. Формальна структура термінів акушерства та гінекології // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 24 (63), 2011 г. – № 2. – Часть 2. – С. 443-446.
10. Овсейчик С. Основні структурні моделі екологічних термінів / С. Овсейчик // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – Вип. 9. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2003. – С. 219-222.
11. Паламарчук Л. С. Українська радянська лексикографія. – К., 1978. – 39 с.
12. Шевченко М. Структурне моделювання сучасної терміносистеми українського речового права / М. Шевченко // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Серія «Проблеми української термінології». – 2004. – № 503. – С. 121-125.

Межов О. Г.,

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк

ПРОСТОРОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ У СТРУКТУРІ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ

У статті систематизовано і комплексно проаналізовано просторові детермінанти в структурі простого речення. Виділено семантичні класи. Описано центральні й периферійні морфологічні засоби вираження у зв'язку з семантичними різновидами. Простежено можливі вияви локативної транспозиції відмінків, прийменниково-відмінкових і невідмінкових форм. Установлено специфіку функціонування просторових поширювачів у комунікативних позиціях теми й реми.

Ключові слова: просторовий детермінант, предикат, локатив, відмінок, прийменник, ускладнене просте речення.

В статье систематизировано и комплексно проанализировано пространственные детерминанты в структуре простого предложения. Выделены семантические классы. Описаны центральные и периферийные морфологические средства выражения в связи с семантическими разновидностями. Прослежены возможные проявления локативной транспозиции падежей, предложно-падежных и непаядежных форм. Установлена специфика функционирования пространственных распространителей в коммуникативных позициях темы и ремы.

Ключевые слова: пространственный детерминант, предикат, локатив, падеж, предлог, осложненное простое предложение.

In the article systematization and complex analysis of locative determinante in the structure of simple sentence. The semantic classes are selected. Central and peripheral morphological facilities of expression in connection with semantic varieties are determined. Possible manifestations of locative transposition of cases, prepositional-case and no the case forms are traced. Specific of functioning of locative determinante in comounicative positions of theme and rema is set.

Key words: locative determinante, predicate, locativ, case, preposition, unelementary simple sentence.

Проблема детермінантів не має в сучасній лінгвістиці однозначного розв'язання, хоча висловлено ряд аргументованих думок на користь їх виділення як специфічних другорядних членів речення у працях Н. Ю. Шведової [13; 14], В. П. Малащенка [9], С. Д. Кацнельсона [7], Є. Крижижкової [8], А. А. Камініної [6], І. П. Распопова [10] та ін. Дослідження вітчизняних учених, зокрема І. Р. Вихованця [2], А. П. Загнітка [5], І. І. Слинька [11], М. І. Степаненка [12], які стосуються специфіки просторових детермінантів, їхнього функціонування в українській мові, все ж не дають вичерпної відповіді на важливі питання системності, визначення їхнього статусу, семантичних і структурних особливостей, встановлення класифікаційних ознак, варіативності.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз просторових детермінантів української мови, визначивши типи їхньої варіантної структури та специфіку взаємодії семантичних і формальних ознак. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: встановити диференційні ознаки просторових детермінантів; визначити їхнє місце в структурі простого речення; обґрунтувати роль прийменників і відмінкових форм у вираженні відтінків просторової семантики; виявити специфіку дериваційних процесів у системі просторових поширювачів; окреслити сукупність морфологічних варіантів просторових детермінантів; визначити їхні комунікативні варіанти.

При з'ясуванні природи детермінантів повинно йтися передусім про визначальні їхні формально-синтаксичні й семантико-синтаксичні особливості, про відмежування їх від форм, прислівний зв'язок яких зумовлюється семантико-синтаксичною валентністю предиката, а особливо від форм, що поєднані з опорним словом невалентним, вільним підрядним зв'язком. Найголовнішою ознакою детермінантів є їх вторинність, похідність, трансформаційна пов'язаність із структурою складного речення. Дериваційну базу деяких різновидів простого ускладненого речення становлять складні речення, від однієї з предикативних частин яких шляхом згорання утворюються детермінантні другорядні члени речення [4, с. 16], пор.: *На жнива Архип взявся до праці* (У.Самчук) *Коли почалися жнива, Архип взявся до праці*.

Субпозиція детермінанта як другорядного члена речення характеризується залежністю не від окремого слова, а від предикативного ядра (присудково-підметової основи речення з валентно пов'язаними з присудком другорядними членами речення або головного члена односкладного речень з його валентним потенціалом). Детермінантам притаманний слабкий підрядний зв'язок із предикативним центром, що засвідчує більшу їх синтаксичну автономність [3, с. 236]. У позиції детермінанта перебувають здебільшого прийменниково-відмінкові форми, морфологізовані прислівники і дієприслівники з адвербіальними значеннями часу, причини, мети, умови, допустовості, порівняльні тощо, які співвідносні з відповідними функціональними різновидами підрядних частин складнопідрядних речень. Це найпродуктивніша група детермінантів, що засвідчується більшою морфологічною різноманітністю їхніх форм.

У формально-синтаксичній позиції детермінантного другорядного члена речення можуть функціонувати і просторові поширювачі, які залежно від синтаксичної позиції в реченні можна поділити на вихідні (первинні) та похідні (вторинні). Первинні функціонують в семантично елементарному простому реченні та перебувають у валентній рамці предикатів стану-локативності, процесу-локативності та дії-локативності. У семантичному плані це семантими із значенням місця, напрямку руху і шляху руху. У таких конструкціях прийменники як аналітичні синтаксичні морфеми, які перебувають між предикатом і відмінковою формою, прилягають до локативних предикатів, виступаючи в ролі дієслівних постфіксів. Своєрідність похідних (вторинних) просторових компонентів полягає в їх ускладненості предикатними значеннями та функціонуванні у валентно не

передбачуваній позиції семантично неелементарного простого речення (детермінантній з формально-синтаксичного погляду, що залежить від предикативного ядра). Просторові детермінанти поєднуються з предикативним ядром речення зв'язком прилягання.

Семантичне ускладнення просторової семантики в детермінантній позиції зумовлено такими особливостями: внаслідок редукції власне-просторових (*бути, перебувати, опинитися, знаходитися*) і просторово-процесуальних (*сидіти, стояти, лежати, висіти*) предикатів дієслівний постфікс (прийменник) приєднується до локатива, надаючи йому синтаксичної автономності і збагачуючи семантичними предикатними відтінками. Утворені прийменниково-відмінкові форми з просторовим значенням у формально-синтаксичній детермінантній позиції є результатом об'єднання двох простих елементарних речень в одне просте ускладнене [2, с. 177]. Вторинні локативи з просторовими предикатними відтінками представляють вихідне елементарне просте речення у структурі ускладненого простого речення, яке звичайно виступає в початковій позиції речення, виконуючи роль детермінантного другорядного члена речення. Пор.: *Я в чужих баютах стрічаю північ...* (Б. Олійник) ← *Я був у баютах + Я стрічав північ*. Крім просторових значень, вони виражають якоюсь мірою семантико-синтаксичні відношення між елементарними простими реченнями, здебільшого темпоральні, про що свідчать трансформації: *Я в чужих баютах стрічаю північ...* (Б. Олійник) ← *Коли я був у баютах, стрічав північ*.

Перетворення аналітичних дієслівних синтаксичних морфем-постфіксів на аналітичні синтаксичні морфем-прийменники стосується лише статичного, а не динамічного різновиду локативності [1, с. 81]. Просторові прийменники статичної локалізації (контактні та дистантні) із семантично нейтралізованими місцевим, родовим та орудним відмінками передають значення місця, ускладнюючи просторові значення різними відтінками: позначають контактну внутрішню локалізацію, контактну локалізацію з поверхнею просторового орієнтира, загальну дистантну локалізацію, локалізацію за ознакою близькості щодо просторового орієнтира, локалізацію по колу, локалізацію між просторовими орієнтирами, локалізацію щодо горизонтальної або вертикальної осі, а також дистрибутивну контактну або дистантну локалізацію.

На контактну внутрішню локалізацію вказують аналітичні синтаксичні морфем-прийменники *в* з місцевим відмінком і *всередині, посеред, серед* з родовим відмінком, напр.: *У стайнях ревла прив'язана худоба, душачись у диму і згораючи живцем* (О. Гончар); *Джмелі спросоння – буц! – лобами! Попадали, ревуть в траві* (М. Вінграновський); *Раптом десь всередині будинку заграв баян і почулася пісня* (О. Гончар); *І росте посеред замку квітка, в пуп'янку закрита...* (Леся Українка); *Зголоджений, я падав серед лісу і руки дряпав об трухляві нні* (Л. Костенко); *Так! я буду крізь сльози сміятись, Серед лиха співати пісні* (Леся Українка). Значення контактної локалізації з поверхнею просторового орієнтира передають прийменники *на* з місцевим відмінком і *поверх, зверху* з родовим: *О, квіти на личеньку зразу зацвіли* (Леся Українка); *О, не словами уст, але словами рук співати будем пісню на життя порозі* (Б.-І. Антонич); *...то співають на могилі «Заповіт» у Каневі* (Д. Білоус); *Отаман Гук, ступивши на два кроки, ревнув з помосту поверх всіх голів...* (Л. Костенко); *Лижі тоді не провалюються в сніг, а легко пливуть поверх снігу* (О. Вишня). Із цими двома значеннями тісно пов'язана похідна від них семантика дистрибутивної контактної локалізації, яку окреслює прийменник *по* з місцевим відмінком, що відтворює місце на поверхні або всередині об'єкта: *...улітку рясно стелеться [барвінок] низенько по землі* (Д. Білоус); *І, поки по гаях кричить сичі, По болотах скрегочуть млосні жаби, Шепоче тьма і стогне в снах Дніпро...* (Є. Маланюк); *По зволоженій траві мигає вогонь ліхтарика, мабуть, відшукує недавні сліди* (П. Воронько); *І, як печаль одвічна, двоєдина, душа Райни плаче по церквах* (Л. Костенко).

Прийменник *поза*, рідше *за*, поєднуючись з орудним відмінком, у складі просторового детермінанта може позначати загальну зовнішню дистантну локалізацію щодо просторового орієнтира, напр.: *І, нарешті, що скажуть вони для нього, який житиме в третім тисячолітті, десь поза межами нашого буття?* (О. Гончар); *Та ні, он же кінь його поза дубами бігає* (П. Тичина); *В Тимка сипонуло морозом поза спиною* (Г. Тютюнник); *Поза княжим двором небезпека зникне* (П. Загребельний); *– То яке ти маєш право продавати такі коштовні речі поза цехом?* (Р. Іванчук); *Допізна блукали вони поза радгоспом* (О. Гончар).

Різний ступінь близькості щодо просторового орієнтира виражають прийменники *біля, коло, побіля, близько, близько від, поблизу, неподалік, неподалік від, недалеко, недалеко від, при*, з яких прийменник *біля* з родовим відмінком закріпився в граматичній системі сучасної української мови як основний засіб вираження загальної просторової близькості до предмета, а прийменник *при* з місцевим вказує на найбільшу близькість до просторового орієнтира, решта прийменників у сполученні з родовим відмінком диференціюють відтінки просторової близькості. Пор.: *Біля могили росла оденька груша-дичка* (М. Вінграновський); *Гомонить живою казкою біля школи Сад поетів* (Д. Білоус); *І купався коло млина, і лежав у піску...* (І. Драч); *На цім боці, близько мосту, важко дихав паровий млин* (А. Головка); *...троянчани не купаються навіть поблизу нього [виру] і всіляко обходять прокляте місце* (Г. Тютюнник); *Спинаються неподалік від хати голови сілради Кіндрата Яремного* (Є. Гуцало); *Тут, на станції Крести, недалеко від Пскова, він зустрів знайомого* (О. Іваненко); *А прадід купався при березі* (Ю. Яновський).

Прийменники *навколо, довкола, навкруг, довкруг, круг* з родовим відмінком, позначаючи локалізацію в просторі з усіх боків просторового орієнтира, оформлюють морфолого-синтаксичні варіанти просторового детермінанта, ускладненого семантичними відтінками орієнтації по колу, напр.: *Я дзигною крутився навколо нього, тицяючи кулаками і відскакуючи* (В. Нестайко); *Та німує хата і все довкола неї* (М. Стельмах); *В козацькому таборі, навкруг фортеці, копали щанці* (Н. Рибак); *Морозний острах торкає серце, коли вони крутяться довкруг попелища* (В. Барка); *...а далі навкруги частоколу повиростало чимале терня* (А. Чайковський); *Так, немов зійшлись усі віки, Стали округ пісні в оболоні* (Б. Олійник); *Кругом хати снують бджоли* (І. Багрянний); *Вечеряють круг столу...* (А. Головка).

Прийменники *між, поміж і проміж*, поєднуючись з родовим або орудним відмінками підкреслюють дистантну локалізацію, місце поза внутрішніми межами просторових орієнтирів: *Лисина оріонця теж між ними поблискує* (О. Гончар); *А майстер метався поміж нами, воркотів лагідненькі слова* (Г. Тютюнник); *Шепоче вітер поміж віт* (В. Сосюра); *...а проміж них виринав він раз по раз* (О.Кобилянська).

Велика група прийменників уточнюють дистантну щодо просторового орієнтира локалізацію на горизонталі або вертикалі. Порівняно з формами вертикальної локалізації форми горизонтальної локалізації членують простір більш диференційовано у значенневому плані. У рамках горизонтальної орієнтації наявні шість груп прийменників, що позначають:

а) місце перед просторовим орієнтиром та різновиди цієї локалізації (прийменники *перед, поперед, попереду, проти, навпроти, напроти, супроти, насупроти, спереду, просто*): *Перед ним поважно ступало з десяток кіз* (В. Шевчук); – *Поперед нас потяг стежку і нас піджидає* (В. Барка); *Слав він на лаві проти вікна, до покутя* (А. Головка); *Навпроти свого ліжка перебирав якісь записи Степура* (О. Гончар); *Кіннотники далеко спереду загону доспіували десяту пісню* (Ю. Яновський); *Тяжко опустився на солому й широко відкритими очима дивився просто себе, в стіну* (І. Багряний);

б) місце за просторовим орієнтиром (прийменники *за, поза, позад, позаду*): *За стіною скрипка грає* (П. Тичина); *За чорними куцями переярку підморгували вікна передмістя* (М. Бажан); *А тим часом шаланда пройшла поза купою очерету й впливла на Кардашинський лиман* (Ю. Яновський); *Надбігає до болота [гру-салка], бризкає водою з пальців позад себе через плечі* (Леся Українка); *Кричать позад нас мартини* (Ю. Яновський); *Позаду олешиківців рівно одбиває ногу ще й матроський загін* (Ю. Яновський);

в) місце з бічної сторони і поблизу просторового орієнтира (прийменники *поряд, поряд з, поруч, поруч з, обіч, обіч, побіч, побіч з, збоку, збоку від*): *Поряд нього жив другий активіст* (В. Барка); *Нащо співали в бурсі чи в архієрейськм хорі, та поряд з оцим чорнущьом дяльком ті славні півчі* (Василь Шевчук); *Більше року довелось мені працювати поруч Івана Кириловича* (В. Дрозд); – *Він стрепенувся, а Андронаті повалився обіч його на землю* (О. Кобилянська); *Обіч ганку, під вікнами, сягаючи вершками зеленого залізного даху, ярли мальви* (М.Олійник); *...а збоку мене брели сторожі моєї душі: доктор і дегенерат* (М. Хвильовий); *Трохи збоку од гурту втомленою, але сягнистою ходою йшла висока білява дівчина* (Ю. Мушкетик);

г) місце з обох боків предмета (прийменники *обабіч, обіруч, обіруч від*): *Обабіч шляху вставали височезні пожежі, на сході за Дніпром чути було далеку канонаду* (Ю. Яновський); *Обабіч шляху поле захаращене кістками спалених машин, розбитими танками кількох систем, побитими возами* (І. Багряний); *Обабіч шляху, як море, грали безкраї панські пшениці, шуміли стиха вже золотавим колосом* (Василь Шевчук); *Двоє осавулів випростались обіруч крісла, а біля входу завмерли козаки з оголеними шаблями* (Н. Рибак);

г) місце на незначній віддалі від просторового орієнтира (прийменники *осторонь, осторонь від*): *Знівечений, зажурений, мовчки опустивсь на сидіння, осторонь вікна* (О. Гончар); *Наче живі, чудно відскакували осторонь хати, клуні* (М. Стельмах); *Він показав на пагорб над шляхом, трохи осторонь од села* (П. Загребельний); *Візир... мав їсти на низенькому столику осторонь від султана* (П. Загребельний); *Марко мусив на людях триматись осторонь од нього* (Ю. Мушкетик); *Так і жив брат осторонь від людей із дружиною* (С. Склярєнко);

д) місце на близькій відстані від кінцевої частини або краю предмета (прийменники *край і кінець*): *Аби тільки ви нас чекали завжди край воріт* (Б. Олійник); *Край берега, у затишку, прив'язані човни* (Д. Білоус); *І проминає мати край дороги, сумна і чорна, – теж, як та тополя* (Л. Костенко); *Учора покрай лісу зупинились* (Л. Костенко); *Його хвиля край берега ясно так синіє* (Леся Українка); *Чиясь край шляху плаче наречена* (Л. Костенко); *Покрай лісу тємничо біліють стовбури осик та беріз* (Леся Українка); *А старий Сиваш слухав, похилившись кінець столу, про свою ганьбу від рідного сина...* (Б. Грінченко).

Морфолого-синтаксичними варіантами просторових детермінантів виступають сполуки майже всіх наведених вище прийменників горизонтальної локалізації з родовим відмінком, лише декілька прийменників (*за, поза, поряд з, поруч з, побіч з*) мають здатність поєднуватися тільки з орудним відмінком, прийменники *перед і поперед* вживаються паралельно з обома відмінками.

Просторові детермінанти з відтінками вертикальної локалізації передають лише два значення: 1) місце над просторовим орієнтиром, яке окреслюють прийменники *над, понад* з орудним відмінком, *вище, повище* з родовим відмінком; *І задзвонили над джмелями Дзвінки-дзвіночки лісові* (М. Вінграновський); *Але в цю мить Баитан жовтіє понад яром* (М. Рильський); *А вони як шалені закрутили дівчину, стрибали вище голови* (І. Багряний); *Тоді принцеса Еліза рішуче бере старого за руку повище ліктя й сильно стискає її* (В.Винниченко); 2) місце під просторовим орієнтиром, яке визначають прийменники *під, попід* з орудним, *нижче, понижче* з родовим. *Зажурився під снігом гай* (П. Тичина); *Внизу, під сріблястим крилом літака, пропливає Гобійська бура пустеля* (О. Гончар); *В піснях до бою закликаю Всіх тих, що мляві, чи недужі, Чи під укриттям сплять байдужі* (М. Вороний); *Ідемо попід густою липою квітучою* (Д. Білоус); *Нижче обійстя стриміла з землі дерев'яна подобизна того срібного хреста* (П. Загребельний); *Тимко щосили розмахнувся веслом, шмагонує старого понижче спини* (Г. Тютюнник).

Просторові детермінанти з відтінками дистрибутивної контактної або дистантної локалізації формуються прийменниками *вдовж, вздовж, вповдовж, впродовж, повздовж, подовж, поздовж, впоперек, поперек, по*, які визначають горизонтальну або вертикальну локалізацію при якійсь стороні просторового орієнтира, що має протяжність: *Жито шепче вздовж курних доріг* (А. Малишко); *...вздовж берега йому чулись голоси* (С. Склярєнко); *...копали вповдовж нього [шосе] глибокі кювети* (О. Гончар); *...поперек сідла Добриці міцно ув'язали короб...* (С. Склярєнко); *...впоперек лугу лягають валки покосів* (У. Самчук); *Впоперек доріжки білів Іванів пильовик* (В. Дрозд); *Щоб я своє добро дороге марно по шляхах розкидав?* (Л. Костенко).

Приєднання *вдовж, вздовж, вповдовж, впродовж, повздовж, подовж, поздовж* з родовим відмінком виражають контактну або дистантну локалізацію в напрямку довжини просторового орієнтира, приєднання *поперек* і *впоперек* з цим же відмінком стосуються контактної локалізації в напрямку ширини просторового орієнтира, а приєднання *по* з місцевим відмінком передає контактну локалізацію – у внутрішній частині або на поверхні просторового орієнтира. Як зазначає І. Р. Вихованець, «динамічні характеристики дистрибутивних форм не зумовлюються якістю відмінкової форми (динамічних відмінків), а пояснюються потенційною внутрішньою особливістю дистрибутивності приєднанників» [2, с.176].

За актуального членування речення просторові детермінанти, перебуваючи в початковій формально-синтаксичній позиції простого речення, виконують типову комунікативну функцію самостійної теми, напр.: *Обіч дороги / шелестіли перевиті берізою та уतिकані волошками жита* (М. Олійник). Як бачимо, суб'єкт (підмет) у таких умовах пересувається в позицію після предиката (присудка). За одночасного розміщення просторового детермінанта і суб'єкта (підмета) на початку простого ускладненого речення перед присудком виникає необхідність вирізнити актуальну значущість компонентів теми. Тоді можливі два рівні актуального членування висловлення: на першому рівні поділяємо речення на тему й рему (позначаємо однією скісною рисою), а на другому рівні комплексну тему членуємо додатково з вирізненням першої теми (детермінанта) і другої (суб'єкта), акцентуючи на актуальній значущості останньої (позначаємо двома скісними рисками), напр.: *При стежці / троянди // цвітуть* (Б. Лепкий); *Неподалік берега / ясени // розступались* (В. Дрозд); *Лише аж близько табору / старий // підбив наслідки огляду* (І. Багрянний). Зрідка просторовий детермінант стає другою темою, а суб'єкт – першою, пор.: *Троянди / при стежці // цвітуть*. Переміщення просторового детермінанта в кінець реченнєвої конструкції зумовлює їх перебування в позиції самостійної або комплексної реми, напр.: *Щебечуть солов'ї / по молодих садках* (О. Довженко).

Отже, просторові детермінанти не входять у валентну рамку локативних дієслів, утворюючись унаслідок згортання підрядних просторових частин складного речення. На їхню семантичну диференціацію впливають приєднанники, які вносять додаткові відтінки локативної семантики в сполученні з формами місцевого, родового, орудного, знахідного відмінків. За актуального членування висловлення просторові детермінанти у типових виявах виконують функцію теми. Подальші наукові розвідки в цьому плані передбачають ґрунтовний опис морфологічних і позиційних варіантів детермінантів з адвербіальними значеннями причини, часу, мети, умови тощо, що дасть змогу здійснити системний функціональний аналіз цих другорядних членів речення.

Література:

1. Вихованець І. Р. Приєднанникова система української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1980. – 286 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць : [монографія] / К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1991. – 192 с.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : Дон НУ, 2001. – 662 с.
6. Камынина А. А. О синтаксической зависимости падежем, распространяющих предложение в целом / А. А. Камынина // Исследования по современному русскому языку / под ред. Т. П. Лометева, А. А. Камыниной. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1970. – С. 73-89.
7. Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление : [монография] / С. Д. Кацнельсон. – [3-е изд., стереотип.]. – М. : УРСС, 2004. – 216 с.
8. Кржижкова Е. Адвербиальная детерминация со значением места и направления : Опыт трансформационного анализа / Е. Кржижкова // Вопр. языкознания. – 1967. – № 2. – С. 32-48.
9. Малащенко В. П. О конструктивной обязанности и факультативности детерминантов / В. П. Малащенко // Вопросы синтаксиса русского языка : [сб. науч. тр.]. – Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1978. – С. 51-61.
10. Распопов И. П. О так называемых детерминирующих членах предложения / И. П. Распопов // Вопр. языкознания. – 1972. – № 6. – С. 55-61.
11. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови : проблемні питання : [навч. посіб.] / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища шк., 1994. – 670 с.
12. Степаненко М. І. Просторові поширювачі у структурі простого речення : [монографія] / М. І. Степаненко. – Полтава : АСМІ, 2004. – 464 с.
13. Шведова Н. Ю. Существуют ли всё-таки детерминанты как самостоятельные распространители предложения? / Н. Ю. Шведова // Вопр. языкознания. – 1968. – № 2. – С. 39-50.
14. Шведова Н. Ю. К спорам о детерминантах : Обстоятельственная и обстоятельственная детерминация простого предложения / Н. Ю. Шведова // Науч. докл. высш. шк. Филол. науки. – 1973. – № 5. – С. 66-77.

Михальчук Н. О.,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ СЛОВОТВОРУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті окреслено функції суфіксів як дериваційних елементів, що зумовлюють позитивні зміни в сучасному англійському словотворі. Охарактеризовано особливості афіксального словотвору. Описано скорочення як тип словотворення.

Ключові слова: словотвір, тип словотворення, дериваційні елементи, суфікс, афіксальний словотвір, скорочення.

В статье описаны функции суффиксов как деривационных элементов, которые определяют положительные изменения в современном английском словообразовании. Дана характеристика особенностям аффиксального словообразования. Описаны сокращения как тип словообразования.

Ключевые слова: словообразование, тип словообразования, деривационные элементы, суффикс, аффиксальное словообразование, сокращение.

In this article the functions of suffixes as derivative elements of word-building were described. These derivative elements determine positive changes in modern English word-building. The peculiarities of using affixes in the process of word-building were described. Shortening as a type of word-building was described.

Key words: word-building, the type of word-building, derivative elements, a suffix, using affixes in the process of word-building, shortening.

Для постійного оновлення, збагачення і розвитку мови необхідним є безперервне поповнення її словникового запасу мовними новоутвореннями. Основними джерелами поповнення словникового складу сучасної англійської мови є різноманітні види морфологічного, синтаксичного та синтактико-морфологічного способів словотвору.

Питання словотвору неодноразово розглядалося як вітчизняними, так і зарубіжними лінгвістами, такими, як Н.М.Раєвська [4], Г.Т.Ісаєва [3], І.Р.Гальперин [1], Ю.А.Жлуктенко [2], О.Есперсен [9] та інші. Результати їх багаторічних наукових досліджень показали, що, зокрема, конверсія – це безафіксальний спосіб словотворення, де парадигма слова та його синтаксичне призначення сигналізує щодо його лексико-граматичного стану.

Хоча деякі види словотвору, зокрема, суфіксальний, на нашу думку, є недостатньою мірою проаналізованими в науковій царині. Тому метою даної статті є описати морфологічні способи словотвору в сучасній англійській мові як основні засоби поповнення сучасного словника новотворами.

Завданнями нашої статті є:

1. Окреслити функції суфіксів як дериваційних елементів, що зумовлюють позитивні зміни в сучасному англійському словотворі.
2. Охарактеризувати особливості афіксального словотвору.
3. Описати скорочення як тип словотворення.

Отже, стосовно суфіксів, вони як дериваційні елементи виконують функцію афіксальної морфеми, що знаходиться між коренем та закінченням і входить до складу основи. Не вживаючись незалежно, суфікс, проте, має семантичне навантаження, яке впливає на новотвір. Це спонукало науковців до численних класифікацій суфіксів стосовно їхнього походження, утворюваних за їх допомогою частин мови, продуктивності / непродуктивності, частоти вживання, загальних значень і, навіть, емоційного забарвлення.

Окремі морфеми можуть мати подвійну функцію – як граматичних способів творення, так і суто лексичних одиниць. Так, морфеми -ed, -er можуть виражати граматичні категорії (-ed як дієслівне закінчення минулого часу і перфекта; -er – як прикметникове закінчення вищого ступеня порівняння), і, з іншого боку, утворювати лексичні деривативи, напр.: bigoted, coloured, quick-witted; foreigner, geographer. Таким чином, різниця між закінченням і суфіксом полягає у тому, що перше виконує граматичну функцію, а в другому переважає лексичне значення. Суфіксальний дериватив – це двоморфемне слово, що вживається як ціле і граматично рівнозначне простому слову в усіх можливих синтаксичних конструкціях [4, с. 61]. Морфеми ж, що характеризуються ознаками граматичних категорій часу, числа чи відмінка, визначаються як закінчення, оскільки вони утворюють не нові слова, а лише форми слів. Суфіксальний словотвір характеризується залежно від:

- суфікса, що походить з власної мови, напр.: darkness, kindness. У цих випадках наголос новотвору не змінюється навіть у словах з трьома складами, пор.: commonness, willingness;
- запозиченого суфікса, що приєднується як до власномовних, так і запозичених коренів, не змінюючи при цьому наголосу, напр.: movable, deceivable, serviceable;
- запозиченого суфікса, що вживається з іншомовними коренями, змінюючи при цьому наголос і / або головний чи приголосний кореня, напр.: biology – biologically, China – Chinese.

Коли до запозиченого слова, утвореного за допомогою іншомовного суфікса, приєднується ще один, власномовний суфікс, таке утворення називається корелятивним [6, с. 91], напр.: president – presidency, resident – residency.

Суфіксація як спосіб словотвору є значно глобальнішим, ніж префіксація. Пропорційна частина власномовних суфіксів також є більшою, ніж серед префіксів. Це означає, що активне запозичення латинських, грецьких та французьких суфіксів не витіснило словотворчі елементи власної мови, продуктивність яких може час від часу поновлюватися, пор.: boredom, freedom, kingdom, але stardom – від іменника star «кінозірка». Спо-

стерігається і зворотний процес: наприклад, власне англійські слова *twofold*, *threefold* витісняються словами, утвореними за допомогою романського суфікса *-(b)le – double, treble*.

Підгрупи різних за походженням суфіксів можуть утворювати один клас певної частини мови. За такими спільними ознаками розрізняються групи чи класи суфіксів, що утворюють:

– назви конкретних імен, напр.: *-er: driver; -or: sailor; -ing: darling; -ee: refugee; -ice: apprentice; -ician (ian): politician, proletarian; -ist: socialist; -ite: erudite; -ian: agrarian; -ent: absolver; -ant: emigrant*. Ці іменники можна розподілити на дві підгрупи з переважаючими ознаками: а) той, що вказує на дію і б) той, що стосується її;

– назви абстрактних найменувань, напр.: *-age: bondage; -ance: alliance; -ancy: discrepancy; -ation: adoration; -ence: efficiency; -dom: officialdom; -hood: neighbourhood; -ing: gazing; -ion (tion): invention, recognition; -ism: behaviorism; -ment: betterment; -ness: bitterness; -ship: hardship; -ty: naivety;*

– певну лексико-граматичну категорію: існують, наприклад, декілька суфіксів, що утворюють іменники жіночого роду: *-ess: stewardess; -ette: usherette; -ina: regina; -ine: heroine*.

Значна кількість суфіксів надає словам емоційного забарвлення [2, с. 76]. Це, в першу чергу, суфікси, які відбивають характеристики зменшування, напр.: *-en: maiden; -et: ballet, sonnet; kin(s)* (головним чином у власних іменах): *Perkins, -let: ringlet; -ock: hillock, bullock*.

Ряд суфіксів відбиває негативні якості і ознаки речей [2, с. 83]. Однак, ця риса властива не всім утворенням, напр.: *-ard: slug-gard, drunkard*, але *placard, standard; -ster: spinster, gangster*, але *holster, lobster*.

Заслужує на увагу, нарешті, синонімія суфіксів. Семантичне накладання (*overlapping*) значень – явище у мові досить поширене, і збереження інваріанта як основного лексико-семантичного центра – носія значень кількох лексем – спостерігається серед слів із суфіксами *-an, -ese, er, -or, -ite*. Залежить це явище, головним чином, від етимології афікса. Утворення типу *doctor – physician*, крім того, що мають лише їм властиві додаткові семантичні ознаки, розрізняються за походженням суфікса. Обидва суфікси *-er* і *-an* вказують на фах. Зазначені іменники асоціюються з поняттям «лікар», проте значення іменника *doctor* за обсягом є значно ширшим – це і вчений, і лікар, а *physician* – лише той, хто практикує лікування з застосуванням препаратів і хірургії.

У вживанні прикметників з суфіксами *-ic* і *-ical* в окремих випадках діє закон лінгвістичної економії; такі терміни, як *botanical, historical, geographical* можуть вживатися у скорочених варіантах. Проте різниця у значеннях, скажімо, *geographical* і *geographic, historical* і *historic, economical* і *economic, tropical* і *tropic* зберігається, пор.: *geographic latitude – geographical science economic (based on profit) – economical (saving) person historic (making history) – historical (belonging to history) tropic parallel – tropical heat (disease, seas)*.

Більшість наукових термінів, утворених протягом новітнього часу, мають скорочену форму, напр.: *carbonic, chloric, electrolytic, magnetic*. Г.Марчанд стверджує, що широковживані слова, такі як *analytical, chemical, clinical, periodical, typical* вживаються частіше, ніж їх скорочені варіанти, проте виявляється, що окремих варіантів може й не бути – в англійській мові не існує таких прикметників, як *chemic, clinic, typic* [10, с. 75].

Подібна варіативність у вживанні слів з паралельними формами є наслідком впливу інших мов, із яких запозичено словотвірчі елементи. В ході історичного розвитку лексика обставини склалися таким чином, що основи, які сполучуються, мають лише певні афікси. Здатність основ приєднувати ті чи інші афікси називається комбінувальною. Відомим є й інший термін для цього явища – валентність. Комбінувальна здатність залежить від кількох факторів, а саме:

– певних граматичних категорій основи; окремі суфікси можуть приєднуватися, скажімо, лише до іменника (прикметника, дієслова);

– смислу (змісту) основи і суфікса; до прикметників, наприклад, що мають негативне значення;

– фонетичних особливостей основи і афікса. Так, численні суфікси потребують відповідного закінчення основи. Губні приголосні в основі, наприклад, сполучуються лише з голосним суфікса, напр.: *distance, romance*. Цікавим є той факт, що більшість суфіксів, які починаються з приголосного, не потребують кінцевого голосного основи, пор.: *kingdom, handful, motherhood, starlet, membership, gingerly, government, brightness*. Суфікс *-dons* може вживатися з обома видами основи, напр.: *earldom – boredom*, як суфікс *-some: handsome – troublesome*. Виходячи із зазначеного, можна актуалізувати закономірності та встановити межі афіксального словотвору.

Так, суфікси, що утворюють іменники, приєднуються до:

а) іменникових основ; *-dorrf: kingdom, -eer: racketeer, -ess: stewardess, -iul: handful; -hood: motherhood, -ian: proletarian, -ics: physics, -ing: motoring, -ism: protectionism, -ist: pianist, -let: piglet, -ship: membership, -y: buddy;*

б) дієслівних основ: *-er: baker, -or; exhibitor, -ar: liar;*

в) прикметникових основ: *-ness; carelessness, -ity: inability, -iso: socialism* і т.д. У свою чергу, суфікси, які утворюють дієслова, можуть приєднуватися до іменникових – *waver, flicker* – та прикметникових – *deepen, fasten* – основ.

Порівняно з іменниковими та дієслівними основами, прикметникові основи – менш численні, проте відповідний словотвір такий же активний, як і серед вищезазначених частин мови.

Етимологічні основи афіксів, як і взагалі інших слів, роблять можливим поділ їх на власномовні, що виникли і розвивалися на ґрунті національної лексики, і запозичені, які різними шляхами (війна, торгівля, подорожі, окупація, культурні зв'язки) прийшли з інших мов. Варіанти окремих афіксів можуть виникнути і розвиватися у споріднених мовах, скажімо, у германських і грецькій мовах.

У сучасній англійській мові значна кількість слів складається з різних комбінацій запозичених та власномовних морфем. Такі слова називаються гібридами [5, с. 6]. Структура гібридного слова обов'язково має один запозичений елемент – префікс, основу чи суфікс. Відповідно до цього розрізняють окремі підгрупи гібридів:

– запозичений префікс + власномовна основа, напр.: *intake;*

– власномовний префікс + запозичена основа, напр.: *unequal*; власномовна основа + запозичений суфікс, напр.: *bearable*;

– запозичена основа + власномовний суфікс, напр.: *colourful*.

Якщо гібрид складається з трьох і більше морфем, то варіативність його походження може зростати. Наприклад, у слові *unhumanistic* префікс *un-* – германського походження, корінь *hum* – латинського, суфікс *-an* – англійського, суфікс *-ist* – грецького і суфікс *ic* – також грецького.

Не менш складною є доля морфем, що утворюють науково-технічні терміни на сучасному етапі розвитку мови [8, с. 79]. Назви сучасних засобів пересування – *aircraft*, *aeroplane*, *motorcar*, *bicycle*, *locomotive* – до морфологічної структури яких входять запозичені елементи, підлягають скороченню і морфологічному перерозкладу, про що йтиметься далі. Спостерігається і лексичне явище узагальнення. У мові існують понад 2 тисячі назв, до яких входить корінь *meter* із значенням виміру. Серед них є такі, що використовуються у повсякденному вжитку – *barometer*, *chronometer*, *speedometer*; більше таких назв, що відомі лише у вузькому колі фахівців, – *plegometer*, *perimeter*, *isoperimeter*, *heliotermo-meter*. Увесь цей семантичний простір у загальноживаній мові відомий під назвою *meter* – «прибор, лічильник».

Одним з продуктивних типів словотвору є складання основ. Слово може утворюватися шляхом складання двох або більше слів. При цьому поєднуються незалежні, діючі основи, наприклад: *skid-lid* «захисний шолом водія», *aircraft* «літак», *medicare* «медична служба». Проаналізуємо, якими критеріями слід керуватися у визначенні структури наведених прикладів.

У сучасному мовознавстві форма складного слова впливає на його визначення: те, що написано разом, вважається одним словом. Але оскільки писемна мова вторинна, то і в усному мовленні мають бути критерії, за якими слід визначати тип слова. Хоча не вирізняються постійністю і лексикографічні джерела. Слово *sunflower* може писатися *sun-flower* і *sun flower*. Слово *sun-burn* означає «засмага», а *sunburn* – «сонячний опік». Не до кінця розв'язаним залишається питання про дефіс; слова, що через нього пишуться, можуть бути і складними словами, і словосполученнями.

Другий фактор, що впливає на визначення складного слова – це його значення. Якщо складне слово має одне, певне значення, що відрізняється від значення компонентів, то таке слово можна вважати окремою одиницею [7, с. 96]. Так, значення «соняшник» неможливо сформулювати з огляду на складові *sun* і *flower* слова *sunflower*. Значення слова *handful* – «пригорща» – охоплює специфічну міру, відмінну від значень слів *full* і *hand*. Фрази *tomato soup* чи *commander-in-chief* вказують на єдність значення, проте не можна з упевненістю стверджувати, що це – окремі слова. Ця особливість стосується багатьох фразеологічних одиниць, напр.: *in the least*, *to be ahead of* тощо. І навпаки, численні складні слова, що подаються як одне слово, вважаються подвійними і за формою, і за значенням, напр.: *iceberg*, *jailbird*, *lifebelt*.

Існує, нарешті, чи не найважливіша фонетична ознака, що відрізняє складне слово від словосполучення. Це – наголос. Якщо слово має один головний наголос, то його можна вважати окремим словом, напр.: *a* 'blackbird – *a* 'black 'bird, *a* 'handful – *a* 'hand 'full (of) тощо. Словосполучення, що має тенденцію до об'єднання в одне слово, може зазнати навіть фонетичних змін. Це можна побачити з прикладу злиття слів *break* і *fast*; у слові *breakfast* дифтонг [ei] звузився до звука [e]. Наведено також інші приклади: *cupboard*, *shepherd*, *twopence*.

У сучасній англійській мові складні слова або композити (*compound words*, *composites*) є наслідком продуктивного процесу словотвору. Складні слова – це такі лексичні одиниці, що складаються з двох і більше основ і вживаються як незалежні форми [4, с. 86].

Словоскладання, на думку окремих дослідників, є головним напрямом розвитку лексики мови, бо воно – найпродуктивніший тип словотвору [2; 3; 5]. Розглянемо, головним чином, активні засоби утворення композитів – шляхом поєднання двох основ.

Складні слова розподіляються наступним чином:

1. З точки зору їх приналежності до різних частин мови (функціонально). Більшість складних слів – це складні іменники і прикметники типу *aircraft*, *moonshine*, *red-headed*, *white-faced*. Складні дієслова, як правило, є наслідком подальшої деривації, тобто вони утворюються від складних іменників, що вже існують, шляхом конверсії, напр.: *to snub-nose*, *to deer-root*, *to bad-taste*. Складні прислівники і сполучники складають незначну частину із загальної кількості композитів; неологізми серед них не зустрічаються. Слова типу *inside*, *within* існують у мові протягом довгого часу.

Сутність складного слова полягає у вираженні одного поняття, хоча поєднання окремих словотворчих елементів створює додаткове лексико-семантичне значення.

«Поєднання двох слів у морфологічно ізольовану одиницю, – пише Г.Марчанд, – є однією із загальних рис мовного розвитку. Цей принцип зростає на ґрунті людської природної тенденції вбачати в речі риси ідентичності, які вже існують і, разом з тим, відрізняють один об'єкт від іншого» [10, с. 38].

Залежно від стосунків між безпосередньо складовими композитів постають такі питання першорядного значення, як різниця між типами словоскладання, відношення цілої одиниці до її складових, стосунки словосполучення і наголосу, словосполучення і правопису, співвідношення між синтаксичними комбінаціями, що не набувають статусу складного слова і є відповідними композитами.

На увагу заслуговують ще й такі факти. Значна кількість складних слів застаріла, що дає змогу окремим дослідникам вважати словоскладання непродуктивним видом словотвору. Латинська і французька мови, з яких надійшла найбільша кількість запозичень до англійської мови, не мали широкої здатності до словоскладання. Високий ступінь узуалізації (опанування) запозичень спонукав до того, що і запозичені слова почали входити до складу композитів, напр.: *treasure-minded*, *potato-head*, *simple-minded*. Окрім того, історичні факти свідчать про активність словоскладання і після визначних соціальних подій, що призвели до великої кількості запо-

зичень (норманське завоювання тощо). Головна ознака зовнішнього характеру складного слова полягає у його відокремленні від фрази; остання утворюється за певними синтаксичними правилами, тоді як складне слово має власні правила словотвору.

2. Розподіляються складні слова і відповідно до типів словотвору. Два види композиції охоплюють власне композити й ті слова, що утворені водночас за двома зразками – словоскладанням і деривацією. Останні утворення – похідного типу [4, с. 75].

Просте поєднання двох основ, що вже існують у мові, призводить до утворення власне складних слів, напр.: *academy-figure* «малюнок», *dairymaid* «доярка». Значна частина діючих композитів – це складні іменники та прикметники, напр.: *cherry-stone*, *crankshaft*, *devil-fish*, *egg-cup*; *absent-minded*, *bald-headed*, *brain-sick*, *dustproof*, *full-mouthed*. Складних дієслів порівняно з підгрупою складних іменників і прикметників значно менше, напр.: *dryclean*, *money-borrow*, *hairpin*, *quick-freeze*, *typewrite*. Серед дієслів, до того ж, багато одиниць подальшої деривації, напр.: *to weekend*, *to rock'n'roll*, *to self-love*. Композити вторинної деривації, у свою чергу, поділяються на дві підгрупи. До першої належать слова, що утворені шляхом конверсії з основ складних іменників, напр.: *to sabre-rattle* від *a sabre-rattle*, *to safety-pin* від *a safety-pin*, *to team-work* від *a team-work*. До другої підгрупи відносяться дієслова, утворені шляхом зворотного словотвору із основ складних іменників, напр.: *to atom-smash* від *an atom smasher*, *to beach-comb* від *a beach-comber*, *to cattle-deal* від *a cattle-dealer*, *to dish-wash* від *a dish-washer*.

Похідні складні слова типу *cold-hearted* та *colour-blind* також відрізняються одне від одного природою композита і зразками, за якими вони утворені [9, с. 73]. Це, зазвичай, складні прикметники, яких у сучасній англійській мові багато, особливо першого типу.

Складні прикметники типу *accomodation-free*, *brain-sick*, *brand-new*, *care-free*, *go-slow*, *life-long*, *love-sick*, *radio-active*, *red-hot*, *sky-blue* утворюються з основи іменника (рідше дієслова чи прикметника), до якої приєднується прикметник, надаючи слову усіх характерних ознак прикметника. З точки зору семантичних ознак першого компонента ці складні слова проаналізуємо далі.

Складних прикметників такого типу – напр.: *absent-minded*, *bald-headed*, *bare-footed*, *chicken-breasted*, *cold-hearted*, *even-minded*, *full-mouthed*, *hard-handed*, *ill-fated*, *large-hearted*, *lop-sided*, *nevertobe-forgotten*, *one-ideaed*, *ready-made*, *right (left)-handed*, *shorf-paid*, *single-minded*, *soft-spoken*, *two-faced*, *weak-minded* – у сучасній англійській мові досить багато. Деякі дослідники вважають цей тип складних слів найпродуктивнішим на даному етапі розвитку мови. У свою чергу, переважна частина цих композитів – похідного типу. Перша частина композита – це самостійне слово, а друга – дієприкметник; обидва, входячи до структури складного слова, втрачають свою граматичну незалежність. Основи слів відповідної фрази, як, наприклад, *ill fate*, *large heart* з додаванням суфікса *-ed* перетворюються в окреме слово, основа якого не існує поза межами композиції. Похідні композити типу *ill-fated*, *single-minded*, *right-handed* не діляться на незалежні сегменти, тому що прикметники *fated*, *minded*, *handed* у мові не існують. Суфікс *-ed* відноситься не лише до другого компонента, а до всього складного слова, визначаючи якість предмета, що навмисне проголошується. Похідні складні слова, таким чином, є наслідком двох одночасних процесів – словоскладання і деривації. До дериваційних складних слів слід віднести і похідні складні іменники, напр.: *a hold-up* від *to hold up*, *a cast-away* від *to cast away*. Конверсія у таких випадках перетворює дієслівно-прислівникові фрази у лексичні одиниці.

Ще одним типом словотворення сучасної англійської мови є скорочення. Скорочення – це частина слова, що вживається після втрати його окремих елементів. Пропущення якоїсь певної частини слова походить від явища узагальнення і відноситься до факторів мовної економії. Давність скорочення як мовного явища простежується від перших алфавітів (як, наприклад, піктографічне письмо), різних позначень узагальнюючого типу (скорочення у вигляді арабських та римських цифр), титулів у слов'янських мовах, де титули замінювали літеру чи склад.

Скорочення – це, у першу чергу, узагальнення. Для повної форми слова чи словосполучення, які мають скорочений вигляд, обов'язковими були висока частотність та популярність вживання, або й складність структури тощо. Більшість скорочень, які ми вживаємо, утворені від певних аналогій, добре знайомих мовцям. Скорочення в усному мовленні (*clipping*) – це усичення або пропущення частини морфемного складу слова. Таке явище з'явилося на початку новоанглійського періоду і набуло особливого значення у XX ст. Усні скорочення почали активізуватися з розвитком друку. Значний внесок у цю справу зробили Д.Чосер та інші діячі Відродження. Спочатку скорочувались власні імена – *Ben* від *Benjamin*, *Bob* від *Robert*, *Nick* від *Nicholas*, *Pete* від *Peter*, *Teddy* від *Theodore* і т.ін. У новітній час виникли такі скорочення, як *ad* – *address*, *advertisement*, *dad* – *daddy (father)*; *to dub* – *to double*; *telly* – *television set*; *stud* – *student*; *bus* – *autobus*; *phone* – *telephone*.

Скорочення в усному мовленні завжди співіснують поряд з повними формами, напр.: *doc* – *doctor*, *prof* – *professor*, *sis* – *sister*, *mike* – *microphone*. Відрізняє їх лише стилістичне та емоційне забарвлення, значення якого зростає в усній мові. Співвіднесеність між скороченням і повною формою може порушуватися лише в поодиноких випадках: *doc*, наприклад, може означати і лікаря (звідки, власне, скорочення і походить), і власника вченого ступеня, доктора наук – тут спостерігається звичайне явище полісемії внаслідок збігу морфологічних форм [7, с. 64]. Скорочення *cab* у сучасному значенні «таксі» походить від слова *cabriolet*. Семантичне розходження у цьому випадку – діахронного порядку; *кабриолет* виник у часи, коли не існувало двигуна внутрішнього-згорання, проте на ньому також можна було пересуватися за плату.

Скорочення до певної міри – це редукція слова до однієї з його частин, причому повна форма може втрачати початок, середину або кінець [2]. Нові утворення здатні вживатися як вільні форми, набуваючи при цьому граматичних категорій. Іменникові скорочення вживаються у множині – *profs*, *docs*, набувають закінчення родового відмінка – *prof's explanation*, *dad's chair*. У процесі конверсії скорочення усного типу, звичайно, перетворюються у дієслова, напр.: *to phone*, *to cab*, *to fancy*. Шляхом деривації чи словоскладання скорочення можуть утворювати неологізми, напр.: *mod cons* (*modern conveniences*), *telecom* (*telecommunication*).

У разі скорочення нові форми належать, звичайно, до тієї ж частини мови, до якої відноситься і прототип. Переважна частина скорочень – іменники і прикметники, причому прикметники зустрічаються значно рідше. Серед прикметників-скорочень можна назвати *civv* – *civil* «громадянський», *nogo* – *no good one* «поганий», *prer* *preparatory* «підготовчий». Дієслова-скорочення – це або діяхронні утворення типу *to mend* – *to amend*, *to tend* – *to attend*, або скорочення конвертивного походження, напр.: *to cruit* від *recruit* «провадити набір до армії», *to flak* (від німецького «стріляти із зенітки»), *to phone*, *to taxi*.

Щодо форми скороченої частини розрізняємо три типи скорочень: кінцеве (апокопу), серединне (синкопу) і початкове (афезу) [9, с. 73].

Серед наведених типів переважає апокопа, особливо в англійській мові, де наголос падає, головним чином, на перший склад, напр.: *cap* – *captain* «капітан», *lino* – *linotype* «лінотип», *stip* – *stipend* «стипендія». Інколи наголос не є перешкодою для апокопи, особливо коли скорочуються запозичення, напр.: *gym* – *gymnasium*, *lab* – *laboratory*.

Менш численні скорочення – ті, в яких залишається кінцева частина відповідного прототипу, напр.: *fend* – *defend*, *story* – *history*, *cruit* – *recruit*, *chute* – *parachute*. Цей тип скорочення супроводжується ґрунтовною зміною лексико-семантичного наповнення для випадків діяхронного плану і набуттям нового емоційного забарвлення у синхронному плані.

Скорочення, у яких спрощується серединна частина форми, складають слова, що зберігають кінцевий приголосний, напр.: *cons* – *conveniences*, *maths* – *mathematics*, *specs* – *spectacles*, *gent's* – *gentlemen's (room)*. Синкопа може виникати внаслідок поетичного ритму, напр.: *ma'am* – *madam*, *o'er* – *over*.

Коли спрощуються початкові і кінцеві частини прототипу, утворюються скорочення з однією серединною частиною, напр.: *encyclopaedia*, *flu* – *influenza*, *fridge* – *refrigerator*. Вживана частина прототипу – це, зазвичай, його наголошена частина, яка типова лише для розмовної мови.

В англійській мові є зовсім нечисленні випадки скорочень-комполітів та скорочень на рівні фрази. Це явище є характерним лише для останніх десятиріч ХХ ст. і межує з утвореннями римованого типу, напр.: *hi-fi* – *high fidelity* «високонадійний», *hospron* – *hospital squadron* «госпітальний підрозділ», *mod cons* – *modern conveniences* «сучасні комунальні зручності», *non-com* – *non-commissioned (officer)* «нештатний (офіцер)», *sci-fic* – *scientific fiction* «науково-популярна проза», *Pan-Am* – *Pan-American* «пан-американський (канал, авіалінія)» тощо.

Стилістично скорочення належать до різних розмовних і писемних стилів – побутового, військового, газетного, спортивного. Часто скорочуються слова дитячої лексики, напр.: *dad*, *mom*, *sis*, *gran*, *granny*. Існує до певної міри взаємопроникнення цих стилів, проте воно різне в різних прошарках лексики. Так, скорочення в галузі дитячої лексики не виходять за межі домашнього побуту, шкільні і студентські скорочення популярні в навчальних закладах. Військові скорочення, навпаки, виходять за межі казарми і полігону, а газетярські спостерігаються на всіх рівнях усного мовлення [8, с. 166].

У ХХ ст. численні назви офіційного характеру, особливо назви міжнародних організацій (соціальних, урядових, промислових, торговельних, військових) часто скорочуються. Явище викликано складністю і синтаксичною розгалуженістю самих назв, напр.: *ABC* – *Argentina, Brazil and Chile*, *AC* – *Army Corps* «армійський корпус», *BP* – *British Petroleum*, *CIA* – *Central Intelligence Agency*, *EEC* – *European Economic Community* «Європейська економічна спілка», *TUC* – *Trade Union Council* «рада профспілок» тощо. Слова, що утворені від початкових літер, називаються акронімами.

Службові слова, як правило, не скорочуються, за винятком сполучника *and*, що зводиться до позначення *&*. Прийменники в абрєвіатурах, загалом, зберігаються, напр.: *C-in-C* – *commander-in-;* *chief*, *c-to-c* – *centre to centre*.

Крім цих скорочень в англійській мові є утворення, до складу яких входять перший компонент, кінцева частина якого спрощена, і другий компонент із спрощеним початком. Це – скорочення, що мають назви «бленд», «фузія» або «портйанто»; останній термін належить англійському вченому-математику і письменнику Льюїсу Керроллу, автору книг «Аліса у країні див» та «Крізь люстерко» [6, с. 91].

Отже, морфологічні способи словотвору відзначаються високою словотворчою активністю. Особливо слід наголосити на продуктивності таких процесів, як афіксація, складання основ та скорочення. Зміна наголосу, чергування звуків, редуплікація, зворотній словотвір та бленд на сучасному етапі розвитку англійської мови хоча й дещо втратили своєї актуальності, але цікавлять дослідників-філологів, і тому вивченням цих проблем слід займатися спеціально, і результати цієї роботи будуть висвітлені в наступних наших публікаціях.

Література:

1. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М., 1958. – 332 с.
2. Жлуктенко Ю. А. Конверсія в сучасній англійській мові як морфологічно-синтаксичний спосіб словотворення. Питання мовознавства / Ю. А. Жлуктенко. – К., 1958. – 250 с.
3. Ісаєва Г. Т. Утворення дієслів-конденсатів способом основоскладання як результат мовної економії / Г. Т. Ісаєва // Іноземна філологія. – К., 1965. – Вип. 2. – С. 50-55.
4. Раєвська Н. М. English lexicology / Н. М. Раєвська. – К. : Вища школа, 1971. – 94 с.
5. Царев П. В. Транспозиція в англійском словообразованні / П. В. Царев // Иностр. яз. в шк. – 1984. – № 5. – С. 6-10.
6. Barder Ch. Linguistic change in present-day English / Ch. Barder. – London, 1964. – 91 p.
7. Benvenist E. English lexicology / E. Benvenist. – Moscow : Prosveshchenie, 1975. – 242 p.
8. Ginzburg R. S. A course in modern English lexicology / R. S. Ginzburg. – М., 1966. – Р. 166.
9. Jespersen O. Essentials of English Grammar / O. Jespersen. – London, 1956. – 73 p.
10. Marchand H. Word-building in the English language / H. Marchand. – Cambridge : Cambridge University Press, 1980. – 293 p.

Мігорян О. В.,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці

ДИНАМІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ГРУП ДІЄСЛІВНИХ ТВІРНИХ ОСНОВ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ПОХІДНИХ В МЕЖАХ ОНОМАСІОЛОГІЧНИХ КАТЕГОРІЙ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті зроблено спробу простежити динаміку реалій навколишнього світу, виражених дієслівними твірними основами префіксальних похідних, які приймали участь в утворенні ономазіологічних категорій упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови. Комбінація діахронного та синхронного підходів у дослідженні пояснює причини формування системи явищ, характерних для кожної окремої ономазіологічної категорії.

Ключові слова: префіксальна структурно-семантична модель, динаміка, дієслівна твірна основа, ономазіологічна категорія.

В статье сделана попытка исследовать динамику реалий окружающей среды, выраженных глагольными основами префиксальных производных, которые участвовали в формировании ономазиологических категорий на протяжении четырех периодов развития английского языка. Комбинация диахронного и синхронного подходов в исследовании производных объясняет причины формирования системы явлений характерных для каждой отдельной ономазиологической категории.

Ключевые слова: префиксальная структурно-семантическая модель, динамика, глагольная производная основа, ономазиологическая категория.

The article presents an attempt to investigate the dynamic of environment realias expressed by verbal basis of prefixal derivatives, which took part in the onomasiological categories formation during four periods of the English language development. Combination of diachronic and synchronous approaches in the research of the derivatives explains the reasons of the formation of phenomena system typical for every separate onomasiological category.

Key Words: prefixal structural and semantic pattern, dynamics, verbal derivative bases, onomasiological category.

Актуальною проблемою сучасної лінгвістики є вивчення сутнісного підходу до розгляду мовних об'єктів і явищ, що є основним предметом дослідження таких теоретичних дисциплін як ономазіологія та теорія номінації. Аналіз співвідношення двох типів структур – ономазіологічної та мовної (формально-семантичної) «означає передовсім аналіз співвідношення початкових значень мотивуючих одиниць і використаного формального засобу зі значенням результативності» [3, с. 266].

Сьогодні на порядок денний чимраз виразніше ставляться питання, пов'язані з апробацією та знаходженням нових шляхів дослідження дериваційної семантики в межах префіксально-ономазіологічних категорій у зв'язку з широким запровадженням елементів формально-семантичного моделювання й корпусного аналізу. Дослідження процесу розширення лексичного складу словотвірними засобами у галузі дериватології та ономазіології займалися такі лінгвісти як [1; 2; 3; 4; 5]. Однак дериваційно-ономазіологічний аспект розвитку префіксального словотворення, незважаючи на його важливість для збагачення словникового складу сучасної англійської мови, донині залишається найменш висвітленим у науковій літературі та лексикографічній практиці.

Метою нашого дослідження є опис розвитку дериваційно-семантичних характеристик віддієслівних префіксальних похідних, які функціонували у межах ономазіологічних категорій протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови.

Для проведення наукового аналізу досліджуваних одиниць нами встановлено інвентар префіксальних одиниць та ЛСГ префіксально-ономазіологічних категорій у кожному з періодів. У статті виділено 9 ЛСГ твірних основ (ТО), запропоновані П.П. Литвиновим [4]: 1) фазові дієслова (V₁); 2) дієслова руху (V₂); 3) дієслова наявності (V₃); 4) дієслова місцезнаходження (V₄); 5) дієслова буття (V₅); 6) дієслова вираження почуттів (V₆); 7) дієслова інтелектуальної діяльності (V₇); 8) дієслова фізичної діяльності (V₈); 9) дієслова спілкування (V₉).

Для визначення ядра та периферії ЛСГ віддієслівних префіксальних похідних, які беруть участь у формуванні ономазіологічних категорій, скористаємося системою обчислення, яку запропонувала Є.І. Гороть: до ядра належать ЛСГ, що складають 75% (±5%) усього масиву зафіксованих концептів, основний склад (разом із ядром) охоплює 90% (±5%) досліджуваного масиву; інші розглядаються, як периферійні [1, с. 134].

Ядровими ЛСГ ономазіологічної категорії локативності (**ОКЛ**) у давньоанглійській мові є ЛСГ вербальних ТО зі значенням «рух», «робочі операції» та «спілкування/відносини»; вони складають 75% усіх значень. Центрові значення руху, ручної праці та спілкування цього періоду вказують на таку характеристику бачення світу тогочасними людьми, як примітивні базові поняття їхнього суспільного життя, дії, способи переміщення та стосунки між ними. Такі смислові компоненти ядра залишилися у ранньоніовоанглійській – 65% та новоанглійській – 74% мовах. Єдина відмінність полягала в тому, що для давньоанглійської **ОКЛ** найбільш репрезентативною ЛСГ була ЛСГ V₂, тоді як у ранньоніовоанглійській та новоанглійській **ОКЛ** такою ЛСГ є V₈, кількість похідних від якої значно збільшилася у середньоанглійській мові.

Аналіз префіксальних дієслівних похідних середньоанглійської **ОКЛ** показав, що ядровими ЛСГ вербальних ТО є тільки ЛСГ на позначення «робочі операції» та «рух», у зв'язку зі збільшенням префіксальних похідних, утворених із участю ЛСГ «робочі операції» – 71%. Таке збільшення префіксальних похідних цієї ЛСГ зумовлений необхідністю позначення різних видів фізичної діяльності під час бурхливого розвитку ремісництва у середньоанглійському періоді, а їхній стабільний ріст у ранньоніовоанглійській та новоанглійській **ОКЛ** свідчить про розширення кола понять, що стосуються позначення зазначеної діяльності разом із засто-

суванням різних технічних засобів. Відповідно до нашого дослідження логічно припустити, що значення локативності в подальшому розвитку англійської мови будуть набувати префіксальні похідні від ЛСГ дієслівних ТО «робочі операції». Наприклад: *to throughcut – prorізати* наскрізь (V₈).

Менш репрезентативними є об'єкти навколишнього середовища, позначені давньоанглійськими префіксами **ОКЛ**, що складаються з ЛСГ зі значенням «наявність», «місцезнаходження» та «буття» – 17%. Перехід із ядра середньоанглійської **ОКЛ** ЛСГ на позначення «спілкування/стосунки» в основний склад зумовили перехід менш репрезентативних ЛСГ дієслівних ТО у периферію. Цьому також сприяло зменшення реалізації ЛСГ дієслівних ТО на позначення «наявності» й «буття» та відповідно збільшення «інтелектуальної діяльності». Тому основний склад середньоанглійської **ОКЛ** включає ЛСГ вербальних ТО на позначення: «спілкування/стосунки», «місцезнаходження», «інтелектуальної діяльності» – 21%. До зазначених вище компонентів основного складу в ранньонovoанглійській та новоанглійській **ОКЛ** додалася ще ЛСГ на позначення «буття». Це зумовлено збільшенням її репрезентації префіксальними похідними у цій категорії. Наприклад, *to introspect – вдивлятися* (V₇);

Найменш притаманний індекс локативності у давньоанглійській мові для вербальних ТО на позначення ЛСГ таких більш абстрагованих понять, як «стан» та «інтелектуальна діяльність» – 8%. Як уже було зазначено вище, зміни кількості префіксальних похідних, утворених з участю вербальних ТО на позначення ЛСГ: «мислення», «наявності» та «буття» зумовили і зміни на периферії середньоанглійської **ОКЛ**. До периферійних ЛСГ на позначення «стану» переходять з основного складу ЛСГ на позначення «наявності» та «буття». Периферія цього періоду складає 8%. Єдиною відмінністю серед периферійних груп **ОКЛ** у ранньонovoанглійській та новоанглійській мовах є перехід ЛСГ на позначення «буття» в основний склад, у зв'язку зі збільшенням кількості її префіксальних похідних. Так, периферія **ОКЛ** цих періодів включає ЛСГ на позначення «стану», «почуття» та «наявності» і складає відповідно 5%.

Категорія фазовості (далі – **КФ**) характеризується також наявністю всіх виділених нами 9 ЛСГ ТО, що свідчить про те, що явища навколишнього середовища активно набувають характеристик фазовості. Ядро ЛСГ ТО префіксальних похідних **КФ** протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови звузилося, і в останні два періоди його складники зазнали значних змін, і тільки дві ЛСГ ТО залишилися незмінними, до яких належать ЛСГ V₉ та V₈. У давньоанглійській мові до ядрових груп входили також ЛСГ V₂ та V₅, які у середньоанглійській залишилися в основному складі, однак втратили статус ядрових. У ранньонovoанглійській період ядро **ОКФ** поповнилося ЛСГ V₇ замість 2 ЛСГ, які вийшли з нього у попередньому періоді. У новоанглійській мові склад ядра залишився незмінним. Звуження ядра до 2 ЛСГ – V₉ і V₈, які витіснили інші дві групи до основного складу та поява лише однієї ЛСГ V₇, відбулося через зменшення похідних у цих групах. Наприклад, *to remount – знову піднятися* (V₂).

Основний склад ЛСГ ТО **КФ** протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови розширюється і замінює одні складники іншими. Найбільш кардинальні зміни відбуваються у середньоанглійській мові, коли простежується розширення основного складу та заміна одних компонентів іншими. Так, у давньоанглійській мові до основного складу входили ЛСГ V₄ і V₇, тоді як у середньоанглійській він розширився за рахунок ЛСГ V₅ та V₆, які були ядровими у попередньому періоді і замінили ЛСГ V₄, що стала периферійною. У ранньонovoанглійській мові збереглася однакова кількісна репрезентація основного складу, хоча відбулася заміна одних ЛСГ на інші: ЛСГ V₇, яка стала ядровою, замінила ЛСГ V₆, що у попередні періоди належала до периферії, а решта ЛСГ залишилися без змін. У новоанглійській мові не було виявлено ніяких відмінностей від попереднього періоду. Наприклад, *to postexist – існувати нісля* (V₅).

Периферія **КФ** характеризується незначною зміною кількості ЛСГ, тобто вони не зазнали ні розширення, ні звуження. Значні зміни, однак, простежуються в інвентарі ЛСГ, які варіювалися у зв'язку з переходом одних ЛСГ у ядро та основний склад, а інших, навпаки – у периферію з ядра та основного складу. Постійно периферійними ЛСГ протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови залишалися ЛСГ V₃ та ЛСГ V₁. У давньоанглійській та середньоанглійській мовах до неї належала також ЛСГ V₆, яка згодом увійшла до основного складу. З основного складу у середньоанглійській мові до периферії відійшла ЛСГ V₄, яка і залишилася у цьому статусі у ранньонovoанглійському та новоанглійському періодах. Наприклад, *to astellan – оцінювати вперше* (V₄).

Широке коло фрагментів навколишнього світу піддається категоризації зі значенням оцінки. Усі 9 ЛСГ, виокремлені в нашому дослідженні, характерні для ономазіологічної категорії оцінки (**ОКО**). Аналіз динаміки реалізації ЛСГ у межах **ОКО** продемонстрував, що ядро **ОКО** протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови не зазнало значних змін. Тільки у ранньонovoанглійській мові відбулася заміна одного ядрового елемента іншим. Так, ядро у давньоанглійській та середньоанглійській мовах формувалося за участю: V₈, V₉, V₂, V₆, і тільки у ранньонovoанглійській мові ЛСГ V₆ відійшла до основного складу, а її місце зайняла V₅. Натомість елементи основного складу **ОКО** протягом чотирьох часових відрізків розвитку англійської мови постійно варіювали, незмінною залишалася лише одна ЛСГ – V₇. І тільки у ранньонovoанглійській період сформувався незмінний основний склад. Так, у давньоанглійській мові поряд із ЛСГ V₇ до основного складу входили V₅ та V₄. У середньоанглійській період ЛСГ V₄ була витіснена на периферію, а у ранньонovoанглійській період ЛСГ V₅ стала ядровою й витіснила ЛСГ V₆ в основний склад, а та, у свою чергу, витіснила ЛСГ V₃ знову на периферію. Отже, основний склад **ОКО** у ранньонovoанглійській мові був сформований з 2 ЛСГ (V₇ та V₆) і залишився незмінним у наступному періоді. Наприклад, *to pregraviate – притягувати сильніше* (V₈), *to forsluggen – ігнорувати/повністю не звертати увагу* (V₇).

Периферія **ОКО** протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови варіювала у трьох перших періодах і остаточно сформувалася у ранньонovoанглійській мові. Єдиним її незмінним компонентом у динамічному

процесі формування **ОКО** є ЛСГ V₁. У середньоанглійському періоді ЛСГ V₃ з периферії, на якій вона знаходилася у давньоанглійській мові, перейшла до основного складу й витіснила на периферію ЛСГ V₄. Проте вона знову була витіснена на периферію ЛСГ V₆ у ранньоніовоанглійській мові. Тому в наступні два періоди (ранньоніовоанглійський та новоанглійський) периферія **ОКО** репрезентується ЛСГ V₁, ЛСГ V₃ та ЛСГ V₄.

Ядровими групами оноамасіологічної категорії контрарності (**ОККн**) упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови виявилися: V₉, V₈, до яких у середньоанглійській мові приєдналися V₇ і витіснена у ранньоніовоанглійській V₆. Компоненти основного складу цієї категорії кожного періоду змінювалися. Так, у давньоанглійській мові вони охоплювали: V₆, V₂, у середньоанглійській V₄ витіснила V₂ з основного складу, у ранньоніовоанглійській V₆ перейшла до ядра, а V₅ витіснила V₄ на периферію. Упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови до периферії належали V₃ і V₁. До неї у давньоанглійській мові також уходили: V₇, V₅, V₄. Однак уже у середньоанглійському періоді V₇ стала ядровою групою, а V₄ витіснила з основного складу V₂ на периферію, у ранньоніовоанглійській мові це саме зробила V₅ щодо V₄. Наприклад, *to instop – риптовно зупинитися* (V₁).

Віддієслівні префіксальні похідні значно менш характерні для оноамасіологічної категорії каузативності (**ОККз**), ніж для **ОКЛ**, **ОКФ**, **ОКО**, **ОККн**. Відповідно, фрагменти навколишнього світу, відображені дієслівними лексичними одиницями, які можуть підлягати цьому типу категоризації, репрезентовані тільки 7-ма ЛСГ з 9-ти нами встановленими: дієслова на позначення: «руху», «наявності», «місцезнаходження», «буття», «інтелектуальна діяльність», «дії», «спілкування». Причому префіксальні дієслова на позначення «наявності» почали класифікуватися в **ОККз**, тільки починаючи з середньоанглійського періоду. Такі ЛСГ, як «фазові дієслова» та «почуття» взагалі не підлягають цій категоризації.

Протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови ядро **ОККз** зазнало помітних змін у кількісній репрезентації своїх компонентів. Єдина група, яка входила до нього протягом усього зазначеного часу, є ЛСГ V₂. Решта компонентів супроводжувалися змінами. У давньоанглійській мові вона була представлена, крім V₂, ще V₅ та V₆. У середньоанглійській мові ЛСГ V₆ переходить до основного складу, а ядровою стає ЛСГ V₈. Наступних змін ядро **ОККз** зазнає аж у новоанглійський період, коли ЛСГ V₅ переходить до основного складу, а ядровою стає ЛСГ V₇. Наприклад, *to geblæcan – стаму блідим* (V₅).

Давньоанглійський основний склад цієї **ОККз** повністю відрізняється від новоанглійського. У давньоанглійській мові він включав тільки одну ЛСГ V₈, а у середньоанглійській період був представлений зовсім іншими ЛСГ: V₆, яка перейшла до нього з ядра, та V₉ – з периферії і продовжувала його утворювати аж до новоанглійського періоду. У ранньоніовоанглійській мові його компоненти продовжували змінюватися, внаслідок чого V₆ стала периферійною групою, а V₇ почала формувати основний склад. У новоанглійській мові до основного складу з ядра перейшла і V₅. Наприклад, *to bīchaunten – зачаровувати* (V₉).

Периферійні групи також варіювалися протягом чотирьох періодів розвитку англійської мови. Єдиною периферійною групою, яка жодного разу не змінювала свого статусу, є ЛСГ V₄. У давньоанглійській мові периферія охоплювала: V₄, V₉ та V₇, у середньоанглійській – V₃, яка так і залишилася периферійною до новоанглійського періоду, а V₉ почала входити до основного складу. ЛСГ ранньоніовоанглійської мови залишилися незмінними і у новоанглійському періоді. Так, у ранньоніовоанглійській мові до периферії відійшла ЛСГ V₆, а ЛСГ V₇ почала формувати основний склад. Наприклад, *to denull – обнулити* (V₃).

Значення соціативності упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови репрезентовано всіма ЛСГ дієслівних ТО, крім ЛСГ на позначення «фазових дієслів». ЛСГ на позначення «буття» та «наявності» не набували цього значення у середньоанглійській мові, однак представляли його вже у ранньоніовоанглійському періоді.

Упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови ядро оноамасіологічної категорії соціативності (**ОКС**) складають: ЛСГ V₈ і V₉, а також V₂, яка перейшла до основного складу у середньоанглійській мові та знову стала ядровою у ранньоніовоанглійській. До ядра у давньоанглійській мові також входили V₆ і V₇, які згодом перейшли до основного складу. Отже, у ядрі зменшилася кількість компонентів за рахунок розширення словотвірного потенціалу одних ЛСГ та його звуження в інших. Наприклад, *to convocare – закликати разом* (V₉). Основний склад ТО упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови зазнав повністю зміни його компонентів без кількісного розширення. Так, у давньоанглійській мові до нього належала V₅, у середньоанглійській вона була витіснена на периферію V₂, у ранньоніовоанглійській мові V₂ набула поширення і стала ядровою, а її місце зайняли V₆ і V₇. Наприклад, *to gescnuwian – дізнаватися разом* (V₇). У давньоанглійській мові периферійною групою зафіксовано V₄ і V₃, які у середньоанглійській мові взагалі перестали утворювати **ОКС**. Периферія **ОКС** також зазнала розширення. У давньоанглійській мові вона складалася з V₄, V₃, у середньоанглійській розширилася за допомогою ядрових V₆ і V₇. У ранньоніовоанглійському періоді майже всі її компоненти знову змінюються: до незмінної периферійної V₄ знову приєднуються V₃ і V₅, які вийшли з ужитку в середньоанглійській мові; словотвірний потенціал V₆ і V₇ зазнає незначного розширення, і вони перестають бути периферійними, переходячи до основного складу. Наприклад, *to efensargian – снівпереживати* (V₆).

Упродовж чотирьох періодів розвитку англійської мови значення категорії заперечення (**ОКЗ**) набувається невеликою кількістю ЛСГ дієслівних ТО, які відображають явища навколишнього світу: ЛСГ на позначення «руху», та «виконання дій». Нами також були виявлені ЛСГ дієслівних ТО, яким надавалося значення заперечення протягом одного або двох етапів у розвитку англійської мови: ЛСГ на позначення «спілкування» – у давньоанглійській та ранньоніовоанглійській мовах, ЛСГ на позначення «місцезнаходження», «інтелектуальної діяльності», «почуттів» – у середньоанглійській. Невелика кількість ЛСГ, які беруть участь в утворенні **ОКЗ**, не дає змоги встановити ядро, основний склад та периферію цієї категорії. Наприклад, *to mishopien – не надіятися* (V₆).

Значенням партитивності (ОКП) репрезентується участю п'яти ЛСГ в утворенні префіксальних похідних із дев'яти. ЛСГ ТО дієслів на позначення «інтелектуальної діяльності», «фізичної діяльності» та «спілкування» характерні для цієї категорії, починаючи вже з давньоанглійської мови і до сьогодні. Ще одна ЛСГ ТО дієслів на позначення «руху» характеризувалася значеннями ОКП тільки у перші два періоди розвитку англійської мови: давньоанглійський та середньоанглійський. Невелика кількість префіксальних похідних, утворених ЛСГ ТО за допомогою префіксів ОКП, є недостатньою для визначення показників ядра, основного складу та периферії для цієї категорії. Наприклад, *to totasen – розірвати на шматки* (V⁹).

Отже, інвентар ЛСГ у межах кожної префіксальної ономазіологічної категорії варіює від найбільш до найменш репрезентативних. Упродовж усіх чотирьох періодів розвитку англійської мови до активних ЛСГ у межах дієслівних ТО, які формують ОКЛ, ОКФ, ОККн, ОКО, ОККз, ОКС, ОКЗ, ОКП, належать дієслова на позначення: «руху»; «почуттів»; «буття»; «інтелектуальної діяльності»; «фізичної діяльності»; «спілкування». Вони, як правило, формують ядро ОК або входять до її основного складу. Решта дієслівних ТО охоплюють: «фазові дієслова»; «дієслова наявності та місцезнаходження», що не беруть активної участі в формуванні префіксально-ономазіологічної категорії. Перспективою подальшого наукового пошуку з обраної у роботі проблематики може бути дослідження дериваційно-ономазіологічної динаміки сполучуваності компонентів структурно-семантичних моделей у відад'єктивних та відадвербіальних префіксальних похідних як в англійській, так і в інших мовах.

Література:

1. Гороть Е. И. Изоморфные и отличительные черты в распределении по частоте грамматических форм имен существительных ДЕНЬ, НОЧЬ, УТРО, ВЕЧЕР / Е. И. Гороть // Статистическая лексикография и учебный процесс : сб. научных трудов. – К. : КГПИИЯ, 1990. – С. 133-138.
2. Земская Е. А. Язык как деятельность: Морфема. Слово. Речь / Е. А. Земская. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 688 с.
3. Кацнельсон С. Д. Общее и типологическое языкознание / С. Д. Кацнельсон. – М. : URSS. ЛИБРОКОМ, 2010. – 344 с.
4. Литвинов П. П. Англо-русский и русско-английский синонимический словарь / П. П. Литвинов. – М. : Астрель : АСТ, 2007. – 379 с.
5. Полужин М. М. Диахронно-семантический аспект префиксального словообразования в английском языке : автореф. дис. на соиск. учен. степ. док. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / М. М. Полужин. – М., 1992. – 42 с.

Мясоєдова С. В., Попова Н. О.,

Національний університет «Юридична академія України імені Я. Мудрого», м.Харків

ПИТАЛЬНА ФОРМА ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК НЕПРЯМИЙ СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ СПОНУКАННЯ

У статті проведений аналіз структурних, а також лексико-семантичних особливостей питально-спонукальних висловлювань сучасної української мови. Встановлено, що питально-заперечна форма висловлення, взаємодіючи з різними способами й часовими формами, а також формами інфінітива, послуговує формуванню спонукальної семантики. З'ясовано вплив прагматичних чинників на формування спонукального значення питальних речень.

Ключові слова: непрямі спонукальні висловлення, питально-заперечна форма, прагматичні чинники, спонукальна сила.

В статье проведен анализ структурных, а также лексико-семантических особенностей вопросительно-побудительных высказываний современного украинского языка. Установлено, что вопросительно-отрицательная форма высказывания, взаимодействуя с разными формами времени и наклонения, а также с формами инфинитива, служит формированию побудительного значения вопросительных предложений. Выявлено влияние прагматических факторов на формирование побудительного значения вопросительных предложений.

Ключевые слова: косвенные побудительные высказывания, вопросительно-отрицательная форма, прагматические факторы, побудительная сила.

In the article the research of peculiarities of the structure as well as lexical and semantic peculiarities of the interrogative imperative utterances of the modern Ukrainian language has been made. The analysis has revealed that the interrogative negative form of an utterance in conjunction of particular tense and mood forms as well as the infinitives helps to create the imperative meaning of an interrogative sentence. The influence of the pragmatic factors on forming illocutive meaning of interrogative sentences have been studied.

Key Words: Indirect Illocutive Utterances, interrogative negative form, pragmatic factors, illocutive force.

Серед різних засобів вираження спонукальності, які не пов'язані із вживанням спеціально призначених для цього імперативних дієслівних форм, особливо вирізняються питально-спонукальні речення – завдяки їх об'єктивній складності. Той факт, що спонукального значення ці форми набувають передусім у складі питальних речень, не дівстав висвітлення й задовільного пояснення, що й зумовлює актуальність цієї статті.

На відміну від власне питальних речень, основною функцією яких є запит інформації, мета питально-спонукальних речень – спонукання співрозмовника до дії: мовець очікує не відповіді на своє запитання, а певної дії співрозмовника.

Опис питально-спонукальних речень становить важливу складову аналізу речень за метою висловлення – важливого розділу класичного вчення про типи речення. Так, М.У. Каранська, характеризуючи ці конструкції, звертає увагу на те, що, оформлені як питальні речення (вони містять питальну частку *чи*), вони виражають пропозицію або заохочення:

Чи не пора тобі, хлопче, взятися за розум? [2, с. 17].

На існування питально-спонукальних речень, які «мають у собі спонукання до дії», вказує також О.Д. Пономарів [3, с. 41]. І.Р. Вихованець вирізняє ці речення з-поміж інших питальних речень як клас невластивих питальних конструкцій, які можуть значеннєво зближуватися зі спонукальними й виражати ввічливе спонукання [1, с. 145-146].

Констатуючи факт існування таких речень, синтаксичні описи разом із тим не містять аналізу ознак, які забезпечують вираження в структурі питальних речень спонукального значення. Осмислення цього явища передбачає уточнення уявлень про їхню організацію: вивчення взаємодії властивих цим реченням ознак – як формальних, так і лексико-семантичних, які забезпечують дію цього специфічного мовного механізму.

Хоча питально-спонукальні речення як своєрідні явища мови і мовлення не описані сучасною синтаксичною наукою адекватно до сучасного погляду на природу речення, однак новітні наукові досягнення відкривають можливість різнобічного аналізу розглядуваного виду речень. Спіратися при цьому слід на визнання речення багаторівневою одиницею, форма й семантика якої становлять відносно автономні аспекти організації, корелюючи з функціональними особливостями. Диференційований підхід до аналізу речення дозволяє розв'язати питання, які впродовж тривалого часу дискутувалися синтаксистами й не отримали адекватного тлумачення. Так, розмежування явищ форми й змісту, аналіз формальних і семантичних ознак стосовно до функціональних особливостей висловлення відкриває перспективи осмислення граматичної природи питально-спонукальних речень. Чому мовець обирає саме питальне речення для вираження спонукання? Що забезпечує сприйняття речень, які мають усі формальні показники питальних конструкцій, як спонукальних? Відповідно до розчленованого уявлення про організацію речення відповіді на ці питання слід шукати в асиметрії форми й змісту питально-спонукальних речень. Такий аналіз передбачає виявлення мовних засобів формування спонукальної семантики в конструкціях, формальна організація яких відповідає іншому комунікативному завданню. Закономірно постає також питання про те, чим зумовлене вживання одних синтаксичних конструкцій у значенні інших, – питання, що доводить доцільність прагматичного аспекту.

Як з'ясовано в дослідженні, далеко не всі питальні речення за однакових ситуацій мовлення набувають імперативного значення. У функції спонукальних уживаються питальні речення, яким властиві певні структурні

й лексико-семантичні ознаки. Це такі ознаки, як, наприклад, уживання в їх структурі модальних слів, зокрема вставного модального слова *може*, наявність модальних часток *хіба*, *невже* і т. п. Окреме місце посідають питально-спонукальні речення, в основі яких лежить заперечення.

Чи не найважливішою виявляє себе така ознака питальних висловлень, як наявність модальних часток. На цю ознаку питально-спонукальних висловлень не раз звертали увагу дослідники синтаксису. Зокрема, М.У. Каранська вважає, що формування спонукального значення в питальних реченнях створюється часткою *чи не* в сполученні із складеним дієслівним присудком [2, с. 17]. Зіставлення речень, які мають той самий об'єктивний (диктумний) зміст, однак відрізняються модусом – наявністю/відсутністю модальності спонукування, – засвідчує, що визначальна роль у формуванні питальними реченнями імперативного значення належить заперечній частці *не*, позиція ж частки *чи* є факультативною. Пор.: *Тобі пора вже збирати речі?* – запит інформації, тоді як *Тобі не пора вже збирати речі?* або *Чи не пора тобі вже збирати речі?* – спонукування.

Факультативність частки *чи* пояснюється тим, що вона разом із інтонацією оформляє висловлення як питальне, однак порівняно з інтонацією відіграє роль другорядного, допоміжного, а отже й не обов'язкового засобу. Природно було б зробити висновок про те, що в аналізованих конструкціях маємо не одну частку *чи не*, а дві: питальну частку *чи*, факультативну для структури питальних, у тому числі й питально-спонукальних речень, а також частку *не*, яка вносить у зміст висловлювання заперечення і тим самим сприяє виникненню модальності спонукування.

У зв'язку з цим спостереженням виникає питання про зв'язок між формуванням спонукального значення й заперечним компонентом у змісті речення, експлікованим заперечною часткою *не*. Зіставляючи приклади, неважко помітити, що спонукальність створюється саме завдяки запереченню. Як же заперечення диктує творення спонукальної модальності? Можна припустити, що мовець не випадково обирає саме таку форму свого звернення до слухача. Зміст його висловлення заперечує певний стан речей. Надаючи висловленню вигляду питання, мовець тим самим ставить під сумнів заперечення – натяк на те, що він переконаний у протилежному, для нього бажаного. Це й спонукає слухача діяти відповідно до уподобань мовця: з двох протилежних ситуацій обрати ту, на яку вказує мовець. Приклади підтверджують це:

Чи не допоможе мені хто-небудь із вас сепаратор покрутити? (Гр. Тютюнник);

Оля (до Галі). *Чи не піти нам краще на Петрову половину?*

[Галя. *То й ходімо.*] (В. Самійленко);

Валю, чи не досить тобі? (М. Хвильовий).

Отже, у питально-спонукальних висловленнях виражається, з одного боку, бажаність для мовця, щоб дія була виконана, а з іншого – можливість її виконання слухачем: про бажаність свідчить зацікавленість мовця, експлікована питанням, можливість же впливає із ситуації вибору з двох альтернативних варіантів, які належить здійснювати слухачеві.

Констатуючи це, не можна не відзначити, що заперечення, яке являє собою важливу семантико-синтаксичну ознаку питально-спонукальних речень, взаємодіє також з іншими граматичними й лексико-семантичними особливостями цих конструкцій. Так, специфічну граматичну ознаку питально-спонукальних речень становить уживання певних дієслівних форм, як-от: питальні речення з формами інфінітива. У складі цих речень інфінітив займає граматично незалежну позицію, що визначає тип їх структури: це односкладні інфінітивні речення. Відомо, що в цій синтаксичній позиції, тобто в ролі головного члена односкладного речення, інфінітив виражає одне з ірреальних модальних значень: наказу, бажаності, неможливості тощо (*Мовчати!*; *Вдпочити б!*; *Його не наздогнати!*). Взаємодіючи з питально-заперечною формою речення, інфінітив набуває таких відтінків спонукального значення, як пропозиція або заклик до спільної дії, наприклад:

А чи не заснівати нам, Іване, бо на душі неначе чорти горох молотять

(В. Самійленко);

– *А що, браття! Чи не послухать нам цієї ради?* – спитав Микола в своїх товаришів (І. Нечуй-Левицький).

Можливість формування спонукального значення в питальних висловленнях виникає завдяки тому, що вжиті в них дієслівні форми, хоча й не мають значення імператива, однак не суперечать окремим його складникам. Так, модальності спонукування як ірреальному модальному значенню відповідають передусім форми умовного способу:

Чи не дали б ви, діду, трохи зілля? [*Щось у грудях у мене, то я хочу натерти*] (А.А. Дімаров);

[*А що ж, приятелю?* – каже Шрам далі. – *Хоч би мені годилось би про одно вже помишляти, да, може, тепер година щаслива, щоб її занедбати.*] *чи не оддав би ти своїй Лесі за мого Петра?* (П.Куліш);

Мотронко, чи не пішла б ти зо мною у танець?

[*Ходім, потанцюймо*] (П.Куліш).

Форми умовного способу в складі питально-спонукальних речень транспонуються в сферу спонукальності тільки в тих питальних висловленнях, що містять заперечення. Ужиті без заперечної частки *не*, вони втрачають спонукальний смисл і виражають запит інформації, пор.:

Чи дали б ви, діду, трохи зілля?

Чи оддав би ти своїй Лесі за мого Петра?

Мотронко, чи пішла б ти зо мною у танець?

Із питально-заперечною формою висловлення можуть взаємодіяти також форми дійсного, тобто реального, способу, насамперед форми майбутнього часу: у певному сенсі вони протистоять іншим часовим формам як такі, що називають ще не здійснену дію, а відтак – нереальну на момент мовлення, наприклад:

[*Прошу пробачення. В розбите бандою вікно вривається вітер і пасажири вимагають, щоб я їх перевів у інше місце.*] *Чи не дозволите використати купе дипломатичних кур'єрів?* (М. Хвильовий);

Чи не нарисуйте мені портрет одної панни? (О. Маковей);

А чи не скажете, – до слідчого почав, – що мені грозить тут? (А. Тесленко).

Таким чином, питально-заперечна форма висловлення, взаємодіючи з різними способними й часовими формами, а також формами інфінітива, послуговує формуванню спонукальної семантики. Питальні ж висловлення, у яких відсутній заперечний смисл, також можуть сприйматися як спонукальні, але цьому вже сприяють не формально-семантичні, а прагматичні характеристики висловлення, а саме його співвіднесеність із ситуацією, за якої мовець не допускає відмови слухача.

Так, форми майбутнього, теперішнього й минулого часу можуть в окремих випадках виражати спонукання як із запереченням, так і без нього. Йдеться про питальні речення, зміст яких співвіднесений зі специфічною мовленнєвою ситуацією. Це передусім ситуація апеляції до оговореного раніше, оформленою ситуацією або існуючого в суспільній свідомості, а відтак і в свідомості слухача, мотиву, коли мовець впевнений, що слухач не відмовиться від виконання дії:

– Чув – про хрестики?

– Чув.

– **Не станеш** хрестики з людей зривати?

– Ні.

– *Гляди ж: інша кривда забудеться, а така – ні* (В. Барка);

Перекажеш бабусі мої вітання? **Не забудеш?** (з усного мовлення);

[Чудово! Танцювати мало не на вулиці! Так легковажити своє громадське становище!] Чи ти пам'ятаєш, що ти моя дочка, дочка високого достойника великої країни? (В. Самійленко).

Упевненість у згоді слухача підкоритися волі мовця надає таким спонуканням безапеляційності, неможливої для запитань у формі заперечення.

Спонукаючи, мовець також може апелювати до узгодженої раніше дії:

*Чи ти вже **зробиш** завдання?* (з усного мовлення);

*Ось так ти **робиш** завдання?* (з усного мовлення) –

у ситуації звернення до школяра, який дивиться телевизор замість того, щоб виконувати домашнє завдання.

Другий різновид ситуації, за якої часові форми дієслова в складі питального висловлення можуть виражати спонукання як із запереченням, так і без нього, становить ситуація дозволу, наприклад:

*Тепер ви мені **дозволите** вийти за Петра?* (В. Самійленко)

(пор.: *Дозвольте мені вийти за Петра*);

[Микита. Пане Петре, чи там готово?

Петро (за завісою). Готово.

Стеха. Це воно кумедія буде?

Микита. Кумедія.]

*Стеха. А я **подивлюсь**?* (пор. *А мені **дозволите** подивитись?* = *Дозвольте й мені подивитись*)

[Микита. Авжеж, авжеж. Треба, що публіки більше було] (В. Самійленко);

*Ти **дозволиш** мені піти з товаришем Топченком на виноградники?* (М. Хвильовий)

(пор.: *Дозволь мені піти з товаришем Топченком на виноградники*).

Таким чином, питальні речення, співвіднесені із ситуаціями окреслених двох типів (апеляції до попередньої домовленості й прохання про дозвіл) функціонують як спонукальні незалежно від того, як вони оформлені – із запереченням чи без нього: їхній зміст є тотожним, пор.: *Ти **дозволиш** мені піти на виноградники? Чи не **дозволиш** мені піти на виноградники? Перекажеш бабусі мої вітання? Чи не перекажеш бабусі мої вітання?* Однак у реченнях без заперечення слухачеві відмовлено у виборі: він пов'язаний обіцянкою, домовленістю, врешті існуючими нормами поведінки.

Оформленими і як заперечні, і як стверджувальні можуть бути також висловлення, які містять запит про наявність у слухача (або його обізнаність щодо наявності), того, чого бракує мовцеві. Інформація про те, що мовцеві бракує того, що є в слухача, спонукає останнього задовольнити його потребу, поділитися з ним або підказати напрям пошуку, наприклад:

У тебе є ручка? (з усного мовлення);

Здорові були, хлопці, а чи тут є стежка через ліс? (В. Самійленко);

[«Я скінчив.»] Чи є в кого якісь питання?» [І підвелася тоді над юрбою худенька і волохата рука, і хрипенький голосок запитав: «А чи скоро будуть видавать обмундірованіє?»] (М. Бажан).

Мовець виходить з того, що відповідно до морально-етичних норм поведінки, прийнятих у суспільстві, слухач повинен відгукнутися на його запит. Тому, звертаючись до слухача, мовець не розраховує на відмову. Цим пояснюється те, що такі запити, як правило, інтонаційно оформлені як стверджувальні. Зрозумілою є також їхня близькість у цьому відношенні до речень попередньої групи типу *Перекажете мої вітання бабусі?* Однак речення, що містять запит про наявність або існування чогось можуть бути й заперечними, пор.:

*У тебе **немає** ручки?*

– пор.: *Дай мені ручку;*

*Чи **немає** тут стежки через ліс?*

– пор.: *Покажіть мені стежку через ліс;*

*Питань ні в кого **немає**?*

– пор.: *Ставте питання;*

Не містять заперечної частки *не* також речення типу *Замовкнете ви **чи** ні?* однак заперечення тут імпліцитно присутнє, пор.: *Замовкнете ви **чи** не замовкнете?* Ствердження й заперечення тієї самої дії пов'язане в

структурі цих речень із розділовим відношенням взаємовиключення. При цьому стверджувальна дія виступає як бажана для мовця, а заперечувана – як реальна, здійснювана слухачем, яку йому треба подолати на вимогу мовця попри свої власні інтереси та наміри. У таких реченнях виразно простежується негативне емоційне забарвлення, пов'язане з оцінкою реальної дії слухача як небажаної для мовця, наприклад:

Будемо ми сьогодні обідати чи ні? (О. Коломієць).

Отже, взаємодія питальної форми й заперечного компонента, експлікованого часткою *не*, надає висловленню спонукальної сили. До того ж, творенню спонукальної настанови висловлень із транспозитами сприяє наявність у його структурі або поза нею (в оточуючому контексті) мотиваційного компонента змісту, передусім оцінного, що надає висловленню вигляду докору, звинувачення, підбурювання, спокуси. Саме з таких контекстів виводиться мотив діяти, а висловлення набуває спонукальної сили.

Література:

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К. : Наукова думка, 1992. – 228 с.
2. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови. – К. : Либідь, 1995.
3. Пономарів О. Д. Сучасна українська мова. Синтаксис. – К. : Либідь, 1994.

Панцьо С. Є.,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ЛІНГВАЛІЗАЦІЯ КЛЮЧОВИХ ОБРАЗІВ У КОЛИСКОВИХ ЛЕМКІВСЬКИХ ПІСНЯХ

У статті демонструється лінгвалізація ключових образів у колискових лемківських піснях. Простежуються особливості вживання та їх символічний потенціал. Звертається увага на символізацію рослинного і тваринного світу в аналізованих піснях, визначається роль матері та батька у вихованні немовляти.

Ключові слова: забавлянки, звертання, колискові пісні, образ, рослинний і тваринний світ.

В статье демонстрируется лингвализация ключевых образов в колыбельных лемковских песнях. Прослеживаются особенности употребления и их символический потенциал. Обращается внимание на символизацию растительного и животного мира в анализированных песнях, определяется роль матери и отца в воспитании младенца.

Ключевые слова: потешки, обращение, колыбельные песни, образ, растительный и животный мир.

In the article demonstrates linhvalizatsiya of key images in lullabies Lemko's songs. Peculiarities of use and their symbolic potential observed. Attention is drawn to symbolization of the animal and vegetable kingdom in the analyzed songs, the role of mother and father in the upbringing of the baby is determined.

Key words: zabavlyanky, appeal, lullabies songs, image, animal and vegetable kingdom.

Народнопісенна мова, її образність, символіка привертала і привертають увагу багатьох науковців. Мовознавці вивчають синтаксичні форми, звороти, словотвірну структуру слів, їх емоційність насамперед як стилістичні засоби української пісні, як народнопісенні символи. Дослідниця мови народної пісні С. Єрмоленко зазначає, що «є такі грані словесної структури, специфіка мови, які найповніше розкриваються на прикладі народнопісенної творчості» [4, с. 123].

Символіка, образи українських народних пісень були об'єктом вивчення сучасних мовознавців: В. Кононенко, С. Єрмоленко, В. Жайворонка, Н. Данилюк та ін.

Культурологічну значущість образів, символів лемківських пісень розглядали Л. Вакарюк, Н. Лісняк [2; 7]. Мовні образи народнопоетичної творчості лемків стали предметом наших зацікавлень. Матеріалом для аналізу послужили друковані збірники лемківських пісень та власні записи. Дослідники підкреслюють важливість народнопісенного фольклору. Він як центральний жанр усної народної творчості активно вбирав у себе події історичного й соціального життя українського народу [4, с. 124]. За народними піснями не лише вивчається доля людей, їх побут, праця, життя, а й емоції, почуття, втілені у словах, словосполученнях, реченнях, наявних нерідко в невибагливих сюжетах.

Життєвобуденні картини народної пісні відбивають навколишній світ з його морально-етичними правилами. Їх пізнання і засвоєння відбувається у ранньому дитячому віці насамперед через колискові пісні, забавлянки. Як і в загальнонаціональній народнопоетичній творчості, у колискових піснях, забавлянках лемків центральними виступають образи дитини і матері. Образ дитини змальований через представлення, уяву матері зазвичай із використанням означень-епітетів та інших образних засобів. Поетичний образ дитяти виступає у формі звертання, найчастіше звертання-словосполучення, котрі використані як у прямому, так і в переносному значенні. У ролі останніх є переносно вживані слова *бобуньо, голуб, квіток, лелія, пташок, ягідка*. Наприклад: *А люляй мі, люляй, / Мій сивий голубе; Люляй же мі, люляй, мій квітку молодий* [1, с. 418]. Звертання несе в собі зміст строфи – любов матері до немовляти. Наприклад: *А люляй мі, люляй / Пренайкрацій пташку* [1, с. 418]. Дослідники зазначають: «Звертання в народній пісні є фактично словом-характеристикою..., у ньому відбиваються усталені асоціативні зв'язки з образами рослинного і тваринного світу» [4, с. 221].

Зазначимо, що в колискових піснях лемків справді здебільшого живаються естетизовані звертання за асоціацією з рослинним і тваринним світом. У звертаннях-словосполученнях *голуб сивий, рожевий квіток, квіток молодий, ягідка розкішна, бобуньо маленький, пташок премилений, пренайкрацій пташок* та ін. відчутна емоційна оцінка. Як бачимо, звертання побудовані на усталених асоціаціях: *дитина – квітка, дитина – ягідка, дитина – пташка, дитина – голуб*. З-поміж них традиційним є зіставлення з голубом, і, як зазначає В. Жайворонко, «це вираження любові й ніжності; ...символ доброти, чистоти» [5, с. 143].

Зауважимо, що саме поєднання назв рослин, тварин з прикметниками-епітетами виступає ознакою зовнішньої і внутрішньої краси дитяти. По суті у прикметниках *пренайкрацій* (пташку), *сивий* (голубе), *рожевий* (квітку) закладена народна уява про красу. Краса природи переноситься на красу дитини. Разом з тим у колискових піснях лемків натрапляємо й на такі асоціації, що ґрунтуються на незвичних зв'язках: *дитина – біб*. Пор.: *Ей, люляй мі, люляй, сиви очка стуляй, / Я бим стуляла, кебим сиви мала. / А я мам сіреньки, бобуню маленький, / Буду ти співати – а ти будеш спати* [1, с. 421]. Низка словосполучень на позначення дитяти забарвлена означеннями-прикметниками, означеннями-займенниками, серед яких наявні й такі, котрі вжиті в прямому значенні: *мале дитя, дитятко маленьке, син молодий, синочок мій, синок младий, моя дитина, малой пахоля*. Використані звертання-словосполучення та слова (дитя, доня, син) підсилюють віддану любов матері до дитини. Пор.: *Ей, люляй мі, люляй, моя ти дитино, / Я бим тя не дала за токайське вино* [1, с. 422]; *Ой, сину, мій сину, я про тебе гину, / Ни во дни, ни вночи – нигде не спочину* [1, с. 420].

У колискових піснях яскраво виступає образ матері, яка, сповнена любові до дитини, не лише дбає про її міцний сон, про її здоров'я, красу, а й про прищеплення немовляті кращих рис – чуйності, доброти, працьовитості тощо. Наприклад: *Люлю же мі, люлю, під зелену дулю, / Дуля ся розвіє і тебе прикриє* [1, с. 420]; *Люляй*

же мі, люляй, / Дітятко маленьке, / Дітятко маленьке, / **Красне, білюське** [1, с. 418]; *Усний же мі, усний, великий виросний, / Великий як і я, білий, як лелія* [1, с. 417]; *Люляй же мі, люляй, мій сину молодий, / Як ся постарію, подаш мі хоц води* [1, с. 420]. Отже, звертання – це не тільки епітети, образи, це, як засвідчують дослідники, народна мораль, яка впливає з картин природи і людського життя [4, с. 216].

Мати дорожить дитиною. Вона співає їй: *Буду ти співати – а ти будеш спати* [1, с. 421]; *Мати доню колисала, колисаючи співала* [1, с. 422]. Мати – невтомна трудівниця. Вона трудиться біля немовляти: *Я тебе нагодувала, і сповила, і приспала. / Колишу тебе й співаю: спи, дитино, баю, баю* [1, с. 422]. Мати заохочує дитячко до міцнішого сну, обіцяючи при цьому *вишити кошулю, вишити кабатик*. Наприклад: *Люлю же мі, люлю, вишию ті кошулю, / Вишию тобі зо дві, лем мі люляй добрі // ...Як ти будеш спати, вишию і кабатик* [1, с. 417]. Використані говіркові лексеми *кошуля* (сорочка), *кабатик* (верхній одяг) показують побут простих людей-лемків.

У колискових піснях звучить мотив постійної зайнятості матері, яка, колишучи та присипляючи дитину, водночас дбає про клопотання по господарству. Тому в колісанках доволі відчутним є спонукання дитяти до сну. Пор., наприклад: *Колиш же ся, колиш, колисочко сама, / Жеби я си пішла до роботи зрана* [1, с. 420]; *Ой люляй же мі, люляй, / Кед мі маш люляти, / Бо я тебе не мам коли колисати* [1, с. 418].

У дискурсі досліджуваних пісень підкреслюється роль рідної матері у вихованні дитини. У пісенних рядках вживається словосполучення **рідна мати**, протиставленням якому виступає **чужа**. Для підсилення важливості догляду за дитиною рідної матері використано таке застереження: *добрі тобі спати, / Поки тя колише / Твоя рідна мати. // Але як тя буде чужа колисати, / Буде ти, синочку, колиска скрипати* [1, с. 421]. Словосполучення **рідна мати** повторюється в кількох піснях: *... ніч підходить, треба спати, коло тебе рідна мати* [1, с. 422].

Антитеза пронизує колискові пісні, бо протиставляється рідна мати чужій (мачусі). Народ оспівує матір, яка дбає про здоров'я дитини, вже з коліски прищеплює їй кращі риси, задумується про виростання в благополучному родинному колі.

У колискових піснях зрідка впливає образ батька, який по суті майже не бере участі у догляді за немовлям, а дбає про добробут. Пор. у пісенних рядках: *Люляй, люляй, сину младий, / Пішов отец на розгади. // Пішов, пішов розгадати, / Чим тя має виховати* [1, с. 421]. Водночас батько дитини не завжди є прикладом для сина. Елементи виховання дитини на поганих вчинках батька закладені у такій строфі: *Люляй, люляй, синочку мій, / Не буд такий, як отец твій. // Бо твій отец гультаїско, / Пропив в корчмі сорочиско!* [1, с. 421].

Як справедливо зазначає С. Єрмоленко, «колискова пісня призвичаює дітей до навколишнього світу – до побуту... Вони... вчать через пісенні ситуації уявляти й свою участь у житті дорослих» [4, с. 134]. Пор.: *Люляй же мі, люляй, моє мале дьтя, / Бо я з тобом піду до гаю по квітя* [1, с. 418]. Особливо яскраво це представлено у колисковій забавлянці «Ей беньки-бубеньки», у якій «будеме **печи колачи...** / Будеме **давац убогим...** / Жеби ся за нас молили...» [1, с. 420]. Світ природи зазвичай у народнопоетичній творчості набуває різних значень. Тварини, рослини виконують роль мовних знаків духовної культури. Усі домашні справи приписуються птахам, тваринам і навіть звірам. У колисковій пісні «Як кральова сова» маємо нанизувана образів: *кральова сова, сестриця-лисиця, курочка з когутом, кабан, вівця, гуска, гусак, ведмідь, вовк, коза, каплуни*. Усі тварини і птахи працюють – молотять жито, носять до млина, печуть хліб, «медвід газдує», а по закінченні роботи веселяться (*вовк з козом танцює*). Ці образи символізують мудрість (*сова*), хитрість (*лисиця*), родинність, сімейність (*курочка з когутом*), працьовитість (*каплуни*), господарство (*кабан, вівця*), хазяйновитість (*гусак, ведмідь*), веселість (*вовк, коза*).

Зауважимо, що у колискових піснях яскраво виражена релігійність лемків. Сакральна лексика представлена такими лексемами: *Син Божий, Бог, Ангел*. Пор. у пісенних рядках: *дитина од Бога; Ангел тя збудит, / Він тебе рад видит* [1, с. 418]; *Пан-Біг тебе приспит, / Син Божий тя збудит, бо дитину любить* [1, с. 420].

Образ дитини, спонукання немовляти до сну пов'язані з очима. Лексема *очка* поєднується з прикметниками-означеннями – *гарні очка, сиви (сині) очка*. Для присипання дитини першочергова увага звертається на очі. Саме лексема *очка* вживається поряд із дієсловами у формі 2 ос. однини наказового способу, які виражають прохання: *очка зажмурий, очка стуляй: Ой ти люляй, люляй, люляй, / Стуляй очка свої, стуляй, малої пахоля* [1, с. 419].

Мовний матеріал колісанок багатий на наказові форми дієслів на зразок *люляй, усний, утуляй, скатуляй*, які характерні для західноукраїнського мовленнєвого масиву. Пор.: *Люляй же мі, люляй. // Лем ся не утуляй / З той нової коліски / До чорної землички* [1, с. 417] і *Люляй же ся, люляй, лем ся не скатуляй / з той нової коліски до чорної землички* [1, с. 420]. У наведених рядках звучить пересторога матері, яка боїться, щоб немовля не випало з коліски.

Хоч словниковий склад колискових пісень лемків назагал не багатий, проте окремі слова виступають символами. Так, ужиті прикметники на позначення зеленого кольору в словосполученнях *зелена дуля* (сорт груші), *терник зелений, зелена липка, зелена сосна* символізують розквіт, ріст і водночас спокій немовляти. Для дитяти дерева, куші, покриті зеленню, стають прихистком і єднанням з природою. Рослинний світ у колісанках набуває додаткових значень, виконуючи роль образів, які відображають узагальнений життєвий досвід лемків. Не тільки прихистком, а й наче доглядальницями немовляти виступають дерева, зокрема *груша* (дуля), *сосна, липа, куц терену*, тобто рослини, характерні для конкретної місцевості – Лемківщини. У колискових піснях лемків, як і в українських колісанках інших регіонів, наявні зменшувально-пестливі словотвірні структури: *дитя, дитячко, бобуньо, колисочка, доня, синок, синочок, очка, житце, листочок, сестриця, курочка, когутик, пташок, білюський, сіренький, маленький* та деякі інші. Зрідка трапляються збільшувально-зневажливі: *гультаїско, вовчиско, козиско, сорочиско*. Наведені похідні слова містять відповідну конотацію – позитивнооцінну та негативнооцінну. Разом з тим у досліджуваних лемківських піснях особливо частими є дієслова

на позначення дії *колисати*. У текстах вживаються дієслова *колисати*, *люляти* у різних граматичних формах. Наприклад: *Люляй же мі, люляй, кед мі маи моляти, / Бо я не мам коли тебе колисати; Люлю же мі, люлю, де я тя притулю?* [1, с. 417]. Трапляються й вигуківі слова *баю, баю, а–а–а* [1, с. 422].

У піснях-забавлянках спостерігаються незвичайні утворення на зразок *бубеньки-беньки, пшениці-ниці, качачи-лаци, убогим-богим, молили-лили*, друга частина яких повторює останні два склади першої частини. Пор. у рядках: *Купите за ні пшениці-ниці, / Ниці-ниці, пшениці* [1, с. 420]. Такий тип повтору характерний для дитячого фольклору, зокрема пісень, забавлянок.

Здійснений аналіз свідчить про те, що виявлені образи, символи у колискових піснях відбивають не лише побут лемків, а й розкривають їх філософію. У пісенній словесності колискових пісень земне життя – люди, природа, тварини – приносять зазвичай позитивні почуття, хоч подекуди спостерігаються елементи тривоги за долю дитяти, за його доросле життя.

Література:

1. Антологія лемківської пісні / [упорядник М. Байко]. – Львів, 2005. – 496 с.
2. Вакарюк Л. О. Образно-символічний потенціал лемківської пісні про кохання / Л. О. Вакарюк // Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті // *Studia methodologica*. – Вип. 27. – Тернопіль : Ред.-видав. відділ ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2009. – С. 43-49.
3. Данилюк Н. Поетичне слово в українській народній пісні [монографія] / Ніна Олексіївна Данилюк. – Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2010. – 512 с.
4. Єрмоленко С. Мова і українознавчий світогляд / С. Єрмоленко. – К., 2007. – 443 с.
5. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
6. Панцьо С. Культурологічна вагомість соматичної лексики (на матеріалі лемківської пісні) / Стефанія Панцьо, Людмила Вакарюк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: філологія (мовознавство): збірник наукових праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вип. 16. – Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер», 2012. – С. 155-162.
7. Панцьо С. Є. Мовні образи світу, небесних світил у лемківській пісні / Стефанія Панцьо, Наталія Лісняк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: «Філологічна». – Вип. 34. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – С. 193-195.

Петришен О. Г.,

Донбаський державний технічний університет, м. Алчевськ

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНІ СЛОВА ЯК ГОЛОВНЕ ДЖЕРЕЛО ПОХОДЖЕННЯ «ХИБНИХ ДРУЗІВ» ПЕРЕКЛАДАЧА

Стаття присвячена питанню інтернаціоналізмів та псевдоінтернаціоналізмів кількість яких постійно зростає в українській мові. Розглянуто основні причини труднощів з якими стикаються перекладачі. Подано дефініції понять «інтернаціоналізмів» та «псевдоінтернаціоналізмів». Вказано, що це питання потребує уваги, аналізу та серйозного осмислення.

Ключові слова: *інтернаціоналізми, псевдоінтернаціоналізми, термінологія, лексичні одиниці, взаємовплив мов, науково-технічна термінологія.*

Статья посвящена вопросу интернационализмов и псевдоинтернационализмов, количество которых постоянно увеличивается в украинском языке. Рассмотрены основные причины трудностей с которыми сталкивается переводчик. Поданы дефиниции понятий «интернационализмов» и «псевдоинтернационализмов». Указано, что этот вопрос требует внимания, анализа и серьезного осмысления.

Ключевые слова: *интернационализмы, псевдоинтернационализмы, терминология, лексические единицы, взаимодействие языков, научно-техническая терминология.*

The article is devoted to the question of international words and pseudointernational words the number of which is constantly increasing in Ukrainian language. The main reasons of difficulties the translator is faced with are considered in the article. The definitions of «international words» and «pseudointernational words» are given. It is stressed that this question needs attention, analysis and serious comprehension.

Key words: *international words, pseudointernational words, terminology, lexical unit, language interference, scientific and technical terms.*

Нинішній етап розвитку міжнародних політичних, наукових, економічних та культурних зв'язків України із зарубіжними партнерами вимагає якісно нового підходу не тільки до вирішення непростих проблем співробітництва, а й до підготовки висококласних фахівців у сфері міжмовної масової комунікації, одним із напрямків якої є переклад англомовної науково-технічної, інформаційної та художньо-публіцистичної літератури на українську мову.

Переклад є комплексним процесом, оскільки для точної передачі думки оригіналу потрібно не тільки знайти відповідні слова, але й надати їм відповідну граматичну форму, а також звернути увагу на стилістичні чинники які не можна ігнорувати. У зв'язку з збільшенням міжнародних контактів і зростаючої інтеграції світового співтовариства з'явилась велика кількість псевдоінтернаціональних слів. Питання про «фальшивих друзів перекладача» привертає увагу багатьох лінгвістів, але детальне дослідження цієї категорії слів відсутнє.

Труднощі перекладу цієї лексики полягають в схожості форми слів мови джерела і мови перекладу. Проблемою «хибних друзів перекладача» займалися багато вчених – лінгвістів, а саме В. Акуленко, Р. Погорелова, А. Аникин, Ю. Апресян, І. Арнольд, Л. Бархударов, С. Влахов, С. Флорин, І. Гальперин, І. Корунець, Л. Дайненко, Л. Тарануха, І. Жданова, Е. Вартумян, В. Золотогоров, В. Карабан, Л. Черноватий, В. Комиссаров, Я. Рецкер, Г. Тархов та ін.

Інтернаціоналізми як слова, приналежні декільком мовам, і «хибні друзі» перекладача як запозичені слова, що втратили своє перше значення і отримали нове, і у наш час продовжують привертати увагу науковців, не зважаючи на певну розробленість цих проблем у лінгвістиці, зокрема в аспекті перекладознавчому, а не суто лінгвістичному. Не зважаючи на те, що перші нібито повинні допомагати у міжмовному спілкуванні, бути «друзями» перекладача (їхня кількість в активному запасі більшості європейських мов становить більше 10 відсотків), а другі такому процесу заважають, їх «міжмовний» характер певним чином єднає ці дві групи слів настільки, що іноді досить важко провести чітку межу між вищезазначеними мовними явищами [5. с. 202].

Лексикон кожної розвинутої мови включає дуже велику кількість іноземних, за походженням, слів, груп слів і фраз і навіть деякої кількості речень. Ці лексичні і синтаксичні одиниці використовувалися мовою позичальником для того, щоб назвати поняття, до цього часу невідомі в них. Велику кількість запозичених морфем, лексем і синтаксем можна знайти в багатьох європейських мовах. Вони використовуються для того, щоб позначити поняття, що належать до різних сфер людської діяльності чи знань.

Перш за все звернемось до дефініції поняття інтернаціоналізмів та псевдоінтернаціоналізмів. До інтернаціональних слів відносяться слова, що були запозичені з інших мов, – грецької та латинської, а також з сучасних мов (загалом це термінологія: музикальна з італійської мови, балетні терміни – з французької, комп'ютерна та бізнес термінологія з англійської). Такі слова подібні за звучанням, написанням та значенням. Наприклад філософія – philosophy, інфляція – inflation, менеджер – manager [7. с. 15].

Інтернаціоналізми умовно розділяють на: а) соціальну і політичну термінологію, що включає найбільш вживані політичні, економічні, філософські, історичні, соціологічні лексичні одиниці («audit», «bank», «constitution», «parliament», «party», «president», «barter», «sophism», etc.). Сюди також відносяться терміни, що позначають міжнародні юридичні, дипломатичні, численні літературні терміни («drama», «poet», «metaphor», «epithet», «hyperbole», etc.);

б) природно історичну, наукову термінологію («physics», «mathematics», «genetics», «chemistry»), що використовується не тільки в наукових, але також і у літературних працях, засобах масової інформації («chemical»/«physical reaction», «genes», «pneumonia», etc.);

в) численні технічні терміни (назви механізмів і їхні частини «motor», «carter», «starter», «accelerator», «battery»), так само як і назви різних транспортних засобів («bus», «metro», «taxi») і зв'язку («radio», «fax», «telex», «telegraph», «e-mail», etc.).

Окрему підгрупу справжніх інтернаціоналізмів складають прислів'я, приказки, сталі фрази, що вживаються в їхній іноземній формі (тут домінує латинське, французьке, англійське, німецьке походження). Завдяки столітньому вживанню вони стали звичними словами, які відносяться до барбаризмів: «status in statum» / «державна у державі», «gerpetetio est mater studiorum» (Lat.) / «повторення» – «мати навчання», «finite la commedia» (Ital.) / «настав кінець», «da ist der Hund begraben» (Germ.) / «ось де собака заритий», «O.K., all right» (Engl.) / «усе гаразд», «c'est la vie» (Fr.) / «таке життя». Кількість цих інтернаціоналізмів є практично незмінною. Це тому, що ці ідіоми проникли в різні мови через схоластику, літературні і культурні джерела [6, с. 128-145].

Взаємопроникнення лексики в іноземних мовах – природний і необхідний процес мовного розвитку. Взаємопроникнення слів відбувається з кількох причин. По-перше, з утворенням нового явища або предмету: разом з предметом часто приходять і його назва. Так з'явилися у нас такі слова як «combine», «communicable», «battery» та ін.

Інша причина – необхідність позначити деякий спеціальний вид предметів або понять. Наприклад, з появою готелів до англійської і української мови увійшло французьке слово «portie» – «портє» (споконвічне українське «слуга» недостатньо ясно указувало б на сферу діяльності цієї особи) [3, с. 234-255].

Найчастіше потреба в назві предметів і понять виникає в різних галузях науки і техніки, тому серед науково-технічних термінів так багато іноземних. Від близьких їм за сенсом українських слів вони якраз і відрізняються суворю визначеністю, специфічністю значення. Якщо порівняти, наприклад, слова «трансформатор» і «перетворювач»: «трансформатор» – особливий прилад для перетворення електричного струму, а «перетворювачем» можна назвати і такий прилад і людину [1, с. 67- 72].

Псевдоінтернаціоналізми – це слова вихідної та цільової мов, які значною мірою збігаються за графічною або фонетичною формою, але мають різні значення. Такі слова ще називають «хибними друзями перекладача» через те, що перекладач може хибно сприйняти подібність форм певних двох слів за подібність і їхніх значень [4, с. 155].

Історично «хибні друзі перекладача» є результатом взаємовпливу мов, які в кількох випадках можуть виникати в результаті збігів, а в споріднених, особливо близькоспоріднених, мовах ґрунтуються на споріднених словах, висхідних до загальних прототипів в мові-основі. Їхня загальна кількість і роль визначаються для кожної конкретної пари мов, обумовлюючись генетичними і історичними зв'язками мов.

З першого погляду може здатися, що «хибні друзі перекладача» здатні вводити в оману лише людей, що починають вивчення іноземної мови і знають її недосконало. Насправді, як відзначають дослідники цієї лексичної категорії, усе виглядає навпаки: основна маса «хибних друзів» (за винятком небагатьох, найбільш наочних випадків, що переважно відносяться до омонімії) виявляється небезпечною саме для осіб, що упевнено і практично задовільно користуються мовою, хоч і ще не досягають ступеня адекватної незмішаної двомовності і тому допускають хибні ототожнення окремих елементів систем іноземної і рідної мов. Так виникають численні семантичні кальки і випадки порушень лексичної сполучуваності або стилістичного узгодження не тільки в процесі користування іноземною мовою, але і при перекладах на рідну мову і навіть в оригінальному слововживанні в рідній мові [2, с. 45].

Але не можна вважати, що подібні помилки свідчать про недосконале володіння іноземною мовою або про недбалість тієї особи, що говорить, тоді як довершене володіння мовою фахівцем (викладачем, перекладачем) попереджує помилки при перекладі. Сучасна теоретична лінгвістика визнає, що володіння другою іноземною мовою в більшості випадків не буває цілком досконалим, а також вільне абсолютно правильне паралельне використання двох мов є лише теоретично допустимою абстракцією. Звідси можна дійти висновку що переважна більшість людей, які володіють мовами, може припускатися помилки в слововживанні і перекладі. Основними джерелами таких помилок є відносини схожості або ідентичності (similarity and near-identity) матеріалу обох мов.

Зокрема, в області лексики саме «хибні друзі перекладача» не тільки особливо часто дезорієнтують перекладача, але деколи можуть вводити в оману і фахівця-філолога (зокрема лексикології, перекладача-професіонала, викладача), що, у разі винятковості таких фактів, не дає підстав відносити його до осіб, що не знає мову [8, с. 373- 381].

Як відомо, мова постійно збагачується новими мовними одиницями, що пов'язано з процесами інтернаціоналізації та глобалізації. Це має свій вплив на слова які ми називаємо псевдоінтернаціоналізмами, або «хибними друзями» перекладача. Дослідники поділяють їх на дві групи: 1) слова, що мають схоже написання та вимову, але зовсім інше значення (accurate – точний, а не акуратний, clay- глина, а не клей, data – данні, а не дата, fabric – тканина, а не фабрика, magazine – журнал, а не магазин, prospect – перспектива, а не проспект, replica – точна копія, а не репліка, resin – смола, а не резина, compositor – складач, а не композитор); 2) слова, що тільки в одному або двох значеннях співпадають з українськими словами, але розходяться в інших (authority – влада, рідко – авторитет; activity – діяльність, рідко – активність; aggressive – енергійний, наполегливий, а не тільки «агресивний»; conference – зустріч, а не тільки конференція; element – стихія, а не тільки «елемент») [7, с. 15, 17].

Отже, інтернаціональна лексика дуже поширена в англійській і українських мовах, а її переклад має свої особливості і викликає деякі труднощі. Ця проблема не знаходить достатнього відображення у двомовних словниках, хоча у спеціальних виданнях присвячених цьому питанню існують деякий перелік цих термінів. Перекладачу слід уважно розглянути цю проблему тому, що не знання цієї термінології може призвести до

серйозних непорозумінь, адже аналогії з рідною мовою часто є помилковими. Підсумовуючи, зазначимо, що в рамках цієї статті ми намагалися лише окреслити та сформулювати проблеми, що виникають при дослідженні такого ніби-то простого прошарку лексики, якими є інтернаціоналізми. Поза нашою увагою залишилися, зокрема, кальки. Поява значної кількості інтернаціоналізмів наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття зрозуміло, потребує уваги, аналізу і серйозного осмислення.

Література:

1. Акуленко В. В. Запитання інтернаціонального словникового складу. – Харків : 1972. – 203 с.
2. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. – М. : «Международные отношения», 1980. – 234 с.
3. Гальперин И. Р. К проблеме стилистической дифференциации словарного состава современного английского языка. – М. : 1953. – 342 с.
4. Гуськова Т. И., Зиброва Г. М. Трудности перевода общественно-политического текста с английского языка на русский: Учебное пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – М. : «Российская политическая энциклопедия», 2000. – 228 с.
5. Інтернаціоналізми та «хибні друзі» як проблема перекладу / І. В. Смуциньська // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2010. – С. 201-205.
6. Корунець І. В., Порівняльна типологія англійської та української мов. Навчальний посібник. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 464 с.
7. Курс перевода (английский-русский язык). Translation Course (English-Russian) / В. С. Слепович. – 3-е изд., доп. – Мн. : «Тетра-Системс», 2003. – 320 с.
8. Рецкер Я. И. Курс перевода с английского языка на русский для 3, 4, 5 курсов переводческого факультета. – М. : 1973. – 341 с.

Поздняков О. В.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

МОЛОДІЖНО МАРКОВАНІ ЛЕКСЕМИ В СЛОВНИКАХ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТА РОЗМОВНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: КВАНТИТАТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ШЛЯХІВ УТВОРЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню лексичних одиниць, позначених як молодіжні в словниках літературної та розмовної німецької мови. Автор описує шляхи їх утворення, дає кількісну характеристику та визначає особливості даних процесів.

Ключові слова: літературна німецька мова, розмовна німецька мова, молодіжно маркована лексика, словотвір, семантична деривація, запозичення.

Статья посвящена исследованию лексических единиц, обозначенных как молодежные в словарях литературного и разговорного немецкого языка. Автор описывает пути их образования, дает количественную характеристику и определяет особенности данных процессов.

Ключевые слова: литературный немецкий язык, разговорный немецкий язык, молодежно маркированная лексика, словообразование, семантическая деривация, заимствование.

The article is devoted to the study of lexical units marked as youth in dictionaries of standard and colloquial German. The author analyses the ways of their formation, gives a quantitative description and determines the peculiarities of the given processes.

Key words: standard German, colloquial German, youth marked vocabulary, word-building, semantic derivation, loanwords.

Лексика сучасної літературної (нім. *Standardsprache*) та розмовної (нім. *Umgangssprache*) німецької мови постає поєднанням елементів вокабуляру представників найрізноманітніших вікових, соціальних, професійних та етнічних груп. Динамічність розвитку словникового складу німецької мови детермінована суспільними процесами, насамперед, зростанням ролі засобів масової інформації як важливого інструменту поширення та популяризації нових тенденцій.

Однією з лексичних підсистем німецької мови є молодіжний вокабуляр. З огляду на соціальні, вікові та психологічні особливості їх творців та первинних користувачів, зазначені мовні одиниці є своєрідним протестом проти існуючих правил і норм, виразниками прагнення до новизни та володіють чималим прагматичним потенціалом. Завдяки активному вживанню на телебаченні та радіо, в пресі та інтернеті певні елементи словникового запасу молоді поширюються серед широкого загалу носіїв німецької мови, перетворюючись на невід'ємну частину їх повсякденного спілкування. Зростання ролі цих лексичних одиниць в процесі надрегіональної та надгрупової німецькомовної комунікації визначає **актуальність** здійсненого дослідження.

З іншого боку, надмірна оригінальність форми та експресивне забарвлення, притаманні зазначеним лексемам, ускладнюють їх кодифікацію. У словниках літературної та розмовної німецької мови вони фіксуються з позначенням «молодіжні». **Метою статті** є з'ясування специфіки шляхів утворення цього вокабуляру.

Об'єктом дослідження є молодіжно марковані слова, зафіксовані в лексикографічних джерелах літературної та розмовної німецької мови, а **предметом** – квантитативний аспект процесів словоскладання, семантичної деривації та запозичення в зазначеній лексиці.

Матеріалом дослідження є 565 позначених як молодіжні лексем, відібраних з електронних версій словників «Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache», «Duden – Deutsches Universalwörterbuch», «Langenscheidt e-Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache», а також «Wörterbuch der deutschen Umgangssprache» Х. Кюппера, з них 329 іменників, 99 дієслів і 137 прикметників. Критерієм відбору була наявність у них позначення «молодіжні».

Аналіз лінгвістичної літератури засвідчив, що дослідження способів утворення молодіжно маркованих одиниць у словниках літературної та розмовної німецької мови є однією з актуальних проблем сучасної германістики та знаходить відображення у ряді наукових праць, зокрема, в роботах Е. Нойланд [10, с. 78-98] і Я. Андроутсопулоса [7, с. 171-206]. Більш детальна характеристика останніх зумовлена застосуванням у них при здійсненні вибірки спільного критерію, що створює передумови для їх порівняння.

Е. Нойланд проаналізувала три словники, укладені наприкінці ХХ століття – «Wahrig. Deutsches Wörterbuch» (1986-1991), «Duden. Deutsches Universalwörterbuch» (1989) і «Paul. Deutsches Wörterbuch» (1992). У результаті виокремлено 18 молодіжно маркованих слів і одне стійке словосполучення. Матеріалом дослідження Я. Андроутсопулоса стали 69 лексем, позначених як молодіжні у новішому словнику «Duden. Deutsches Universalwörterbuch» (2003).

Обидві зазначені розвідки обмежуються лише визначенням загальної кількості молодіжно маркованої лексики в словниках загальнонаціональної мови та їх тематикою. Суттєве збільшення кількості молодіжно маркованих одиниць у другій роботі в порівнянні з першою (18 і 69 відповідно) вважаємо яскравим свідченням зростання їх ролі на загальнонаціональному рівні використання німецької мови, що вимагає подальшого вивчення.

На відміну від зазначених вище досліджень, у нашій статті увага зосереджена на шляхах утворення молодіжно маркованої лексики – словотворі, семантичній деривації та запозиченні з інших мов.

Для більш чіткого з'ясування специфіки досліджуваних мовних одиниць, утворених шляхом словотвору, запропоновано їх поділ на симплекси, результати словоскладання, деривації, абрєвіації та інших видів словотвору, сформульований в результаті аналізу низки класифікацій видів словотвору німецької мови останніх десятиліть [2, с. 32; 3, с. 199-203; 4, с. 99-100; 5, с. 52; 6, с. 61; 8, с. 50; 9, с. 6; 12, с. 12-13].

В основу дослідження лексем-результатів процесів семантичної деривації покладено поширений в сучасній германістиці логічний принцип класифікації, згідно з яким виокремлюють розширення та звуження значення, а також метафоричні та метонімічні перенесення найменування [5, с. 39; 11].

У свою чергу, з метою вищої достовірності дослідження ми не відносимо до запозичень лексеми, утворені від мовних одиниць грецького та латинського походження, котрі в лінгвістиці визначаються як інтернаціоналізми [1, с. 256]. Це зумовлено специфікою досліджуваного матеріалу, адже процес асиміляції останніх відбувся набагато раніше, й молодь для збагачення свого словникового запасу використовує в даному випадку не безпосередньо лексику зазначених мов, а лише ту, що вже стала елементом літературної німецької мови чи певних терміносистем.

Аналіз шляхів утворення молодіжно маркованих лексем дав наступні результати. Зафіксовано лише 5 симплексів-іменників (0,88% загальної кількості молодіжно маркованих слів) (*Pimme* – «*Zigarette*»).

Значна кількість молодіжно маркованої лексики є композитами – 122 одиниці (21,59%) (*Eiermühle* – «*Welle am Reck, bei der die Oberschenkel des männlichen Turners fest an die Reckstange gepresst wird*»). Найбільше серед композитів зафіксовано іменників – 102 одиниці (*Nervensäge* – «*Fernsehgerät*»), які помітно домінують над композитами-дієсловами – лише 5 одиниць (*wegsterben* – «*sehr verwundert sein*») і композитами-прикметниками – 15 одиниць (*mittelherrlich* – «*ziemlich mäßig*»).

У словотвірному аспекті продуктивною виявилася також деривація (як експліцитна, так й імпліцитна) – разом 166 одиниць (29,39%). Для експліцитної деривації варто відзначити перевагу афіксації (*zerpecken* – «*heftig lachen*») над напівафіксацією (*knallhart* – «*unübertrefflich, sehr sympathisch*») – 90 одиниць (15,94%) проти 41 одиниці (7,26%).

Для афіксації помітним є домінування суфіксації над префіксацією – лексем, утворених за допомогою першого способу, втричі більше, ніж лексем, утворених за допомогою другого (68 одиниць і 21 одиниця та 12,04% і 3,72% відповідно).

Префіксація виявилася однаково продуктивною для дієслів і прикметників – по 10 одиниць (*belutschen* – «*jemanden abküssen, herzen*»; *unflott* – «*verdorben*»), натомість зафіксовано лише один утворений цим способом іменник (*Resextaner* – «*Unsinnswätzer*»). У свою чергу, суфіксація є найпродуктивнішою саме для іменників – 40 одиниць (*Rieche* – «*Nase*»). Майже вдвічі за кількістю їм поступаються прикметники – 23 одиниці (*nillig* – «*dumm, unerfahren*»), у 8 разів – дієслова – 5 одиниць (*täbern* – «*rauchen*»).

Аналіз словників виявив лише одну позначену як молодіжну лексему, утворену за префіксально-суфіксальною моделлю (*Geselchter* – «*magerer Mann*»).

Для напівафіксації напівпрефіксація (*saustark* – «*hervorragend, sehr eindrucksvoll*») виявилася значно продуктивнішою за напівсуфіксацію (*Schmalzkopf* – «*Schlagersänger*») – 37 одиниць (6,55%) проти 4 одиниць (0,71%). Найбільше серед цих лексем виокремлено дієслів (18 одиниць) (*reintun* – «*etwas lesen, lernen*»), дещо менше – прикметників (12 одиниць) (*knallmieß* – «*sehr schlecht, scheußlich*») і найменше – іменників (7 одиниць) (*Oberpuppe* – «*feste Freundin*»). Порівняно непродуктивною в утворенні молодіжно маркованих слів є напівсуфіксація – лише 2 іменники та 2 прикметники.

Виокремлені в результаті дослідження конверсиви (36 одиниць – 6,37%) репрезентують усі три проаналізовані частини мови, з них іменників – 11 одиниць (*Alte* – «*Mädchen*»), дієслів – 8 одиниць (*witzen* – «*jemanden verulken*») і прикметників – 16 одиниць (*beschallert* – «*geistesbeschränkt*»).

Абревіатур в молодіжно маркованій лексиці зафіксовано 12 одиниць (2,12%), 11 з яких є іменниками (*Auße* – «*Ausgeherlaubnis*»). Ще 7 одиниць (1,24%), серед них 5 іменників, одне дієслово та один прикметник, виникли в результаті інших видів словотвору (*l6* – «*stark verminderte Auffassungsgabe*»).

Значна частина виокремлених лексем є семантичними дериватами. На основі цього можна вважати, що потенціалом для подолання меж обмеженого віком молодіжного використання та подальшої фіксації у словниках володіють лексеми, наявні в літературній німецькій мові в інших значеннях. Найбільше їх утворено шляхом метафоричного перенесення найменування – 167 одиниць (29,55%). Серед цих слів 96 одиниць є іменниками (*Gupf* – «*dummer Mensch*»), значно менше – прикметниками – 38 одиниць (*heiß* – «*in begeisternder Weise schön, gut, großartig, stark*») і дієсловами – 33 одиниці (*hacken* – «*Schlechtes von jemandem erzählen, jemanden schlechtmachen*»). У порівнянні з метафорою, метонімія не відіграє суттєвої ролі в утворенні досліджуваної лексики.

Менш продуктивними, ніж перенесення найменування, проте достатньо важливими є процеси розширення (*bringen* – «*zustande bringen, können, schaffen*») і звуження значення (*Liebesgabe* – «*Züchtigung eines Kindes*») – загалом 31 одиниця (5,49%) – із перевагою першого (20 і 11 одиниць – 3,54% і 1,95% відповідно).

Притаманна сучасній німецькій мові тенденція до зростання популярності запозичень, левову частку яких складають англіцизми, виражена в наявності 51 такої лексеми (6,19%) (*Joint* – «*Zigarette*»). Найбільше серед них іменників – 27 одиниць (*Boß* – «*Vater, Familienoberhaupt*»), дещо менше прикметників – 17 одиниць (*big* – «*unübertrefflich, außerordentlich*»), дієслів зафіксовано лише 7 одиниць (*quicken* – «*weggehen*»).

Таким чином, серед шляхів утворення молодіжно маркованої лексики відзначаємо продуктивність словотвору (313 одиниць – 55,40% їх загальної кількості) та емантичної деривації (201 одиниця – 35,57%). Порівняно менш продуктивним є запозичення (51 одиниця – 9,03%).

Одержані результати аналізу шляхів утворення досліджуваних мовних одиниць дають підстави для наступних **висновків**. Незважаючи на зростання в німецькій мові загалом та молодіжній лексиці зокрема популярності запозичень, серед молодіжно маркованих слів помітне домінування одиниць з німецькими твірними основами. Отже, при кодифікації первинно молодіжних лексем оригінальності значення надається перевага перед оригінальністю форми.

Перспективним напрямком подальших досліджень виокремленого вокабуляру вважаємо з'ясування його актуальності та активності використання представниками сучасного покоління молоді.

Література:

1. Акуленко В. В. Интернациональные элементы в лексике языков / В. В. Акуленко // Национальное и интернациональное в литературе, фольклоре и языке. – Кишинев : Штиинца, 1971. – С. 251-264.
2. Искоз А. М. Лексикология немецкого языка : учеб. пособие [3-е изд., испр. и доп.] / А. М. Искоз, А. Ф. Ленкова. – Л. : Просвещение, 1970. – 296 с.
3. Огуй О. Д. Лексикологія німецької мови : навч. посібник для студентів вищих навч. закладів / О. Д. Огуй. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 416 с.
4. Ольшанский И. Г. Лексикология. Современный немецкий язык / И. Г. Ольшанский, А. Е. Гусева. – М. : Академия, 2005. – 416 с.
5. Солодилова И. А. Лексикология немецкого языка : учеб. пособие для студентов III курса / И. А. Солодилова. – Оренбург : ГОУ ОГУ, 2004. – 114 с.
6. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка [2-е изд., испр.] / М. Д. Степанова; под ред. Т. В. Строевой. – М. : КомКнига, 2007. – 376 с.
7. Androutsopoulos J. K. Und jetzt gehe ich chillen : Jugend- und Szenesprachen als lexikalische Erneuerungsquellen des Standards / J. K. Androutsopoulos // L. Eichinger, W. Kallmeyer. Standardvarianten. Wie viel Variation verträgt die deutsche Sprache. – Berlin; New York : de Gruyter, 2005. – S. 171-206.
8. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1969. – 326 s.
9. Nerius D. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Vorlesung. Sommersemester 2004 [Електронний ресурс] / D. Nerius. – Rostock, 2004. – 27 s. – Режим доступу : <http://www.helpforlinguist.narod.ru/Lexikologie.htm>.
10. Neuland E. Jugendsprache und Standardsprache. Zum Wechselverhältnis von Stilwandel und Sprachwandel / E. Neuland // Zeitschrift für Germanistik. – 1994. – Jg. 1. – S. 78-98.
11. Rehbock H. Bedeutungswandel [veränd. Neuaufg.]. – [Електронний ресурс] / H. Rehbock // Metzler-Lexikon Sprache / hrsg. von H. Glück. – Berlin : Directmedia Publ., 2000. – 1 CD-ROM. – (Digitale Bibliothek ; 34). – ISBN 3-89853-134-1. – s.v.
12. Schindler W. Einführung in die Sprachwissenschaft. Vorlesung. Winter 2006/7 [Електронний ресурс] / W. Schindler. – München, 2006. – 33 s. – Режим доступу : www.lrz-muenchen.de/~wolfgang_schindler/VL-Did-06.pdf.

Список лексикографічних джерел:

13. Duden – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache (10 Bände) [Електронний ресурс]. – Mannheim: Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus, 2005. – Системні вимоги : Windows 98 / Me / 2000 / XP; PC-Bibliothek v400.
14. Duden – Deutsches Universalwörterbuch [6. Aufl.]. – [Електронний ресурс]. – Mannheim, 2007. – v410.
15. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache [Електронний ресурс]. – Berlin : Directmedia, 2000. – Digitale Bibliothek. – Bd. 036.
16. Langenscheidt e-Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache [Електронний ресурс]. – CD-ROM für Windows Vista / XP / 2000 / NT4.0 / ME / 98.

Попова І. С.,

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара, м. Дніпропетровськ

СЛОВОФОРМА В СИСТЕМІ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено аналізу словоформи в системі синтаксичних одиниць сучасної української мови. Обґрунтовано її статус як мінімальної синтаксичної одиниці в системі основних, описано похідні деривати від словоформи як її функційні різновиди, а також запропоновано процедуру моделювання.

Ключові слова: словоформа, основні синтаксичні одиниці, похідні синтаксичні одиниці, модель.

В статье анализируется словоформа в системе основных синтаксических единиц современного украинского языка. Определен ее статус как минимальной синтаксической единицы в системе основных, описаны производные от словоформы как ее функциональные разновидности, предложена процедура моделирования.

Ключевые слова: словоформа, основные синтаксические единицы, производные синтаксические единицы, модель.

A word form in the syntactic units of modern Ukrainian language. The word form in the basic syntactic units of modern Ukrainian language has been examined in the article. Its status as a minimal syntactic unit in the main system is defined. Derived from the word forms as its functional species are described. The procedure of modeling is proposed.

Key words: word form, basic syntactic units, derived syntactic units, model.

Синтаксична одиниця як лінгвістична категорія є важливим складником предмета синтаксису. Її визна-чаємо «як функційно маркований і граматично впорядкований мовленнєвий ланцюг, що є довільною змістово значущою послідовністю словоформ, навіть і окремою словоформою» [8, с. 12].

Унаслідок докладного аналізу синтаксичних одиниць, розгляду запропонованих у мовознавстві їхніх класифікацій, підходів до формування можемо зробити висновок про те, що залишається актуальною потреба ґрадування синтаксичних одиниць передусім за значущістю ієрархічних відношень між ними. За цим принципом, на нашу думку, синтаксичні одиниці можна поділити на **базові, основні, похідні та периферійні (аналітичні й аналітико-пошукові)** [7, с. 400].

Словоформа як мінімальна синтаксична одиниця належить до основних одиниць, що вибудовуються на базових (слово та конструкція), які охоплюють, окрім словоформи, словосполучення, словоз'єднання, речення, текст і надфразу єдність. Мета запропонованої наукової розвідки – з'ясувати місце та статус словоформи в системі синтаксичних одиниць української мови, зокрема, проаналізувати похідні від неї конструкти, а також схарактеризувати принципи, процедуру моделювання словоформи із зазначенням відповідно зразків її моделей.

Питання про мінімальну синтаксичну одиницю в системі основних поставало в мовознавстві й передусім у зв'язку із проблемою компонентного наповнення цієї системи, і словоформу як мінімальну синтаксичну одиницю вже трактували в певних граматичних працях [1, с. 5; 9, с. 6-8; 2, с. 340]. Утім, потреба чіткіше визначити мінімальну синтаксичну одиницю є актуальною, і, на нашу думку, такою є не слово, як об'єкт вивчення різних розділів мовознавства [5, с. 15], а саме словоформа, оскільки на синтаксичному рівні мови цей термін адекватніший реальному стану речей.

У лексикології, як відомо, слово – це передусім лексема, у морфології слово і його форма – це переважно певна послідовність морфем з відповідними значеннями й морфологічними характеристиками (частина мови, рід, число, відмінок, час тощо). У синтаксисі слово повинно виявити себе функційно й, отже, не як лексема й не як певна послідовність, сполучення морфем, а як синтаксична одиниця: компонент тієї чи тієї синтаксичної конструкції або самостійне синтаксичне утворення поза межами такої конструкції (підмет, додаток, окреме речення на зразок *похолодало*). І те й те можливе лише в тому разі, якщо лексема конкретизована як словоформа, тобто за наявності в лексемі всіх граматичних параметрів, відповідно до яких маркуються її семантико-граматичні відношення з іншими лексемами, також уже як словоформами, що входять до заданого мовленнєвого ланцюга. Зазначені параметри супроводжують не слово як лексему, а саме словоформу, зокрема й таку, до складу якої входять так звані нульові морфемі й супрасегментні одиниці мовлення. У мовленнєвому ланцюзі слово як базова одиниця – уже компонент якоїсь конструкції чи її функційний субститут, а отже, це вже словоформа. З огляду на це словоформу можна витлумачити як «структурно мінімальну синтаксичну одиницю, що функціонує або як комунікативно значущий компонент певного мовленнєвого ланцюга, або як самостійне синтаксичне утворення» [8, с. 13].

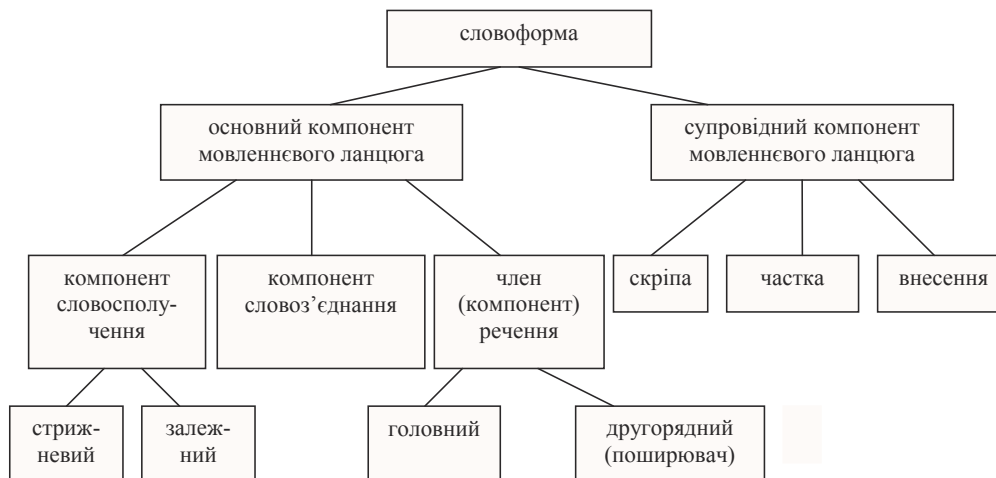
Словоформа як окреме мовленнєве утворення не має синтаксично зв'язаних з нею компонентів, що переводили б її в конструкцію, тому синтаксичний статус словоформи, звичайно, специфічний. Вона однозначно детермінована в структурному плані, але її функційний план є найширшим. Словоформа як мінімальна основна синтаксична одиниця виступає функційно значущим і структурно потрібним компонентом словосполучення (*нова книжка; читати книжку*), словоз'єднання (*викладачі й студенти*), речення (*Висока думка в'юнитись не вміє*) (Л. Костенко). Словоформа може функціонувати як окреме речення, наприклад, перше в таких поетичних рядках: *Гори. // Щезай в пожежах самоспалень...* (Л. Костенко) чи текст (*Вхід*) (напис – табличка на дверях) або входить як речення до складу великої синтаксичної сполуки (*Не скаржився. Мовчав. Не плакав ні від чого*) (Л. Костенко). Щоправда, особливо підкреслимо, що словоформи безпосередньо складниками таких конструкцій не є, що вони входять до них не як словоформи, а як речення, як комунікативні одиниці, утворюючи разом з іншими деяку змістову й граматичну єдність, що називається складним синтаксичним цілим,

чи надфразною єдністю. Словоформа не може, отже, функціонувати як складне синтаксичне ціле або якийсь еліптований його аналог на відміну від того, що вона функціонує як окреме речення чи текст, утім, не будучи в цьому разі вже словоформою, вихідною, елементарною одиницею мовленнєвого ланцюга, а будучи саме цим ланцюгом – реченням і текстом із властивими кожній із цих синтаксичних одиниць своїми специфічними параметрами.

Похідні одиниці формуються від словоформи як мінімальної синтаксичної одиниці внаслідок їхньої дериваційної деталізації. Похідні одиниці пов'язані з оперативними категоріями в синтаксисі, що визначають переважно процедуру синтаксичного аналізу й пов'язані з нею терміни, система яких рухлива у своїй периферійній частині й постійно видозмінюється: то редукується, то розширюється, а то й повністю перебудовується – залежно від характеру завдань, що виконуються в процесі синтаксичного аналізу, і від лінгвістичного світогляду осіб, які цей аналіз проводять [6, с. 63]. З урахуванням цього словоформу як похідну синтаксичну одиницю можна деталізувати, зазначивши, до якої синтаксичної конструкції вона входить і яким компонентом цієї конструкції є. На нашу думку, за своїми об'єктивними і формально вираженими властивостями словоформа є складником словосполучення, словоз'єднання та речення.

Загалом систему похідних від словоформи як однієї з основних одиниць цього рівня структури мови можна представити в такий спосіб. Словоформу спочатку поділяють на два класи: основний компонент мовленнєвого ланцюга та супровідний. На другому рівні деривації супровідний компонент має три похідні: скріпу, частку та внесення, а в сукупності словоформ як основних компонентів мовленнєвого ланцюга виокремлено член речення, компонент словосполучення й компонент словоз'єднання. На третьому рівні деривації члени речення кваліфіковано як головні (компоненти предикативної основи) та другорядні (поширювачі), компоненти словосполучення як стрижневі та залежні.

Запропонована система дає змогу вказати, наприклад, на ієрархічний статус тієї чи тієї словоформи в складі словосполучення, її належність до головного чи другорядного члена речення, на відношення до тема-рема-тичного комплексу висловлення, на її обов'язковість чи факультативність як компонента структурної схеми речення та інші характеристики. Зафіксовано і функційне навантаження словоформи як повнозначного чи службового компонента комунікативної одиниці, наприклад, скріпи, як основного структурного елемента висловлення чи внесення в нього як вставного слова чи звертання. Кожну з означених похідних синтаксичних одиниць так само можна конкретизувати аж до виходу на конкретну граматичну форму конкретного слова. Схематично похідні утворення від словоформи можна подати так:

Подальша деталізація похідних синтаксичних одиниць пов'язана або з реалізацією якоїсь синтаксичної концепції, або з переходом на інший мовний рівень. Наприклад, конкретизація головних членів речення як похідних синтаксичних одиниць потребує прийняття щонайменше однієї із трьох концепцій, пов'язаних з формуванням предикативної основи речення й побудови такої системи, яка охоплює або один головний член речення (присудок чи його аналог, що виноситься на вершину дерева залежностей), або два (підмет і присудок), або, нарешті, три (підмет, присудок і головний член односкладного речення). Диференціацію внесень спричиняє зітнення різних думок щодо належності до синтаксичних категорій таких понять, як вставні слова й вигуки, а також щодо синтаксичного статусу звертання, яке або зараховують до семичленної парадигми речення (артист співає, артист співав, артист співатиме, артист співав би, співав би артист! Хай артист співає, артисте, співай!), або відносять до членів речення [3; 4; 10] чи принаймні до таких його компонентів, які синтаксично зв'язані із членами речення, і зокрема, як відзначає І. Р. Вихованець, уживаються в позиції підмета, взаємопов'язаного із присудком формою координації: Заспівай, хлопче й Заспівайте, хлопці [11, с. 208].

Стрижневий і залежний компоненти словосполучення, компоненти словоз'єднання й скріпи на цьому рівні деривації, найімовірніше, вичерпують свої синтаксичні ресурси, оскільки, деталізуючи характер указаних компонентів, змушені будемо повернутися на морфологічний рівень структури мови. У такому разі йдеться, наприклад, про сполучники сурядні й підрядні, а також розділові, протиставні, єднальні та ін., а отже, акцентуються в такий спосіб парадигматичні відношення між словами відповідної службової частини мови. Так само в термінах частин мови можна конкретизувати компоненти словосполучення й словоз'єднання за їхньої типологічної класифікації, наприклад, на субстантивні, ад'єктивні, прономінальні тощо.

Запропонована система синтаксичних одиниць, похідних від словоформи, не задекларована як еталон, вона є відкритою вже за своїм призначенням.

Словоформа в системі основних синтаксичних одиниць не може бути представлена повно й усебічно без її моделі, оскільки модель у синтаксисі – це одна з основних його категорій, бо саме в синтаксисі моделюють передусім явища, пов'язані не лише з їхніми фізичними характеристиками, з їхньою субстанцією, а й зі структурними і функційними параметрами цих явищ, утілених у певні мовленнєві ланцюги. Залежно від технології аналізу мовленнєвих ланцюгів синтаксичні моделі поділяють на два основні класи: графічні та аналітичні. Перші – це певні синтаксичні явища, представлені як графи, другі – як послідовності буквених символів, своєрідні формули, образи, що постають під час відображення множини слів на множину тих класів, до яких ці слова входять. Моделлю словоформи саме і є будь-яке її символічне подання після застосування такої операції. Особливістю моделювання словоформи є те, що модель словоформи, її образ-символ використовують у синтаксисі переважно як компонент моделі складнішого мовленнєвого ланцюга, його фрагмент, тобто в складі певної синтаксичної одиниці. Вибір символіки для моделювання словоформ, ураховуючи й квазіслово, визначає низка чинників, а саме: характер модельованого мовленнєвого ланцюга, зокрема тієї синтаксичної одиниці, фрагментом якої буде образ словоформи, наприклад, словосполучення чи речення; характер обраної для опису певної синтаксичної одиниці моделі, аналітичної чи графічної; характер завдань, що виконують під час моделювання синтаксичної одиниці, зокрема і ступінь лінгвістичної деталізації, а також, у разі потреби, і екстралінгвістичної інформації про модельований об'єкт. В аналітичних моделях словоформу подають здебільшого символом парадигматичного класу (частини мови), до якого вона належить, або синтагматичного (члена речення) відповідно до виконуваної функції в мовленнєвому ланцюзі.

За умови, що словоформу моделюють поза зв'язками з іншими словоформами, її подають з будь-яким набором інформації, що актуалізується за допомогою різних індексів та інших супрасегментних засобів. Наприклад, моделі словосполучень *прочитана книжка* і *задоволений відповіддю*, наповнені однаковими парадигматичними класами, можна протиставити одна одній різним моделюванням їхніх компонентів, зокрема: відзначити індексом *см* стрижневе слово словосполучення (*Дк Ім. см.* та *Дк. см Ім*); підкреслити стрижневе слово (*Дк Ім* та *Дк Ім*); поставити стрижневе слово першим (*Ім Дк* та *Дк Ім*) з наступною фіксацією його позиції; указати відмінкові форми словоформ (*Дк. 1 Ім. 1* та *Дк. 1 Ім. 5*); указати стрілкою напрямок підрядного зв'язку (*Дк → Ім* та *Дк ← Ім*) тощо (*Дк* – дієприкметник, *Ім* – іменник).

У графічній моделі, що є значно простішою від аналітичної, словоформу подають графічними знаками: горизонтальними лініями, кільцями та ін. Побудова моделі словоформи, отже, є однією з обов'язкових передумов моделювання низки синтаксичних конструкцій, у яких словоформи функціонують як складники, передусім словосполучення та словоз'єднання.

Отже, словоформа належить до основних синтаксичних одиниць як мінімальний функційний компонент мовленнєвого ланцюга. Похідними дериватами цієї мінімальної синтаксичної одиниці постають її функційні різновиди. Модель словоформи – це будь-яке її символічне подання, але обов'язково в складі певної синтаксичної одиниці.

Література:

1. Гуйванюк Н. В. Нерозкладні компоненти у структурі речення: монографія / Н. В. Гуйванюк, О. В. Максим'юк. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 224 с.
2. Касаткин Л. Л. Краткий справочник по современному русскому языку / Л. Л. Касаткин, Е. В. Клобуков, П. А. Лекант. – М. : ВШ, 1991. – 383 с.
3. Кузнецов П. С. О принципах изучения грамматики / П. С. Кузнецов. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1961. – 100 с.
4. Кучеренко І. К. Актуальні проблеми граматики / І. К. Кучеренко. – Львів : Вид-во «Світ», 2003. – 228 с.
5. Межов О. Г. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення: Монографія / О. Г. Межов. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 184 с.
6. Попова І. С. Загальні зауваження до формування похідних синтаксичних одиниць української мови / І. С. Попова // Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – Вип. 86. – С. 62-67.
7. Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель): монографія / І. С. Попова. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2009. – 432 с.
8. Попова І. С. Фундаментальні категорії синтаксису української мови у формально-граматичному та метамовному аспекті: автореф. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. С. Попова. – Чернівці, 2012. – 40 с.
9. Русская грамматика: в 2 т. – М. : Наука, 1980. – Т. 2: Синтаксис. – 710 с.
10. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові: Монографія / М. С. Скаб. – Чернівці : Місто, 2002. – 272 с.
11. Українська мова. Енциклопедія / за ред. В. М. Русанівського, О. О. Тараненка. – К. : Укр. енцикл., 2007. – 856 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

12. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття / Упорядник Василь Яременко. – К. : Вид-во «Аконіт», 2001. – Книга IV. – Вид. 2-ге, змін., допрац., доп. – 800 с.

Родюк М. В.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ ТЕПЕРІШНЬОГО І МИНУЛОГО ЧАСУ В СУЧАСНІЙ НІДЕРЛАНДСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються особливості функціонування дієприкметників теперішнього і минулого часу в сучасній нідерландській мові. Аналізуються різні підходи до вивчення дієприкметників, властиві сучасній україністиці і нідерландистиці. Незважаючи на спорідненість нідерландської мови з іншими германськими мовами, їй властивий ряд граматичних особливостей, серед яких і специфічна актуалізація дієприкметників у реченні, а саме в предикативній і атрибутивній позиціях.

Ключові слова: дієприкметник, нідерландська, дієслово, прикметник

В статье речь идет об особенностях функционирования причастий настоящего и прошедшего времени в современном нидерландском языке. Анализируются разные подходы к изучению причастий, характерные для современной украинистики и нидерландистики. Несмотря на родство нидерландского языка с другими германскими языками, он обладает своими грамматическими особенностями, среди которых и специфическая актуализация причастий в предикативной и атрибутивной позициях.

Ключевые слова: причастие, нидерландский, глагол, прилагательное

The article studies the functions of the present and past participles in present-day Dutch sentence. It also provides the comparative analysis of the approaches to the definition of participle accepted by the Ukrainian and Dutch researchers. Despite the fact that Dutch is grammatically close to German and nowadays comes under strong influence of English, it displays some specific features that are not to be found in these two languages, one of them being the predicative and attributive function of the participle.

Keywords: participle, Dutch, verb, adjective

У сучасному мовознавстві не існує єдиного погляду на проблему визначення частиномовної належності дієприкметника. Це пояснюється не тільки існуванням різних підходів до класифікації слів, але й тим, на прикладі якої мови ця класифікація проводиться. В залежності від того, який принцип покладено в основу класифікації (лексичний, морфологічний або синтаксичний), дієприкметники відносять до класу дієслів або прикметників, чи вбачають в них гетерогенні утворення, які об'єднують в собі ознаки як дієслів, так і прикметників. На останнє вказує і сам термін: в українській мові ці слова називаються *дієприкметниками*, в англійській і російській – відповідно *participles* і *причастия*. Відсутність єдиного погляду на проблему частиномовної належності дієприкметника зумовлює її актуальність і вказує на необхідність поглибленого вивчення даного явища. Метою нашого дослідження є виявлення особливостей функціонування дієприкметників теперішнього і минулого часу в сучасній нідерландській мові. Матеріалом слугують дієслова і дієприкметники теперішнього і минулого часу, вибрані з нідерландськомовних текстів останніх десятиліть.

Частиномовна належність дієприкметника і по цей час викликає дискусії в лінгвістичній літературі. Досить широкого висвітлення вона набула в українськомовних і нідерландськомовних наукових працях. Більшість традиційних класифікацій частин мови не можна вважати виключно семантичними, або чітко морфологічними, чи тільки синтаксичними. Головною ознакою сучасних класифікацій є екліктизм, тобто поєднання різнорідних, часто протилежних принципів і теорій. Так, Л.В. Щерба врахував три критерії: семантичний, морфологічний і синтаксичний. Саме на цій концепції й ґрунтується сучасна класифікація частин мови.

Визначаючи місце дієприкметника в системі частин мови, Г. М. Гнатюк, автор монографічного дослідження «Дієприкметник у сучасній українській літературній мові», справедливо зазначає, що «не має іншого класу слів, за винятком займенника і числівника, який би зазнав таких різних кваліфікацій і оцінок...» [3, с. 6].

У XVII ст. найдокладніше про вживання дієприкметників писав М. Смотрицький. У своїй граматиці він докладно розбирає відмінювання дієприкметників за зразком прикметників [13, с. 360-376]. І. Ужєвич, як і М. Смотрицький, виділяє дієприкметник в окрему частину мови з властивими їй дієслівними і прикметниковими ознаками. Вчений також звернув увагу на те, що українській мові не властиві активні дієприкметники, замість яких використовуються описові конструкції [14, с. 44]. Слід зазначити, що до кінця XIX ст. в більшості граматик, присвячених українській мові, використовувався передусім церковнослов'янський термін *причастіє*, і тільки в 1893 р. коли вийшла «Руська граматика» С. Смалъ – Стоцького і Т. Гартнера, починає широко використовуватися сучасний термін *дієприкметник* [12, с. 76, 92]. О. Б. Курило використовувала термін – композит *причасник – прикметник* [9, с. 80-83], а Г. А. Л'їнський навіть намагався ввести термін *дієслівні іменники*, який не описує повною мірою сутність цього класу слів. Його можливо використати тільки по відношенню до тих дієприкметників, які субстантивуються [7, с. 508]. На іменні ознаки дієприкметника, вказують й інші терміни, які використовувалися вченими першої половини XX ст., зокрема імена дієслівні або імена дієсловові [6, с. 40-42; 8, с. 58].

У працях І. К. Кучеренка щодо дієприкметників застосовується терміни *відносні ад'єктивні слова* або *віддієслівні відносні прикметники*. Вчений доводить безпідставність виділення дієприкметника в окрему частину мови, а також спростовує доцільність розгляду цих лексичних одиниць як дієслівних форм [10, с. 441-446]. У традиційному мовознавстві, яке представлено роботами М.А. Жовтобрюха, В. М. Русанівського, А. П. Грищенко дієприкметник найчастіше визначається як невідмінювана дієслівна форма [5, с. 338; 11, с. 244, 408; 4, с. 363, 396;].

Представник сучасного мовознавства І. Р. Вихованець у своїй монографії «Частини мови в семантико – граматичному аспекті» визначає дієприкметник як синтаксичний і морфологічний ад'єктив. Вчений спростовує наявність у нього дієслівних категорій часу і способу, що не дає підстав вважати його формою дієслова. Автор також заперечує гібридний характер дієприкметника, натомість він вказує на його різноманітність [1, с. 176 -180]. В «Теоретичній морфології української мови», спільній праці І. Р. Вихованця і К. Г. Городенської, вказується на семантичне і граматичне роздвоєння дієприкметника. Частину дієприкметників, яка за своїм значенням наближається до прикметника, вчені називають *віддієслівними прикметниками*, а ті дієприкметники, які можуть виступати частиною дієслівного присудка – *дієслівними утвореннями* [2, с. 223].

Нідерландські вчені також не залишили дієприкметник поза увагою. Інтерес до рідної мови прокинувся у Нідерландах в XVII ст. і був результатом підняття рівня національної самосвідомості, яке було пов'язане зі здобуттям незалежності від Іспанії й утворенням власної держави. Саме в цей період зароджується нідерландистика. Вже у перших граматиках вчених цікавило питання частини мовного визначення дієприкметника.

Одним з перших звернув увагу на двосторонню природу дієприкметника Л. тен Катє. В своєму «Вступі до граматики високої нідерландської мови» 1723 р. вчений звернув увагу на те, що дієприкметник хоча і утворюється від дієслова, але в багатьох ситуаціях функціонує як прикметник. Автор запропонував назвати цю частину мови *adjectivum verbale*, тобто, дієслівним прикметником [17, с. 323]. Його ідеї продовжував розвивати інший нідерландський дослідник, П. Вейланд, якого особливо цікавила проблема частини мовного визначення дієприкметника. У 1805 р. вчений опублікував «Нижньонімецьку граматику», в перших розділах якої він писав, що «дієприкметники є утвореними від дієслова прикметниками, які позначають характер протікання певної дії і вказують на час». Однак, в подальших розділах своєї книги автор називав дієприкметники виключно неособовими формами дієслова. В розділі, присвяченому дієслову, автор докладно розбирає особливості вживання дієприкметників теперішнього і минулого часу [20, с. 144].

Визначний нідерландський лінгвіст початку XX ст. С. Хертог не обійшов своєю увагою статус та особливості функціонування дієприкметників в реченні. На думку вченого особові форми дієслова складають ядро свого класу, а іменні форми, такі як дієприкметник і інфінітив, є дієсловами «другого рангу». Завдяки тому, що ці форми здатні виражати дію як ознаку, вони «наближають дієслово до іменних частин мови». У своєму «Посібнику для викладачів нідерландської мови» вчений дає таке визначення: «Дієприкметники є іменними формами дієслова, завдяки яким дія може бути представлена як ознака, і які через це можуть використовуватися як прикметники, не втрачаючи при цьому своїх дієслівних властивостей». Під дієслівними властивостями автор розумів передусім здатність дієприкметника виступати частиною складного дієслівного присудка. Що стосується походження дієприкметників, то С. Хертог вважав, що «дієприкметники – це за походженням віддієслівні ад'єктиви, дієслівна складова яких з часом стала головною, що пов'язано зі втратою звички узгоджувати їх із суб'єктом або об'єктом» [16, с. 175-179].

У другій половині XX ст. дієприкметник продовжував залишатися в центрі уваги граматистів: С. Фоойс у своїй граматиці 1967 р. ставив запитання, якою частиною мови слід вважати дієприкметники. Відповідаючи на нього, вчений робить висновок, що ці лексеми можна віднести одночасно до прикметників і дієслів [19, с. 115]. Виключно до класу дієслів відносив дієприкметники М. Ван ден Тоорн. При цьому дослідник визначав їх як несамотійні дієслова. Цим він підкреслював, що вони самі по собі не можуть виконувати у реченні функцію присудка [18, с. 182].

У найповнішій «Загальній нідерландській граматиці», робота над якою велася з 1960 р. по 1984р., одним з редакторів якої і виступав М. Ван ден Тоорн, дієприкметники також розглядаються як форми дієслова. В цій граматиці досліджувалися відомі приклади переходу дієприкметників теперішнього і минулого часу до класу прикметників [15, с. 240].

Таким чином, існує три варіанта вирішення проблеми частини мовної належності дієприкметника, а саме: дієприкметник – це форма дієслова, дієприкметник – окрема змішана частина мови, і дієприкметник як іменна частина мови. Переважна більшість українських науковців при розгляді дієприкметника зосереджують увагу на його іменних рисах, і тому вони схильні вважати його або прикметником, або окремою змішаною частиною мови. Нідерландські вчені навпаки майже завжди розглядають дієприкметник у розділах, присвячених дієслову, хоча і відзначають його іменні риси. Однак, всіх вчених об'єднує погляд на дієприкметник як на слово, яке позначає дію як ознаку.

В нідерландській мові дієприкметники утворюються від дієслів різних структурно – семантичних класів. У своїй семантиці вони зберігають залишки значень, притаманних вихідним дієсловам. Це впливає на те, як вони функціонують у реченні. В залежності від того, до якого структурно семантичного класу належить вихідне дієслово, похідний від нього дієприкметник може вживатися атрибутивно або у формі теперішнього, або у формі минулого часу, або йому можуть бути притаманні обидві форми, але при цьому дані форми будуть виражати різні логічні співвідношення між елементами певного висловлювання. Нижче ми розберемо особливості функціонування дієприкметників, утворених від транзитивних і інтранзитивних дієслів та їхніх підвидів.

1) Транзитивні дієслова.

В прикладі (1) розбирається вживання транзитивного дієслова *taken* (робити). При атрибутивному використанні дієприкметника теперішнього часу, утвореного від цього дієслова, ядро іменникової групи в (1b) відповідає суб'єкту в (1a). Якщо ж в атрибутивній позиції використовується дієприкметник минулого часу, то об'єкт, а не суб'єкт, виступає як ядро іменникової групи, як це показано в (1c).

(1) a) *Deze man maakt al jaren kleren.* Чоловік шие одяг багато років;

b) *De kleren makende man ging aar de tafel zitten en zei niets.*

Чоловік, що шие одяг, сів за стіл і не вимовив ні слова;

с) Tenslotte halen we de gemaakte kleren weer op.

Нарешті ми привеземо зроблений одяг.

Слід також зауважити, що не всі транзитивні дієслова можуть утворювати дієприкметники, які використовуються атрибутивно. До таких дієслів належать *hebben* (мати), *weten* (знати) і *kennen* (бути знайомим з).

II) Інтранзитивні дієслова.

Оскільки дієприкметники минулого часу, утворені від транзитивних дієслів можуть вживатися в атрибутивній позиції, тільки якщо ядро словосполучення відповідає прямому додатку, то можна зробити припущення, що дієприкметники минулого часу утворені від неперехідних дієслів не можуть вживатися атрибутивно, що і видно із прикладу (2b):

(2) a) De jongen huilde de hele rit. *Хлопчик плакав всю дорогу;*

b) De gehuilde jongen*;

c) De huilende jongen links kreeg de roe in zijn schoen. *Хлопчикові, який плакав, до черевика потрапив сучок.*

В той же час дієприкметник теперішнього часу від інтранзитивного дієслова *huilen* в цій же позиції цілком прийнятний.

III) Амбітранзитивні дієслова.

Амбітранзитивними називаються дієслова, які можуть бути одночасно інтранзитивними і транзитивними, як це видно з наступних прикладів:

(3) a) Ik kook aardappelen en groenten meestal in de snelkookpan.

Я завжди варю картоплю в пароварці;

b) Als de aardappelen koken, voeg ui en wortelen. *Поки картопля вариться, додайте цибулю і моркву;*

(4) a) Ik schreef een brief aan haar en wist niet of ik het antwoord zou kregen. *Я написав їй листа, не знаючи, чи отримаю відповідь;*

b) Soms schrijf ik de hele dagen en soms kan ik de hele weken niets schrijven. *Іноді я пишу цілими днями, а іноді цілими тижнями не можу написати жодного рядка.*

В прикладах (3a) і (4a) йдеться про транзитивні дієслова, а в прикладах (3b) і (4b) – про інтранзитивні. При цьому в прикладі (3) об'єкт транзитивного дієслова (3a) виступає як суб'єкт інтранзитивного дієслова (3b). Такі дієслова називають регулярними амбітранзитивними дієсловами, а їхній інтранзитивний варіант – неакузативними дієсловами. В прикладі (4) дієслово *schrijven* використовується і в реченні (a), і в реченні (b) з тим самим суб'єктом. Ці дієслова отримали назву нерегулярних амбітранзитивних, а їхній інтранзитивний варіант – неергативних дієслів.

При атрибутивному використанні дієприкметника теперішнього часу, утвореного від неакузативного дієслова, ядро іменникової групи в (5) відповідає суб'єкту в (3b). Дієприкметник, утворений від неергативного дієслова функціонує так само. Ядро іменникової групи в (6), де використовується дієприкметник теперішнього часу, також відповідає суб'єкту в (4b). Що стосується дієприкметника минулого часу, то в атрибутивній позиції можливе використання лише дієприкметника, утвореного від неакузативного дієслова. Приклад (8) неможливий.

(5) Kokende aardappelen moet je beter niet roeren. *Картоплю, що вариться, краще не перемішувати;*

(6) Onder het boom zat een schrijvende man. *Під деревом сидів чоловік, який писав;*

(7) In gekookte aardappelen zit echter geen grammetje vet. *У вареній картоплі не має ні граму жиру.*

(8) Een geschreven man*

В нідерландській мові протиставлення неакузативних і неергативних дієслів має велике значення. Неакузативні дієслова відрізняються від інших інтранзитивних дієслів тим, що їхній суб'єкт є одночасно «прихованим» об'єктом дії, яку вони виражають. Іншими словами, він не є виконувачем дії, вираженої відповідним дієсловом. Ця характеристика впливає на вибір допоміжного дієслова *hebben* або *zijn* при утворенні перфекту. Неергативні дієслова утворюють перфект за допомогою *hebben*, а неакузативні – за допомогою *zijn*:

(9) Ik heb de hele dag geschreven maar het is niet goed geworden. *Я цілий день писав, але нічого не вийшло;*

(10) De aardappelen zijn gekookt en we kunnen aan tafel gaan zitten.

Картопля зварилася, і ми можемо йти за стіл.

В нідерландській мові є також приклади того, що деякі дієслова можуть бути одночасно і неергативними, і неакузативними.

(11) Anneloes zit de hele dag thuis en wacht op de brief. *Аннелус сидить цілими днями вдома і чекає листа;*

(12) Deze stoel zit goed. *На цьому стільці добре сидіти.*

В прикладі (11) показано вживання неергативного дієслова *zitten* (сидіти), а в прикладі (12) те саме дієслово використовується як неакузативне, оскільки зрозуміло, що суб'єкт в цьому випадку ніяку дію не виконує, що і видно з перекладу. На відміну від інших неакузативних дієслів, воно не утворює ані дієприкметник теперішнього, ані дієприкметник минулого часу.

Своєрідністю відмічене також функціонування дієслів на позначення психічного стану. Дієприкметники, утворені від дієслів психічного стану, поводять себе так само, як дієприкметники, утворені від перехідних дієслів. Дієприкметник теперішнього часу в словосполученні характеризує іменник, який відповідає суб'єкту, а дієприкметник минулого часу – іменник, який відповідає об'єкту, що і показано в наступних прикладах:

(13) a) Deze argumentatie overtuigt de rechter echter niet. *Ця аргументація не переконує суддю;*

b) Wij sluiten ons aan bij de overtuigende argumentatie van

Doernberg.

Ми згодні з переконливою аргументацією Дурнберга;

c) Hamel Bruyninx, de overtuigde aanhanger van de leer van Calvijn.

Гамель Брейнікс, переконаний послідовник вчення Кальвіна;

d) Ik kan niet zeggen dat uw argument erg overtuigend is. *Не можу сказати, що Ваш аргумент переконливий.*

Однак, на відміну від інших перехідних дієслів, дієприкметники теперішнього часу, утворені від дієслів на позначення психічного впливу, можуть використовуватися в предикативній позиції, як показано в прикладі (13d) До того ж і в в предикативній, і в атрибутивній позиції вони мають не дієслівне, а виключно прикметникове значення.

Таким чином, клас дієслів в нідерландській мові не піддається чіткому розбиттю на підкласи транзитивних і інтранзитивних дієслів, оскільки між ними існує проміжний підклас амбітранзитивних дієслів, які поєднують особливості двох інших типів дієслів. Існує також багато винятків, коли дієслова одного підкласу функціонують подібно до дієслів іншого підкласу, утворюючи містки між дієсловами транзитивними і інтранзитивними, неергативними і неакузативними.

Однак у функціонуванні дієприкметників можна виділити певні закономірності. Дієприкметники минулого часу утворені від усіх типів дієслів можуть вживатися в предикативній позиції, але тільки тоді, коли вони утворені від транзитивних і неакузативних дієслів, ці дієприкметники можуть мати прикметникове значення. В атрибутивній позиції не використовуються дієприкметники минулого часу, утворені від інтранзитивних дієслів, за винятком дієприкметників, утворених від неакузативних дієслів. Це пояснюється тим, що від неакузативних дієслів утворюються дієприкметники минулого часу, які позначають стан, набутий певним об'єктом, в результаті виконання дії. На відміну від інших інтранзитивних дієслів, суб'єкт неакузативного дієслова є водночас і його «прихованим» об'єктом. Дієприкметники теперішнього часу зазвичай не мають прикметникового значення, тобто завжди позначають дію, а не стан, і використовуються лише в атрибутивній позиції. Виключення складають дієприкметники теперішнього часу, утворені від перехідних дієслів на позначення психічного стану. Вони можуть використовуватися не тільки в атрибутивній, але й у предикативній позиції, при цьому в обох випадках вони мають виключно прикметникове значення. У подальшому вважаємо за потрібне глибше дослідити зв'язок між дієсловами і похідними від них дієприкметниками, оскільки саме походження дієприкметників від дієслів різних структурно – семантичних класів багато в чому зумовлює особливості їхнього вживання у реченні. Також видається доцільним проаналізувати походження й еволюцію дієприкметників у германських мовах у порівнянні зі слов'янськими.

Література:

1. Вихованець І. Р. Частина мови в семантико – граматичному аспекті / Вихованець І. Р. – К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / І. Р. Вихованець, К. Городецька; [за ред. І. Р. Вихованця]. – К. : Пульсари, 2004. – 400 с.
3. Гнатюк Г. М. Дієприкметник в сучасній українській літературній мові / Гнатюк Г. М. –К. : Наукова думка, 1982. – 248 с.
4. Грищенко А. П. Дієслово / А. П. Грищенко // Сучасна українська літературна мова – К. : Вища школа, 2002. – С. 360-399.
5. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови / Жовтобрюх М. А. – К. : Вища школа, 1965. – 422 с.
6. Залозний П. Кортока граматики української мови / Залозний П. – Полтава, 1906. – 63 с.
7. Іл'їнський Г. А. Праслов'янська граматики / Іл'їнський Г. А. – Ніжин, 1916. – 536 с.
8. Коцовський В. Методична граматики руської мови / В. Коцовський, В. Огоновський І. – Львів, 1904. – 98 с.
9. Курило О. Початкова граматики української мови / Курило О.; [Підготовка до друку, вступна стаття і примітки Д. Бучка]. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 184 с.
10. Кучеренко І. К. Теоретичні питання граматики української мови: Морфологія / Кучеренко І. К. – Вінниця : Поділля, 2003. – 463 с.
11. Русанівський В. М. Дієслово / В. М. Русанівський // Сучасна українська літературна мова – К. : Наукова думка, 1969. – 583 с.
12. Смаль-стоцький С. Граматики руської мови / С. Смаль-стоцький, Т. Гартнер. – Відень, 1914. – 200 с.
13. Смотрицький М. Граматики словенскія правильное сунтагма 1619 / Смотрицький М. – К. : Наукова думка, 1979. – 502 с.
14. Ужевич І. Граматики словенская 1643 / Ужевич І. – К. : Наукова думка, 1970. – 459 с.
15. Haeseryn W. Algemene Nederlandse Spraakkunst / W. Haeseryn, K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij, M.C. van den Toorn – Tweede, geheel herziene druk – Groningen : Martinus Nijhoff uitgevers, 1997. – 1717 b.
16. Hertog den C.H. Nederlandsche spraakkunst. Handleiding ten dienste van aanstaande (taal)onderwijzers / Hertog den C.H. – Amsterdam : W. Versluys, 1903. – 345 b.
17. Lambert ten Kate Hz. Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake / Lambert ten Kate Hz.; [fotomechanische herdruk van uitgave 1723]. – Alphen aan den Rijn : Repro-Holland BV, 2001. – 345 b.
18. Toorn van den M.C. Nederlandse grammatica / Toorn van den M.C. – Groningen : Wolters-Noordhoff, 1984. – 457 b.
19. Vooyo de C. G. N. Nederlandse spraakkunst / Vooyo de C.G.N. – Groningen : J. B. Wolters, 1967. – 412 b.
20. Weiland P. Nederduitsche spraakkunst / Weiland P. – Amsterdam : Johannes Allart, 1805. – 215 b.

Снежик О. П.,

Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

ФРАНЦУЗЬКІ «АВТОМОБІЛЬНІ» НЕОЛОГІЗМИ: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА, ПЕРЕКЛАД

У статті йдеться про структурно-семантичні та перекладацькі особливості французьких термінів-неологізмів із автомобільної галузі.

Ключові слова: неологізм, термін, терміноутворення, науково-технічний переклад, перекладацький відповідник.

В статье идет речь о структурно-семантических и переводческих особенностях французских терминов-неологизмов из автомобильной отрасли.

Ключевые слова: неологизм, термин, образование терминов, научно-технический перевод, переводческое соответствие.

The article deals with structural-semantic and translation peculiarities of French neologism-terms from automobile branch.

Key words: neologism, term, term-formation, scientific-technical translation, translation-equivalent.

Постановка проблеми. Процес утворення нових слів відзеркалює загальні тенденції розвитку мови, які зумовлені взаємодією внутрішніх і зовнішніх чинників. Серед останніх – потреби суспільства у вираженні нових понять, які є своєрідним продуктом науково-технічного прогресу, розвитку культури, засобів масової комунікації, результатом змін соціальних відносин та загального прискорення темпу життя суспільства.

«Зміна умов функціонування мови за доби науково-технічної революції, необхідність спеціалізації словника у відповідних галузях знань зумовили зростання спеціальних термінологій» [2, с. 93].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Питання загальної та спеціальної неології постійно перебувають у полі зору сучасних вітчизняних і зарубіжних мовознавців (Ю.А. Зацний, О.І. Чередниченко, Л.П. Попко, В.І. Заботкіна, А.А. Брагіна, Ю.С. Сорокін, Н.З. Котелова, Ж.-Ф. Саблероль, С.Кюзен-Перш та ін.). Неологізми досліджуються в рамках різних лінгвістичних теорій й на матеріалі різних мов та галузей.

Разом з тим, структурно-семантичні й перекладацькі особливості термінів у галузі сучасного автомобілебудування не були предметом спеціального вивчення, попри те, що ця галузь знаменується стрімким розвитком і новими винаходами й проектами у всьому світі, а відтак зростає потреба в міжнародному обміні науково-технічною інформацією та перекладі.

Ці чинники зумовлюють **актуальність** даного дослідження, яке ставить на **меті** з'ясування зовнішніх факторів значного збагачення сучасної французької автомобільної термінології та встановлення деяких лексичних закономірностей перекладацької діяльності в автомобільній сфері. **Об'єктом** його виступає французька неологічна термінологія із автомобільної галузі, яка значно збагатилася на межі ХХ – ХХІ століть мовними інноваціями.

Предметом вивчення ми обрали структурно-семантичний та перекладацький аналіз «автомобільних» неологізмів французької мови.

Матеріалом дослідження слугувала французька термінологічна база неологізмів «France Terme», укладена Дélégation générale à la langue française et aux langues de France [3], словники, франкомовні та україномовні матеріали мережі Інтернет, матеріали друкованих наукових, публіцистичних та рекламних видань.

Наукову новизну ми вбачаємо в тому, що аналіз лексичних особливостей перекладу проводиться саме на матеріалі сучасної термінологічної франкомовної бази термінів та корпусу матеріалів, які відбивають інновації в автомобільній галузі.

Найбільш загальні спостереження за матеріалом дослідження дозволяють нам виділити серед зовнішніх чинників терміноутворення у сучасній автобудівельній галузі наступні:

1. **Науково-технічний прогрес:** розробка й поява нових деталей, нових/альтернативних видів палива, винайдення спеціальних гаджетів, які використовуються як для покращення технічних характеристик, так і для комфорту й безпеки водія та пасажирів на борту автомобіля. Наведемо лише кілька прикладів таких термінів-неологізмів: *bouton SOS*, m – *кнопка вигуку технічної підтримки PEUGEOT ASSISTANCE в нових моделях машин Peugeot*. Така служба підтримки працює цілодобово та доступна у 10 країнах Європи як то: Франція, Німеччина, Італія, Іспанія, Португалія, Бельгія, Люксембург, Нідерланди, Швеція, Австрія, а з 2011 року також обслуговує Великобританію, Польщу та Данію; *appel d'urgence automatique*, m – *автоматичний вигук технічної підтримки*; *systeme de navigation (le GPS)*, m – *супутникова система навігації, GPS*; *aide au freinage d'urgence (AFU)*, f – *електронна система безпеки гальмування, сконструйована для керування напругою в гідравлічній системі гальм. У випадку екстреного гальмування та недостатньої сили, прикладеної на педаль гальм, вона самостійно підвищує напругу гальмівної магістралі, роблячи це швидше, ніж на те здатна людина*; *systeme ESP*, m – *система електронного контролю стійкості, один з прикладів, що яскраво демонструє метафоричну модель «автомобіль – комп'ютер», зафіксовану у роботі Ю.А. Зацного [1, с. 47]. Така система дозволяє за допомогою комп'ютеру керувати моментом сили колеса, одночасно одного або декількох; télématique, m – система різноформатного (стільникового, Інтернет) зв'язку, яким обладнаний автомобіль.*

Постійно конструюються нові класи і моделі автомобілів. Так, у серійне виробництво запущено автомобіль, що поєднує в собі кращі риси машин різного класу, зокрема місткість, економічність і «спортивність», тобто естетичність і швидкість, і в той же час за ціною набагато дешевший за елітні автомобілі. Він позначається словом *crossover*, m – *кросовер* (від англ. *cross-over vehicle*) або *4x4*, що відтворюється у сленговій

українській мові метонімією *Джип*, у підмові ж галузі вдаються до описового перекладу: *автомобіль із кузовом типу «універсал» та системою повного приводу*.

2. **Урбанізація**, що характеризується, зокрема, нововведеннями у правилах дорожнього руху та втілює алгоритм «інновація – реакція, дії пристосування суспільства», процес чого повністю відображається у підмові автомобільної галузі: *autocariste*, m – *підприємець, що займається міжміськими автобусними перевезеннями*; *alarme, f anti-intrusion* – *система охоронної сигналізації*; *éthylotest électronique*, m – *електронний алкотестер*; *siège*, m *enfant* – *дитяче автомобільне крісло*.

3. **Підвищення екологічних стандартів в аспекті сталого розвитку європейських країн**: поява номінацій на позначення біоавтомобілей та біопалива. У деяких «альтернативних автомобілях» замість звичайного дизельного пального уже використовується *biocarburants*, m – *біопаливо* із його різновидом *biodiesel*, m – *біодизельне паливо* тощо. Серед «альтернативних автомобілів» відзначаємо *voiture*, f *hybride*, *voiture*, f «*flex fuel*» – *гібридні автомобілі*, обладнані як двигуном внутрішнього згоряння, так і електромотором, або здатні працювати на двох видах палива: *бензині та етанолі*. Зафіксовано термін, який використовують екологи на позначення палива, що шкодить оточуючому середовищу: *nécrocarburant* – неекологічне паливо. Існує вже й *véhicule*, m *100% électrique* – *електромобіль*, з новими характеристиками та обладнанням для заправки: *une capacité de chargement* – *можливість підзарядки автомобіля*.

4. **Суспільні феномени**. Економічна криза 2009 р. ще більше загострила ситуацію із викраденням автомобілів, що сприяла появі цілої низки термінів на позначення цієї ситуації: *piraterie routière*, f – *крадіжки на дорогах, викрадення автомобілів*; її учасників: *pirate de la route*, m – *зłodий, що викрадає автомобілі*. З'являється «технічна» відповідь на цей соціальний феномен: *télésécurité*, f – *інтегрована система електро- та телебезпеки*; *système d'appel d'urgence*, m – *аварійна служба*; *dispositif antidémarrage*, m – *імобілайзер (засіб проти викрадення автомобіля)*.

З'являються й нові «економічні» та «екологічні» форми використання автомобіля: *covoiturage*, m, яке відтворюється в українському перекладі описово: *спільне використання автомобіля*.

Цінність людського життя впливає на зміни правил дорожнього руху, посилення контролю за ними та технічні інновації: *pré-tendeur*, m – *прилад, що натягує ремінь безпеки під аварії*; *installation de surveillance d'allure*, f – *автоматична система керування швидкістю*. Із збільшенням нічних перевезень та взагалі поїздок на автомобілі вночі через більшу розвантаженість доріг з'являється *affichage nocturne de confort*, f – *нічна панель*.

Багато нових реалій пов'язані із логістикою взагалі та із логістикою автомобілів зокрема. Наприклад: *évacuateur* називають *dépanneuse*, f; *navette*, f – *комунальний транспортний засіб-експрес*, що здійснює обмежену кількість зупинок або не здійснює зупинок взагалі між двома пунктами.

Аналіз корпусу неологічних даних французької автомобільної термінології дозволив нам констатувати інтенсивне використання французькою мовою даної підгалузі внутрішньомовних ресурсів (афіксальної деривації, словоскладання, конверсії, переосмислення – ресурсів семантичної та формальної неології), а також запозичення іншомовних термінів, завдяки чому утворився вагомий термінологічний шар «автомобільної» лексики (близько 200 одиниць). Розглянемо тут основні з них.

Досліджені неологізми автомобільної сфери найчастіше виражені **іменниками** (*caravane*, f; *métis*, m; *déraper*, m; *citadine*, f; *voiturette*, f; *refroidisseur*, m; *hybridation*, f; *monospace*, m; *décalage*, m; *télésécurité*, f), **іхніми сполученнями** (*taux*, m *de reconduction*; *pirate*, m *de la route*; *antiblocage*, m *au freinage*), **прикметниками** (*multimarque*), **сполученнями іменника з прикметником** (N+Adjectif) (*piraterie*, f *routière*; *rideau*, m *gonflable*; *éclairage*, m *prolongé*; *retrogradage*, m *forcé*; *surcouple*, f *temporaire*; *tourbillon*, m *longitudinal*), **дієсловами** (*remodeler*).

– **Афіксальна деривація.**

Префіксація. Найпродуктивнішим префіксом новоутворень у досліджуваній галузі є, безсумнівно, префікс *auto-*: *autocaravane*, f; *autoallumage*, m. Із розвитком телекомунікацій та виготовленням спеціальних «девайсів» для машин, поширюються і префікси *télé-*, *géo-*, *électro-*, *radio-*: *géonavigateur*, m; *télépéage*, m; *télésécurité*, f; *électro-stabilisateur*, m; *radiodiffusion* f, тощо. Зв'язок «автомобільних» неологізмів з екологічними проблемами пояснює продуктивність префікса *bio-*: *biocarburant*, m. Як зазначалося, важливою ланкою в розробці сучасних авто є превентивні засоби, тому префікси *anti-* та *pré-* використовуються у словах на позначення таких номінацій, як наприклад: *antidémarrage*, m; *antiblocage*, m; *prétendeur*, m. Актуальні й префікси грецького походження на позначення кількості: *multimarque*, *monospace*.

Суфіксація. Продуктивними для термінотворення у даній галузі є такі суфікси, як *-ique*, *-(is)ation*, *-ite*, *-on*, *-eur*, *-age*: *hivernisation*, f; *hybridation*, f; *motorisation*, f; *ferroulage*, m; *ineritage*, m; *baraquage*, m; *roulage*, m.

Парасинтез. Досить часто слова утворюються за допомогою обох механізмів афіксації: *retrogradage*, m; *covoiturage*, m; *turborécupérateur*, m; *autocaravanier*, m; *déraper*, m; *remodelage*, m; *recouvrement*, m.

– **Словоскладання** посідає чинне місце серед способів творення неологізмів автомобільної галузі. З'єднуватися можуть не лише основи, а й цілі слова. Щодо складних слів, це – переважно поєднання двох іменників: *éthylotest*, m (*éthyl* + *o* + *test*); *éthylomètre*, m (*éthyl* + *o* + *mètre*); *boîte-tampon*, m (*boîte* + – + *tampon*).

Більш численну групу складають іменні композиції. Наведемо кілька моделей: N + *de* + N (*antiblocage*, m *de sécurité*; *compresseur*, m *d'alimentation*; *essai*, m *de choc*; *groupe*, m *d'option*; *pirate*, m *de la route*; *soupage*, m *de décharge*); N + *Adj.* + *de* + N (*affichage*, m *nocturne de confort*); N + *par* + N (*autoallumage*, m *par pression*); N + *à* + N + *Adj.* (*distribution*, f *à programme variable*; *moteur*, m *à injection directe*; *transmission*, f *à variation continue*; *véhicule*, m *à motorisation hybride*); N + *de* + N + *à* + N + *Adj.* (*système*, m *d'admission à géométrie variable*).

– Прикладом **семантичної неології** (виникнення нового значення) досліджуваної галузі може слугувати термін *personnalisation*, f. Його перше значення: «*action de personnaliser, personnaliser un objet de série*».

У сучасній автомобільній сфері воно набуло значення: «*recommandation officielle pour 'tuning'*». Інше слово *caravane*, *f* («*groupe de voyageurs réunis pour franchir une contrée désertique, peu sûre (avant les moyens de transport modernes ou quand ils ne sont pas utilisables)*») тепер використовується також на позначення «*remorque d'automobile, aménagée pour pouvoir servir de logement, pour le camping*».

– **Запозичення**, зафіксовані в даній сфері, надходять у французьку мову переважно з англійської: *crossover*, *m*; *air-bag*, *m*; *GPS*, *m* та ін.

Щодо перекладацьких особливостей досліджуваних одиниць, використовуються такі засоби перекладу, як: використання прямого еквіваленту; транскрибування (особливо запозичень з англійської мови); калькування; експлікація та ін.

Прямий еквівалент застосовується у випадку, коли реалія існує у обох мовах, наприклад: *décalage*, *m* – зсув, зміщення; *feux de détresse*, *m, pl* – аварійні фари. Деякі реалії, незважаючи на те, що вже існують в українській мові, не є розповсюдженими настільки, як у французькій, тому потребують перекладацького лінгвокультурологічного коментаря: *autocaravane intégrale*, *f* – трейлер, дім-автофургон (обладнаний кухнею, місцями для сну, туалетом).

З огляду на те, що в українській мові існує велика кількість англіцизмів, то деякі з перекладених одиниць є не просто прямим еквівалентом, а транскрибованими англійськими еквівалентами неологізму, наприклад: *autocaravane*, *f* – трейлер – *trailer*, *angl.*; *dispositif antidémarrage*, *m* – іммобілайзер (засіб проти викрадення машини) – *immobilizer*, *angl.*; *essai de choc*, *m* – краш-тест, аварійне випробування – *crash test*, *angl.*; *personnalisation*, *f* – тюнінг – *tuning*, *angl.* тощо.

Власні назви технічних систем, які фігурують на українських сайтах відомих французьких автомобільних компаній Peugeot, Renault, Citroën, можуть взагалі не перекладатися, наприклад: *Parktronik* – система *Parktronik*; *système de gestion de la motricité Selec-Terrain™* – система постійного повного приводу *Selec-Trac™*.

Також зустрічаються приклади, коли поряд із калькуванням, адаптацією та експлікацією англійський еквівалент або аббревіатура подається у дужках: *régulateur*, *m de vitesse électronique auto-adaptif à commande au volant* – електронна програма стабілізації руху (*ESC*) ; *assistance*, *f au démarrage en côte (HSA)* – система допомоги під час початку руху на похилій поверхні (*Hill start assist*); *système de contrôle de descente (HDC)* – система контролю за стійкістю на спуску (*Hill Descent Control*) тощо.

Підсумовуючи, зазначимо що тема «автомобільних» неологізмів та їх перекладу є надзвичайно цікавою й невичерпною. Її не можна розкрити в межах короткої розвідки. Подальша розробка цієї теми сприятиме розбудові порівняльної неології французької та української мов, двомовної лексикографії, укладанню нових термінологічних словників.

Література:

1. Зацний Ю. А., Янков А. В. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття: англо-український словник / Юрій Антонович Зацний, Анатолій Вікторович Янков. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 360 с.
2. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / Олександр Іванович Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
3. France Terme. Base de termes recommandés au Journal officiel de la République française. – Електронний ресурс. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.culture.fr/franceterme/result?francetermeSearchTerme=&francetermeSearchDomaine=27&francetermeSearchSubmit=rechercher&action=search>.

Соловцова О. В.,

Горлівський інститут іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Горлівка

«ПРЕДИКАТИВНІСТЬ», «ПРЕДИКАТНІСТЬ», «ПРЕДИКАЦІЯ»: КОРЕЛЯТИВНІСТЬ / НЕКОРЕЛЯТИВНІСТЬ

У статті проаналізовано граматичний зміст термінів «предикативність», «предикатність», «предикація». Досліджено інтерпретацію цих понять з позицій вітчизняних та зарубіжних вчених.

Ключові слова: речення, предикат, предикативність, предикатність, предикація.

В статье проанализировано грамматическое содержание терминов «предикативность», «предикатность», «предикация». Исследованы интерпретации анализируемых понятий с позиций отечественных и зарубежных ученых.

Ключевые слова: предложение, предикат, предикативность, предикатность, предикация.

The article provides the analysis of the grammatical essence of the terms «predicativity», «predication». The interpretations of the analyzed notions from the position of domestic and foreign scientists are investigated.

Key words: sentence, predicate, predicativity, predication.

Актуальним напрямком сучасної лінгвістики є поглиблене вивчення проблеми репрезентації семантичної структури речення формально-граматичними засобами. Це зобумовлено намаганням мовознавців уточнити таксономію синтаксичних одиниць на нових методологічних засадах, унормувати граматичну термінологію. У цьому аспекті особливе зацікавлення становить аналіз категорії предикації, що детермінує найважливіші характеристики речення як мінімальної комунікативної одиниці мови. У реченнєвотвірному механізмі мови констуктивна роль належить предикату, який своєю семантико-синтаксичною валентністю прогнозує кількісний та якісний склад субстанційних синтаксем, указує на їхні семантичні функції та відношення між ними. У зв'язку з переорієнтацією лінгвістичних досліджень за напрямком від значення до форми особливої актуальності набувають проблеми з'ясування специфіки категорії предикації, співвідношення понять «предикація», «предикативність» і «предикатність», свідченням чого є низка наукових розвідок Й. Ф. Андерша, Н. М. Арват, Н. Ф. Баландіної, І. Р. Вихованця, М. В. Всеволодової, К. Г. Городенської, Н. В. Гуйванюк, А. П. Загнітка, В. І. Кононенка, О. В. Кульбабської, М. В. Мірченка, І. І. Слинська, К. Ф. Шульжука та ін.

Представники різних підходів у дослідженні семантики речення відзначають значущість предиката як центрального компонента речення. У фаховому виданні «Українська мова: енциклопедія» подано кілька визначень предиката: «1) формальна категорія синтаксису; те саме, що присудок (*граматичний предикат*); 2) семантична категорія синтаксису; термін, який означає приписувану суб'єктові ознаку (*семантичний предикат*); 3) основний зміст повідомлення, його ядро, рема (*комунікативний предикат*); 4) частина речення, що відповідає предикату судження (*логічний предикат*)» [4, с. 518-519]. У західноєвропейській лінгвістичній термінології поняття «предикат» використовується на позначення частини речення, що відповідає повідомлюваному, а також головного компонента цієї частини. Отже, власне-предикат ототожнюється з присудком, що постає вельми недоречним, оскільки предикат є насамперед змістовим аналогом присудка.

Незважаючи на велику кількість праць, присвячених вивченню предикативності, у лінгвістиці немає загальноновизнаного визначення цього поняття. Необхідність упорядкування поняттєво-термінологічного апарату синтаксичної теорії визначає актуальність дослідження предикативності як базової категорії речення.

Метою дослідження є аналіз поглядів сучасних лінгвістів щодо понять «предикативність» та «предикація». Заявлена мета передбачає вирішення таких завдань: проаналізувати вияви предикативності та предикації в мовній системі; встановити зв'язок предикативності з іншими категоріями речення; з'ясувати корелятивність понять *предикація, предикативність, предикатність*.

В історії лінгвістики можна побачити, що поняття предикативності і предикатності часто перетинаються і їх навіть ототожнюють. Так, деякі мовознавці, зокрема О. О. Селіванова, висувають твердження, що поняття «предикативність» і «предикатність» як логічне відношення й ознака речення «є настільки злитими та взаємно детермінованими, що навряд чи варто їх розділяти» [17, с. 459-460].

Натомість інші дослідники в царині лінгвістики переконані, що саме за умови чіткого розмежування й уточнення понять *предикативність, предикація та предикатність* можна аналізувати категорійну природу речення як багатоаспектної синтаксичної одиниці. Як зазначає І. Р. Вихованець, синтаксичні категорії предикативності, предикації та предикатності неоднорідні за своєю природою і стосуються різних внутрішньоаспектних відмінностей [3, с. 31]. Мовознавець ґрунтовно розв'язав питання про кореляцію граматичного та актуального членування речення. На думку І. Р. Вихованця, закріплену в сучасному мовознавстві, комунікативну категорію предикативності як комплексну категорію, що охоплює категорії часу, модальності й персональності, потрібно називати терміном «надкатегорія реченнєвої актуалізації» та доповнити останню ще одним складником – категорією актуального членування. Предикатність, за І. Р. Вихованцем, – семантико-синтаксична категорія речення, властивість предикатного елемента передавати сукупність значень власне-ознаки і в типових виявах функціонувати в ролі центрального компонента семантико-синтаксичної структури речення [3, с. 30]. У такому тлумаченні речення-висловлення в тексті – це триядерна структура, комунікативне ядро якої оформлене надкатегорією актуалізації, формально-синтаксичне ядро – категорією предикативності, що вказує на стосунок речення до дійсності, на взаємозв'язок (взаємозалежність) головних членів у простому

двоскладному реченні або репрезентує специфіку односкладного простого речення, у якому предикативність нерозчленовано виражає один компонент – головний член; семантико-синтаксичне ядро – категорією предикації, що стосується суб'єктно-предикатних відношень у їх абстрагованому від комунікативних категорій модальності, часу, особи й актуального членування речення вияві [3, с. 29].

Висловлений І. Р. Вихованцем погляд щодо семантичних складників категорії предикативності (синтаксична модальність, синтаксичний час й синтаксична особа) тотожний з лінгвістичними підходами В. В. Виноградова (вперше обґрунтував поняття предикативності), П. О. Леканта, М. В. Мірченка, О. Б. Сирогініної, які під терміном «предикативність» із заявленими семантичними складниками розуміють синтаксичну категорію, яка виражає відношення повідомлюваного до дійсності, формуючи тим самим речення як комунікативну синтаксичну одиницю [2, с. 12; 10, с. 6; 13, с. 194; 18, с. 52]. Предикативність виражається за допомогою морфологічних і синтаксичних засобів (дієслівні форми, співвідношення членів речення, інтонація, порядок слів), що формують сутність граматичної форми речення [10, с. 7-8].

Поняття «предикативність» О. П. Лекант не відмежовує від категорії предикації, розуміючи останню як приписування ознаки предмету висловлення за допомогою двох компонентів речення, що сполучаються між собою [10, с. 11]. У структурі речення оформлюються основна предикація, що має модально-часову характеристику і виявляється в предикативній основі речення, і додаткова предикація.

Предикатність у лінгвістичній концепції М. В. Мірченка – це семантико-синтаксична надкатегорія, властива реченню як відповідному мовному і мовленнєвому утворенню. Суть предикатності як категорійного явища ґрунтується на функційній специфіці мовних ресурсів представляти домінанту предиката у реченнєвій структурі. Предикатність – це семантична сутність, запрограмована системними відношеннями у міжкомпонентній структурі речення. Це семантико-синтаксична надкатегорія, узагальнене абстрактне поняттєве явище віртуального реченнєвого рівня [13, с. 113].

М. В. Мірченко пропонує розрізнити два різновиди реченнєвої категорії предикативності: 1) предикативність як комплексну категорію, надкатегорію, що виражає відношення повідомлюваного в реченні до дійсності, формує речення як комунікативну синтаксичну одиницю і складається з трьох підкатегорій (синтаксичного часу, модальності й персональності); 2) предикативність (тобто предикативний зв'язок) як формально-синтаксичну категорію, що стосується тільки двоскладного простого речення з виділюваними в ньому двома головними членами речення – підметом та присудком і вказує на синтаксичний зв'язок (взаємозв'язок) між підметом і присудком. [13, с. 194].

А. П. Загнітко зазначає, що предикативність є граматичним втіленням предикації, і відповідно, планом вираження (форми) для речення, результатом акту предикації [6, с. 283]. У цьому аспекті предикація – це «акт співвіднесення віртуального речення з презентованою екстралінгвальною денотативною ситуацією цілим комплексом морфологічних і лексичних засобів, домінування серед яких дієслівних є незаперечним фактом» [6, с. 287]. Предикатність – семантична ознака мовного вираження [6, с. 545], постійна типізація предиката як особливої семантичної сутності у формі структурних схем речення «зумовила закріплення певних сем у структурі самої лексеми на віртуальному рівні і визначає рівень її предикатності» [6, с. 295]. М. І. Лещенко справедливо підкреслює, що «віртуальному реченню властива предикатність, а актуальному – предикативність. Предикатність речення полягає в його організації навколо предиката і в його суб'єктно-предикатному членуванні, а предикативність – у віднесеності змісту речення до дійсності» [11, с. 31]. Дослідження предикативності, за А. П. Загнітком, повинно відштовхуватись: 1) від встановлення засобів і носіїв предикативності, 2) визначення специфіки корелятивності / некорелятивності типу мисленнєвої операції й відповідного предиката [6, с. 283].

За переконливим твердженням А. П. Загнітка, «розмежування предикації і предикативності є вельми суттєвим, оскільки воно є базовим у розмежуванні семантичної елементарності / неелементарності речення» [6, с. 421]. Предикація – це «позамодальне і позачасове сполучення субстанції з ознакою, суб'єкта з предикатом» [19, с. 248], а «предикативність – це сполучення суб'єкта з предикатом в актуалізованому щодо модальності і темпоральності вимірі» [6, с. 421].

Предикація в такому її розумінні належить не всьому реченню, а лише його пропозиційній частині, оскільки іменник і дієслово, що виражають субстанцію й ознаку відповідно, – це мовні елементи, які представляють, по-перше, пропозицію, і, по-друге, предикативний мінімум речення. Речення, організовані у вигляді суб'єктно-предикатної структури, в розчленованому вигляді виражають структуру думки – її предмет (суб'єкт) і ознаку (предикат).

За формального підходу виявлення сутності предикації пов'язане з не менш дискусійною проблемою предикативності як релевантною граматичною ознакою простого речення. Подекуди предикацію розуміють як відношення між елементами двоскладного речення, передусім між підметом і дієсловом-присудком, фактично ототожнюючи категорії предикативності й предикації (Є. К. Тимченко, О. Н. Синявський, С. С. Смеречинський).

Введене О. М. Пешковським поняття присудковості не ототожнюване повною мірою з поняттям предикативності. Мовознавець кваліфікує присудковість як «граматичну категорію, точніше, найважливішу з категорій, оскільки вона міцно зчеплює мовлення з мисленням» [15, с. 172]. На думку мовознавця, присудковість – не лише те, що робить присудок присудком; без цього головного члена взагалі немає речення. Розширюючи у такий спосіб поняття присудка й водночас не відмежовуючи його від предиката (порівн.: «присудок інакше називається предикат, ... а сам процес вираження думки за посередництвом «присудкових» слів і форм – предикатуванням або предикацією») [15, с. 182], О. М. Пешковський ототожнює речення і судження, мову й мислення.

Г. П. Мельников вважає, що під предикацією варто розуміти будь-який розумовий акт, тобто зміну структури свідомості, що протікає під впливом сприйнятих знаків. Послідовність мовних знаків, що викликає хоча

б єдину предикацію, автор пропонує називати повідомленням. Г. П. Мельников розуміє предикацію як перетворення, що забезпечує «формування нового, вивідного, знання у свідомості слухача», водночас вона має відношення до розшифровки повідомлення реципієнтом, до вивідного знання, що актуалізується в комунікативному акті у свідомості одержувача інформації [12, с. 152].

За комунікативно-функційного підходу (М. В. Всеволодова, І. П. Распопов) предикацію розглядають як репрезентант висловлення, до того ж у типових випадках предикація збігається з категорією актуального членування: фокус теми – предикований, а фокус реми – предикувальний компонент [9, с. 29].

Потребу використання лише морфологічного критерію до вивчення предикативності обґрунтовує І. Огієнко, також вважаючи дієслово основним репрезентативом цієї категорії, оскільки воно – «дієва чи часова прикмета підмета як головного діяча речення» [14, с. 103]. Відношення між елементами речення – суб'єктом (підметом) і предикатом (присудком) – він кваліфікував як «предикуювання» [14, с. 119].

Лінгвістичні одиниці «предикативність», «предикація» та «предикатність» О. О. Потебня розглядав як втілення мисленнєвої діяльності, виявляючи універсальні механізми, актуальні для будь-яких аспектів реального життя слова, говорячи про «зв'язування двох одиниць думки; пояснюваного (психологічний суб'єкт) і пояснювального (психологічний предикат)» [16, с. 81]. Предикативний зв'язок (за О. О. Потебнею, «граматична форма особового дієслова») є головним в реченні. Релевантною ознакою речення, на думку О. О. Потебні, є його предикативність, тобто властивість присудка поєднуватися з підметом для творення речення; головним носієм предикативності з членів речення є присудок, з частин мови – дієслово.

Категорія предикативності, як зазначає М. Я. Блох, пов'язує два діалектично протилежні аспекти речення – мовленнєвий і мовний – і включає речення на рівні типізованої моделі в знакову систему мови. Отже, предикативність – синтаксична модальність як особлива мовна властивість речення, що реалізує його якісну визначеність безпосередньо як речення. [1, с. 97].

Центр предикації, за М. Я. Блохом, формує особове дієслово, і сутнісні предикативні значення передаються через його граматичні категорії, насамперед категорії часу і способу. Однак предикація так само виявляється в інших формах і елементах речення, які встановлюють відношення названих предметів і явищ до дійсності [1, с. 97-98]. Предикація (предикативна семантика) може виражатися також інтонацією, порядком слів, різними службовими словами.

Г. Г. Поцепцов розглядає предикативність як спосіб актуалізації позамовної дійсності, синтез суб'єктивного та об'єктивного [7, с. 164]. На думку лінгвіста, у плані історичного розвитку предикативність є первісним, найзагальнішим усвідомленням людиною дійсності, предикація – «продукт» його еволюції, «концептуально-структуроване (розчленоване на концепти та об'єднане в структуру) усвідомлення людиною навколишнього середовища, а точніше – усвідомлення своєї особи в ньому» [5, с. 70].

Отже, аналіз основних шкіл і напрямків, які вивчають категорії предикації та предикативності, засвідчує, що ці поняття безпосередньо пов'язані з теорією речення або висловлення. Вивчення предикації в аспекті її значущості щодо формування речення як елементарної комунікативної одиниці має тривалу історію і характеризується наявністю подеколи протилежних поглядів на її природу. Існуючі погляди на сутність поняття предикативності прийнято зводити до трьох основних точок зору: денотативної (семантичної), логічної і синтаксичної, що полягають відповідно: 1) у співвіднесенні висловлювання з конкретною ситуацією; 2) в поєднанні суб'єкта з предикатом, який позначає предмет думки та ознаку, що нею наділяється суб'єкт; 3) в поєднанні структурних членів речення – підмета і присудка, наділених певними граматичними характеристиками [6, с. 283]. На основі проаналізованого у розвідці матеріалу можемо говорити про те, що в сучасній лінгвістичній думці існують погляди щодо необхідності чіткого розмежування категорій предикації, предикатності та предикативності як таких, що співвідносяться з різними аспектами речення (І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, М. В. Мірченко) або ж фактичного отождоження категорій предикативності та предикації (О. Н. Синявський, С. С. Смеречинський, Є. К. Тимченко) при погляді на предикацію як відношення між елементами двоскладного речення, насамперед між підметом і дієсловом-присудком. Зважаючи на виокремлені підходи до визначення статусу категорій предикації і предикативності, аналіз семантичних складників категорій, ми, вслід за І. Р. Вихованцем, А. П. Загнітком, О. В. Кульбаською та іншими мовознавцями, схильні вважати, що предикація і предикативність як поняття існують окремо, виступаючи планом змісту і планом вираження для речення відповідно, реалізуючи в цілому комунікативні потенції речення як багатоаспектної синтаксичної одиниці, а значущість цих категорій для досягнення лінгвістичного внутрішнього змісту речення зобумовлює перспективи подальшого дослідження.

Література:

1. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики [Текст] / М. Я. Блох. – М. : Высш. шк., 2002. – 160 с.
2. Виноградов В. В. Некоторые задачи изучения синтаксиса простого предложения [Текст] / В. В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1954. – №1. – С. 3-29.
3. Вихованець І. Р. Навколо проблем предикативності, предикації і предикатності [Текст] / І. Р. Вихованець // Українська мова. – 2002. – №1. – С. 25-31.
4. Вихованець І. Р. Предикат [Текст] / І. Р. Вихованець // Українська мова : енцикл. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 518-519.
5. Жаборюк О. А. Про мовний і логічний аспекти предикації (на матеріалі англійської мови) [Текст] / О. А. Жаборюк // Мовознавство. – 2000. – №1. – С. 69-74.
6. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис [Текст] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «БАО», 2011. – 992 с.

7. Иванова И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка : учебник [Текст] / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. – М. : Высш. школа, 1981. – 285 с.
8. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология [Текст] / В. Б. Касевич. – М. : Наука, 1988. – 310 с.
9. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні [Текст] / О. В. Кульбабська. – Чернівці : Чернівець. нац. ун-т, 2011. – 672 с.
10. Лекант П. А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке : Учеб. пособие для филолог. спец. пед. ин-тов [Текст] / П. А. Лекант. – М. : Высш. шк., 1986. – 176 с.
11. Лещенко М. И. Виртуальный и актуальный аспекты предложения [Текст] / М. И. Лещенко. – Мн. : Вышэйш. шк., 1988. – 132 с.
12. Мельников Г. П. Сущность предикации и способы ее языкового значения и структура предложения [Текст] / Г. П. Мельников // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения : сб. ст. – М. : Наука, 1969. – С. 116–126.
13. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : [монографія] [Текст] / М. В. Мірченко. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 393 с.
14. Огієнко І. Історія української граматичної термінології [Текст] / І. Огієнко // Записки Українського наук. т-ва. – К., 1948. – Кн.1. – С. 94-129.
15. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении [Текст] / А. М. Пешковский. – изд. 7-е. – М., 1956. – 524 с.
16. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : в 4 т. Глагол [Текст] / А. А. Потебня. – М. : Просвещение, 1977. – Т. 4. – 406 с.
17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] [Текст] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2008. – 712 с.
18. Сиротинина О. Б. Лекции по синтаксису русского языка [Текст] / О. Б. Сиротинина. – М. : Высш. шк., 1980. – 142 с.
19. Степанов Ю. С. Имена, предикаты, предложения (семиологическая грамматика) [Текст] / Ю. С. Степанов. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 360 с.
20. Степанов Ю. С. Семиотические структуры языка (три функции и три формальных аппарата языка) [Текст] / Ю. С. Степанов // Изв. АН СССР, Сер. Лит-ры и языка. – Т. 32. – 1973. – №4. – С. 340-355.
21. Thomas J. Meaning in Interaction. An Introduction to Pragmatics [Text] / J. Thomas. – Longman, 1995. – 430 p.

Тагільцева Я. М.,

Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава

СЕМАНТИКА КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті досліджуються семантичні особливості назв кольорів в англійській мові ділового спілкування. Виділяється основна та периферійна групи кольоропозначень. Просліджується динаміка їх функціонування.

Ключові слова: ділове спілкування, кольоропозначення, семантика.

В статье проводится исследование семантических особенностей названий цветов в английском языке делового общения. Выделяется основная и периферийная группы колоронимов. Прослеживается динамика их функционирования.

Ключевые слова: деловое общение, колороним, семантика.

The article deals with meaning peculiarities of colour terms in Business English. Main and peripheral colour groups are determined. Dynamic of their functioning is considered.

Key words: business communication, colour term, meaning.

У наш час, коли в світі відбувається стрімкий економічний розвиток і міжнародні відносини посідають чільне місце у сфері міжкультурної комунікації, ділове спілкування набуває надзвичайної актуальності та привертає увагу сучасних дослідників. Так, М.А. Шанаєва [1] глибоко вивчала онтологію загальноживаної термінології у лексиці ділового спілкування. Л.О. Юршева [2] детально розглядала динаміку відтворення мовлення в різних регістрах англійської мови ділового спілкування. У даному напрямку лінгвістики також активно працюють М. Дакворт, Б. Маскул, Т. Трапп та ін.

Предметом нашої наукової розвідки виступають кольоропозначення в англійській мові ділового спілкування. Назви кольорів складають вагомий частину лексичного словника англійської мови і активно використовуються в її різних тематичних шарах (повсякденного спілкування, аграрного напрямку, медичного, юридичного, ділового та ін.) Нашою метою є дослідити особливості семантики кольоропозначень у діловій терміносистемі сучасної англійської мови.

Спектр нашого наукового аналізу фокусується на 272 термінах англійської мови ділового спілкування. Групу основних колоронімів даного фахового спрямування становлять прикметники red (65), blue (38), white (38), green (33), silver (26), black (22), інші позначення кольорів (golden, pink, grey, yellow) посідають периферійне місце.

Досліджувана нами категорія слів відіграє неабияку роль у створенні мовної картини світу, адже саме зорова інформація, на якій засноване вживання того чи іншого кольору, переважає у сприйнятті дійсності.

Відомо, що чорний колір сприймається на позначення чогось поганого, згубного, негативного, того, що несе руйнування, занепад або смерть. Проте існує і зовсім протилежне сприйняття даного кольору. Так, на Сході цей колір вважається символом добра, чистоти і досконалості. Що стосується вживання чорного кольору у термінах англійської мови ділового спілкування, то тут слід відзначити його традиційне трактування. Тож, лексема «black» вживається на позначення негативних явищ у метафоричному втіленні, як-то: black economy (тіньова економіка), black-ink operation (брудна оборудка), black market (чорна біржа), black trading (нелегальна торгівля). У даній тематичній групі слів колоронім black набуває позитивного значення – прибутковості: black ink (дохід), in the black (з позитивним сальдо, з прибутком).

Загальноприйнятою є думка про те, що синій (або блакитний) колір є символом неба, тяжінням до чогось високого і духовного, атрибутом глибини і внутрішньої сили, уособленням свободи і приналежності до великого цілого. На нашу думку, з цим трактуванням пов'язані і такі терміни англійської мови ділового спілкування, як: blue-chip client (VIP-клієнт), blue chip (першокласна промислова акція). Колоронім blue виступає не лише з переносним значенням в даній лексичній категорії, а й функціонує із своїм прямим значенням, характеризуючи зовнішню ознаку предмету (колір): blue chips – блакитні фішки. Лексема «blue» властива й англійському сленгу, надаючи експресивно-емоційного забарвлення мові ділового спілкування: blue book (список), blue hair (вищий чинов), blue-sky bargaining (торг із запитом).

Відомо, що зелений колір – колір життя, молодості, відродження. Він символізує процвітання і початок чогось нового. В англійській мові ділового спілкування кольороназва «green» виступає із метафоричним значенням «недосвідчений»: green man (недосвідчений працівник), green labour (робоча сила без підготовки), green audit – некваліфікована аудиторська перевірка, функціонує в термінах, семантика яких пов'язана з довколишнім середовищем (green economy – екологічне господарство, green policy – політика захисту довколишнього середовища), а також використовується у назвах грошових одиниць (green round – засіб розрахунку в Європейському економічному товаристві, green currency – зелена валюта). Зустрічаємо також кольоропозначення «green» і в мові сленгу. Так, green – це паперові грошові банкноти, «грини», гроші.

Білий колір часто використовується для підкреслення чистоти й природності оточуючого світу. Він характеризується досконалістю і завершеністю, демонструє абсолютне й остаточне рішення, повну свободу для можливостей й усунення перешкод. У термінах англійської мови ділового спілкування лексема «white» використовується як:

1) назва кольору (black-and-white advertisement – чорно-біла реклама);

2) назва посад службовців (white-collar workers – інженерно-технічні працівники, white-collar occupation – професія службовця);

3) позначення стану неготовності (in the white – не відділений, white a in the whipsawed – неготовий);

4) ідіоматичний вираз (white elephant – обладнання, при якій витрати перевищують потенційний прибуток, white knight – дружній потенційний покупець акціонерної компанії).

Червоний колір поєднує в собі дві протилежні сторони життя: з одного боку – це повнота життя, свобода та енергія, а з іншого – ворожнеча, страждання й агресивність. У терміносистемі сучасної ділової англійської мови колоронім «red» також вживається як з позитивним, так і негативним значенням: red-hot sector – сектор, що динамічно розвивається, get out of the red – позбутися боргів, pull out of the red – вийти із стану збитку; red figures – цифри збитків, red ink operation – збиткова операція, red interest – негативний відсоток, red balance – несприятливий баланс. Лексема «red» використовується у таких сленгових виразах, як: red apple (не член профспілки), red carpet (знак особливої поваги), red ink (борг), red-rogue (золота монета), red tape (бюрократія).

Англійській мові ділового спілкування властиве кольоропозначення «golden». Золотий колір асоціюється, в першу чергу, із золотом, багатством, прибутком, успіхом і грошима. Тож, в даній терміносистемі лексема «golden» вживається на позначення значних привілеїв, переваг і винагород (golden handshake – звільнення з великою компенсацією, golden parachute – контракт менеджерів з компанією про виплату великої винагороди у разі звільнення), важливих норм та правил (banking golden rule – золоте правило банківської справи, golden rule of accumulation – золоте правило накопичення). Сленгові вирази з колоронімом «golden» мають також позитивну семантику: golden balls – солідний клієнт, golden handcuffs – прибавка до платні, щоб працівник не звільнявся.

У термінах ділової англійської мови присутній також і срібний колір (silver), значення якого, переважно, пов'язане із дорогоцінним металом – сріблом: silver coin – срібна монета, silver money – срібні гроші, silver stock – срібний запас. Традиційне тлумачення срібного кольору виражається у прагненні до свободи і долання всіляких перешкод. З подібною семантикою перегукується англійський сленг «silver hair» – старший за чином.

Рідше зустрічаємо у терміносистемі англійської мови ділового спілкування рожевий колір. Так, кольоро-назва «pink» використовується у наступних галузях ділового спілкування:

1) у банківській справі (pink form – преференційна форма заявки на акції, що випускається публічно, pink sheet – список акцій та їх цін на позабіржовому ринку);

2) у сфері працевлаштування (pink-collar jobs – робочі місця у сфері обслуговування, pink-collar worker – працівниця канцелярії (торгівлі), pink slip – повідомлення про звільнення).

У сленгу ділової мови колоронім «pink» представлений у таких виразах, як: a pink tea – урочистий прийом, be «pink carded» – бути затвердженим, схваленим.

Сірий колір характеризує відносну легальність і правомірність певних дій. Так, в українській мові існують терміни, як-то: сіра бухгалтерія, сіра зарплата, сіра схема уникнення податків тощо. З цієї точки зору даний колір набуває відтінку нестабільності, невпевненості й нечіткості. Подібне спостерігаємо в англійській мові ділового спілкування: grey market – позабіржовий ринок цінних паперів, нерегульований грошовий ринок; grey zone – район часткового безробіття; grey economy – тіньова економіка; grey import – напівлегальний імпорт і т.ін.

Предметом нашого дослідження став також жовтий колір, який традиційно уособлює кмітливність, розум, справедливість, свободу тощо. В англійській мові ділового спілкування колоронім yellow виконує «сигнальну» функцію, сприяючи концентрації уваги на важливості того чи іншого предмета або явища: Yellow Book – Допуск до біржових операцій, yellow sheets – торгово-промисловий розділ телефонного довідника, yellow-dog fund – сума хабарів, yellow dog contract – трудовий договір, згідно якого працівникам забороняється вступати у профспілку, yellow-back – банкнота (золотий сертифікат).

Розглянемо структуру терміну англійської мови ділового спілкування, одним з компонентів якого виступає колоронім. Слід зауважити, що найчастіше кольороназва функціонує в якості першої частини складного слова у таких моделях, як прикметник+іменник (blue-sky, black-ink operation, pink-collar jobs), рідше як прикметник+прикметник (red-hot sector), прикметник+діеприкметник (green-labelled product), прикметник+герундій (white-washing). Зустрічаємо також чотирикомпонентний термін з двома кольоропозначеннями (black-and-white-advertisement). Тож, назви кольорів беруть активну участь в створенні складних термінів ділової англійської мови. Дані лексеми наповнюють термін значеннєвими відтінками та допомагають чіткіше передати його змістове навантаження.

Таким чином, колороніми є повноправними складовими терміносистеми англійської мови ділового спілкування. Семантика кольоропозначень в даній лексичній групі ґрунтується на їх метафоричному використанні, що призводить до формування мови сленгу в розрізі сфери ділової комунікації, рідше вони використовуються у прямому значенні.

Література:

1. Шанаєва М. А. Словарный состав английского языка делового общения: Онтология и эвристика: диссертация... кандидата филологических наук: 10.02.04. / М. А. Шанаєва. – Москва, 2000. – 185 с.
2. Юршева Л. А. Воспроизведение и речетворчество в английском языке делового общения: диссертация... кандидата филологических наук: 10.02.04. / Л. А. Юршева. – Москва, 2001. – 186 с.

Темник Г. Д.,

Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів

ФУНКЦІОНАЛЬНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ЗАВДАННЯ ТА НАУКОВІ ТЕОРІЇ СТВОРЕННЯ

У статті окреслено основні завдання функціональної граматики, проаналізовано функціональні підходи, застосовувані в американському та європейському мовознавстві в аспекті потенційної теоретичної основи для створення функціональної граматики та визначено оптимальну функціонально-граматичну теорію формування функціональної граматики української мови.

Ключові слова: функціональна граматика, американський функціоналізм, європейський функціоналізм, теорія функціонально-семантичного поля, семантична функція.

В статье обозначены основные задачи функциональной грамматики, проанализировано функциональные подходы, применяемые в американском и европейском языкознании в аспекте потенциальной теоретической основы для создания функциональной грамматики и определено оптимальную функционально-грамматическую теорию формирования функциональной грамматики украинского языка.

Ключевые слова: функциональная грамматика, американский функционализм, европейский функционализм, теория функционально-семантического поля, семантическая функция.

This article outlines the main objectives of functional grammar, functional analysis approaches used in American and European linguistics in terms of potential theoretical basis for creating functional grammar and defines an optimal functional grammatical theory of the formation of functional grammar Ukrainian language.

Keywords: functional grammar, American functionalism, European functionalism, the theory of functional-semantic fields, semantic function.

Особливістю сучасних граматичних досліджень стало виникнення граматик різного типу – генеративної, комунікативної, функціональної. Важливого практичного застосування як для глибшого вивчення будови мови, так і для її прикладних аспектів, зокрема лінгводидактики, набули граматики останнього типу. У європейському мовознавстві відомі функціонально-граматичні теорії С. Діка, М. Хеллідея, Е. Мартіне, О. Бондарка.

Укладені граматики української мови, перші з яких з'явилися ще у XVI-XVII ст., відповідають принципам формальної граматики, побудованої на узагальненнях, якими є граматичні одиниці, граматичні значення, граматичні категорії та форми. Необхідною умовою подальшого розвитку граматичних досліджень в українському мовознавстві є створення функціональної граматики української мови. У напрямку функціональних досліджень в українських лінгвістів є певні здобутки – «Нариси з функціонального синтаксису української мови» І. Вихованця, «Основи функціональної морфології української мови» А. Загнітка, «Нариси функціональної лексикології» Ф. Бацевича та Т. Космеди, окремі дослідження функціонально-семантичних полів української мови. Однак ці підходи досі не систематизовано у межах однієї цілісної концепції функціональної граматики (ФГ) української мови, що є актуальним на сучасному етапі розвитку лінгвістики. У цій статті спробуємо, проаналізувавши основні функціональні підходи, визначити відповідні для створення ФГ української мови функціональні теорії, зважаючи на задалегідь визначене розуміння ФГ.

У лінгвістичній літературі функціональну граматику визначають як «різновид граматики, об'єкт вивчення якої – функції одиниць мови і закономірності їх функціонування» [5, с. 565]. Це формулювання передбачає два напрямки аналізу – встановлення усіх потенційно можливих вживань мовних одиниць, тобто їхніх функцій, та визначення контекстуальних умов, за яких вживається мовна одиниця в усіх цих функціях. У зв'язку з цим, доцільним є зауваження Л. Костич, яка формулює призначення ФГ як «створення узагальненої лінгвістичної моделі правил використання одиниць мови» [2, с. 11]. Якщо у формальній граматиці мовні одиниці структурують за лексико-граматичними класами, граматичними категоріями та граматичними значеннями, то особливістю ФГ є спільність семантичних функцій, комунікативно-прагматичних реалізацій у мовленні. Об'єднання мовних одиниць за семантикою фактично дає змогу систематизувати способи та засоби реалізації комунікативних завдань, які виникають під час спілкування.

Вказане визначення ФГ – узагальнена на основі різних функціональних підходів модель граматики цього типу. Конкретизація цієї моделі, тобто те, якого типу функції розглядають та мовні одиниці яких рівнів є об'єктом аналізу, залежить від кожного конкретного функціонального підходу. Функціональна теорія, релевантна для створення ФГ повинна передбачати 1) максимально повне визначення семантичних функцій, які реалізує мовець у процесі спілкування; 2) систематизацію мовних засобів, які виконують визначені семантичні функції; 3) визначення способів взаємодії мовних засобів для виконання визначених семантичних функцій.

У системі лінгвістичних течій функціоналізм представлений у дослідженнях американських та європейських науковців – Р. Д. Ван-Валіна, Дж. Ніколс, Дж. Байбі, І. Мана, С. Томпсон, Т. Гівона, У. Чейфа, Р. Томліна, Б. Фокс, С. Форд, М. Драєра, Е. Мартіне, С. Діка, А. Мустайоки, Г. Золотової, М. Всеволодової, Н. Слюсарєвої, О. Бондарко, І. Вихованця, А. Загнітка, Ф. Бацевича і Т. Космеди.

Американський функціоналізм в основному зорієнтований на пояснення граматичних явищ дискурсом. А. Кібрик пояснює пріоритетність дискурсивного аналізу у функціональній лінгвістиці наступним чином: «Функціоналізм шукає пояснення спостережуваної мовної форми. Функціоналісти виходять із припущення,

що форма значною мірою формується і пояснюється функціонуванням у реальному часі. Функціонування мови у реальному часі – це і є дискурс» [4, с. 308]. Закономірності побудови цілісних текстів досліджують автори Теорії риторичних структур (ТРС) та представники дискурсивно-орієнтованого напрямку американського функціоналізму – І. Ман та С. Томпсон. Суть ТРС полягає у тому, що текст завжди має визначену мету (ціль, функцію), для досягнення якої риторичними відношеннями поєднуються дискурсивні одиниці – речення, частини речень, які можуть виступати ядрами чи сателітами. Автори ТРС будують графічні схеми риторичних структур, які відображають кількість ядер та сателітів у тексті, напрями залежності між ними, типи відношень. Графічні схеми риторичної структури – це лише деталізовані схеми, які могли б бути корисними при написанні логічних зв'язних текстів доповідей, рефератів, резюме та ін., подібно до загальновідомих складових будь-якого дослідження – вступу, мети, побудови робочої гіпотези, доведення, висновків. ТРС частково виконує лише 3-тє завдання із визначених у ФГ, встановлюючи способи поєднання мовних засобів синтаксичного рівня, залишаючи поза увагою способи утворення самої синтаксичної одиниці і визначення семантичних функцій цих одиниць.

Розглядаючи окремі теорії американського функціоналізму, варто звернути увагу на Референційно-рольову граматику (РРГ) Р. Д. Ван-Валіна, яка представляє морфо-синтаксичний напрям. У межах речення, за його термінологією клаузи, дослідник визначає семантичні ролі, які реально відображають виконувані складовими елементами речення функції, на відміну від формальних синтаксичних позицій підмета, присудка та ін. Ще однією перевагою РРГ є класифікація дієслів із одночасним визначенням логічної структури – набору аргументів, тобто залежних слів. Остання складова РРГ має практичне застосування під час встановлення правил поєднання лексичних одиниць. Недостатність цієї теорії для того, щоб стати основою формування ФГ, полягає у тому, що РРГ зосереджена лише на аналізі складових синтаксичних конструкцій, не торкаючи сфери функціонування цих одиниць у комунікації.

Американський функціоналізм, переосмисливши категорії традиційної граматики, спрямованої на дескрипцію, поставив за мету пояснення мовних явищ у дискурсі. Однак визначення мотивації мовних фактів не рівноцінне встановленню закономірностей їхнього функціонування, які б могли слугувати теоретичним підґрунтям створення ФГ. Окрім цього, американські функціоналісти орієнтуються на дослідження окремих мовних явищ у різних мовах, які в цілому не утворюють системи. Натомість ФГ як лінгвістична модель правил використання одиниць мови потребує системної теорії, у межах якої мовні явища були б охоплені максимально повно.

З цілеспрямованою проекцією на створення теоретичних основ ФГ будують свої дослідження європейські функціоналісти. Одним з перших у цьому напрямку є С. Дік, функціонально-граматична теорія якого «відображає базові предикації в конкретних мовних висловлюваннях, використовуючи систему правил вираження (маніфестації), яка визначає форму і порядок компонентів (конституентів)» [2, с. 59]. С. Дік досліджує функції мовних одиниць (семантичні, синтаксичні, прагматичні) у межах речень та їхні потенційні можливості, зумовлені семантичними та синтаксичними властивостями для творення нових конструкцій. Таким чином, дослідник формулює закономірності творення мовних одиниць синтаксичного рівня, що входить у компетенцію ФГ. Але, подібно до РРГ Р. Ван-Валіна, функціонально-граматичній теорії С. Діка бракує визначення функцій синтаксичних конструкцій та правил їхнього вживання у комунікації.

У європейському функціоналізмі виокремився як окремий напрям функціональний синтаксис (ФС), представниками якого є А. Мустайокі, Г. Золотова, М. Всеволодова, І. Вихованець. Зважаючи на те, що граматику в мовознавстві розуміють як взаємодію морфології та синтаксису, було б нелогічно розглядати можливі варіанти формування теоретичних основ функціональної граматики, ігноруючи теорії ФС.

В основі ФС, за А. Мустайокі, лежить принцип аналізу «від значення до форми», або по-іншому – «від семантичних структур до мовних засобів». Завдання цього функціонального напрямку дослідник формулює так: «1) встановити семантичні категорії, які становлять основу опису; 2) описати ті мовні структури, які можуть бути вжиті у мові х під час вираження встановлених семантичних категорій; 3) визначити можливі обмеження у вживанні цих мовних структур» [3, с. 230]. За загальною ідеєю та завданнями, ФС відповідає потребам теоретичного підґрунтя ФГ, оскільки упорядковує мовні засоби за значеннями, які безпосередньо реалізуються в мовленні, а не за граматичними класами та категоріями, які лише відображають парадигматичні відношення у системі мови, маючи опосередкований стосунок до вживання їх у процесі комунікації. Семантичні структури, які досліджує ФС, відображають функції мовних одиниць, порядок їхнього розташування, що дає можливість встановити правила побудови конструкцій. До того ж ФС, визначаючи обмеження у вживанні тих чи інших конструкцій, встановлює тим самим закономірності функціонування їх у дискурсі, які повинні систематизувати ФГ. Однак, теорія ФС не передбачає дослідження потенційних можливостей сполучуваності предикатів чи інших складових семантичних структур, а також випускає з поля зору дослідження діалогічного мовлення і побудову текстів.

У зв'язку з цим оптимальною теоретичною основою створення функціональної граматики української мови є функціонально-граматична теорія О. Бондарка, основним принципом побудови якої є опис функціонально-семантичних полів (ФСП) аналізованої мови, тобто «двосторонніх (змістовно-формальних) угруповань, сформованих граматичними (морфологічними і синтаксичними) засобами аналізованої мови разом із взаємопов'язаними з ними лексичними, лексико-граматичними і словотвірними елементами, які належать до однієї семантичної категорії» [1, с. 40]. Фактично опис ФСП виконує визначені вище 1-е та 2-ге завдання ФГ, встановлюючи семантичні функції (тут семантичні категорії), які реалізують мовці у процесі комунікації та систематизуючи мовні засоби, які виконують певну семантичну функцію, у межах ФСП. Щодо 3-го завдання, то О. Бондарко зазначає, що «у межах ФСП здійснюється й опис функціонування граматичних форм

і конструкцій» [1, с. 40]. Окрім встановлення системи семантичних категорій, які формують відповідні ФСП, систематизації та структурування різнорівневих мовних засобів у межах кожної категорії, «важливо показати, як представлені елементи цього поля у висловлюванні, як вони реалізуються, взаємодіючи один з одним і з елементами інших полів, входячи у зміст висловлювання» [1, с. 45].

Таким чином, відповідною теорією для створення функціональної граматики української мови може слугувати функціонально-граматична теорія О. Бондарка, яка містить теоретичні принципи, спрямовані на розв'язання концептуальних завдань ФГ. У зв'язку з цим створення ФГ української мови залежить від досліджень системи ФСП. На сучасному етапі українського мовознавства, зважаючи на актуальність цього питання, дослідження такого типу вже мають певні напрацювання, але, очевидно, ще не становлять цілісної системи і потребують доповнень.

Література:

1. Бондарко А. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. Бондарко. – Л., 1983. – 208 с.
2. Костич Л. Основні засади функціональної граматики / Л. Костич. – К., 2004. – 79 с.
3. Мустайоки А. Аспектуальность в теории функционального синтаксиса / А. Мустайоки // Die Grammatischen Korrelationen. – Graz, 1999. – С. 229-244.
4. Современная американская лингвистика: фундаментальные направления / Под ред. А. А. Кибрика. – М., 2002. – 408 с.
5. Языкознание. Большой энциклопедический словарь/ Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М., 1998. – 685 с.

Тішечкіна К. В.,

Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТЕРМІНІВ

Стаття присвячена дослідженню сільськогосподарської термінології. Розглянуто та проаналізовано лексико-семантичні особливості деяких спільнокореневих термінів аграрної галузі (зернистий, зерно, зернобобовий, зерновий, зернохранилище) за допомогою словників української та англійської мов.

Ключові слова: термін, термінологія, сільське господарство, словник.

Статья посвящена изучению сельскохозяйственной терминологии. Рассмотрено и проанализировано лексико-семантические особенности некоторых однокоренных терминов аграрной отрасли (зернистый, зерно, зернобобовый, зерновой, зернохранилище) с помощью словарей украинского и английского языков.

Ключевые слова: термин, терминология, сельское хозяйство, словарь.

The article deals with some agriculture terminology. Lexical peculiarities of some single-root agrarian terms (grain, leguminous, cereal, granary) are analysed with used Ukrainian and English dictionaries.

Key words: term, terminology, agriculture, dictionary.

Суттєву частину мовного фонду сучасного людства становить термінологічна лексика. За спостереженнями лінгвістів, зростання кількості термінів різних наук випереджає зростання кількості загальноживаних слів у мові, і тому в наш час термінів окремих наук налічується більше ніж загальноживаних слів [1]. Вагомий внесок у вивчення й розвиток термінології зробили такі видатні вчені, як Д. С. Лотте [2], О. О. Реформатський [4], О. В. Суперанська [5], Т. І. Панько [3] та інші.

Мета нашої роботи – проаналізувати лексико-семантичні особливості деяких спільнокореневих термінів сільськогосподарської галузі в українській та англійській мовах.

Джерелами дослідження послужили дані 7 словників української, англійської та російської мов.

Серед досліджуваних термінів лише лексеми «зернобобовий» та «зерновий» зберігають лексичні значення як в українських так і в англійських лексикографічних джерелах:

зернобобовий (СУМ 3, 561) – який дає плоди у вигляді бобів, що використовуються як зернові продукти; Leguminous (Ling.; DCO; MED, 815) – *adj*;

Grain legumes (CORD, 125) – *pl*;

Leguminous (APCXC, 447) – бобовий;

leguminous (DA, 147) – *adj* referring to a legume;

зерновий (СУМ 3, 561) – 1) стос. до зерна (у 1 і 2 значеннях); 2) який дає плоди й насіння у вигляді зерен. grain (Ling.; CORD, 125);

corn (Ling.);

cereal (CORD, 15);

cereal (APCXC, 138) – 1) (хлібний) злак, зерновий, злаковий; зернові хліба; 2) *pl* круп'яний продукт, крупа;

3) *AmE* вироби із дробленого зерна;

cereal (DA, 45) – *noun* a type of grass which is cultivated for its grains. Cereals are used especially to make flour for breadmaking, for animal feed or for producing alcohol. (NOTE: The main cereals are wheat, rice, barley, maize and oats.) COMMENT: Cereals are all members of the Graminales family. Oats, wheat, barley, maize and rye are commonly grown in colder temperate areas, and rice, sorghum and millet in warmer regions. Cereal production has considerably expanded and improved with the introduction of better methods of sowing, combine harvesters, grain driers, bulk handling and chemical aids such as herbicides, fungicides, insecticides and growth regulators;

cereal (DCO) – *noun* [C/U] 1) a plant that is grown to produce grain; 2) a food that is made from grain and eaten with milk, especially in the morning

cereal (MED, 219) – *noun* 1) [C/U] a food made from grain, for example wheat, oats, or corn, mainly eaten milk for a breakfast; 2) [C] a plant that produces grain, used as food for people and animals.

В українській мові прикметник «зернобобовий» є однокомпонентним, англійські словники пропонують два варіанти перекладу – однокомпонентний і двокомпонентний.

Переважна більшість досліджуваних спільнокореневих сільськогосподарських термінів частково зберігають лексичне значення в україномовних та англомовних словниках:

зернистий (СУМ 3, 560) – який має в собі багато зерен;

grainy (Ling.);

granular (Ling., CORD, 125);

grainy (DCO) – *adj* if photographs are grainy, they are not clear because the many black and white or coloured dots that make up the image can be seen;

grainy (MED, 618) – *adj* 1) grainy photographs or films are not clear and look as if they are made up of small spots, usually because they are old; 2) a grain substance or surface has large grains in or on it;

granular (APCXC, 351) – крупчастий, зернистий; гранульований;

granular (DA, 115) – *adj* in the form of granules;

granular (DCO) – *adj* made of, or seeming like, granules;

granular (MED, 620) – *adj* 1) consisting of granules; 2) with a surface that has marks on it that make it look like wood or leather.

Як бачимо, український прикметник «зернистий» має два англійські варіанти перекладу: «grainy» вживаємо, коли іде мова про зернисті фотографії, зернисту поверхню будь-чого; а «granular» – коли говоримо про щось гранулоподібне, зернисте. Синонімія під час перекладу властива й терміну «зерно»:

зёрно (СУМ 3, 560 – 561) – 1) дрібний плід хлібних злаків; зернина; 2) насінина плоду певної рослини; 3) окрема дрібна часточка якої-небудь речовини; крупинка, краплинка; 4) *перен.* Суть, основа чого-небудь; 5) *перен., чого або який.* Зародок, початок чого-небудь;

grain; (насіння) seed; тж. kernel (Ling. CORD, 125);

corn, (кісточка плодів) pip (Ling);

core (CORD, 125);

grain (APCXC, 349) – 1) зерно; 2) хлібний злак, зернова культура; 3) зернина, гранула; 4) зернистість; 5) грануляція; 6) структура; 7) річне кільце (древини); 8) грена (шовкопряда); 9) насінноподібний виступ (у основі частин деяких видів оцвітінні); 10) *pl* барда, дробина; 11) наливатися (про зерно); 12) дрібнити, розмелювати;

grain (DA, 114) – *noun* 1) the seed, which is technically a fruit, of a cereal crop such as wheat or maize; 2) a cereal crop such as wheat of which the seeds are dried and eaten; 3) a measure of weight equal to 0.0648 grams;

grain (DCO) – *noun* a seed or seeds from a plant, especially a plant like a grass such as rice or wheat;

grain (MED, 618) – *noun* 1) [U] the seeds from crops such as wheat, rice, or barley that are used for food; 1a) [U] food crops such as wheat, rice, or barley; 1b) [C] an individual seed from one of these crops; 2) [C] a very small individual piece of a substance such as sand, salt, or sugar; 3) [U] the arrangement, pattern, or direction of fibres in substances such as wood, stone, cloth, or paper; 4) [C] an old unit for measuring weight, equal to 0.065 gram;

seed (APCXC, 663 – 664) – 1) насіння, зерно; 2) сіяти, засівати; 3) переходити до утворення насіння (про рослини); давати насіння; 4) кидати насіння; 5) наливатися (про насіння, плоди); 6) збирати насіння; вибирати насіння із плодів; відділяти насіння від волокон; 7) *pl* посіви, засіяна земля;

seed (DA, 219) – *noun* a fertilised ovule that forms a new plant on germination;

seed (DA, 219) – *verb* 1) (of a plant) to produce offspring by dropping seed which germinates and grows into plants in following seasons; 2) to sow seeds in an area; 3) to drop crystals of salt, carbon dioxide and other substances onto clouds from an aeroplane in order to encourage rain to fall. COMMENT: EU regulations require all seed sold to farmers to be tested and to be guaranteed to meet certain standards of purity and to be free from pests and diseases;

seed (DCO) – *noun* 1) [C or U] a small, round, or oval object produced by a plant and from which, when it is planted, a new plant can grow; 2) [U] *literary* semen; 3) If a food plant goes or runs to seed, it produces flowers and seeds because it has not been picked early enough; 4) If a person or place goes or runs to seed, their physical appearance becomes worse because no one cares for them;

seed (MED, 1284) – *noun* 1) [C/U] a small hard part produced by plant that can grow into a new plant of the same type; 1a) [C/U] a seed that you eat or use to give flavour to food; 1b) [C] *AmE* a pip from fruit; 2) [C] a player or team given a number that shows how likely they are to win a competition; 3) [U] an old word used in the Bible to mean a man's semen. This word is sometimes used humorously; 3a) an old word used in the Bible to mean all the children, grandchildren etc of a particular man;

seed (MED, 1284) – *verb* 1) [T *usually passive*] to give a player or team a number showing how likely they are to win a competition; 2) [T *often passive*] to remove the seeds from a plant or fruit; 3) [T *usually passive*] to put seeds in the ground so that they can grow; 4) [I] if a plant seeds, it produces seeds;

corn (APCXC, 177) – 1) зерно, зернина; 2) хлібне зерно; 3) хліба; 4) *амер.* кукурудза, маїс; 5) *амер.* ріж; 6) *англ.* пшениця; 7) *шотл., ірл.* овес посівний; 8) мозоль;

corn (DA, 60) – *noun* 1) wheat or barley (informal); 2) *AmE* maize;

corn (DCO) – *noun* 1) [U] UK (the seeds of) plants, such as wheat, maize, oats, and barley, that can be used to produce flour; 2) [U] US the seeds of the maize plant, or the plant itself;

corn (MED, 310) – *noun* 1) [U] *BrE* crops such as wheat and barley; 1a) the seeds of wheat, barley etc crushed to make flour; 2) [U] *mainly AmE* maize; 2a) the seeds of corn plant that are cooked as food or fed to animals; 3) [C] a small piece of hard skin on your foot that is painful;

kernel (APCXC, 431) – 1) зерно, зернівка; 2) кістка (плоду), ядро (горіха); 3) залоза;

kernel (DA, 141) – *noun* 1) the soft edible part of a nut; 2) the seed and husk of a cereal grain;

kernel (DCO) – *noun* 1) the part of a nut that is inside the shell and can be eaten; 2) the whole seed of the maize plant;

kernel (MED, 782) – *noun* [C] 1) the soft part inside a nut or a seed; 2) the central or most important part of something; 2a) *kernel of truth/wisdom etc* a very small part of something that is true, wise etc;

pip (APCXC, 561) – насіннячко, зернівка (плоду); 2) шильце (паросток злаку); 3) клубне корінь; 4) окремих сегмент (на кожурі ананасу); 5) пипоть (на язиці у птаха); 6) розбивати, прокльовувати свою шкарлупу; вилупляться;

pip (DCO) – *noun* one of the small seeds of a fruit such as an apple or an orange;

pip (MED, 1070) – *noun* [C] 1) *BrE* a small seed in piece of fruit; 2) a short high sound, especially one made by a piece of electronic equipment; 2a) *the pips* [plural] *BrE* a series of short high sounds broadcast on the radio to show the time at exactly one o'clock, two o'clock etc; 3) *BrE* a small round or star-shaped mark on an officer's uniform that shows their rank;

pip (MED, 1070) – *verb* [T] *BrE informal* to defeat someone by a small amount in a competition, game etc;

core (APCXC, 177) – 1) серцевина, ядро (плоду); центральна плацента (цитрусових); 2) стрижень, кочережка (капусти); 3) ґрунтовий моноліт; 4) нуклеоїд (вірусу); 5) видаляти серцевину (із плоду);

core (DCO) – *noun* [S or U] the basic and most important part of something;

core (DCO) – *adj* most important or most basic;

core (DCO) – *verb* to remove the core from a piece of fruit;

core (MED, 310) – *noun* [C] 1) the most important or most basic part of something; 1a) the members of a group who do the most work or support it most strongly; 2) the part inside an object that is nearest its centre; 2a) the central part of a fruit such as an apple, containing the seeds or pips; 2b) the central part of a planet; 2c) the central part of a nuclear reactor;

core (MED, 310) – *adj* most important or most basic;

core (MED, 310) – *verb* [T] to take the centre out of a piece of fruit such as an apple.

Аналізуючи варіанти перекладу лексеми «зерно», можна зазначити що, говорячи про зерно, як про дрібний плід хлібних злаків, доречно використовувати термін «grain», рідше – «corn». Коли іде мова про насіння плоду певної рослини, живемо «seed», про кістку плоду – «pip», про ядро горіха – «kernel». Говорячи про основну і найбільш важливу частину чогось, використовуємо «core». Крім того, лексема «grain» представлена в досліджуваних лексикографічних джерелах зі значеннями «візерунок чи напрямок волокон у таких речовинах, як дерево, тканина або папір», «стара одиниця вимірювання ваги»; термін «pip» – зі значенням «короткий звук електронного обладнання». Слова «seed», «pip», «core» можуть набувати ознак різних частин мови.

Якщо в українській мові іменник «зернохосовище» застосовуємо щодо спеціально обладнаного приміщення для зберігання зерна, то серед досліджених лексикографічних джерел англійський варіант перекладу вищезазначеного терміну (granary) зафіксовано з двома значеннями – окрім приміщення, мова іде про хліборобний район:

зернохосовище (СУМ 3, 562) – спеціально обладнане приміщення для схову, зберігання зерна (у 1, 2 значеннях).

granary (Ling.; CORD, 125);

granary (APCXC, 351) – 1) зернохосовище, амбар; зберігати в зернохосовищі чи в амбарі; амбарний; 2) хліборобний район;

granary (DA, 115) – *noun* a place where threshed grain is stored;

granary (DCO) – *noun* 1) [C] a [large building](#) for [storing grain](#); 2) [S] an [area](#) where a lot of [grain](#) is [grown](#);

granary (MED, 619) – *noun* [C] 1) a building where grain is kept; 2) *mainly literary* an area where a lot of grain is grown.

Отже, детально розглянувши українські спільнокореневі слова та їх варіанти перекладу, можна стверджувати: якщо для всіх вищерозглянутих українських лексем спільним є корінь *зерн*, то англійські відповідники характеризуються варіативністю.

Лише володіючи галузевою термінологією та варіантами її перекладу, можна найвлучніше передати думки оригіналу, що дуже важливо для розвитку міжнародних відносин України з іншими аграрними державами.

Література:

1. Гринев С. В. Исторический систематизированный словарь терминов терминоведения: [учеб. пособие] / С. В. Гринев. – М. : МПУ, 2000. – 144 с.
2. Лотте Д. С. Как работать над терминологией. Основы и методы: [пособие сост. по трудам Д. С. Лотте и Ком. науч.-техн. терминолог. АН СССР] / Д. С. Лотте. – М. : Наука, 1968. – 76 с.
3. Панько Т. І. Українське термінознавство: [підручник] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
4. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология / А. А. Реформатский // Вопросы терминологии. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – С. 46-54.
5. Суперанская А. В. Общая терминология: Терминологическая деятельность / Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. – [3-е изд.]. – М. : URSS, 2008. – 288 с.
6. APCXC – Англо-русский сельскохозяйственный словарь / Под ред. В. Г. Козловского, Н. Г. Ракипова. – М: Рус. яз., 1983. – 880 с.
7. СУМ – Словник української мови : [в 11 т.]. – К.: Наукова думка., 1970. – Т. I. – 800 с.
8. CORD – Concise Oxford Russian Dictionary. – Oxford University Press, 1998. – 1007 p.
9. DA – Dictionary of Agriculture : third edition. – London, 2006. – 269 p.
10. DCO – <http://dictionary.cambridge.org/>
11. Ling. – <http://www.lingvo.ua/ru>
12. MED – Macmillan English Dictionary : for advanced learners. – Oxford, 2006. – 1692 p.

Чекарева Є. С.,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ПРИСЛІВНИКИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «ПРЯМОГО» ЧАСУ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються прислівники давньогрецької мови зі значенням «прямого» часу, який вказує на одночасність моменту часу й дії. Прислівники часового значення розподілено за групами залежно від їх семантики та морфологічних типів творення. Послідовно проводиться думка про те, що специфіка темпоральних значень прислівників має тісний зв'язок зі способом творення цих одиниць і безпосередньо пов'язана з особливостями світобачення носіїв давньогрецької мови.

Ключові слова: прислівник, темпоральні відношення, семантичні групи, морфологічні типи.

В статье рассматриваются наречия древнегреческого языка со значением «прямого» времени, которое обозначает одновременность момента времени и действия. Наречия временного значения разделены на группы в зависимости от их семантики и морфологических типов образования. Последовательно проводится мысль о том, что специфика темпоральных значений наречий тесно связана со способом образования этих единиц и коррелирует с особенностями мировоззрения носителей древнегреческого языка.

Ключевые слова: наречие, темпоральные отношения, семантические группы, морфологические типы.

The article represents an analysis of adverbs in Ancient Greek that express the meaning of the «direct time» and point to the simultaneity of the act and time moments. Temporal adverbs are divided in groups depending on their semantics and morphological types. There is an emphasis on the connection between temporal meanings of adverbs and the way of their composition correlating with the mentality of Ancient Greek owners.

Key words: adverb, temporal meaning, semantic groups, morphological type.

Б. А. Серебренников влучно визначив роль людського фактору в мові такими словами: «У структурі мови відбиваються відношення між предметами та явищами матеріального світу, які існують незалежно від свідомості людини і незалежно від суспільних потреб людини», оскільки в ній «відбиваються не тільки закони суспільства, але й закони природи», причому відбиваються вони «цілком об'єктивно, а не залежно від того, як людина хоче їх собі уявити» [7, с. 3-4]. Далі дослідник підкреслює, що «фактично результатом відображення є концепти, або поняття» і зв'язки мови з дійсністю опосередковані знаками [7, с. 6].

На сучасному етапі розвитку теоретичної лінгвістики спостерігається формування двох парадигм наукового знання – когнітивної і комунікативної. В одній парадигмі мова та її аналіз пов'язуються з дослідженням функції спілкування, в іншій – когніції. В одній увага сконцентрована на комунікативній діяльності, в іншій – на зв'язку мови з пізнавальними процесами, з усіма способами отримання, обробки, фіксації, збереження інформації про світ у їх кореляції з мовними формами. На думку О. С. Кубрякової, для вирішення цілої низки актуальних проблем сучасної лінгвістики необхідний синтез указаних парадигм знання [6, с. 36-37].

Пунктом перетину новітніх підходів до вивчення мови, як і протягом багатьох століть попередніх лінгвістичних досліджень, стає слово з його формальними і змістовими характеристиками.

Сьогодні аналіз кожного слова передбачає встановлення того, яку когнітивну структуру (концепт або сукупність концептів) воно об'єктивує, і те, в якій функції воно може виступати в дискурсі або тексті. Як зазначає О. С. Кубрякова, «слова у своїй сукупності розгортають перед нами певну картину світу, що присутня у свідомості мовців та організує їх внутрішній лексикон», отже, «членування слів за певними параметрами не може не відбивати їх функціональної та змістової своєрідності, й насущною проблемою аналізу класифікації слів стає питання про те, наскільки скорельовані між собою указані параметри [6, с. 37].

Традиційним способом класифікації й аналізу слів є виділення частин мови. Залежно від різних практичних і теоретичних завдань у властивостях частин мови підкреслювалися різні начала, і багато морфологічних, синтаксичних і змістових характеристик цих класів слів вже добре відомі.

Проте, незважаючи на довгу історію вивчення частин мови, відомості про них ще не набули узагальнення та зведення до єдиної системи [6, с. 184].

Натомість, з урахуванням досягнень когнітивної лінгвістики, гостро постає питання про те, «яка саме частина знань про об'єкт фіксується у його назві, який концепт або група концептів отримують окреме найменування словом певної частини мови і особливо – наявність яких ознак, властивостей, атрибутів є необхідною, щоб людина позначила деяку реалію словом певної частини мови» [6, с. 75].

Робота над вирішенням поставлених питань триває із залученням даних різних мов і дає багатий матеріал для типологізації та узагальнень знань про мову.

Проте класичні мови, зокрема і давньогрецька, залишаються осторонь таких досліджень, хоча глибинне вивчення різних частин мови на формально-граматичному і семантичному рівні у давньогрецькій та латинській мовах дозволило б краще зрозуміти природу і динаміку розвитку подібних класів слів у сучасних європейських мовах.

Тому вивчення прислівників давньогрецької мови, зокрема у темпоральній сфері їх уживань, видається цілком актуальним у контексті досліджень когнітивних та комунікативних функцій людської мови.

Більшість лінгвістів погоджуються, що в мовах світу «завичай зустрічаються чотири головні лексичні класи слів, – іменники, дієслова, прикметники та прислівники» [9, с. 51]. Відносячи прислівники до системи значущих частин мови, дослідники вказують на периферійну позицію цього класу слів [3, с. 17] і на «змішаний характер ознак їх існування» [9, с. 51].

На думку Т. Гівона, «те, з чим ми стикаємося в мовах – це континуум стабільності у часі. Найбільш стабільні у часі об'єкти, які повільно змінюються у часі <...> і лексикалізуються у вигляді іменників. Найменш стійкі у часі сутності – дії та події, лексикалізуються як дієслова» [8, с. 321]. Очевидно, що те, як саме відбуваються зміни у часі стабільних об'єктів і нестабільних дій, лексикалізовано у вигляді прислівників.

Як зазначає А. Вежбицька в руслі своєї концепції застосування системи універсальних примітивів при вивченні частин мови, «традиційно виділений клас прислівників є неоднорідним, і визначення, якого набув цей клас, є швидше «функціональним», ніж семантичним і полягає у розумінні прислівників як слів, що пояснюють дієслова і прикметники» [2, с. 232]. Дослідниця пропонує розглядати прислівники як клас слів, який визначається на базі внутрішньомовних критеріїв і включає вживані в даній мові «експоненти універсальних концептів ДУЖЕ і ТАК» [2, с. 233].

Отже, детальний аналіз семантики темпоральних прислівників потребує визначення критеріїв, побудови певної схеми для класифікації одиниць за певними ознаками.

Концепт часу, реалізація якого у формах прислівників давньогрецької мови вивчається у межах статті, є одним із головних концептів, які людина перцептуально виділяє, визначаючи своє місце та місце інших об'єктів в оточуючому світі. Як зазначає О. С. Кубрякова, «в актах локальної, обмеженої, простої взаємодії з середовищем у людини склалася уявлення про оточуючі обставини в цілому <...>. Концептуалізуватися та зазнати категоризації мало саме те, що входило до «найближчого оточення» людини та визначало її життєдіяльність <...> те, що відповідало окремому моменту її буття, яке визначалося в термінах «тут і зараз», *hic et nunc*» [6, с. 256].

Для вивчення системи обставинних часових значень ефективним та репрезентативним з погляду відображення специфіки будови цієї системи значень у конкретній мові, видається поєднання двох методів: 1) набору диференційних ознак, які були визначені ще Н. С. Трубецьким для фонетичних об'єктів, але актуальні й при вивченні одиниць інших мовних рівнів. За Н. С. Трубецьким, «під диференційною семантичною ознакою розуміємо мінімальний семантичний елемент, по відношенню до якого розрізняються принаймні два члени системи. Говорячи про мінімальний семантичний елемент ми маємо на увазі елемент, далі неподільний» [1, с. 79].

В основу методу набору диференційних ознак покладено два (або більше) типи ознак, причому ознаки кожного типу «одночасно присутні у значенні кожної конструкції, яка визначається мінімум двома семантичними ознаками й утворюється на їх перетині» [4, с. 8].

В основу другого методу – системи бінарних опозицій – покладено дві протилежні ознаки, об'єднані в один аспект, і відповідно всередині аспекту встановлюється вияв тієї чи іншої ознаки [4, с. 8].

М. В. Всеволодова, розробляючи для опису часових відношень систему значень, побудовану за принципом бінарних опозицій, виділяє три аспекти, або три пари диференційних ознак, які характеризують усі випадки співвіднесеності процесів, дій, явищ із часом:

- 1) вказівка на одночасність / різночасність моменту дії та часового відрізка;
- 2) вказівка на заповненість / незаповненість часового відрізка дією;
- 3) вказівка на завершеність / незавершеність дії;
- 4) вказівка на одиничну / повторювану дію [4, с. 18-19].

Аспект одночасності / різночасності виражається у термінах прямого та відносного часу відповідно. На думку дослідниці, розмежування прямого та відносного часу набуває в мові найбільш чіткої реалізації. Другим за ступенем вираження є аспект заповненості / незаповненості часового відрізка дією. Аспект завершеності / незавершеності дії має часткову репрезентацію. Найменшого специфічного вияву набуває аспект одиничної / повторюваної дії [4, с. 22-23].

У системі темпоральних прислівників аспект одночасності / різночасності представлений повною мірою і відбиває специфіку того, як саме відбуваються зміни об'єктів у теперішньому, минулому і майбутньому. Аспект заповненості / незаповненості часового відрізка дією проектується на прислівники зі значенням короткотривалої, миттєвої або довготривалої, з невизначеними межами часової обставини відповідно. Завершеність / незавершеність дії реалізується у дієслівних формах і в системі прислівників не набуває конкретного вираження. Натомість вказівка на ітеративність, повторюваність дії в часі набуває чіткої реалізації у формах прислівників давньогрецької мови.

У результаті аналізу темпоральних прислівників давньогрецької мови (в цілому 754 одиниці) виявилось, що прислівники зі значенням «прямого» часу складають досить велику групу – 378 одиниць, що складає 50% усіх часових вживань прислівників.

У межах групи прислівників «прямого» часу виділяються підгрупи, які включають одиниці зі значенням часового відрізка, повністю заповненого дією, та часового відрізка, не повністю заповненого дією:

часовий відрізок, повністю заповнений дією:

bnq=de – тепер, зараз; *Āma* – одночасно, в той же час; *£w~* – протягом деякого часу, постійно, завжди; *meshmbrin3n* – опівдні; *Stojmw~* – негайно; *¥trallw~* – швидко; *6mmenl~* – постійно, невпинно; *6phtan3n* – протягом усього року, постійно, завжди; *katautjka* – одразу ж; *parautjka* – тепер же, зараз; *5pt=ete~* – протягом семи років; *supes^~* – постійно, безупинно, безперервно; *panhm1rion* – протягом цілого дня;

часовий відрізок, не повністю заповнений дією:

meshgv~ – посеред, тим часом; *#wtj* – в пізній час; *nvktwr* – в нічний час, вночі; *#kt3nucop* – з приходом ночі; *Otin=* – навесні; *metopwgin3n* – восени; *parakajrw~* – невчасно; *dek=mhna* – на десятому місяці; *mjnunqa* – небагато, недовго та ін..

За кількісними показниками перша підгрупа включає 190 одиниць, що становить 50% від усієї кількості прислівників, що вказують на одночасність. У другій підгрупі нараховуються відповідно 118 одиниць, що становить 31 %.

Слід відзначити велику групу давньогрецьких прислівників ітеративного значення (62 одиниці, 19 %):

Álloka – іноді; ĩnia – іноді, часом; maп^~ – рідко; бпiavsia – щорічно; qamin= – часто; ¥lig=ki~ – нечасто, рідко; бпjote – іноді, часом; бpiscer9 – один за одним; |shmlrai – кожного дня, щоденно та ін..

Поширення прислівників ітеративного значення свідчить про потребу вираження носіями давньогрецької мови повторюваних, циклічних дій та подій, що, очевидно, відповідає самим реаліям та специфіці організації їхнього життя, гострому відчуттю циклічності самого буття.

З погляду морфологічного складу, група прислівників зі значенням «прямого» часу включає одиниці різних морфологічних типів: власне темпоральні прислівники (#ej – завжди, постійно; Árti – щойно); прислівники, утворені від інших прислівників за допомогою адвербіального постфікса -qi (a'qi – одразу) або утворенні поєднанням двох і більше прислівників (diampetl~ – безперервно, постійно; katautjka – одразу ж, тієї миті); відіменникові прислівники з адвербіальними постфіксами -de, -qi (boulut3nde – надвечір, на сході сонця; Ó^qi – на світанку, вранці); відіменникові прислівники, що являють застигли форми відмінків (t=ca – одразу ж; ¥tqin= – рано вранці; kair3n – вчасно); прислівники, утворені через злиття прийменника з відмінковою формою іменника (meqhmerin3n – вдень; бпvрпion – уві сні; ĩpeto~ – в цьому році); прислівники від прикметників з адвербіальним суфіксом -w~ (#kajrw~ – невчасно, недоречно; #kmajw~ – у розквіті; бpim3nw~ – постійно); прислівники, які представляють застигли відмінкові форми прикметників (a8t3dion – негайно; dolíc3n – довго; bt/sion – з року в рік, щорічно); прислівники, утворені через злиття прийменника з відмінковою формою прикметника (diarant3~ – безперервно, постійно; бпajsimon – вчасно); прислівники віддієслівного походження з суфіксом -w~ (#mbl/dhn – несподівано, одразу; бmmaplw~ – швидко, негайно, одразу ж); прислівники, утворені поєднанням числівника з іменником (dek=mhna – на десятому місяці; e>n=ete~ – упродовж дев'яти років); прислівники, утворені від займенників (oц – коли, за яких обставин); прислівники, які представляють собою застигле словосполучення іменника з прикметником (nlwta – наступного року, через рік; |shmlrai – кожного дня, щоденно).

Найбільшу групу складають прислівники, утворені різними способами від прикметників, а також власне темпоральні прислівники. Досить численними є групи прислівників відіменникового походження, а також прислівники, утворені від прийменникових конструкцій.

У цілому слід зазначити, що значення «прямого» часу у формах прислівників давньогрецької мови представлено найбільш повно. Адже значення одночасності виявляється у 50% випадків темпоральних вживань прислівників (інші 50% розподіляються за значеннями попередньої та наступної дії). У групі прислівників «прямого» часу найбільш повно представлені прислівники зі значенням часового відрізка, заповненого дією. Це цілком закономірно і відповідає специфіці людської свідомості. Адже людина краще, чіткіше сприймає події і реалії, що збігаються у часі, мають визначені межі, доступні безпосередньому аналізу і категоризації. Такі конкретні обставини і явища фіксуються у більшій кількості мовних одиниць.

Таким чином, прислівники зі значенням «прямого» часу постають як система одиниць, у яких зафіксована певна частина картини світу носіїв давньогрецької мови, набули концептуалізації та категоризації одні з найважливіших аспектів життєдіяльності людини в окремий момент її буття.

На нашу думку, подальша робота над вивченням семантичних особливостей темпоральних прислівників давньогрецької мови, зокрема у плані позначення попередньої та наступної дії, дослідження взаємозв'язку між семантикою та морфологічними типами часових прислівників дозволить зробити важливі висновки про організацію мовної картини світу давніх греків, особливості формування та реалізації темпоральної парадигми засобами їх мови.

Література:

1. Бондарко А. В. Грамматическая категория и контекст / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1971. – 257 с.
2. Вежбицкая А. Семантические универсалии и базисные концепты / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянских культур, 2011. – 568 с.
3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1987. – 232 с.
4. Всеволодова М. В. Способы выражения временных отношений в современном русском языке / М. В. Всеволодова. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1975. – 283 с.
5. Дворецкий И. Х. Древнегреческо-русский словарь: В 2 т. / И. Х. Дворецкий – М., 1958.
6. Кубрякова Е. С. Язык и знание / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 555 с.
7. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление / Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 244 с.
8. Givón T. On understanding grammar. – N. Y., 1979. – 154 p.
9. Givón T. Syntax: A functional-typological introduction: V. 1. Amsterdam; Philadelphia, 1984. – 284 p.

Шемуда М. Г.,

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», м. Переяслав-Хмельницький

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО РОМАНУ ДЖ. СЕЛІНДЖЕРА «НАД ПІРВОЮ У ЖИТІ» НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Стаття присвячена аналізу граматичних трансформацій, застосованих при перекладі роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» на українську мову. У статті наводяться приклади використання граматичних трансформацій перестановки, заміни, додавання та опущення при зіставленні тексту оригіналу та його перекладу.

Ключові слова: граматична трансформація, перестановка, заміна, додавання, опущення.

Статья посвящена анализу грамматических трансформаций, применяемых при переводе романа Дж. Селлинджера «Над пропастью во ржи» на украинский язык. В статье приводятся примеры использования грамматических трансформаций перестановки, замены, добавления и опущения при сопоставлении текстов оригинала и его перевода.

Ключевые слова: грамматическая трансформация, перестановка, замена, добавление, опущение.

The article is devoted to the grammatical transformations used in the literary translation of the novel by J. Salinger «The Catcher in the Rye» into the Ukrainian language. The article presents the examples of the grammatical transformations of inversion, replacement, addition and omission comparing the original text and its translation.

Key words: grammar transformation, inversion, replacement, addition, ellipsis.

Серед численних проблем, які вивчає сучасне мовознавство, важливе місце займає вивчення лінгвістичних аспектів міжмовної діяльності, що називають «перекладом» або «перекладацькою діяльністю». З метою адекватного перекладу змісту іншомовного тексту перекладачі вдаються до різноманітних трансформацій, які повністю або частково змінюють структуру речень оригіналу. Переклад з однієї мови на іншу неможливий без граматичних трансформацій, до яких у першу чергу варто віднести перебудову речення (зміна його структури) та інші заміни – як синтаксичного, так і морфологічного порядку. Велике значення також мають додавання й опущення одного чи декількох слів.

Варто зазначити, що при порівнянні граматичних категорій, форм англійської й української мови виявляються наступні явища: відсутність тієї чи іншої категорії в одній із мов; частковий збіг; повний збіг. Наприклад, в українській мові, у порівнянні із англійською, відсутні такі граматичні категорії, як артикль чи герундій, інфінітивні й дієприкметникові комплекси, абсолютна номінативна конструкція, також існує часткова розбіжність категорії числа, часткова розбіжність у формах пасивної конструкції, неповний збіг форм інфінітива і дієприкметника, деякі розходження у вираженні модальності і т.п. Тож граматичні трансформації зумовлюються різними причинами – як граматичного, так і лексичного характеру, хоча основну роль відіграють граматичні фактори, тобто розходження в структурі мов.

Проблеми перекладацьких трансформацій розглядали в своїх роботах Л. С. Бархударов, Є. В. Бреус, В. М. Комісарів, Л. К. Латишев, Я. І. Рецкер, А. В. Федоров, А. Д. Швейцер та ін. Різні аспекти проблеми використання граматичних трансформацій з метою досягнення адекватності перекладу висвітлювали М. О. Кур'янова, Т. Р. Левницька, І. С. Орлова, С. Б. Фокін, З. Р. Хайрутдинов та інші. Тим не менш, проблема перекладацьких трансформацій взагалі й граматичних зокрема продовжує залишатися актуальною.

У контексті нашого дослідження важливою є думка Л. С. Бархударова, який виступає за вивчення перекладу як процесу і зазначає, що термін «перетворення» (або «трансформація») вживається тоді, коли йдеться про певне відношення між двома мовними одиницями, з яких одна є результатною, а інша створюється на основі першої. У даному випадку є початковий текст «а» на мові «А», перекладач, застосовуючи до нього певні операції (перекладацькі трансформації) створює текст «б» на мові «Б», яка знаходиться в певних закономірних відносинах із текстом «а». У своїй сукупності ці мовні (міжмовні) операції і складають те, що ми називаємо «процесом перекладу». На його думку перекладацькі трансформації «відрізняються граматичною структурою, лексичним наповненням, мають (практично) один і той же зміст і здатні виконувати в даному контексті одну і ту ж комунікативну функцію» [1, с. 6].

Зазначимо, що з метою визначення перекладацьких трансформацій науковці обирають різні ключові слова, кваліфікуючи їх як «прийоми логічного мислення, які допомагають розкривати значення іншомовного слова в контексті і знайти йому український відповідник, який не збігається із словником [4, с. 38]», перетворення, заміни в процесі перекладу однієї форми вираження іншою [6], міжмовні перефразування [3], засоби перекладу за умови відсутності словникової відповідності або неможливості використання таких відповідників з огляду на контекстуальне оточення [2] тощо.

Беручи за основу позицію Л. С. Бархударова, під перекладацькими трансформаціями розуміємо різноманітні міжмовні перетворення за допомогою яких здійснюється перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу із метою досягнення адекватності перекладу всупереч розбіжностям у формальних і семантичних системах двох мов [1].

Зазначимо, що залежно від характеру одиниць мови оригіналу, які розглядаються як початкові операції, перекладацькі трансформації поділяються на стилістичні, морфологічні, синтаксичні, семантичні, лексичні й граматичні.

Л. С. Бархударов розрізняє наступні види граматичних трансформацій: перестановки, заміни, додавання, опущення, які на практиці «в чистому вигляді» зустрічаються рідко, зазвичай вони поєднуються один із одним, приймаючи характер складних, комплексних трансформацій [1]. Граматичні заміни – це спосіб перекладу, при якому граматична одиниця в оригіналі перетворюється в одиницю перекладу із іншим граматичним значенням. Перестановка – зміна розташування (порядку) мовних елементів у тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу. Такими елементами є слова, словосполучення, головні і підрядні речення, а також цілі речення. Граматичні, так само як і лексичні, трансформації нерідко вимагають внесення додаткових слів чи навпаки опущення яких-небудь елементів. Тому опущення і доповнення часто сполучаються з іншими видами граматичних трансформацій, найчастіше із заміною частин мови.

Під час аналізу тексту перекладу роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» (J. D. Salinger «The Catcher in the Rye» [7]), зробленого О. Логвиненко [5] нами були виявлені граматичні трансформації заміни активного стану на пасивний чи навпаки. ... *just before I got pretty run-down and had to come out here and take it easy* [7, с. 4]. – ... ще до того, як я мало не вривав дуба і мене притарабанили сюди, щоб я трохи оклигав [5, с. 11]. *Only seniors were allowed to bring girls with them* [7, с. 19]. – Приводити їх з собою мали право тільки випускники [5, с. 25].

Заміна числа (множини на одинину) в українському перекладі: *What lousy manners, I mean it* [7, с. 130]. – От уже паскудна манера! [5, с. 137].

Заміна часової форми при перекладі на українську мову: *My ears were hurting and I could hardly move my fingers at all* [7, с. 245]. – Вуха щемлять, а пальцями вже й не поворухну [5, с. 253]. *This sentence I'm reading is terrific* [7, с. 300]. – Особливо речення, на якому я оце застряг [5, с. 307].

У ході порівняльного аналізу тексту оригіналу й тексту перекладу було виявлено наступні види заміни стверджувальної форми на заперечну при перекладі. *He's crazy about you* [7, с. 130]. – А він просто не може без тебе жити [5, с. 137]. *«I brush my teeth. Don't gimme that* [7, с. 174]». – А я що – не чищу? Мелеш дурниці [5, с. 182]!

Серед граматичних трансформацій заміни форми слів, були виявлені також заміни способу дієслова. Наприклад, дійсний спосіб дієслова в перекладі змінюється на наказовий. *You could keep the money for when you do take up a collection* [7, с. 62]. – Візьміть у мене гроші зараз, а як збиратимете, то покладете й мої [5, с. 70].

Серед граматичних трансформацій заміни морфологічної категорії слів при зіставленні роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» та його перекладу зробленого О. Логвиненко були виявлені заміни частин мови (заміна іменника займенником і навпаки; заміна іменника дієсловом; заміна іменника прикметником і навпаки; заміна прикметникового присудка іменником; заміна дієслова іменником, прислівником, тощо). *I'm quite a heavy smoker, for one thing – that is, I used to be* [7, с. 76]. – По-перше, багато смалю, тобто колись багато смалив [5, с. 82]. *I'm a very rapid packer* [7, с. 79]. – Я нас дуже швидко спаковую речі [5, с. 86]. *He had one of those very piercing whistles that was practically never in time ...* [7, с. 90]. – Свистів він жахливо пронизливо і завжди фальшиво... [5, с. 97].

В українському перекладі може спостерігатися граматична трансформація заміни іменного присудка дієслівним. Наприклад, *I dropped about a thousand hints, but I couldn't get rid of him* [7, с. 58]. – Я разів сто натякав йому, щоб ушивався, але де там [5, с. 64].

Часто при перекладі відбувається заміна типу синтаксичного зв'язку. *Stradlater kept whistling 'Song of India' while he shaved* [7, с. 308]. – Стрейдлейтер голився і насвистував «Індійську пісню [5, с. 315]».

Наведемо приклади заміни складного речення простим при перекладі: *I figured I probably wouldn't see him again till Christmas vacation started* [7, с. 41]. – Я зрозумів, що на початок різдвяних канікул я не побачу його [5, с. 48]. *It was pretty nice to get back to my room, after I left old Spencer* [7, с. 45]. – Приємно від старого Спенсера потрапити у кімнату [5, с. 51].

Серед граматичних трансформацій заміни морфологічної категорії слів при зіставленні роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» та його перекладу виявлені наступні види перестановок слів та словосполучень. *I had one and my roommate, Ward Stradlater, had one* [7, с. 15]. – Одне моє, друге – мого сусіда, Ворда Стредлейтера [5, с. 21]. *After I put my bags in one of those strong boxes at the station, ...* [7, с. 38]. – На вокзалі я залишив саквояжі в камері схову і зайшов у буфет поснідати [5, с. 59].

При перекладі нерідко має місце також явище як перестановка головного й підрядного речення. *If he ever gets married, his own wife'll probably call him «Ackley»* [7, с. 224]. – Напевно, і жінка буде звати його «Еклі», коли він коли-небудь одружиться [5, с. 231]. *He took another look at my hat while he was cleaning them* [7, с. 224]. – Він їх чистив, а сам роздивлявся мою шапку [5, с. 231].

Серед граматичних трансформацій додавання головних членів речення ми виокремили наступні: *I spent the whole night necking with a terrible phony named Anne Louise Sherman* [7, с. 81]. – Цілий вечір прообіймався та процілувався з однією дурепою, – звали її Анна-Луїза Шерман [5, с. 88]. У наведеному прикладі англійська конструкція багатократної і тривалої дії *spent ... necking* (Pv + Ving) уточнюється мовою перекладу двома префіксальними дієсловами прообіймався та процілувався, які разом передають значення ширшого за змістом дієслова *to neck*.

Додавання другорядних членів речення. *He said that the boy that had created the disturbance in chapel wasn't fit to go to Pency* [7, с. 25]. – Він зазначив, що учень, що його порушив лад у час служби, недостойний перебувати у стінах школи [5, с. 53]. *Pency Prep is this school that's in Agerstown, Pennsylvania* [7, с. 29]. – Пенсі – це закрита школа-інтернат для хлопців у Егерстауні, штат Пенсільванія [5, с. 32].

Серед граматичних трансформацій опущення наведемо наступні приклади: *Besides, I'm not going to tell you my whole goddam autobiography or anything* [7, с. 23]. – Та я й не збираюсь описувати тут усю свою трикляту біографію [5, с. 67].

Виявлено пропуск головних членів речення в українському перекладі. *They gave me the wrong book, and I didn't notice it till I got back to my room* [7, с. 9]. – Просто дали не ту, що я просив, а я помітив це аж у гуртожитку [5, с. 18]. *He kept standing there* [7, с. 17]. – Стовбичить – хоч би що [5, с. 25].

Аналіз граматичних трансформацій на прикладі перекладу роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті», зробленого О. Логвиненко, дає підстави стверджувати, що в тексті перекладу найбільш часто зустрічаються такі види граматичних трансформацій, як перестановка, зокрема слів, та заміни, особливо форм слів, членів речення та типів синтаксичного зв'язку, а також додавання членів речення, найчастіше головних (підмета).

У ході аналізу художнього тексту оригіналу нами були виявлені наступні різновиди граматичних трансформацій замін: заміна типу речення, заміни активного стану на пасивний чи навпаки, заміни способу дієслова, заміни частин мови, заміна типу присудка, заміни підмета-особового займенника на власні імена чи навпаки, заміна числа, заміна стверджувальної форми на заперечну, заміна часової форми й заміна типу синтаксичного зв'язку. Перестановки слів у тексті перекладу, в першу чергу, зумовлені синтаксичними особливостями мови перекладу. При перекладі художнього роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» найпоширенішим було явище перестановки головного й підрядного речення. У незначній кількості були виявлені також перестановки словосполучень, заміни частин мови та двоскладних синтаксичних конструкцій неповними, додавання другорядних членів речення та опущення.

У процесі зіставлення тексту оригіналу та тексту перекладу українською було виявлено такі типи додавання як додавання головних та другорядних членів речення. У тексті перекладу виявлено також незначну кількість опущень, семантично надлишкових елементів у складі синтаксичних конструкцій, випущення яких, на нашу думку, вмотивоване мовностилістичними нормами української мови. Серед граматичних трансформацій опущення, найчастіше зустрічалося опущення головних членів речення.

У цілому наше дослідження порушує низку нових тем, розкриття яких у майбутньому зможе слугувати як для розвитку теорії перекладу, так і розв'язання окремих теоретичних питань порівняльного мовознавства.

Література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Межд. отн., 1975. – 238 с.
2. Комісаров В. Н. Теорія перекладу / В. Н. Комісаров. – М. : Вищ. шк., 1990. – 80 с.
3. Латишев Л. К. Міжмовні трансформації як засіб досягнення перекладацької еквівалентності / Л. К. Латишев. – М., 1986. – 107 с.
4. Рецкер Я. І. Теорія перекладу і перекладацька практика / Я. І. Рецкер. – М. : Міжн. відн., 1974 р. – 228 с.
5. Селінджер Дж. Над прірвою у житті [перекл. О. Логвиненко] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrcenter.com/LibraiVread.asp?idH977>
6. Швейцер А. Д. Теорія перекладу / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1976. – 218 с.
7. Salinger J. D. The catcher in the rhy – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sleeplessinmumbai.files.wordpress.com/2008/09/jd-salinger-catcher-in-the-rye.pdf>

Школьна Н. О.,

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

СИНОНІМІЯ І АНТОНІМІЯ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ПРОМИСЛОВОЇ АВТОМАТИЗАЦІЇ

У статті проаналізовано явище синонімії в німецькій терміносистемі промислової автоматизації на матеріалі словників і текстів за семантичною і структурно-семантичною ознаками. Виокремлені антонімічні пари представлено в кількісному та якісному аспектах.

Ключові слова: синонімія, повні та часткові синоніми, синонімічний ряд, антонімія, антонімічна пара.

В статье проведен анализ синонимии в немецкой терминосистеме промышленной автоматизации на материале словарей и текстов за семантическим и структурно-семантическим признаками. Выделенные антонимические пары представлены в количественном и качественном аспектах.

Ключевые слова: синонимия, полные и частичные синонимы, синонимический ряд, антонимия, антонимическая пара.

The article deals with the analysis of synonymy in German term system of industrial automation based on the terms from dictionaries and texts according to semantic, structural and semantic features. The selected antonymic pairs are given due to the quantity and quality aspects.

Key words: synonymy, absolute and partial synonyms, synonymic row, antonymy, antonymic pair.

Постановка наукової проблеми та її значення. Будь-яка загальнонародна мова постійно розвивається. Разом з нею розвиваються і фахові мови. Вплив загальнонародної мови на термінологію проявляється власне в тому, що термінології, як і мові в цілому, притаманна синонімія лексичних одиниць [12, с. 49]. Парадигматичним відношенням в термінології як і загальнонародній мові притаманні такі суттєві ознаки системної організації як термінологічна синонімія і антонімія. Актуальним питанням сьогодення є дослідження різних фахових мов, оскільки більшість з них в даний момент продовжують активно розвиватися. Німецька фахова лексика промислової автоматизації не є винятком.

Мета статті – встановити синонімічні й антонімічні зв'язки у німецькій фаховій мові промислової автоматизації. З мети випливають **завдання:** вибудувати синонімічні ряди, виявити їх особливості, розкласифікувати їх, а також виявити і охарактеризувати антонімічні пари. **Об'єктом** студії є терміни-синоніми і антоніми в німецькій терміносистемі промислової автоматизації. **Матеріалом** дослідження послуговували фахові тексти з портфоліо фірми Siemens (265 сторінок тексту), а також технічний [13] та електронні словники [14; 15; 16].

Дослідженням синонімії в сучасній лінгвістиці займалися В.П. Даниленко, Р.Г. Піотровський, М.Д. Степанова, В.М. Лейчик та інші. Однак, синонімія в термінології – явище особливе і думки науковців щодо її існування розділились. Одні вважають її небажаним явищем, інші – неминучим на всіх етапах розвитку термінології, адже термінологія є складовою загальнонародної мови і тому закономірно розвивається за законами, притаманним мові в цілому. О.С. Ахманова і О.О. Реформатський вважають, що немає суттєвої відмінності між загальномовною та фаховою чи термінологічною синонімією. При цьому синонімія розглядається як характерна риса літературної мови, закономірне явище її розвитку і поширення її на термінологію, як підсистему літературної мови вважається логічним. Згідно з О.С. Ахмановою і В.П. Даниленко термінологічні синоніми дуже корисні в термінології, бо кожен з них має наукову цінність з огляду на те, що по-різному розкриває зміст поняття [9, с. 67].

А.Я. Коваленко зазначає, що багато термінів і термінологічних систем мають такі недоліки, як багатозначність і синонімію [4, с. 258-259]. Цю думку підтримують А.С. Д'яков, А.П. Коваль, Є.Н. Толикіна і рекомендують якнайшвидше вилучити всі синоніми з терміносистем та уніфікувати їх [9, с. 66].

Н.Ф. Алеференко виділяє в сучасній лексикології три основних підходи до вивчення синонімії – денотативний (О.О. Реформатський, Н. Комлев І.П., сигніфікативний (Р.О. Будагов, Л.А. Новіков) і структурний (Л.А. Булаховський, Ю.Д. Апресян) [1, с. 217]. У першому підході синонімічність слів визначається за їх денотативною спільністю. У цьому випадку синонімами є усі слова, які у різних контекстах називають одну і ту реальність. Відповідно, лексична синонімія – це позначення одного і того ж денотата різними словами, які виражають суміжні (перехресні) поняття [1, с. 218].

Термінологічна синонімія на відміну від загальнонародної має свої особливості. У загальнонародній мові синоніми співвідносяться переважно з предметним, денотативним значенням, а в термінології – з поняттям, сигніфікатом. Сигніфікативні групи чи ряди синонімів відображають сучасний стан терміносистем [6, с. 129]. Синоніми, які входять до складу цих рядів вживаються для визначення одного і того ж поняття. Терміни-синоніми не мають додаткових значень і не виконують стилістичних функцій [8, с. 61]. Особливістю синонімії у фаховій мові вважається відсутність емоційно-експресивних та оцінних опозицій (пор. [10, с. 6]).

У сучасній німецькій фаховій мові промислової автоматизації функціонує значна кількість синонімів, поява яких зумовлена наступними інтра- та екстралінгвістичними чинниками:

- 1) стрімким розвитком науки, що супроводжується виникненням нових понять та необхідністю надати кожному найточнішу номінацію;
- 2) неуніфікованістю термінології;
- 3) паралельним використанням автохтонного і запозиченого термінів;
- 4) необхідністю мовної економії, що сприяє виникненню синонімів;

- 5) номінацією того самого поняття різними дослідними структурами;
- 6) наявністю застарілих назв, які існують паралельно з новими.

Кожна фахова мова має певні особливості синонімічних відношень, які обумовлені своєрідністю її формування та структурою. При цьому на початковому етапі нормування терміносистем спостерігається найбільша кількість синонімів [3, с. 73]. Попри те, що до термінології і ставиться вимога уникати синонімію, у фаховій мові промислової автоматизації ми виділили 302 синонімічні ряди різних типів. Оскільки синоніми номінують поняття в залежності від інтра- та екстралінгвістичних чинників, ми класифікували терміни-синоніми промислової автоматизації за двома ознаками: семантичною і структурно-семантичною.

За семантичною ознакою терміни-синоніми поділяються на повні (дублети), часткові та відносні, а за структурно-семантичною – різнокореневі та варіативні. Повні синоніми цілком тотожні за своїм семантичним складом [7, с. 104], тобто у них немає диференційних ознак, наприклад: *Touch-Panel – Touchpad – Sensorfeld – Fingerspitzenblett – Tastfeld – Tastenfläche (сенсорна панель); Berührungstastatur – Folientastatur (сенсорна клавіатура); Schnittstelle – Anschluß – Schnittpunkt – Kontaktstelle (інтерфейс, місце стикування, місце погодження сигналів); Verdrahtung – Verkabelung (монтаж кабельної проводки), Kompaktabzweig – Kompaktstarter (компактний пускач); Hilfsschalter – Nebenschalter – Steuerschalter (допоміжний вимикач); Halterung – Haltevorrichtung – Befestigungsmechanismus (система кріплення)*. Дублетна синонімія найбільш поширена при назвах пристроїв, запчастин, блоків. Оскільки їх кількість досить велика, то одна назва може використовуватися як родова для інших видових. Наприклад: *der Sensor (сенсор, давач), akustischer Sensor (акустичний сенсор, давач), externer Sensor (сенсор, давач зовнішньої інформації), taktiler Sensor (тактильний давач), visueller Sensor (зоровий сенсор, відеосенсор), CCD Sensor (ПЗС-давач), faseroptisches Sensor (волоконно-оптичний давач), FT-CCD Sensor (давач зображення на ПЗС з кадровим переносом зарядів), Hall Sensor (давач Холла), intelligenter Sensor («розумний» давач), IR-Sensor (інфрачервоний давач), lichtempfindlicher Sensor (фотодавач), optoelektronischer Sensor (оптоелектронний давач), Permalloy-Sensor (пермаллоєвий давач), Resistive-Gate-Sensor (фоторезисторний давач), Wiegand-Sensor (давач Віганда)*.

Як показує аналіз матеріалу, вибір синонімічного терміна визначається позамовними чинниками. У німецькій фаховій мові паралельно функціонують запозичені англійські та автохтонні німецькі терміни, наприклад: *Security – Schutz – Sicherheit (безпека), Dimension – Größe (розмір), Hardware – Gerätetechnik – Geräteunterstützung (апаратне забезпечення, технічне забезпечення), embedded – inboard – installiert – eingebaut – festverdrahtet (вбудований, прошитий), Speicher – Memory – Speichereinheit (запам'ятовуючий пристрій, блок пам'яті), US-Ausführung – Entwicklung (модель – розробка)*.

Процес формування термінології вимагає точної передачі понять. За результатами нашої розвідки у сучасній німецькій фаховій мові промислової автоматизації переважають англійські терміни-запозичення. Введення та використання запозичених термінів у сучасній німецькій мові спричиняють збіднення та витіснення національної термінології, переобтяження її іншомовними компонентами, так наприклад *Mainboard – Hauptplatine (материнська плата), Software-Controller – Programmschalter (програмний контролер, програмний пристрій керування), Multi-Monitoring – Überwachung (постійне спостереження, моніторинг), AC (alternative current) – Wechselstrom (змінний струм), DC (direct current) – Gleichstrom (постійний струм)*. Проте, деякі терміни є інтернаціональними і тому їхнє входження до німецької терміносистеми має свої виправдані переваги.

Часткові (парціальні) синоніми збігаються частково своїми значеннями і слугують для позначення чогось однопланового і однотипного чи його частини тощо. Наприклад: *Cache – Speicher (кеш, швидкодіюча буферна пам'ять – запам'ятовуючий пристрій, блок пам'яті), Software – Smart-Grid-Anwendung (програмне забезпечення – прикладна програма по використанню інтелектуальної мережі)*.

Б.М. Головін і Р.Ю. Кобрін окрім загальноприйнятих термінів-дублетів виокремлюють синтаксичні синоніми, а саме синтаксичні конструкції, які співвідносяться за будовою і співпадають за значенням. При цьому науковці виділяють три групи синтаксичних синонімів [2, с. 55-56]:

- 1) синонімічну відповідність «слово – словосполучення», наприклад, *Software – Unterlagen für die Programmierung, Hardware – technischer Support – maschinentechnische Ausrüstung, Auslegung – konstruktive Lösung*;

- 2) синонімічну відповідність «словосполучення – словосполучення», наприклад, *Central Processing Unit – zentrale Verarbeitungseinheit*;

- 3) синонімічну відповідність «повна форма – коротка форма терміна» *Personalcomputer – PC, Mensch-Maschine-Interface – HMI*.

У проаналізованому матеріалі за кількістю компонентів синонімічного ряду можна виділити синонімічні ряди з двома компонентами – 180 (*Safety-Verbinder – Zwischenstecker; vormontiert – vorgedrahtet; Funktionsmodul – Schaltungsmodul*); трьома – 76 (*Gerät – Apparat – Instrument; integrieren – einbauen – montieren; Montage – Gesamtzusammenbau – Verbindungsarbeit*); чотирма і більше – 46 (*Schnittstelle – Adjunktion – Anschluß – Schnittpunkt – Nahtstelle – Kontaktstelle – Link; Modularer Aufbau – Blockbauweise – Modulkonstruktion – Kompaktbauweise*).

Виділені нами синонімічні ряди можна поділити на такі семантичні підкласи: 1) іменники на позначення пристроїв (*Kleinstaufnahmegerät – kleines Aufzeichnungsgerät; Schreibereinheit – Registriereinheit*), 2) іменники на позначення програм (*numerisches Maschinenprogramm – Numerikmaschinenprogramm*), 3) іменники на позначення режимів і процесів (*Zeigermodus – L-Modus; Roboterbussteuerung – IR-Bussteuerung; Programmablaufsteuerung – Steuerung des Programmablaufs*), 4) прикметники на позначення характеристики процесів і пристроїв (*softwarekompatibel – systemunterlagenkompatibel; out-of-date – ungültig; off-line – unabhängig – abgetrennt*), 5) дієслова на позначення процесу (*modellieren – simulieren; aufbauen – zusammensetzen – montieren*).

Теоретичні питання антонімії розглядали у своїх працях Ш. Балі, В.П. Даниленко та інші. Антонімія у термінології використовується для позначення крайніх точок терміносистеми і виявлення її можливостей. Г.А. Уфимцева розглядає антонімію «як прояви одного і того ж явища з діаметрально протилежних пропозицій» [11, с. 84]. Завдяки своїй полярності антонімія спроможна внести елемент системності у формування терміносфери. У німецькій фаховій мові промислової автоматизації антонімія не представлена так широко як синонімія, виявлено тільки 20 антонімічних пар: 10 прикметникових, 8 іменникових і 2 дієслівних. Частина антонімів, які ми виявили, різнокореневі: *elektrisch – mechanisch*, *wartungsfrei – reparaturanfällig*, інші мають спільний основний компонент і відрізняються визначальними складниками: *1-phasig – 3-phasig*, *Eintaster – Austaster*, *dezentral – zentral*, *Industrial Personal Computer – Bürocomputer*, *frontseitig – rückseitig*. Серед зафіксованих антонімічних пар представлені чотири групи антонімів [5, с. 205]: контрарні – 2 (*Max-Werte – Mittelwerte – Min-Werte*), комплементарні – 10 (*Eintaster – Austaster*, *lokal – remote*), контрадикторні – 3 (*flexible – inflexible*, *dezentral – zentral*, *unbegrenzt – begrenzt*) та векторні – 5 (*Eingabe – Ausgabe*).

За результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що терміносистемою промислової автоматизації притаманні явища синонімії і антонімії, які зумовлені інтра- та екстралінгвістичними чинниками. Наслідком впливу цих чинників є порушення рівномірності предметно-поняттійного зв'язку, виникнення можливості по іншому називати денотат, а також збільшення кількості запозичень у німецькій фаховій мові промислової автоматизації. Встановлено, що у синонімічні відношення вступають: 1) іншомовні слова до автохтонних слів, 2) іншомовні слова до іншомовних слів, 3) автохтонні слова, 4) слова, утворені за різними словотвірними моделями (окремі слова до словосполучень). Серед синонімів можна виокремити повні та часткові синоніми, побудовані синонімічні ряди з різною кількістю компонентів, які поділено на семантичні підкласи. Крім того виокремлено синтаксичні синоніми. У статті також виявлено антонімічні пари.

Перспективним напрямом подальшого дослідження вважаємо аналіз явищ полісемії і омонімії у термінології промислової автоматизації.

Література:

1. Алеференко Н. Ф. Теория языка. Вводный курс: учебное пособие для студентов филологических специальностей высших учебных заведений. – 3-е Изд., – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 384 с.
2. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. – М.: Высшая школа, 1987. – 104 с.
3. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
4. Коваленко А. Я. Науково-технічний переклад. – Тернопіль: Видавництво Карп'юка, 2004. – 284 с.
5. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 368 с.
6. Крыжановская А. В., Симоненко Л. А. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии. / АН УССР Ин-т языкознания им. А. А. Потебни – К.: Наукова думка. 1987. – 161 с.
7. Лейчик В. М. Термины-синонимы, эквиваленты, варианты // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Вып. 2. – Новосибирск, 1973. – С. 103-107.
8. Толикина Е. Н. Некоторые лингвистические проблемы изучения термина // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М., 1970. – С. 53-66.
9. Турчин В. В. Прагматика наукового терміна. Івано-Франківськ, 2004. – 226с.
10. Турчин В. М. Проблема синонимии в терміносистемах биологии и медицины немецкого языка: автореф. дис.канд. филолог.наук / В. М. Турчин. – Львов, 1979. – 24 с.
11. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка / А. А. Уфимцева. – М.: Наука. 1968. – 272 с.
12. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). – Львов: Издательство при Львовском государственном университете. Издательское объединение «Вища школа», 1988. – 157 с.
13. Technik-Wörterbuch. Informatik: eng., dt., franz., russ./ Verlag Technik GmbH Berlin. Bd. 1. A-Z – 2., unveränd. Aufl. – 1990. – 572 s.
14. Словник німецької мови 20 століття. <http://www.dwds.de> [Електронний ресурс].
15. Словник синонімів німецької мови. <http://ein.anderes-wort.de> [Електронний ресурс].
16. Словник Мультитран. <http://www.multitrans.ru/c/m.exe> [Електронний ресурс].

Агібалова Т. М.,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ БУТТЯ В ЄГИПЕТСЬКОМУ ТЕКСТІ ЛЕСИ УКРАЇНКИ (НА МАТЕРІАЛІ ДРАМАТИЧНОЇ ПОЕМИ «В ДОМУ РОБОТИ, В КРАЇНІ НЕВОЛІ»)

У статті досліджується специфіка репрезентації єгипетського культурного простору в драматичному доробку Лесі Українки. Аналізуються лінгво-естетичні домінанти, що формують інтелектуальний базис мовотворчості письменниці.

Ключові слова: єгипетський текст, інтелектуалізація літературної мови, культурний простір, художньо-семантична площина, концептуальна картина світу, онім, історико-культурний контекст.

В статье рассматривается специфика репрезентации египетского культурного пространства в драматическом наследии Леси Украинки. Анализируются лингво-эстетические доминанты, формирующие интеллектуальный базис словесного творчества писательницы.

Ключевые слова: египетский текст, интеллектуализация литературного языка, культурное пространство, художественно-семантическая плоскость, концептуальная картина мира, оним, историко-культурный контекст.

The article deals with the specificity of representation of The Egyptian Cultural Space in Lesya Ukrayinka's dramaturgic heritage. The linguo-aesthetic dominants that form an intellectual basis of authoress's literary works are analyzed.

Key words: The Egyptian Text, intellectualization of literary language, cultural space, artistic-semantic level, conceptual picture of the world, onim, historical-cultural context.

На сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології мова розглядається як інтелектуальне надбання, естетичний вимір буття етносу, об'єктиuator національної ментальності. Лінгвальна інтерпретація культурних кодів відображає процес моделювання специфічних рис національного світосприйняття на всіх рівнях мовної системи. У зв'язку з цим у центрі уваги науковців знаходяться не окремі фрагменти мовленнєвої діяльності особистості, а генезис мовомислення індивідуума як інтерпретація моделі інтелектуального конструювання світу (Ю. Степанов, Н. Арутюнова, С. Єрмоленко, Л. Шевченко, Л. Мацько, Л. Ставицька, Л. Лисиченко, О. Маленко, К. Голобородько, В. Калашник, О. Тараненко, О. Селіванова та ін.). Принцип дослідження мовних явищ як культурних феноменів зумовив зростання інтересу науковців до вивчення процесів інтелектуалізації літературної мови, об'єктивованої в персоніфікованому слові, – в зв'язку з концептуальною картиною світу митця. Письменницька мовотворчість осмислює й вербально естетизує парадигматику всесвіту; досвід, знання, культурна пам'ять етносу є «своєрідною формулою володіння світом, якою й користується митець, розвиваючи її й наповнюючи новою культурологічною сутністю» [6]. Світогляд, психотип автора визначають предмет зображення і відповідно до цього коло номінацій і їх семантичне наповнення. Л. Лисиченко наголошує, що мова поетичного твору як інтелектуалізована діяльність є наслідком не штучного «надумування», а глибинних процесів селекції мовного матеріалу, яка залежить від внутрішнього світу письменника, зумовленого культурно-історичними, соціальними факторами, психічними основами особистості [2, с. 168]. У такому аспекті **актуальним** є дослідження специфіки лінгвальної актуалізації культурної пам'яті людства (закладеної в інтелектуальні коди античності, Давнього Сходу, біблійні притчі) в ідіолекті Лесі Українки, адже диференційними ознаками її словотвірної практики були саме естетизм, інтеграція нових виражальних можливостей мовлення, пошук нових словотвірних моделей, нюансування значення тощо.

Аналіз мовної фактології показав, що однією із ключових парадигм в лінгвософії письменниці є її *єгипетський текст*, що, на думку дослідників, відноситься до категорії надтекстів, у його асоціативно-смысловій структурі функціонує ряд самостійних тематичних художніх площин [1, 3, 4]. Орієнтальний акцент у творчості письменниці виявляється цілком закономірним на тлі світового захоплення східним мистецтвом у Європі та Росії на межі XIX – XX століть. Зокрема, це стосується хронотопу Єгипту, в чому очевидним є прагнення освоїти непізнаний, незнайомий світ. Перебування в дуальному культурному континуумі східної країни – як доби фараонів, так і сучасного письменниці – «об'єднало зорове, слухове, вербальне сприйняття світу, знаного доти за писемними джерелами та музейними пам'ятками» [4, с. 136]. **Мета** нашого дослідження – виявити специфіку репрезентації *єгипетського тексту* в драматичній поемі «В дому роботи, в країні неволі», що об'єктивує коло етичних та історико-філософських інтересів авторки: культура давніх цивілізацій, тема неволі, моральний вимір особистості.

Екзотичний східний простір твору об'єктивується низкою лексичних одиниць, орнаментованих «єгипетським настроєм»: *літо, гаряче сонце, спека, полуднева змора, сухе марево, розпечений пісок, пальми, гаряче каміння, раби, пустеля, Ніл, мул, піраміди, саркофаги, храми, статуї фараонів, зарослі папірусу та лотосу, глиняні тиковки для питної води*; актуалізується онімами: 1) іменами на означення героїв єгипетської міфології та представників пантеону богів: *Ра, Горус, Озіріс, Ізіда, Фта, Тот, Нейт, Аммон*; 2) словами на позначення міфічних істот: *Апіс, Анубіс*.

Художньо-семантичний модус Єгипту в лінгвософії Лесі Українки розкладається на дві паралелі: 1) втілення естетизму оспіваного у ліричних творах та епістолярії *Єгипту золотавого* – екзотичної країни Давнього Сходу, що органічно пов'язується з міфопоетикою *Півдня*: ототожнюється з *Сонцем* як вогняною сферою, яка несе у собі зародок усього живого, з перемогою над *Темрявою*, величчю богів, розливом *Нілу*, що дає життя витонченій красі *лотосів* і *папірусів*, жовтогарячим кольоративом *пустелі*, *Безсмертям*, *Вічним*, *Прекрасним*; 2) *Єгипет* – «країна неволі» – інший світ, в якому культ *загробного життя* возводить страждання в абсолют, у провідну властивість суттєвого буття у всіх його виявах; *Сонце* спалює все живе навколо і ототожнюється з апокаліптичним *Молохом*, вимагає жертвоприношення, *розпечений пісок*, *зловісний гарячий вітер*, *сльози й тяжка праця аж до кривавого поту* випалюють душу людини на сонячній престолі *Ра* і перетворюють її на *раба*.

У драматичній поемі «В дому роботи, в країні неволі» актуалізація художньо-семантичної площини *Єгипет-Південь* подається в двох основних вимірах. Перший – це східна країна, що має: 1) відповідне географічне розташування, ландшафтні та кліматичні характеристики: *залита сонячним світлом полудневим, площа в околиці Мемфіса* [5, с. 242]; *на заході вона переходить у справжню пустелю, піскувату, повиту сухим маревом* [5, с. 242]; *маревом, тремтячим від спеки* [5, с. 242]; *багна, позосталі від нільської поводи* [5, с. 242]; *полуднева змора давить усіх* [5, с. 242]; 2) менталітет, релігійні святині та предмети культу: *велетенські постаті богів* [5, с. 242]; *се хата Ра, оселя Озіріса, / притулок для мандрівниці Ізиди, / колицка Горусу, спочивок Фта* [5, с. 244]; *майстерня Тота, Апісовий хлів, Анубіс, Нейт, Амон домують тут* [5, с. 244]; *Я будував би храми / по-своєму, я б видумував нові / емблеми для богів* [5, с. 245]; 3) певну соціально-класову ієрархію: *полуднева змора давить усіх – і рабів і доглядачів* [5, с. 242]; *накаже перше цар, жерці присудять, / а потім він буде, що зелять* [5, с. 245]; 4) артефакти, що ідентифікують епоху та етнос: *А знаєш, я б ховав у пірамідах, / скажу тобі по правді, не царів, / а всіх, що добрії діла робили* [5, с. 246]; *Я б, може, просто гору обтесав / і в ній попробував без ліку ходів, / і саркофагів тисячі поставив* [5, с. 242]; *Ото була б новітня піраміда, / якої світ ще не видав!* [5, с. 242].

Друге художнє втілення образу *Єгипту* – «країна неволі», в якому сонце не живить, а висушує груди, спалює і пригничує тіло й душу, людина є *рабом рабів*, а храм стає могилою, – розкривається в індивідуально-художньому осмисленні *Сонце* – *Страждання, Смерть*: *Робітники <...> падають, як мертві, спати ницьма або горілиць на розпеченім піску* [5, с. 242]; *сонце блищить на спітнілих лобах* [5, с. 242]; *одежа мов палає відблиском гарячого проміння – раби не чують, сплять важким сном, що розпирає їм груди спішним, нерівним диханням* [5, с. 242]; *увесь засмічений присохлим пилом* [5, с. 242]; *Голос його хрипкий, змордований, сам він неначе непритомний* [5, с. 242]. В антитезі, що полягає в протиставленні двох світів, у синтезі позитивних та негативних конотацій, розкривається ідейний задум Лесі Українки: подати узагальнений образ поневоленої людини, душевні муки якої «завуальовані» *маревом*, «присипані» *розпеченим піском*, «залиті» *брудними водами Нілу* та «прикрашені», як на смертному одрі, *лотосами та папірусом*. Контрастивна семантика мовних одиниць збагачує єгипетський текст важливими символічними константами.

Сонце – предмет релігійного культу в Давньому Єгипті, але промені його завдають страждання людині. Якщо в поезіях *Сонце* часто лагідне (в житті Лесі Українки асоціація з теплим краєм завжди мала зв'язок, по-перше, з полегшенням хвороби, по-друге, з культурними пам'ятками давніх цивілізацій, з величчям Сфінксом, загадковою архітектонікою ієрогліфів на «дарах річок» – папірусах), то в драматичній поемі «В дому роботи, в країні неволі» осмислення письменницею образу *сонця* як сили, що спричиняє *хвороби і смерть*, об'єктивується парадигмою таких мікрообразів: *піски, засохлий бруд, багністі зарослі, спітніле чоло, висохлі груди, знесилене, сухорляве тіло раба, одежа, засмічена присохлим баговінням, шкарубка від засохлого мулу, важкий сон, спішне, нерівне дихання, скипіле серце*.

Вербалізація образу *раба* акумулює у формі риторичних питань параметральні категорії, що позначені здебільшого високим ступенем метафоричності і виводять на перший план імпліцитний модус висловлювання: 1) соціальний коментар тяжкого становища людини в країні неволі: *Чи ти на сонці не печешися зраня / до вчора?* [5, с. 242]; 2) опис фізичного болю, спричиненого важкою працею: *Чи спина не болить? Чи голову не ломить?* [5, с. 242]; 3) філософське потрактування страждань поневоленої особистості: *Ти з кристалу? Ти мідний?* [5, с. 242]; *Хто в сім клятім краю / те відає, навіщо нас мордують?* [5, с. 243]; *Ношу болото на прокляту цеглу / і сам стаю болотом, сам з душею!* [5, с. 243]; *Нічого, так і треба, / я мушу знати, що я тут раб рабів* [5, с. 243]; 4) морально-етичний дискурс у апелюванні до власного Я індивідуума, що визначає його духовний потенціал: *Ти камінь чи людина?* [5, с. 242]; 5) історико-світовий підтекст, закладений у формулу «Там, де закінчується раб, починається людина»: *Ще не обридло бабратися в фарбах / так, як мені в болоті?* [5, с. 242].

Одним із ключових елементів інтелектуальної картини світу Лесі Українки є образ *храму*. В драматичній поемі «В дому роботи, в країні неволі» інтерпретація авторкою синергетики недобудованого святилища, що вимагає крові й людських життів, розкривається в художньо-семантичній площині *Храм* – *Безглузде сховище мерців*. Мовна фактологія демонструє, що у тлумаченні цього лінгво-культурного знака Леся Українка досягає енциклопедичного рівня дефініювання денотата і подає: 1) географічно-просторові відомості: *площа в околиці Мемфіса; на заході вона переходить у справжню пустелю* [5, с. 242]; *на сході її оточують зарослі папірису та лотосу* [5, с. 242]; 2) розмір і детальний опис зовнішньої форми споруди та її частин: *величезна будова, ще не скінчена: колони, подекуди, ще без капітелів, але поставлені по виразному плану, мури з барвистими малюнками, ще пократовані сіткою поміничих ліній, велетенські постаті богів з невикінченими емблемами на головах, а декотрі і зовсім ще без голів* [5, с. 242]; 3) історичний ракурс: *багна, позосталі від нільської поводи* [5, с. 242]; *Се чиста нільська повідь* [5, с. 242]; 4) відомості про те, хто і як будував храми, з якого матеріалу вони зроблені: *Гурти робітників працюють коло будови: хто робить цеглу, хто носить мул та воду для неї з багністих зарослів, інші, під наглядом будівничого, вивершують колони, кладуть перші вінці стелі, різьбярі й малярі заходжуються ретельно коло покрас і статуй* [5, с. 242]; 5) соціальний коментар становища рабів, що

возводять на площі величезну будівлю: *Ой, спати, спати, спати хоч хвилину, / бо вже не витримаю!* [5, с. 242]; *Ну, втомився, / ну, фарба, ну, болото – що ж такого?!!* [5, с. 242]; 6) конотативні смисли, створені засобами синонімічного ряду просторових номенів і вкладені Лесею Українкою в уста гебрея: *Нехай би се був дім, чи там дворець, / чи хоч темниця, клуня, стайня, хлів, / а то – каміння купа величезна, / поставлена стовпами, бовванами, / довготелесими – який в тім глузд? !* [5, с. 243]; 7) міфопоетичний (релігійний) зріз просторового континууму, ускладнений синонімічним рядом просторових номенів: *То так неначе царство, в ньому се, / що ми будуємо, є мов дворець, / се хата Ра, оселя Озіріса, / притулок для мандрівниці Ізиди, / колиска Горусу, спочивок Фта, / майстерня Тома, Анісовий хлів, / Анубіс, Нейт, Амон домують тут* [5, с. 244].

Аналіз лексичного матеріалу дає підстави стверджувати, що в драматичній поемі «В дому роботи, в країні неволі» чітко підкреслена дуальність образів ґрунтується на антагонізмі лінгвем на позначення вертикального та горизонтального просторів. Перший орнаментований позитивними конотаціями і викликає асоціативні зв'язки із величною архітектонікою землі Сфінкса: *величезні колонади, увінчані капітелями, статуї колосальних богів з емблемами на головах, стовпи, високі боввани, храми, піраміди, гори, другий – негативними, бо перепадає високий ступінь культурного регресу, що його спричиняє людині поклоніння стілим трунам і богам «з невикінченими емблемами на головах, а декотрі й зовсім ще без голів»* [5, с. 242]: *багна, позостали від нільської поводі, болотна жижа та мул на одежі, вода, яку не можна пити, тому треба всюди носити з собою глиняні тиковки, розпечена на сонці площа, що переходить у пустелю, тремтячі від спеки піски пустелі.*

Висновки. Аналіз мовної фактології доводить, що *египетський текст* Лесі Українки дає ключі до вирішення питання: яке значення мають для становлення цивілізації фізична і духовна свобода або несвобода людини. Роль письменниці в інтелектуалізації української літературної мови полягає у використанні прийомів і способів мовного моделювання дійсності, що дозволяють досягти багаторівневості в структурі художнього образу. Глибина мовно-культурної потенції імпліцитних смислів зумовлена інтелектуальними інтенціями авторки поєднати індивідуально-авторську інтерпретацію з **науковим дискурсом**, що дозволяє утворити багатовимірну модель явища або реалії, витлумачити її історико-географічний контекст, глибинний філософський зміст, естетичну значущість, функціональні характеристики, зовнішню (або внутрішню) форму. **Перспективи подальшого дослідження** вбачаємо в укладанні словника мовно-естетичних символів *египетського тексту* Лесі Українки.

Література:

1. Козлітіна О. І. Орієнтальні міфологічні традиції у творчості Лесі Українки / О.І. Козлітіна // Учені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія : Філологія. Соціальні комунікації. – Т. 24 (63). – № 1. Ч. 2. – 2011. – С. 234-239.
2. Лисиченко Л. А. Ці невичерпні глибини мови : монографія / Л. А. Лисиченко. – Х., 2011. – 304, [4] с.
3. Маленька Т. Орієнтальна поезія Лесі Українки : від романтизму до модернізму / Т. Маленька // Слово і час. – 2001. – № 6. – С. 28-33.
4. Огнева О. Східні стежини Лесі Українки. Статті та матеріали / О. Огнева. – Луцьк : Волинська книга, 2007. – 236 с.
5. Українка Леся. Зібрання творів : у 5 т. / Леся Українка. – К. : Держлітвидав, 1951 – 1956. – Т. 2. – 1951. – 683 с.
6. Червченко О. М. Ідіостиль Ю. Клена у контексті інтелектуалізаторських мовних традицій українського неокласицизму : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01. «Українська мова» / О. М. Червченко. – К., 2001. – 18 с.

Бакун О. А.,

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГІЯ ЗАЙМЕННИКОВОЇ РЕПРИЗИ ЯК ЕКСПРЕСИВНОЇ ОДИНИЦІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ПРОЗИ)

У статті розглянуто структурно-семантичну типологію одного з типів експресивних сегментних конструкцій – займенникову репризу, складову функціональної стилістики. Виокремлено різновиди експресивної функції займенникової репризи, характерних для мовотворчості Чака Паланіка.

Ключові слова: структурно-семантична типологія, функціональний підхід, сегментна конструкція, займенникова реприза.

В статье рассмотрено структурно-семантическая типология одного из типов сегментированных конструкций – местоименную репризу, составляющую функциональной стилистики. Выделено разновидности экспрессивной функции местоименной репризы, характерной для творчества Чака Паланика.

Ключевые слова: структурно-семантическая типология, функциональный подход, сегментированная конструкция, местоименная реприза.

There has been studied in the article structure and semantic typology of one of the types of expressive segmental constructions – a pronominal reprise, means of functional stylistics. There have been distinguished kinds of expressive function of pronominal reprise, which is common for the language of Chuck Palahniuk.

Key words: structure and semantic typology, functional approach, a segmental construction, a pronominal reprise.

У мовотворчості письменників на сучасному етапі натрапляємо не лише на речення, але й синтаксичні побудови, які за певними ознаками подібні реченням, але не є ними. До таких конструкцій відносять займенникову репризу, як один із різновидів явища сегментації.

Аналіз науково-теоретичної літератури (О. С. Попов [6], Т. Н. Сафронова [7] та ін.) засвідчує, що функціональний аспект вивчення сегментних конструкцій став домінуючим у дослідженнях останнього часу. Однак у тлумаченні поняття «функція» натрапляємо у лінгвістиці на три думки. Одні використовують термін «функція» щодо мови, інші – щодо мовлення, а ще інші вважають, що це поняття певною мірою стосується і мови, і мовлення. Відомо, що типологія функцій має тривалу еволюцію, однак і до тепер не має загальноприйнятої. Більшість дослідників виокремлюють як головні комунікативну і мислетвірну функції. Ми підтримуємо ту думку, що синтаксис художньої літератури, на відміну від інших мовних рівнів, є, насамперед, засобом реалізації комунікації та мислення, що водночас передбачає «необхідність єдиного функціонального критерію для усіх синтаксичних засобів, одиниць, конструкцій ...» [5, с. 6]. Дослідники мови письменників сьогодні акцентують увагу на структурно-семантичних особливостях реалізації прагматичної функції, оскільки твори спрямовані на людину, писані для читача.

З огляду на те, що в концепції Г. О. Золотової розмежуємо мовні (первинні) функції речення, які автор тлумачить як «конструктивно-синтаксичні засоби вираження реченням свого типового значення, і мовленнєві (вторинні) функції, що зумовлюють різноманітні зміни та перетворюють синтаксичні моделі у мовленнєві [3, с. 331]. Серед мовленнєвих Г. О. Золотова виокремлює: 1) композиційно-синтаксичну; 2) експресивно-оцінювальну функції, кваліфікуючи першу як обов'язкову для кожного речення, іншу – як факультативну [3, с. 332]. Саме друга функція спрямована у прагматику.

О. П. Сковородников загалом дотримується функціональної класифікації Г. О. Золотової, проте вносить певні корективи. Зокрема, використовує термін «комунікативно-синтаксична функція», але змінює термін «експресивно-оцінювальна функція» на термін «прагматична функція» [8, с. 14]. Причиною таких змін стало неоднозначне тлумачення поняття експресивності загалом і експресивного синтаксису зокрема. На думку О. П. Сковородникова, експресивність як категорія усіх рівнів мови – «різновид прагматичної інформації, поєднаної з поняттям інтенсивності». А синтаксична експресивність, як часткове поняття експресивності, на думку автора, виступає як функція, здатна синтаксичною конструкцією «посилувати прагматичну інформацію, закладену у висловленні або в будь-якому його компоненті» [8, с. 14]. Ці структурно-семантичні особливості синтаксичних одиниць та їхній експресивний характер реалізують у мовленнєвій палітрі художнього твору різні форми синтаксичних конструкцій, зокрема активно функціонують сегментні конструкції. Тому дослідження структурно-семантичної типології займенникової репризи, як одного з аспектів дослідження явища сегментації є **актуальною**.

Предметом дослідження ми обрали займенникову репризу, як один із аспектів дослідження сегментних конструкцій, регламентованих обсягом статті. Джерелом фактичного матеріалу ми обрали роман Чака Паланіка «Невидимі монстри», у якому займенникова реприза з експресивного погляду активно функціонує і є одним із засобів реалізації визначених функцій. Принагідно зазначимо, що синтаксис мовотворчості Чака Паланіка ще не був об'єктом лінгвістичного дослідження. **Мета дослідження** передбачає виявлення в аналізованому творі займенникової репризи, їхнє картування, опис та аналіз із урахуванням їхнього тлумачення та класифікації у сучасній лінгвістичній науці та особливостей індивідуально-авторського вживання у досліджуваному творі. Визначена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) вивчити науково-теоретичну літературу з досліджуваної проблеми; 2) шляхом суцільної вибірки закартувати фактичний матеріал – займенникову репризу – із роману Чака Паланіка «Невидимі монстри»; 3) виявити структурно-семантичну специфіку займенни-

кової репризи як експресивної синтаксичної структури. Всього нами дібрано, закартковано та проаналізовано 120 досліджуваних конструкцій.

Структурно-семантичні особливості сегментних конструкцій, різновидом яких є займенникова реприза, реалізується, насамперед, через їхню експресивну функцію, яка найчіткіше може бути виявлена в конкретних умовах тексту. Виявити експресивну функцію допомагає контекст, бо «експресивна функція мови – це здатність виражати емоційний стан того, хто говорить, його суб'єктивне ставлення до предметів і явищ дійсності, які позначаються» [1, с. 7].

Структурно-семантичні особливості сегментних конструкцій теми висловлення насамперед реалізують через експресивну займенникову репризу. Функціональне призначення сегментних конструкцій розглядають багато лінгвістів (С. І. Андріянова [2], Л. Є. Майорова [5], Т. Р. Коновалова [4]). Так, Л. Є. Майорова пропонує розмежовувати називний теми і називний уявлення саме з функціонального погляду, підкреслюючи їхнє різне функціональне призначення. Називний теми, вважає автор, виконує функції заголовка, видільну і запиту. Для називного уявлення, на думку автора, властива експресивна функція у таких різновидах: називний уявлення вводить читача у філософські роздуми героя чи автора або використовується у ситуації спогадів про важливі історичні події та події особистого життя; називний уявлення «підхоплює» те, про що говорилось у попередньому контексті; називний уявлення виражає патетичний оклик; називний уявлення виконує експресивний запит. [5, с. 12].

Л. Є. Майорова не визначає єдиного критерію для виокремлення цих функцій. Тому деякі з них виокремлено на основі аналізу зв'язку сегмента з постсегментним компонентом, інші – через аналіз особливостей структури текстового фрагменту (наявність чи відсутність лівого контексту). Ми вважаємо, що функції підхоплення та зачину, виокремленні Л. Є. Майоровою, реалізується через зв'язок сегмента з лівим контекстом.

Семантико-композиційні функції сегментних конструкцій через зміст їхнього зв'язку з лівим контекстом визначає Т. Р. Коновалова. Різновидами функцій, за її дослідженнями, є: уявлення, привернення уваги, експозиції, інтенсифікатора, емоційно-оцінна, власне експресивна, заголовка [4, с. 136].

С. І. Андріянова виокремлює лише функції уявлення, акцентування, пояснення [2, с. 37], підкреслюючи, що кожна з трьох функцій ускладнена наявністю текстотвірної функції, яка залежить від зумовленої нею змістової функції сегмента [2, с. 37].

Зважаючи на усі наявні типи класифікацій функцій, виокремлених Л. Є. Майоровою, Т. Р. Коноваловою, С. І. Андріяною та ін., ми аналізуємо фактичний матеріал – займенникову репризу як конструкцію, що виконує функції акцентування і виділення теми висловлення, а отже не може функціонувати без бази, оскільки це найбільше відповідає завданням нашого дослідження. Щодо лівого контексту, то його наявність, на нашу думку, не обов'язкова, тому ми не залучаємо до аналізу.

Семантичне призначення займенникової репризи реалізують через експресивну функцію, що виявляють у конкретних текстових умовах. Поза контекстом визначити функціональне призначення займенникової репризи часто неможливо, оскільки сегмент і постсегментний компонент поєднані між собою структурно і змістовно. А без постсегментного компонента займенникова реприза втрачає синтаксичну специфіку і не може виконувати свою функцію.

У займенниковій репризі прагматика експресивної функції реалізована такими семантичними різновидами:

1) займенникова реприза функціонує як патетичний оклик з підкресленням почуття радості, гордості, захоплення та ін.:

Miss Rona, a lesbian! Of course this isn't true. [9, p. 85];

«... the Princrs Brandy Alexander!» Alfa's warm, dark words float up, «she is probable to remove her clothes and scream like the wild horses in even the crowded restaurants ...» [9, p. 28].

У цій функції займенникову репризу, як правило, проголошують із окличною інтонацією. А у сегменті представлена лексика, яка позначає живі істоти та ін.;

2) текстотвірну функцію займенникової репризи виявляють через зв'язок із постсегментним компонентом і з попереднім контекстом або через функціонування на початку тексту своєрідного експресивного зачину:

How bad could it be, my face? [9, p. 53];

The cutting. I remember. It was my cotton crepe sundress from Espre [9, p. 36];

And this kind of attention. I still love it [9, p. 159].

Такі конструкції називають тему наступного висловлення, викликаючи в свідомості читача певний образ. Тож у їхній структурі живаються іменники, які часто позначають конкретні, абстрактні предмети, та ін. ;

3) займенникову репризу з прагматичною метою використовують як засіб характеристики героя:

Too aubergine eyes, check-bones too defined by Rusty Rose blusher. Nothing is left to your imagination [9, p. 115];

Bug eyed. That's my word for it [9, p. 52];

Ignored and aging and drugged-out old women, older and more invisible to the world every minute, they must not wear a lot of make-up [9, p. 31].

Тож, як бачимо, функцію сегмента виконують іменники, які позначають живих істот, конкретні предмети та ін.;

4) займенникова реприза виконує функцію підхоплення думки того, про що повідомлялось у попередньому контексті, а згадуваний об'єкт виступає темою наступного висловлення:

My face, you touch my blasted, scar-tissue face and you'd swear you were touching chunks of orange peel and leather [9, p. 197];

A mountain climber, maybe she starves and freezes, exhausted and n pain for days, and climbs all the way to the top [9, p. 259].

Сегмент займенникової репризи розміщений у своєрідній інтерпозиції. Часто в їхній структурі натрапляємо на лексику, яка позначає конкретні предмети, живих істот та ін.;

5) займенникова реприза доносить до читача філософські роздуми героя чи автора:

The shot, it was like getting hit hard what I remember [9, p. 287];

Stealing drugs, selling drugs, buying clothes, renting luxury cars, taking clothes back, ordering blender drinks, this isn't what I'd call Real Life, not by along shot [9, p. 257].

Функції конструкцій такого типу ускладнює зміст психологічного контексту, а самі конструкції мають у своїй структурі особливі групи лексики: абстрактні іменники, що своїм лексичним значенням є предметом філософського роздуму.

Отже, займенникова реприза у мовотворчості Чака Паланіка – це експресивний засіб для 1) вираження патетичного оклику, підкреслюючи почуття радості, гордості, захоплення; 2) виконує текстотвірну функцію; 3) використовується як засіб внутрішньої характеристики героя; 4) виконує функцію підхоплення 5) відтворює ситуацію філософського роздуму. У їхній структурі вживаються особливі групи лексики: абстрактні поняття, іменники, які позначають конкретні предмети та живі істоти та ін. Сегментні конструкції цього типу автор використовує для створення розчленованості висловлення, водночас роблячи текст лаконічним. Сегментні конструкції – це один із засобів експресивної передачі інформації різного змісту.

Література:

1. Александрова О. В. Проблемы экспрессивного синтаксиса / О. В. Александрова. – М. : Высш. шк., 1984. – 210 с.
2. Андриянова С. И. Сегментированные конструкции в составе текста. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / С. И. Андриянова. – СПб., 1993. – 132 с.
3. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. – М. : Наука, 1973. – 351 с.
4. Коновалова Т. Р. Сегментированные конструкции в газетно-публицистическом стиле / Т. Р. Коновалова // Вопросы стилистики. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1972. – Вып. 4. – С. 129-137.
5. Майорова Л. Е. Именительный представления и именительный темы как явления экспрессивного синтаксиса : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук : специальность 10.02.01 «Русский язык» / Л. Е. Майорова. – Л., 1984. – 22 с.
6. Попов А. С. Сегментация высказывания / А. С. Попов // Русский язык и советское общество. Морфология и синтаксис современного русского литературного языка. – М. : Наука, 1968. – С. 302-321.
7. Сафронова Т. Н. Сегментированные конструкции в современном английском языке : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. филол. наук : специальность 10.02.04 «Германские языки» / Т. Н. Сафронова. – Л., 1975. – 26 с.
8. Сковородников А. П. Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка / А. П. Сковородников. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1981. – 255 с.
9. Chuck Palahniuk. Invisible Monsters / Ch. Palaniuk. – London : Vintage. – 2000. – 306 p.

Бурцева І. І.,

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, м. Луганськ

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ: ПОШУК МЕТАСМИСЛІВ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ (НА ПРИКЛАДІ ПОЕЗІЇ Е. ДІКІНСОН «I DWELL IN POSSIBILITY»)

У поданій статті йдеться про складність і багатогранність процесу інтерпретації художніх творів та особливості розуміння поезії на рівні віднайдення метасмислів. Подано і проаналізовано результати проведених досліджень.

Ключові слова: *смысл, метасмысл, интерпретация, полифония текста.*

В данной статье рассматривается сложность и многогранность процесса интерпретации художественных произведений и особенности понимания поэзии на уровне выявления метасмыслов. Приведены и проанализированы результаты проведенных исследований.

Ключевые слова: *смысл, метасмысл, интерпретация, полифония текста.*

This article deals with the complexity and diversity of prose and poetry interpretation process and the peculiarities of poetry understanding on the level of meta meanings establishing. The results of conducted research are presented and analyzed.

Key words: *meaning, meta meaning, interpretation, text polyphony.*

У сучасній філологічній науці однією з ключових проблем є проблема інтерпретації художніх текстів, зокрема поетичних творів. Складність інтерпретації полягає в тому, що через різноманітність сучасних підходів до тексту надзвичайно важко віднайти точні критерії для здійснення інтерпретації як усього тексту, так і його окремих елементів у якійсь конкретній площині: як знаку, символу, художнього прийому тощо.

Слова, фрази й сполучення їх у художньому тексті, що утворюють собою повідомлення, мають при цьому певну поліфункціональність. Зображуючи вигадані події й вигадані світи за подібністю до реальних, вони вибудовують як взаємозв'язки всередині світу, так і аналогії зі світом дійсним. А оскільки процеси в реальності багатомірні й багатовалентні, та сама людська свідомість добуває ці відносини й у світі вигаданому.

Така особливість мислення дозволяє, наприклад, витлумачувати поведінку персонажа виходячи із власного досвіду й існуючих теорій, так само, як і поведінку реального індивідуума, про якого ми маємо певні відомості. У той же час людині властиво проектувати свої враження, відчуття, переживання як на об'єкти, що оточують його в дійсності, так і на художні образи. Завдяки цьому, герої, епізоди, деталі тексту можуть за асоціацією зв'язуватися із цілим навколо понять, а також наділятися символічним, міфологічним, ідеологічним, або психологічним і т.п. значенням.

Так чи інакше, багатомірність інтерпретацій і трактувань обумовлена здатністю людини відчувати розмаїтість і полівалентність явищ життя з одного боку, і прагненням застосовувати ту ж модель до тексту – з іншого. Літературний твір до яких-небудь трактувань сам по собі інформативний й осмислений, тому що спрямований, насамперед, на сприйняття. Не повідомляючи читачеві буквальних відомостей, художній текст викликає в людини складний комплекс переживань, тобто відповідає певній внутрішній потребі. Причому, конкретному тексту відповідає конкретна психологічна реакція, порядку прочитання – конкретна динаміка зміни й взаємодії переживань. Таким чином, сприйняття тексту в сукупності прочитання й реакції являє собою психологічний процес, що свідчить про те, що текст є не просто набором знаків, або їхньою послідовністю, але потужним комплексним стимулом. Тут слід також підкреслити той факт, що в кожного читача формується власний образ тексту, у відповідності до його індивідуальної картини світу, емоційного стану, тощо.

Зокрема, А.А. Брудний розглядав текст як концентровану дійсність, орієнтовану на її розуміння. Він казав, що текст, «з одного боку, зберігає найважливішу якість об'єктивно реального: матеріальний носій змісту, що поданий нам у чуттєвому сприйнятті, не залежить від нашої волі або ж свідомості.» [2] А з іншого боку, на думку науковця, у тексті є сумісними незмінність матеріального носія смислу зі змінами власне самого смислу в процесі розуміння його читачами, без яких текст сам по собі є мертвим, таким, що не має смислу.

Таким чином, можна виокремити дві системи інформації: перша – це власне текст, що несе в собі інформацію й смислове навантаження, а друга – це внутрішній світ читача, його знання й уявлення про оточуючий світ.

Під час розуміння тексту відбувається зіткнення цих двох систем, і з'являється нове знання. Це знання може складатися або з готових пропозицій, які сприймаються читачем як істинні й не піддаються оцінці (оволодіння змістом), або при рефлексивному ставленні до тексту відбувається осмислення змісту, і здійснюється пошук смислів у тексті. Ці смисли можуть мати різний характер: емоційно-оцінний, дедуктивний, образний. Рефлексивний підхід до розуміння тексту дає читачеві можливість опанувати художній задум тексту.

Тобто для розуміння тексту важливий не тільки багаж знань читача і його емоційний стан, але й здатність розуміти, тобто своєрідні навички роботи з текстом. Що значить «я зрозумів» і «що ж я зрозумів» – це ключові моменти у взаємодії читача з текстом, на думку Г.І. Богіна, який уважав рефлексію одним із найголовніших способів розуміння художнього тексту.

Так, П. Рікер зв'язує інтерпретацію з особливою роботою мислення, «яка складається в розшифровці смислу, що стоїть за очевидним смислом, у розкритті рівнів значення, укладених у буквальному значенні» [4].

Процес розуміння, осмислення тексту можна описати як процес пошуку смислів тексту, і процес логічних висновків, які складаються в певні метасмисли, тобто смисли іншого рівня. Метасмисли створюються на основі висновків читача щодо прочитаного. Смысл тексту в цьому випадку протиставляється змісту тексту:

якщо зміст будується на основі пошуку пропозицій, то його смисл заснований на зв'язку тексту з навколишнім світом, а також з індивідуальною картиною світу читача і його ціннісних позицій.

Пошук метасмислів у художньому тексті досягається за допомогою рефлексії й інтерпретації. Г.І. Богін відзначав, що рефлексивному читанню варто навчати [1]. Інтерпретація – це виражена словами рефлексія [1, с. 4], що вербалізує смисли тексту. Інтерпретація відштовхується від пропозицій і задіює особистий досвід читача, його точку зору. Повна інтерпретація досягається за допомогою застосування декількох методик. Г.І. Богін докладно описав такі герменевтичні техніки як герменевтичне коло, розтягування смислів й інтендування.

За допомогою застосування техніки герменевтичного кола залучається особистий досвід і знання про навколишній світ, відбувається зіставлення різних частин тексту. Техніка розтягування смислів складається у виявленні й інтерпретації декількох художніх засобів, що розкривають певний смисл. Ці художні засоби служать для збільшення смислу, вони можуть слідувати один за одним у тексті, а можуть перебувати на значній відстані. Але в будь-якому разі, вони зв'язані один за допомогою єдиної художньої лінії, вони містять один метасмисл, або зв'язані метасмисли. Техніка інтендування полягає в рефлексивному аналізі зрозумілого. «Я зрозумів, але що ж я зрозумів?» – це питання читач задає собі при зустрічі з уривком тексту, що містить художню ідею й метасмисл.

Розуміння поліфонії тексту – це важливий етап рефлексії над текстом. Поліфонією вважається такий спосіб викладу подій у тексті, при якому ми можемо бачити погляд на ситуацію в тексті з боку різних людей: персонажів тексту, читача, автора, середньостатистичної людини, суспільну думку й т.д. Поліфонія – це сполучення точок зору. «Точки зору подані в плані ідеологічних розходжень носіїв точок зору, в «плані оцінки» [1, с. 638]. Усвідомлення того, що така поліфонія існує в тексті, а також її правильна інтерпретація дає можливість читачеві подивитися на події, викладені в тексті, очима різних людей. Відбувається подвійна рефлексія: читач розуміє те, що розуміють інші.

Це підтверджує той факт, що процес сприйняття, як і процес породження тексту, протікає на базі індивідуального досвіду читача, особливостей його мислення, активності й широти виникаючих асоціативних зв'язків.

Такі особливості взаємодії читача з текстом свідчать про те, що вже у самому художньому тексті повинні бути деякі віхи, що обумовлюють стабільність його смислу, і наявність «таких особливостей, які визначають або, принаймні, дозволяють... множинність інтерпретацій» [3]. При цьому в самій цій множинності інтерпретацій повинна виявитися деяка типологія особистості сприймаючого, тому що незважаючи на всю розмаїтість особистого досвіду, на підставі якого складається мовна картина світу окремого індивіда, шляхи її складання носять колективний характер, чим і обумовлюються близькі області в мовній пам'яті людей.

У своїй статті Г.О. Лесскіс висловлює припущення, що синтагматичні відносини в художньому тексті, тобто «відносини між елементами (або безлічами елементів) будь-якого одного рівня, що входять у цей текст», завжди виражені експліцитно, розбіжності в синтагматиці між письменником і читачем не такі часті» [3, с. 431]. У синтагматичні відносини автор статті вкладає звукову організацію вірша, композицію, співвідношення фабули й сюжету, відносини діючих осіб і т.п., те, що «задано назавжди» [3].

Набагато складнішою є ситуація з парадигматичними (асоціативними) відносинами, під якими розуміються відносини між елементами тексту й будь-якими елементами, що знаходяться поза межами тексту [3]. Асоціативні відносини завжди суб'єктивні. Як стверджує Г.О. Лесскіс, «вони залежать не тільки від творця тексту, але й від читача, від його освіченості, інтелектуального й духовного рівня, складу розуму й характеру, спрямованості його філософських, релігійних, політичних та інших інтересів» [3, с. 432].

Крім того, на думку Г.О. Лесскіса, будь-який художній твір так чи інакше завжди співвідносить створену ним у тексті модель світу власне із цим світом. Науковець переконаний, що «образи, задані в синтагматиці тексту, не просто й не тільки суть знаки зображених ними речей і людей, станів і ситуацій, але також моделюють смисли вищого рівня, тобто породжують ті асоціації, які тільки й роблять їх художніми образами. Без цих асоціацій вони залишилися б приватними картинками» [3].

М.М. Бахтін зазначає, що окрема доля, окрема подія, навіть якщо вони з'явилися приводом до написання твору, стають художнім образом тільки якщо викликають читацькі асоціації з реальним і емоційним світом їхнього життя. Цим визначається й історичне переосмислення, «переакцентуація» класичних творів. Отже, при інтерпретації «спрацьовують» асоціації з реальним світом, як історичним, так і світом читача.

Отже, індивідуалізація інтерпретації художнього тексту безсумнівна, її діапазон визначається обсягом асоціативних зв'язків, закладених у тексті (як експліцитно, так і імпліцитно) і виникаючих при його сприйнятті.

Цей факт було підтверджено нами під час компаративного аналізу інтерпретації поетичних творів Емілі Дікінсон у традиції російської та американської шкіл літературознавства.

Для детального аналізу нами було обрано вірш поетеси «I dwell in Possibility», який у російськомовних (Б. Львова, В. Савіна, Л. Ситника) та україномовних (М. Тарнавської, О. Зуєвського) перекладах виглядає набагато більш спрощеним, ніж в оригіналі, де розкривається закладений в нього глибинний смисл – метасмисл.

Усі метасмисли наведеного вірша детально аналізуються в рамках курсу «Сучасної й Новітньої Американської Поезії», що викладається в форматі дистанційного курсу Пенсільванського університету [5]. Так, якщо наших читачів і, здебільшого, перекладачів, бентежать перші два рядки: «I dwell in Possibility – / A fairer House than Prose –», то в інтерпретації професора Ела Фара простежується чітка паралель: 'possibility' – «поезія», а 'prose' – «буденність, проза життя». Науковець наголошує на тому, що для поетеси «поезія» – це спосіб мислення, який принципово відрізняється від загальноприйнятого, від «прози» як явища, що описує дійсність просто, лінійно й примітивно.

Також звертається увага на той факт, що авторка використовує в цьому вірші виключно тире – як домінуючий пунктуаційний знак, який, втім не є характерним для інших віршів Дікінсон. Таке несподіване пунктуа-

ційне рішення вірша пояснюється свідомим використанням поетесою «тире» в кожному випадку, коли вона потребувала будь-який пунктуаційний знак – від коми до двокрапки. Це звернення, на думку науковця, є свідомим, воно підкреслює настрій вірша – протест поетеси проти буденності життя [5]. Втім, цей витончений мереживний пунктуаційний малюнок не знайшов свого відображення в жодному перекладі.

Таким чином, підсумовуючи усе вищезазначене, слід зробити висновок, що інтерпретація є насправді дихотомічним процесом, адже носить суб'єктивно-об'єктивний характер, обумовлений, з одного боку, особистістю інтерпретатора (читача/перекладача), з іншого – об'єктивними реаліями життя й часу автора та його власною особистістю.

Література:

1. Богин Г. И. Обретение способности понимать / Г. И. Богин. – М. : Изд-во ЛКИ, 2001. – 761 с.
2. Брудный А. А. Психологическая герменевтика / А. А. Брудный. – М. : Лабиринт, 1998. – 136 с.
3. Лесскис Г. А. Синтагматика и парадигматика художественного текста / Г. А. Лесскис // Язв. АН СССР, Сер. лит. и яз. – 1982. – Т. 41. – №5. – С. 430-433.
4. Рикер П. Конфликт интерпретаций / П. Рикер. – М. : «Смысл», 1995. – С. 18.
5. Fahr Al. Modern and Contemporary American Poetry: Brief Introduction To The Course / Al Fahr. – Penn. PH, 2012. – 258 p.

Ванівська О. І.,

Львівська комерційна академія, м. Львів

КАТЕГОРІЇ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА В ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕОРІЯХ ХХ СТ.

Стаття присвячена дослідженню категорій англійського дієслова в лінгвістичних теоріях ХХ століття. Характерною рисою сучасної лінгвістики є поворот до вивчення функціонального аспекту мови. Описано категорійні і некатегорійні способи вираження категорійних граматичних значень, а також дослідження категорій у межах явища категоризації і моделювання знань. Запропоновано поняття типових і прототипових елементів, яке виникло у корпусній лінгвістиці.

Ключові слова: граматичні категорії, категорійні характеристики, некатегорійні характеристики, функціональна граматики, функціонально-семантичне поле (ФСП).

Статья посвящена исследованию категорий английского глагола в лингвистических теориях ХХ века. Характерной чертой современной лингвистики является поворот к изучению функционального аспекта языка. Описаны категориальные и некатегориальные способы выражения категориальных грамматических значений, а также исследования категорий в пределах явления категоризации и моделирования знаний. Предложено понятие типовых и прототипических элементов, которое возникло в корпусной лингвистике.

Ключевые слова: грамматические категории, категориальные характеристики, некатегориальные характеристики, функциональная грамматика, функционально-семантическое поле (ФСП).

The article is devoted to the study of English verb categories in linguistic theories of the twentieth century. The characteristic feature of modern linguistics is the turn to the study of the functional aspect of language. We describe categorial and non-categorial ways of expressing grammatical meanings, as well as the research of categories within the phenomenon of categorization and modeling knowledge. There is suggested the concept of typical and prototypical elements which has arisen in corpus linguistics.

Key words: grammatical categories, categorial characteristics, non-categorial characteristics, functional grammar, functional-semantic field.

Постановка проблеми. У лінгвістиці понятійні категорії розглядають як складні утворення, що містять гетерогенні елементи. В. М. Солнцев зазначав, що неоднорідність – це властивість елементів функціональних систем. Саме неоднорідність елементів і неоднорідність класів, які вони утворюють, дає змогу побудувати складні мовленнєві ланцюжки. Синтагматика базується на неоднорідності [11, с. 53]. **Метою** написання статті є висвітлення проблеми дослідження категорій англійського дієслова в лінгвістичних теоріях ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Найхарактернішою рисою сучасної лінгвістики є поворот до вивчення функціонального аспекту мови. При функціональному підході структурні властивості мови пояснюються в світлі тих завдань, які відповідні мовні засоби виконують у різних процесах комунікації [8, с. 217]. Функціональна граматики орієнтована на опис мови в термінах типів мовленнєвої діяльності і типів конструкцій, що використовуються в ній, а також на виявлення взаємодії синтаксису, семантики та прагматики [12; 13]. У функціональній граматиці описуються не лише допустимі речення певної мови та відношення між ними, але й вибір із числа семантично-еквівалентних речень, тобто вибір альтернативних поверхневих реалізацій однієї і тієї ж вихідної структури [6, с. 265].

З позиції функціональної граматики, як зазначає О. В. Бондарко, основним і найсуттєвішим є акцент на вивчення функцій мовних засобів, закономірностей і правил їх функціонування у висловлюванні, взаємодії елементів різних рівнів і аспектів системи мови в мовленні [5, с. 5-6]. Одним з поширених підходів до вивчення функціональних властивостей мовних одиниць є утворення функціонально-семантичних полів. Як зазначає А. Д. Белова, функціонально-семантичному полю (ФСП) не властивий універсально-типологічний характер, оскільки закономірності групування мовних засобів у межах ФСП, його конфігурація можуть варіювати від мови до мовлення. Функціонально-семантичні поля відрізняються лінгвістично найабстрактнішим характером значення, що виражається їх конституантами. Різний ступінь вираження домінуючого значення утворює багатощарову периферію поля, а переходи його в інші домінуючі значення спонукають до накладення периферії суміжних полів. Саме поняття поля – це деякий простір, умовний, в якому розміщені його конституанти. В основі будь якого поля є функціонально-семантичні категорії [1, с. 17-18]. Поняття функціональної граматики передбачає наявність у мові понятійних категорій, які мають універсальний характер, але відрізняються за засобами вираження в різних мовах, тобто є категорійні і некатегорійні способи вираження категорійних граматичних значень [1, с. 18-19].

У сучасних лінгвістичних дослідженнях категорії, в тому числі граматичні та лексичні, вивчають у межах явища категоризації і моделювання знань [2]. Виявлено, що категорії граматики найлегше піддаються комп'ютерній формалізації і є універсальним джерелом для пошуку методів автоматичної обробки мови. Граматичні категорії традиційно визначають як фундаментальні примітиви, за допомогою яких утворюються складніші синтаксичні одиниці. І. П. Біскуп доводить, наприклад, що дискурсивна комунікація комп'ютера і користувача відбувається шляхом використання та актуалізації багатьох категорій [2]. Серед категорій, релевантних для нашого дослідження, у цьому процесі задіяні категорії часу, стану, модальності. Наприклад, пасивні конструкції (з результативним значенням), вживаються для розмежування статичних і динамічних категорійних ознак дієслова. За допомогою активних і пасивних форм здійснюється відхід від традиційного для мов програмування імперативно-інструктивного характеру комунікації. Парадигма часу у дискурсі про-

грамного забезпечення доволі обмежена. Категорія аспекту не є важливою під час спілкування з комп'ютером. Категорія модальності есплікується за допомогою найчастотнішого слова *can* [2].

Але в сучасному розумінні, мовна модальність – це лише один з видів мультимодального спілкування, яким є комунікація людини та комп'ютера, комунікація у віртуальному просторі.

Категорійні характеристики мовних одиниць різних рівнів набувають особливої важливості у створенні гіпертексту, зокрема в межах дискурсу програмного забезпечення. Виявляється, що ергономічні критерії є одними з пріоритетних для лінгвістичної категоризації та лінгвістичного моделювання знань для розробки графічних інтерфейсів сучасного програмного забезпечення й створення лінгвокогнітивної моделі комунікації людини та машини. Цей висновок підтверджується тим фактом, що дискурсивна взаємодія користувача та комп'ютера відбувається шляхом реалізації обмеженої кількості категорій, характеристик для основних класів слів. Наприклад, інфінітив, що дає змогу позначати можливу дію (команду) комп'ютера, і водночас знімає категоричність, що притаманна імперативу, є найпоширенішою дієслівною формою (60% команд у різних програмах). Іншим очевидним прикладом ергономічного підходу є капіталізація лексем у назвах команд, що полегшує сприйняття цих лексем [2].

Грамматична категорія в морфології – це система протиставлення ряду морфологічних форм з однорідним значенням [3, с. 182]. Категорійними в граматиці є значення, що володіють поняттям інваріантного значення, яке властиве граматичним класам і одиницям. Такі значення покладені в основу опозицій граматичним класам і одиницям у замкнених системах. Всі інші значення в граматиці – некатегорійні. Некатегорійна семантика представляє собою значення, аналогічні категорійним граматичним значенням (наприклад, значення модальності, темпоральності, аспектуальності тощо), але вони залишаються поза розрядами, в яких виражається певний зміст мови [3, с. 183].

Одним із типів вираження некатегорійних значень є лексичні засоби, що передають в контексті ті відношення, які (в тій чи іншій мові) можуть бути виражені граматичними засобами (експліцитне і імпліцитне вираження). І категорійні, і некатегорійні значення мають форми вираження, але різного характеру, різних типів мовних структурних організацій, різного ступеня стабільності, спеціалізації та регулярності [3, с. 186-188]. Категорійні і некатегорійні семантичні елементи можуть переплітатися і взаємодіяти в межах складних семантичних комплексів. Категорійні та некатегорійні способи вираження граматичних значень є прямими / експліцитними / непрямыми / імпліцитними /, їх можна розглядати як мовні структури в граматичній системі мови, що взаємодіють [9, с. 199].

О. В. Бондарко зазначав, що категорійні та некатегорійні значення співвідносяться як прямі й непрямі, перші при цьому завжди експліцитні, а другі – можуть бути як експліцитними, так і імпліцитними. Як писала Л.В.Мединська, імпліцитні засоби вираження значень характеризуються більш високою ємністю змісту, ніж експліцитні граматичні конструкції. Імпліцитність в мові можна розглядати як економний спосіб відображення нелінгвістичного змісту (наприклад, вираження темпоральних значень словосполученнями *after the theatre, since the fifth form*, тощо) [10, с. 38-39]. Згадуючи про концепцію прихованої граматики, С.Д.Кацнельсон звертає особливу увагу на те, що не кожна граматична категорія отримує пряме та безпосереднє вираження в граматичних формах певної мови [7, с. 73].

Категорійні значення граматичних форм у різних мовах не співпадають [3, с. 192]. Наприклад, в сучасній англійській мові існують сталі граматичні конструкції вираження темпоральності – різні часові форми англійського дієслова, які належать до категорійних засобів вираження. До некатегорійних засобів вираження темпоральності можна віднести такі лексичні засоби, як прислівники *never, usually, still, always, currently, at present, often, ever, since* тощо, які ми пізніше намагатимемось диференціювати як типові і прототипові елементи.

Розглядаючи категорійні та некатегорійні значення, варто згадати про принципи функціональної граматики і поняття функціонально-семантичного поля, згідно з якими кожна граматична категорія виступає в ролі ядра (центру), а некатегорійні засоби її вираження (а саме лексичні засоби) – це периферія. Тобто, граматичний устрій мови характеризується структурою, в якій виділяються: 1) центр, де зібрані специфічні ознаки саме граматики, а не лексики; 2) периферія, де представлені ознаки і граматики, і лексики. Іншими словами, ядро – це основа граматичного устрою, де зібрані найбільш регулярні та узагальнені категорії (наприклад, у нашому випадку, це граматична категорія часу), які широко протиставляються індивідуальним лексичним значенням певних слів, що належать до периферії (наприклад, категорійні і некатегорійні засоби вираження категорії часу) [4, с. 4-21].

Поряд з категорійними і некатегорійними засобами вираження категорійних значень, що розглядалися у функціональній граматиці, у корпусній лінгвістиці виникло поняття типових і прототипових елементів, які існують в межах опозиції: «типовий – центральний – прототиповий». Часто терміни «типовий» і «центральний» вживають як синоніми, хоча їх варто розрізняти для того, щоб описати різні види «центральності» і «типовості». Термін «типовий» можна використовувати для опису найбільш частотних значень чи словосполучень певного окремого слова або фрази [14, р. 42].

За допомогою даних корпусної лінгвістики і корпусів мовних даних можливим став перегляд використання категорійних і некатегорійних засобів вираження категорійних граматичних значень в автентичному мовленні, дослідження їх квантитативного навантаження, адже під час створення ФСП лінгвісти спиралися лише на «категорійний рейтинг» засобів вираження тих чи інших категорійних значень, наближеність їх до граматичних засобів вираження значення. Функціональна граматики зробила свій внесок в лінгвістику, розмежувавши категорійні/граматичні і некатегорійні/лексичні засоби вираження різноманітних граматичних значень. У цій теорії центральне місце в функціонально-семантичних полях займають категорійні значення, а некатегорійні – перебувають на периферії ФСП. Завдяки даним корпусної лінгвістики можна посилити квантитативні дослі-

дження, що стосуються тих чи інших граматичних і лексичних засобів, і виявити, котрі з них є центральними, типовими, а котрі – прототиповими.

Висновки. Поєднання теорій і досягнень попередніх лінгвістичних шкіл з принципами корпусної лінгвістики дає змогу переоцінити рейтинг засобів вираження категорій, що співвідносяться з дієсловом, зокрема переглянути співвідношення граматичних і лексичних засобів вираження цих категорій, а також участь окремих дієслів у вживанні в різних граматичних формах.

Література:

1. Белова А. Д. Функционально-семантическое поле пассива в аспекте его взаимосвязи с другими полями : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Белова канд. филол. наук : 10.02.04 / Белова Алла Дмитриевна. – К., 1988. – 213 с.
2. Біскуп І. П. Англomовний дискурс програмного забезпечення як модель мовленнєвої взаємодії людини і комп'ютера: [монографія] / І. П. Біскуп. – Луцьк, 2009. – 387 с.
3. Бондарко А. В. Категориальные и некатегориальные значения в грамматике / А. В. Бондарко // Принципы и методы семантических исследований. – М., 1976. – С. 180-202.
4. Бондарко А. В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1983. – 207 с.
5. Бондарко А. В. Функціональна граматики / А. В. Бондарко. – Л., 1984. – 136 с.
6. Демьянков В. З. Доминирующие лингвистические теории в конце 20-го века / В.З. Демьянков // Язык и наука конца 20-го века. – М. : Наука, 1995. – С. 243-290.
7. Кацнельсон С. Д. О грамматической семантике / С. Д. Кацнельсон // Всесоюз. науч. конф. по теорет. вопросам языкознания [11-16 ноября 1974г.]: Тезисы, доклады и сообщения пленарных заседаний. – М., 1974. – С. 73.
8. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века / Е. С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века. – М., 1995. – С. 144-238.
9. Леч Р. Неканонические средства выражения пассивности: глагольно-именные конструкции типа находит/ найти применение, быть, являться, становиться предметом рассмотрения / Р. Леч // Теория функциональной грамматики. Персональность. Залоговость. – СПб., 1991. – С. 199-208.
10. Медынская В. Л. Об имплицитных структурах, выражающих некоторые синтаксические категории в русском языке / В. Л. Медынская // Филол. науки. – 1971. – № 3. – С. 38-45.
11. Солнцев В. М. Язык как системно-структурное образование. – М. : Наука, 1977. – 341 с.
12. Dik S. C. Functional Grammar / Simon C. Dik. – Amsterdam, 1978. – 456 p.
13. Groot C. de. Functional Grammar / Casper de Groot // Linguistics. – XX. – М., 1995. – P.10.
14. Hunston S. Corpora in Applied Linguistics. – Cambridge. – 2002. – 254 p.

Вдовенко Т. А.,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, г. Ізмаїл

ОБРАЗ НАРРАТОРА В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПРОЗЕ XX-XXI ВЕКА

Статтю присвячено особливостям нараторів-персонажів у англійській художній літературі XX-XXI століть.

Ключові слова: наратор, персонаж, англійські художні твори.

Статья посвящена описанию особенностей нарраторов-персонажей в англоязычных художественных произведениях XX-XXI веков.

Ключевые слова: нарратор, персонаж, англоязычные художественные произведения.

The article focuses on the problem of description of peculiarities of narrators in English prose of XX-XXI centuries.

Key Words: narrator, personage, English fiction.

Цель статьи – описать особенности нарраторов, ведущих повествование в англоязычной прозе XX-XXI веков. Задача заключается в обнаружении их общих, прототипических характеристик и обрисовке возможных девиаций, вариантов, модификаций литературного образа нарратора-персонажа.

Объектом исследования послужили англоязычные произведения авторов А.К.Дойля, Х.Ли, С.Майер, А. Райс, Дж.Сэлинджера, Дж.Уэбстера, Ф.С.Фицджеральда, Э.Хемингуэя и др.

Известно, что антропоцентричность считается универсальной чертой когнитивного процесса, отношения человека к познанию окружающего мира. Нарратор является одним из антропоцентров в тексте, который включает в себя координаты локации: «субъект», «пространство» и «время». Антропоцентрический подход к человеку-объекту, по мнению О.И. Лещенко, предусматривает рассмотрение возможностей и границ человеческого познания мира, осмысление бытия и выражения результатов поиска средствами языка [2, с. 59].

На протяжении XX-XXI вв. авторы художественной литературы разных стран, в целях усиления художественности и достоверности своих произведений, расширения представления читателя об окружающей действительности, все чаще используют нарраторов-персонажей.

Обычному читателю известна и узнаваема привычная версия реальности, поэтому авторы произведений с нарратором-персонажем используют такую картину мира, которая отображает эту реальность. Остановка мира в такой картине реальности необходима, чтобы помочь читателю усвоить новое описание, а также является допуском к реальности, скрытой за привычной картиной мира.

Проведенное нами исследование позволило раскрыть две тенденции. Авторы рожают новые виды нарраторов, при этом как следствие – усложняется структура и увеличивается объем произведений с нарратором-персонажем. В связи с этим возникла необходимость типологизации нарраторов. Создание такой типологии поможет, на наш взгляд, выявить характерные особенности использования нарраторов-персонажей, возможные общие и различительные их черты.

Как известно, понятие «нарратор» употребляется в широком смысле как обозначение «центра ориентации» (Э.Лейбфрид, В.Фюгер), которым является нарратор как повествующая инстанция. В западном литературоведении нарратором принято называть адресанта фиктивной нарраторской коммуникации [4, с. 64].

Лингвостилистические и композиционные особенности речи нарраторов обусловлены, в значительной степени, модификацией повествователя, т.е. тем, кто по воле автора выступает в роли рассказчика. Для художественного произведения выбор нарратора имеет чрезвычайно важное значение, именно это определяет повествовательную перспективу произведения и его речевую организацию.

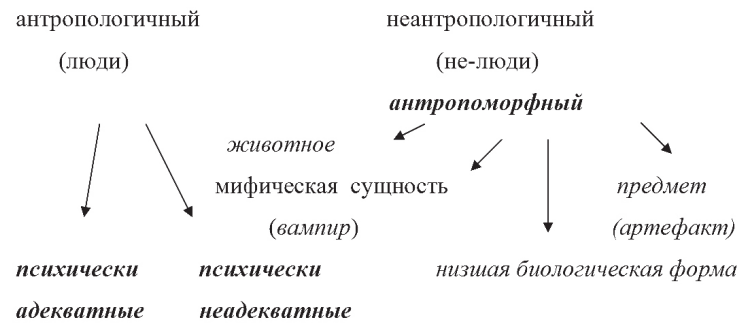
Несмотря на то, что вопрос о типах нарратора рассматривался многими лингвистами и литературоведами, его нельзя признать решенным. До сих пор не существует четкой классификации типов повествователей, которых мы квалифицируем как: *традиционные*: взрослый, подросток, ребенок (так называемый наивный герой), старик, вспоминающий о былом.

Образ нарратора выбирается автором исходя из конкретно поставленных задач. До сих пор авторы для своих произведений создавали образ нарратора на основе ситуативной культурной традиции данного народа и времени, ставя на рациональную основу ценность произведения, область знаний общества, в которой отмечалась психологическая заинтересованность (духовная культура, философские воззрения, морально-нравственные ценности).

В результате исследования проведена классификация всех нарраторов произведений с повествователем-персонажем. С точки зрения онтологии (т.е. сущностных характеристик) деление, отражающее их типы, происходит по признаку «антропологичность / неантропологичность». В связи с этим нарраторы классифицируются как *антропологичные* и *неантропологичные*, т.к. подобное деление наиболее адекватно представляет весь спектр нарраторов, используемых в литературе.

При такой классификации весь корпус повествователей распадается, условно говоря, на *людей* и *не-людей*. Схематически это выглядит следующим образом:

Примерами использования авторами в качестве персонажей антропологичных нарраторов могут служить: «Убить пересмешника» Х.Ли, «Длинноногий дядюшка» Дж.Уэбстер, «Великий Гэтсби» Ф.С.Фицджеральда, «Над пропастью во ржи» Дж.Сэлинджера, «Прощай, оружие!» Э.Хемингуэя, «Затерянный мир» А.К.Дойля и др.

Рис. 1. Схема нарраторов-персонажей в англоязычной литературе

Наиболее важными параметрами для их исследования служат: возраст, половая принадлежность, национальность, социальный статус, образование, законопослушность и другие критерии.

Как видно из схемы, неантропологические нарраторы, в свою очередь, подразделяются на: *анималистические существа* (животные), *мифические сущности* (вампиры, приведения и т.п.), *низшие биологические формы* и *предметы вещного мира*. Их объединяет общая черта – это не просто антропологизированные сущности, – они сохраняют качества и характеристики, приписанные им человеком.

Далее рассмотрим специфику разных видов нарраторов. Примерами животных-нарраторов служат произведения А.Сьюэли «Black Beauty» (повествователь конь), К.Ли «My Dog Plato» (где повествователем выступает пес), П.Гэллико «Thomasina» (кошка-повествователь).

Мифические сущности очень разнородны. Например, вампир – это оживший мертвец. В произведении А.Райс «Витторио, вампир» покойник обеспечивает себе вечную молодость тем, что высасывает кровь из живых людей. Значит, по исходным характеристикам можно утверждать, что он ближе к человеку, чем предмет-повествователь или животное-повествователь.

Введение неодушевленного повествователя, по мнению Е.В.Игиной, следует рассматривать как крайний случай эксплицитного самоустранения автора и активизации прагматической установки на сотворчество читателя [1, 90]. Рассказ может вести предмет-повествователь (артефакт), такой, например, как старинная ваза (повесть Тибора Фишера «Коллекционная вещь») или винная бутылка (произведение Джоан Харрис «Ежевичное вино»). В перечисленных выше произведениях все происходящее описывается через восприятие неодушевленных предметов.

Каждый повествователь имеет свой пространственный мир. Взаимозависимость художественного пространства и находящихся в нем героев позволило Ю.М.Лотману [3] наметить их типологию по пространственному признаку, разделить их на героев неподвижного, замкнутого *locus`a* (героев своего места (круга)) и героев открытого пространства.

Всех нарраторов-персонажей в англоязычной художественной литературе можно также разделить на две группы с точки зрения статичности / движения. В этом случае весь корпус повествователей распадается на *движущихся* повествователей (людей, животных, фантастических сущностей и низших биологических форм) свободно перемещающихся в пространстве, и *стационарных объектов* (предметы-артефакты), которые в силу физических особенностей не могут двигаться и, поэтому, описывают лишь то, что попадает в их поле зрения.

Каждая биологическая сущность (независимо от типа), выступая в качестве нарратора, представляет собой бесконечное поле сознания, простирающееся за границы всех возможных миров. Особенностью восприятия нарраторов является то, что каждый из них видит и отражает только собственно созданную реальность, не имея представлений ни о реальности другого нарратора, ни об истинной реальности. Это происходит из-за ограниченного персонального «угла зрения и восприятия», в результате чего ни один из нарраторов не видит общей картины происходящего. Передавая повествование неодушевленным предметам, автор преследует цель избежать стереотипность восприятия мира читателем, показать описываемую действительность в необычном ракурсе. В таком повествовании не человек взирает сверху вниз на предметы, а предметы созерцают поведение человека, часто низвергая его с пьедестала.

При этом надо учитывать, что создание образа нарратора очень тесно связано с социокультурными традициями и предпочтениями автора, что является перспективами дальнейшего исследования данной темы. Интересным представляется описание особенностей нарраторов-персонажей в литературе других стран.

Литература:

- Игина Е. В. О понятиях «образ автора» и «точка зрения» в теории и практике анализа литературно-художественного произведения // Записки з романо-германскої філології. – Одеса. – Вип. 11. – 2002. – С.85-95.
- Лещенко О. И. Универсальное и национальное в реализации антропоцентрической модели сказки // Вісник СумДУ. – № 11 (95) 2006. Том. 2. – С. 59-63.
- Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
- Шмид В. Нарратология. – М. : Языки славянской культуры / В. Шмид. – 2003. – 159 с.

Веремчук Т. Ю.,

Національний технічний університет України «КПІ», Видавничо-поліграфічний інститут, м. Київ

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАТЕКСТІВ НА ТЕМУ ЄС ДЛЯ МОЛОДІ

У статті розглядаються основні аспекти стилістичної подачі текстів, пов'язаних з євроінтеграційною тематикою, визначено пріоритетні акценти у привертненні читацької уваги молодій аудиторії.

Ключові слова: висвітлення, євроінтеграція, Європейський Союз, меседж, реципієнт, стилістика, молодь.

В статье рассматриваются основные аспекты стилистической подачи текстов, связанных с евроинтеграционной тематикой, определены приоритетные акценты в привлечении читательского внимания молодой аудитории.

Ключевые слова: освещение, евроинтеграция, Европейский Союз, меседж, реципиент, стилистика, молодежь.

The paper examines the main style aspects in the texts related to the theme of European integration, identifies priority emphasis at attracting young audience attention.

Keywords: coverage, European integration, European Union, message, recipient, style, youth.

Медіависвітлення тематики Європейського Союзу заслуговує особливої уваги з огляду на важливість комунікаційного компоненту в процесі інтеграції України в ЄС. Важливим суб'єктом у цьому процесі є молоде покоління українців, яке найбільшою мірою інтегровано в ЄС [5] як духовно (розділяє ціннісні орієнтири, ідеї європейського суспільства), так і фізично (найчастіше відвідує країни ЄС, бере участь в різноманітних крос-національних програмах). Саме молоді члени суспільства, найбільш активні і амбіційні, можуть взяти на себе роль опінієтворчих лідерів в євро інтеграційному процесі шляхом участі в громадських організаціях, встановлення та протування європейських цінностей в сім'ях та робочих колективах. Однак для вирішення цього завдання необхідно насамперед підтримувати перманентний інтерес до справ Європейського Союзу серед самої молоді. Безумовно, основним каналом комунікації з цією аудиторією залишаються засоби масової інформації.

Мета статті – дослідити основні критерії медіатекстів про ЄС, які впливають на рівень зацікавлення молоді цією інформацією.

Аналіз подачі інформації мас-медіа може здійснюватися відповідно до різних критеріїв: пріоритетні тематичні напрями, джерела інформаційних приводів, жанрові вподобання тощо. Однією з важливих категорій дослідження текстів про Європейський Союз залишається тональність та стилістика висвітлення, які безпосередньо впливають на рівень розуміння і сприйняття реципієнтами інформації, а відповідно і на рівень їхньої підтримки європейського проекту.

Історіографія. Взаємовплив юридичної адаптації держав-членів ЄС на їхні юридичні мови, перекладознавчі аспекти у європейській юриспруденції, головні ознаки мови законодавчих актів, процес унормування правничої термінології досліджували А.-Л. Кьяер, Ж. Енгберг, С. Крамpton, Р. Гоффін, Ф. Візін, серед українських вчених проблемами адаптації та перекладу мови ЄС займалися Д. С. Коробейнікова, О. Чердиченко, Д. С. Гавура, В. В. Литвин, А. С. Мельник, Г. Б. Буньо та інші. На сьогодні важливим науковим доробком у сфері українського перекладу євролекту є «Словник термінології Європейського Союзу», що став результатом роботи проекту «Лабораторія наукового перекладу» у 2005 році: об'єднавши представників найширшого кола дисциплін, координатори «Лабораторії» прагнули відповісти на найбільший виклик перекладацького та термінотворчого процесу: його засадничу міждисциплінарність [1, с. 4]. Примітно, що більшість вітчизняних праць стосуються уживання мови Євросоюзу, її стилістики та особливостей в офіційно-діловій галузі, оминаючи особливості функціонування у мас-медіа, де переклад євротермінів має бути менш формальним і більше спрямованим на невідготовленого читача.

В рамках нашого дослідження було проведено опитування молодих людей (період – травень-червень 2013; вибірка складає 100 дошкільників віком від 18 до 29 років по всій території України) з метою визначення бажаних акцентів отримання інформації про Європейський Союз. Результати анкетування засвідчили, що більшість респондентів вважають «зрозумілість» медіатекстів невід'ємною і основною рисою у даній тематиці: за «доступність викладу, заміну складних понять простими» як пріоритетну категорію висловилося 48% респондентів. Такі цифри ще раз підтверджують той факт, що ЗМІ у питаннях ЄС повинні використовувати переважно лексичні одиниці, семантичний аспект яких є знайомим читачам та може бути адекватно сприйнятим. Це пов'язано з тим, що кожний текст ЗМІ має відповідати тезаурусу, фоновим знанням та загальній комунікативній підготовці аудиторії [2, с. 14]. Якщо ж автори використовують окремі неологічні лексичні одиниці, їм необхідно на початку повідомлення давати пояснення. Незважаючи на констатації фахівців сучасної політичної комунікації про те, що яскравість і несподіваність способів вираження думки, вдала мовна гра, індивідуальність стилю у багатьох випадках цінуються навіть більше, ніж ясність і політична коректність змісту [6, с. 85], у текстах про Європейський Союз це правило діє лише частково. Точність, влучність, коректність, логічність, послідовність викладу повідомлення, а також структурність, залишаються ключовими аспектами євроінтеграційної комунікації.

Одна з основних проблем стилістики матеріалів про ЄС полягає у відсутності усталеного перекладу понять, термінів та власних імен євролекту в мові українських мас-медіа, що, власне, і спричиняє неясність тексту. Дуже часто не існує адекватних відповідників тих чи інших слів та словосполучень, внаслідок чого журналіст вдається до вигадання власного перекладу, не завжди коректного та зрозумілого. Українським медіа часто бракує

слів, аби перекласти ключові слова сучасної Європи і подати інформацію в адаптованому форматі для легкого сприйняття українцями. Навіть засадничі поняття сучасного західного суспільства в Україні стикаються з проблемами перекладу: наприклад, такі поширені в медіа слова, як *public, civil, sustainable, common interest, rule of law, research, nation, media, Macht*, мають свій горизонт значень, який часто не збігається зі смислами, що їх у них вкладає мова-сприймач [3, с. 64]. І навпаки, подеколи журналісти настільки заражаються жаргоном середовища Європейського Союзу, що втрачають відчуття рівня підготовки читача, для якого пишуть.

На другому місці серед бажаних критеріїв у респондентів виявилися – «збалансованість і об'єктивність» (28%). Міфологізація комунікаційних меседжів, маніпулятивні судження та односторонність висвітлення, яка часто присутня в українському медіапросторі, призводить до природного рефлексу відторгнення споживачами будь-якої інформації про ЄС. Саме тому збалансованість, яка повинна досягатися насамперед відмежуванням коментарів та авторської позиції, представленням точок зору протилежних зацікавлених сторін тощо, є важливим фактором у завоюванні нових аудиторій і утриманні існуючих.

Третім важливим критерієм респонденти опитування визначили «лаконічність» (15%). З огляду на те, що тематика Євросоюзу для українського реципієнта є не першочерговою серед інформаційних потреб і споживається ним в останню чергу (часто після блоку національних новин та матеріалів), розмір повідомлення безпосередньо впливає на те, в якому обсязі воно буде прочитане. Цей критерій передбачає умовний поділ тексту на окремі логічно завершені меседжі, застосування коротких, змістовних речень, уникнення довгих описових констукцій.

Такі аспекти, як «оригінальність і нестандартність» (14%), «інтерактивність» (11%) та «ілюстративне оформлення» (6%) посіли четверте, п'яте та шосте місця відповідно. Перелічені критерії хоч і не є пріоритетними для читачів, однак розглядаються респондентами, як необхідні характеристики у приверненні уваги та в полегшенні сприйняття інформації. За спостереженням А. Соловйова у постіндустріальну епоху громадяни стикаються з перенасиченим інформаційним потоком, і для них як споживачів інформації найбільш доступною є легка форма, така, що знімає напругу. Інформація, подана разом з розважальними матеріалами, значно легше долає перешкоди в інформаційному середовищі, досягає реципієнта і сприймається ним. «У публічній сфері і раніше використовувалися так звані м'які новини, які передбачали полегшений для читача (слухача, глядача) формат подачі матеріалу. Однак сьогодні в потоці повідомлень виникає більш масштабний, особливий стан переміщених значень, які свідчать про постійний і нерозривний зв'язок інформації та розваги (інфотейнмент)» [4, с. 43].

Орієнтованість реципієнта на доступну і зрозумілу інформацію підтверджують також результати відповідей щодо привабливості заголовків матеріалів. Заголовки, які вказують на конкретний інформаційний привід («Європарламент ухвалив жорстку резолюцію щодо України», «Коли можуть поновлювати візи», «Євросоюз надав додаткові кошти на розвиток аграрного бізнесу»), більше зацікавлюють читачів, ніж метафоричні, розмиті за значенням заголовки («Дедалі ближче до мети», «Реклама на продуктах: правда і тільки правда», «Інноваційний розвиток» тощо).

Розглянуті у статті основні інформаційні потреби реципієнтів молодого віку у споживанні матеріалів про ЄС, спонукають до окремих висновків. Щодо стилистичної сторони мови ЗМІ, то в першу чергу журналістам варто подбати про:

- логічну, лаконічну і чітку організацію меседжу, уникання надмірно складних суджень;
- заміну численних мовних кліше і шаблонів юридичної мови Євросоюзу, які часто не зрозумілі українському реципієнту, простими, однозначними мовними одиницями;
- вживання конкретних виразів, уникнення абстрактних і багатозначних;
- вживання виразів рідної мови та уникнення іншомовних, слабо засвоєних;
- адекватний переклад відсутніх в українській мові та культурі понять;
- підбір інформативних, конкретних, а не абстрактних заголовків.

Дослідження мовних критеріїв медіависвітлення інформації про Європейський Союз може стати комунікаційною опорою у підготовці українського суспільства, зокрема його молодих представників, до модернізації суспільного устрою та вступу України в Європейський Союз.

Література:

1. Англійсько-французько-німецько-український словник термінології Європейського Союзу [уклад. В. Єрмоленко та ін.]. – К. : К. І. С., 2007. – 226 с.
2. Владимиров В. М. Теорія розуміння чи теорія читабельності? / В. Владимиров // Наукові записки Інституту журналістики : наук. зб. – К., 2011. – Т. 42. – січень – березень – С. 14-19.
3. Єрмоленко В. А. «Євромова» та її українська версія: нові слова й нові об'єкти // Україна Модерна. – 2010. – №5 (16). – 65-86.
4. Соловьёв А. И. Политология. Политическая теория, политические технологии : учебник для студентов вузов / А. И. Соловьёв. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 559 с.
5. Ставлення громадськості до європейської інтеграції України : Дослідження Фонду «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» та соціологічної служби Центру Разумкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dif.org.ua/ua/polls/2013-year/mlfgblfblgmk1.htm>.
6. Чудинов А. П. Современная политическая коммуникация : учеб. пособие / Отв. ред. А. П. Чудинов. Уральский государственный педагогический университет. – Екатеринбург, 2009. – 292 с.

Галицька У. В.,

Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, м. Чернівці

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕСКРИПЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ВІДРАЗА (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО ХУДОЖНЬОГО АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ)

У статті досліджено опис емоційного концепту ВІДРАЗА з огляду на гендерну належність експерієнцера емоції. Проаналізовано добір буквальних та метафоричних лексичних засобів для опису досліджуваного концепту. Здійснено спробу представити концепт ВІДРАЗА як цілісну, геістальтну структуру з набором певних образів, символів і оцінних елементів. У ході опису аналізованого емоційного концепту зафіксовано випадки вживання поряд із метафорою та метонімією метафтонімії як їх часткового перетину.

Ключові слова: емоційний концепт, опис, експерієнцер, геістальт, метафора, метонімія, метафтонімія.

В статье исследуется опис эмоционального концепта ОТВРАЩЕНИЕ с точки зрения гендерной принадлежности эксперієнцера эмоции. Проводится анализ подбора буквальных и метафорических лексических средств для описания исследуемого концепта. Совершается попытка представить концепт ОТВРАЩЕНИЕ в качестве целостной, геістальной структуры с набором определенных образов, символов и оценочных элементов. В процессе опису анализированного эмоционального концепта зафиксированы случаи употребления наряду с метафорой и метонимией также метафтонимии как их частичного пересечения.

Ключевые слова: эмоциональный концепт, опис, експерієнцер, геістальт, метафора, метонимия, метафтонимия.

The article investigates the description of the emotional concept DISGUST taking into consideration the gender of the experiencer of the very emotion. The analysis of the range of both literal and metaphorical lexical units for the description of the concept under investigation has been carried out. An attempt to present the concept DISGUST as an integral gestalt structure with a set of certain images, symbols and evaluative elements has been made. The cases of using metaphor and metonymy and also metaphonymy as their partial intersection have been determined.

Key words: emotional concept, description, experiencer, gestalt, metaphor, metonymy, metaphonymy.

У царині емоційної лінгвістики, яку інакше називають емотиологією, проведено чимало досліджень, присвячених вивченню первинних і похідних емоцій, способів їхнього вербального вираження, структури емоційних концептів, ролі емоційних концептів у мовній картині світу, зіставленню емоційних концептів у різних мовах тощо [1; 2; 5; 6; 10]. Попри це, різні підходи та методи дослідження, залучені для вивчення лінгвальних аспектів емоцій, залишають лінгвістам сьогодення низку не до кінця з'ясованих питань.

Метою статті є встановлення гендерних особливостей буквальної та метафоричної дескрипції емоційного стану відразу в сучасному англomовному дискурсі.

Об'єктом дослідження є емоційний концепт ВІДРАЗА, актуалізований в сучасному англomовному дискурсі, а **предметом** – засоби дескрипції переживання емоційного стану відразу експерієнцерами-чоловіками та жінками суб'єктами дискурсу жіночої статі.

Матеріалом дослідження слугують 135 дискурсивних контекстів дескрипції емоційного стану ВІДРАЗА англomовними авторами-жінками. З них – 46 буквальних і 89 метафоричних дескрипцій.

Вивчення емоційних концептів потребує від дослідника залучення як інтралінгвальних, так і екстралінгвальних знань. З одного боку, емоція є реакцією людини на дію внутрішніх і зовнішніх подразників, а тому варто визначити причини виникнення тієї чи іншої емоції в зовнішньому світі. З іншого боку, емоції проявляються в комунікації, як вербальній, так і невербальній, а тому потрібно описати семіотичні засоби вираження емоції.

Під дескрипцією відразу, за термінологією В.І. Шаховського [10, с. 33], розуміємо опис переживання емоційного стану відразу, осмисленого у вигляді емоційного концепту ВІДРАЗА й об'єктивованого номінативними одиницями, що не містять категоризаційної семи «емоційний стан», проте використовуються для опису типових фізіологічних або психічних реакцій організму людини, яка переживає відповідну емоцію.

Відразу кваліфікують як базову емоцію, яка виникає як реакція на щось неприємне на смак, незалежно від того, чи об'єкт відразу дійсно сприймається нами, чи лише постає перед нашою увагою [3, с. 848]. Більшість теоретиків єдині в своєму міркуванні, що первинною причиною відразу є несмачна їжа. І лише поступово, у процесі соціалізації та накопичення досвіду людина вчиться відчувати відразу до найрізноманітніших об'єктів навколишнього світу та навіть до самої себе. Емоція відразу відіграє надзвичайно важливу адаптаційну роль в житті людини, створюючи мотивацію для відсторонення від фізично та психологічно небезпечних об'єктів [4, с. 221]. Ч. Дарвін описав можливі фізіологічні реакції на емоцію відразу таким чином: несильну відразу характеризують широко відкритий рот, плювання, витягнуті вперед губи, звуки подібні до бажання прочистити горло. Відразу сильного ступеня виражена рухом м'язів біля рота, витягуванням верхньої губи, зморщенням носа. У випадках, коли причиною відразу є неприємний запах або смак, людина може відчувати нудоту. Але навіть психологічна відразу, яка є наслідком дії виключно когнітивних чинників і не супроводжується фізіологічною нудотою, спонукає нас до відсторонення від неприємного об'єкта [3, с. 850].

Дескрипція стану відразу здійснюється в аналізованому дискурсі в буквальний або метафоричний спосіб, тобто шляхом прямого опису відповідних фізіологічних та психічних реакцій організму експерієнцера відразу або уподібнення цих реакцій іншим ситуаціям, подіям або сутностям.

Вибірка контекстів, що містять буквально чи метафоричну дескрипцію стану відрази, засвідчила чисельну перевагу описів переживання емоції відрази експерієнцером-жінкою порівняно з експерієнцером-чоловіком (у співвідношенні 3:1). Так, зафіксовано 102 та 33 ситуації переживання відрази персонажем-жінкою та чоловіком відповідно. З одного боку, це може бути пов'язано з тим, що автору-жінці підсвідомо легше достеменно описати емоцію відрази, яку відчуває експерієнцер-жінка з тієї чи іншої причини. З іншого боку, згідно з гендерними стереотипними уявленнями, притаманними більшості лінгвокультур, представниці жіночої статі є емоційнішими порівняно з чоловіками загалом, а тому можна припустити, що в ситуаціях, коли чоловік може взагалі не зреагувати, жінка може відчути відразу.

Буквальна дескрипція відрази здійснюється за допомогою нейтральних у стилістичному відношенні дієслів, фразових дієслів та фразеологізованих словосполучень у функції простого дієслівного присудку (*to gorge / to throw up / to roll one's eyes / to shake one's head in disgust*), вільних словосполучень у функції складеного іменного присудку (*to be / feel sick with disgust*), конструкцій вторинної предикації у функції складеного додатку (*to feel one's throat tightening in disgust*), а також цілісних предикацій, що функціонують як клішовані описи фізіологічних реакцій (*the mouth twisted, my nose wrinkled up in disgust*).

У розглянутих випадках як для експерієнцерів-чоловіків, так і для експерієнцерів-жінок переважають описи фізіологічних проявів відрази (близько 90%).

Типовими фізіологічними реакціями відрази є міміка (скривлений рот, зморщений ніс, зціплення зубів), а також аномальні внутрішні фізіологічні стани (нудота та блювання, нестача повітря). Наприклад:

(1) *'There's such a smell of blood I shall be sick'* said Maryrose. (Lessing)

(2) *I could feel my throat tightening in disgust and I gripped William's hand a little tighter.* (Gregory)

Доволі часто для опису стану відрази вживаються метафоризовані мовні вирази, так звані вторинні або непрямі номінації. Оскільки кількість первинних номінацій обмежена, а пізнавана людиною дійсність не має меж, людина позначає нові для себе об'єкти, їхні ознаки та якості за суміжністю, асоціаціями, функціональною подібністю з уже відомими їй явищами. А тому на сучасному етапі розвитку мов емоційна концептосфера знаково оформлена переважно вторинною номінацією, тобто за допомогою метафори, метонімії, функціональних перенесень [6, с. 96]. Наприклад:

(3) *I lunged for the open bottle of water. I was barely aware that Jared's mouth twisted with disgust as I jerked the bottle to my lips. I was sure that would bother me later, but all I cared about now was the water.* (Meyer)

(4) *Jimmy was at once tugging at a grass-stem, and took his place beside him, although his face was wrenched with loathing at having to bend down so close to the swarm.* (Lessing)

(5) *Of all the nerve! You tell him I said no chance in hell! I do not like this man. My nose wrinkled up.* (Meyer)

Усі наведені контексти включають метафоризовані мовні вирази, що описують мімічні реакції експерієнцерів відрази. Проаналізуємо етимологію та семантичний розвиток дієслів, що характеризують буквально дескрипцію відчуття відрази. Дієслово *to twist* трансформувалось у метафоричне значення «змінювати нормальний, звичний вигляд, викривлювати: скривити рот у перекошену посмішку» від прямих значень давньоанглійського *twaste* «скручувати; вижимати, віджимати; спричиняти страждання, терзати, мучити». Сучасне англійське *to wrench* походить від германського **wrancjanan* зі значеннями «смикати, рвати, вивихнути». Пізніше це дієслово, за асоціативними зв'язками, одержало значення «ставати викривленим через те, що зводить м'язи, звідси – спотворити, перекрутити, скривити обличчя». Значення дієслова *to wrinkle* «покриватися зморшками» розвинулося шляхом асоціативного переносу від давньоанглійського *gewrinclođ*, що позначало «нерівності місцевості типу канави» [OED]. Оскільки вторинність таких номінацій має етимологічну природу й далеко не завжди відчувається сучасним мовцем, про що свідчить той факт, що вони вживаються як кліше й, відтак, втрачають образність і експресивність, вважаємо виправданим відносити їх до засобів буквальної дескрипції стану відрази.

Іноді в опрацьованій літературі зустрічаємо субстантивні сполучення, які експлікують ЕК ВІДРАЗА. Так, сполучення *the sudden heave of my empty stomach* описує рух м'язів шлунку, подібний до того, який відбувається під час блювання людини. Відчуття нудоти суб'єкт дискурсу асоціює з ХВИЛЯМИ, які підіймають догори шлунок експерієнцера-жінки:

(6) *The thought was so repellent that my jaw locked against the sudden heave of my empty stomach. I slammed on the brake reflexively, screeching to a stop in the middle of the lane.* (Meyer)

Окрім очевидних мімічних або фізіологічних реакцій людини на відчуття відрази можуть бути також внутрішні переживання людини, що проявляються в просодичних реакціях, тобто змінах тону, голосу чи інтонацій. Наприклад:

(7) *«Did you have someone in mind?» I asked, my voice frigid with aversion.* (Meyer)

Так, метафоризований прикметник-атрибут *frigid* вказує не на буквально холодну температуру, а на на зміну ставлення мовця до ситуації внаслідок відчуття ним відрази, що знаходить своє відображення в інтонації – голос став непривітним чи строгим.

Метафорична дескрипція відрази здійснюється за допомогою таких самих мовних виразів, як і буквально, але поміщених в неочікуваний контекст для створення фантазійних, подекуди сюрреалістичних образів, які відображають відчуття експерієнцера відрази.

І буквальні, і метафоричні дескрипції є лінгвальним втіленням гештальтних образів, що відображають, відповідно, реальні соматичні стани експерієнцера відрази, або уподібнюють ці стани іншим сутностям або подіям, подекуди таким, що перебувають поза межами онтологічних форм. У когнітивно-дискурсивній парадигмі визначення концепту прийнято вважати, що концепт у свідомості людини існує у формі гештальту, пов'язуючи між собою мисленнєву діяльність людини та її вираження у мовній формі. Термін *гештальт* запозичено з пси-

хологічної теорії Курта Левіна [8]. У різних джерелах наведено різноманітні визначення поняття *гештальт*. Звернімося до розкриття суті гештальтної структури концепту М. Вертгеймером: «Існують складні утворення, в яких якості цілісного не можуть бути виведені з якостей окремих частин та їхніх поєднань, проте, те, що відбувається з будь-яким елементом, визначається внутрішніми законами структури всього цілісного утворення» (цит. за: [9]). Когнітивно-дискурсивний підход визначає концепт як цілісну, гештальтну структуру, яка поєднує в собі предметний зміст, а також емоційну, асоціативну та оцінну складові, які виступають у формі стереотипів, образів, символів і т.і.

Серед метафоричних дескрипцій доволі продуктивним є гештальт МАЛЕФАКТИВНОЇ (часто МАНІПУЛЯТИВНОЇ) ДІЇ, суб'єктом якої є ВІДРАЗА, уподібнена ВОРОЖЕ НАЛАШТОВАНИЙ ЛЮДИНІ, а афективом – ЕКСПЕРІЄНЦЕР ВІДРАЗИ. Наприклад:

(8) *'I have one brother. He's an accountant. I'm a rock star. What do you think?' 'I imagine he's screwed up with jealousy.'* **'Or disgust'** adds Scott. (Parks)

Метафора, виражена фразеологізмом *to screw up* у функції дієслівного присудку пасивного стану, що на пропозиційному рівні співвідноситься з предикатом малефактивної дії, афективом якої є експерієнцер стану відрази, й уподібнює експерієнцера-чоловіка СКРУЧЕНОМУ ГВИНТУ, а ВІДРАЗУ, відповідно, – ВОРОЖЕ НАЛАШТОВАНИЙ ЛЮДИНІ, що СКРУЧУЄ ЕКСПЕРІЄНЦЕРА начебто ГВИНТ.

У іншому прикладі метафоричної дескрипції суб'єктом малефактивної дії, вираженої предикатом *to steal*, є ЗЛОДІЙ, а експерієнцером – ЖЕРТВА, у якої ЗЛОДІЙ КРАДЕ ГОЛОС.

(9) *«Why?» I gasped, panic and sickness **stealing the volume from my voice.*** (Meyer)

Відтак фізіологічна реакція втрати голосу під час переживання відрази переосмислюється як КРАДІЖКА. При цьому ГОЛОС уподібнюється ПРЕДМЕТУ.

У низці випадків МАЛЕФАКТИВНА ДІЯ специфікується як АГРЕСИВНА (ВОЄННА) ДІЯ, де роль суб'єкта відводиться ВІДРАЗІ, а об'єкта – експерієнцеру цієї емоції.

(10) *«Why, you don't think Halsey did it!» I exclaimed. There was a **queer feeling of physical nausea coming over me.*** (Rinehart)

Метафора втілюється предикатом *to come over*, що уподібнює ВІДРАЗУ АГРЕСОРУ, який ЗАХОПЛЮЄ ЖЕРТВУ-ЕКСПЕРІЄНЦЕРА ВІДРАЗИ. Анормальність ситуації акцентує означення *queer*, що характеризує відчуття експерієнцера як «дивне, незвичне».

(11) *No sooner did I hear the word 'correct' than I was **attacked by a feeling of nausea**, and I knew that feeling well – **it was the nausea of being under strain, of trying to expand one's limits beyond what has been possible.*** (Lessing)

У цьому прикладі метафора виражена дієслівним словосполученням *to be attacked by a feeling of nausea* у функції присудку пасивного стану. На рівні пропозиції присудок є співвідносним з предикатом контактної дії, суб'єктом якої є ВІДРАЗА, уподібнена ВІЙСЬКОВІЙ СИЛІ, що ЗДІЙСНЮЄ АТАКУ, а об'єктом – експерієнцер відрази, уподібнений ВІЙСЬКОВІЙ СИЛІ, що ЗДІЙСНЮЄ ОБОРОНУ.

Іншим гештальтом, що лежить в основі метафоричних дескрипцій відрази є ПЕРЕСУВАННЯ ПОВЗКОМ:

(12) *«Yes,» I said shortly. «What's her secret, d'you think?» «I think they're very alike». **My distaste for the two of them crept into my tone.*** (Gregory)

За допомогою предиката *to creep* ВІДРАЗУ уподібнено РЕПТИЛІЇ, що ЗАПОВЗАС В ГОЛОСОВІ ЗВ'ЯЗКИ ЕКСПЕРІЄНЦЕРА, ЗМІНЮЮЧИ ТОН ГОЛОСУ.

Інша група метафор побудована на гештальті НЕКОНТРОЛЬОВАНОЇ ВОДНОЇ СТИХІЇ, що ОБРУШУЄТЬСЯ НА ЕКСПЕРІЄНЦЕРА ВІДРАЗИ. Наприклад:

(13) *A door-knob that needed polishing, a trace of dust across white paint, a yellowish streak where the red of the curtains had faded, the table where my old notebooks lie concealed – **these assaulted me, claimed me, with hot waves of rocking nausea*** (Lessing).

Руйнівну силу водної стихії зображено метафоризованими предикатами АТАКУВАТИ, ЧИНИТИ НАПАД (*to assault, to claim with hot waves*), що асоціативно зображують ВІДРАЗУ як ХВИЛІ, які різко та зненацька поглинають експерієнцера-жінку. Розширення метафори через прикметник температури зі значенням «гарячий» (*hot waves*) описує фізіологічний стан людини – її кидає в жар, що супроводжується почервонінням обличчя та можливим підвищенням температури тіла.

Наступна метафорична дескрипція залучає одіозне метафоричне порівняння, що порівнює відчуття експерієнцера відрази з відчуттям ЛЮДИНИ, З РУКИ ЯКОЇ ПРОРОСТАЄ СКОРПІОН:

(14) *I stared down at the still-clenched fist, as **repulsed as if I'd found a scorpion growing on the end of my arm.** A **gasp of revulsion choked its way out of my throat.** I grabbed the right wrist with my left hand, desperate to keep Melanie from using my body for violence again.* (Meyer)

При цьому ВІДРАЗУ асоційовано з чимось, що спричиняє асфіксію, або ЧИМ МОЖНА ВДАВИТИСЯ (ШМАТОК ЇЖИ, СТОРОННІЙ ПРЕДМЕТ) (*to choke*), і що людина намагається викашляти і, таким чином, видалити з горла (*out of my throat*).

Фантазійні образи ситуацій переживання відрази утворюються і на основі *метафтонімії*. Термін *метафтонімія* розроблено та введено в лінгвістику Л. Гуссенсом [12], ним позначають концептуальну взаємодію між метафорою та метонімією. До цього часу існують числені дискусії щодо того, чи виправданим є визнання метафтонімічних трансформацій та що слугує їхньою передумовою. Так, одні науковці наголошують на необхідності чіткого розмежування двох вище названих концептуальних феноменів, тоді як інші визначають метонімію як домінуючий когнітивний процес, що лежить в основі будь-якої метафори [11, с. 16]. Проте більшість лінгвістів сьогодення єдині в своєму міркуванні, що частковий перетин метафори та метонімії можли-

вий за певних умов. Описуючи можливе поєднання двох когнітивних сфер, Л. Гуссенс виявляє три джерела, що слугують основою метафтонімії: 1) частини тіла; 2) звуки людей, тварин, предметів; 3) насильницькі дії. При цьому дослідник виділяє три типи метафтонімії: 1) метафора з метонімії; 2) метонімія всередині метафори; 3) метафора всередині метонімії [12]. Пізніше деякі ідеї Л. Гуссенса підлягали дискусії з огляду на певні аспекти та удосконалювались іншими лінгвістами. Наведемо деякі приклади метафтонімії, застосовані у ході дескрипції ЕК ВІДРАЗА:

(15) *He was ugly. Lord, but they are ugly, we are so ugly, thought Anna, her flesh, menaced by his nearness, crawling with repulsion.* (Lessing)

Соматичний стан експерієнцера відрази описується як сюрреалістична ситуація, де М'ЯЗИ ЕКСПЕРІЄНЦЕРА наділяються властивістю ПОВЗАННЯ. Відтак метонімічний зв'язок СТАН ЧАСТИНИ ТІЛА (М'ЯЗІВ) → СТАН ЕКСПЕРІЄНЦЕРА, що лежить в основі метафтонімії, дозволяє зрозуміти всю аномальність ситуації переживання відрази: експерієнцер відрази втрачає здатність виконувати звичайні фізіологічні функції, такі як ПЕРЕСУВАННЯ НА ДВОХ НОГАХ й уподібнюється ТВАРИНІ, ЩО ПЕРЕСУВАЄТЬСЯ НА ЧОТИРЬОХ → ПОВЗКОМ.

(16) *I went to the kitchen, got a bottle of Scotch, came back, lay on the floor, and drank the Scotch, while he talked. I lay on the floor, looking at the patterns of gold light on the ceiling, hearing the irregular pattering of big rain outside, and felt the tension lay hands on my stomach. Sick Anna was back... I'm saying what I think, I don't buy your world. I could feel the violence of his black power attack every nerve in me, I felt my stomach muscles churning, my back muscles tense as wires, I lay with the bottle of Scotch in my hand, sipping it steadily, feeling the drunkenness take hold, listening, listening* (Lessing).

Наведений контекст описує ситуацію, в якій причинами емоції відрази у експерієнцера-жінки є алкогольне сп'яніння та ставлення до ситуації (сварка з чоловіком). Буквальну дескрипцію здійснено через відображення фізіологічних реакцій – нудоти (*sick Anna*), руху м'язів шлунку (*I felt my stomach muscles churning*), а метафоричну – через метафоричне порівняння заціпенілих м'язів спини з дротами (*my back muscles tense as wires*) та метафтонімію, побудовану гештальті МАНІПУЛЯТИВНОЇ ДІЇ (ВОРОЖЕ НАЛАШТОВАНИЙ СУБ'ЄКТ ТИСНЕ НА ШЛУНОК ЕКСПЕРІЄНЦЕРА). Метафтонімія втілюється дієслівним словосполученням *to lay one's hands on smb*, яке актуалізує метонімічний асоціативний зв'язок ЧАСТИНА ТІЛА (РУКА) → ФУНКЦІЯ ЧАСТИНИ ТІЛА (МАНІПУЛЯТИВНА ДІЯ → ТИСК) → СУБ'ЄКТ, що ЗДІЙСНЮЄ ДІЮ.

(17) *My stomach rolled like the walls were rolling, and acid clawed its way up my throat* (Meyer).

У наведеному прикладі метафорична дескрипція ЕК ВІДРАЗА базується на гештальті МАНІПУЛЯТИВНОЇ ДІЇ, коли ШЛУНОК людини уподібнено МЕХАНІЗМУ, яким хтось маніпулює, а саме змушує рухатись навколо своєї вісі (*to roll*). Джерелом метафтонімії слугує асоціативне уподібнення КИСЛОТИ ДО ПАЗУРА ЗВІРА → ФУНКЦІЯ ЧАСТИНИ ТІЛА (МАНІПУЛЯТИВНА ДІЯ → РОЗДИРАЄ ГОРЛО) → СУБ'ЄКТ, що ЗДІЙСНЮЄ ДІЮ.

Отже, проведений аналіз дескрипції ЕК ВІДРАЗА на матеріалі сучасного англомовного дискусу, суб'єктом якого є жінка, дозволяє зробити такі висновки:

1. Емоція відрази в аналізованих творах характерна експерієнцерам жіночої статі більшою мірою порівняно з експерієнцерами-чоловіками. Причину цього вбачаємо, з одного боку, в більшій емоційності жінок порівняно з чоловіками загалом, з іншого боку, це може бути спричинено особливістю вибірки (матеріалом слугують твори авторів жіночої статі).

2. Зображення ЕК ВІДРАЗА відбувається переважно через фізіологічні реакції експерієнцерів як чоловічої, так і жіночої статі, які знаходять свій прояв у мімічних, просодичних або ж внутрішніх фізіологічних реакціях.

3. З-поміж лексичних засобів, вжитих для дескрипції ЕК ВІДРАЗА, переважають не прямі чи буквальні, а вторинні або ж метафоричні мовні засоби.

4. Емоційний концепт ВІДРАЗА характеризується гештальтною структурою, що передбачає поєднання предметного змісту концепту з його емоційною, асоціативною та оцінною складовими.

5. Досліджуваний емоційний концепт може слугувати передумовою виникнення метафтонімічних трансформацій як концептуальної взаємодії метафори та метонімії, про що свідчать зафіксовані контексти.

Перспективою подальших досліджень є дескрипція аналізованого емоційного концепту на матеріалі сучасного англомовного дискурсу, суб'єктом якого виступає чоловік.

Література:

- Братусь Т. В. Гендерна специфіка об'єктивації концепту ЩАСТЯ у сучасному англомовному художньому дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. В. Братусь. – Харків, 2009. – 20 с.
- Воркачев С. Г. Концепт счастья в русском языковом сознании: опыт лингвокультурологического анализа / Воркачев С. Г. – Краснодар : Техн. ун-т Кубан. гос. технол. ун-та, 2002. – 142 с.
- Дарвин Ч. Сочинения / Чарлз Дарвин. – Т. 5 : Происхождение человека и половой отбор. Выражение эмоций у человека и животных. – Под ред. акад. Е. Н. Павловского. – М. : Изд-во Акад. Наук СССР, 1953. – 1040 с.
- Изард К. Э. Психология эмоций / Изард К. Э. – СПб. : Изд-во «Питер», 1999. – 464 с.
- Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке / Колшанский Г. В. – М. : Наука, 1990. – 108 с.
- Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах : [монография] / Красавский Н. А. – М. : Гнозис, 2008. – 374 с.
- Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Лакофф Дж., Джонсон М. ; под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. – [Изд. 2-е.] – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 256 с.

8. Левин К. Уровень притязаний / К. Левин, Т. Дембо, Л. Фестингер, П. Сирс // Психология личности. – М. : МГУ, 1982. – С. 86-93.
9. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 367 с.
10. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / Шаховский В. И. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1987. – 192 с.
11. Barcelona A. On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual metaphor [Text] / Antonio Barcelona // Metaphor and Metonymy at the Crossroads : A Cognitive Perspective / ed. by A. Barcelona. – Berlin; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2003. – P. 31-58.
12. Goossens L. Metaphonymy : The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action / Louis Goossens // Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast / ed. by Rene Dirven, Ralf Pörings. – Berlin; N. Y. : Mouton de Gruyter, 2002. – P. 349-377.

Список ілюстративних джерел:

13. Gregory F. The Other Boleyn Girl. – Scribner, 2001. – Режим доступу : <http://greylib.aligned.ru>.
14. Meyer S. The Host. – Little, Brown and Company, The USA, 2008. – Режим доступу : <http://www.onread.com/fbreader/191135>
15. Lessing D. The Golden Notebook. – Penguin Books, 1962. – Режим доступу : <http://thegoldennotebook.org/>
16. Parks A. Love lies.–Penguin Books, 2009. – Режим доступу : http://www.4shared.com/document/WzWMaiD6/Love_Lies_Adele_Parks.html
17. Rinehart M. R. The Circular Staircase. – 1908. – Режим доступу : <http://www.gutenberg.org/files/434/434-h/434-h.htm>

Список лексикографічних джерел:

18. Online Etymological Dictionary (OED) – Режим доступу : <http://www.etymonline.com>

Гриняк О. О.,
Херсонський державний університет, м. Херсон

ІМПЛІКАТИВНИЙ ПРОСТІР АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ РУХУ БІТ

У статті зроблено спробу визначити засоби відображення соціальних, політичних змін в американських поетичних текстах минулого століття. Виявлено слова-символи, образи-алегорії, образи-параболи, які впливають на реалізацію імплікатів у поетичному тексті. Обґрунтовано значущість залучення фонових знань та інтертексту для декодування імплікатів.

Ключові слова: імпліцитність, імплікат, індикатор імплікату, імплікативний простір.

В статье сделана попытка определить способы отражения социальных, политических изменений XX столетия в американских поэтических текстах. Выявлены слова-символы, образы-аллегории, образы-параболы, влияющие на реализацию импликатов в поэтическом тексте. Обоснована значимость привлечения фоновых знаний и интертекста для декодирования импликатов.

Ключевые слова: имплицитность, импликат, индикатор импликата, импликативное пространство.

In the article an attempt is made to identify the means of reflection of the social, political changes of the XX century in the American poetry. The words-symbols, allegorical images, parables influencing the marketing of the implicates in poetic texts are defined. The value of extra-textual knowledge and intertext is proved to decode the implicates.

Key words: implicate, indicator of implicate, implicative space.

Виходячи з того, що імпліцитність – це явище міждисциплінарне, виділяється філософський (Августин Блаженний, Ф.Аквінський, Л. Фейербах), психологічний (О. Дюкро, О.О. Леонтьєв, К.А. Долинін) соціологічний (Л.А. Азнабаєва, Н.Б. Мечковська) та лінгвістичний (А.В. Бондарко, І.В. Арнольд, І.Р. Гальперин, Г.Г. Молчанова, О.Н. Старикова, Л.А. Нефьодова та інші) напрямки її дослідження.

У руслі когнітивної лінгвістики дослідження категорії імпліцитності пов'язано з такою особливістю пізнавальної діяльності людини, як спрямованість на відкриття прихованої, згорнутої, явно не вираженої інформації [4, 95]. Із розвитком когнітивістики, що базується на інтеграції знань із філософії, психології, культурології, антропології і лінгвістики, вивчення категорії імпліцитності набуло особливої **актуальності**. Семантико-когнітивного багатогранність породження теоретичних тлумачень природи імпліцитності, пояснюється постійною увагою науковців до проблеми, дослідження якої у кожній новій науковій парадигмі не вичерпує її сутності, а лише висвітлює нові грані й перспективи вивчення. Все це свідчить про актуальність вибору теми. **Метою** статті є визначення лінгвокогнітивних механізмів виявлення прихованого смислу у віршованих текстах на позатекстовому рівні.

Необхідним для досягнення поставленої мети є вирішення таких **завдань**: уточнити визначення понять імпліцитність, імплікативний простір, імплікат, індикатор імплікату; виявити слова-символи, образи-алегорії, образи-параболи, що впливають на реалізацію імплікатів у поетичному тексті.

У контексті дослідження під імплікативним простором розуміємо систему імплікатів, парадигматично пов'язаних та упорядкованих між собою в єдине смислове ціле. Імплікат – це компонент смислу, прихований у художньому (поетичному, прозовому) тексті й актуалізований за допомогою індикаторів. Індикатори імплікатів – це стилістично марковані одиниці поетичного тексту, що пронизують усі текстові рівні. На позатекстовому рівні індикаторами виступають слова-символи, образи-параболи, образи-алегорії, які декодуються шляхом залучення фонових знань (історичні, біографічні) та інтертексту.

XX століття позначилась неприйняттям ідеалів суспільства, переходом від модернізму до постмодернізму. Ідеї «не-гуманізму» творчості Р. Джефферса, основані на визнанні того факту, що людство не є ні центральною, ні самою важливою частиною всесвіту, імпонували радикально спрямованій молоді 50-их років (особливо бітникам), для якої він став одним із кумирів [1, с. 549].

Творчість Аллена Гінзберга, Грегори Корсо, Джека Керуака повернула американській поезії соціальну гостроту і злободенність. Рух бітників виник наприкінці Другої Світової війни. На зміну «загубленому» поколінню Е. Хемінгуея прийшло «розбите» покоління (*beat generation*). Нью-йоркське жаргонне – «*beat*» означало «побитий, виснажений, на дні світу, пригнічений суспільством, викинутий на вулицю» [5].

На зміну домінантного імплікату **знецінення життя**, який сформувався на зламі двох епох модернізму і постмодернізму, приходять інший **свобода особистості**, особливого значення він набув у творчості «бітників».

Біт-культура не була «наївним» рухом, про що свідчить висока і широка освіченість його учасників. Як зазначав у своєму інтерв'ю головний ідеолог руху Аллен Гінзберг: «творчість бітників основана на різних традиціях, ми мали можливість подорожувати. Кожен з нас був спеціалістом у певній галузі: Корсо – в поліцейській і державній системі; Керуак був знавцем сільського життя американського міждкласу; я був спеціалістом з російської, єврейської, американської літератури. Багато в чому ми імітували стару традицію російського авангарду – Есеніна, Маяковського» [3].

Традиція російського імажинізму позначилась, наприклад, на творчості А. Гінзберга інтертекстуалізацією візуальних образів місяця «*the new hip moon*» [8, с. 466] та алегоризацією образів квітів у таких поетичних текстах, як «*Sunflower Sutra*», «*An Asphodel*».

А. Гінзберг зазначав: «ми розраховували на зміни в культурі, сподіваючись, що за культурними змінами придуть політичні» [3]. Так, наприклад, центральним імплікатом віршу А. Гінзберга «*Wichita Vortex Sutra*» є

припинення В'єтнамської війни. Необхідність заборони випуску ядерної зброї і загроза атомного апокаліпсису – центральні імплікати таких поетичних текстів, як «Howl» та «Hum Bomb!».

Справжнім антивоєнним маніфестом стала поема Г. Корсо «Bomb», центральний імплікат якої **всезнищуча сила атомної зброї**:

I don't know how horrible Bombdeath is I can only imagine/ Turtles exploding over Istanbul/ The jaguar's flying foot/ soon to sink in arctic snow/ Penguins plunged against the Sphinx/ The top of the Empire state/ arrowed in a broccoli field in Sicily [7].

У поемі-притчі «Bomb» в образі-параболі «bomb» втілені антропоморфічні ознаки. Історія життя бомби від народження, розвиток, розмноження, до смерті та потойбічного життя ставить бомбу в рівень з людиною, яка її винайшла і наділила потужною силою (*grandest of all*), що здатна знищувати все: «*budger of history, brake of time*».

Образ бомби в однойменному поетичному тексті має параболічні риси. Це створюється з метою кодування в семантиці його компонентів імпліцитного смислу, який, як зазначає Л.І. Белехова, не вилучається шляхом відшукування аналогій між суб'єктивною та об'єктивною частинами образу, а встановлюється через залучення різного роду знань читача (енциклопедичних і лінгвістичних), через пошук інтертекстуальних зв'язків образу з образами, втіленими в інших поетичних текстах [2, с. 79].

Розглянемо такий наприклад: «*There is a hell for bombs/ They sit in bits and sing songs.../ And two American songs/ and they wish there were more songs/ especially Russian and Chinese songs/ and some more very long American songs that'll never be an Eskimo song*» [7].

Наведений фрагмент поеми має інтертекстуальний зв'язок із поетичним текстом Р. Джефферса «The World's Wonders», який пише про вбивчу силу атому. Слово-символ «*song*», у контексті віршу набуває значення **ядерна бомба, що розірвалася**, а мови пісень вказують на держави-учасниці «Холодної війни», кінцева мета якої – світове панування [6, с. 267]. «*Eskimo song*» є індикатором імплікату **життя без атомної зброї**. Територія розселення ескімоського народу обіймає північні межі Євразійського континенту і північ Американського (півострів Аляска) [6, с. 414], а саме частини території держав-суперниць, однак є вільною від атомної та водневої бомб (*A-bomb, H-bomb*). Таким чином завдяки активації енциклопедичних знань вдається розкрити центральний імплікат – **необхідність мирного співіснування**.

Окрім глобальних, антивоєнних, екологічних поети руху біт звертаються і до проблем соціальних і особистих, що відобразились в імплікатах: **переоцінка цінностей** («The Whole Mess...Almost» Г. Корсо), **тягар любові** («Song» А. Гінзберга), **невідворотність смерті** («Destiny» Г. Корсо, «Death and Fame» А. Гінзберга). До соціально-особистісних проблем належать також проблема шлюбу та відносини між чоловіком і жінкою («Marriage» Г. Корсо).

Критиці піддаються як весільні традиції: «*Then all that absurd rice and clanky cans and shoes*», так і загалом весь інститут сім'ї, за допомогою експлікації реалій подружнього життя: «*a fat Reichian wife screeching over potatoes Get a job!/ And five nose running brats in love with Batman/ Impossible to lie back and dream...*» [7] Індикатором домінуючого у творчості бітників імплікату: **свобода особистості** є парабола на сюжет про птаха у золотій клітці: «*No, I can't imagine myself married to that pleasant prison dream*» [7].

Окрім глобальних, загальнонаціональних проблем: необхідність заборони випуску ядерної зброї, загроза атомного апокаліпсису, американські поети ХХ століття втілюють у своїх поетичних текстах особисті переживання, враження, висуваючи на перший план екзистенціональну сутність людини, за допомогою імплікатів, що мають інтертекстуальні зв'язки. Перспективним вважаємо дослідження англомовних поетичних текстів ХХІ століття на дотекстовому та позатекстовому рівнях.

Література:

1. Американская поэзия в русских переводах XIX-XX вв.: [сост. С.Б. Джимбинов]. – М.: Радуга, 1983. – 667 с.
2. Белехова Л. І. Словесний поетичний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний погляд: [монографія] / Л. І. Белехова – Херсон: Айлант, 2004. – 376 с.
3. Могутин Я. Интервью с Алленом Гинзбургом. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mitin.com/people/mogutin/ginsberg.shtml>.
4. Нефёдова Л. А. Когнитивно-деятельный аспект имплицативной коммуникации / Л. А. Нефёдова. – Челябинск: Челяб. гос. ун-т., 2001. – 151 с.
5. Словарь английского языка АБВУД Lingvo. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://lingvo.yandex.ru/en?text=FLY&st_translate=1&lang=en&dAB=on.
6. Энциклопедия знаний. Мудрость. Факты. Открытия / [редкол.: Л. Г. Стахурская, Н. А. Таранова, Т. Н. Юкало]. – М.: Изд-во Сталкер, 2004. – 768с.
7. Corso G. Best Poems [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://famouspoetsandpoems.com/poets/gregory_corso.
8. Hart Crane // The Norton Anthology of American Literature / Ed. by N. Baym, R. Gottesman, L. B. Holland and others. – N. Y., L.: W.W. Norton & Company, 1989. – P. 1671-1707.

Діброва О. В.,

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків

ЛІНГВОПОЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ МАТЕРІ В ЗБІРЦІ БОРИСА ОЛІЙНИКА «СИВА ЛАСТІВКА»

Стаття присвячена особливостям лінгвопоетики образу матері в збірці «Сива ластівка» сучасного українського поета Бориса Олійника. Виявлено специфічні риси метафор Бориса Олійника, зроблена спроба лінгвістичної інтерпретації метафоричних одиниць на позначення образу матері.

Ключові слова: метафора, образ Матері, семантика, мовна картина світу.

This article is devoted to the peculiarities of lingvopoetical image of mother in the book «The Gray-Haired Swallow» of modern Ukrainian poet Borys Olynyk. Specific features of metaphors Boris Olynyk get revealed, and an attempt is done to interpret metaphorical linguistic units to describe the image of mother.

Key words: metaphor, image of mother, semantics, language world model

Статья посвящена особенностям лінгвопоетики образа матери в сборнике «Сива ластівка» современно-го украинского поэта Бориса Олейника. Выявлены специфические черты метафор Бориса Олейника, сделана попытка лингвистической интерпретации метафорических единиц для обозначения образа матери.

Ключевые слова: метафора, образ Матери, семантика, языковая картина мира.

На початку 60-х років ХХ століття слідом за Ліною Костенко та Дмитром Павличком на творчу ниву вийшли такі письменники: Іван Драч, Василь Симоненко, Микола Вінграновський, Володимир Коломієць, Ірина Жиленко, інші молоді та завзяті, цих поетів прийнято називати шістдесятниками. До цього покоління належить поет Борис Олійник.

Творче зростання Бориса Олійника відбувалось досить стрімко. Родом з країв полтавських – може сказати про себе поет і сказати з гордістю. Звідти він, де «чорнозем плідючий, наче жінка» [4, с. 18], де історія глибока ясними глибинами, де в людей «на золоті обжинки завжди напхвваті зі сміху литий серп» [4, с. 18].

Він чи не єдиний у сучасній українській поезії автор, який створив не кілька віршів, циклів чи поем, а написав цілу книгу про матір. Світлій пам'яті своїх батьків Марфи Никонівни та Іллі Івановича присвятив Борис Олійник збірку «Сива ластівка». Смерть матері змушує сина замислитися над її долею, згадавши все їхнє життя. З рядків поезії, які входять до збірки, поволі постає образ простої селянської жінки. Нелегка доля судилася матері: під час війни бідувала з малою дитиною, рано овдовіла, отримавши на чоловіка похоронку. Увесь тягар післявоєнної відбудови ліг на її плечі, за безкінечною роботою і клопотаннями ніколи було вгору глянути. Мати для поета – носій простих й одночасно вічних моральних істин.

Мета цієї наукової статті є виявлення специфічних рис Олійникової метафори, в основу якої покладено концепт «материнство», спроба лінгвістичної інтерпретації метафоричних одиниць на позначення образу матері.

Актуальність роботи зумовлена посиленням інтересу сучасної української лінгвістики до когнітивного аспекту дослідження мови, до з'ясування, яким чином мова інтерпретує світ, реалізуючи ментальні особливості нації та систему її цінностей. Відповідно до цього важливим і необхідним є завдання скласти якомога повніше уявлення про мовну картину світу матері, що можливе лише за умови детального вивчення конкретних фрагментів.

Читаючи поезії Бориса Олійника, ми замислилися, чому так багато в літературі написано про матерів, про батьків взагалі. На нашу думку, це питання майже риторичне: всі ми різні, це зрозуміло, але кожен з дитинства пам'ятає тепло та турботу матерів, ця тема близька і зрозуміла усім. І, напевне, не тільки усе сказане зумовлює увагу до образу матері в літературі усіх часів та народів. Любов сина чи доньки до матері відображує любов до всього роду, безперервний зв'язок поколінь у межах нації, тож не можна любити народ, не шануючи своїх батьків, так само і любов до батьків неодмінно впливається в більшу ріку – у любов до народу.

Важливою реципієнтною зоною метафоричних проєкцій у поезії була людина. Д.С.Лихачов зазначав: «Людина завжди є центральним об'єктом літературної творчості. У співвідношенні із зображенням людини перебуває все інше: не тільки зображення соціальної дійсності, побуту, а й природи, історичної мінливості світу тощо. У тісному контакті з тим, як зображується людина, знаходяться і всі художні засоби, які використовує письменник» [3, с. 3].

У процесі еволюції художньої свідомості і поетичного мислення митці поступово переходили від зображення людини до вираження її внутрішнього світу, осмислення його у зв'язку з природою та соціумом. Концепти внутрішнього світу людини, а також тіло, його частини і функції, життя, смерть, доля постійно перебували в центрі метафоризаційних процесів української поезії ХХ ст. [2, с. 172-173].

Власне концепт МАТЕРИНСТВО як смислове ядро мовної особистості матері у свідомості жінки поступово набуває нових концептуальних нашарувань, збільшується його об'єм та конкретизується зміст, трансформуються структура. У тематичному репертуарі матері переважають такі концептуальні сфери (КС), які безпосередньо пов'язані з появою дитини: **КС ПІКЛУВАННЯ**, **КС МАТЕРИНСЬКА ЛЮБОВ**, **КС ХВИЛЮВАННЯ**. Таким чином, перелічені КС можна вважати індивідуальними когнітивними домінантами мовної особистості матері, адже вони займають важливе місце в мотиваційній системі мовної особистості, слугують орієнтирами її поведінки. Як комунікативні, так і когнітивні чинники індивідуального дискурсу тісно пов'язані з ключовими емоціями та їхніми комплексами – почуттями, тобто з емотивними домінантами мовної особистості [1, с. 36].

Мати для дитини є першоджерельним та незмінним носієм соціокультурних якостей. З образом матері пов'язане формування менталітету як певного образу мовомислення, що психогенетично та лінгвістично формується з дитинства. Дитячі віршики, казки, колискові пісні – усе це дитина сприймає від матері, тому Борис Олійник створює ірреальний хронотоп за допомогою метафор, зазначаючи, що тепер бабуся своїх онуків у сон поведе по казках.

Феномен материнства – один з магістральних в українській літературі. Одвічно людство зверталось і звертається в піснях і молитвах, віршах і поемах до своєї берегині – до матері, уславлюючи її благословенне ім'я. Саме цю думку обстоює у своїх поезіях Б. Олійник. Любов до слова, до рідної землі дається нам у дитинстві через колискові пісні, які співає нам мати «*А вона до всіх до них – піснею*» [5, с. 50], через казки «*І ми вертаєм... у вічну казку... до матерів*» [5, с. 59] та ту турботу й ласку, яку вона нам дає.

Поєднуючи в межах художньо-семантичної символіки «*і срібло на травах, і золото на колосках*» [5, с. 25], Б. Олійник акцентує увагу на динаміці життя, тобто на етапах життєвого шляху матері, зазначаючи його початок та надаючи ваги зрілому вікові у вигляді золотого колоска, коли людина досягла звершень та надбань.

Немає меж хвилюванням матері за своє чадо «*І тривога їй кригою пада на серце...*» [5, с. 13], мовно-художня репрезентація тривоги в значенні криги, бо відчуття холоду, зальодянілості на серці – це дуже неприємне та важке відчуття.

Здатність розпізнавати людей: їх характер, вдачу включає в себе безліч напрямків, як психологічних, так і фізіологічних. Про людину багато може розповісти його жести, хода, риси обличчя, улюблені кольори в одязі. Однак одним із найкрасномовніших джерел інформації про людину є її очі – дзеркало душі. Всі стародавні трактати говорять про те, що вивчення людини треба починати саме з очей. І це не випадково, адже більшу частину інформації людина сприймає візуально.

У поетичному мовленні спостерігається явище дехотономії: *очі-квіти, очі-думи, очі-листя*: «*На кожну мою удачу В очах твоїх мідь цвіте*» [5, с. 35] *очі* матері асоціюються з *квітами*, а саме з їх цвітінням – це явище, яким можна безкінечно милуватися, які набувають мідного відтінку, а вироби з міді відрізняються красою золотистих тонів, а також властивістю блиску; «*На високих вітрах зашумить українська тополя Голубими листками моїх і твоїх очей*» [5, с. 40] співвідношення з *листя*, причому вказуючи на голубий колір очей та схожість матері та сина; «*О, як ти (мати) мене голубиш Очима столітніх дум!*» [5, с. 35] з *думами* – склали думи учасники й очевидці подій, тобто багатий життєвий досвід був у неї за плечима.

Серце матері відображає мудрість почуттів на противагу мудрості голови. Немає точнішого приладу, яким можна відчутти стан і почуття своєї дитини, де б вона не знаходилась, навіть у космосі: «*Мати вірить не дуже професорським викладам: Ще ж немає од серця точнішого приладу*» [5, с. 13].

Художньо-поетичне наповнення рядків: «*Коли мене зрадить рух – / Ти візьмеш мене на крила / Своїх обережних рук*» [5, с. 35] символізує захист, беручи під свою опіку; «*Над очима клала дашком долоні – / Ждала-виглядала*» [5, с. 48] комплекс дій по відношенню до своєї дитини, спрямованих на його благополуччя.

У культурі кожного народу існують концепти, що можуть дати уявлення про всю культуру, представити найосновніші особливості етносу, їх називають ключовими концептами культури. Деякі фітоніми здатні розповісти про Україну завдяки наявним у структурі концептів образним, поняттєвим та символічним значенням. «*Старіють важко: матері – як верби*» [5, с. 78] дуже часто верба вживається з епітетами «стара, сива», символізуючи стару печальну жінку, матір, вдову, що пройшла нелегкий життєвий шлях, повний болю і втрат, посивіла з горя, має трагічну долю.

Але не тільки ці концепти представляють Україну, важливим є також вишня, дуб, тополя, яблуня, троянда, жито, пшениця: «*Похитнулася, мов колос, / Без ридання і молитв, / Тільки сивим квітом коси / Материні зацвіли...*» [5, с. 32] колос в значенні величності, яке виняткове своєю значимістю, тобто для сина матері.

У художньо-семантичній площині поезії Б. Олійника виокремлюються орнітоніми, які розповідають про Україну завдяки наявним символічним значенням. «*Ти від лютої зими / Затуляла нас крильми, / Прихилилася / Теплим леготом, / Задивлялася білим лебедем...*» [5, с. 5] *лебідь* – символ Божественного; *білий лебідь* – символ Сонця і Добра, краси і вірного кохання. Як «святий птах», він наділений незвичайно чистою і величною красою, в якій поєднуються сила і ніжність, пристрасть і духовність, вірність і жертвовність. «*Дивом-казкою / За віконечком, – / Сива ластівко, / Сиве сонечко*» [5, с. 5] *ластівка* – це символ весни, провісниця доброго. Вірять, що там, де ластівка зліпить собі кубельце, – буде щастя. От і для сина найбільше щастя бути поряд з матір'ю. Також простежуються такі орнітоніми: «*Наша мати – сивая горлиця*» [5, с. 50], які використовуються для пестливого звертання до жінки.

Створюючи мовний образ матері поет застосовує метафоричний порівняльний зворот разом із епітетами. Перед читачем постає усміхнена мати. «*Вона усміхнулася, красива і сива, як доля*» [5, с. 26].

Простежується поетична концептуалізація астронімів, а саме сонця та зорі: «*Дивом-казкою / За віконечком, – / Сива ластівко, / Сиве сонечко*» [5, с. 5], «*Тільки ж ти, немов зоря, / Даленієш в небеса*» [5, с. 5] сонце – є джерелом життя, втіхи, радості. Мати освітлює шлях, як те сонечко, та веде за собою у життя.

Символічне-безсмертя, яке піднімає Борис Олійник у цій поезії, розроблена по-новому: поет ніби нагадує читачам, що безсмертя можна досягти не тільки шедеврами мистецтва чи науковими відкриттями, але й добримі справами. Так, мати назавжди залишається безсмертною у своїх дітях, стаючи «*замисленим полем на цілу планету, на всі покоління й віки*» [5, с. 26].

Вербальний ряд поезії простежує дієслівні метафори *посіяла літа, прибрала планету, послала споришу, навчила дітей*, які поетично передають життєвий шлях матері. Який присвячений не тільки своїм онукам і дітям, а й усьому людству.

Складну метафору *тихо пішла за межу* поет вживає, щоб оспівати безсмертя матері, а відтак і безсмертя всього роду [5, с.26]. Також використовує ефімістичний образ, не називаючи негативне слово – смерть. Семантикою суму, сповнені рядки, у яких мати *махнула рукою*, а потім *летіли у вись рушники*, залишивши материнську імперативну настанову, «*Лишайтесь щасливі!*» [5, с. 26].

Висновки. Унаслідок проведених наукових спостережень дійшли висновку: для поета мати була і лишається найсвятішим образом, вічною зорею і теплим сонцем, ласкавою ластівкою і роботящою бджілкою.

Отже, мовний образ матері характеризується рисами, які відрізняються від творів інших письменників. Стиль Б. Олійника оригінальний, у найкращих творах поета немає зайвих, естетично недосконалих рядків, скрізь у них пульсує жива думка, а слово поета красномовне, побудоване за допомогою влучних метафор, епітетів та порівнянь.

Література:

1. Бондаренко Я. О. Дискурс акцентуєваних мовних особистостей: комунікативно-когнітивний аспект: Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / КНЛУ. – Київ, 2002. – 248 с.
2. Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХст.: монографія / Лариса Кравець. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 416 с.
3. Лихачев Д. С. Человек в литературе Древней Руси / Д. С. Лихачев. – [3-е изд.]. – М. : Наука, 2006. – 202 с.
4. Олійник Б. І. Вибрані твори: У 6 т. – К. : ПТФ «Просвіта», 2007. – Т. 2: Камінь з душі. – 223 с.
5. Олійник Б. І. Вибрані твори: У 6 т. – К. : ПТФ «Просвіта», 2007. – Т. 4: Сива ластівка. – 96 с.

Євтушина Т. О.,

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

СОМАТИЧНА ФРАЗЕОЛОГІЯ ЯК ОЗНАКА ІДІОСТИЛЮ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

У статті з'ясовано, що лінгвістичними маркерами ідіостиллю В. Стефаніка, М. Черемшини і М. Матіос є фразеологічні одиниці з соматизмом голова. Досліджено семантико-функціональний потенціал заманифестованих фразеологізмів.

Ключові слова: ідіостиль, фразеологічна одиниця, соматизм голова.

В статті в'яснено, що лінгвістичними маркерами ідіостилля В. Стефаніка, М. Черемшини і М. Матіос являються фразеологічні одиниці з соматизмом голова. Исследовано семантико-функціональний потенціал заманифестованих фразеологізмів.

Ключевые слова: идиостиль, фразеологическая единица, соматизм голова.

It is found out in the article, that by the linguistic markers of idiostilyu V. Stefanika, M. Cheremshini and M. Matios is phraseology units from somatizmom chairman. Investigational semantiko-functional potential at manifestovanih phraseological units.

Key words: idiostil, phraseological unit, somatizm head.

Постановка проблеми. Домінантою сучасної лінгвістики є вивчення мови з урахуванням мовної особистості, оскільки, за постулатом В. Фон Гумбольдта, «людина думає, відчуває й живе тільки в мові» [3, с. 378]. Загальноновизнана думка про наскрізну антропоцентричність мови підтверджується присутністю людини на фразеологічному рівні. Антропоцентризм фразеології – це спрямованість стійких одиниць на позначення світу людини. При цьому важливу роль у номінаційних процесах предметного світу належить соматизмам – частинам людського тіла. Оскільки унікальність людини, з мовного погляду, не лише в її інтелектуальних або душевних якостях, але й у особливостях її будови та у функціях частин тіла, які нерозривно пов'язані з цими якостями [1, с. 523-525].

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Активність наукового пошуку в царині соматичних фразеологізмів зумовлена як їх широкою вживаністю в мовленні, так і значною кількістю у фразеологічному фонді будь-якої мови, оскільки споконвіку людське тіло є джерелом пізнання та осмислення світу. Лінгвісти пояснюють це способом засвоєння світу людиною – герменевтичним колом від самого себе до себе й екстраполяцією цього кола на довкілля [5, с. 83].

Фразеологічні одиниці (ФО) із соматичним компонентом, які за підрахунками Р. Вайнтрауба [2, с. 162] складають 30 % фразеологічного складу будь-якої мови, розглянуто на матеріалі окремих мов: української (О. Андрейченко, О. Селіванова), німецької (І. Задорожна), іспанської (О. Толстова), англійської (Н. Андрейчук), естонської (Ф. Вакк) і в плані зіставлення різних мов (І. Грицюк, О. Семушина, І. Городецька, Л. Івашко, Т. Цзюнь, Р. Вайнтрауб, Н. Стрілець) тощо. Досліджено широке коло проблем, що має відношення до соматичних ФО: концептуалізація соматичного коду культури у фразеологізмах (О. Селіванова), лінгвокогнітивні характеристики (О. Толстова), функціонування в текстах політичних дискусій (О. Андрейченко), проведено концептуальний аналіз окремих соматизмів (А. Сердюк) тощо.

На сьогодні в лінгвістичних розвідках фрагментарно проаналізовано реєстр соматичних ФО прозаїчного доробку відомих західноукраїнських майстрів слова, тому мету дослідження вбачаємо в з'ясуванні й описі семантико-функціонального потенціалу фразеологічних одиниць, що характеризують людину, із найпоширенішим соматизмом *голова* в ідіостилі західноукраїнських письменників Василя Стефаніка, Марка Черемшини і Марії Матіос.

Виклад основного матеріалу. Вивчення соматичної фразеології у прозі В. Стефаніка, М. Черемшини і М. Матіос зумовлене необхідністю поглибленого осмислення ФО як невід'ємного складника ідіостиллю письменників. ФО постають перед дослідником як багатий і невичерпний художній світ, який, вступаючи в діалог із новими поколіннями читачів й інтерпретаторів, глибше розкриває свій художній потенціал.

Наприклад, розумну людину в ідіостилі В. Стефаніка вербалізовано субстантивними ФО за будовою підрядного словосполучення: *мудра голова* [6, с. 133]; *розумна голова* [6, с. 134]; *вчена голова* [6, с. 210] (пор.: *розумна голова*) – «розсудлива, кмітлива, тямуща людина» [8, с. 183].

Метонімічне перенесення стереотипної функції поведінки людини з цілого (головного героя) на знак частини – соматизм *голова* фіксує у ФО М. Черемшини кореляцію розумових здібностей людини: «*Так письма береси, що паничів учить і старині грейцір посилає. То велику голову має*» [11, с. 40] (пор.: *мати голову*) – «бути розумним, кмітливим; розумно, розсудливо міркувати і діяти» [8, с. 470].

Із соматичних ФО новели «Дід» М. Черемшини довідуємося, що в українській етносвідомості стереотипними функціональними властивостями соматизму *голова* є прedikати мисленневої дії із концептуальних сфер *їжа та посуд*: «...але очі не зажмурюються, у *голові вариться*» [11, с. 44].

За допомогою ФО із соматизмом *голова* М. Матіос передає процес мислення – початок розумової діяльності, що пов'язаний із рухом думки до приміщення: «-*Агій, на вас, кумо, таке дурне прийшло вам у голову!*» [4, с. 123] (пор.: *прийти в голову*) – «2. Задумати, надумати щось зробити» [8, с. 692]. Довготривалість такого мисленневого процесу, як пам'ять, письменниця аналогізує із вмістилищем у вигляді сховища: «*В сільраді за таким розумом у книжку дивляться, а Даруся все у своїй **голові тримає***» [4, с. 6] (пор.: *тримати в голо-*

ві) – «постійно пам'ятати що-небудь, не забувати чогось» [8, с. 896]. Як бачимо, на початку драми «Даруся» авторка зосереджує увагу на образі Дарусі. Цей персонаж розкрито своєрідно: М. Матіос вдається і до озвученого внутрішнього голосу героїні. Дівчинка мовчить, тож її слів не побачить читач у тексті, проте він весь час чує, про що вона думає: головний прийом створення цього персонажа – передача її невластивого прямого мовлення, як-от у наступному фрагменті: «*Своєю слабою головою зрозуміла, що мова їй верталась у рот лиш тоді, коли провідувала тата*» [4, с. 30]. В аналізованих реченнях впадає в око зображення навколишнього середовища очима жінки, яку вважають божевільною. М. Матіос дуже делікатно передає жіночність і жіночу експресивність Дарусі, яка безпорадно потерпає від фізичних страждань і душевних мук, наголошуючи на тому, що в її героїні – не божевілья, а – свій, інший, відмінний світ, в якому, найімовірніше, ще більше виявів людського й суто людського: «*Даруся з відчаю вже, цієї хвилини, дала б голову на відтин. Немає її сили терпіти той безконечний біль*» [4, с. 8].

В ідіостилі В. Стефаніка і М. Матіос ФО з компонентом *голова* демонструють сприймання етносом нерозумної, некмітливої людини на підставі метонімізації функції соматизму *голова* та подальшої метафоризації цього компонента через уподібнення до порожнього або заповненого чимось непотрібним, невластивим (неможливим) умістилища [5, с. 86]. Наприклад: *в голові рівно хіба* [6, с. 32] (пор.: жуки в голові у кого) – «у кого-небудь не все гаразд із розумовими здібностями» [8, с. 297]; *не мати гаразду в голові* [6, с. 149]; «*Вони таки не мають смальцю в голові, а Бога в череві, бо думають, що вона дурна*» [4, с. 5] (пор.: не мати клепки в голові) – «бути розумово обмеженим, діяти нерозумно, несерйозно» [8, с. 478]; «*Ану, подивись, деякі молодіци в селі витворяють таке, що зразу видно, що вони слабі на передню голову і на голову, що на в'язах, – і ніхто на них пальцем не показує*» [4, с. 58]; «*– Та ти слабій на голову, Михайле*» [4, с. 178]. Зокрема, у драмі «Даруся» М. Матіос розповідає про побиття головної героїні татом, тому що вона із товаришем насміхалася над Параскою: «*– А ми із Славком не казали, лиш показували, що вона слаба на голову*» [4, с. 16] (пор.: слаба голова) – «розумово обмежена, тупа людина» [8, с. 184]. Після побиття відбувається допит тата про особливості слабих на голову людей і кого ж можна вважати такими: «*– Слабі на голову – то Божі люди... – А ми що, не всі Божі? – розчаровано запитала Даруся. – Мама також часом буває слаба на голову, але ви, тату, ніколи не казали, що мама – Божя людина... – Дарусю, нашу маму часом болить голова, бо вона падала з дамби. Але вона не є слаба на голову*» [4, с. 16]. Маркованою є заключна частина сімейної саги «Солодка Даруся» – «Михайлове чудо», в якій еспліковано розповідь про те, чому персонаж (тобто Даруся) стала такою, як є: «*Геть чисто утратив чоловік голову, відколи Матронка пропадала*» [4, с. 123] (пор.: тратити голову) – «1. Виявлятися нездатним обдумано діяти, поводитися» [8, с. 159]. Світле кохання Михайла й Матронки, як видно, зображено трепетно й чисто. Усе в їхніх стосунках змінилося із загадковим зникненням жінки, за яким – як з'ясовується наприкінці частини – виявилася «рука МГБ»: «*Матронка могла би і не закриватися: її густе, мало не до п'ят волосся важко спадало уздовж маленького зграбного тіла, ховаючи всі його ямки і горбики – аж Михайлові мутилося в голові від гарячості*» [4, с. 144] (пор.: тьмариться розум) – «хто-небудь втрачає ясність думки, мислення» [8, с. 760]. Голова у структурі ФО сприймається як орган фізіологічних станів людини: неприємності чи головного болю, що пов'язано з руйнацією. М. Матіос для трансляції стану своєї героїні, котра страждає і від фізичного болю (біль голови), і від болю душевного, інтенсивно використовує у структурі ФО соматизм *голова* чи його синоніми: «*Голову зносило кудись так далеко, що вона чимдужче тримала її обома руками, ніби боронилася від злодія*» [4, с. 8]; «*...череп зносить, як тупою сокирою: цюк та цюк, лиш кістки довбає, а зітнути не може*» [4, с. 19]; «*Усе лихе минулося, поблідло, втратило ясність, а туга за чимось далеким залишилась в Дарусиній голові такою гострою, що від того вона болить її*» [4, с. 28]; «*Хай дурна її довбня болить, розколюється, але мову не вертає нізащо*» [4, с. 34]; «*Не могли заплакати-заридати, викричатися, засміятися, а бути живою мумією і мати в голові велику, як від кулі, рану і не могли про неї говорити, а лиш думати, думати*» [4, с. 65]; «*Івановий торохкітливий шепіт проривався крізь постійний туман у її голові*» [4, с. 67]; «*–... що й говорити – слабе на голову – воно і є слабе*» [4, с. 58] тощо.

Фактичний матеріал дає змогу погодитися, що «наявність чи відсутність чогось, рух чи руйнація є донорськими когнітивними сценаріями, до яких уподібнюються стани і дії людини» [5, с. 86]. Так, персонаж В. Стефаніка – дяк Базьо («Давнина») таким чином пояснює бабі Митрашці своє пияцтво: «*– Бабко Митрашко, як я не маю пити, коли мені книжки в голові, як зайці, бігають! Кождий стих, кожда титла пресь, аби її співати або читати, а мені голова розскакується*» [6, с. 115]. У Томи Басараба («Басараби») із-за гріха прапрадіда: «*... голова розскакується, бо дуріє*» [6, с. 134]; (пор.: голова розвалюється) – «1. Хто-небудь відчуває сильний головний біль» [8, с. 183]. Тут немовби справджуються слова І. Франка «поетична техніка, оперта на законах психологічної перцепції й асоціації, говорить нам, що се досягається найпростішими способами, комбінаціями конкретних образів, але так упорядкованими, щоб вони, мов знехотя, торкали найтайніші струни нашої душі, щоб відкривали нам широкі горизонти чуття і життєвих відносин» [9, с. 111].

Ідіостиль західноукраїнських письменників відзначається великою фразеопродуктивністю соматизму *голова* для трансляції емоцій негативної модальності, що визначає здатність до співпереживання, високий рівень фізичної і психічної реакції на негативні зовнішні подразники.

Наприклад, емоції розгубленості і переживання покутань у творчій скарбниці В. Стефаніка репрезентовано продуктивною ФО *бити головою об стіни*, де туга, відчай і страх передаються знаками моторних стереотипів етносу. Щоб викликати в читачів відповідну реакцію, автор звертається до оказіонального вживання ФО: *била головою до одвірка* [6, с. 15]; *б'єш голов у стіни* [6, с. 17]; *бив головою у плиту* [6, с. 19]; *головов у стіни не бийте* [6, с. 85]; *гатила головою в стіну* [6, с. 88]; *головов до одвірка лупили* [6, с. 144] (пор.: битися головою об стіни) – «перебувати в стані розпачу, сильного збудження; дуже переживати, побиватися з якогось приводу» [8, с. 27]. У В. Стефаніка душевний біль, емоційна напруга передано не в загальних рисах. Щоразу

він знаходить нову психологічну деталь, яка дає складний і багатогранний настроєвий синтез. З великою майстерністю письменник проникає в душу галицького селянина і вміє малювати тяжкі психічні драми там, де інші бачать тільки буденний факт соціального життя. Як зазначив І. Труш, В. Стефанік «до виразу важливого моменту добирає якнайсильнішого підслуханого або утвореного вислову» [7, с. 18].

Широкий семантичний спектр мають ФО із компонентом *голова* у новелістиці М. Черемшини на позначення психоемоційних станів: «...*дуріють, бо мають з-за чого дурити, а на свіжій люхті, то ще гірше йде їм дур до голови*» [11, с. 47] (пор.: *дур зайшов у голову* кому) – «хто-небудь у своїх діях відхиляється від норм поведінки, необдуманно, безглуздо поводить» [8, с. 273]; «*Трупарня із жалю тріскає... А нарід ломить собі голову і руки*» [11, с. 275] (пор.: *ламати голову*) – «3. Перейматися турботами, переживати, шукаючи розв'язання якогось питання, виходу зі скрутного становища» [8, с. 412].

В ідіостилі М. Матіос також численними є контексти, в яких функціонально значущі ФО із соматизмом *голова*, що репрезентують емоційні переживання негативної модальності, зокрема хвилювання, розпач тощо: *зносити голову* [4, с. 8]; з *розірваною головою* [4, с. 9]; *схилити покірну голову* [4, с. 25]; *сум бере голову* [4, с. 31], *билася кулаками в голову* [4, с. 76; 4, с. 77]; *хапається за голову* [4, с. 6] (пор.: *братися за голову*) – «бути у відчаї, розпачі» [8, с. 58] чи зміну психічного стану героїв: *голову до голови притулили...*, *сиділи із своїм господарем – голова в голову, – а він вам у дрімбу, а не на нервах, грав?!*» [4, с. 34].

У художній мовотворчості М. Матіос зафіксовано оказіональне вживання ФО із соматизмом *голова* – експлікація антонімічної семантики щодо узуального вживання ФО: «*Коли Даруся заходить по пояс у воду чи стає у викопану по крижі яму – вона не шукає тепла, вона шукає рятунку на свою голову*» [4, с. 26]; «– *Дурний я мав розум, що-сми го послухав та й узев її на свою голову*» [11, с. 51]; «*Якісь такі-то люди є, що самі на свою голову гризоти шукають*» [4, с. 110] (пор.: *на свою голову*) – «на шкоду собі» [8, с. 186]; «*Якби умерла на голову, то треба було би вельона шукати, бо її ховати прийдеться, як дівку*» [4, с. 58].

У новелістиці М. Черемшини діалектна і кодифікована ФО із соматизмом *голова* пов'язані з семантикою «кохання»: «*Ніби й сором, і нема чого таки сподіватися, аби голову накрила, кожде обмине хату, а ми на ґрунт так не біровиті, та й то тому так гірко*» [11, с. 109] (*накрити голову* – *вийти заміж*); «*Тому порохню жовту, що замолоду навіть циганові голову крутила*» [11, с. 230] (пор.: *крутити голову* кому) – «1. Закохувати в себе» [8, с. 403].

Відмінною семантикою наділене фразеологізоване словосполучення *постинати голови*, що експлікує покарання: «– *А як зачепите хоч словом Дарусю – постинаю вам голови, як псам шолудивим*» [4, с. 54]. Так говорить персонаж роману, і ця «жорстока погроза» свідчить про найвищий ступінь його піклування та відповідальності за долю головної героїні твору, Дарусі.

Звернемося до інших контекстів сімейної саги М. Матіос «Солодка Даруся», в яких ФО із соматизмом *голова* транслюють аморальну поведінку людини. Наприклад, релевантними є соматичні ФО, за допомогою яких інтерпретовано корисливість людини, зокрема обман як прояв нечесності: «*Тепер по селах ходить повно циганів і всяких шарлатанів, що дурять людям голови, де лиш можуть*» [4, с. 62-63] (пор.: *дурити голову* кому) – «уводити в оману кого-небудь, позбавляти можливості тверезо сприймати, оцінювати дійсність» [8, с. 273]; «– *Як нова влада, Міську, приходить людям голови каламотити, то вона має бути степенна, сопокійна...*» [4, с. 118] (пор.: *крутити голову*) – «2. Поводити себе нечесно по відношенню до кого-небудь; дурити, обдурювати» [8, с. 403]. Семантика таких ФО може бути змінена: «*Але вже так, як умів дурити людям голови пустим і безкостим язиком Лесьо, то треба було ще такого пошукати...*» [4, с. 127]. У художніх полотнах М. Матіос можна знайти аргументи, в яких розтлумачено безглуздість і безперспективність аморальної, на думку лікаря, поведінки Івана Цвичка: «*Ця – німа. І не мороч їй голову... Вона слаба на голову так само, як і ти, чоловіче*» [4, с. 63].

Характерним маркером ідіостилі М. Черемшини є імперативні вигуківі ФО із соматизмом *голова*, що поєднують наказовість, спонування до дії з негативним ставленням мовця до об'єкта волевиявлення та позитивними побажаннями: «*Хоть най собі тепер голову ломит*» [11, с. 113]; «*Старий Орфенюк пішов у місто ґрунта свої в вуків переписувати, бодай голову вломив по дорозі!*» [11, с. 262]; «*Лиш не ломи собі свою красну голівку, молоденька Чередарючко гося!*» [11, с. 229].

Соматизм *голова* пов'язаний безпосередньо зі сферою життя людини, а відсутність голови сприймається як смерть: *голова впаде з пліч* [6, с. 15], *піти коміть головою* [6, с. 31], *аби голова у старім гнізді застигла* [6, с. 188]; *де голови покладені* [6, с. 206].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Фразеологічні одиниці з соматизмом *голова* в ідіостилі Василя Стефаніка, Марка Черемшини і Марії Матіос виступають не самочинно, а крізь призму авторського художньо-образного світобачення. Однак у новелах М. Черемшини акцентовано емоційну реакцію героїв, тобто виявляється лірична інтенція, а герої В. Стефаніка відповідають на екстремальну ситуацію дією, що засвідчує епічне зображення. М. Матіос завжди шукає гостру інтригу, надає перевагу емоційному надміру, різко протиставляючи добро і зло... пише про межові стани ефектно, але не ефективно» [10, с. 70-71].

Перспективним видається лінгвокогнітивний і синтаксично-функціональний аспекти дослідження фразеологічних одиниць із компонентом-соматизмом в ідіостилі західноукраїнських письменників.

Література:

1. Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. – М., 1997.
2. Вайнтрауб Р. Опыт сопоставления соматической фразеологии в славянских языках / Р. Вайнтрауб // Труды Самаркандского ун-та. Вопросы фразеологии. – 1975. – Вып. 288. – № 9. – С. 161-167.

3. Гумбольдт фон В. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт. – М., 1985.
4. Матіос Марія. Солодка Даруся / Марія Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 188 с.
5. Селіванова Олена. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / Олена Селіванова. – К. – Черкаси: «Брама», 2004. – 276 с.
6. Стефаник В. Повне збір. творів: У 3 т. / В. Стефаник. – К. : Вид-во АН УРСР, 1949. – Т. 1. – 377 с.
7. Труш І. Про мистецтво і літературу / І. Труш. – К. : Держ. Вид-во образотворчого мистецтва і музичної літератури. – 1958.
8. Фразеологічний словник української мови / Укл.: Білоноженко В. М. та ін. – К. : «Наукова думка», 1999. – 984 с.
9. Франко І. Із секретів поетичної творчості. Зібрання творів: У 50 т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 31. – С. 45 – 119.
10. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: постмодерний період / Р. Харчук. – К. : «Академія», 2008. – 248 с.
11. Черемшина М. Вибрані твори / М. Черемшина. – К. : Держлітвидав, 1949. – 335 с.

Ємець О. В.,

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

РОЛЬ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У СТВОРЕННІ ПРАГМАТИЧНОГО ЕФЕКТУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті розглядаються основні типи висування, які сприяють створенню прагматичного ефекту у художньому тексті. Ці типи висування мають стилістичну основу і включають конвергенцію, алюзії та ефект ошуканого очікування.

Ключові слова: прагматичний ефект, стилістичні засоби, висування, стилістична конвергенція.

В статье рассматриваются основные типы выдвигения, которые способствуют созданию прагматического эффекта в художественном тексте. Эти типы выдвигения имеют стилистическую основу и включают конвергенцию, аллюзии и эффект обманутого ожидания.

Ключевые слова: прагматический эффект, стилистические средства, выдвигение, стилистическая конвергенция.

The article considers the main types of foregrounding which create pragmatic effect in a literary text. These types of foregrounding have stylistic basis and include convergence, allusions and effect of defeated expectancy.

Key words: pragmatic effect, stylistic devices, foregrounding, stylistic convergence.

Дослідження художнього тексту включає визначення прагматично важливих елементів твору, в яких автор особливо виразно виражає свою думку. Прагматика художнього тексту вивчає ставлення письменника до дійсності, до того, що він/вона виражає. Разом з тим критерії виявлення прагматично важливих художніх засобів є дещо розмитими, системна класифікація таких засобів відсутня. На наш погляд, плідним може бути вивчення стилістичних засобів створення прагматичного ефекту. Прагматика художнього тексту має багато спільного зі стилістикою, починає розвиватися така галузь лінгвістики, як прагматична стилістика. Робота Елізабет Блек [4] присвячена цій галузі. Проте стилістичний аспект прагматики тексту у цій книзі висвітлений недостатньо, на нашу думку. Тому існує потреба у більш чіткій класифікації прагматично орієнтованих стилістичних засобів.

Метою нашого дослідження є виявлення зв'язку стилістики і прагматики художнього тексту за допомогою функціональної характеристики стилістичних засобів і прийомів. **Матеріалом** роботи є оповідання британських і американських письменників ХХ століття. Базовим прийомом дослідження прагматики художнього тексту ми обрали висування (англ. foregrounding). Висування характеризується як засоби формальної організації тексту, які концентрують увагу читача на певних елементах повідомлення [1, с. 99]. Такі елементи викликають здивування своєю несподіваністю, непередбачуваністю з метою підкреслення, виділення певної думки [3, с. 64]. Традиційно основними типами висування вважають зчеплення (термін С.Левіна), стилістичну конвергенцію (поняття введено М.Ріффатером) та ефект ошуканого очікування (термін Р.Якобсона). Зчеплення означає появу подібних мовних одиниць у подібних позиціях, тобто синтаксичні повтори. Стилiстична конвергенція (stylistic convergence) включає накопичення і сполучення різних стилістичних засобів у фрагменті тексту. Ефект ошуканого (обманутого) очікування базується на появі несподіваних, непередбачуваних елементів у творі. Цей засіб нерідко «служить для створення комічного ефекту, збереження інтриги розвитку дій, сприяє виникненню психологічної напруги читацької уваги» [3, с. 168]. Наведені типи висування, особливо зчеплення і конвергенція, забезпечують читацьку увагу, впливають на осмислення і переосмислення тексту.

Стилiстична конвергенція є своєрідним кількісним проявом висування. У різних письменників, у художніх текстах різних жанрів вона реалізується по-різному. У романі талановитого американського письменника середини ХХ століття Джеймса Ейджі (James Agee) «A Death in the Family» конвергенція охоплює майже дві сторінки на початку твору. Як це часто спостерігається в оповіданнях Ділана Томаса, Кейт Шопен, Рея Бредбері та інших авторів, стилістична конвергенція виникає при описі природи. Автор показує лагідність природи у нічний час, злагоду у сім'ї і природи:

Now is the night one blue dew, my father has drained, he has coiled the hose.

Low on the length of lawns, a frailing of fire who breathes.

Content, silver, like peeps of light, each cricket makes his comment over and over in the drained grass.

Фрагмент являє собою зразок поетичної прози з ритмічними реченнями, алітерацією, порівнянням і метафорами. Тим сильним буде подальший контраст цієї лагідності з трагедією у дружній сім'ї – загибеллю батька.

Наведений приклад дуже близький до зображення природи в оповіданнях американської письменниці Кейт Шопен, де природа не лише наділяється людськими рисами за допомогою антропоморфних метафор, вона замальовується як мудріша за людину:

The katydids began their slumber song, they are at it yet. How wise they are. They do not chatter like people. They tell me only: «sleep, sleep, sleep». The wind rippled the maple leaves like little warm love thrills.

Цей невеличкий абзац, який відображає поетичність автора, містить значну контрентрацію стилістичних засобів: алітерацію, непряму оноματοпею, антитезу та чотири метафори і порівняння. Таким чином, кількісний показник використання стилістичних засобів, зокрема тропів якості, справляє значний прагматичний і поетичний ефект.

Конвергенції не є дуже характерними для пригодницьких і детективних творів. Проте у романі Агати Крісті «The Clocks» стилістична конвергенція включає взаємодію антропоморфних метафор із зворотним паралеле-

лізмом, хоча й займає дещо менший фрагмент твору. А.Крісті характеризує директора книжкового магазину як людину, що зовсім розгубилася і не здатна навести лад у приміщенні: *Inside, it was clear that the books owned the shop rather than the other way about. He had the air of one who has given up an unequal struggle. He had attempted to master the books, but the books had obviously succeeded in mastering him.* На відміну від наведених фрагментів з творів Шопен та Ейджі, тут конвергенція виконує іронічну функцію. Метафора набуває парадоксального та гіперболічного характеру, адже книги «стають» володарями людей. Ця локальна характеристика персонажу не є головною у романі, але завдяки конвергенції іронічний ефект є досить значним.

Аналогічну функцію виконують конвергенції у романі відомого сучасного письменника Дугласа Адамса «The Hitchhiker's Guide to the Galaxy». Зокрема, на початку твору автор іронічно описує нашу планету, дрібні турботи її жителів:

Far out in the uncharted backwaters the unfashionable end of the western spiral of the Galaxy lies a small unregarded yellow sun.

Orbiting this at a distance of roughly ninety-two million miles is an utterly insignificant little blue green planet whose ape-descended life forms are so amazingly primitive that they still think digital watches are pretty neat idea.

Тут конвергенція є не дуже традиційною, оскільки головними стилістичними засобами є мейозис і антитеза, які взаємодіють із синтаксичними повторами, перш за все переліком. Перелік означень та артефактів створює тонку іронію, що відображає нікчемність турбот багатьох землян.

Таким чином, саме надмірність стилістичних засобів у певних фрагментах художнього твору, їх різноманітність є певним сигналом для читача про важливість авторської думки, про концентрацію основних поглядів письменника на життя, природу, політику.

Суттєву роль у стилістичних конвергенціях можуть відігравати **алюзії**. Власне кажучи, алюзія є сама по собі важливим типом висування, і цей засіб слід включити у перелік типів висування. Наприклад, заголовок статті у журналі «Newsweek» від 29 серпня 2011 року, присвяченої політичним подіям в Україні, містив історичну алюзію: «Ukraine's Joan of Arc». Алюзивна характеристика колишнього прем'єр-міністра Юлії Тимошенко є сильною і трагічною. Проте у художніх текстах алюзія найчастіше буває компонентом конвергенції. Оповідання Рея Бредбері «The Murderer» містить блискучу іронічну, навіть саркастичну характеристику телебачення і його впливу на людей: *Then I went in and shot the televisor, that insidious beast, that Medusa, which freezes a billion people to stone every night, staring fixedly, that Siren which called and sang and promised so much and gave, after all, so little [...].* Дві міфологічні алюзії з яскраво забарвленими негативними конотаціями є основою для шести метафор і гіперболи, а також антитези.

Алюзія як тип висування є дуже ефективною у сильних позиціях – заголовку, епіграфі. Зокрема ряд оповідань Рея Бредбері «There Will Come Soft Rains», «And the Moon Be Still As Bright», «Usher II» містять алюзивні заголовки. Якщо заголовні слова двох перших оповідань включають рядки з поезій С.Тіздейл та Д.Байрона, то заголовне слово третього оповідання, як і весь текст, має зв'язок з оповіданням Е.По. Прагматичний зміст алюзивних заголовків розкривається ретроспективно, після читання творів. У відомому романі Агати Крісті «Ten Little Nigger Boys» заголовні слова, які походять з дитячого вірша, стають зловісним елементом сюжету.

Ефект ошуканого очікування (на наш погляд, ефект обманутого очікування є більш вдалим терміном як варіант перекладу) може бути реалізований у художньому тексті різними способами. Одним з його проявів є **парадокс**. Парадокс можна охарактеризувати як фігуру думки, що реалізується за допомогою таких мовних засобів, як антитеза і оксиморон [2, с. 74]. У прозовому творі парадокс може реалізуватися, зокрема, у заголовних словах (як експліцитно, так і імпліцитно) і у сюжеті. В оповіданні Рея Бредбері «Forever and the Earth» можна виявити ситуативний парадокс. Автор описує фантастичну ситуацію у майбутньому, коли люди здійснюють міжпланетні і міжгалактичні польоти, підкорили інші планети, але художня література не відповідає викликам часу. Письменники не здатні описати красу космосу, інших планет. І тоді було вирішено оживити американського письменника першої половини ХХ століття Томаса Вулфа, чия творчість відрізнялась багатою образністю, фантазією та емоційністю. І дійсно, Вулф зміг описати і передати нові почуття, незвичайну красу космосу. Проте жити він міг дуже мало... Сумна, трагічна і красива історія про швидкоплинність творчого життя і значення літератури, культурної спадщини.

Ситуативний парадокс є основою сюжету і в останньому романі популярного письменника Стівена Кінга «11/22/63». Тут також є подорож у часі, але в минуле. Головний герой хоче потрапити у 1963 рік і врятувати життя президента Джона Кеннеді. Лейтмотивом твору є алюзія до роману Л.Керролла «Alice's Adventures in Wonderland» («Пригоди Аліси в Країні Чудес»), зокрема постійна згадка про «кролячу нору» (*rabbit hole*) як вікно у минуле. Такі мандри у часі мають на меті змінити життя на краще у минулому або майбутньому.

Сильний прагматичний ефект створює парадокс в оповіданнях сучасного письменника Фредеріка Форсайта «No Comebacks», «The Veteran», «The Contract», «There Are No Snakes in Ireland». Парадокс як тип висування реалізується тут у зв'язку двох сильних позицій – заголовку і кінцівки творів, їх когезії. Ключові слова *no comebacks* та *there are no snakes in Ireland* є своєрідною антитезою до змісту творів, їх основної прагматичної ідеї – помсти негідникам, злочинцям. Головний персонаж оповідання «No Comebacks» Марк Сендерсон поковав заміжно жінку Анджелу Саммерс. Сендерсон – плейбой, не знає ні в чому відмови. Проте місіс Саммерс говорить, що вона потрібна своєму чоловіку. Тоді Сендерсон вирішує досягти свого будь-яким способом і наймає кілера. Найманий вбивця знаходить чоловіка місіс Сандерс і холоднокрівно вбиває його. Але, виявляється, свідком вбивства була ще одна людина. Кілер повідомляє про виконану роботу: «*Don't worry, monsieur, he said, reassuringly, there will be no comebacks. I shot her too.*» Парадокс реалізується у кінцівці твору – кілер вбиває жінку, яку кохає Сендерсон. Когезія заголовних і останніх слів *no comebacks* є фактично імпліцитною антитезою до почуттів головного персонажа. Прагматична ідея твору очевидна – не можна досягти мети зло-

чинними засобами. Сендерсон отримує покарання, і можна лише здогадуватися про його емоції. Очевидно, він може пережити своєрідний катарсис, що примусить його переглянути свої життєві погляди.

Наведені у нашій роботі типи висування базуються на таких стилістичних засобах, як метафора і порівняння, алітерація. При зображенні природи основними функціями є поетична і образна, змалювання краси і лагідності природи. У ряді творів (А.Крісті, Д.Адамс, Ф.Форсайт) конвергенція і парадокс виконують іронічну функцію. В залежності від жанру художнього твору прагматичний ефект досягається різними типами висування, але такі засоби, як парадокс і алюзії, завжди справляють суттєвий прагматичний ефект.

Перспективи подальшого дослідження полягають у розгляді прагматичного ефекту стилістичних засобів у текстах різних жанрів, зокрема у поезії, та у зіставленні типів висування у прозі і поезії. Це дасть можливість чіткіше визначити предмет прагматичної стилістики як галузі науки.

Література:

1. Арнольд И. В., *Стилистика. Современный английский язык* / И. В. Арнольд. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 384 с.
2. Ємець О. В., *Особливості сюжетного парадоксу у художньому тексті* / О. В. Ємець // *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. – № 56. – 2011. – С. 74-76.
3. Селіванова О. О. *Лінгвістична енциклопедія* / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2011. – 844 с.
4. Black E. *Pragmatic Stylistics* / E. Black. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 166 p.

Кобринець О. С.,

Харківський національний економічний університет, м. Харків

L'ARGOT DES JEUNES DANS LA LANGUE FRANÇAISE

У статті розглядається французький неформальний молодіжний сленг. Аналізуються основні процеси появи нових лексем у молодіжній мові (метафора, полісемія, верлан, англіцизми та ін.). Виокремлено функції арго в цілому і фактори, що сприяють його вживанню у мові.

Ключові слова: французька мова, неформальний реєстр мови, молодіжний сленг, арго, англійські запозичення, метафори, верлан.

В статье рассматривается французский неформальный молодежный сленг. Анализируются основные процессы появления новых лексем в молодежном языке (метафора, полисемия, верлан, англицизмы и др.). Выделяются функции арго в целом и факторы, способствующие его употреблению в речи.

Ключевые слова: французский язык, неформальный регистр языка, молодежный сленг, арго, английские заимствования, метафоры, верлан.

This article is devoted to the French informal slang usage spoken by the youth. Any language is in permanent development and motion. Due to its peculiarity, expressivity, emotional coloring and direct connection to people the informal language is the brightest and the most exact reflection of the linguistic processes, of their changes and innovations. In colloquial, informal register the last tendencies can appear very quickly and legibly. The basic processes of appearance of new lexemes are analyzed in the language of youth (English borrowings, verlan, metaphors, euphemisms, litotes, ect.). The concepts are differentiated as traditional, generally accepted, professional (jargon) and youth argo (slang). The functions of argo are singled out as a whole and factors which are cooperated its usage in speech.

Keywords: the French language, informal register of language, youth slang, argo, English borrowings, metaphors, verlan.

Chaque peuple a sa culture et sa langue. La langue reflète la mentalité, les traditions et la culture de la nation. Toutes les langues changent au cours des siècles, s'enrichissent de néologismes et d'emprunts. D'autres part, leurs certains mots meurent et disparaissent pour toujours. De grands changements se passent aussi à l'époque actuelle vu le progrès technique, le développement des moyens de communication et la communication facile et constante entre les différentes nations, peuples, groupes de personnes. La langue française n'y est pas une exception. Elle change, se développe, bouge à chaque instant, et cela non seulement dans son lexique mais aussi dans sa syntaxe et sa phonétique. Pour cela il existe plusieurs raisons parmi lesquelles les facteurs géographiques, culturels et sociaux.

Dans chaque langue on distingue deux formes: une langue standard, ou écrite, littéraire, et une langue parlée, populaire. Lorsqu'on parle de la langue parlée, on observe ses quelques niveaux: la langue populaire, celle familière et celle vulgaire, voire argotique.

Dans cet article nous allons aborder la langue parlée, en particulier sa couche argotique. Nous considérons ce sujet très actuel et important à étudier de plus près en raisons du mouvement continue de la langue française et de la pénétration des mots argotiques dans le langage des jeunes, sur les écrans de la télévision, dans les journaux, etc. Comme il s'agit d'une langue réelle, effectivement pratiquée par des locuteurs à travers le monde, les objectifs proprement linguistiques se posent. En tant que les professeurs de français, nous devons y tenir compte et informer nos élèves des tendances du développement de ce langage, les leur apprendre.

Le but de notre travail est d'envisager les particularités de l'argot des jeunes.

Le sujet de l'étude sont de différents types des argotismes.

Les objectifs de l'article:

1. analyser les types des argots français contemporains et les sphères de son emploi;
2. préciser les fonctions de l'argot et les facteurs qui contribuent à son apparition;
3. évoquer les facteurs essentiels incitant à l'emploi de l'argot dans le discours;
4. décrire les moyens essentiels de la formation des argotismes des jeunes (en particulier, le verlan).

Il est à noter qu'à partir des années 80 du XX siècle l'argot a pris une considérable influence et stabilité dans toutes les couches de la société française. Ce fait est expliqué avant tout par l'expressivité du langage argotique. D'autre part, aujourd'hui on observe la tendance à la normalisation du lexique argotique. L'emploi actif des argotismes dans les médias, la publicité, même dans des discours publics des hommes d'Etat contribue également à ce fait. Pourtant non seulement les philologues, mais aussi tous les autres ont besoin de savoir au moins les rudiments de ce langage branché pour être au courant et ne pas sembler ignorants. Donc, le sujet de l'étude de l'argot est très actuel et possède de riches ressources lexicales.

Il est important de distinguer clairement deux termes: l'argot et le jargon. A côté de l'argot du «milieu», on relève l'argot des médias, du sport, du théâtre, des musiciens, des comédiens, des médecins, des étudiants, des soldats, des bouchers, des tailleurs de pierre, des moissonneurs, des rempailleurs de chaises, des colporteurs, des forains, des religieux, etc. C'est ce qu'on appelle les «argots de métiers», ou «les jargons». En plus on distingue l'argot des jeunes, ou les parlés branchés des lycéens, étudiants. Cette parlure, notamment l'argot des jeunes, présente un grand et vif intérêt pour les linguistes.

Quelle est la fonction de l'argot? Avant tout, c'est la fonction cryptique qui permet de se cacher (des parents, des policiers, des professeurs ...). Cela a été valable à la Cour des Miracles décrite par Victor Hugo. Ceci reste vrai dans une certaine mesure à notre époque dans le monde criminel (dans les prisons, entre les drogués, les malfaiteurs). De

plus, cette fonction cryptique du jeu à cache-cache s'accompagne souvent d'une fonction ludique et le plaisir verbal semble même l'emporter actuellement: l'argot est souvent employé dans les productions publicitaires. La troisième fonction réunit les deux précédentes: c'est celle crypto-ludique: les jeunes inventent de nouveaux mots à la mode ou verlanisent les mots existants pour ne pas être compris de leurs parents ou des professeurs. En plus ce lexique spécifique porte en lui un très fort élément émotionnel et appréciatif. Son teint émotionnel est tellement riche qu'il permet d'une manière la plus exacte transmettre les moindres nuances des paroles de l'interlocuteur. Entre autre, on trouve un certain élément de statut dans ce langage informel: employer certains argotismes signifie être au courant de la dernière mode. Même les hommes d'Etat insèrent parfois dans leurs discours quelques termes argotiques branchés.

Une question très importante qu'on se pose souvent: pourquoi employer l'argot? Pour cela il y a plusieurs raisons. La première, c'est garder le secret, être incompris des non-initiés, cacher quelque chose. La deuxième, rendre son discours plus familier, plus désinvolte. La troisième, se montrer au courant des dernières tendances linguistiques, être à la mode, avoir accès à un monde plus intéressant, plus vif, plus émotionnel, celui des jeunes.

A côté des fonctions fondatrices de l'argot, il existe des exploitations au quotidien qui favorisent son emploi dans la langue commune au second degré, en quelque sorte. L'argot peut exprimer la familiarité, la passion, la tendresse pudique, la séduction, la frime, le snobisme, la poésie, le plaisir d'être dans le vent, la désinvolture. Ainsi certaines chansons en argot expriment une tristesse nostalgique. En somme, l'argot est un usage marqué de la langue qui permet aux locuteurs certains caprices qui égaient le parler quotidien.

On désigne six facteurs essentiels incitant à l'emploi de l'argot dans le discours: l'appartenance à une couche sociale; les qualités personnelles du locuteur (éducation, niveau de connaissance); l'état émotionnel, l'humeur du locuteur; l'ambiance informelle; le milieu de connaissances; l'expressivité des mots équivalents en français normalisé qui sont traités comme pas assez suffisamment colorés et adéquates.

En parlant de l'argot, il faudrait préciser qu'un argot n'est pas une langue mais un lexique. En général, sa phonétique et sa grammaire sont celles de la langue commune, généralement sous sa forme populaire.

L'argot des jeunes, langage secret est leur signe distinctif, présente un vif intérêt pour les chercheurs en raisons de ses particularités et de son expressivité. Les jeunes cherchent à se démarquer par ce langage et leurs inventions sont immédiatement aspirées par les médias et la pub, ce qui rend le phénomène à la fois intéressant et pathétique. Il s'y manifeste le désir de faire remarquer non seulement leur coiffure, leurs vêtements, leur manière de se conduire, et de les opposer à ceux des adultes, mais aussi leur langue.

La radio, la télévision, les journaux et les revues jouent un rôle très important dans l'expansion de l'argot des jeunes. Cela établit une certaine connivence ludique, une certaine familiarité entre les animateurs, les journalistes et leurs spectateurs et lecteurs.

Les mots nouveaux sont au départ des hapax, c'est-à-dire des mots inventés par une personne et utilisés seulement par elle. S'il plaît, l'hapax peut se diffuser très vite, ou disparaître aussi rapidement qu'il est apparu. C'est bien le cas de *nuigrave* pour *cigarette*. Personne ne sait qui l'a inventé. On sait simplement que cet hapax s'inspire de l'inscription «Nuit gravement à la santé» qui figure sur les paquets de cigarettes.

Le langage des jeunes fait son marché dans les nouvelles technologies, par exemple des expressions comme *t'as rien dans le disque dur* ou *ce mec est une disquette*, pour dire qu'il est nul. Et inversement, on observe le retour vers les mots archaïques, comme *la maille*, que les jeunes réemploient pour parler de l'argent. Ils ignorent probablement, mais le mot date du XII siècle et désignait alors la menue monnaie, l'équivalent de cinq centimes actuels. *Avoir maille à partir*, c'était avoir à se partager cette petite pièce, donc se disputer.

Dès qu'un mot quelconque apparaît, se pose la question de sa graphie. Le langage des jeunes étant par nature mouvant, on retrouve le même phénomène au Moyen Âge: pour un même mot, il peut exister parfois 3 ou 4 écritures. Par exemple, on ne sait pas exactement comment écrire *tagueur*, *tagger*, *tager*. Ce fait est également souligné par N. Médvédéva qui précise entre autre que les jeunes gens n'emploient presque pas le mot *signature*, en lui préférant l'argotisme *tag* emprunté de l'anglais qui est fréquemment aussi employé par d'autres générations. L'existence de ses dérivés (*taguer*, *tagger*, *tagueur*) témoigne du développement linguistique de cet argotisme [2].

V. Klovov dans le Dictionnaire du français en Afrique mentionne d'autres argotismes employés par les jeunes: *camembérier* (du nom du fromage *camembert*) – puer; *cirer* – frapper, battre qn.; *masser* – doubler quelqu'un dans la queue. Par exemple, l'expression *âge de l'adultère*, d'après ses enquêtes, a à l'origine deux items *âge adulte* et *adultère* [1].

Des linguistes prétendent aussi qu'il existe également une syntaxe jeune où les jeunes préfèrent la parataxe à l'hypotaxe, c'est-à-dire ils privilégient une succession de propositions indépendantes aux subordonnées. Et ils négligent la moitié des temps.

Dans l'argot des jeunes on constate l'emploi important de la polysémie et de la synonymie: un terme a très souvent plusieurs acceptions que le contexte différencie. Par exemple, *battant* signifie *neuf*, *cœur*, *estomac*, *courage*, *homme combattif*, *langue alerte* etc. Cependant que *le repas*, *nourriture* correspond à *bectance*, *bouffe*, *bouftance*, *boustifaille*, *briffe*, *déj.*, *dîne*, *fébou*, *frichti*, *fricot*, *graille*, *gueuleton*, *jaffe*, *soupe*, *tambouille*, *tortore*, etc. Le cas de la polysémie attribuée des sens contradictoires à un même mot: *c'est trop* selon le contexte peut signifier un jugement positif et négatif, ainsi que les termes génériques étendent leur signification (*faire* remplace *avoir*). Le français des jeunes signifie souvent le contraire de ce qu'il semble vouloir dire, c'est-à-dire on observe l'emploi de l'antiphrase, un phénomène courant. On y trouve également les euphémismes et les litotes (*c'était pas triste* = *c'était rempli de pérépéties*).

Malgré la loi Toubon (1994) qui a limité l'usage de l'anglais dans les médias et dans les entreprises, on observe l'invasion des anglicismes dans le français standard et bien sûr dans son registre familier et argotique. Les jeunes n'imaginent plus leurs discours sans vocabulaire anglais (*easy*, *tag*, *OK*, *c'est cool*, *must*, *look*, *yes*, *c'est super*, *life*,

wild, best of, sexy, red lips, girly, rock'n'roll, hard rock, show, punk-rap, swing, blog, homepage, e-mail, album, comeback, etc.). Ce fait est dû premièrement à la publicité et au développement des technologies informatiques.

On y observe souvent la métaphore: *une vitrine* signifie un visage, *une poubelle* – une voiture en mauvais état, *ramper* – aller lentement, *la dynamite* – la cocaïne, *porte-manteau* – les épaules, *miauler* – se plaindre, *genou* – un crâne chauve, *écorcher* – vendre trop cher, *fêlé* – fou, *parti* – un peu ivre, etc.

Une autre source importante du langage des jeunes est le verlan. Apparu à la fin du XVIe siècle il ne veut pas céder sa place à quoi que ce soit. Citons les exemples: *femme* devient *meuf*, et après une nouvelle inversion *feumeu* (*femme* → *fe-me* → *mefe* [mœf] → *meuf* → *feum* → *feumeu*); *arabe* a donné *beur* en verlan et *rebeu* en verlan de verlan; *mère* donne *reum* et retourne aussi à la case départ avec *meure*, *asmeuk* – verlan du verlan de *comme ça*; *veug* vient de *grave* (*c'est veug* = *c'est grave*, qui signifie que c'est bien cool); *chanmé* – verlan de *méchant*; *relou* – verlan de *lourd* (*relou* vient de supplanter le mot *chiant* qui n'était pas si joli mais signifiait la même chose (*Qu'est-ce que t'es relou comme mec!*)); *ouf* – verlan de *fou* (*il est ouf* = *il est dingue*; *il m'a fait un ouf* = *il est devenu fou*); la trilogie *keuf, meuf, teuf* – verlan institutionnalisé de *flic, femme* et *fête*; *feuj* – verlan de *juif*; *trome* – verlan de *métro*; *remps, reuf, reusse* – verlan de *parents* (toujours au pluriel, donc on prononce le *s*), *frère* et *sœur*; *vévère* – verlan d'*énervé* (*Il m'a mis vévère.*); *portnaouaque, naouaque* – verlan de *n'importe quoi*, marque l'incohérence ou l'absurdité de toute chose; *caillera* – verlan de *racaille*; *céfran* – verlan de *français*; *foncedé* – verlan de *défoncé* sous l'emprise grave d'une drogue; *quene* – verlan de *niquer* (*10 euros le Carambar, je crois que tu t'es fait quene*); *zyva* – verlan de *vas-y*.

Les marques morphologiques n'y sont pas toujours conservées; ainsi de l'infinitif: *c'est ièche* (c'est à chier), du participe passé: *j'ai pécho* (j'ai chopé) et des mots ou morphèmes grammaticaux: *être keum* (être en manque).

Citons d'autres mots des expressions argotiques qui déroutent les non-initiés: *maille* – argent, *chahuter* – brancher, intéresser, *être coincé* – avoir des problèmes, *hyper-deb* – debiles, *loserie* [louzri] – un anglicisme francisé (d'origine *loser*, perdant), *airbag* – seins, *airbag arrière* – fesses, *cred* – diminutif anglais de *credibility*, *bouffon* – clown, crétin, *aspro* – nouvel équivalent de *tepu* ou de *lopsa*, eux-mêmes des néologismes intrigants pour *filles* dont la sexualité est un capital ouvert à tous les investisseurs; *taf* – symbole de *travail*; *nullache* – abréviation de *nul à chier*; *snac* – super-abréviation de *super-nul à chier*; *kiffer* est employé à toutes les sauces pour *aimer, apprécier, savourer, se régaler, adorer, se délecter, raffoler, chérir, affectionner, être séduit, idolâtrer*. Quant aux expressions: *ça donne* (c'est l'éclat, c'est super), *c'est pour aujourd'hui ou pour demain?* (tu le fais bientôt? tu le finis quand?), *c'est pas mon rayon* (cela ne me regarde pas), *j'en ai ras le bol* (j'en ai assez), *être bien dans ses basquets* (se sentir bien à l'aise), *c'est vinche* (c'est mal), *c'est michto* (c'est bien).

Donc, cette petite étude nous permet de constater que la langue française bouge constamment, elle change perpétuellement ce qui se voit en particulier dans son registre familier, celui argotique. C'est une couche de la langue où les transformations et les changements se produisent très clairement et rapidement. L'emploi actif des argotismes dans les médias et la normalisation de ce lexique, son passage dans le français standard sont deux tendances principales qui caractérisent le développement actuel de la langue française.

Actuellement on distingue quelques types d'argot: celui traditionnel, ou commun, celui des métiers (jargon) et l'argot des jeunes.

Ainsi, quant aux fonctions de l'argot, on considère comme les plus importantes celle cryptique, ludique, ludico-cryptique, émotionnelle et appréciative.

Parmi les facteurs essentiels qui favorisent l'emploi des termes argotiques dans le discours sont nommés: l'appartenance à une couche sociale; les qualités personnelles du locuteur (éducation, niveau de connaissance); son état émotionnel et son humeur; l'ambiance informelle; le milieu de connaissances; l'expressivité des mots équivalents en français normalisé qui sont traités comme pas assez suffisamment colorés et adéquates.

L'argot des jeunes est sans doute le type d'argot qui est le plus intéressant à étudier. Il concilie deux fonctions: cryptique et ludique ce qui permet de cacher le vrai sens du discours à l'intrus et à la fois de s'amuser. L'argot des jeunes comporte des mots de longue durée et des mots éphémères, privilégie l'innovation et est marqué par une vive fantaisie. En général, les mots nouveaux apparaissent comme des hapax. Dans le cas où ils plaisent, ils se répandent vite. Parfois les jeunes hésitent sur le sens à donner à leurs inventions: dans des régions différentes le même mot peut avoir des nuances différentes. Il est de même pour la graphie de ces mots: il existe des dizaines de variantes d'écriture d'un seul mot. Parmi d'autres sources importantes de l'enrichissement du langage des jeunes on désigne les anglicismes et le verlan. En ce qui concerne la syntaxe, les jeunes préfèrent la parataxe à l'hypotaxe, c'est-à-dire ils privilégient une succession de propositions indépendantes aux subordonnées.

Bibliographie:

1. Клоков В. Т. Словарь французского языка в Африке: Лингвострановедческие особенности / В. Т. Клоков. – Саратов : Изд-во Саратовского государственного Университета, 1996. – 431 с.
2. Медведева Н. Е. Аксиологический аспект современных французских арготизмов: 10.02.05: Дис. ... канд. филол. наук // Н. Е. Медведева; [Белгород. гос. ун-т]. – Белгород, 2001. – 154 с.
3. Bensimon-Choukroune G. Les mots de connivence des jeunes en institution scolaire: entre argot ubuesque et argot commun // Langue française. Parlures ergotiques. – Larousse, 1991. – № 90. – P. 80-95.
4. Caradec F. Dictionnaire du français argotique et populaire. – Paris: Librairie Larousse, 1998. – 298 p.
5. Colin J.-P., Carnel A. Argot, dicos, tombeaux? // Langue française. Parlures argotiques. – Larousse, 1991. – № 90. – P. 28-40.
6. Dauzat A. Les Argots: caractères, évolution, influence. – Paris : Librairie Delagrave, 1956. – 189 p.
7. François-Geiger D. Panorama des argots contemporains. // Langue française. Parlures argotiques. – Larousse, 1991. – № 90. – P. 5-9.

8. Gadet F. Le français populaire. – Paris: Presses Universitaires de France, 1992. – 124 p.
9. Garcia D., Malaurie G. Verlan cherche le deuxième souffle // Le Nouvel Observateur. – Oct. 1998. – p.11 – 12.
10. Gasciani C. Histoire de l'argot, préface au Dictionnaire d'Argot de Jean La Rue. – Paris : Flammarion, 1948. – 54 p.
11. Goudaillier J.-P. Argotolatrie et argotophobie // Langue française. Parlures argotiques. – Larousse, 1991. – № 90. – P. 10-13.
12. Hagège C. Le français et les siècles. – Paris : Editions Odile Jacob, 1987. – 146 p.
13. Larousse P. Grand dictionnaire universel du XIXe siècle: français, historique, géographique, mythologique, bibliographique. – Paris: Administration du grand Dictionnaire universel, 1866 – 1876. – T. 1. – P. 751-764.
14. Le Grand Robert de la Langue Française. – Le Robert, Édition : 2e, 2001. – 1342 p.

Конончук І. В.,

Національний університет біоресурсів і природокористування, м. Київ

СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ «КОХАННЯ» В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Г. ГЕССЕ

Розглянуто численні й різноманітні емотивні номінації, що об'єднані темою «любов» і які відображують емотивну компетенцію Г. Гессе, що виявляє неповторну своєрідність його стилю і дає змогу виявити індивідуальні риси його світосприйняття.

Ключові слова: *Емотивна компетенція, емоційний стан, концепт, персоніфікація.*

Рассмотрены многочисленные и разнообразные эмотивные номинации, объединяемые темой «любовь» и отражающие эмотивную компетенцию Г. Гессе, что обнаруживает неповторимое своеобразие его стиля и позволяет выявить индивидуальные черты его мироощущения.

Ключевые слова: *Эмотивная компетенция, эмоциональное состояние, концепт, персонификация.*

The article deals with numerous emotive nominations, which are united by the theme «love» and reflect the emotive competence of H. Hesse. It reveals the unique style of the author as well as his outlook.

Key words: *Emotive competence, emotional state, a concept, a personification.*

Мова та її словниковий склад являють собою найкращий доказ реальності «культури» в сенсі історично переданої системи «уявлень» і «установок». Емоції не можуть бути ідентифіковані без допомоги слів, а слова належать конкретній культурі і відображають з собою культуроспецифічну точку зору. До важливих принципів, які пов'язують лексичний склад мови та культуру, А. Вежбіцкая відносить «культурну розробленість», «частотність» і принцип «ключових слів» [1]. Національно-культурна специфіка мови втілюється, насамперед, у концептах, які маркують колективну свідомість (А. Вежбіцкая, В.І. Карасік, С.Х. Ляпін, Ю.С. Степанов)

Одиницями когнітивного рівня, за Ю.Н. Карауловим, є поняття, ідеї, концепти, що складаються в більш або менш упорядковану картину світу, яка відображує ієрархію цінностей [3]. Цінності є вищими орієнтирами поведінки та являють особистісно забарвлене ставлення до світу.

З позицій мовлення концепти складають індивідуальне надбання людини і мають соціально відпрацьований, але особистісно переломлений характер. За Ю.С. Степановим, концепти являють собою згустки культури у свідомості людини; форму, в якій, вона входить у ментальний світ людини. Особливо важливою вважається теза про концепт – це за допомогою чого людина сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї [4]. Спираючись на визначення концепту, запропоноване Ю.С. Степановим, концепт – це «той» пучок уявлень, понять, знань, асоціацій, переживань, який супроводжує слово... Концепти не тільки мисляться, вони переживаються. Вони – предмет емоцій, симпатій і антипатій, а іноді й зіткнень. Концепт – основний осередок культури в ментальному світі людини «[4].

У всіх концептах складаються, підсумовуються ідеї, що виникли за різних часів, у різні епохи. Для концептів важливі лише асоціації, сукупність ідей, які гармонують між собою в концептах – що «семантичних ознак» [4].

Для оповідань Г. Гессе типовими рисами є образність та метафоричність. Вивченню цієї проблеми присвячені дисертаційні дослідження Р. Каралашвілі, В.Д. Седельника, А. Г. Березино.

Нагадаємо, специфічна частина ціннісної, зокрема, індивідуальної картини світу, відображує різну номінативну щільність об'єктів, їх різну оцінну кваліфікацію, «різну комбінаторику цінностей.» Семантична щільність тієї чи іншої тематичної групи слів, деталізація найменування, виокремлення смислових відтінків є сигналом лінгвістичної цінності позамовних об'єктів [2]. До концептів, які вербалізовані у творах Г. Гессе і відповідають вищеназваним аспектам, у першу чергу, слід віднести концепти «смерть» (Tod), «життя» (Leben), «любов» (Liebe) і «страх» (Angst) «.

Мета дослідження – дослідити концепт «кохання» та проаналізувати, яким чином він стає предметом в індивідуальній свідомості Г. Гессе.

Виклад основного матеріалу. Концепти є ключовими словами (лейтмотивами оповідання), вони структурують його цілісність, асоціативно пов'язують різні фрагменти тексту. У процесі дослідження лексико-семантичного аспекту зроблено акцент на основній мовній формі концептів, а також на пропозиції чи висловлюванні, що відображують ідею про цей концепт.

Любов є основоположним початком життя, безсумнівно її первинність у людських взаєминах. Універсальна тема любові знаходить відбиток у багатьох оповіданнях і повістях Г. Гессе, стаючи центром розповіді емоційних мікро – або макроситуацій («Die Marmorsäge», «Hans Amstein», «Der Zyklon», «Der Lateinschüler», «Neumond» etc.).

Різнманітні емотивні номінації, які об'єднані темою «любов» і відображують емотивну компетенцію Г. Гессе. Ізольовані від ситуації, вони можуть бути співвіднесені з «алфавітом» когнітивної діяльності Г. Гессе та розділені на емотивні номінації, виражені словами або словосполученнями, що відбивають будь-яке уявлення про кохання. Це (1) номінації, утворені шляхом афіксації і словоскладання, (2) ад'єктивні словосполучення, (3) словосполучення фразеологічного характеру, (4) синтаксично огорнуті номінації, що відображують уявлення про любов:

(1) Verliebtheit, Spielerei, Leidenschaften, Liebelei, Liebhaberei, Lieblingsbände, so eine Studentenliebelei, Frauenliebe drängen, leidiges Verliebt sein, Liebesgetändel, Liebesleben, Liebesangelegenheit, Liebesabenteuer, Liebessache, Leidwesen, Wohlgefallen, Liebreiz etc.

(2) *verliebte Paare, knabenhafte Liebeleien, süße und verderbliche Leidenschaft, rührende Rücksicht, verdoppelte Zärtlichkeit etc.*

(3) *toll machen, den Kopf vollends verdrehen, rasend verliebt sein, sich die Zeit mit Liebesgetändel vertreiben, verschossen sein, lieb haben, zum Sterben verliebt sein etc.*

(4) *Geheimnis der Liebe, sich eiligst verlieben, toll machen, etwas vom Wesen der Liebe zu erfahren, fühlen, rührend, die Tränen, fesseln, über so knabenhafte Liebeleien hinaus sein, mit allen Sinnen empfinden, eine Verlockung haben, nur sein Vergnügen im Sinne haben, der Liebhaber; keinen Schatz haben, Verhältnis anfangen, keine Erfahrung in Liebessachen haben, Verehrer, das Außerordentliche dieser Liebe begreifen, schonen, das Mädchen freien, um den Verstand bringen, nach der Frauenliebe drängen etc.*

Концепт «любов», стаючи емотемою творів, епізодів, висловлювань, притягує до себе цілу низку емоцій, які супроводжують любов (до особи протилежної статі), у численних емоційних ситуаціях конкретизують її окремі прояви, наприклад: *diese süße und verderbliche Leidenschaft, Angst, hochbeglückt, elend, untröstlich, Schmerz und Neid, begierig, Furcht, Glück, Scham, Wärme, Lust, Verlegenheit, quälen, scheu, hoffnungslos, in der Hilflosigkeit seiner Leidenschaft, Schmerz, rührende Rücksicht, Zartheit, mit verdoppelter Zärtlichkeit, Dankbarkeit, Misstrauen, leidenschaftliche Erregung Misstrauen, etc.*

Любов до батьків може бути ніжною, заснованою на близькості, теплоті (*mit auf Nähe, Wärme und Gemeinschaft gegründete Zärtlichkeit lieben*), на пошані, боязкості, замилюванні (*mit einem leisen Beiklang von Ehrfurcht, von Scheu, von einer Bewunderung lieben*), до тварин – відвертою, серцевою, широю (*aufrechtlich und herzlich; innig geliebt werden*).

Любов, відображена у творах Г. Гессе, включає не тільки міжособистісну любов, вона спрямована також на книги, на явища природи. Одним із досить стійких мотивів Г. Гессе є любов до книг, процес спілкування з якими викликає у читача такі емоції або фізіологічні прояви:

Leiden, Bedürfnis, Vergnügen, Begeisterung, Lesefieber, Jauchzen, Tränen, pietätvolle Neugierde, besessen sein.

Метафорично любов осмислюється Г. Гессе як живий організм, що росте в душі: *Ich hätte mir die leidige Verliebtheit gern mit blutenden Wurzeln aus der Seele gerissen (Hans Amstein); So fing meine Verliebtheit an, und sie wuchs bald zu einer Leidenschaft, die ich bisher noch nicht gekannt hatte (Die Marmorsäge)*. Любов володіє звуком, смачним запахом заборонених плодів, належить таємничому, загрозливому, але солодкому, привабливому світу: *Das war ein Ton aus einer fremden, verschlossenen, scheu geahnten Welt, das hatte den leckeren Duft der verbotenen Früchte, das hatte etwas Heimliches, Poetisches, Unnennbares, das gehörte in jenes dunkelsüße, schaurig lockende Gebiet (Auf dem Eise)*. Але її поклик може бути і болючим, страдницьким:... *deine Liebe ruft mir schmerzlich zu, wie ewiges Leid, wie ewiger Vorwurf. (Klingsors letzter Sommer)*.

Широко використовує Г. Гессе для вираження емоційного стану любові метафору вогню: *die Männer waren für sie entflammt (Hans Amstein); Ich verbrenne an ihr, ich kann nicht lesen mehr, nicht schlafen, nicht dichten (Der Novalis), ceimла: Das blonde Kusinchen strahlte schon so bräutlich und verschämt wie möglich (Hans Amstein)*. Любов може переживатися як хвороба:... *und ertrug von da an meine Verliebtheit wie ein Fieber oder eine Seekrankheit (Hans Amstein)*.

Модель взаємини особистості з природою («Я – ВСЕ»), в основі якої лежить любов до природи (*Liebe zur Natur*), а саме, до води, всі види якої любовно названі героєм *sor acqua*, розглянемо на прикладі емоційної ситуації, відображеної в оповіданні « Aus den Erinnerungen eines Neunzigjährigen »: *Lust an Wanderung und Landschaft, Trieb in die Ferne, Schwester Wasser, der Weggenosse, eine geliebte ältere Schwester, liebe, meine letzte Liebe* – в цих позначеннях виражається ставлення до води, однозначно оцінюється зі знаком плюс.

Емоції, які відчуває персонаж по відношенню до води, є ніжність (*das zärtliche sor acqua*), пристрасть (*meine Leidenschaft*), захоплення водою (виражається в синтаксичній побудові фраз: «*Und dann die Fischerei, vom Forellenangeln im kleinen Schwarzwaldbach bis zu den Fischzügen auf dem Meere!*»), шанування (*Verehrung*), увага (*Aufmerksamkeit*). Вустами персонажа Г. Гессе наділяє воду цілим ланцюжком епітетів, які не тільки акцентують певну ознаку в концепті «вода», а й розкривають ставлення до неї: *beweglich, weich, rein, mächtig, leuchtend, dunkel, lieb, zärtlich*. Прийом уособлення виражається в наділенні води голосом та здатністю говорити (*in wunderlichen Gesprächen mit sor acqua, sie unterhielt mich mit Geschwätz, mit Gesang*), випробовувати певні настрої (*Ich ließ mir Launen von ihr gefallen*) та емоційні стани (*ich sah sie ohne Zorn mehrmals in ausgelassener Grausamkeit mit meinem Leben spielen*), жарт (*Sie hat mir zuweilen Streiche gespielt*), нарешті, у метафоричному уподібненні води до організму, який потребує розуміння (*der tiefere, zum Verständnis zwingende Organismus*).

Любов поширюється не тільки на людей, життя, але й, однаковою мірою, на смерть: *Ich liebe dich, blonde und schwarze Frau, ich liebe alle, auch die Philister; ihr seid arme Teufel wie ich, ihr seid arme Kinder und fehlgeratene Halbgötter wie der betrunke Klingsor. Sei mir begrüßt, geliebtes Leben! Sei mir begrüßt, geliebter Tod! (Klingsors letzter Sommer)*.

У цих висловлюваннях відображена ідея єдності всього існуючого, відома з давніх часів як на Заході, так і на Сході, що відіграла значну роль у творчості Г. Гессе.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження засобів словесної образності, характерних для творчості Г. Гессе, виявили неповторну своєрідність його стилю і дало змогу виявити індивідуальні риси його світосприйняття. Емотивна компетенція Г. Гессе виявляється в умінні описати різноманітну гаму вражень, емоційних станів персонажів, в умілому використанні прийому персоніфікації, що дозволяє образно й наочно представити емоції та їх різноманітні відтінки, які зображені в тексті. Це один з багатьох етапів подальшого дослідження спадщини Гессе, що дозволяє перейти до більш складних творів у філософсько-естетичному аспекті.

Література:

1. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / пер. с англ. А. Д. Шмелева; под ред. Т. В. Булыгиной. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 263-305.
2. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке // В. И. Карасик // Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград : Перемена, 2002. – С. 166-205.
3. Караулов Ю. Н. Русская языковая личность и задачи её изучения. Ю. Н. Караулов. – М., 1989. – С. 3-8.
4. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры. Опыт исследования. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – С. 40-76.
5. Герман Гессе. Собр. соч. : в 4 т. – Петербург : Северо-Запад, 1994.

Краєва К. В.,

Евпаторійський інститут соціальних наук РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», г. Ялта

ДЕСКРИПЦИЯ И ПРОЯВЛЕНИЕ ГЕНДЕРА В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Стаття присвячена жанру опису та прояву гендера у художній літературі. Обґрунтовані основні положення гендеру та виявлені характерні його риси, які реалізуються у художній літературі.

Ключові слова: автор, аспект, гендер, література.

Статья посвящена описанию и проявлению гендера в художественной литературе. Обоснованы основные положения гендера и выявлены характерные его черты, реализуемые в художественной литературе.

Ключевые слова: автор, аспект, гендер, литература.

The article deals with the description and implementation of gender in belles-lettres. The principal aspects of gender have been grounded and its distinctive definitions that are implemented in belles-lettres have been revealed in this study.

Key words: author, aspect, gender, literature.

На сегодняшний день гендер является одним из дискуссионных понятий современной научной парадигмы, проявляемый в различных аспектах, включающий в себя разнообразие составляющие. Вышеуказанное, а также значимость и малоизученность гендера в художественной литературе, обусловило **выбор темы исследования** и составило его **актуальность**.

Цель статьи – выявить и обосновать характерные особенности гендера в художественной литературе.

Гендер – это социально детерминированное отношение между биологическим полом и социальным поведением человека, что в свою очередь трактуется гендерной теорией [19, с. 6-7; 20, с. 561-565]. Д. Воронцов отмечает, что: «анатомия – это судьба, и подавляющее большинство женщин никогда не смогут в социальном плане оказаться на одном уровне с мужчинами <...> гендер связывается с достигаемым социальным статусом, проявляющимся в компетентном исполнении определенных социальных ролей» [5, с. 25]. Следовательно, гендер реализуется в общественных отношениях, в первую очередь посредством языка и поведения. Таким образом, анализируя понятие «гендер» необходимо обратить внимание на гендерную идентичность, отношения, стереотипы, роли и т.д. [10].

В 80-е гг. XX века происходит включение новых понятий в понимание гендера по отношению к мужчинам и женщинам, а именно: «маскулинность» и «фемининность» [6, с. 17]. Эти термины исходят из исследований, в которых «...подчеркивается не статичный, а динамичный характер гендера, его процессуальность, <...> важно учитывать культурную обусловленность пола <...>, по-разному проявляющийся в различных культурных и языковых сообществах на различных этапах их развития» [7, с. 8]. Фемининность и маскулинность – это «линзы» согласно мнению С. Бем, характеризующие гендерное направление и сущность личности. Линзы являются трехглавым костяком гендера, в который входят: гендерная поляризация (отличие мужчины и женщины в социальном плане, продиктованное биологической природой человека), андроцентризм (мир для мужчин, созданный мужчинами) и биологический эссенциализм (главная линза, закрепляющая особенности предыдущих двух, показывающая их как неизбежный результат биологической детерминации) [3, с. 28-35]: «Эти три линзы создают фундамент теории о том, как биология, культура и сознание каждого <...> человека взаимодействуют в историческом контексте, чтобы системно воспроизводить власть мужчин» [3, с. 29]. Таким образом, просматривается неравенство между мужчиной и женщиной на социально-культурном уровне.

О. Воронина выделяет три базисные теории, характеризующие гендер с различных позиций: 1) теория социального конструирования гендера [4]; 2) стратификационная категория (с этим аспектом изучения согласна Е. Стебунова [15, с. 3-8], считая его главным компонентом построения общества, выявляемый в устранении социального неравенства, рассматривая его как социо-философскую категорию, позволяющую анализировать общество в целом и его элементы в частности); 3) культурная метафора [4].

В связи с развитием элемента, возникает все больше конфликтных ситуаций с гендерными ролями или стереотипами, что является неким производным от самого гендера. Гендерная стереотипичность – это культурно-обусловленный факт, изменяемый лишь посредством индивидуального опыта, значит, общественные стереотипы воплощаются в литературе. Темы, имеющие непосредственное отношение к женщинам рассматриваются как нечто лишнее всякого смысла [8, с. 14-16]. Следовательно, гендер – это «...своеобразный итог социализации человека в обществе в соответствии с его половой принадлежностью» [16, с. 187].

Гендер имеет глубокую историю межличностного конфликта мужчины и женщины еще с незапамятных времен. Понятие «гендер» настолько актуально на сегодняшний день, что его изучают не только с психологической, физиологической точек зрения, но также с философской, социологической, литературоведческой [6, с. 17-20; 19, с. 6-7; 20, с. 561-565].

Изучение гендера в литературоведении относят к последнему десятилетию XX века, это, прежде всего, связано с повышенным интересом к гендеру в данной сфере, а именно преобладанием патриархальной спецификации общества, проявление черт маскулинности и феминности в художественных произведениях [11, с. 273-274]. В связи с тем, что основная часть текстов написана мужчинами, стоит вопрос о необходимости изучения женской литературы, в частности теории литературы с позиции гендерного аспекта и выявлением элементов женского письма, то есть «...гендерная система общества оказывает влияние на создание и интерпретацию» [11, с. 273-274].

ретацию литературных произведений» [13]. В своем письме женщины-писательницы стараются отгородиться от «патриархального дискурса», то есть: «Активность, изменчивость и гибкость (в отношении своего места, роли, языка) номада <...> является способом сопротивления патриархальным иерархиям» [14, с. 223]. Следовательно, женщина-автор старается перейти к другим ролям, которые раньше были присущи мужчинам, тем самым получить такое же господство в мире как представители мужского пола.

М. Арбатова отмечает тот факт, что некоторые ученые утверждают невозможность деления литературы на женскую или мужскую. Однако факт деления литературы существует в современном литературном процессе, о чем свидетельствует большое количество публикаций о мужской и женской литературе [1, с. 26-27], но если в прошлом этот вопрос так остро не поднимался [18, с. 113], то теперь это является одной из главных тем современных литературных исследований. Таким образом, в связи с преобладающими стереотипами в обществе женщина как писатель игнорируется, зачастую испытывает затруднения в самореализации в литературном процессе. Однако творчество женщины не находит достаточной реализации, за счет того факта, что оно «... в большей степени оказывается суженным рамками пола» [2, с. 22]. Следовательно, женщина предпринимает попытки по реализации себя как писателя и отстаивает свои права. Эти попытки отображаются в литературе, путем уподобления мужчинам, например, написание сюжетов, несвойственных женщинам. Значит, художественное произведение несет на себе отпечаток гендерной детерминированности, проявляемой на всех уровнях [2]: вербально-коммуникативном, психологическом, стилевом.

Гендерное своеобразие, реализовавшись в художественной литературе, подразделяет тесты произведений на мужские и женские, то есть выявляет типичные черты маскулинности и феминности в текстах. Отсюда исходит тот факт, что существенный признак «маскулинных» текстов выражается: «... в его построении на базе значимых смысловых оппозиций, а «феминного» – в конструировании внутри контекста уже существующих культурных смыслов, при <...> цитировании которых рождаются новые смыслы» [9, с. 11].

Значит, согласно мнению З. Хачмаровой [16, с. 187] современная женская проза отражает современную гендерную картину мира, рефлектируя постулирующую позицию героев разных полов, проявляющуюся с различных аспектов, продиктованных обществом и его институтами.

Реализация гендера в литературе проявляется в двух аспектах. Во-первых, женщина писатель воплощает на страницах произведений женщин с преобладающей только ей психикой, поведением. Во-вторых, описание мужчин происходит с женской точки зрения, то есть, как именно женщина-автор воспринимает мужского героя в своих произведениях [16, с. 187-188]. Следовательно, женская литература [17, с. 200] – это связующее звено культурологического характера, объединяющее писателя и читателя женского пола. Значит, для характеристики произведений с позиции гендера свойственно выявление гендерной идентичности, ролей и как вывод определение типа маскулинности и феминности, а выражение мировоззрения посредством высказываний от первого лица позволяют автору стать его активным участником и вступить в коммуникативную связь с адресатом [12], для которого создается художественное произведение.

Таким образом, на современном этапе общества женщина стоит практически наравне с мужчинами, но все же факт ее творчества является наиболее злободневным на сегодняшний день. «Гендер» является дискуссионным понятием современной научной парадигмы, в связи с чем, реализация гендера в художественной литературе является актуальным, что в свою очередь связано с самовыражением женщины посредством своих произведений, реализуя тем самым стереотипы, роли, присущие женщинам и мужчинам в тексте.

Литература:

1. Арбатова М. Женская литература как факт состоятельности отечественного феминизма [Текст] / М. Арбатова // Преображение. Русский феминистский журнал. – М., 1995. – № 3. – С. 26-27.
2. Балакина Л. В. Проявление гендерного фактора в художественном тексте [Текст] : автореф. дис. ... к-та филол. наук : 10.02.01 «Русский язык», 10.02.19 «Теория языка» / Лилия Викторовна Балакина. – Орел, 2005. – 28 с.
3. Бем С. Линзы гендера: Трансформация взглядов на проблему неравенства полов [Текст] / С. Бем. – Пер. с англ. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 336 с.
4. Воронина О. А. Социокультурные детерминанты развития гендерной теории в России и на Западе [Текст] / О. А. Воронина // Общественные науки и современность. – 2000. – № 4. – С. 12-13.
5. Воронцов Д. В. Гендерная психология общения [Текст] / Д. В. Воронцов. – Ростов н/Д : Изд-во ЮФУ, 2008. – 208 с.
6. Кириллина А. В. Гендерные исследования в лингвистике и теории коммуникации [Текст] / А. В. Кириллина // [Учеб. пособ. для студ-в высших учебных заведений]. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 252 с.
7. Коваль В. И. Язык и текст в аспекте гендерной лингвистики [Текст] : [монография] / В. И. Коваль; М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины. – Гомель : ГГУ им. Ф. Скорины, 2007. – 217 с.
8. Колоколова Н. М. Гендерные стереотипы в языке и речи [Текст] / Н. М. Колоколова // Вопросы лингвистики и литературоведения. – № 3 (7). – 2009. – С. 14-16.
9. Малыгина А. В. Гендерные реализации как тексты культуры (на примере моды середины XX – начала XXI вв.) [Текст] : автореф. дис. ... к-та философ. наук : 24.00.01 «Теория и история культуры» / Анна Владимировна Малыгина. – М., 2008. – 24 с.
10. Основи теорії гендеру : [Навчальний посібник]. – К. : «К.І.С.», 2004. – 536 с.
11. Охотникова С. Р. гендерные исследования в литературоведении: проблемы гендерной поэтики [Текст] / С. Р. Охотникова // Гендерные исследования и гендерное образование в высшей школе. Материалы международной научной конференции. – Иваново, 25-26 июня 2002. – Ч. 2. – С. 273-274.

12. Пензина О. В. Женская проза второй половины XIX века: гендерный аспект авторства [Текст] : автореф. дис. ... к-та филол. наук : 10.01.01 «Русская литература» / Ольга Владимировна Пензина. – Москва, 2009. – 19 с.
13. Рюткёнен М. Гендер и литература: проблема «женского письма» и «женского чтения» [Электронный ресурс] / М. Рюткёнен // a-z : [сайт]. – Режим доступа : http://www.a-z.ru/women_cd1/html/filologich_nauki_2.htm. – Название с титул. экрана.
14. Савкина И. Факторы раздражения: О восприятии и обсуждении феминистской критики и гендерных исследований в русском контексте [Текст] / И. Савкина // НЛО. – 2007. – № 86. – С. 216-223.
15. Стебунова Е. И. Феномен гендера: социально-философский анализ [Текст] : автореф. дис. ... к-та фило-соф. наук : 09.00.11 «Социальная философия» / Евгения Игоревна Стебунова. – Челябинск. – 2012. – 20 с.
16. Хачмафова З. Р. Гендерная стратификация языка женской прозы (на материале русского и немецкого языков) [Текст] / З. Р. Хачмафова // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – 2010. – № 120. – С. 187-188.
17. Хачмарова З. Р. Женский художественный дискурс в аспекте когнитивной лингвистики [Текст] / З. Р. Хачмарова // Известия Сочинского государственного университета. – 2013. – № 1(23). – С. 200-202.
18. Шаберт И. Гендер как категория новой истории литературы [Текст] // Пол. Гендер. Культура : Немецкие и русские исследования / Под ред. Э. Шоре, К. Хайдер, Г. Зверевой. – М. : РГГУ, 2009. С. 113-115.
19. Butler J. P. Gender trouble: feminism and the subversion of identity [Text] / J. P. Butler. – Routledge, 1990. – 172 p.
20. Udry J. R. The Nature of Gender [Text] / J. R. Udry // Demography, Vol. 31, No. 4, (Nov., 1994), pp. 561-565.

Кузнєцов М. І.,
Українська Академія Друкарства, м. Львів

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖУ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ЙОГО ПОРТРЕТУ

Стаття присвячена лінгвостилістичному аналізу особливостей індивідуального мовлення підлітка, що сприяє створенню портрета персонажу як особистості в художньому тексті.

Ключові слова: лінгвостилістика, портрет, психологізм, підліток, мовленнєва партія, образ.

В статті розглядається створення образу персонажу в художньому тексті портрета підлітка через його індивідуальний речемислительний процес.

Ключевые слова: лингвостилистика, портрет, психологизм, подросток, речемислительный процесс, речевая партия, образ.

The article deals with the analysis of teenager speech peculiarities, creating his portrait due to his individual style of speech in the literary text.

Key words: linguostylistics, portrait, psychologism, teenager, speech peculiarities, speech party, image.

В статті розглядається створення портрета персонажу в художньому тексті через реалізацію особливостей його мовлення. Персонаж може бути представлений як тип: типовий актор, менеджер, підліток або як нервова людина, смілива, талановита і т.п. Індивідуальності типу має на меті зображення людини з найтиповішою ознакою характеру, яка схвалює або осуджує такий персонаж (наприклад, Скрудж, Гобсек, Плюшкін). Якщо персонаж описаний як багатогранна людина, він стає особистістю, портрет якої приваблює читача. Серед численних деталей, які створюють такий портрет, – це описи його зовнішності, одягу, повсякденностей побуту, оселі, місця праці та інше. Портрет створюється також внутрішніми рисами характеру: це захоплення, моральні принципи і, нарешті, його індивідуальне мовлення, яке найяскравіше підкреслює його внутрішній світ. Мовленнєва характеристика – це відображення освіти, культури мови, її образність, манера вираження думок та інше. Найчастіше, це неприхована відвертість ставлення персонажу до інших людей, друзів, колег; конфліктності або доброзичливості його характеру, безпосереднє відображення у висловленні його думок.

Виходячи з вищеокреслених коротких теоретичних міркувань, проаналізуємо мовлення персонажів в оповіданні А.Бейкер «The Boy Next Door», яке часто рекомендується студентам для індивідуального читання [14].

Оповідь ведеться від першої особи «я» (1st person singular). Це персонажна наративна розповідь суб'єктивної форми, для якої характерна оцінно-образна лексика, експресивний синтаксис, усний стиль мовлення. Мовленнєва партія головного персонажу реалізується у тексті через пряму /ПМ/, невластно-пряму /НПМ/ та непряму /НМ/ мову, а також внутрішній монолог, що забезпечує когнітивний і комунікативний аспект художнього тексту. Це категоріальний підхід до вивчення мовних одиниць як відображення основних аспектів людського знання про час і середовище, в якому людина знаходиться, її хронотопу. В цьому відношенні найбільш ефективним виявляється вивчення мовлення персонажу як «персонажного дискурсу у наративній структурі художнього тексту» [4, с. 156], що дає можливість описати певний спектр соціокультурних явищ, які супроводжують життя та поведінку людини через її мовленнєву діяльність. Для встановлення особливостей характеру і поведінки персонажу доцільно аналізувати змістово-структурний мовний матеріал як дискурсний та фреймовий [5, с. 87], що стають основою пізнання процесів мовомислення у свідомості персонажа.

«The Boy Next Door» – це розповідь про перше кохання: перший поцілунок, ревності, але ще неусвідомлене почуття. В короткому оповіданні описується романтика відносин між підлітками (teenagers), які дружні з дитинства, і те, що порушило порядок цих відносин, стало нестерпним для Бетсі, але потім вибухнуло неочікуваним, зворушливим освідченням в коханні.

В таких коротких оповіданнях, закінчених за змістом і формою (complete in form and content), стисло та виразно виявляється мовомислення персонажу.

Цей твір «The Boy Next Door» є показовим з мовної стилістики його оповіді. В ньому описано відносини підлітків, їхня поведінка, конфлікти, негативні вчинки, що яскраво проявилось в мовленнєвих особливостях їхніх думок, характеристик себе та інших.

Головні персонажі оповідання Бетсі, Слейден Моріс і Мері Ен Мілберн – підлітки 14-15 років. Слейден – сусідський хлопець, з яким Бетсі приятелює з дитинства: ходять разом до школи, займаються спортом, допомагають одне одному у всьому. Раптом до їхнього містечка з Нью-Йорку приїздить до своїх родичів Мері. І тут зав'язується колізія. Всі події подані від першої особи: це розповідь Бетсі, в якій реалістично і щиро, через мовлення і поведінку персонажів відтворюються їхні характери та вчинки. Ми подасмо уривки з мовлення дівчини англійською мовою, бо вони занадто влучні, лаконічні та оригінальні для адекватного перекладу в статті.

Зі всіх дискурсів оповідання найбільш вражаючою є мовленнєва партія (speech party) Бетсі, її правдиве, образне, дотепне та іронічне мовомислення, що переконливо відображає оточуючий її світ, друзів, а, головне, природні здібності самої дівчини з позитивними рисами її характеру.

Для Бетсі притаманна особлива увага до деталей, спостережливість, вміння через адекватне слово передати відчуття, створити образ і надати йому свою оцінку. У Бетсі вроджена здібність психологічного передчуття, коли вона інстинктивно зрозуміла підступний характер Мері і вирішила, як «дружній» вчинок врятувати Слейдена від «цієї дози отрути». Загрозу Бетсі відчула в тому, що Слейден, зустрівши Мері, спитав: «Where do

you come from, my fair-faced wench?» Реакція Бетсі була миттєвою, як вона сама розповідає: «*Well, that bad germ just looked at Sladen as if he were a heavenly vision...*» і тут же підсумовує: «*That kind of a line should be obvious enough to even a thickhead like Sladen...*» І скоро після цієї зустрічі Мері «*leads him around like a pet dog*»: вона грає з ним в теніс, відвідує шоколадний бар, проте кокетує з іншими хлопцями, їхніми друзями. Бетсі дуже спостережлива, вона помічає всі деталі ставлення Моріса до Мері: «*...he looked calf-eyed at Merry Ann...*»

Вже на початку оповідання читача вражає **швидка мовна реакція та кмітливість** Бетсі. Ця природна здібність дає їй змогу вірно характеризувати вчинки та поведінку своїх друзів та інших персонажів, а потім висловлювати своє ставлення до них.

Бетсі добре пам'ятає, як Слейден «*refused to apply a comb to his hair and wouldn't even wash his face unless forcibly led to the bathroom*». Це миттєва відповідь Слейдену на його зауваження, що він пам'ятає Бетсі, коли вона «*had pigtails and was so scared spilled ice-cream all over her best dress and ran home crying*» [14, с. 18]. І це в присутності Мері, зовнішності якої вона віддає належне: «*She did look wonderful. She's the unfreckled blonde type, with big blue eyes...*» [14, с. 19] проте Бетсі відразу зрозуміла, що Мері нещира дівчина, що проявилася в її мовленні: «*...she said high-minded things, designed to make her appear like the model of young generation*».

Бетсі від природи наділена **психологічним** проникненням в суть вчинків, слів, навіть рухів, виразу очей, обличчя співрозмовника. Все це дає їй змогу відразу оцінювати, розпізнавати своїх однолітків і висловлювати своє негативне або позитивне ставлення до них прямо, відкрито.

Так Бетсі з першої зустрічі і перших слів Мері відчула її нещирість. У присутності дорослих вона розмовляла високомовно, зарозуміло. А як тільки дівчата залишились самі, Мері одразу змінилась і запитала: «*What does one do for amusement in this dull town?*» Бетсі відчувала, що Мері зовсім не така освічена, як видає себе, лицемірна, а тому й подумала: «*I'll bring you some nice arsenic tea next time*». Бетсі дуже гостро реагує на образ, невдачу, переживає фальш, неухважність, зраду. Вона **чутлива, вразлива**. Побачивши, що Слейден і Мері ходять всюди разом (на теніс, в бар), вона «*...all of a sudden I felt temperamental and I ran upstairs and I flung myself on my bed and I cried*». Дівчина **дуже щира і сама з собою**. Вона зрозуміла, що маги також відчуває все і образно каже, що у неї «*...a regular-hunting dog's nose for my tears...*» Маги запропонувала Бетсі влаштувати вечірку для своїх друзів, яку дівчина давно планувала, тому Бетсі погодилась і почала складати список запрошених «*nice young people*»: шість хлопців і п'ять дівчат разом з нею, котрі не побоялись «*the Milburn menace*», як вона про себе називала Мері. Щирість Бетсі проявилась в умінні правдиво коментувати все, що трапилось під час вечірки. По-перше, її одяг і одяг суперниці в той вечір.

Бетсі завжди **справедлива** і, як сама стверджує, «*I give credit where credit is due*» – вона віддає належне зовнішності і одягу Мері Ен: «*...my dress looked nothing compared with the whirl of scarlet chiffon that hung on Merry Ann's shoulders by a couple of threads...*» or «*I admit with my usual broadmindedness, she looked pretty...*» [14, с. 21].

Безпомилковість Бетсі в **спостереженнях** дає їй змогу проникнення в психологічний стан своїх друзів і особливо Мері, яка була зовсім іншою, ніж вони. Це переконливо описано в інциденті, який трапився біля басейну, коли підлітки вийшли після вечірки на прогулянку. Автор передає думки Бетсі через НПМ. Вона йшла з друзями навколо басейну, а на стежці сиділи Мері із Слейдоном. Раптом Бетсі падає у воду, і її коментар наступний: «*I try to be completely unbiased about the circumstance. I don't say she tripped me. Although it's hard to find a kinder word. Her foot was in my path, any way – and it took a good stretch to get it there. I fell forward with a terrific splash...*». І далі: «*As I went down, I could hear Merry laughing and I hoped I would drown...*» [14, с. 22].

Вже під водою Бетсі планує вибратись з басейну, добігти до найближчої аптеки і купити отруту для себе. Але її друзі допомогли їй, вони усі ринулись у воду у своїх кращих вбраннях. **Гідні** риси характеру Бетсі проявляються і в такому неординарному випадку. Вона вибачається перед друзями і ледве промовляє: «*And it was awfully clumsy of me... I'm sorry about this*».

Бетсі перемогла свою суперницю, бо Слейден залишив хлопців «стерегти» Мері Ен, а сам, закутавши Бетсі у свій піджак, повів її додому. По дорозі він сказав Бетсі, що ніколи не помічав, що вона гарна і розумна. Бетсі відчула себе мудрою, сильною, «*with no powder and my hair dripping too!*» І коли Слейден поцілував Бетсі у щочку, вона подумала: «*...for some reason it was very romantic and not a bit neighbourly, and all of a sudden I felt beautiful and fascinating. And I gazed on Sladen Morris with new eyes, I guess, because he suddenly didn't look in the least like the boy next door*» [14, с. 23].

Отже, через зміст, форму і стиль мовлення Бетсі (пряме і внутрішнє) створюється словесний портрет дівчини з найбільш позитивними рисами її характеру: **щирість, кмітливість, доброзичливість, тактовність, вразливість, тонке відчуття правди та фальші, швидка реакція** на все, що відбувається. Не кожний підліток має вроджений талант так образно і правдиво представити себе та своїх однолітків через своє індивідуальне мовлення. Через створення мовленнєвого портрету Бетсі читач краще розуміє інших підлітків, які також мають свої мовленнєві характеристики.

В тексті можна виділити найбільш показові, ключові слова та вирази, які правдиво, образно і влучно передають особливості мовлення Бетсі в її характеристичні як себе, так і підлітків, що сприятиме фреймовій репрезентації їхніх образів.

Опис образу Мері: «*She did look wonderful, unfreckled blond type, with big blue eyes; dose of poison; bad germ; the Milburn menace; she is lovely, positively poisonous; gave her eyes a workout on whatever boy I had with me;* – всі означення в основному із негативним відтінком.

Бетсі описує також і себе, наприклад після тенісу відверто, без прикрас, з іронічним порівнянням: «*...I'm the type that even with a broken net and double pneumonia would still look healthy; I'd be hot and terrible looking as I always am after tennis; I admit with my usual broadmindedness...*».

Бетсі завжди самокритична, але після освідчення Слейдена вона вже характеризує себе по іншому: *«I felt old and wise; I felt my strength as a frail female; I felt beautiful and fascinating; it was very romantic»*. В іменах-метафорах, якими Бетсі називає Слейдена, чітко проступає біль, образа на хлопця, кого вона вважала своїм другом, а він зрадив її і не розуміє, що робить: *a thick-head, a pet-dog, looked calf-eyed, etc.*

Найбільш типові висловлювання Мері Ен, які передають її моральні якості – нещирість, фальш, лицемірство: *«What does one do for amusement in this dull town?»*, *«Are there any interesting men here?»*, *«I'm practically dying of boredom, etc.»*, *«I usually go dancing at the Stork Club... in New York, so I don't know much about small town clubs»*. (But Betty thinks that as a boarding student «...she has never been to that Club») [14, с.22]. І, нарешті, коли Мері побачила реакцію молодих людей на її поведінку, вона виголошує: *«Everyone has been caused enough trouble. What was the idea of hiding in the bottom of the pool anyway?»*, and then: *«Oh: – you awful people! I'm leaving this dreadful place.»*

Свою мовленнєву партію реалізує також і Слейден Моріс. Спочатку він в захопленні від Мері і виголошує: *«Ah. ha! Where did you come from, my fair-faced wench?»* та інше. Але після драматичного випадку біля басейну він відразу все зрозумів, його реакція була миттєвою: *«Pop her one, Janet! I'm a gentleman and, besides, I'm busy. You boys that are dry can toss a coin. Whoever loses can drive her home. Or may be Benny and Joe better both go, in case she stabs the driver.»* [14, с. 23]. Останнє висловлення Слейдена – це визнання його почуття до Бетсі: *«You know, Betsy, it's queer how you sometimes overlook what's right under your nose. Why, Betsy, it's just occurred to me that you are the prettiest girl I know and I've lived next door to you for sixteen years.»* [14, с. 24].

Ці слова Слейдена свідчать, що в дійсності він чесний, щирий хлопець, який ще не усвідомлював своїх почуттів до сусідської дівчинки.

Оповідання написано живою, невимушеною, навіть іронічною мовою підлітків. Це відбувається, головним чином, за рахунок діалогу, бо кожний з персонажів грає свою мовленнєву партію широко і відверто. Це справляє захоплюючий емоційний вплив на читача. Окрім вислови, оригінальної метафори та епітети легко запам'ятовуються, а цікавий сюжет сприяє рекомендації оповідання для індивідуального читання.

Таким чином, «мовленнєва характеристика персонажу – це особливий підбір слів та висловлювань як засіб художнього зображення людини в літературному творі» [1,с.380]. Це означає, що аналіз відбувається із широких філологічних позицій, діалектики поєднання лінгвістичного та літературознавчого підходів у визначенні стилістичної функції слова (Потебня, Бахтін, Віноградов, Чичерин) [10,2,6,12].

Плідним виявиться контрастивно-порівняльне дослідження мовленнєвих особливостей підлітків, починаючи з марквенівських персонажів, а потім із романів «Catcher in the Rye» Дж.Д. Селінджера, дітей з «To Kill a Mocking Bird» Харпер Лі, хлопця-підлітка у романі «Room» Е. Донох'ю та мовленнєвого портрету десятирічної дівчинки Джудіт з найсучаснішого роману «The Land of Decoration» авторки Г. Макклін.

Такий аналіз дасть змогу відмітити, що мовленнєвий портрет персонажу – це явище історичне. Він змінюється з соціальним розвитком суспільства, бо в мові відображається співвідношення загального та індивідуального. Мовлення підлітка відзеркалює нові якості свідомості, поведінки та мислення в їхній індивідуальній словесній реалізації. Це один із елементів створення художнього образу персонажу, який разом з іншими мовностилістичними засобами входить в цілісну художню систему твору.

Проведене дослідження сприятиме розгляду еволюції художнього концепту (ХК) СВІДОМІСТЬ ПІДЛІТКА та створенню художнього портрету персонажа. З позиції когнітивної парадигми це означає визначення його поняттєвого та індивідуально-авторського шарів, а також виявлення глибинних смислів, закладених у портрет персонажу (реконструйований на основі мислення персонажів), що в сукупності дасть можливість репрезентувати ХК ПОРТРЕТ ПЕРСОНАЖУ у вигляді взаємодії фрейму та польової структури.

Література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. – М. : Изд-во Советская энциклопедия, 1966 – 606 с.
2. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики: исследования разных лет. – М. : Искусство, 1975. – 504 с.
3. Белянин В. П. Психологические аспекты художественного текста. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 124 с.
4. Бехта І. А. Дискурс наратора в англomовній прозі. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
5. Ван Дейк Т. Вопросы прагматики текста // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистика текста. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 259-336.
6. Віноградов В. В. О теории художественной речи. – М. : Сов. Россия, 1971. – 316 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.
8. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с.
9. Мацько Л. І. та ін. Стилiстика української мови. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
10. Потебня О. О. Естетика і поетика слова. – К. : Мистецтво, 1985. – 302 с.
11. Словарь литературоведческих терминов / Редакторы-составители М. И. Тимофеев, С. В. Тураев. – М. : Просвещение, 1974. – 510 с.
12. Чичерин А. В. Сила поэтического слова. – М. : Сов., 1985. – 319 с.
13. Oxford Advanced Learner's Dictionary / Compiled by A.S. Hornby. – Oxford : OUP, 1994.
14. Baker L. The Boy Next Door // Brandukova M.A., Novikova L.A. Increase Your English: уч. пос – Moscow : IRIPH, 1962. – С. 18-25.
15. http://en.wikipedia.org/wiki/Boy_next_door

Кучерява Л. В.,
Національний авіаційний університет, м. Київ

ІМЕНА-ХАРАКТЕРИЗАТОРИ ТА ЇХ ОСОБЛИВА РОЛЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті розглядаються різні типи імен-характеризаторів та їх роль у художньому творі (на матеріалі французької прози).

Ключові слова: імена-характеризатори, референційні імена, інтертекстуальні імена, епітет, порівняння, антономазія, алюзія, метафора.

В статье рассматриваются разные типы имен-характеризаторов и их роль в художественном произведении (на материале французской прозы).

Ключевые слова: имена-характеризаторы, референционные имена, интертекстуальные имена, эпитет, сравнение, антономазия, аллюзия, метафора.

Different types of names-characterizers and their role in a literary work (in French prose) are observed.

Key words: names-characterizers, referential names, intertextual names, epithet, simile, antonomasia, allusion, metaphor.

Спроби дослідження власних імен з точки зору їх ролі в художньому тексті було зроблено у наших попередніх роботах, зокрема вивчалися семантико-стилістичні особливості іменувань актантів-неосіб [1], імена-фон [2] у творах французьких авторів XIX-XX століть та розглядалися питання про функціонування власних імен у художньому тексті [3]. У цій статті аналізуються імена-характеризатори та їх роль у художньому тексті.

Стилістично виразна роль ономастичного художнього мовлення не вичерпується лише «характеристичними» іменами героїв твору. До імен-характеризаторів ми відносимо імена не актантів твору, а такі, що виконують пряму або не пряму характеристику дійових осіб, оточуючого середовища тощо. До них належать референційні та інтертекстуальні імена, оскільки вони первинно вже містять у собі ту чи іншу інформацію.

При вивченні виразних властивостей, а також принципів створення і живання різних видів ономастичного матеріалу в художньому творі в першу чергу звертають на себе увагу власні імена історичних (реальних) осіб, реальна топоніміка, традиційні фольклорні та міфологічні імена, іменування літературних персонажів, коли останні набувають «нового життя» поза тим твором, де вони вперше були вжиті, – тобто власні імена «готові, з наперед даним» змістом і які цим виділяються серед інших імен [4, с. 4]. Тут також відбувається занурення в «культурний код» (Р.Барт), актуалізуються зв'язки з іншими текстами в плані категорії інтертекстуальності (М.М.Бахтін, Ю.Кристева, Ю.М.Лотман), головними маркерами якої вважають алюзії та цитати [5, с. 161]. З.Я.Тураєва підкреслює: «Парадигматика художнього тексту встановлює інтрасеміотичні відповідності між текстами, залучає текст у континуум світової культури» [6, с. 106].

Наприклад, згадування імені відомої американської актриси Марлен Дітріх вказує на захоплення персонажа, певним чином вказує на час дії роману (1930-ті роки), тобто історичне ім'я виконує характеризуючу функцію:... *Constant n'est pas content parce qu'il ne lui a pas rendu la photo de Marlène Dietrich. Aller voir L'Ange bleu tout seul. Cette idée l'exalte considérablement* [12, с. 29]. Або: ... *elle aimait même certaines chansons grivoises de Béranger à cause des regrets qu'elles expriment...* [11, с. 30]. Згадування того чи іншого твору письменника, як правило, показує уподобання героя, його натуру:... *elle avait lu «Corinne» qui l'avait fait pleurer; elle était demeurée depuis comme marquée de ce roman* [11, с. 30].

Імена-характеризатори, як правило, у художньому тексті виступають у різних формах характеристики, серед яких епітети, порівняння, метафори, метонімії, алюзії, асоціації. Проте одним з основних шляхів використання поетонімів-характеризаторів є *антономазія*. Цей термін застосовують до різних явищ, пов'язаних з переходом власного імені у називне ім'я, тобто з процесом апелятивації онімів.

Терміном «антономазія» І.Р.Гальперін визначав «один з окремих випадків метонімії, в основі якої лежить згадування місця, де відбулася якась подія або подія, особа відома якимось вчинком, діяльністю, або сам вчинок, діяльність» [7, с.135]. У наведеному нижче прикладі автор дає моральну характеристику персонажів, використовуючи для їх іменування антономазію з історичними іменами, співставляючи імена двох королів, з яких друге несе більш позитивну конотацію. Те, що історичні імена вжиті у множині, вказує на віднесення персонажів до класу осіб з рисами, притаманними даним історичним персонажам: *C'étaient quatre Oscars quelconques; car à cette époque les Arthurs n'existaient pas encore* [10, с. 148].

Історичні антономазії об'єднуються однією загальною ознакою належності імен, що лежать в їх основі, конкретним історичним особам. Такі антономазії переважно мають в основі відношення «ім'я – подія». В цьому випадку згадування того чи іншого історичного імені розраховане на те, щоб викликати у пам'яті читача певні історичні події, в яких ця особа відіграє головну роль. Поряд з відношенням «ім'я – подія» основним змістом антономазії може бути відношення «ім'я – якість». Антономазії такого виду мають натяк на відому рису характеру або світогляду або на певний бік діяльності історичної особи. У наступному прикладі персонажу за допомогою історичної антономазії надаються певні властивості референта, з яким цей персонаж порівнюється: – *Ivre de pouvoir. Je peux te tuer! Silence, je suis Néron! Je suis Nabuchodonosor!* [8, с. 179] (Нерон – 1. римський імператор, I ст. н.е.; Навуходоносор I – цар давньої Халдеї, IV ст. до н.е.; 2. необмежена влада).

В основу антономазії може бути покладене літературне ім'я: *Car il va monter, le prétendant, avec sa Pénélope. Il entrera en maître, il accrochera son chapeau à la patère...* [9, с. 30] (Pénélope – 1. персонаж «Одісеї», дружина Улісса та мати Телемаха, символ подружньої вірності; 2. дружина).

Антономазія може будуватися на основі біблійних імен, даючи якісну характеристику персонажа, емоційну оцінку: *J'avais quelques doutes sur sa moralité, car il était le Benjamin de ce vieux chirurgien, membre de la Légion d'honneur* [15, с. 206] (Benjamin – 1. бібл. найменший 12-й син Якова й Рахель; 2. молодший учень, переймач ідей, вчення).

Серед антономазій зустрілися випадки, де використовувалися апелювані назви: *Elle s'attarda cependant quelques instants pour examiner son Jules, qui, nu, ronflait* [13, с. 188] (Jules – 1. від антропоніма Jules (1866); 2. розм. чоловік, коханець).

Алюзивність власних імен пов'язана з тим, що ім'я ототожнюється з особливостями його носія або з певною ситуацією. Згадка алюзивного власного імені в тексті викликає цілий ланцюг асоціацій, основною відправною точкою яких є початковий (буквальний образ), відомий читачу з певного літературного джерела. Тому для адекватного сприйняття інформації необхідно перш за все встановити таке джерело.

Проте використання алюзій не вичерпується лише одними асоціаціями, пов'язаними з іменами конкретних історичних осіб, чимало їх входять у широкий життєвий контекст завдяки літературним асоціаціям – іменам персонажів одного літературного тексту, які використовуються як в іншому літературному тексті, так і у повсякденному спілкуванні. Поряд з історичними подіями та літературними творами, значним джерелом асоціацій є антична міфологія та релігія: *Si le classique bonhomme, critique sagace et conservateur du bon goût, avait lu lord Byron, il avait cru voir Manfred, là où il eût voulu voir Childe-Harold* [8, с. 196] (Манфред і Чайльд-Гарольд герої однойменних творів Байрона. Манфред – образ людини, могутньої духом, трагічно самотньої, зануреної у горде споглядання свого «я». Чайльд-Гарольд – індивідуаліст-епікуреєць, що безучасно дивиться на оточуючий світ).

Іменами-характеризаторами у художньому творі виступили етноніми. Вони, перш за все, виконують описову функцію, вказуючи на національну належність особи, на співвідношення її з певною країною: *Les Russes copient les mœurs françaises, mais toujours à cinquante ans de distance* [15, с. 399].

Проте відмітимо, що етноніми можуть вживатися авторами як характеризатори особи. Важливу роль у багатьох випадках відіграє контекст. У наведеному нижче прикладі етнонім *Parisienne* не просто позначає національність особи, а несе певну конотацію, яка випливає з контексту, а саме бездоганність, шик, «люксовість» парижанок: *Elle était devenue une Parisienne, y cherchant, y trouvant ce qu'elle cherchait: le neuf, le brillant, le bien poli, le tout à fait propre... A la voir passer dans la rue, c'était la Parisienne elle même* [16, с. 64-65].

Характеризація етнонімом може здійснюватися через уживання етноніма у порівняльній конструкції зі сполучником *comme*: *Il était sous la porte, gris comme un Polonais, à la guetter revenir du lavoir...* [18, с. 182].

Імена-характеризатори вживаються у художніх творах у вигляді *метафори*, яка є фігурою образного мислення і широко використовується у художньому мовленні. Як правило, поетонім-метафора у своїй основі має встановлювати подібність між тим, що порівнюється і тим, з чим порівнюється. В такому випадку відбувається процес надання власному імені властивостей первинного референта (réfèrent initial). У мові існують лексикалізовані метафори, такі як *мегера*, *дон жуан*.

Зокрема, в аналізованих прикладах, метафора вживається у реченні, де вже є власне ім'я, але саме за допомогою поетоніма-метафори утворюється характеристика персонажа: *Taillefer, notre Amphytrion, nous a promis de surpasser les éroites saturnales de nos petits Lucullus modernes* [8, р. 54].

У даному прикладі метафора з літературним ім'ям вжита для уточнення ситуації, де персонажі знаходяться у гостях у Тайфера. Амфітріон – персонаж однойменної комедії Мольєра, написаної за міфологічним сюжетом, запозиченим у давньоримського драматурга Плавта. Амфітріон – це гостинний хазяїн.

Відмітимо, що у творах власні імена-метафори зустрічаються найчастіше у розширеному вигляді, тобто крім власного імені – первинного референта – біля нього є уточнююче слово. Таким чином, до ознак первинного референта додаються (рідше усуваються, як у прикладі *Ta vertu, c'est Achille sans talon!* [8, с. 67] ознаки з контексту. Серед таких метафор ми виділяємо:

метафори-час: ... *toute cette figure du dernier César* [Hu, p. 344], *L'Hercule des temps modernes* [15, с. 187];

метафори-якість: *M. Balland, tartufe d'honnêteté* [15, с. 266], *le Styx de nos vices* [8, с. 112].

Досить поширеним засобом характеристики у творах виступають *поетоніми-епітети* та *поетоніми-означення*. Вони виконують роль означення. В аналізованих творах зустрічається 2 види поетонімів-епітетів: 1. епітети, що існують в мові та позначають сталі поняття та 2. авторські означення. Прикладами перших вважаємо: *La moto fila dans un bruit de tonnerre de Zeus* [16, с. 47]. *C'est à faire palir les travaux d'Hercule* [15, с. 187].

Авторські означення, в свою чергу, поділяються на:

а) ті, що називають ознаку: ... *elle reconnu les malheurs de Pyrame et de Thisbé* [11, с. 20]. *genre Ophélie* [16, с. 43], *genre Charles IX* [17, с. 166], *genre Saint-Germain-des-Près* [16, с. 47], *salle à manger Henri II* [14, с. 197], *un sandwich à l'automatique Haussmann* [12, с. 381].

б) ті, що вказують на час: *On y voyait, figurés en bois, différents couleur, tous les mystères de l'Apocalypse* [15, с. 113]. *Petite mère, ... élevée par un père peu croyant, aux jours de la Révolution, ne fréquentait guère l'église* [11, с. 31].

в) ті, вказують на належність комусь: *le naufrage de Clytemnestre* [12, с. 31], *la jupe d'Isis* [10, с. 55], *la fuite de Galatée* [10, с. 154], *le gros lin Madiault* [9, с. 215].

Найпоширенішою стилістичною фігурою з поетонімами виявилися *порівняння*. Маємо порівняння з історичними іменами та інтертекстуальними іменами у найрізноманітніших конструкціях, що базуються на асоціативних зв'язках. Найпоширенішою конструкцією є конструкція з порівняльним сполучником *comme*: *Elle se détache sur ce fond d'eau comme l'Égyptienne de la fable sortie, vivante, de son miroir* [9, с. 30]. *Maintenant son âme débordait comme la lave du Vésuve* [15, с. 391].

Серед інших конструкцій, до яких звертаються автори для створення порівнянь, є конструкція *à la*: ... *petits bonhommes vêtus à la façon des Flamands* [11, с. 19]. *Un geste à la Talma* [15, с. 308]. *Virgule à la Mazarin* [8, с. 200], *passer une joyeuse vie à la Panurge* [8, с. 53].

Можемо виділити конструкцію *aussi... que: ... chsuis aussi bonne que Michèle Morgan dans La Dame aux camélias* [13, с. 66]. *La tyrannie d'opinion... est aussi bête dans les petites villes de France qu'aux Etats-Unis* [15, с. 14].

Порівняння могли утворюватися й іншими способами, проте не поширеними у даних творах: *Elle semblait un portrait de Véronèse* [11, с. 14]. Або: *... cette terrasse peut soutenir la comparaison avec celle de Saint-Germain-en-Laye* [15, с. 15].

Отже, імена-характеризатори, крім виконання безпосередньої характеризуючої функції як персонажів, так і обстановки, в якій вони знаходяться, виступають у творах важливим елементом творення образності твору і стилю автора за допомогою різних стилістичних фігур і тропів.

У подальших дослідженнях ми більш детально будемо розглядати антономазію, алюзії, метонімію та їх стилістичний потенціал.

Література:

1. Кучерява Л. В. Іменування актантів-неосіб та їх функції у французькій художній прозі XIX – XX століть / Людмила Василівна Кучерява // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: зб. наук. праць / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : КНУ ім. Т.Шевченка, 2013. – Вип. 23. – С. 259-266.
2. Кучерява Л. В. Імена-фон та їх функції у творах французьких авторів // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб.наук.праць / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : КНЛУ, 2013. – Вип. 30. – С. 135-141.
3. Кучерява Л. В. Шляхи вираження функцій поетонімів // Наукові записки. Серія філологічна: зб. наук. праць. – Острог : Нац. університет «Острозька академія», 2012. – Вип. 30. – С. 141-143.
4. Михайлов В. Н. Собственные имена как стилистическая категория в русской литературе. – Луцк, 1965. – 56 с.
5. Некряч Т. Є., Шевчук О. А. Естетичні параметри інтертекстуальності // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К. : 2002. – С. 159-163.
6. Тураева З. Я. Лингвистика текста. – М. : Просвещение, 1986. – 126 с.
7. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка. – М. : Изд-во литературы на иностр. языках, 1958. – 459 с.
8. Balzac H. de. Peau de chagrin / Honoré de Balzac. – М. : Ed. en langues étrangères, 1958. – 307 p. 10.
9. Bazin H. Qui j'ose aimer / Hervé Bazin. – P. : Editions Bernard Grasset, 1956. – 248 p.
10. Hugo V. Les misérables / Victor Hugo. – P. : Garnier-Flammarion, 1967. – 510 p.
11. Maupassant Gui de. Une vie / Ги де Мопассан. – М. : Ecole Supérieure, 1974. – 207 p.
12. Queneau R. Le chien dans le ciel / Raymond Queneau. – P. : Gallimard, 1933. – 432 p.
13. Queneau R. Zazie dans le métro / Raymond Queneau. – P. : Gallimard, 1959. – 189 p.
14. Simenon G. Maigret, Lognon et les gangsters / Georges Simenon. – P. : Presses de la Cité, 1952. – 224 p.
15. Stendhal. Le Rouge et le Noir / Stendhal. – P. : PML, 1995. – 508 p.
16. Triolet E. Roses à crédit / Elsa Triolet. – К. : Dnipro, 1981. – 255 p.
17. Vian B. L'herbe rouge / Boris Vian. – P. : Jean-Jacques Pauvert, 1962. – 226 p.
18. Zola E. Assommoir / Emile Zola. – P. : Bookking International, 1993. – 410 p.

Литвинюк Л. О.,

Гуманітарний інститут Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

ЛІРИЧНІ І ФІЛОСОФСЬКІ ДОМІНАНТИ ТВОРУ І. ПЕРЕПЕЛЯКА «ВЕЛИКИЙ СТЕП»

У статті досліджується документальна повість І. Перепеляка «Великий степ» як діапазон фізичної природи української землі, її історичної пам'яті, української психоемоційності, ментальності. Увагу зосереджено на осмисленні соціальних процесів у проекції на вічні загальнолюдські цінності та проблеми, трансформації історичної правди.

Ключові слова: документальна повість, образ-символ, етноміфологема, образи-архетипи, ретроспекція, орієнтири-концепти.

В статье исследуется документальная повесть И. Перепеляка «Большая степь» как диапазон физической природы украинской земли, ее исторической памяти, украинской психоемоциональной, ментальности. Внимание сосредоточено на осмыслении социальных процессов в проекции на вечные общечеловеческие ценности и проблемы, трансформации исторической правды.

Ключевые слова: документальная повесть, образ-символ, этномифологема, образы-архетипы, ретроспекция, ориентиры-концепты.

The documentary story of I. Perepeliak «Large steppe» is investigated in the article as a range of physical nature of the Ukrainian earth, its historical memory, of Ukrainian emotionality, mentality. The attention concentrated on the comprehension of social processes in a projection on eternal common to all mankind values and problems, transformations of historical truth.

Key words: documentary story, character-symbol, myth, character-symbol, retrospective view.

Проза Івана Перепеляка, художній світ якої твориться на документальному матеріалі, спримається як щось побічне у його творчості, проте у ній він знаходить такі реалії, такі деталі, які відтворюють час в найвірогідніших і найправдоподібніших ознаках. Автор створює розлогу картину загальнонародної драми, знаходить для своєї оповіді такі свіжі і неповторні штрихи, деталі, які в художній белетристиці є буквально унікальними. Іван Перепеляк творчо трансформує осмислення соціальних процесів, знаходження історично правильних управлінських рішень та практичне досягнення їх втілення через високу концентрацію художнього вислову, в якій суголосить широкий спектр філософських, морально-етичних та естетичних концептів.

Мета цього дослідження – розкрити ідейно-художній зміст документальної повісті І. Перепеляка «Великий степ», проаналізувати образну та міфологемну системи, які структурують специфіку національного світогляду, потверджують присутність у художній свідомості міфопоетичного канону. Потреба відтворення справжньої картини літературного поступу, філософське осмислення життєвих колізій, суспільних подій та явищ, людських характерів, показ драматичної історії і складної сучасності України – ось, що є **актуальним у цьому дослідженні**.

Характерним ознаками документальної прози Івана Перепеляка стають виразне епічне начало, ущільнення фабульного часу, реалістична достовірність, фрагментарна композиційна організація, зображально-виражальні засоби психологічного письма і натуралістичного фактографізму:

«Після обіду стало парко. Над степом загойдалося сизо-молочне марево» [7, с. 5].

Художня картина світу у документальній повісті «Великий степ» побудована на зображенні величі і водночас простоти героїв, показі боротьби з небайдужістю, авторському дослідженні людини, глибокому психологізмі у зображенні головного героя, утвердженні єдності людини і світу. Характерною ознакою цієї повісті є поєднання ліризму з достовірністю, документальністю змальованих подій. Твір складається з мікрочастин, хочеться наголосити на монтажності деталей та емоційно насичених епізодах, написаний в оповідній формі, в якій присутнє авторське оповідне «я».

Конструктивними елементами психологічного письма Івана Перепеляка стають внутрішнє мовлення, опи́си думок персонажів, зовнішні фізичні характеристики, психологічний пейзаж, що уможливають всебічне розкриття індивідуально-особистісних рис і якостей людини, її моральної сутності. Реальні події і факти конкретного українського села набувають у творі узагальнююче-сміслової семантики. Іван Перепеляк порушує багато проблем: держава й людина; війна й людина; збереження духовності й моральних цінностей. Основною через увесь твір проходить ідея змалювання керівника, здатного бачити перспективу, досягати своєї мети. Доля окремої людини зіставляється з долею народу. Таке ідейне спрямування зумовило і відповідну сюжетно-композиційну структуру твору. Повість – концентричної композиції з одним головним героєм, котрий централізує дію – Герой Соціалістичної Правці, голова колгоспу ім. Леніна Чуківського району Полтавської області Іван Васильович Ропавка. Саме кризь призму світобачення і світорозуміння, психологію і внутрішній світ головного героя твору письменник розгортає об'єктивно-реалістичну картину повоєнного буття українського народу, відтвореного в широкому діапазоні соціальної, ментально-психологічної та морально-етичної проблематики: *«Ропавка, заклавши руки за спину, стояв коло вікна, щось обмірковував. На перенісці у нього проступили два глибокі рівчаки. Щороку, думав він, щось та допікає – то сухаві насунуть, од яких поле чорніє, то дощі поллють – вродить земля, а всього врожаю не збереш, гине добро в полі. З роками навчився володіти собою, діяти за будь-яких обставин розсудливо, пам'ятаючи, що в кожному ділі головне – розважливість» [7, с. 10].* Людина культурна й освічена, Ропавка наділений кращими рисами: *«Ропавка цікавився думкою свого заступника, так уже звик за багато років спільної праці: радитись в усьому, навіть у дрібних питаннях» [7,*

с. 120]. Особистість творча і діяльна, він змальований, однак не ідеалізовано: «Ропавку критикували за те, що в його господарстві позано запроваджується плоскоріз, дорікали за пасивність та ще й називали «чуківським корифеєм», бо він буцімто зазнався і через те ніяк не второпає передових методів господарювання» [7, с. 15]. Загартовування і змужніння героя відбувається насамперед в борні з самим собою: «Важко збагнути, що ти у дев'ятнадцять років інвалід. Для твоїх однолітків стільки доріг до великого життя, а ти мушиш визнати свою немічність» [7, с. 63]. Головний герой живе як сьогоденням, так і минулими спогадами, які глибоко запали в його душу: «Для нього була і залишається найголовніша турбота – це хліб. Як його виростити? Він знає, щоб господарювати так, як вимагає час, треба наполегливо вчитися, постійно стежити за передовим досвідом, не відставати від науки. Оглядаючи степові простори – великий степ, – відчув турботу...» [7, с. 56].

Письменник зумів правдиво змалювати людське оточення і побутове середовище, в якому жив і діяв головний герой. Описуючи той чи інший епізод, Іван Перепеляк дотримується майже документальної точності щодо визначення часу, місця дії і зосереджується на зображенні людини. Письменника цікавить все: зовнішність персонажа, поведінка, настрої, його почуття й переживання: «І повела молодого солдата дорога на Урал, там він був зарахований у 374-й запасний полк, там пройшов підготовку на молодшого командира у навчальному батальйоні. Там і радісну звістку про перемогу зустрів» [7, с. 62].

Осібне місце відведено у повісті образу матері, яка замальовується у спогадах Івана напередодні війни і під час окупації. Вона – своєрідний образ-символ усіх матерів, яким судилося у повоєнний час не лише доглядати і виховувати своїх дітей без чоловіків, але й нести на собі увесь тягар відповідальності за відновлення зруйнованого війною господарства: «Погріла руки над плитою, поділилася горем і заплакала. Своє убоге майно Дарина вмістила в клунок. Перелякана, волосся вибилося з-під хустки» [7, с. 35]. Поняття материнства та родинного вогнища набувають у творі глибокого сакрального змісту та стають важливими концептами, співвіднесеними із системою національних моральних і духовних цінностей. Мати для Івана Ропавки – берегиня родинного вогнища, постійна трудівниця, виснажена важкою працею й щоденними турботами. Уміння давати усюмо лад, бути гарною господинею («Дарина бадьоро поралася по господарству – випрала ганчірки і розвішала їх на дроті» [7, с. 55]), невсипущою трудівницею, дбати про свою родину, плекати дітей – це іманентні ознаки жінки-матері, генетично сформовані у філософії народної моралі й світоглядній системі української нації упродовж її історичного буття. Концепція жіночого характеру, втілена у художніх моделях взаємин з громадою, формує уявлення про роль жінки-матері в житті народу і як захисниці загальнолюдських духовних цінностей та ідеалів. Особливого сенсу в інтерпретації теми материнства набуває проблема відповідальності матері за життя і долю своєї дитини «– Ой лишенько, – забідкалася Дарина. – Я ж його застерігала, просила... – І Дарина заплакала, заголосила, обхопивши голову руками» [7, с. 43].

Автору вдалося цікаво індивідуалізувати більшість персонажів – не тільки головних, але і другорядних, рідше – епізодичних. Більшість персонажів, з якими спілкується Ропавка, зображені переважно індивідуалізовано. Так Білоус показаний головним чином у громадській та виробничій діяльності як особистість соціально активна, принципова, добра і чуйна людина: «Що воно таке, а люди стали байдужкувати...» [7, с. 112]. Скромна й мало примітна ззовні ланкова Денисова («Люди казали: «Наша ланкова працює. Наче сміється. І це було так. Їй завжди хочеться все зробити, все охопити, поки гарна погода: і сіно прибрати, і буряки в кагати скласти...» [7, с. 96]) розкривається у всій своїй неповторності й красі – вимоглива, наполеглива, непримирима до безгосподарності: «Якби в добі було не двадцять чотири години, а вдвоє більше, все одно Денисовій і Білоусу було б мало...» [7, с. 95]. Автор пильно вглядається в обличчя своїх героїв, зазирає в глибини душ, змальовує сьогоденнішу людину в шуканнях, у боротьбі, в суперечностях: «Біда в тім, що молоді втрачають своє коріння, забувають традиції своїх батьків і дідів» [7, с. 94]. Пошуки істини, пошуки правди й справедливості, відстоювання добра, непримиренність до зла – все це характерне для персонажів, яким прозаїк симпатизує. «Добре, що людям не байдуже, що так уболівають за землю. Нехай посперечаються, адже кожному хочеться, аби було як краще» [7, с. 12]. Вірність і відданість Батьківщині для таких людей – найсвятіший, найвищий обов'язок, який вони виконують чесно й сумлінно. «Обмірковуючи проблеми, що їх тепер необхідно розв'язувати на селі: говорили і про виховання молодих хліборобів, і про народні традиції, краці з яких треба відродити, і про сільські професії. Адже спробуй знайти на селі бондаря, лимаря, коваля!» [7, с. 81]. Характерно, що все високе проявляється в житті його героїв у чомусь звичайному й буденному: їхнє покликання – сіяти зерно, косити пшеницю, що дає хліб, розводити коней. Автору важливо відтворити поведінку сільських трудівників. Це образи працьовитих людей, трохи у чомусь наївних, але наділених вродженою інтелігентністю, шляхетністю, які можна прирівнювати до кращих образів в українській літературі. В таких розповідях нема вишуканих образів чи метафор, але вони зворушують до глибини душі, тому що за кожним словом стоїть гірка правда непростого життя: «Ропавка не сам у своїх трудах і стараннях. Поруч з ним завжди були і є Ольга Денисова, Микола Бойченко, Микола Титар, Петро Порохня, Іван Коваль, Олександр Різниченко, Василь Бездітко, Анатолій Павленко, Галина Гончар, Дмитро Косик, Олександр Дениско, Микола Боровик» [7, с. 135]. У цьому полягає сакральність, адже людина виконує свою природовідповідну місію.

Назва повісті визначає головне філософсько-етичне русло твору, – це своєрідна етнофілогема, в якій закодований образ степу як особливого архетипу. «Словник символів» характеризує його як «символ астральний і космічний; матері-годувальниці; Вітчизни й духовності; життя; багатства; щедрості; родючості; плодючості; позитивного й негативного начала; світла й темряви; гріхопадіння; вигнання людини із раю» [8, с. 54]. У письменника немає розгорнутих степових описів; це, швидше, лапідарні пейзажні штрихи, які володіють високою змістовою виражальністю. Степ як образ художнього простору в повісті І. Перепеляка реалізується в багатьох визначальних для цього топосу семантичних площинах. Однією із них є націософський вимір бачення степу. Образ степу в контексті повісті трактується, в першу чергу, як метафора життя. Герої сприймають степ як

втілення землі, яка дає хліб. У повісті можна виділити кілька функціональних різновидів: «степ – безмежний простір», «степ – земля, батьківщина», «степ – життя», «степ – дорога додому», «степ – історія». Степ як природна стихія вміщує в собі і можливість первозданної недоторканності, і безмежний простір для хліборобської праці, бо доля українця нерозривно поєднується з образом жита як незнищеного життя. Філософія степу трактується у контексті екзистенційної проблематики людина-степ. Через погляди Ропавки автор моделює сутність феномену Степу як особливої географічної та космогонічної субстанції, дає змогу інтерпретувати його з точки зору особливостей функціонування символіки простору: «Сягнув зором аж до небосхилу. Великий степ... Вічний степ» [7, с. 136].

У повісті активізовані фундаментальні, національні образи-архетипи: степ-земля («У степу Мальцев зупинився, оглядаючи простори навколо, щось подумав, схиливши голову на мить, і несподівано став навколішки, поцілував землю:

– Оце землячка, оце землячка! Її треба любити, як свою жінку...

Узяв грудку, розім'яв у долоні, поволі підвівся і знову на мить задумався, відтак проказав:

– У нас, на Уралі, немає такої землі, таких знярядь...

– Шедрих від природи земель у нас у країні мало [7, 80]).

Функціональний різновид архетипу «степ – земля, батьківщина» розкриває архетип степу як землі батьків. Як відомо, міфологема землі є породжуючим і сприймаючим лоном, з неї народжується і в ній все зникає, вона сама мудрість, бо утримує в собі значення, пов'язане з народженням життя. Її витoki вбачаються в первісному міфі, а багатогранне втілення – ще в архаїчному ритуалі, її основоположна роль відчутна на всіх стадіях землеробської культури: «Більша частина зернових посівів розташовується в посушливій зоні. А де волога є, часто не вистачає тепла. Значить, багато тут не візьмеш без праці і турбот, без любові до землі. Треба перш за все, щоб поле було у надійних руках. Я біля землі майже вік звікував і знаю, що землячка, як рідна мати – вона і годує, і пригріє» [7, с. 68].

Архетип «степ – історія» відтворює автор, милуючись, прославляючи природу через призму світобачення головного героя: довоєнні степові пейзажі: «Повертаюся додому, коли сонце уже зачепилося за вершечки тополь. Зблякле вечорове проміння ще густо сіялося, а зі степу од Коломака вже війнуло вільгістю» [7, с. 19], під час війни: «Повернуло на листопад 1942 року. Зі степу повіяло осіннім холодом» [7, с. 32]; [«Вибігла за село, де починався степ. Наче було тихо, але вдалині вже стугоніла земля під важкими гусеницями танків» [7, с. 42], післявоєнні: «Ідучи степом, пригадав, що саме ці місця колись були заміновані», «Степова дорога тулилася до лісосмуги, що чорною стіною підіймалася до неба».

Функціональний різновид архетипу «степ – дорога додому» концентрує в собі постійний рух вперед, подолання перешкод, радість і тугу, що охоплює автора: «Повертаюся додому, коли сонце уже зачепилося за вершечки тополь», «Зблякле вечорове проміння ще густо сіялося, а зі степу од Коломака вже війнуло вільгістю», «На степовій дорозі помітив пішохода».

Смислове навантаження архетипу «степ – життя» полягає у відчутті єдності з предками, яке охоплює поета в рідному степу, підкреслює його любов, турботу, переживання за сьогодення, незгасиму пам'ять про минуле, віру у майбутнє: «Зерно в степу почало стікати, тож треба рятувати хліб», «То суховії насунуть, од яких поле чорніє, то дощі поллють – вродить земля, а врожаю не збережеш, гниє добро у полі», «Над степом у прозорій блакиті, поволі описуючи коло, з'явився лелека. За ним потяглося п'ятеро менших. Покружляли над степом і полинули за обрій», «Оглядаючи степові простори – великий степ, – відчув турботу», «Останній листок відлетів од клена і повіявся опустілим степом» [7, с. 119].

Досліджуючи поняття архетипу «степ» та його функціональних різновидів, можемо твердити про його архетипне значення, закоріненість у «колективну підсвідомість» виявляється в різноманітній символіці, зверненій до давніх вірувань та міфології. За рахунок цього архетипний образ набуває глобального звучання, апелює до генетичної пам'яті предків – зведення національного культурного феномену до лаконічного знаку-виразу розкриває перед нами митця, зануреного в саму гущу народного життя, здатного до алегоричного мислення та узагальнень. Саме у повсякденному, здавалося б монотонному житті селянина художник знайшов зміст і усвідомлення себе.

Література:

1. Бовсунівська Т. В. Міфологема як резистентний складник літератури / Т. В. Бовсунівська // Дивослово. – 2010. – № 8. – С. 49-52.
2. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2005. – 664 с.
3. Воропай Т. С. Національна ідентичність. Від упорядника // Національна ідентичність. Хрестоматія / Т. С. Воропай. – Харків : Крок, 2002. – С. 7-8.
4. Гриценко О. Радянська міфологія в Україні та українська радянська нація / О. Гриценко // Національна ідентичність: Хрестоматія. – Харків : Крок, 2002. – 213 – 222 с.
5. Дзюба І. М. Розмова з добою на краю прірви / І. М. Дзюба // Вечерний Николаев. – 2008. – 21 августа. – С. 4.
6. Іван Перепеляк. Матеріали до вивчення творчості поета в курсі «Українська література» для учнів загальноосвітніх шкіл та студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації: Методичний посібник / Передмова О. В. Ковалевського; Упорядкування В. І. Ковальова. – Х. : Майдан, 2002. – 196 с.
7. Перепеляк І. М. Великий степ : Докум. повість / [Худож. О. С. Литвинов]. – Х. : Прапор, 1987. – 136 с.
8. Словник символів / [Потапенко О., Дмитренко М., Потапенко Г., Куйбіда В., Коцур В.]. – К. : Народознавство. – 1997. – 156 с.
9. Сніжко В. В. Україна: природа та психологія етносу / Сніжко В. В., Кононенко М. П. – К., 2006. – 112 с.
10. Українські традиції / Упоряд. та передмова О. В. Ковалевського – Харків : Фоліо, 2004. – 573 с.

Лященко О. А.,
Національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Київ

КАТЕГОРІЯ ЕМОТИВНОСТІ В НАУКОВИХ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ ГЕОЛОГІЧНОЇ ТЕМАТИКИ

У статті проаналізовано лексико-стилістичні ресурси, за допомогою яких реалізується категорія емотивності в англійських статтях геологічної тематики. Стверджується, що в порівнянні з колективними працями одноосібним статтям притаманний вищий ступінь емоційності.

Ключові слова: емотивність, емоційність тексту, науковий текст.

В статье проанализированы лексико-стилистические ресурсы, с помощью которых реализуется категория эмотивности в англоязычных статьях геологической тематики. Утверждается, что по сравнению с коллективными трудами единоличным статьям присущая более высокая степень эмотивности.

Ключевые слова: эмотивность, эмотивность текста, научный текст.

The article analyzes the lexical and stylistic resources which help realize the category of emotivity in the English geological articles. It is stated that a higher degree of emotionality is intrinsic to the works written by one author in comparison with those written by a group of authors.

Keywords: emotivity, emotionality of text, scientific text.

У сучасному науковому дискурсі емотивність як невід’ємна категорія тексту перебуває у фокусі методологічного вивчення низки гуманітарних дисциплін: теорії пізнання, наукознавства, психології наукової творчості, теорії наукового дискурсу, психолінгвістики, комунікативної лінгвістики, а також стилістики наукового тексту.

У рамках антропоцентричного підходу в лінгвістиці трактування наукового тексту як результату когнітивного та емоційного осягнення дійсності знайшло своє втілення в працях Л. Бабенко [1], А. Вежбицької [4], Є. Вольфа [5], Н. Данилевської [6], С. Іонової [7], Н. Лукьянкової [10], В. Маслової [12], Н. Разінкіної [15], В. Телії [16], В. Шаховського [17], [18] та ін. Висвітленню елементів експресивності в конкретних галузях присвячено статті В. Костенко, І. Сологор, [8], Н. Пільгуй [13] та ін. Однак поза увагою вітчизняних вчених залишається емоційність текстів геологічної тематики, що обумовлює **актуальність** такого напрямку дослідження. **Мета цієї статті** – проаналізувати лексико-стилістичні ресурси, за допомогою яких реалізується категорія емотивності в статтях з геології.

Джерельною базою стали 150 наукових текстів, надрукованих у журналах *Geology Journal*, *Journal of Geography and Geology*, *Journal of Petroleum Geology* протягом 2010-2013 рр.

В межах традиційної стилістики тексту характеристика наукового стилю опиралась на запропоновану В. Виноградовим класифікацію мовних стилів на основі трьох функцій мови: спілкування, повідомлення й впливу. Розмовному стилю найбільш відповідає функція спілкування, науковому й офіційно-діловому – повідомлення, публіцистичному й літературно-художньому – впливу [14, с. 54]. Однак нині в науковій думці спостерігається акцентуація на прагматичному аспекті комунікативного повідомлення за узагальненою схемою *автор*→*текст*→*читач*, і наукова праця не становить винятку.

Цікавим трактуванням прагматичної стратегії тексту видається теорія мови як інструменту соціальної влади Р. Блакара. На його думку, будь-який процес мовленнєвого спілкування має на меті комунікативну функцію впливу, і тому він не може бути нейтральним [3, с. 97]. Схожий погляд висловлює і представниця комунікативної лінгвістики В.А. Маслова: «зміст тексту є потенційно емоційним, тому що завжди знайдеться реципієнт, для якого він буде значимим. Емоційність змісту тексту – це, в кінцевому рахунку, емоційність фрагментів світу, відображених у тексті» [11, с. 21]. Однак не слід забувати, що екстратекстуальним джерелом цих фрагментів є конкретний автор, який створює і компонує їх за певною прагматичною стратегією. Суб’єкт мовлення не тільки вибирає доречні форми вербалізації певного змісту, він змушений вибрати певну точку зору, «зайняти позицію», для того, щоб ефективно донести свою думку до реципієнта [3, с. 114-116]. У науковій праці вчений також повинен переконати читача в цінності та істинності представлених міркувань, підібрати низку аргументів, пояснень, уточнень і т.д., іншими словами, зайняти успішну, «правильну» комунікативну позицію. Для досягнення поставлених прагматичних цілей суб’єкт наукового мовлення використовує власний пізнавальний стиль, і чим більше він відривається від старого знання про об’єкт, обґрунтовує понятійний апарат нового знання, вдається до власних міркувань, пояснень, прикладів і т.д., тим більше виявляє себе індивідуальний стиль вченого. На думку Н. Данилевської, у науковій праці вчений оприявнює свою «пізнавальну оцінку» (ПО) старого знання та власного внеску в досліджувану проблему. ПО поєднує 2 невід’ємні аспекти людського пізнання – когнітивний (вказує на зв’язок з раціональною сферою пізнання) та емотивний (вказує на зв’язок з емоційною сферою пізнання) [6, с. 31]. Автор користується емотивними засобами для увиразнення, привернення уваги читача до важливих моментів комунікативного повідомлення, закладеного в науковому тексті. Суголосні твердження про нерозривну єдність когнітивного та емоційного начала у психіці людини висловлюють і інші науковці [9], [15], [17], [18].

Чим же відрізняється категорія емотивності від емоційності? У сучасній науковій думці окреслилися дві протилежні позиції: деякі дослідники вважають їх синонімічними або визначають емотивність як один з виявів емоційності. Цілком слушно автор поняття «емосема» В.І. Шаховський вважає, що емотивність – це «характерна для мови семантична здатність виражати системою своїх засобів емоційність як факт психіки, відображені в семантиці мовних одиниць соціальні та індивідуальні емоції» [17, с. 24]. Змістовою складовою емотивності

постає суб'єктивне оцінювання індивідом певних подій, явищ і т. д. На нашу думку, категорія емотивності в науковому тексті слугує для віддзеркалення ставлення вченого до 1) старого знання (заперечення або схвалення), 2) до власних міркувань, дослідів, результатів дослідження і т. д., (впевненість або невпевненість), 3) читачької аудиторії (якщо це професійна аудиторія або ж текст орієнтований на нефахівців – складність комунікативного повідомлення може варіювати) і, як наслідок, 4) до лексико-стилістичних ресурсів (план вираження), за допомогою яких створюється наукова праця (вибір відповідної термінології, орієнтація на загальноприйнятий етикет наукового мовлення, пошук стилістичних засобів увиразнення власних ідей, привертання уваги читача). Тому й доцільно досліджувати специфіку експлікації емотивності на усіх зазначених рівнях.

Попри різні термінологічні визначення категорії емотивності, сучасні дослідники погоджуються, що вона є невід'ємним конститутивним фактором у тексті незалежно від його жанру та функцій. Текст є продуктом свідомості автора, яка, в свою чергу, органічно поєднує логічне та емоційне сприйняття дійсності. Як зауважує Н. Данилевська, «завдяки емотивній оцінці раціональні мислинневі (когнітивні) дії автора отримують психологічну корекцію і постають у тексті в більш відточеному, вивіреному варіанті. Можна сказати, що емотивний план оцінки виступає по відношенню до когнітивної діяльності автора в якості додаткового (але не менш важливого!) механізму, що утворює смисл і сам текст» [6, с. 32].

Яким чином категорія емотивності вербалізується в науковому тексті? Типові риси наукового стилю – дотримання строгої писемної традиції, чіткий синтаксис, логічна послідовність викладу, використання термінів і слів, позбавлених образності, вживання «затертих» кліше, метафор, фразеологізмів тощо. Будь-яке відхилення від закономірних рис цього стилю пробуджує увагу читача, «деавтоматизує» його сприйняття конкретної наукової праці. Варто зазначити, що демократизація наукової думки в останні десятиліття більше торкнулася гуманітарних наук, у той час як сфера природничих знань зберігає свою герметичність і вірність традиціям загальноприйнятого наукового етикету. Емоціогенність тексту на лексичному рівні найбільш виразно виявляє себе у формах вербалізації суб'єкта наукового викладу та, як уже зазначалося, в оцінці старого і нового знання, висуванні власних думок та гіпотез.

Одразу слід зазначити, що персоніфікація суб'єкта комунікативного повідомлення нехарактерна для англійських статей геологічної тематики. Частково цей факт можна пояснити тим, що стаття нерідко відображає напрацювання кількох учених або й цілої групи. Тому вживання займенників *we*, *our*, *us* є найбільш частим: «In this study, *we* integrate new source and reservoir rock analytical data for the Fula sub-basin into the regional framework of the Muglad Basin, and investigate the differences between petroleum accumulations in the Fula sub-basin and those elsewhere in the Muglad Basin» (*Journal of Petroleum Geology*, Vol. 36(1), 2013, P. 45). Варто зазначити, що в одноосібних статтях не рідко за нейтральним *we* можна легко експлікувати сигнали суб'єктивного мовлення, як, наприклад, у такому фрагменті: «Furthermore, *we* can take advantage to solve many forensic problems. The most popular application of forensic geology relates to legal investigations which can be very applicable for Iran. In addition to normal application of forensic geology in common criminology, it has high capacity to relieve some terrible destructive actions such as terrorism which is a serious problem in our neighborhoods.» (*Journal of Geography and Geology*, Vol. 2, No. 1, 2010, P. 77). Як показало дослідження, в одноосібних статтях з персоніфікатором «I» аксіологічна оцінка автора, індивідуальний пізнавальний стиль може виявляти себе ще виразніше: «I argue this failure can largely be explained by a combination of: (1) relaxing the Corporate Auto Fleet Efficiency (CAFE) standards during the 1990s, (2) a deliberate ramping-up of Saudi production in the 1980's to flood the market with oil, thereby, driving down prices and furthering the economic pressures on the Soviet Union as its foreign exchange earnings plummeted while trying to maintain a costly arms race with the U.S.A., (3) a complete lack of meaningful research and development by the American auto and trucking industries in technologies that would sever the connection to petroleum based fuels or substantially reduce it, and (4) a failure to reassess the Cold War stratagem regarding oil in a post Cold War setting especially given the industrialization of China and India and the accentuated instability associated with Islamist movements in the Middle East. The only bright spot is that the U.S. economy is not as oil intensive relative the 1970's. Although true, this statement is predicated on the off-shoring of much industry to China and other developing countries, and consequently hides or masks, oil dependency relative to the plethora of manufactured goods purchased regularly by American consumers» (*Journal of Geography and Geology*; Vol. 5, No. 3; 2013, P. 47-48). Іншими словами, коли в колективному авторстві індивідуальний пізнавальний стиль губиться за готовими кліше, то в одноосібних статтях мовлення суб'єкта викладу увиразнюється за рахунок оціночних сигналів, на лексичному рівні це емотивні прикметники, прислівники, дієслова, на стилістичному – свіжі метафори, порівняння.

У ставленні до попередніх напрацювань у сфері наукового інтересу вченого простежуються, як правило, дві модальності: схвалення або критика. Варто зазначити, що аналіз статей із різних джерел показав досить стриману позитивну оцінку інших вчених, найбільш часто вживані в схвальному контексті емотивні лексеми – «proper» або «properly» (i.g. *properly analyzed*, *properly referred to the issue*, etc.). Якщо дослідники погоджуються з поглядами своїх колег, то, як правило, звертаються до їхніх напрацювань без розлогих схвальних коментарів.

Навпаки, критичне ставлення до тверджень, гіпотез та знахідок попередників має значно ширші ресурси вербалізації та легко прочитується у таких фразах: «these problems are very briefly described», «inadequate information on ... the issue», «inadequately tackled issue», «little further exploration work was undertaken», «dubious concerns», «this point is moot», «this is just simply untrue», на думку дослідників, їхні попередники «pay insufficient attention», «give little attention» (i.g. to certain problems), а інколи звучить і неприховане заперечення: «Subjectively, to this writer's chagrin, a corrigendum of Iannicelli incorrectly showed a 850 km horizontal scale bar and this correctively should instead be 850 m towards measurement of the lowland, gigantic, oriented DeKalb mounds» (*Journal of Geography and Geology*, Vol. 5, No. 2; 2013, P. 37).

Емотивні лексичні засоби також наявні в ознайомлювальному описі досліджуваної проблеми або місцевості, яка опинилась у фокусі уваги науковців. Як правило, вони зустрічаються в інтродуктивній частині статті (*Introduction*) або виділяються в окремий змістовий блок *Background*, *Discussion* тощо: «However, importantly, the petrography of the igneous rocks here is *strikingly* similar to that of the onshore, east-west Jurassic dyke swarm», «Jordan has a *huge* potential of oil shale in the subsurface. [...] The *dramatic* increase of oil prices worldwide has *negatively* affected the overall Jordan's Economic» (*Journal of Geography and Geology*, 2013, Vol 5, № 3, P. 14), Серед інших прикладів вживання емотивної лексики у цій частині можна назвати прикметники *challenging*, *considerable*, *enormous*, *great*, *important*, *incongruent*, *interesting*, *obvious*, *rapid*, *remarkable*, *significant*, *sharp*, *tremendous*, *trustworthy*, *reliable*, *unprecedented*, *weak*, прислівники *dramatically*, *especially*, *even*, *highly*, *really*, *paradoxically*, *strikingly*, *surprisingly*, *truly*, словосполучення типу *a graceful expression of alternative energy*, *a fertile frontier* та ін.

Слабша емоційність заявлена у частині власне авторського дослідження, в якій представлені, як правило, обробка даних, результати і висновки (*Results* та *Conclusion*). За шкалою впевненість/невпевненість в отриманих результатах, іншими словами, новому знанні, перевага надається останній модальності. Вона виражена здебільшого за допомогою дієслів *appear*, *assume*, *attempt*, *can*, *could*, *imply*, *may*, *propose*, *suggest*, прикметників *possible*, *probable*, відповідно прислівників *possibly*, *probably* та ін.: «Our work *suggests* that the formation of new subduction zones in Atlantic-type oceans *may not* require the spontaneous foundering of its passive margins. Instead, subduction *can* be seen as an invasive process that propagates from ocean to ocean». (*Journal of Geology*, August 2013, V. 41, P. 831), «The porosity and permeability measurements on small plug samples *are probably not fully* representative of the *effective* permeability of the reservoir rock at a *larger* scale» (*Journal of Geography and Geology*, Vol. 5, No. 3, 2013, P. 26). Варто зазначити, що у цій частині дослідження автори повністю слідуєть науковому етикету, скромно оцінюючи власний внесок у дослідження.

Наступним питанням залишається чи не найважливіше – знаки присутності образу читача в науковій праці, які виходять за рамки лексико-стилістичних засобів виразності. Як справедливо зазначав ще Барт, «на перший погляд здається, що знаки розповідача значно помітніші й численніші, ніж знаки читача (наратор частіше говорить «я», а не «ти»); насправді знаки читача є складнішими, аніж знаки розповідача; так, кожного разу, коли розповідач припиняє «зображати» і повідомляє про факти, які він добре знає, але які невідомі реципієнту, виникає читацький знак: адже немає сенсу в тому, щоб розповідач інформував сам себе про те, що він і так знає» [2, с. 409-410]. Іншими словами, структура самого тексту, поділ на абзаци, вставні конструкції з метою прояснення потенційно незрозумілих думок та ідей, риторичні питання і т.д. експлікують бажання автора максимально ефективно вербалізувати конкретне комунікативне повідомлення для кращого розуміння реципієнта. Не має потреби ще раз наголошувати на послідовному, логічному викладі як однієї з ознак наукового стилю. Прикметно, що далеко не всі автори вдаються до вживання власне емотивних лексем у своїх працях, однак знаки присутності образу читача прочитуються в усіх працях. Такими знаками можна вважати 1) інверсію («Of *specific* concern in this report, are gigantic, NE-SW oriented mounds that measure from 400 m to 1.2 km in their longest dimension» (*Journal of Geography and Geology*, Vol. 5, No. 2; 2013, P. 31), 2) вставні конструкції, які виражають оціночне ставлення суб'єкта мовлення (*In spite of the presence of large-scale crossbedding and associated variations in grain size, this result is not surprising given the lack of significant diagenetic heterogeneity (fractures, stylolites, karsts, vugs and cemented layers) in the rock volume sampled. (ib. P. 18)*, та вказують на зв'язок думок, послідовність їх викладу («Finally, the subrounded micrite MF4 was interpreted to result from a later phase of leaching of low-Mg micrites» (*ib. P. 17*) 3) вставлені конструкції, в тому числі в дужках, для додаткового роз'яснення, привертання уваги читача («In this research the dependent variables were selected to be the soil type (*e.g. sand, clay, silt*) and its associated properties (*e.g. shear strength and unit weight*).» (*Journal of Geography and Geology*, Vol. 5, No. 3, 2013, P. 24), 4) використання дієслів у наказовому способі («Note the wavy subsurface of the basal till.» (*ib. P. 29*), 5) риторичні питання («What impact would removal of ethanol have on gasoline prices since its removal would produce an instantaneous demand for another 650,00 barrels of oil per day?» (*ib. P. 47*), 6) поділ тексту на абзаци (окремі смислові блоки).

Підсумовуючи вище сказане, варто зазначити, що будь-який науковий текст має оціночну, емотивну функцію, яка проявляється більш чи менш експліцитно на таких рівнях: 1) оцінка автора старого знання, 2) ставлення автора до нового знання (власних ідей та результатів досліджень), 3) ставлення автора до читача (рівень професійності реципієнта). Відповідно до цих факторів та особливостей власного пізнавального стилю науковець займає певну «позицію», точку зору в тексті й вибирає такі лексико-стилістичні, синтаксичні та графічні засоби, які, на його думку, допоможуть ефективно вербалізувати комунікативне повідомлення тексту, переконати читача в істинності нового знання. У наукових одноособових працях емотивна функція на лексико-стилістичному рівні представлена більш експліцитно, ніж у колективних. Здебільшого оціночне ставлення реалізується за допомогою власне емотивних або контекстуально емотивних прикметників та прислівників, рідше – дієслів. На синтаксичному рівні у працях незалежно від авторства простежуються так звані «знаки читача» (виражені здебільшого через вставні та вставлені конструкції, а також риторичні питання), які оприцькують бажання суб'єкта наукового мовлення привертати увагу реципієнта й переконати його в істинності нового знання. Найбільшою емоційністю наукові праці геологічної тематики відзначаються у частинах «Introduction», «Literature review», «Background» та «Discussion». «Results» та «Conclusion» залишаються в рамках наукового етикету – вчені скромно оцінюють власний внесок у досліджуване питання.

Література:

1. Бабенко Л. Г. Лексические средства обозначения эмоций в русском языке / Л. Г. Бабенко. – Свердловск : Изд-во Урал ун-та, 1989. – 184 с.
2. Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательного текста / Р. Барт // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв.: Трактааты, статьи, эссе. – М. : МГУ, 1987. – С. 387-422.
3. Блакар Р. М. Язык как инструмент социальной власти // Язык и моделирование социального взаимодействия: Переводы / Р. М. Блакар // Сост. В. М. Сергеева, П. Б. Паршина; общ. ред. В. В. Петрова. – М. : Прогресс, 1987. – С. 88-125.
4. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
5. Вольф Е. М. Эмоциональные состояния и их представление в языке / Е. М. Вольф // Логический: анализ языка: проблемы интенциональных и прагматических контекстов. – М. : Наука, 1989. – 288 с.
6. Данилевская Н. В. К вопросу об экспрессивности научного текста / Н. В. Данилевская // Вестник Пермского университета. Сер.: Российская и зарубежная филология. – 2012. – Вып. 6 (12). – С. 30-36.
7. Ионова С. В. Эмотивность текста как лингвистическая проблема: Дис.... канд. филол. наук: 10.02.19 / С. В. Ионова. – Волгоград, 1998. – 197 с.
8. Костенко В. Г. Сологор И. Н. и др. Лексические средства реализации категории эмотивности в текстах научных медицинских статей / В. Г. Костенко, И. Н. Сологор // Альманах современной науки и образования. – 2012. – № 12 (67). – В 2-х ч. – Ч. I. – С. 73-76.
9. Котюрова М. П. Стилистика научной речи / Учеб. пособие для студентов учреждений высш. проф. образования / М. П. Котюрова. – М. : Издательский центр «Академия», 2010. – 240 с.
10. Лукьянова Н. А. Экспрессивность как семантическая категория / Н. А. Лукьянова // Языковые категории в лексикологии и синтаксисе. – Новосибирск, 1991. – С. 3-23.
11. Маслова В. А. К построению психолингвистической модели коннотации / В. А. Маслова // Вопросы языкознания. – 1989. – № 1. – С. 19-22.
12. Маслова В. А. Некоторые онтологические аспекты эмотивности текста / В. А. Маслова // Язык и эмоции: Сб. науч. трудов. – Волгоград : Перемена, 1995. – С. 184-191.
13. Пільгуй Н. Мовні засоби експресивності в наукових текстах аграрної тематики / Н. Пільгуй // Вісник Харківського Національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Сер.: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2010. – № 896. – С. 123-130.
14. Плещенко Т. П., Федотова Н. В., Четет Р. Г. Стилистика и культуры речи: Учеб. Пособие / Под ред. П. П. Шубы. / Т. П. Плещенко, Н. В. Федотова, Р. Г. Четет. – Мн. : «ТетраСистемс», 2001. – 544 с.
15. Разинкина Н. М. Стилистика английской научной речи: элементы эмоционально-субъективной оценки. / Н. М. Разинкина. – М. : Наука, 1972. – 168 с.
16. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 142 с.
17. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1987. – 190 с.
18. Шаховский В. И. Эмотивная семантика слова как коммуникативная сущность. Сб.: Коммуникативные аспекты значения / В. И. Шаховский. – Волгоград : Волгр. пед. ин-т, 1990. – С. 58-67.

Список ілюстративних джерел:

1. Lirong D., Dingsheng C. Petroleum Geology Of The Fula Sub-Basin, Muglad Basin, Sudan / D. Lirong, C. Dingsheng // Journal of Petroleum Geology. – January 2013. – Vol. 36(1). – P. 43-59.
2. Mazhari A. An Introduction to Forensic Geosciences and Its Potential for Iran / A. Mazhari // Journal of Geography and Geology. – 2010. – Vol. 2. – No. 1. – P. 77-82.
3. Martin M. Southern Minnesota: An Evolving Alternate Energy Frontier / M. Martin // Journal of Geography and Geology – 2013. – Vol. 5. – No. 3. – P. 44-55.
4. Iannicelli M. Misconceivment About the Formation of True DeKalb Mounds in DeKalb County, Illinois / M. Iannicelli // Journal of Geography and Geology. – 2013. – Vol. 5. – No. 2. – P. 31-43.
5. Duarte C., Rosas F. M., Terrinha P. Are subduction zones invading the Atlantic? Evidence from the southwest Iberia margin / C. Duarte, F. M. Rosas, P. Terrinha // Geology. – August 2013. – V. 41. – P. 839-842.

Матковська Г. О.,
Національний технічний університет України «КПІ», м. Київ

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВИХ ФОРМ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена аналізу структури художнього тексту на основі визначення його композиційно-мовленнєвих форм. Розглядаються аспекти розмежування форм мовлення автора та персонажа, їхні лексико-грамматичні та стилізові особливості. Охарактеризовано принципи типологізації композиційно-мовленнєвих форм.

Ключові слова: текст, структура тексту, композиція, композиційно-мовленнєва форма, авторське мовлення, мовлення персонажа.

Статья посвящена анализу структуры художественного текста на основе определения его композиционно-речевых форм. Рассмотрены аспекты разграничения форм речи автора и персонажа, их лексико-грамматические и стилистические особенности. Охарактеризованы принципы типологизации композиционно-речевых форм.

Ключевые слова: текст, структура текста, композиция, композиционно-речевая форма, авторская речь, персонажная речь.

The article deals with the analysis of a narrative structure on the basis of determining its narrative modes. The aspects of distinguishing between the narrative and character voices have been provided, their lexical, grammatical and stylistic peculiarities have been described. The basic typology principles of the narrative mode have been determined.

Key words: text, text structure, composition, narrative mode, narrative voice, character voice.

Текст виступає об'єктом міждисциплінарних досліджень на межі таких філологічних дисциплін як стилістика, теорія тексту, літературознавство, риторика. Кожен із наведених напрямків розглядає текст із певного ракурсу, спирається на власний методологічний апарат, але лише сукупність результатів їхніх досліджень дає змогу осягнути масштабність цієї категорії. Істотну увагу науковці приділяють дослідженню композиційної структури тексту та лінгвостилістичних особливостей її складових. Аналізу структурного оформлення художніх текстів присвятили свої роботи дослідники-мовознавці Л.Г. Бабенко (2005), М.П. Брандес (2004), Е.М. Зайцева (2008), В.А. Кухаренко (1988) та інші.

Художній прозовий текст характеризується структурно-семантичною неоднорідністю. Метою статті є проаналізувати композиційно-мовленнєві фрагменти тексту та їхні лінгвостилістичні особливості, що зумовлюють цю неоднорідність.

Досягнення мети статті передбачає виконання наступних завдань:

- дослідити теоретичні підходи щодо визначення поняття «композиційно-мовленнєва форма»;
- охарактеризувати типологію композиційно-мовленнєвих форм;
- розглянути лінгвостилістичні особливості, що притаманні композиційно-мовленнєвим формам.

Матеріалом дослідження слугують композиційно-мовленнєві форми, відібрані з романів В. Вулф «Orlando. A biography» й «The waves».

Зазвичай у художньому тексті присутні два основні типи мовлення – авторське й персонажне, останнє існує у формі діалогу та внутрішнього монологу персонажа. Окрім зазначених типів існує також контаміноване, змішане мовлення, у якому присутні автор і герой, – невласно-пряме мовлення.

Гетерогенність тексту зумовлена присутністю у ньому чотирьох типів викладу змістово-концептуальної інформації: авторське, діалогічне, внутрішнє і невласно-пряме мовлення. Вони утворюють вертикальну структуру тексту.

М.П. Брандес пропонує розглядати структуру художнього тексту як динамічну систему, що утворюється за допомогою одиниць ментального формалізованого мовлення:

- композиційно-мовленнєвих форм (опис, розповідь/повідомлення, роздум);
- тональності (висока, нейтральна, знижена);
- архітектоніко-мовленнєвих форм (монолог, діалог, полілог, конструкції із прямою мовою, конструкції із непрямою мовою, невласно-пряма мова) [2, с. 74].

Композиційно-мовленнєві форми – це складні функціональні текстово-мовленнєві єдності, що структурують думку, впорядковують її розвиток і забезпечують їй цілісність та завершеність. Цілісність і стійкість мовленнєвих форм передбачають певну замкненість, оскільки кожен їхній вид має відповідний знаковий зміст і визначений структурний тип. Вони є модальними єдностями, оскільки всі речення, що складають ту чи іншу композиційно-мовленнєву форму, об'єднані певною точкою зору наратора [2, с. 75]. З формальної точки зору композиційно-мовленнєві форми є сукупністю речень, об'єднаних композиційною точкою зору, але їм притаманні якості, що відрізняються від характеристик речень, що їх утворюють. Ці особливі якості визначаються типами внутрішньотекстових зв'язків, до яких належать співположення (просторовий зв'язок), послідовність (часовий зв'язок) і каузальність (причинний зв'язок) [2, с. 77]. Згідно з цими типами зв'язків М.П. Брандес розмежовує композиційно-мовленнєві форми, що належать до мовленнєвої сфери авторського мовлення: опис (просторове співположення), розповідь/повідомлення (темпоральна послідовність), роздум (зв'язки логічного розвитку).

Авторське мовлення. Провідну роль у формуванні концепту твору відіграють авторські оцінки об'єктів, явищ і подій, що утворюють його художню дійсність. Найбільш експліцитно авторська точка зору виражається у власному авторському мовленні, якому притаманні оцінність і модальність [4, с. 133-134].

Опис – це композиційно-мовленнєва форма, що виконує функцію повідомлення про зовнішні ознаки діючої особи й обставин, за яких відбувається дія. В художніх текстах опис використовується перш за все для зображення макростору, що оточує людину, – природи, місцевості, інтер'єру, предметів. Крім того, опису підлягає мікросвіт людини – її зовнішність, фізичний та емоційний стан. Л. Г. Бабенко зазначає, що типовим є сполучення описів макро- й мікросвітів людини, коли зображення зовнішнього простору співвідноситься із внутрішнім емоційним станом героя твору [1, с. 169].

Композиційно-мовленнєва форма «опис» має наступні структурні типи, запропоновані М. П. Брандес:

- опис з єдиним планом теперішнього часу;
- опис з єдиним планом минулого часу;
- номінативний опис [2, с. 83].

Дієслова використовуються переважно у формі теперішнього часу, що виражає тривалий стан предмету (опис з єдиним планом теперішнього часу). Дієслова у формі минулого часу вказують на стан зображених об'єктів у момент спостереження за ними (опис з єдиним планом минулого часу). У контексті опису дієслова виконують радше функцію відображення властивостей і характеристик предмету, а ніж активних дій. Опис характеризують однотипні форми присудку, що є показником статичності зображеного предмету. Опис також може містити послідовність еліптичних і номінативних конструкцій (номінативний опис). Цей тип зустрічається у текстах, що імітують потік свідомості.

У змісті описових фрагментів тексту істотну роль відіграють предмети, властивості, якості, а не дії. З цієї причини смислове навантаження несуть іменники й прикметники: «*Sharp stripes of shadow lay on the grass, and the dew dancing on the tips of the flowers and leaves made the garden like a mosaic of single sparks not yet formed into one whole. The birds, whose breasts were specked canary and rose, now sang a strain or two together, wildly, like skaters rollicking arm-in-arm, and were suddenly silent, breaking asunder*» [6, с.14]. Наведений фрагмент є прикладом опису з єдиним планом минулого часу. На це вказує форма минулого часу дієслів. Структура цього описового фрагменту створює ефект статичного спостереження за навколишнім середовищем завдяки метафорам, що акцентують зовнішній вигляд об'єктів опису, а не їхні функції або дії.

Е.М. Зайцева пропонує виокремити особливий тип опису – динамічний опис, у якому змістове навантаження припадає на дію. Цей тип межує із композиційно-мовленнєвою формою «розповідь». Динамічний опис зображує тривалість дії у невеликому часовому інтервалі та обмеженому просторі. Він є засобом природного відображення дійсності й використовується для відтворення динаміки внутрішнього емоційного стану героя.

Розповідь/повідомлення – це композиційно-мовленнєва форма, що має на меті передати послідовність ряду подій або перехід предмету з одного стану в інший. Її універсальною ознакою є динамічність, адже найчастіше в розповіді використовуються акціональні дієслова у формі минулого часу, що передають послідовність подій і їхній розвиток. До головних логіко-семантичних відношень у розповіді належать часова послідовність і відношення зумовленості (причинно-наслідкові, умови, мети тощо).

Синтаксичну організацію композиційно-мовленнєвої форми «розповідь» протиставляють опису. У розповіді переважно використовують складносурядні і складнопідрядні речення, на відміну від опису, де переважають прості речення. Вживання двоскладових речень притаманне розповіді, тоді як безособові та номінативні речення широко вживаються в описі: «*Dazed and astounded, Orlando could do nothing for some time but watch the appalling race of waters as it hurled itself past him. At last, seeming to recollect himself, he clapped spurs to his horse and galloped hard along the river bank in the direction of the sea. Rounding a bend of the river, he came opposite that reach where, not two days ago, the ships of the Ambassadors had seemed immovably frozen. Hastily, he made count of them all; the French; the Spanish; the Austrian; the Turk*» [5, с.31].

Роздум – це композиційно-мовленнєва форма, яка відповідає формі абстрактного мислення. Вона виконує особливе комунікативне завдання – надати мовленню аргументований характер, тобто дійти логічним шляхом до нового судження або аргументувати сказане раніше. В структурі роздуму виокремлюють три головні складові: тезу, доказ (аргументацію) і висновок у вигляді узагальнення. У художньому тексті ця схема може бути неповною, але висновок завжди є обов'язковою складовою. Домінантним типом логіко-синтаксичних відношень у роздумі є причинно-наслідкові зв'язки, які не завжди представлені експліцитно й потребують додаткового декодування й інтерпретації.

За змістовим наповненням роздум носить позачасовий, глобальний та узагальнений характер. Він відображає авторську точку зору, втілену в форму авторського мовлення. У прозовому тексті вона актуалізується в авторських відступах, зауваженнях, коментарях щодо зображених подій, вчинків персонажів тощо [1, с. 172].

Роздум функціонує у текстах у вигляді декількох комунікативно-композиційних варіантів. До його різновидів належать власне роздум та вільний роздум.

Власне роздум (у вузькому значенні) – це композиційно-мовленнєва форма, що найбільш послідовно виражає причинно-наслідкові відношення між судженнями. Ця форма відіграє суттєву роль у комунікативно-пізнавальному процесі, оскільки вона демонструє хід авторської думки й шлях вирішення проблеми. З точки зору структури власне роздум утворюється послідовністю речень, об'єднаних відношеннями логічного наслідку.

Роздум як текстове явище сформувався у науковому мовленні. Художнім текстам не притаманна строго логічна структура розгортання роздуму, але в них використовується його емоційно забарвлений варіант – вільний роздум. В ньому загалом прослідковуються причинно-наслідкові зв'язки між судженнями, проте завдяки засобам експресивного синтаксису (риторичним питанням, парцеляції) створюється ефект невимушеного, емоційно наповненого спілкування автора з читачем [3 с. 32]: «*It was Orlando's fault perhaps; yet, after all, are we to blame Orlando? The age was the Elizabethan; their morals were not ours; nor their poets; nor their climate; nor their vegetables even. Everything was different. The weather itself, the heat and cold of summer and winter, was, we may*

believe, of another temper altogether <...> Thus, if Orlando followed the leading of the climate, of the poets, of the age itself, and plucked his flower in the window-seat even with the snow on the ground and the Queen vigilant in the corridor we can scarcely bring ourselves to blame him. He was young; he was boyish; he did but as nature bade him do» [6, с. 12].

Мовлення автора відіграє суттєву роль у структурно-семантичній організації твору. Воно реалізує ідейно-ціннісну композиційну точку зору, що втілює аксіологічний рівень тексту, окреслює темпорально-просторовий вимір твору. Проте не менш важливу роль у тексті відіграє персональне мовлення.

Мовлення персонажа. Цей тип мовлення – головний конструктивний компонент образу персонажа. Форми мовленнєвого втілення дійових осіб є багатогранними, а їхній вибір зумовлений суб'єктивно (творчим задумом автора) та об'єктивно (характером персонажа) [1, с. 173]. Розмежують зовнішнє та внутрішнє мовлення.

Зовнішнє мовлення – це сукупність самостійних реплік персонажа, що виконують функцію його мовленнєвої характеристики. На лексичному, синтаксичному й інтонаційному рівнях зберігаються риси усного розмовного мовлення. В залежності від концептуальної структури у тексті розрізняють наступні конструктивні різновиди зовнішнього мовлення: полілог, діалог, монолог, конструкції з прямою мовою, конструкції з непрямою мовою, невласне-пряма мова [1, с. 174].

Полілог – це потік реплік багатьох персонажів. У тексті репліки зазвичай оформлені як індивідуальні вислови. Діалог – це форма мовленнєвого спілкування двох персонажів. Він може бути представленим сукупністю реплік без зазначення персонажів, що їх промовляють. У прозовому творі репліки персонажів можуть супроводжуватися коментарем автора. У наведеному прикладі полілог представлений у формі послідовності реплік, що мають подібну синтаксичну конструкцію. Автор вказує лише на те, кому належить та чи інша репліка, але не характеризує особливості мовлення й обставини, в якому воно відбувається:

«I see a ring,' said Bernard, 'hanging above me. It quivers and hangs in a loop of light.'

'I see a slab of pale yellow,' said Susan, 'spreading away until it meets a purple stripe.'

'I hear a sound,' said Rhoda, 'cheep chirp; cheep chirp; going up and down.'

'I see a globe,' said Neville, 'hanging down in a drop against the enormous flanks of some hill'» [6, с. 3].

До головних функцій діалогу та полілогу належать створення поліфонічності твору, внесення багатьох світоглядних композиційних точок зору, вираження різних оцінних позицій, а також характерологічна функція створення мовленнєвого портрету персонажа.

Монолог визначають як таку форму текстової репрезентації мовлення персонажа, що дозволяє автору більш повно й відкрито зобразити його точку зору щодо певної події, вчинку, виразити його знання про світ, його переконання. У зв'язку з цим монолог переважно має форму роздуму стосовно певного питання. Монологічне мовлення у прозовому тексті ініціюється емоційними переживаннями дійової особи, тому воно насичене емотивною та оцінною лексикою, експресивними синтаксичними конструкціями.

Наприклад, наведений нижче монолог героя роману В. Вулф «Хвилі» представлений у вигляді послідовності риторичних питань, ефект яких посилюється яскравими метафорами: *«Where shall I go then? To some museum, where they keep rings under glass cases, where there are cabinets, and the dresses that queens have worn? Or shall I go to Hampton Court and look at the red walls and courtyards and the seemliness of herded yew trees making black pyramids symmetrically on the grass among flowers? There shall I recover beauty, and impose order upon my raked, my dishevelled soul? But what can one make in loneliness?» [6, с.85]*

Конструкції із прямою мовою найповніше відображають структуру мовленнєвих актів, оскільки вони містять вказівки на учасників мовленнєвої діяльності, розкривають зміст мовлення та характеризують власне процес спілкування між персонажами. Ці конструкції графічно інтерпретують репліки, вони дозволяють автору одночасно передати мовлення персонажа, описати його особливості, оцінити його за допомогою авторських ремарок і безпосередньо відобразити їх на лексико-граматичному рівні:

«... in fact he was rattling off one of his most impassioned sonnets when the Princess addressed him, 'Would you have the goodness to pass the salt?'

He blushed deeply.

'With all the pleasure in the world, Madame,' he replied, speaking French with a perfect accent» [5, с. 19].

Конструкції із непрямою мовою є менш виразними, адже їхня головна функція – передати зміст сказаного персонажем у літературній формі. Ці конструкції мають форму складного речення, головна частина за функціональним наповненням є аналогічною авторській ремарці, а підрядна передає зміст сказаного.

Невласне-пряма мова – це тип мовлення, особливістю якого є контамінація голосів автора й персонажа. Цей термін був запропонований у 1920-х роках В.В. Волошиновим. Контамінація реалізується в інтерференції авторського і персонажного мовлення. Сигналами мовлення персонажа є зміна інтонації (від розповідної до спонукальної, емоційно-експресивної), поява експресивних синтаксичних конструкцій [1, с.179]. Чергування мовлення автора та персонажа створює ефект поліфонії (багатоголосся) та множинності композиційних точок зору в межах однієї архітектоніко-мовленнєвої форми: *«Nothing remains of all these Princes', Orlando would say, indulging in some pardonable exaggeration of his rank, 'except one digit,' and he would take a skeleton hand in his and bend the joints this way and that. 'Whose hand was it?' he went on to ask» [5, с. 35].*

Внутрішнє мовлення персонажа нагадує зовнішнє мовлення, але йому притаманні такі особливі характеристики як асоціативність, редукованість, семантична компресія, невизначеність тощо: *« 'Ravishing,' she exclaims ten times on one page, 'wondrous... utterly beyond description... gold plate... candelabras... negroes in plush breeches... pyramids of ice... fountains of negus... jellies made to represent His Majesty's ships... swans made to represent water lilies... birds in golden cages... gentlemen in slashed crimson velvet...» [5, с. 64-65]*

Цей тип мовлення використовується у літературному творі перш за все для психологічного аналізу внутрішнього світу персонажу та опису його інтелектуального та емоційного світів.

Типологія текстових різновидів внутрішнього мовлення заснована на його обсязі, характері внесення у текст, змістовому наповненні та особливостях використання певних лексико-граматичних засобів. В.А. Кухаренко пропонує розрізняти наступні типи внутрішнього мовлення: потік свідомості, внутрішній монолог, автодіалог, малі вкраплення внутрішнього мовлення [4].

Отже, до композиційних структурних одиниць, що утворюють цілісний художній текст, належать композиційно-мовленнєві (опис, розповідь/повідомлення, роздум) та композиційно-архітектонічні форми (монолог, діалог, полілог, конструкції із прямою мовою, конструкції із непрямою мовою, невласне-пряма мова). Кожна структурна форма виконує у тексті певні функції, що зумовлюють використання відповідних лінгвостилістичних засобів. Актуалізація функціональних особливостей структурних композиційних елементів досліджених художніх текстів реалізується перш за все за рахунок використання простих і поширених метафор й епітетів, засобів експресивного синтаксису, зокрема, риторичних питань, парцельованих конструкцій. На нашу думку, дослідження структурних, семантичних і стилістичних особливостей композиційно-мовленнєвих й композиційно-архітектонічних форм, що фіксують внутрішнє мовлення персонажа, на матеріалі художніх текстів В. Вулф є перспективним для подальшого наукового аналізу.

Література:

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста: учебник, практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 496 с.
2. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс: Учебник. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
3. Зайцева Е. И., Макарова М. Г. Разновидности художественной речи в произведениях английских писателей // Вестник ВолГУ. Серия 9: Исследования молодых ученых, 2008. – №7. – С. 29-35.
4. Кухаренко В. А. Интерпретация текста: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.» – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
5. Woolf V. Orlando. A biography. – Oxford : Oxford University Press, 2008. – 416 p.
6. Woolf V. The waves. – Ware : Wordsworth Editions Limited, 2000. – 172 p.

Миронова Т. Ю.,

Дніпропетровська державна фінансова академія, м. Дніпропетровськ

НЕЗВИЧАЙНІ МОВНІ ЯВИЩА В ТЕКСТІ ОСОБИ, ЯКА ПРОГОЛОСИЛА «СМЕРТЬ АВТОРА» (ІЗ ДОСВІДУ КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ АВТОРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОРИГІНАЛЬНОГО ТВОРУ М. ФУКО «VIVRE AVEC LA PHILOSOPHIE»)

Заради подальшого дослідження за авторськими смисловими параметрами (погляд, голос, тон, динаміка тощо) зібрані відомості про лексико-граматичні якості одного із франкомовних текстів. Потреба знати авторські якості представленого документу викликана сенсаційним твердженням особи, що його створила, про «смерть автора». Дивна мовна картина твору, навіть в підготовчому розгляді, викликає сумніви в якійсь авторстві.

Ключові слова: авторський смисл, голос, погляд, тон, динаміка; накопичення негативних форм, мовна надмірність через повтори.

В цілях послуючого аналізу по авторським смисловим параметрам (взгляд, голос, тон, и т.д.) собраны сведения о лингвистических качествах одного из франкоязычных текстов. Потребность понять авторские качества этого документа вызвана сенсационным утверждением его творца о «смерти автора». Необычная языковая картина, даже в предварительном рассмотрении, вызывает сомнения относительно качества авторства.

Ключевые слова: авторский взгляд, голос, тон и т.д., накопление негативных форм, языковые излишества в повторениях.

Before the analysis of a text through the author's dimensions, like point of view, voice etc., its language forms have been collected and considered with regard the complete content. The need for such probing is connected with the notorious statement of its creator about «the death of the author». The ostentatiously odd (even in the preliminary study) linguistic choices of this writer suggest his deviated understanding of his own writing practices and the mission of being the author.

Key words: author's point of view, voice, tone, dynamism/pace etc. condensed negative forms, exaggerated redundancy, mere reiterations.

Постановка проблеми. Поряд із тим, що ми накопичували досвід вивчення англomовних авторських текстів за їх когнітивно-семантичними вимірами, як-то: авторський голос, погляд, тон, динаміка тощо [12 та інші], ми, звісно, узагальнювали доступний обсяг вітчизняних наукових публікацій, які в різній мірі торкаються авторства тексту, тоді, коли воно постає як філологічна, комунікативна, чи когнітивна подія. В низці наших статей проходить думка про те, що авторство тексту є духовне і матеріальне явище, яке відмічено національно-культурною традицією. Такі особливості ми незмінно враховуємо в нашій роботі із текстами, написаними англійською мовою. Оскільки наше дослідження, широко спираючись на англomовні наукові досягнення [12 та інші], виконується на вітчизняних теренах, і, натурально, не може бути в концептуально відділеному просторі, ми ретельно показуємо місце наших напрацювань на тлі всіх успіхів із боку наших співвітчизників-науковців.

На вітчизняних філологічних засадах вже декілька разів спливали згадки про ставлення до авторства тексту, яке загрозово тяжіє не стільки над нашими науковими зусиллями, скільки над вічною гуманістичною цінністю поставати творцем думок в письмовому документі і звертатися до спільноти із людяно притягальним змістом. Зважаючи на те, що джерело таких поглядів є франкомовна особа, яка проголосила свої погляди в публікаціях рідною мовою, нам не залишається нічого іншого, як трохи спинитися із аналізом англomовних текстів і прямо поглянути та того, хто нищівно і огульно підняв руку над автором тексту взагалі, незважаючи ні на культуру, ні та мову. Ми вимушені зробити аналітичний екскурс в те, що створило французькою мовою згадане нами руйнівне перо, oprіч тої зручності, що могли би не звертати уваги на випадки на творця тексту, що відбувалися в недавньому, але все ж таки минулому, виправдовуючи таке ставлення тим, що наша зосереджена цікавість спрямована власне на англomовні документи.

Мова йде про французького філософа та психолога М.Фуко/Michel Foucault. Саме М.Фуко належить на весь світ сумнозвісне «вбивство автора текстів», яке проголошувалось неодноразово, як усно, так і письмом, зокрема в роботі «*Les Mots et les Choses / Слова та речі*», яка констатувала «смерть людини», інакше, що «людина померла» в текстах, чи ще на інший манер, що письмова творчість «виключає присутність людини». Людську особу М.Фуко, як спадкоємець подібних поглядів Ніцше, не вважає приналежністю текстів, а відсилає до сфери філософії (ця інформація в оригіналі виглядає наступним чином: «*le livre qui constante «la mort de l'homme»; «exclut la présence de l'homme – dont Foucault, après Nietzsche, fera la tâche du philosophe»* [6, с. 36]).

Визнання «смерть автора/людини в текстах» звучить непростим ницим вироком на тлі людської цивілізації, світової культури та гуманістичних цінностей, які спираються головним чином на властивість письмових текстів із різних історичних часів віддзеркалювати особистості реальних носіїв цивілізації, символів культури та проповідників гуманістичних цінностей.

Отже, тепер у нас твір «*Vivre avec la philosophie*» (1983) М.Фуко підлягає випробуванню [8]. Відкрито обговорюємо одне дослідницьке ускладнення: Цей текст, викладений в оригіналі лише французькою, а ми його робимо об'єктом аналізу щодо смислових положень, вже перевірених в аналізі англomовних робіт. Маємо ще раз наголосити, що вибраний прояв французького текстотворення із боку скандального теоретика розглядається нами вимушено, оскільки його творець претендував на узагальнення незалежно від мов, і так

само універсально вони іноді цитуються в наукових джерелах. Гіпотезою можуть стати наступні міркування: як тільки визнане цивілізацією текстове явище віддзеркалювання особистості автора в його творі буде із очевидністю визначено у названого французького автора, і така особистість у зіставленні із текстовими якостями постане дійсним творцем письмового документу гуманістичної цінності, то ми будемо надалі вважати на думки М.Фуко про авторство тексту. Якщо текст М.Фуко не переконає нас в його визначних якостях, то ми відкидаємо претензії цього філософа і психолога на знищення особистісної семантики в текстовій матерії як ті руйнівні погляди, що не збігаються із природою людського спілкування, опосередкованого письмовими документами.

Динаміка людських потреб [9 та інші] та авторські параметри текстів [12 та інші] стануть нашим аналітичним інструментарієм проникнення в смисл вибраного документу. Як ми обґрунтовували прикладання теоретичних положень та методик практичного опрацювання тексту, які практикувалися на англійських роботах, до твору, що викладає французькою, адже ми самі виступаємо за врахування національно-культурних засад створення текстів?

Ми знайшли деякі підстави: із твором «*Vivre avec la philosophie*» [8, с. 60-61], який нами проаналізовано, М.Фуко/Michel Foucault виступав перед американськими студентами в Каліфорнійському університеті в Беркелі / Berkeley, тим самим він особисто спрямував свій зміст назустріч англомовним дискурсивним очікуванням [5; 6; 7].

Актуальність. Приступаємо до цього нового етапу пошуків авторських якостей тексту із відчуттям актуальності справи, оскільки, oprіч того, що окремі посилання на занепад авторських робіт зустрічається в наукових публікаціях, самого пильного спостереження за оригінальними текстами родоначальника таких думок ми не знайшли. Здається не можна приймати на віру подібні скандальні заяви про інших творців текстів, не вивчивши, який випадок авторства представляє собою письмо самого М.Фуко.

Цілі публікації. Щодо поглядів, які ставлять під сумнів головні якості авторських текстів, ми приймаємо протилежну позицію, ту, яка співпадає із перевіреними цінностями статусу бути автором тексту. Такі цінності сповідував і стверджував в своєму житті автор М.Т.Цицерон [2 та інші]. Вони також знаходять гармонічне втілення у інших творців, незмінно співпадаючи із такими якостями творів, які виносять документи в ранг загальнолюдського гуманістичного надбання. Звідси маємо ретельно розібратися в характері вибраного для аналізу франкомовного тексту і визнати, чи він є тимчасовим сенсаційним, чи вічним і гуманістичним пам'ятником серед письмових документів. Для цього, спочатку, /а/ ми прочитаємо в оригіналі французькою, як саме, за властивостями тексту, писав сам *М.Фуко, яким автором він був*, надалі, визначимо, із /б/ яких авторських чи псевдо-авторських *позицій* він начебто висловлювався про якості індивідуальних текстів і, врешті, визначимо, спираючись на власний текст М.Фуко, та свідчення сучасників, із /в/ яким *особистісним багажем* цей французький ерудит наблизився до заперечення індивідуальної смислової присутності людини, що створює текст, в семантиці самого письмового документу.

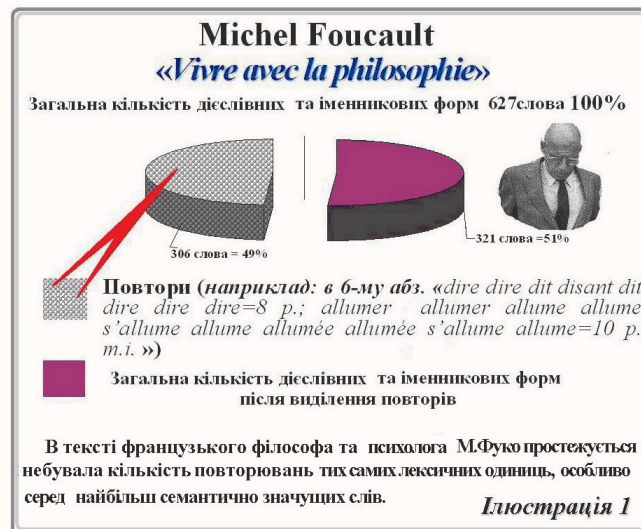
Задачі даної статті. Такий ретельний аналіз змісту має спиратися на знання про мовні форми вибраного документу, що припадає на перший підготовчий етап в змальованій дослідницькій перспективі. Маємо попередити, що у випадку із М.Фуко, повного аналізу його комунікативної перспективи ми робити не передбачаємо, оскільки це заведе в лінгвістичні та семантичні особливості французької мови, а такі горизонти дуже далеко виходять за межі наших наукових інтересів: як тільки авторський змістовий крок стає очевидним, ми відповідне мовне явище коментувати припиняємо.

Виклад основного матеріалу. Вперше визначення «смерть автора» було здійснено в усному виступі на конференції, («<...> dans une intervention de 1969, devenue outre-Atlantique, dans le texte canonique sur la «mort de l'auteur» – Michel Foucault : «Ou'est-ce qu'un auteur?» [5, с. 62]). З тих пір особисто промовлені слова лунають більшим лінгвістично-комунікативним потрясінням, ніж синонімічний ефект від його письмового вислову, який звучить, як-то: «*факт смерті людини в текстах*» (перекладено близько до оригіналу та із урахуванням контексту – Т.М.; див. також – «<...> ces (de Foucault) diagnostics – la présence du langage dans la pensée contemporaine en exclut la présence de l'homme» [6, с. 35-38]).

Вилучення авторської духовності як смислового ядра, яке огортається гуманістичними якостями письмового документу, значить зруйнувати загальнолюдську цінність твору та заперечити духовний обмін через тексти як форму спілкування. Те, що скоїв М.Фуко є прямою протилежністю думки, яку залишив нам М.Т.Цицерон, який писав: «*Адже після смерті людей їх думки не гинуть, можливо їм тільки не вистачає сяйва, яке випромінював їх автор*» [2, с. 63].

Для нашого дослідження нам достатньо, принаймні, однієї *закінченої роботи*, написаної *рідною мовою*. Вважаємо, що не має значення, якій темі присвячений вибраний текст, оскільки авторську руку та діапазон авторських сил видно в кожному документі. Таким чином, знайдений нами оригінальний текст автора в фокусі нашої уваги зосереджений на ставленні до філософії; робота датована 1983 роком, що є часом за рік до смерті М.Фуко. Оскільки наша цікавість не-філософського плану, то ми не передбачаємо полемізувати із М.Фуко, якою інформацією він часом користувався для свого змісту, але ми незмінно попереджаємо (див. *іншу публікацію «Про що свідчать образи в тексті особи, яка проголосила «смерть автора» – Т.М.*) про деякі фактичні і змістові проблеми, пов'язані із вибраним текстом, щоб такі моменти на виглядали нашими неточностями.

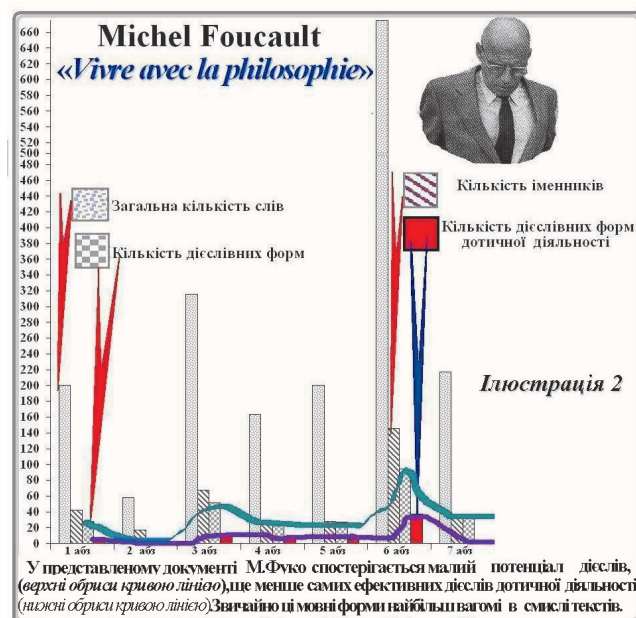
Отже, тепер ми розглядаємо суто *комунікативні кроки творця* названого документу: як він себе уявляє, як він відчуває присутність читача [1 та інші], наскільки конкретним/абстрактним, об'єктивним/суб'єктивним тощо він бажає бути в тексті, якими шляхами він проводить читача саме до того ефекту, заради якого він взявся писати даний текст.

Перше, що стає помітним стосовно тексту «Vivre avec la philosophie» (1983) М.Фуко/Michel Foucault це неможливість прослідкувати натуральну обумовленість існування цього документу. Така обумовленість в якісно написаних текстах натурально і логічно локалізує зміст документу серед певних природно взаємопов'язаних ділянок в ієрархії людських потреб А.Маслоу. Досвід попереднього аналізу декількох англійських текстів запевняє, що чим в більшій мірі зміст тексту вкладається в таку динаміку людських душевних станів, які спричиняють авторську роботу, тим яскравіше такий твір виглядає повноцінною комунікативною подією. Проте динаміка людських потреб А. Маслоу не працює в тексті М.Фуко: її не живить ніякий смисл від цього творця.

Друге враження під час першого знайомства із роботою французького автора нашої цікавості полягає в відчутті дисгармонії авторських параметрів (див. їх перелік раніше).

Щоб робити матеріально підтвержені самим текстом узагальнення, нам необхідно мати дотичні відомості про текстову тканину твору М.Фуко. Цей матеріал випробовувався в декількох вимірах. Перш за все визначено, як виглядає текст М.Фуко щодо семантичних можливостей іменників та дієслів, які, звісно із французької мови, але тут вони постають в якостях, які значно співпадають властивостями цих форм в англійській мові. Відомо, що ці лінгвістичні категорії, кожна дещо на свій манер, потужно впливають на загальне враження від змісту тексту.

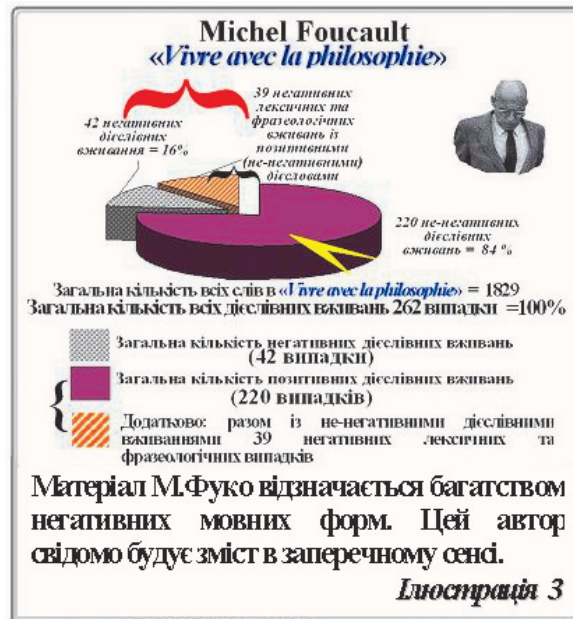

Сама собою загальна кількість слів в вибраному матеріалі М.Фуко, а їх 1829 в семи абзацах, ні про що не свідчить. Проте, коли така загальна кількість порівнюється із числом іменників та дієслів в своєму складі (див. **Ілюстрацію 2**), то видно, що автор в центрі нашої уваги не потребував великої кількості семантично вагомих лінгвістичних форм. Навіть цього вже достатньо для припущення, що прямого і активного інформування тут не відбувається: цей текст не вміщує змісту, про що Фуко знає, а читач необізнаний, і той, хто пише передає інформаційний набуток тому, хто в цьому зацікавлений. Навпаки, дуже схоже, що в даному письмовому матеріалі «з'ясовуються відносини»: щось творцю тексту потрібно від його партнера в комунікації, в особі читача.

Привидляємося щільніше і переконуємося в дивній картині. Перше, що ми розпізнаємо, це:

/А/ – тексті французького філософа та психолога простежується *небувала кількість повторювань* (див. *Ілюстрацію 1*) тих самих лексичних одиниць, особливо в межах найбільш семантично значущих слів. Таке твердження треба розуміти вірно стосовно того, що характерно часті для французької мови артиклі, прийменники, займенники тощо зовсім не вважалися повторами; ми навіть не підраховували прикметники та прислівники, із ними результати повторних появ слів в тексті були би неймовірно високі;

/Б/ Матеріал М.Фуко *небувало густо рясніє негативними формами*. Цей автор просто насильницькі «ви-возить» свій зміст на заперечному сенсі. Зазвичай, серед філологів здавна відомі два правила: по-перше, якщо щось можна сказати без заперечення через стверджувальну форму, навіть в усних розмовах через запитальну, то такий вибір значно кращий для гладкості викладу та приємності сприйняття, ніж негативна мова. По-друге, зважаючи на специфіку французької мови, де заперечення потребує якнайменше двох додаткових слів (*ne... pas*), закон мовної економії на стороні стверджувальних форм, які завжди більш компактні і інформативні.

Виходить, що до першої дивної якості тексту М. Фуко, надмірності через прямі повтори, додається ще друга надмірність через багаточислені заперечні дієслівні форми. І це ще не все. Заперечення, як відомо, буває не тільки через дієслівні форми, і в цьому французький автор теж відзначився – із стверджувальними дієслівними формами у нього такі ж високі додаткові відсотки негативних за змістом слів, представлених іменниками із негативним префіксом, негативними займенниками, прикметниками тощо. До цього можна додати також такі слова, які завжди несуть семантично негативний заряд. Наприклад, негативний сенс може бути представленим змішаними лінгвістичними формами і накопичуватися для загального змісту подібною протяжною низкою: *a échoué – indignement – impossible – au grand jamais – mode différent – dangers – aucun – rejet – contraire – inutile* т.і. Разом весь негатив у М.Фуко складає (див. **Ілюстрацію 3**: $42+39 = 81$) 81 випадок відносно 220 семантично позитивних смислів на 1829 слів.

Перший наш відгук на подібні знахідки полягав в тому, що ми поринули перевіряти, може це ми, не розуміємося в філософських текстах, і вони взагалі «поза законом» якісного викладу, потребуючи згущених заперечень. Для відкидання сумніву про потребу певних філософських змістів в негативній мові, ми звернулися до додаткових двох текстів англійською і уривку французькою мовою. Нам допомагали з'ясувати міру негативного сенсу в філософських роздумах документи таких творців: 1. Американського психолога А.Маслоу [9, с. 290-292]; 2. Англійського філософа та письменника Ф.Бекона [3, с. 256-260]; 3. Французького письменника та філософа Ж.-П. Сартра за його уривком французькою мовою із «*Écrit*» (II частини) «*Les Mots*» [11, с. 119-124].

Результат знайомства (див. **Ілюстрацію 4**) із переліченими текстами підтвердив нашу думку, що М.Фуко із запереченнями перебільшував: у всіх трьох контрольних осіб кількість семантично негативних вживань була приблизно однакова і становила у А. Маслоу: на 2745 слів – 22 використання негативних мовних форм; у Ф.Бекона: на 2800 слів – 23 негативних вживань; у Ж.-П. Сартра: на 3444 слова – 25 негативних випадків. Запропонований малюнок (див. **Ілюстрацію 4**) узагальнює порівняння та наочно показує, що у М.Фуко на 1929 слів 81 випадок негативного смислу є **використанням негативних мовних форм незрівнянно частим**.

Таким чином, вже на даному етапі дослідження текстової тканини М.Фуко нагальними питаннями постають такі: по-перше, навіщо цьому французькому творцю тексту стали потрібні 306 слів повторів лише серед найбільш семантично вагомих лінгвістичних форм, якими постають дієслова та іменники? По-друге, із якою метою М.Фуко накопичував негативний сенс в 81 випадках? Питання чекають на відповіді. Проте, згідно із поставленими в нашій роботі задачами, ми вже зібрали певний досвід аналізу вибраного тексту і можемо висловити, як здається, обґрунтовані припущення про якості текстової тканини в фокусі нашої уваги.

Висновки та перспективи. Не схоже, що в вибраній роботі автор М.Фуко переслідує гуманістичні цілі, стверджуючи вічні цінності письмовим словом. Він зустрічає читача інформативною порожниною та хвилею негативу. Звісно, ми, цілковито присвячуючи себе англомовним авторським роботам, не виконували поглибленого мовного проникнення в французький документ: як тільки текстове явище починало проявлятися, ми залишали таке спостереження без подальшої специфіки французької мови. Проте, є думка, що авторська позиція творця тексту нашого аналізу вже достатньо похитнулася з причини наших висловлених до цього спостережень про розлад серед авторських параметрів цього документу.

Ми ще раз переконалися за багатьма прикметами, що авторські смислові канали, в якісних текстах, працюють узгоджено плинно. Проте, навпаки, коли в певному документі виникає дисгармонія в одному, чи декількох із авторських параметрів, то впливу зазнає решта таких вимірів та загальна якість тексту. Такі розладнання у М.Фуко більш наочно виявить наступний етап вивчення вибраного тексту, що має бути послідовним розглядом його авторських смислових каналів. Наші майбутні здобутки ми передбачаємо описати в окремій публікації. Там, одночасно, відкриються особистісні якості, із якими М. Фуко руйнував ставлення людей до гуманістичних смислів загалом в усіх творах, для всіх мов і в усіх культурах.

Література:

1. Колшанский Г. В. Коммуникативная функция и структура языка / Г. В. Колшанский. – Москва : Наука, 1984. – 175 с.
2. Цицерон М. Т. «Про природу богів» / Марк Туллій Цицерон // *Философские трактаты*. – М. : Наука, 1985. – 382 с. – с. 63. – С. 60-190.
3. Bacon Francis. *From Novum Organum* / Francis Bacon // *Human Values* by Joseph A. Zaitchik and Roger E. Wiehe. – New York : Brown and Benchmark, 1993. – 525 p. – PP. 256-260.
4. Busnel François. Sartre, vingt ans après / Francois Busnel // *Le magazine littéraire* № 384, octobre, 2000. – Paris. – PP. 38-40. – 98 p.
5. Cusset François. L'Oracle Californien / François Cusset // *Le magazine littéraire* № 435, octobre, 2004. – Paris. – PP. 62-63. – 98 p.
6. Ewald François. Un Philosophe de Terrain / François Ewald // *Le magazine littéraire* № 435, octobre, 2004. – Paris. – PP.35-38. – 98 p.
7. Foucault Michel. *Encyclopædia Britannica* / Michel Foucault // *Encyclopaedia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2010.
8. Foucault Michel. *Vivre avec la philosophie* / Michel Foucault // *Le magazine littéraire* № 435, octobre, 2004. – Paris. – PP. 60-61. – 98 p.
9. Maslow A. *Peak Experiences in Education and Art*. // *Human Values* by Joseph A. Zaitchik and Roger E. Wiehe / Abraham Maslow. – New York: Brown and Benchmark, 1993. – 525 p.
10. Norton S. and Waldman N. *Canadian Content* / S. Norton and N. Waldman. – Canada : Hoft, 1988. – 371 p.
11. Sartre J.-P. *Les Mots* / Jean-Paul Sartre. – Paris : Folio. – 213 p.
12. Trimmer J.F. and McCrimmon J. M. *Writing with a Purpose* / J.F. Trimmer and J. M. McCrimmon. – Boston : Houghton Miffling Company, 1988. – 524 p.

Михайленко В. В.,

Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці

ПРИЙМЕННИК У СИНХРОНІЧНОМУ ВИМІРІ

У фокусі дослідження англійський прийменник і його дефініція у синхронному вимірі. Порівнюються характеристики прийменника в англійській мові та слов'янських мовах. Традиційні методи не в змозі вирізнити складну функціональну та семантичну природу прийменника. Запропоновано зміну алгоритму дослідження англійського прийменника.

Ключові слова: прийменник, синхронія, форма, функція, значення, концепт, семантизація.

Стаття посвячена дослідженню англійського предлога і його дефініції в синхронії. Сравниваются характеристики предлога в английском и славянских языках. Традиционные методы не способны раскрыть сложную функциональную и семантическую природу предлога. Предлагается изменить алгоритм исследования английского предлога.

Ключевые слова: предлог, синхрония, форма, функция, значения, концепт, семантизация.

The present paper is focused on the synchronic perspective of the English preposition and its definition. Its features in English and Slavic languages are under comparison. The traditional methods of analysis seem to be inefficient to give a description of the complicated functional and semantic nature of preposition. A new algorithm of preposition investigation is attempted.

Key words: preposition, synchrony, form, function, meaning, concept, semanticizing.

Мова постійно змінюється: історична змінність мови – її суттєва ознака, внутрішня властивість. Як зазначає О. О. Шахматов, у цей момент мова не є такою, як вона була 10 хвилин тому [16, с. 269]. Змінність мови забезпечує її відповідність потребам комунікативної і пізнавальної діяльності людини. Як наголошували В. Гумбольдт (1960), О. О. Потебня (1958), Г. Пауль (1896) та ін., мова є діяльністю та її продуктом. Так було започатковано розрізнення статичного і динамічного аспектів мови. В. Гумбольдт, зокрема, вирізняв «вивчення мови у стані її розвитку» та «вивчення організму мови» (Гумбольдт, 1960), що згодом використав Ф. де Соссюр (1916) у дослідженні про синхронію та діахронію.

Мета даної розвідки – дослідити синхронний статус прийменника в системі англійських частин мови і провести його дефініційний аналіз для подальшого встановлення динамічної моделі. В системі англійської мови за формою зареєстровано 29 простих/односкладових, наприклад: as, at, by, down, for, from in, like, near, of, off, on, out, per, round, since, till, to та ін., 43 багатоскладових, наприклад: about, above, against, among, around, before, behind, below, despite, underneath, notwithstanding towards, versus, within, without та ін. та 43 складних, наприклад, двослівних: as for, except, apart from, ahead of, instead of, outside of, close to, due to, owing to, prior to, up to, along with, together with, irrespective of та ін., 39 трьохслівних сполучення: in terms of, in line with, in the light of, in lieu of, in case of, in search of, by virtue of, by means of, in conformity with та ін., які відповідають структурній моделі «прийменник + іменник + прийменник» та інші 14, які не відносяться до попередньої групи, наприклад: se of for the sake of, in exchange of, in respect, from want of, by way of, with the exception of та ін. [див.: 20, с.665-671]. У своїй монографії «Аналіз англійської граматики» Томас Кламер, М'юріел Шульц і Анжела Вольге наводять всього 60 простих і 39 складних прийменників, що свідчить про відсутність спільного принципу класифікації англійських прийменників за формою [17].

Прийменник – одна із давніх частин мови, відомості про яку сягають кінця II ст. до н.е., коли прийменники разом із префіксами відносили до частин мови. Сама назва прийменник означає слово, що стоїть при імені. У сучасній українській літературній мові серед службових слів найбільш уживаними є прийменники. У лінгвістичній літературі сформувалися три основні підходи до визначення статусу прийменника. Перший, найбільш поширений у слов'янському мовознавстві, кваліфікує прийменник як службове слово, включаючи його до загального ряду частин мови, називаючи прийменник службовою частиною мови [10, с. 90-95].

Синхронія – це стан мови в певний момент її розвитку; Ф. де Соссюр стверджував, що синхронія знає лише одну перспективу, перспективу мовців, весь її метод зводиться до збору мовних фактів. Поняття синхронії вивчали Б. де Куртене (1874), А. Сеше (1926), Е. Косеріу (1963), В. фон Гумбольдт (1984), С. Й. Карцевський (1965), В. М. Алпатов (1998), J. J. Ohala (1992), G. Gravier, G. Potamianos, C. Neti (2002) та ін. Для того, щоб впевнитися у реальності мовленнєвого явища, необхідно з'ясувати наскільки воно існує у свідомості мовців [11, с. 256]. Синхронія, за словами О. Селіванової, це протиставлений / доповнюючий діахронію аспект лінгвістичного дослідження мовної системи сучасного стану або у певний період її розвитку [див.: 10, 90-95]. На відміну від синхронії, діахронія спрямована на вивчення мовних явищ в історичному розвитку й еволюційних змін мови як системи. Діахронія дає змогу простежити становлення мовних підсистем, дію історичних законів їхнього розвитку, визначити передумови, причини мовних змін, час їхньої дії й тенденції розвитку мови [14 с. 557].

Синхронію О. С. Ахманова трактує як умовне виділення одного стану, одного історичного етапу у розвитку мови, як предмет лінгвістичними цілями [2, с. 411], пор.: синхронія як одночасність, збіг у часі; стан системи мови у певну епоху.

Традиційним тлумаченням синхронії є стан мови на певному етапі історичного розвитку як цілісної системи лексичних, граматичних і фонетичних елементів – предмету лінгвістичного аналізу [13, с. 152]. Під синхронією учасники Наукового проекту «Слов'янські прийменники у синхронії і діахронії: морфологія і синтаксис», (2001) домовились називати сучасний стан частини мови та її ізофункціональних одиниць у мовах, які досліджуються [5, 173-180]. Відповідно, синхронію ототожнено зі статикою.

І.Р.Вихованець, розглядаючи прийменники у синхронічній площині, вважає найбільш ефективний їх поділ на первинні і вторинні за функціональним критерієм [6, с. 60]. За цим критерієм до первинних належать прийменники, що вживаються у мові тільки в позиції із семантикою прийменника, а до вторинних – прийменники, що в системі мови мають співвідносні з ними омонімічні повнозначні слова. Б.О.Серебреніков підкреслює, що синхронія не тільки статична, але й динамічна, тоді як діахронія – не тільки динамічна, а й стабільна [15, с. 138]. Вочевидь, прийменник розглядається не тільки як одиниця словника, а, в першу чергу, як функціональна одиниця мовлення [див.: 5, с. 173-180]. Відповідно, прийменник у складі мовленнєвого акту може проходити певні зміни під впливом авторської інтенції, дистрибуції та регістру дискурсу [1, с. 136]. Так, зміни у структурі значення англійських полісемантичних прийменників *in* та *on* у процесі їх функціонування у тексті [12, с. 156-159] підтримують нашу тезу про змінність компонента значення прийменника [18, с. 46-51]. Справа в тому, що антропоцентричний підхід до мовних явищ дає змогу розглядати у даному випадку прийменник як засіб семантизації певних концептів, таким чином змінюється алгоритм дослідження.

Дискурс-аналіз може вирізнити початкові приховані пересуви у семантиці прийменника, що з часом формально актуалізується. Синхронічне представлення прийменника виступає певною ланкою його розвитку

У сучасній лінгвістиці ще не виробилося єдиного погляду на визначення, роль і місце прийменника в системі частин мови. При визначенні прийменника сформувалися три основні підходи. Перший, найбільш поширений у слов'янському мовознавстві, кваліфікує прийменник, як службове слово, включаючи його до загального ряду частин мови. Другий підхід визначає прийменник як особливу морфему. Концепцію морфемної природи прийменника теоретично обґрунтував А.В. Бондарко, він поглибив, розбудував і послідовно застосовував на матеріалі прийменникової системи сучасної англійської літературної мови [4, с. 495]. У межах третього підходу прийменник виступає самостійним словом.

Отже в слов'янських мовах прийменником називається службова частина мови, яка разом з відмінковими закінченнями іменників або займенників служить для вираження підрядних зв'язків між словами в реченні. Прийменник – незмінна службова частина мови, яка виражає залежність одного повнозначного слова від іншого у словосполученні [див.:7]. В англійській мові його співвідносять, наприклад, S. Thornbury (2002) з граматичним елементом мовної структури. Прийменник сам членом речення не виступає, разом із тим він виступає у складі члена речення, з яким пов'язаний за змістом. Прийменники не мають лексичного значення, проте, разом із відмінковими формами іменників, займенників та числівників вони можуть вказувати на місце, час, причину, мету, кількість та ін. в англійській мові. Прийменники утворюють формально незмінну лексико-граматичну категорію, яка вказує на певні відношення між іменниками, займенниками, числівниками у структурі речення.

Проблема визначення прийменника тісно пов'язана з його семантики. Надання прийменнику статусу слова (службового чи повнозначного, самостійного) означає виділення в ньому не тільки граматичного, а й лексичного значення, оскільки саме слову притаманна єдність лексичного і граматичного значень. Дослідники, наприклад, Н. В. Русакова [13, с. 33], кваліфікують прийменник як самостійне слово і порівнюють його лексичне значення із лексичним значенням повнозначних слів.

Концепцію морфемної природи прийменника теоретично обґрунтував Є. Курилович [9, с. 57-70], яку І.Р.Вихованець поглибив, розбудував і послідовно застосовував на матеріалі прийменникової системи сучасної української літературної мови. У морфемній концепції прийменник має лише граматичне значення і абсолютно позбавлений лексичного значення, тому що він не відображає предметів і явищ матеріальної дійсності, а лише вказує на відношення та зв'язки між предметами і явищами цієї дійсності [6, с. 78].

Прийменнику властиве значення семантико-синтаксичного відношення адвербіалізованого субстантиву до інших компонентів речення або словосполучення. З формально-граматичного боку прийменник указує на синтаксичну залежність адвербіалізованих субстантивів від інших слів у реченні або від усього речення в цілому. Суто граматичні значення та відношення прийменників свідчать про їх спільність з іншими елементами граматичної системи, що виступають виразниками релятивної семантики. [3, с. 341]. Прийменники класифікуються в граматиці слов'янській» І.Ужевича за їх уживанням з певними відмінками, при цьому зазначається, що їх «може бути стільки, скільки і в латині, але їх властивості щодо сполучення слів дуже різні. Деякі з них у латині люблять знахідний відмінок, а слов'яни вживають їх з давальним або з родовим» [8, с. 52].

Водночас існує думка, наприклад, О.П.Суника (1966), що прийменник – ні словом, ні морфема: структурно він набуває ознак слова завдяки граматичній сполучуваності, функціонально – ознак морфемі завдяки семантичній сполучуваності. Однак, текстовий аналіз прийменника дає можливість J.Mukundan кваліфікувати його як граматичне або функціональне слово [8, с. 13-24], при цьому він підкреслює складність його значення та поліфункціональність, коли два і більше прийменників можуть вживатися в одному контексті, наприклад: часові прийменники *in*, *at*, *during*, *within* [8, с.13-24].

Функціональна співвіднесеність між прийменниками та іншими релятивними морфемами, їх семантична специфіка, що виявляється у відсутності номінативної функції, послужили підставою для кваліфікації прийменників, як аналітичних синтаксичних морфем.

Проте, фактологічний матеріал свідчить про прийменник як окрему лексико-граматичну категорію, яку необхідно вивчати на різних рівнях мовної системи: слова, фрази, речення, тексту та дискурсу, як засіб вираження концепту. Полісемантичність прийменника знаходить своє розв'язання у контексті, де кожного разу актуалізується певний компонент його значення.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
3. Блох М.Я. Теоретическая грамматика английского языка / М.Я. Блох // – М.: Высшая школа, 1993. – 383 с.
4. Бондарко А. В. О грамматике функционально-семантического поля / А. В. Бондарко // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – 1984. – № 6. – С. 495-510.
5. Всеволодова Майя. Предлоги в синхронии и диахронии: морфология и синтаксис/ Майя Всеволодова// Первые результаты межнационального проекта. Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту / Зб. наук. праць, присвячений ювілею А. П. Загнітка. – Донецьк : ДонНУ, 2004. – С. 173-180.
6. Вихованець І. Р. Прийменникова система української мови / І. Р. Вихованець. – Київ : Наукова думка, 1988. – 256 с.
7. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов / Т. В. Жеребило. – 5-е изд., испр. и доп. – Назрань : Пилигрим, 2010. – 486 с.
8. Жовтобрюх М. А. Частины мови в «Граматиці слов'янській» І.Ужевича / М. А. Жовтобрюх // Східнослов'янські граматики XVI-XVII ст. – Київ : Наукова думка, 1982. – С.51-58.
9. Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая: К теории частей речи / Е. Курилович // Очерки по лингвистике: Сб. ст. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – С. 57-70, 175-203.
10. Куш Н. Прийменник: основні підходи вивчення, лексико-граматичні ознаки, перспективи дослідження / Н. Куш // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Випуск 14. / Укл.: Анатолій Загнітко (наук. ред.) та ін. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – С. 90-95.
11. Лингвистический энциклопедический словарь / глав. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд., доп. – М. : БСЭ, 2002. – 709 с.
12. Лукінова К. І. Англійський прийменник у діахронії та синхронії (на матеріалі словосполучень in+N, on+N) / К. І. Лукінова // ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2009. – Вип.-45. – С. 156-159.
13. Русакова Н. В. Семантические особенности темпоральных слов в описательном тексте / Н.В. Русакова // Филологические чтения, посвященные 110-летию академика В. В. Виноградова: сб. ст. – Улан-Удэ : Изд-во Бурятского госун-та, 2005. – С. 33-38.
14. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.Селіванова.– Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
15. Серебренников Б. А. Общее языкознание: Формы существования, функции, история языка / Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1970. – 604 с.
16. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка/ Шахматов А. А. – 2-е изд. –М. : Учпедгиз, 1941. – 459 с.
17. Klammer Thomas P., Shulz Muriel R., Volge Angrla Della. Analyzing English Grammar (7-th ed/) / Thomas P. Klammer et al. – New-York, Pearson Longman, 2010. – 446 p.
18. Mukhaylenko V.V. The Preposition on: Cognitive Grammar /V.V. Mukhaylenko // Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка. Частина 1. – 2013. – № 14 (273). – С.46-51.
19. Mukundan J. Textbook Representation of English Prepositin /J. Mukundan // English Language Teaching. – 2009. –Vol 2. – № 4. – Pp.13-24.
20. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language / R. Quirk. – London : Longman, 2000. – 1779 p.

Мозгова Я. О.,
Національний транспортний університет, м. Київ

СЛОВОТВІРНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ РЕПОРТАЖІВ)

Стаття присвячена розгляду словотвірних засобів створення експресивності на матеріалі репортажів сучасних німецьких журналів. Наведені види складних слів та лексичних блочних утворень, які характерні словотвору німецької мови. У статті також описані такі способи словотвору як префіксальний та суфіксальний, що сприяють створенню загальної експресивності текстів репортажів.

Ключові слова: словотвірні засоби експресивності, афіксація, репортаж.

Статья посвящена рассмотрению словообразовательных средств создания экспрессивности на материале репортажей современных немецких журналов. Приведены виды сложных слов и лексических блочных образований, которые характерны словообразованию немецкого языка. В статье также описаны такие способы словообразования как приставочный и суффиксальный, которые способствуют созданию общей экспрессивности текстов репортажей.

Ключевые слова: словообразовательные средства экспрессивности, аффиксация, репортаж.

The article deals with word-formative means which create expressiveness on the material of reportages of present-day German magazines. The types of composites and lexical block formations which are characteristic to means of word-formation of German are viewed. In the article are also revealed such means of word-formation as prefixal and suffixal which add to general expressiveness of reportage texts.

Key words: word-formative means of expression, affixation, reportage.

Словотвірні процеси знаходять своє відображення у межах різних концепцій, що висувають свої критерії аналізу та інтерпретації одиниць цього рівня. Однією із таких концепцій є експресивний словотвір [12], що вивчає виразні можливості мовних та мовленнєвих одиниць, які утворені у результаті того чи іншого словотвірного акту з урахуванням їхньої комунікативної спрямованості. Словотвірна експресивність, виразні можливості афіксальних дериватів представляють недостатньо досліджену проблему, яка потребує глибокого та всебічного вивчення співвідношень твірних основ і словотвірних афіксів, складних і конвертованих слів з погляду їхнього експресивного потенціалу.

Словотвір не вважають специфічним експресивним засобом, однак, залежно від функцій, які виконують слова, що утворені як традиційними, так і відносно новими способами словотворення [2; 13; 14], вони можуть надавати текстам експресивності.

Активно вживаються у публіцистичному стилі аналітичні способи словотвору: словоскладання [6; 7; 8; 9; 10; 11; 16], афіксація, телескопія [5], аббревіація, які не носять експресивного характеру, однак відповідно комунікативним ситуаціям вони можуть набувати експресивного забарвлення, виражати експресивну семантику.

Метою статті є з'ясування найуживаніших словотвірних засобів експресивності у німецьких журнальних текстах репортажів. Отже, необхідно виокремити словотвірні засоби, які найбільш сприяють створенню експресивності текстів репортажів та встановити їхній кількісний еквівалент.

Предметом статті є словотвірні засоби створення експресивності у німецьких журнальних текстах репортажів.

Найпоширенішим та найпродуктивнішим способом словотвору в німецькій мові є **словоскладання**. Складні слова виконують функції мовної економії та емоційної оцінки. Вони використовуються в офіційно-діловому, науково-технічному та публіцистичному мовленні як засіб мовної економії [3; 4; 18]. Складні слова різні за своєю структурою і поділяються на такі композити: 1) складові компоненти яких є німецького походження *Erlebnismuster*, *Intelligenzschicht*, *Marktwirtschaft*. Більшість цих складних слів не мають експресивного забарвлення; 2) гібридні композити: складні слова з компонентами англїцизмами, компонентами іншомовного походження, характерні для репортажів. Вони представлені трьома видами:

– перший складник є англїцизмом, а другий – німецьким словом: *Teenagermädchen*, *Partyeifer*, *Servicekräfte*, *Whiskeyfass*;

– перший складник є німецьким словом, а другий – англїйського походження: *Netzjunkie*, *Billigparty*;

– обидва компоненти складного слова – англїйського походження: *Showmaster*, *Hotelkomplex*. За своєю мотивованістю більшість таких композитів є похідно-складними словами (*Zusammenbildungen*): *Reporteurteam*, *Comeback*, *Popstar*, *Homepage*. Як показав аналіз, складні слова, де першим компонентом є англїйське слово, а другим німецьке зустрічаються частіше, ніж інші види.

Складні слова вказаної структури можуть характеризувати події, явища, системні устрої, урочистості, що виражають позитивну оцінку, однак зустрічаються складні слова, що виражають негативну оцінку. Використання складних слів з позитивною та негативною оцінкою у репортажах надає текстам експресивності, яскравості, суб'єктивного відношення, оскільки поява таких слів у публіцистичному тексті є неочікуваною: *Geheimtipp*, *Hobbyfischer*, *Discoparkett*, *Babypause*, *Designerkostüm*, *Fruchtcocktail*, *Radiopop*, *Turnbänke*, *Turnbock*, *Superjahrgang*, *Checkliste*, *Autohimmel*, *Onlinesüchtig*, *Cyberrausch*, *Onlineabhängigen*, *Computerrollenspiel*, *Science-Fiction*, *Projektmanager*.

У репортажах зустрічаються також характерні для німецької мови, так звані, лексичні блочні утворення («lexische Blockbildungen»), які можна пояснити тенденцією до економії мовного простору у друкованих засобах масової інформації [17, с. 71]. Такі утворення можуть бути представлені ланцюжком іменників, сполучених

сурядним зв'язком, які, зазвичай, складаються з трьох слів, наприклад: *Deutsche-Welle-Veteranen* – ветерани «Німецької хвилі», *Louis-Vuitton-Handtasche* – сумки від Луї В'юїтона, *Anti-Malaria-Mittel* – засіб проти малярії, *Mehr-Generationen-Haus* – будинок, де проживають різні покоління, *Heavy-Metal-Konzert* – концерт рок музики, *Louis-Seize-Sessel* – крісло за розміром Луїса, *Links-Kurs-Vorbild*, «Gogärtchen»-Tresen-Bonmot, *Freizeit-baracken-Charme aus DDR-Zeiten*, *Thomas-Mann-Kenner* (Focus 2008-34). Наявні у репортажах сполучення із чотирьох *Flammen-speiende-Revolver-Tattoos*, *Lothar-Günther-Buchheim-Klassiker* (Focus 2009-35) та більше слів: *Manfred-Manns-Earth-Band-Remix*, проявляють свою нетиповість, яка призводить до експресивності контексту або ситуації. Такі лексичні утворення у тексті репортажу одразу привертають увагу читача своєю яскравістю: *In Orten wie Guiyu sind Unternehmer und Provinzregierung voneinander abhängig wie der einfache Bauer vom Reisfeld. Die einen sind auf die Steuern aus dem Multi-Billionen-Yuan-Geschäft Recycling angewiesen* (Focus 2009-18).

Цікавими також виступають нетипові номінальні утворення, у складі яких застосовуються речення або фрази. До номінальних композитів структурно належать утворення, де в якості першого компонента виступають:

- речення: *Weißt-du-noch-Geschichten* (Focus 2007-42); *Ein-Väschen-ein-Blümchen-Deko* (Focus 2007-24); *himmelhoch-jauchzend-zu-Tode-betrübt* (Focus 2008-12);
- номінальна фраза: *Ost-West-Vertrag*, *Vater-Tochter-Beziehung*;
- прислівникова фраза: *Immer-noch-Kanzler*, *Anti-von-der-Leyen*;
- фраза із числівником: *Zwei-Wochen-Reise*, *Drei-Sterne-Küche*, *1-Euro-Jobber*.

Семантично такі структури представлені трьома типами:

- *Brot-statt-Böller-Mentalität der Deutschen* (Focus 2008-1) – речення та фраза у складі композити має цитатний характер, а іменник позначає форму вираження, позицію;
- *Gothic-Rock-Sänger* – ця композита підкреслює зовнішність співака;
- *Vater-Tochter-Beziehung* – ця композита-фраза позначає відношення між особами, а іменник *Beziehung* позначає інтеракцію у широкому розумінні [15, с. 72-74]. Поширені складні слова з частинами, розділеними дефісом, полегшують сприйняття семантики таких слів.

У текстах-репортажах також зустрічається явище стабільного *словорозкладання* (термін, запропонований О. В. Розен «словоразложение») як опозиція словоскладанню. Такі іменники складаються з двох самостійних слів, розділених дефісом, при цьому обидві частини складного слова мають однаковий акцент. При словорозкладанні порушується структурна цілісність слова, їх семантична інтерпретація відрізняється від семантики складних слів, які пишуться разом. Словорозкладання залежить цілком від автора, від його наміру, від ситуації репортажу, їх можна назвати індивідуальними утвореннями або оказіоналізмами, які носять експресивний характер.

Аналіз текстів-репортажів засвідчив, що за своєю структурою вищезазначені слова складаються із:

- двох компонентів, розділених дефісом, німецьких за походженням: *Funk-Feindesland*, *Deutschland-Besuch*, *Aufbau-Kuchen* – спосіб побудови, що нагадує *cupig*;
- двох компонентів, розділених дефісом, англійських за походженням: *Chip-Produktion*, *Penthouse-Deck*, *Nato-Soldaten* – солдати, що належать до структури НАТО;
- двох компонентів, розділених дефісом, англійських та німецьких за походженням: *Gala-Abende*, *Lido-Deck*, *Luxusmarken-Milliardärs*, *Massenmarkt-Zweigstelle*. Порівняємо, наприклад: *Nachahmerpräparate* – препарат-замінник, *Nachahmer-Präparate* – препарат, що наслідує властивості іншого, *Thaiarzt* – тайванський лікар, *Thai-Arzt* – лікар, що проживає на Тайвані і відомий як чудо-хірґ;
- трьох компонентів, розділених дефісом, німецьких та англійських за походженням: *Elite-Kavallerie-Einheit* – підрозділ елітної кавалерії, *Erste-Klasse-Suiten* – каюти першого класу, *Open-Air-Gottesdienst* – служба на відкритому повітрі.

Окремо можна виділити слова, які складаються з двох елементів, де перший з них є власна назва: *Brahms-Suite*, *Christie's-Mitarbeiterinnen*, *Clark-Gable-Typ*, «Sezim-Crisis»-Zentrum, *Gucci-Gürtel*, *Wagner-Sehenswürdigkeiten*, *Wagner-Gemeinde*, *Irak-Krieg*, *Harvard-Absolvent*, *Bayernkönig*, *Chippendale-Podests*, *GALA-Interview* (назва журналу), *Hamburg-Eidelstedt*, *Sylt-Finale*.

Нетиповим для німецької мови є синтаксичний словотвір представлений синтаксичним словоскладанням (складні словоутворення шляхом перетворень словосполучень або цілих речей), що притаманне англійській мові. Але у німецькій мові спостерігається сильний вплив англійської мови, яка пропонує свою модель складаних слів, іноді зустрічаються такі утворення і у текстах-репортажах: *Das Nicht-mehr-dazu-Gehören*, *das Zuden-Kleinsten-Gehören*, *Der-Hals-Nasen-Ohren-Arzt*, *das Hand-in-Hand-Gehen*, *das Katz-und-Maus-Spiel*.

Дещо меншим за продуктивністю способом словотвору німецької мови у текстах-репортажах є *афіксальний* і *напівафіксальний*. Цікавими зі стилістичної точки зору є слова, утворені за допомогою префіксів **Ge-**, **un-** та суфіксів **-ei**, **-elei**, **-erei**, **-ling**, **-ig** [1, с. 358]: **-erei** *Träumerei*, *Länderei*, *Spinnerei*, *Unflätere*, (характерна множина): *Einen ganzen Tag wäre sie unterwegs, wenn sie ihre Ländereien zu Fuß durchqueren wollte* (Focus 2008-24); **-ling** *Schlützling*, *Liebling*; **-ig** *demütig*, *widerwillig*, *allgegenwärtig*, *fleischig*.

Слова із префіксом **un-** мають негативно-оцінне та емоційне значення: *unmenschlich*, *Unmensch*, *unausweichlich*, *uneinnehmbar*, *unbehandelt*, *unerträglich*, *unglaublich*, *unerschütterlich*, *unfassbar*, *unverantwortlich*, *unföhlbar*, *unfangreichst*, *Unbekümmertheit*.

У текстах-репортажах наявні і запозичені у німецьку мову префікси **Anti-**, **Ex-**, зазвичай вони утворюють іменники: *Anti-Angestellte*, *Ex-Freundin*, *Ex-Gewichthebers*, *Ex-Abgeordnete*, *Ex-Schönheitskönigin*, *Ex-Frau*, *Ex-Diktator*, *Ex-Elitesoldat*, *Ex-Trainer*.

Похідні та складно-похідні слова із суфіксами **-lein**, **-chen**, мають відтінок ніжності, інтимності, наприклад у репортажі, де розповідається про чоловіка, який виготовляє мініатюрні фігурки, багато слів вжиті із суфіксом **-chen**, що нагадує і підкреслює мініатюрність виробів та надає тексту своєрідності: *Plastikteilche*, *Faller-*

Figürchen; «*El Loco*» nannten sie Luis Alfonso Beltran, den Bekloppten, weil er immer **Späßchen** machte und weil er immer gute Laune hatte (Focus 2007-48). Однак іноді суфікс **-chen** може надавати слову зневажливий відтінок, тоді такі слова використовуються як засіб вираження іронії. Наприклад: *Dann nimmt er das Messerchen in die Hand und beginnt zu höhnen und zu schaben* (Focus 2007-51); ... *um das Ausmaß seiner täglichen Aufmerksamkeiten zu besprechen: Frühstücksservice (nein), Belieferung mit geschnittenem Obst (nein), mit Hüppchen (nein! Herr L.: «Wir brauchen das ganze Zeug doch gar nicht!»)* (Brigitte 2007-9).

У сучасній німецькій мові одним із експресивних засобів прийнято вважати напівафікси, в ролі яких виступають переважно іменники. Однак, у текстах-репортажах такі слова зустрічаються рідко.

У процесі аналізу словотворчих засобів текстів-репортажів ми з'ясували, що найуживанішим є словоскладання та афіксація, менш вживаними є лексичні блочні утворення (табл. 1).

Таблиця 1

Кількісна характеристика словотворчих засобів створення експресивності в текстах-репортажах

Словотворчі засоби	Кількість	
	абс.	%
Словоскладання	132	45,0
-chen, -lein	85	29,0
лексичні блочні утворення	57	20,0
Ex-, Anti-	17	6,0
Разом	291	100

Отже, аналіз словотвірних засобів, важливих з погляду експресивності, засвідчив, що найбільш уживаними є словоскладання та афіксація. Слід також зауважити, що в німецьких репортажах виявляються лексичні одиниці із запозиченими афіксами та запозиченими твірними основами.

Література:

- Брандес М. П. Стилистика немецкого языка : учеб. [для ин-тов и фак-тов иностр. яз.] / Маргарита Петровна Брандес. – [2-е изд., испр. и доп.] – М. : Высшая школа, 1990. – 320 с.
- Гинзбург Е. Л. Словообразование и синтаксис / Е. Л. Гинзбург. – М. : Наука, 1979. – 264 с.
- Кубрякова Е. С. Словообразование как процесс номинации и его отличительные, формальные и содержательные характеристики / Е. С. Кубрякова // Теоретические основы словообразования и вопросы создания сложных лексических единиц. – Пятигорск, 1988. – С. 16-29.
- Мешков О. Д. Словообразование в современном английском языке / Олег Давидович Мешков. – М. : Высшая школа, 1985. – 186 с.
- Некоторые тенденции в развитии телескопических слов современного английского языка / Л. Ф. Омельченко, М. М. Максимчук, П. А. Бех, Л. В. Биркун. – К. : УМКВО, 1992. – 60 с.
- Никитина Р. С. Стилистические функции эмоционально-экспрессивных сложных прилагательных : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Р. С. Никитина. – Л., 1972. – 19 с.
- Омельченко Л. Ф. Композитні дієслова та імена дії у газетно-публіцистичному стилі (на матеріалі сучасної англійської мови) / Л. Ф. Омельченко, К. О. Кобушкіна // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія. – 2002. – Вип. 6. – С. 293-299.
- Полужин М. М. Функціональний і когнітивний аспекти англійського словотворення / Михайло Михайлович Полужин. – Ужгород : Закарпаття, 1999. – 240 с.
- Розен Е. В. Номинация и словообразование / Евгения Владимировна Розен. – Калинин : Изд-во КГУ, 1989. – 136 с.
- Снитко Е. С. Составные наименования и их эквиваленты в газетной публицистической речи / Елена Степановна Снитко. – К. : Изд-во КГУ, 1981. – 84 с.
- Степанова М. Д. Теоретические основы словообразования в немецком языке / М. Д. Степанова, В. Фляйшер. – М. : Высшая школа, 1984. – 264 с.
- Artemtschuk G. I. Zu einigen stilistischen Aspekten der deutschen Wortbildung / G. I. Artemtschuk, N. G. Ischtschenko // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ LINGUAPAX VIII : Філологія – Педагогіка – Психологія : зб. наук. пр. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2001. – Вип. 5. – С. 89-93.
- Artemtschuk G. I. Der stilistische Aspekt synonymer Wortbildungsaffixe / G. I. Artemtschuk, N. G. Ischtschenko // Textlinguistik. – Dresden : K. F. W. Wander, 1990. – H. 15. – S. 117-127.
- Deutsche Wortbildung : Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache; eine Bestandsaufnahme des Instituts für Deutsche Sprache, Forschungsstelle Innsbruck : Hauptteil 4. Substantivkomposita : Komposita und kompositionsähnliche Strukturen / [hrsg. von Lorelies Ortner]. – Berlin : New York : de Gruyter, 1991. – 864 s.
- Donalies E. Die Wortbildung des Deutschen / Elke Donalies. – [Ein Überblick, 2., überarb. Aufl.]. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2005. – 192 s.
- Eichinger Ludwig M. Deutsche Wortbildung : ein Einführung / Ludwig M. Eichinger. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2000. – 270 s.
- Riesel E., Schendels E. Deutsche Stilistik / E. Riesel, E. Schendels. – М. : Высшая школа, 1975. – 316 с.
- Sandig B. Syntaktische Typologie der Schlagzeile : Möglichkeiten und Grenzen der Sprachökonomie im Zeitungsdeutsch / Barbara Sandig. – München, 1971. – 176 s.

Петрова Г. Л.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПРОЯВ СУГЕСТИВНОЇ ФУНКЦІЇ МЕТАФОРИ В РЕКЛАМІ

Статтю присвячено дослідженню сучасних українських рекламних текстів. У роботі подано основні функції вживання метафори як засобу стилістичного забарвлення рекламного тексту та проаналізовано сугестивну функцію метафори, що виражається у здійсненні емоційного впливу на споживачів.

Ключові слова: рекламний текст, стилістичне забарвлення, троп, метафора, емоційний вплив.

Статья посвящена исследованию современных украинских рекламных текстов. В работе представлены основные функции употребления метафоры как средства стилистической окраски рекламного текста и проанализирована суггестивная функция метафоры, которая выражается в осуществлении эмоционального воздействия на потребителей.

Ключевые слова: рекламный текст, стилистическая окраска, троп, метафора, эмоциональное воздействие.

The article is devoted to the study of modern Ukrainian language of advertising texts. The paper identified the main functions of using of metaphor as a means of stylistic coloring of the advertising text and analyzed suggestive function of metaphor, that is expressed in the implementation of the emotional impact on consumers.

Keywords: advertising texts, stylistic coloring, trails, metaphor, emotional impact.

Реклама завжди сприяла розвитку суспільства, будучи важливою з'єднувальною ланкою між виробником і споживачем. Вона є одним з найважливіших важелів, що стимулюють процес виробництва, вдосконалення товарів. Спираючись на культурні і цивілізовані критерії, вона впливає на розвиток суспільних зв'язків. У наш час реклама стає одним із найпоширеніших видів інформації та комунікації. Вона пропагує певні цінності і впливає на наше ставлення до себе та навколишнього середовища. Реклама навмисне ігнорує непривабливі боки життя. В її основі – ідея благополуччя, упорядкований побут, щаслива сім'я. Отже, при порівнянні способів життя людина інколи не може самостійно зробити висновок про переваги того чи іншого суспільного ладу та орієнтуватися на його цінності. У цьому виявляється сугестивний ефект реклами в цілому.

Дослідження реклами в сучасному суспільстві не втрачає своєї актуальності, і, незважаючи на досить велику кількість праць, присвячених цьому явищу, продовжує викликати науковий інтерес дослідників. Лінгвісти найчастіше звертають увагу на структурні та функціональні характеристики рекламних текстів (Д. Огілві, У. Уеллс, В. В. Зірка, Н. Л. Коваленко, Ю. Б. Корнева), особливості створення текстів реклами (О. І. Зелінська, Т. М. Лівшиц), стилістичне оформлення рекламних текстів (Х. Кафтанджиев, О. М. Сердобинцева, Ю. С. Бернадська, О. Єгорова, І. Імшинецька, Олдос Хакслі, О. М. Бунчук). Мовна сугестія також, наче магніт, приваблює і приваблює багатьох учених (у їх числі: В. фон Гумбольдт, О. О. Потєбня, В. М. Бехтерев, Дж. Гріндер, Е. Сепір, Є. Д. Поліванов, О. Р. Лурія, Б. Ф. Поршнев, І. Ю. Черепанова та ін.), проте належного визначення сугестивної функції використання певних стилістичних засобів у рекламних текстах поки що не подано.

Актуальність роботи визначається необхідністю більш глибокого вивчення сугестивної функції метафори як засобу стилістичного забарвлення рекламного тексту. У ХХ столітті на тлі розвитку нових напрямів дослідження мовної діяльності метафоричний напрям став для лінгвістики в цілому певним об'єднуючим феноменом, проблема статусу метафори в концептуальній теорії стала привертати особливу увагу філологів.

Метою дослідження є виявлення та опис сугестивної функції метафори в рекламних текстах. Для досягнення мети в ході дослідження вирішенню підлягали такі **завдання:** 1) уточнити поняття метафори, 2) виявити функції метафори, 3) проаналізувати сугестивну функцію метафори.

Об'єктом дослідження є сучасні українські рекламні тексти, а **предметом** – метафори як вид тропів, що вживаються в рекламних текстах.

Рекламний текст повинен бути привабливим. Це залежить від оригінальності заголовка, слогана, основного рекламного тексту, луна-фрази.

Важливим фактором, що впливає на ефективність рекламного тексту, є його стилістичне оформлення. Основу будь-якого тексту становить нейтральна лексика. «Родзинку» йому надають стилістично забарвлені слова, а також спеціальні засоби виразності – тропи і фігури. Вибір того чи іншого стилістичного забарвлення залежить від особливостей аудиторії, на яку спрямована реклама [4, с. 37]. У свідомості споживача рекламний образ створюють асоціації. Рекламний образ – це відкриття споживачем нових властивостей рекламованого товару. Таким чином, важливу роль при створенні асоціацій відіграють образні засоби – тропи.

Троп – це мовний зворот, у якому слово або вираз вжито в переносному значенні. В основі тропа лежить зіставлення двох понять, які здаються нам чимось близькими. Отже, троп може бути реалізованим за умов, якщо в значеннях двох слів, які ми хочемо вжити разом, є певна спільна ознака. Використання тропів робить мову реклами більш оригінальною і в наслідок цього більш дієвою [1, с. 96].

Оскільки рекламний текст не є художнім, автори рідко вживають оригінальні тропи, вдаючись зазвичай до загальновідомих виразів [2, с. 20].

До тропів належать метафори, метонімії, синекдохи, гіперболи, літоти, епітети, порівняння, уособлення, алегорії тощо. Зупинимося на розгляді метафор та їх функцій у рекламному тексті. Метафора – слово або вираз, який вживається в переносному значенні на основі подібності якихось двох предметів або явищ. При цьому схожість між ними ґрунтується на різноманітних рисах [1, с. 100], наприклад:

Chibo. З самого серця Бразилії. Під виразом «серце Бразилії» мається на увазі кава найкращих сортів, що вирощується в Бразилії.

Майонез «Ряба» – смачна казка. Назва майонеза «Ряба» співвідноситься з казкою «Курочка Ряба».

Orion Choco-pie. Хвилини ніжності. Під час споживання печива «Orion Choco-pie» можна декілька хвилин насолодитися ніжністю виробу.

Метафора покликана впливати на емоції адресата і надавати експресивності мові. Так, у вивчених рекламних повідомленнях є такі приклади: *сила чайного листа* (міцний насичений смак), *настрій літа* (веселий, радісний, привітний настрій), *океан смаку* (різномаїття смаку) тощо.

Розглянемо висловлювання: «*Пізнайте краще з Cote d'Or – смак солодкого життя!*» Використана метафора перегукується з фразою, запозиченою з італійського кінематографа (солодке життя), яка асоціюється з розкішшю, багатством і життям у задоволенні. Використовуючи даний засіб, автор ставить свій продукт в один ряд з іншими атрибутами «солодкого» життя, пропонуючи споживачеві не просто смачну солодкість, а певний спосіб життя. Отже на споживачів здійснюється емоційний вплив, певні продукти асоціюються з приємними враженнями та почуттями.

Метафора виконує різноманітні функції в рекламному тексті. Слідом за Ю. С. Бернадською, зазначимо такі основні функції метафори:

а) вона є матеріалом для ілюстрації основної думки, ідеї. Специфіка людської пам'яті полягає в тому, що ідея у формі метафори запам'ятовується швидше, ніж при сухому раціональному викладі;

б) метафора слугує підказкою для рішення (сюжет може наштовхнути на потрібну думку) або спонуканням до дії;

в) вона породжує нові ідеї та підсилює внутрішню мотивацію. Впливаючи побічно, здебільшого «в обхід свідомості», метафора зменшує критичність споживача стосовно реклами: важко опиратися власним думкам або асоціаціям [1, 101]. Ці функції по-різному проявляються в тексті реклами. Але як показало дослідження у більшості випадків функція метафори є сугестивною, тобто на споживачів здійснюється вплив.

Як було зазначено вище, реклама повинна спонукати до купівлі, у цьому її основна мета, тобто впливати на рішення споживачів. При цьому, діючи завжди в умовах браку часу, найвищий рівень інтенсивності впливу повинен бути забезпечений при надзвичайній економії мовних засобів. Отже, вплив зазвичай здійснюється не на раціональному, а на емоційному рівні. У сучасній рекламі розроблено найрізноманітніші способи впливу. Так, у рекламі продуктів харчування використовується переважно стратегія формування у споживача стійких позитивних емоцій, пов'язаних з певним товаром, наприклад:

Яшкінські вафлі подарують вам неповторний смак! (Тобто відчуття, які ви отримаєте, споживаючи цей продукт, неможливо буде відтворити в майбутньому).

Отже, у рекламі активно використовується зручний та економний мовний механізм, який дозволяє здійснювати ефективний вплив на емоції аудиторії. Йдеться про мовну метафору. Вживання метафори в рекламному тексті корисне тим, що вона компактно висловлює думки та сенс рекламного повідомлення, заощаджуючи при цьому зусилля мовця (у нашому випадку – рекламодавця). Несподівані метафори привертають адресата (потенційного покупця), змушують аудиторію звернути увагу на повідомлення замість того, щоб просто проігнорувати його.

Для лінгвістичного аналізу ролі метафори в рекламному дискурсі звернемося до когнітивної теорії метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона. Одна з основних ідей цієї теорії полягає в тому, що метафора в повсякденному спілкуванні виконує найважливішу когнітивну функцію, тобто функцію отримання нового знання. Наслідком цієї ідеї є «... припущення..., що метафора впливає на процес прийняття рішень... Метафора... особливо важлива при формуванні великої кількості альтернатив проблемної ситуації» [3, 16]. Таким чином, на нашу думку, поряд із когнітивною функцією метафори рекламодавці використовують й різні образні засоби впливу на емоції та відчуття споживачів.

Так, наприклад, автори реклами у багатьох випадках використовують метафоричний образ супротивника. Так, у рекламі жувальної гумки слогани зазвичай містять ідею боротьби з ворогом, таким чином у споживачів мимоволі виникає відчуття необхідної і неминучої битви за власне здоров'я з невидимим ворогом, наприклад:

Вони наступають, каріозні монстри! (Orbit для дітей)

Dirol захистить ваші зуби зі смаком!

Також реклама засобів догляду за зубами пов'язує використання конкретних продуктів з позитивними емоціями:

Orbit Зелена М'ята – найсмачніший захист від карієсу!

При перегляді такого телевізійного ролика у свідомості споживачів знову активізується метафора боротьби з ворогом, а ідея необхідності рекламованої продукції впроваджується на емоційному рівні.

До того ж, на відміну від інших жанрів, у реклами є можливість посилити вплив вербальних метафор, особливо в заголовках. Це обумовлено тим, що рекламні зображення концептуалізовано таким чином, щоб також бути візуальним відображенням вербального тропу [2, с. 21].

З одного боку, рекламні ролики ліків, косметичних засобів і жувальної гумки роблять основний акцент на усуненні реальних або уявних проблем споживача. З іншого боку, дослідники особливостей рекламного дискурсу визнають, що насамперед реклама цілеспрямовано впливає на підсвідому сферу нашої психіки. Саме тому картина світу, яка несвідомо формується у глядача в результаті послідовного перегляду реклами, – це постійна боротьба, тобто фактично війна з ворогом (зубний наліт, бактерії). Образ боротьби, що виникає у телеглядачів та читачів, завжди супроводжується відчуттям неспокою. Це відчуття і передається в рекламі споживачеві у прихованій формі. Саме відчуття неспокою повинно змусити людину вжити заходів для більш успішної боротьби з ворогом, наприклад, купити жувальну гумку або зубну пасту.

Таким чином, мовна метафора є важливим елементом рекламного дискурсу й виконує різноманітні функції, серед яких провідною є саме сугестивна функція. Мовні механізми мають змогу забезпечувати високу інтенсивність впливу на споживача шляхом створення певного емоційного ефекту. Метафори, у свою чергу, надають можливості маніпулювати свідомістю аудиторії. Метафора формує переконання цільових аудиторій у потрібному напрямі. У процесі сприйняття метафори відбувається своєрідний запуск необхідних асоціацій, аудиторія залучається безпосередньо до співпереживання ситуації або до переживання емоції, що виникла у зв'язку з поданою в рекламному тексті ситуацією. Саме сила емоційного впливу визначає наш споживчий вибір. Беручи до уваги зазначене вище, можна зробити висновок, що використання метафори в рекламі спрямоване здебільшого не на запам'ятовування, а насамперед на створення необхідного емоційного впливу на аудиторію.

У подальшому планується дослідити більш детально структуру та види метафор, що вживаються в текстах реклами продуктів харчування та методи їх впливу на свідомість споживачької аудиторії України.

Література:

1. Бернадская Ю. С. Текст в рекламе : [учебное пособие для студентов вузов] / Юлия Сергеевна Бернадская. – М. : Издательство ЮНИТИ-ДАНА, 2008. – 288 с.
2. Кафтанджиев Х. Тексты печатной рекламы / Христо Кафтанджиев. – М. : Смысл, 1995. – 73 с.
3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
4. Сердобинцева Е. Н. Структура и язык рекламных текстов : [учебное пособие] / Елена Николаевна Сердобинцева. – М. : Флинта, 2010. – 159 с.

Правдун Т. О.,

Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, м. Хмельницький

ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ «ПРИКОРДОННИК» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття містить результати дослідження ЛСГ «прикордонник» в українській та англійській мовах, яке було проведено як на матеріалі тлумачних словників, так і публіцистичних текстів прикордонної тематики (2012-2013 рр) в структурно-семантичному та семантико-стилістичному аспектах. Спільне і специфічне в семантичній структурі та сферах вживання зіставлених мовних одиниць, як і їхні групи в цілому, схарактеризовано в ній.

Ключові слова: лексико-семантична група, лексема, архілексема, парадигматичні, синтагматичні та епідигматичні відношення.

Статья содержит результаты исследования ЛСГ «пограничник» в украинском и английском языках, которое было проведено как на материале толковых словарей, так и публицистических текстов военной (пограничной) тематики (2012-2013 гг.) в структурно-семантическом и семантико-стилистическом аспектах. Общие и специфические черты в семантической структуре и сферах употребления сопоставляемых языковых единиц, как и их группы, охарактеризовано в ней.

Ключевые слова: лексико-семантическая группа, лексема, архилексема, парадигматические, синтагматические и эпидигматические отношения.

The article is devoted to the study of lexical-semantic group «border guard» in English and Ukrainian based on both defining dictionaries and publicistic texts (2012-2013) in frames of structural-semantic and stylistic approaches. Common and specific features of the semantic structure and usage of the language units under investigation as well as their groups as a whole are characterized here.

Key words: lexico-semantic group, lexeme, archilexeme, paradigmatic, syntagmatic and epidigmatic relations.

Постановка загальної проблеми і її зв'язок з науковими завданнями. У сучасній лінгвістиці протягом останніх десятиліть одними з традиційних та разом із тим актуальних аспектів вивчення лексики є семантико-стилістичний та структурно-семантичний аналіз лексем та їхніх угруповань, зокрема, лексико-семантичних груп (ЛСГ) в зіставному аспекті. У цьому плані недостатньо дослідженою є ЛСГ «прикордонник» в українській та англійській мовах.

Постановка завдання. Необхідність усебічного вивчення сучасної лексики прикордонної тематики зумовлена, передусім, динамічними процесами глобалізації, зростаючою роллю міжнародної комунікації у сфері туризму та підвищенням інтересом до України як до країни з багатою культурною спадщиною, яку все частіше масово відвідують іноземні туристи. Лексика зазначеної тематики повсякденно актуалізується у мовленні під час перетину кордону між Україною та країнами-сусідами. Така комунікація відбувається у письмовій (декларації, заяви та ін.), та в усній формі (співбесіда, опитування та ін.), які реалізуються у розмовному мовленні, текстах офіційно-ділового стилю, до якого належить лексика прикордонної тематики за І. Р. Гальперінім [1, с. 433] та в публіцистичній відповідного тематичного спрямування.

Актуальність дослідження зумовлена майже повною відсутністю в сучасному зіставному мовознавстві праць з вивчення військової термінології, зокрема, лексики прикордонної тематики, у плані аналізу семантичної структури мовних одиниць, їхніх стилістичних особливостей та частотності вживання у мовленні, адже повного опису структурно-семантичних та системно-структурних особливостей досліджуваного нами матеріалу із долученням елементів поліпарадигмального аналізу ще не проводилося. Актуальним є провести таке дослідження на матеріалі публікацій фахових журналів, які описують життя на кордоні [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнолінгвістичні положення, висловлені за А. Мартіне і К.Х. Ульманом М.П. Кочерганом про безсистемність або часткову систематизованість лексики в мові [3, с. 118], спонукали багатьох дослідників до системно-структурного (О. Лазорович, О. Рудяков, Ж.П. Соколо-вська, О.О. Тараненко, Дж. Лайонз, Ч. Філлмор та ін.) і структурно-семантичного (Ш. Баллі, Е. Бенвеніст, О.М. Вольф, О. Есперсен, Ч. Моріс, Й.А. Стернін, Л. Теньєр, Г.А. Уфімцева, Х. Фрей, Л.А. Філатова, Р. Якобсон та ін.) аналізу лексичних одиниць мови або в зіставленні декількох мов, як в аспекті діахронії, так і синхронії.

Вивчення лексики як системи відбувалося разом із розробкою теорії семантичного поля (див. праці Г. Іпсена, Й. Тріра [4, с. 281-282; 10; 12] та ін.). Із розвитком теоретичних лінгвістичних розвідок щодо систематизації лексики на основі спільних ознак сучасні дослідники зосередили увагу на вивченні критеріїв класифікації лексики та та структурної ієрархії ЛСГ окремо та у складі ЛСП, що особливо цінним видається в зіставному та типологічному напрямках дослідження (див. праці В. Д. Аракіна, Ш. Р. Басирова, С. І. Терехової, Г. А. Шамової та ін.).

Спроби дослідити ЛСГ військового тематичного спрямування (див. праці С.О. Дамінової, В.П. Лихолітова, Г.А. Судзіловського, О.А. Терехова, Х.З. Травіла та ін.) та майже повна відсутність структурно-семантичних і стилістичних досліджень військової лексики прикордонної тематики (праці В. П. Лихолітова та ін.) підтверджують актуальність обраної теми.

Завдання дослідження – дослідити ЛСГ «прикордонник» на семантико-стилістичному та структурно-семантичному рівнях лінгвістичного аналізу, визначити аломорфні та ізоморфні ознаки цих ЛСГ та їхніх складників в українській та англійській мовах.

Матеріалом для дослідження слугували лексеми, об'єднані спільною семою «прикордонник» в українській та англійській мовах, проаналізовані на матеріалі тлумачних словників (СУМ [5], LED [11]), а також в україномовних і англійськомовних періодичних виданнях (журнал «Кордон» (рубрика «Пульс кордону») (2012-2013 рр.) [1] та аналогічні статті з сайту Служби митної та прикордонної охорони США (2012-2013 рр.)) [2].

Наукові результати. В основу аналізу досліджуваного матеріалу покладено системоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць, елементи поліпарадигмального аналізу [6; 7] («концепт / поняття – мовна репрезентація – асоціювання і частотність вживання в мові і мовленні») та модель семантичного поля, згідно з якими до складу ЛСП входять ЛСГ, які об'єднують слова одного з аспектів ЛСП [9, с. 262]. Це поле парадигматичного типу, яке об'єднує лексеми, що належать до однієї частини мови і мають спільну категоріальну сему у своєму лексичному значенні [8], яку Й. Тріп та Г. Іпсен називають архілексею [9, с. 380], інші науковці – семантичними класами [8]. У свою чергу ЛСГ складаються зі слів, а слова – з лексико-семантичних варіантів (ЛСВ), які оформлюють семантичну структуру слова [9, с. 262]. Оскільки семантичні поля характеризуються зв'язком слів [9, с. 381], то основними зв'язками в структурі ЛСП як системи є парадигматичні, синтагматичні та епідигматичні відношення [3, с. 120], які структурують ЛСГ.

Зіставлювані ЛСГ «прикордонник» у своїй структурній ієрархії мають такі парадигми синонімів: укр. *охоронець, правоохоронець, співробітник, прикордонник-рятівник* [1, с. 30-34]. В англійській ЛСГ явище синонімії не є настільки ж розвиненим, як в українській ЛСГ, що почасти пояснюється більшим розвитком полісемії в ній порівняно з українською ЛСГ. Проте у кожній із зіставлюваних груп можна бачити розвинену мережу синонімії антонімічних парадигм: укр. контекст. *пасажи́р, затриманий, порушник, правопорушник, нелегал, мігрант, громадянин, особа* [1, с. 30-34] – англ. *passenger, immigrant, national, citizen, individual* та *person* [2]. У складі обох ЛСГ «прикордонник» також представлені гіпонімічні відношення: укр. *інспектор* та *митник* [1, с. 30-34] – англ. *investigator, agent, specialist, official* та *deputy* [2]. Гіперонімами до номінацій структурних підрозділів у досліджуваних ЛСГ є: укр. *відділ, загін, наряд, застава, підрозділ, пункт, МВС, Держприкордонслужба, служба, орган, пункт* [1, с. 30-34]; англ. *patrol, CBP, agency, department, office, service* та *port* [2].

Структурно синонімічні, антонімічні та гіперо-гіпонімічні відношення у досліджуваних ЛСГ можна представити у вигляді такої схеми:

Схема ЛСГ «прикордонник» в українській мові

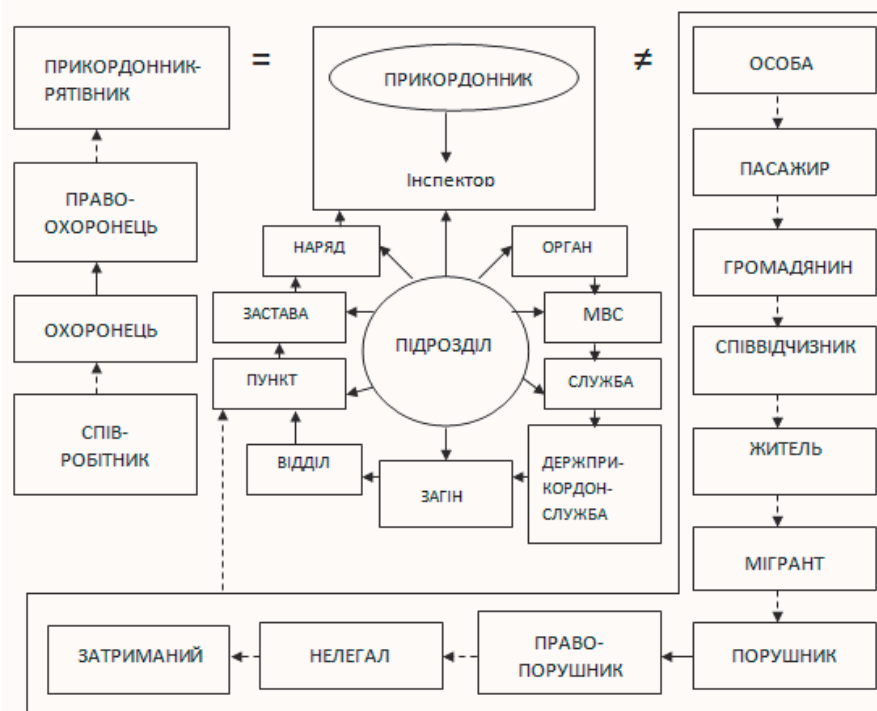

Рис. 1. Схема ЛСГ «прикордонник» в українській мові

Слід зауважити, що для позначення поняття «прикордонник» («officer»), (згідно з LED «військовослужбовець» [11, с. 1059], у значенні номінації посадової особи в англійськомовних текстах прикордонної тематики не вживають синонімів. До складу відповідної англійськомовної групи – ЛСГ «(CBP) officer» – належать такі парадигми слів: гіпоніми – *investigator, agent, specialist, official* та *deputy*; гіпероніми – а) *patrol*; б) *CBP, agency, department, office, service* та *port* [2]. Відповідно у публіцистичних текстах прикордонної тематики офіцер-прикордонник протиставляється особам, які перетинають кордон, тож можемо вважати, що такі слова як англ. *passenger, immigrant, national, citizen, individual* та *person* [2] є контекстуальними антонімами до англ. *CBP officer*. Отже, сему «(CBP) officer», яка зустрічається в публіцистичних текстах найчастіше (0,21 %), можна вважати архіксею (домінантою ЛСГ).

ЛСГ «(CBP) officer» має таку структуру:

Схема ЛСГ «прикордонник» в англійській мові

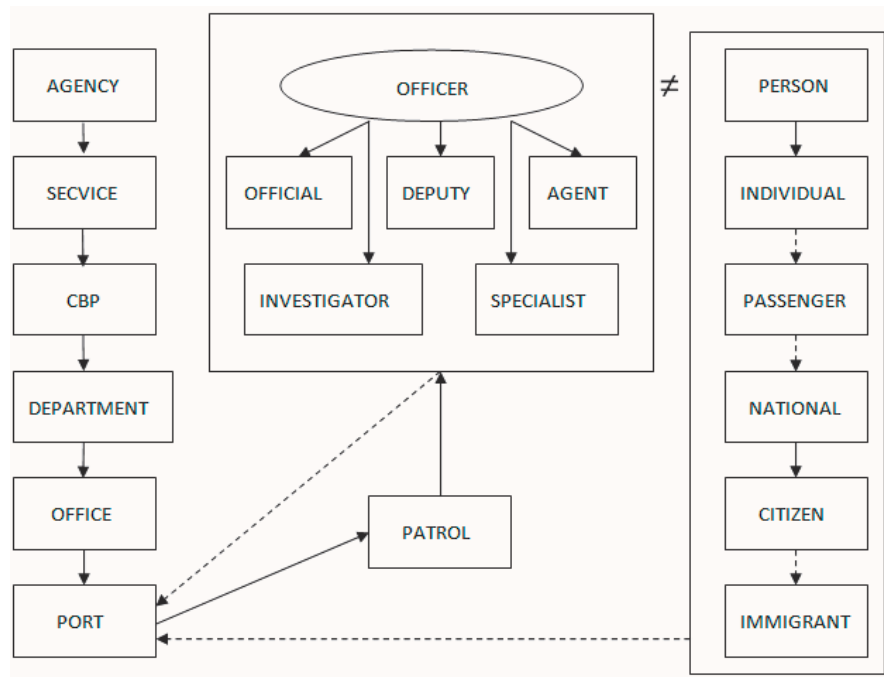

Рис. 2. Схема ЛСГ «прикордонник» в англійській мові

Отже, суттєвою відмінністю двох ЛСГ, як видно зі схем, є те, що на відміну від української ЛСГ «прикордонник» в англійській ЛСГ «(CBP) officer» відсутні синоніми, що видно з поданих вище схем, а сама сема «officer» у більшості випадків у текстах спостерігається поєднання англ. *officer* з аббревіатурою *CBP* (*Customs and Border Protection*) [2], що власне звучує значення слова «officer» – офіцер митної та прикордонної служби США. Як видно з рис.1, аналог цього терміну в українській мові – укр. *прикордонник*, а за СУМ, – укр. *військовослужбовець прикордонних військ* [8, 7, с. 643], що не передбачає несення митної варти. Слід урахувати і наявність в українському прикордонному дискурсі слова «митник», яке, відповідно до СУМ, має значення «службовець, який збирає мито» [5, 4, с. 721]. Отже, в цьому вбачається різниця не лише в семантиці, а й у діяльності прикордонників різних країн: прикордонник (тобто працівник прикордонної служби України) виконує функцію охорони та захисту державного кордону, а офіцер митної та прикордонної служби США – функцію охорони та захисту державного кордону і митного контролю. Зважаючи на специфіку концептуально-семантичного розподілу (зокрема, структури прикордонних військ та її репрезентування в порівнюваних мовах, значення сем та функцій, які означають обов'язки, виконувани працівниками служба ін.), синтагматичні зв'язки та асоціювання, укр. *прикордонник* та англ. *CBP officer* можна вважати частковими еквівалентами.

Згідно з СУМ укр. *співробітник* – це особа, яка співпрацює з певною організацією [5, 9, с. 519]. Значення цього слова жодним чином не вказує на причетність особи до прикордонної служби, проте у словосполученнях укр. *співробітники Держприкордонслужби*, *співробітники відділу (прикордонної служби)* стає зрозумілим, що йдеться саме про офіцерів-прикордонників. Те саме стосується і укр. *охоронець* та *правоохоронець* у складі словосполучень укр. *охоронці кордону* та *правоохоронці ВПС (відділу прикордонної служби)* [1, с. 30-34]. Хоча укр. *правоохоронець* у прикордонному дискурсі зустрічається здебільшого не у словосполученнях, а як окрема одиниця, на рівні епідигматичних зв'язків, носії мов розуміють під цим синонімом саме співробітника ДПСУ. Очевидно, що використання семантичних, стилістичних і семантико-стилістичних синонімів у текстах прикордонної тематики слугує засобом уникнення тавтології, тобто вони виконують диференційну функцію у тексті, проте спостерігається уніфікація відповідних термінів. Також у досліджуваних текстах нерідко вживається прикладка укр. *прикордонник-рятувальник* [1, с. 33], друга частина якої вказує на факт проведення рятувальної операції прикордонником під час несення служби на кордоні. Ця прикладка, на нашу думку, виконує не лише стилістичну, а й інформативну функцію, адже вона деталізує значення даної лексики.

Проаналізувавши значення укр. *прикордонник* та його синонімів можна стверджувати, що його синоніми укр. *охоронець*, *правоохоронець*, *співробітник* є контекстуальними синонімами, оскільки за межами «прикордонного» контексту цей семантичний зв'язок утрачається.

Наведені вище схеми показово демонструють і схожі явища в зіставлюваних ЛСГ. Відповідно до СУМ [5] та LED [11] такі поняття як «особа», «пасажир» та «громадянин» мають свої лексичні репрезентації в обох зіставлюваних мовах.

Для укр. *особа* частковими еквівалентами є англ. *person* та *individual*, не зважаючи на те, що значення англ. *person* та *individual* відрізняються, адже англ. *individual*, відповідно до LED, включає в себе поняття *person* [11, с. 781]. Отже англ. *person* – це представник людського роду, людина загалом, а англ. *individual* – людина як окрема одиниця у складі групи людей [11, с. 781]. Дослідивши вплив контексту на семантичне наповнення

зіставлюваних лексем, можна стверджувати, що слід розрізняти ці два поняття, особливо у перекладі. На приклад, у реченні англ. *Individuals arrested may be charged by complaint, the method by which a person is charged with criminal activity* [2] контекст дозволяє зрозуміти, що у першому випадку йдеться про конкретну затриману особу, а в другому – про будь-яку особу, яку звинувачують [2].

Стосовно укр. *громадянин*, *співвітчизник* та *житель* спостерігаємо аналогічне співвідношення їхньої семантики. Їх частковими еквівалентами є англ. *citizen* та *national*, які мають різні відтінки лексичних значень. Англ. *citizen* означає жителя певного міста чи країни, громадянина, а англ. *national* позначає осіб, які є громадянами певної країни, але проживають поза її межами [11, с. 1015]. Оскільки в українській ЛСГ немає повного еквівалента до цього ЛСВ, то в українському прикордонному дискурсі використовують словосполучення за моделлю «громадянин + країна походження особи», наприклад: укр. *громадянин Код-Д'Івуару*, *громадянин Сирії* та ін. Англ. *citizen* теж вживається у словосполученні, яке звучує його лексичну семантику – англ. *U.S. citizen*, що відповідає за смисловим наповненням укр. *співвітчизник* та, певною мірою, *житель*, адже ця лексема вживається у словосполученнях на зразок укр. *житель Запорізької області*, що у ширшому розумінні означає те саме, що й укр. *співвітчизник* [5, 9, с. 517].

Щодо укр. *пасажир* та англ. *passenger*, відповідно до СУМ та LED, можна спостерігати повне співпадіння лексичних значень, отже вони є повними еквівалентами у перекладі [5, 6, с. 84; 11, с. 1116]. Для ілюстрації можна навести такі словосполучення та їхні еквіваленти: англ. *passengers on a flight* – укр. *пасажирів рейсу*; укр. *пасажирів автомобіля Škoda* – англ. *passengers of the Škoda automobile* [1, с. 30-34, 11] та ін.

В україномовному дискурсі прикордонної тематики можна бачити частотне вживання не лише укр. *прикордонник*, але і його гіпоніма – укр. *інспектор* [5, 4, с. 32]. У англomовному прикордонному дискурсі (див рис. 1) гіпонімів значно більше. До них належать: англ. *(CBP) investigator*, *(CBP) agent*, *(agricultural) specialist*, *(CBP) official*, *(CBP) deputy* [2]. Проте жодна з перелічених лексем не є повним еквівалентом до укр. *інспектор* через неоднаковий концептуально-семантичний розподіл понять і, як наслідок, – відмінності у семантичних структурах порівнюваних лексем, які відображають різницю в призначенні і функціонуванні підрозділів прикордонних відомств. При перекладі посад, які можуть обіймати офіцери прикордонники, слід, очевидно, зважати на структуру прикордонного відомства, контекст та перекладати ці лексеми як реалії.

Аналогічна ситуація спостерігається і з англ. *CBP*. Структурно *CBP (Customs and Border Protection)* [2], яке, як було зазначено вище, виконує номінативну функцію як щодо прикордонних, так і митних структур, тоді як укр. *Державна прикордонна служба* [1, с. 30-34] обслуговує лише прикордонну галузь і виконує перевірку документів пасажирів та вантажу. Отже, назви цих служб та їхній структурний підрозділ є реаліями в обох зіставлюваних мовах; вони визначають специфіку досліджуваних ЛСГ. Наприклад, англ. *Office of Field Operations* «штаб, який займається проведенням польових операцій» [2] репрезентує поняття, яке відсутнє в україномовному прикордонному дискурсі. При перекладі таких реалій слід обов'язково зважати на контекст.

За даними словників LED [11] та СУМ [5], англ. *agency* та *service* є повними еквівалентами до укр. *орган* та *служба* відповідно. Так само можна говорити про укр. *пункт (пропуску)* [1, с. 30-34] – англ. *port (of entry)* [2]. Проте семантичним еквівалентом до укр. *відділ (прикордонної служби)* [1, с. 30-34], відповідно до праць В.М. Гапонової [2], вважається не англ. *department*, а англ. *division* [2, с. 22] – лексема, яка не є частотно вживаною в досліджуваних англomовних текстах.

Англ. *patrol* [2] є еквівалентом до укр. *наряд* [1, с. 30-34], адже *наряд* означає один із різновидів прикордонного патрулювання. Отже, відповідником до англ. *patrol* є укр. *патруль*, а не укр. *наряд*, що також потребує врахування контексту.

Складність у перекладі можуть створювати й укр. *загін* та *застава* [1, с. 30-34]. Лексема *застава* поступово виходить із ужитку, тоді як укр. *загін*, як справедливо стверджує В.М. Гапонова [2], тож її слід перекладати як англ. *detachment* [2, с. 20].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження ЛСГ «прикордонник» в україномовному та англomовному публіцистичному дискурсі прикордонної тематики дало змогу виявити ізоморфні й аломорфні риси аналізованих ЛСГ та труднощі у перекладі окремих елементів цих ЛСГ. Ізоморфними для зіставлюваних ЛСГ є такі їхні ознаки і характеристики: 1) частотність вживання архілексем (домінант) у досліджуваних текстах становить укр. *прикордонник* (0,18 %) та англ. *CBP officer* (0,2 %); 2) наявність розвинутої мережі синонімії антонімічних парадигм в обох ЛСГ на тлі слабкіше розвинутої синонімії, ніж антонімії; 3) розвинені гіперонімічні відношення, репрезентації яких, зважаючи на специфіку структури обох відомств, є реаліями, становлять труднощі в перекладі українською мовою з англійської мови та навпаки.

Аломорфним для української ЛСГ «прикордонник» є: 1) розвинена мережа синонімії антонімічних парадигм, до того ж антонімічні відношення розвинені більше, ніж синонімічні; 2) слабо розвинені гіпонімічні відношення в межах ЛСГ; 3) рідкісні за вживанням стилістичні та семантико-стилістичні синоніми.

Для англійської ЛСГ «прикордонник» аломорфним є: 1) відсутність антонімічної парадигми; 2) розвинені гіпонімічні відношення; 3) здатність окремих лексем-складників ЛСГ репрезентувати відношення омонімії граматичних форм, що не властиво їхнім українським еквівалентам; 4) складники англійської ЛСГ налічують більше безеквівалентних ЛСВ, ніж їхні українські відповідники.

Подальші наукові студії щодо досліджуваної нами наукової проблеми вбачаються у напрямі психолінгвістики, соціо- та прагмалінгвістики, зіставного і типологічного мовознавства, зокрема, контрастивної семантики, у напрямі прототипної семантики, теорії та практики перекладу.

Література:

1. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М : Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – 460 с. – (Библиотека филолога).
2. Гапонова В. М. Англо-українсько-російський словник прикордонних термінів / В. М. Гапонова, Н. С. Назаренко. – Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького, 2011. – 108 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : Підручник / М. П. Кочерган. [2-ге вид.]. – К : Видавничий центр «Академія», 2006. – 464 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : Терміногічна енциклопедія / Селіванова О. О. – Полтава : Довкілля. – 716 с.
5. Словник української мови [гол. ред. І. К. Білодід]. – 11 т. – Київ : «Наукова думка», 1970-1980.
6. Терехова С. І. Система орієнтаційних координат у мові і мовленні (на матеріалі української, російської та англійської мов): Монографія / С. І. Терехова. – К. : КНЛУ, 2007. – 400 с.
7. Холодилова М. В. Лексика русской лесопильной промышленности: полипарадигмальный подход. – Дисс. канд. филол. наук / спец. 10.02.01 – русский язык. – Красноярск, 2008. – 340 с.
8. Энциклопедия Кургосвет : Универсальная научно-популярная онлайн-энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.krugosvet.ru>.
9. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. [2-е изд.]. – М : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
10. Ipsen G. Sprachphilosophie der Gegenwart / Ipsen Gunther. – Berlin : Junker und Dunnhaupt, 1930.
11. Longman Exams Dictionary : Your key to exam success [man. ed. Stephen Bullon]. – Harlow : Pearson Education Limited, 2006. – 1834 p.
12. Trier, J. Das sprachliche Feld. Eine Auseinandersetzung / J. Trier // Neue Jahrbticher fur Wissenschaftund Jugendbildung. – №10. – 1934. – P. 428-449.

Список ілюстративного матеріалу:

1. Кордон: журнал / засн. Центральний друкований орган Державної прикордонної служби ; голов. ред. Микола Зорик. – К. : ТОВ «КЖД «Софія», 2013. – Щомісяч. – 2013. – № 2. – С. 30-34.
2. Customs and Border Protection Official Site. Newsroom. News-Releases [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cbp.gov/xp/cgov/newsroom/news_releases/.

Сікорська В. Ю.,

Одеський національний політехнічний університет, м. Одеса

НАУКОВИЙ ТЕРМІН У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ДИВО»

У статті на матеріалі роману Павла Загребельного висвітлено окремі факти функціонування термінологічної лексики. Проаналізовано використання функціонально-стилістичних можливостей терміну, що слугує посиленню виразності, емоційності, створенню оригінального образу.

Ключові слова: лексична система, термінологія, процес детермінологізації.

В статье на материале романа Павла Загребельного представлены отдельные факты функционирования терминологической лексики. Анализируется использование функционально-стилистических возможностей термина, который служит для усиления изобразительности, выразительности, сотворения яркого образа.

Ключевые слова: лексическая система, терминология, процесс детерминологизации.

In the article based on the material of the novel by Pavlo Zagrebelny the author elucidates separate facts of functioning of terminological vocabulary. The usage of functional and stylistic devices of the term that serve for strengthening of expressiveness, emotionality, creation of original plot has been analyzed in it.

Key words: lexical system, terminology, determinological vocabulary.

Мистецький твір як конкретна форма буття художньої літератури має системний характер. Значною мірою ідейно-естетичну системність визначає (детермінує) ейдологічна (образна) структура твору, відношення взаємозв'язку і взаємодії між різними типами образів. Мова в художньому тексті служить для побудови художніх образів в уяві читача, виникнення власне художнього твору (естетичної реальності) в його свідомості, тому головною її функцією є образотворча (художньо-комунікативна, ейдологічна), а не комунікативна (функція спілкування, передачі інформації).

Убираючи у себе компоненти всіх функціональних стилів, художня література здатна трансформувати, переосмислювати інформацію, не обмежуючись рамками використання одиниць мови, що належать до певних часових зрізів, до соціальних та територіальних видозмін. Для мови художньої літератури характерна стильова взаємодія, що й вирізняє твори художньої літератури з-поміж інших текстів. Мова художніх творів сьогодні не обмежується традиційними тропами та стилістичними фігурами, а «наповнює естетичним змістом безобразні мовні елементи, перетворює їх у систему художньо-мовного бачення світу» [2, с. 301]. Тому на думку ряду вчених (В.Виноградова, Г.Городиловської, І.Грицяя, Т.Єщенко, Н.Озерової, О.Панаєвої та ін.) стиль художньої літератури є поліфункціональним, оскільки містить елементи різних стилів.

Усе це спонукає письменників залучати до свого мистецького арсеналу не лише загальноповсякденну лексику, а й лексичні одиниці, що позначають поняття та процеси різних галузей знань, зокрема науки та техніки. До таких «безобразних мовних елементів» у художньому тексті ми відносимо, зокрема, термінологічну лексику. В кінці минулого століття ряд критиків, мотивуючи «засилля» в художній літературі (професійно-виробнична та індустріальна проза) лексики науково-технічного спрямування, задовольнялися наступними поясненнями: «елементи мови науки і техніки «пересаджуються» автором в художній текст, аби у читача не виникало відчуття порушення стилю зображуваного» [9, с. 163]. Ця думка нам не імпонує, вважаємо мотивацію використання письменниками термінології виправданою, оскільки художній текст, в силу своєї полістилістичності, оперує різними мовними засобами.

Традиційно в науковому обігу терміни являють собою особливий словниковий масив, що характеризується певним комплексом ознак, серед яких виділяють точність, однозначність, системність, стандартизація, нейтральність [8, с. 16]. Термінологія належить до вузької сфери, що «відрізняється від інших жорсткою детермінованістю мовних одиниць, їхньою підпорядкованістю поняттєвій системі певної галузі пізнання» [6, с. 191]. У системі художнього тексту термін частково втрачає специфічні ознаки та обростає новими, «виконуючи особливу функцію, детерміновану специфікою самого художнього зображення і вираження» [1, с. 163], тому мова словесного мистецтва образна і багатозначна, що передбачає множинність її прочитань.

Павло Загребельний посідає почесне місце в українській літературі, відлунюючись у кожному творі своєрідним, але таким упізнаваним голосом – самозаглиблений, розважливо-роздумливий, дещо інтимний, а іноді безмежно в'їдливий та саркастичний, голосом філософа, історика, науковця, блискучого знавця людських душ. Аналіз творчості романіста останнім часом зроблено в наукових публікаціях таких літературознавців як Ю.Кочубей, К.Лозова, В.Науменко, С.Нестерук, В.Нечерда, В.Панченко, О.Проценко, Р.Семків, М.Слабошпицький, Л.Тарнашинська та ін. Ці дослідження обсервують найприкметніші риси композиції, характерів, майстерності митця, його ідіостилю. Проте ґрунтовних публікацій про мовностилістичні особливості історичної романістики письменника, зокрема функціонування термінології в його творах, ще не було.

Наше дослідження покликане показати окремі мовні факти функціонування термінології в мові художнього твору та виявити її функціонально-стилістичні особливості, ламаючи стереотипи вузької спеціалізації окремого терміну в межах конкретної наукової сфери вживання. Розглянемо процес часткової детермінізації та вживання їх на прикладі аналізу історичного роману Павла Загребельного «Диво».

Історичний роман «Диво» став щаблем у поступу прозаїка, сприяючи виявленню художньо-дослідницького інтересу до вітчизняної історії, пристрасного прагнення пробудити в читачеві вікову пам'ять українського народу через відтворення впливу вічної сили мистецтва на людину. Як зазначив сам автор у «Думках нарроз-

христ» [3, с. 53], задум твору давно вже бентежив душу письменника, робота в жанрі історичного роману була новаторською, тому свого часу критика, зокрема В.Д. Оскоцький, небезпідставно відзначила роман «Диво» як «найбільше ідейно-мистецьке досягнення автора» [7, с. 150]. Павло Загребельний вдавався до нових прийомів ведення прозового повісткування, він мав виняткову освіченість, уміло переступав через теорії, схеми, ідеологію, релігію, догми, підпорядковуючи перераховане творенню книг загальнолюдських з глибоколюдським звучанням. Тому майже кожен його твір – це винахід у формі.

Один з головних персонажів роману Борис Отава – науковець-історик, вдумливий, неординарний, самозаглиблений, запальний, вперто слідує меті наміченій батьком професором Гордієм Отавою – дошукатися історичної правди про нікому невідомого зодчого Київської Софії. Тому стрижень екзистенції героя стає зрозумілим не лише з його вчинків, а й з рівня рефлексії, яка майстерно передана романістом за допомогою наукового дискурсу.

Художня історія починається зустріччю молодих людей у санаторії за сніданком, де наш герой піддає філософським розмірковуванням повсякденні речі: «Вже уявив нас за цією вітриною (про вікно – В.С.). З одного боку ми, з другого – море. А між нами – невидима субстанція, яку можна назвати екзистенцією мертвої матері... Ну, а вже ти тоді (про друга – В.С.) – есенція буття» [4, с. 9]. Підкреслені нами терміни не виконують місію лише терміну в традиційному розумінні, констатуючи явища об'єктивної реальності та рівень розвитку наукової думки, а отримують особливе забарвлення, передаючи емоційний стан персонажа, його духовні шукання. Виписуючи характер, Павло Загребельний тяжіє до відтворення особистості, де вживання терміну стилістично виправдане. Творячи неповторний образ завдяки набутим у контексті новим емотивним якостям, наукова лексика не втратила й свого денотативного значення.

Далі роздуми художниці Таї: «...ви сподобались мені тільки тому, що у вас довгі м'язи... Ну, є люди з короткими м'язами, є з довгими... Волокна м'язів... Власне, це анатомія... Але в мене своєрідний забобон: вірю тільки тим, у кого м'язи – довгі» [4, с. 396]. Звертає увагу на себе «неприродна» характеристика персонажа іншим (за довжиною м'язів), де анатомічні терміни набувають метафоричного відтінку, передаючи поєднання холодно-професійного (Тая – художниця і добре знається на анатомії) та філософського в сприйнятті оточуючого простору і людини в ньому. В такій словосполучі використання анатомічних термінів у науковому ужитку неприпустиме, що й підтверджує процес детермінації в романному тексті. Це допомагає створенню цілісного образу характеру героя, вибудовуючи основну лінію роману – гармонійна особистість, що творить історію.

Професійна діяльність батька і сина Отав не віддільна від власне особистого життя літературних героїв, тому історична, мистецтвознавча (архітектурна) та загальнонаукова лексика стають основою їхніх не лише роздумів, а й сенсом існування: «Історичний процес розвитку мистецтв повинен уявлятися нам чимось ніби нанизаним на єдиний стрижень рівномірно еволюціонізуючої «художньої волі», якогось послідовного стилеперетворення, якоїсь етнографічної формули, яка завжди зберігає в собі елементи незникаючої традиції. ...так і мистецтво в своєму невинному розвитку завжди спирається на якісь несхитні підвалини, і в ньому завжди можна відшукати архетипи, як знаходимо ми ядро в кожній горіховій шкаралупі, якщо, звісно, горіх не зіпсований» [4, с. 74-75].

Окремої уваги заслуговує художня реалізація трактування філософського терміну Вічності, який функціонує в аналізованому творі як незримий символ, що окреслює романного зміст. Знайомлячись із художницею Таєю Борис Отава вибудовує свою теорію людської екзистенції: «Я професор і син професора, а той теж був сином професора, і так без кінця» [4, с. 11]. На що жінка відповіла: «...думаєте, це допомогло б? Тисячоліттям замінити нинішнє? Тим хлопчиком – вас?» [4, с. 27]. Міфологізуючи структуру твору, образ Вічності зближує читача з конкретно-чуттєвими образами переживань та думками персонажів, надає їм реально-історичного колориту, створює дух відповідної епохи. Аналізований образ нерозривно пов'язаний із сюжетом твору, композиційною формою і системою повторів, що призводить до узгодженості й послідовності прояву компонентів, до внутрішньої краси та гармонії його частин. Загребельний зміг подати синтетичне компонування частин Вічності так, що в кожній з ліній сюжету хід сценічного часу передає синхронно зображувані події, між якими лежить часова прірва (у романі наявні різні часові пласти). У контексті філософський термін «Вічність» вживається у метафоричному значенні з емоційно-експресивним забарвленням, що спричинює «детермінологізацію, яка полягає у розширенні або звуженні значення слова, проєкції на нову площину» [5, с. 123]. Такі порівняння дали можливість автору змалювати глибоко філософський образ Людини у її тісних зв'язках із всесвітом.

У тексті наявне обігрування письменником поняття Землі, що сприймається як квінтесенція освоєння реального світу: «Людина має легкість і жвавість лише до якоїсь межі. Потім вона приростає до землі... Може, це й є межа між хлоп'яцтвом і чоловічістю?» [4, с. 160]. Інший головний герой Сивоок у роздумах над людським існуванням не розмежовує власне життя від буття рідної землі, у свідомості героя вона сприймається як живий образ, який здатен на емоції, почуття, олюднення. Сивоок є одночасно людиною своєї епохи (XI ст.) і носієм вічного. Причина й основа цього – творення нікому невідомим середньовічним зодчим високого мистецтва, а Отави є охоронцями цього вічного: «...людина, яка пробує вмістити в собі мистецтво свого народу за тисячу років, неодмінно вибивається з нормального сприйняття» [4, с. 258].

Завдяки використанню специфічної лексики Павло Загребельний запропонував читачеві літературний експеримент – побачити «велике диво маленької фрази» [10, с. 139], наповнюючи термін емоційністю, образністю, внутрішнім змістом та додатковою конотацією. Така спектральна парадигма термінології завдяки збагаченню змісту розсуває межі їхнього стилістичного функціонування. Це підтверджує віртуозне володіння письменником майстерністю слова, авторською філософією, дивом художнього відкриття.

Терміни в романному тексті покликані виражати мистецький задум прозаїка, тому питання про місце галузевих терміносистем у романі «Диво» Павла Загребельного нами розглядається з урахуванням ідейно-те-

матичного змісту, залишаючись частиною письменницької мовленнєвої культури. Термінологія у тексті одночасно здійснює номінацію різних процесів (філософствування героїв, аналіз історичних процесів, будівництво собору) і є стилістичним засобом створення своєрідного професійного простору, мовленнєвої та портретної характеристики героїв. Термінологічна лексика дає можливість правдиво відтворити дух зображуваної епохи, позиціонує героїв як представників свого часу та простору, сприяючи розкриттю психологічних станів персонажів та наданню оригінальності й образності, виконуючи при цьому в тексті характерологічну функцію: «Ти не можеш собі уявити, яке це чудо! Кожен хоче сказати щось світові. Кожен хоче, щоб його почули. Тоді затримується час – і життя стає майже вічним! Вічність – ... в кожному з нас, тільки треба вміти виявити і добути» [4, с. 578].

Проаналізувавши фактичний матеріал, нами було з'ясовано, що наявні терміни у тексті роману «Диво» належать до різних терміносистем: загальнонаукова (ідея, особистість, зміст, пізнання), архітектурна (абсида, атріум, контрфорс, муся, плінфа), релігійознавча (дискос, ексфрасіс, катехізіс, логофет, павликіани), філософська (буття, екзистенція, катарсис, філософія), історична (хронограф, бродник, гавр, тіун, треба, хартія), літературознавча (антифон, апокрифи, гомілія, екфрасіс), військова (апел, катаракта, комісорт, мерія, пантекортарх, шестопер). Специфіка історичного роману сприяє тому, що в тексті термінологічна лексика найчастіше вживається у своєму номінативному значенні задля зображення реальних картин та відбиття наукової інформації. Наведені приклади вузькоспеціалізованої лексики винесено до глосарія, однак це не гальмує загального сприйняття змісту тексту та відіграє не лише інформативну роль. Тому вживання терміну митцем свідчить про рівність його використання у порівнянні з іншими лексичними одиницями.

Але термінологія уживана в аналізованому тексті не для того, аби прогнозувати освіченість уявного читача, Павло Загребельний вводить її задля оживлення зображуваної картини та впусити в них дух історії та красу високого зображального мистецтва. Тому роман «Диво» більше нагадує полемічний інтелектуальний літературний дискурс, ніж легке читиво на кшталт сучасних.

Використання термінології в історичному романі Павла Загребельного «Диво» є стилістично обґрунтованим, даючи можливість автору якнайповніше розкрити мистецький задум твору, сприяючи відтворенню неповторної атмосфери правдоподібності художніх картин. Свого часу відомий критик Михайло Слабошпицький зазначив: «багатоповерхові періоди з роману своєю досконалістю можуть конкурувати з величним архітектурним витвором древнього зодчого Сивоока, який збагатив світотвір дивом, що народилося в його уяві» [10, с. 113-114].

Отже, проведені дослідження підтверджують активне використання термінології в художньому дискурсі як одного з аспектів розвитку мови словесного мистецтва. У мові художньої літератури, на протигагу науковому тексту, термін втрачає свої основні ознаки, набуваючи емоційності, суб'єктивності та вільного використання, залучається до процесів метафоризації та символізації, отримуючи додаткові естетичні відтінки. У романі Павла Загребельного «Диво» термінологія сприяє формуванню особливого індивідуально-авторського стилю, включається в текст з метою вираження словесного малюнка, активізується як важливий компонент системи образних засобів. Оскільки у межах поодиноких дослідження не можливо охопити усіх аспектів використання термінологічної лексики у тексті художнього твору, актуальним є подальше наукове осмислення мовотворчості Павла Загребельного у цьому ж ключі.

Літератури:

1. Будагов Р. А. Литературные языки и языковые стили / Р. А. Будагов. – М., 1967. – 376 с.
2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
3. Загребельний П. Храм // П. Загребельний. Думки наррозхрист. – К. : Вид. дім КМ Akademia, 1998. – С. 52-58.
4. Загребельний П. А. Диво: Роман / Іл. худож. В. Перевальського. – К. : Дніпро, 1982. – 623 с.
5. Карпова В. Л. Термін і художнє слово / В. Л. Карпова. – К., 1967. – 132 с.
6. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н. Ф. Непийвода. – К., 1997. – 303 с.
7. Оскоцкий В. Д. Роман и история. (Традиции и новаторство советского исторического романа.) / В. Д. Оскоцкий. – М. : Художественная литература, 1980. – 384 с.
8. Панаева Е. В. Функции специальной лексики в художественном тексте : На материале произведений М. А. Булгакова : Диссертация... канд. філол. наук : 10.02.01. – Москва, 2005. – 189 с.
9. Рихтер К. Л. Об актуальных тенденциях вовлечения элементов языка науки и техники в художественный текст // Функциональная стилистика: теория стилей и их языковая реализация. – Пермь, 1986. – С. 158- 166.
10. Слабошпицький М. За гамбурзьким рахунком: Читацькі маргіналії та варіації на тему Павла Загребельного. – К. : Ярославів Вал, 2004. – 220 с.

Телегіна Н. І., Єрошенко Ю. О.,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ DECLINE В РОМАНІ ІРВІНА ШОУ «ВЕЧІР У ВІЗАНТІЇ»

У статті застосовуються стратегії когнітивної лінгвістики в процесі інтерпретації тексту з метою поглиблення розуміння психології і внутрішнього світу автора. Досліджується концептуальна організація тексту роману з позицій когнітивної семантики. В результаті розкривається авторське відношення до описаних явищ і його розуміння оточуючого світу.

Ключові слова: концепт, когнітивізм, інтерпретація, лексема, образ.

В статье применяются стратегии когнитивной лингвистики в процессе интерпретации текста с целью более глубокого проникновения в психологию и внутренний мир автора. Исследуется концептуальная организация текста романа с позиций когнитивной семантики. В результате раскрывается авторское отношение к описанным явлениям и его восприятие окружающего мира.

Ключевые слова: концепт, когнитивизм, интерпретация, лексема, образ.

In the article cognitive linguistics strategies are used in interpreting fiction to provide a deeper psychological insight into the author's inner world. The conceptual organization of the text of the novel is investigated from a cognitive perspective. As a result the author's treatment of the described phenomena and his comment on the world are revealed.

Key words: concept, cognitivism, interpretation, lexeme, image.

Когнітивна семантика не існує в чистому вигляді. У різних дослідженнях вона набуває різних форм, але так чи інакше є пов'язаною з процесами перетворення інформації. Найбільш відомими представниками когнітивної семантики є Джордж Лейкофф, Рональд Лангакер, Рей Джекендофф, Леонард Тальмі, Жиль Факоньєр та Марк Тюрнер. Дослідження художніх творів, виконані в руслі новітніх тенденцій, піддруктям яких слугують надбання різних напрямів і шкіл стилістики, лінгвопоетики, а також методологічний апарат когнітивної лінгвістики і теоретичні засади когнітології взагалі, відкривають нові перспективи для поглиблення розуміння і творів, і їх авторів.

Центральною ідеєю, яка об'єднує численні лінгвокогнітивні дослідження, є положення про те, що мова відображає знання, представлені у вигляді концептів. Концепт розуміється як те, що людина знає про світ [3;5], як інформація про актуальне або ймовірне положення справ у реальному світі, як один зі структурних компонентів «мови ментальних побудов», що опосередковує зв'язок мислення та природної мови [2, с. 141].

Моделюванню індивідуально-авторських концептів і проблемі концептуального аналізу смислової структури тексту присвячено чимало праць мовознавців (В.Красних, О.Воробйова, М. Пименова, І.Стернін та ін.). З огляду на розвиток семантико-когнітивного підходу, який досліджує концепти через семантичну систему мовних одиниць, **актуальність** дослідження полягає у виявленні концептуальних пріоритетів Ірвіна Шоу, які формують індивідуально-авторську картину світу в романі «Вечір у Візантії». **Метою** статті є аналіз концепту як багатовимірного ментального утворення із застосуванням семантико-когнітивного підходу; когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних одиниць у художньому тексті на тому етапі лінгвокогнітивного дослідження, коли відбувається перетворення мовних даних в когнітивні, що дозволяє перейти до моделювання індивідуально-авторського концепту.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) дослідити значення мовних одиниць, що номінують обраний для дослідження концепт у художньому тексті;

2) прослідкувати процес моделювання концепту як мисленнєвої одиниці, описати когнітивні класифікаційні ознаки;

3) виокремити індивідуально-авторські особливості сприйняття й застосування концепту Decline.

Об'єктом дослідження став роман Ірвіна Шоу «Evening in Byzantium» («Вечір у Візантії»).

Предметом дослідження є художнє втілення концепту Decline в романі.

В когнітивній лінгвістиці традиційною вважається точка зору З.Попової та І.Стерніна, згідно з якою когнітивна інтерпретація – це «мисленнєве узагальнення на більш високому рівні абстракції результатів опису значень мовних одиниць, що номінують концепт, для виявлення і словесного формулювання когнітивних ознак, що репрезентуються тими чи іншими значеннями або семантичними компонентами цих мовних одиниць, з метою підсумкового моделювання змісту концепту» [1, с. 200].

Концептуальний аналіз є пов'язаний з виявленням ряду рівнів семантики. З цієї метою проведемо аналіз словникової дефініції. Відповідно до Longman Dictionary of Contemporary English [LDCE 2003: 407]: Decline is a decrease in the quality, quantity or importance of something.

Аналіз словникової дефініції виявляє, що денотатно-сигніфікативний центр концепту Decline, тобто його ядро, має три рівні семантики: зниження якості; зменшення кількості; зменшення важливості;

Ці рівні є, по суті, семантичними компонентами ядра і, створюючи семантичний простір номінативного поля, репрезентують когнітивні класифікаційні ознаки концепту Decline. Всі три рівні ядра концепту Decline реалізуються в романі «Вечір у Візантії» наступним чином:

1) зниження якості – погіршення здоров'я головного героя, хвороба, загроза смерті; зниження якості фільмів, які представлені на Канському фестивалі; 2) зменшення кількості – зменшення кількості фільмів, знятих героєм роману, кінорежисером; зменшення кількості зароблених ним грошей – спад в кар'єрі, творча криза; 3) зниження важливості – зниження важливості моралі в сучасному суспільстві, що непокоїть героя.

В художньому тексті концепт, як правило, має певний знак. Таким знаком, носієм смислу в романі є Канський фестиваль. Герой роману, відомий американський режисер Джесс Крейг, приїздить в Канни, щоби отримати відповіді на питання, які непокоїть його: «*He had come to Cannes looking for answers*» [4, с. 142]. З того часу, як він став відомим кінорежисером його двічі запрошували в журі Канського фестивалю, але він відмовлявся. Його приїзд багатьох здивував. Він пояснює своє рішення так: «*I am in Cannes to save my life*» [4, с. 144]. Отже, в романі існує опозиція життя-смерть, а проміжний етап – занепад (decline). Говорячи про те, що він приїхав в Канни, щоби «врятувати своє життя», Крейг має на увазі не тільки свій фізичний стан, але і своє творче життя, і свій психологічний стан. До того ж він шукає відповідь на питання, як врятувати сучасне кіно. Канни в романі є знаком кіноіндустрії, яка на думку героя, демонструє зниження якості продукції – занепад: «*Murphy rambled on about the decline of the movie industry*» [4, с. 89]. Через кіноіндустрію І.Шоу проєктує ідею занепаду на культуру і мистецтво загалом, показуючи що гонитва за успіхом, славою і грішми веде до появи творів без глибинної суті, без того ядра, яке робить твір мистецтвом: «*He watched the performance with pity... Ingenious sets flew in and out, the music swelled in an orgy of sound, actors grinned bravely and hopelessly as they uttered jokes at which no one laughed...And still nothing happened*» [4, с. 86]. Опозиція життя-смерть із проміжною стадією – занепад існує і в ракурсі фізичного існування героя. Він хворий, його стан погіршується. Проблеми із здоров'ям загострюються проблемами із алкоголем, без якого він обходитися не звик. Лікарі радять Крейгу операцію, але шанси п'ятдесят на п'ятдесят, тобто, він між життям і смертю: «*When Craig asked him what the chances were after an operation like that, the surgeon said flatly, without hesitation, « Fifty-fifty»*» [4, с. 454]. Ця гранична ситуація загострює його сприйняття реальності і її віддзеркалення в стрічках кінофестивалю: «*There was a maniacal promiscuity reflected on the screen that depressed him more and more as the film went on... For Craig the film was a succession of orgiastic howls, without the release of orgasm. When the camera discovered a boy and a girl making love, undisturbed by the fact that their act was being recorded, he averted his eyes*» [4, с. 47].

Через стрічки, представлені на Канському кінофестивалі, розгортається картина морального занепаду суспільства, яке пожирає плоди сексуальної революції і суспільних потрясінь 60-х: «*The world is going to the dogs on a sickening wave of tolerance. Dirty movies, dirty business, dirty politics. Anything goes. Everything's excused*» [4, с. 138].

В ракурсі кар'єри Крейга існує опозиція минуле-теперішнє. В минулому Крейг – відомий і популярний режисер, який заробляв багато грошей, і своєю роботою приносив гроші тим, хто з ним співпрацював; в теперішньому – провал його фільмів і фінансові збитки: «*... his last two films failed, for a total loss that is estimated at more than eight million dollars...*» [4, с. 40]. Його юрист нагадує йому, що останній раз він заробляв «якісь реальні гроші» в 1966 році: «*...1966 was the last year you made any real money...*» [4, с. 36]. На момент його приїзду на фестиваль в Канни він вже п'ять років з часу провалу його останнього фільму нічого не знімає: «*For five years, after the failure of his last film, he was kept away from Hollywood...He has kept his office open, but has announced no new projects*» [4, с. 41]. Отже, його кар'єра занепадає. Його надія знайти у Каннах відповіді на всі питання не справдилася. Кількість питань тільки збільшилася, а відчуття занепаду і передчуття краху підсилювалося: «*What he had done, in a few short days, was multiply the questions*» [4, с. 142].

Користуючись методикою З.Д. Попової і І.А. Стерніна, виділені когнітивні ознаки можна поділити відносно інформаційного змісту. В романі, що розглядається інформаційний зміст концепту передається такими лексемами: лексеми, що позначають погіршення якості, до яких можна віднести медичні терміни, які в контексті роману свідчать про погіршення здоров'я героя: *operation, hospital, fever, daze, doctor, bacteria, treatment, antibiotics, insomnia, headache*; лексеми для позначення зменшення кількості – фінансові втрати: *loss, legal costs, penniless, financial strain, debts and assets, checking session, bankrupt, enormous telephone bills*;

лексеми для позначення спаду в кар'єрі: *failure, veteran of retreat, sabbatical leave, no production bearing his name, disastrous flops, drop out of sight, wrong turning, mistakes, wasted opportunity*; – лексеми для позначення занепаду моралі в суспільстві: *moral agony, permissive society, perverse, dirty movies, dirty business, dirty politics*. Ці лексеми інформують про стан здоров'я головного героя, про стан його кар'єри, про стан моралі в сучасному суспільстві і про якість фільмів, представлених на кінофестивалі. Це ядро концепту, яке втілює його базові класифікаційні ознаки.

Образно-оцінний компонент, а отже, і периферія концепту формується потенційними прагматичними смислами, які забезпечуються конотативними семами (модальність, різного роду оцінки). Фізичний стан головного героя оцінюється автором через влучні, емоційно-насичені образи: *ruins, wall of Pompeii, the trenches of Verdun, Hiroshima*. Хоча Крейгу 48 років він почувається розвалиною і це відчуття підсилюється після знайомства з Гейл: «*What does a forty-eight-year-old man look like to a twenty-two-year-old girl? Ruins. Wall of Pompeii. The trenches of Verdun. Hiroshima*» [4, с. 39]. Стосунки з молодою дівчиною загострюють усвідомлення невідворотності старіння, яке представлено в романі лексемою *evening*.

Оцінка сучасного мистецтва і стану моралі в суспільстві реалізується через оцінку фестивалю фільмів і п'єс, які Крейг дивиться в театрі: «*dirty movies, dirty business, dirty politics, a succession of orgiastic howls, ingenious sets, an orgy of sound, primitive words*». Нецензурна лайка, яка в фільмі має претензію передавати революційні настрої, в свідомості головного героя трансформується в образні ознаки глибокої духовної кризи. Через емоційно забарвлені образи і реакції Крейга передається авторська оцінка сучасної масової культури: «*He watched in disbelief... He hoped that the fathers of the four students who had been shot at Kent State would never*

see Woodstock and know that a work of art which had been dedicated to their dead children contained a passage in which nearly half a million of their children's contemporaries had mourned their death by shouting F...! in unison» [4, с. 48]. Кінофестиваль, який репрезентує сучасну кіноіндустрію отримує оцінку, в якій втілюється передчуття краху: «disaster area».

Поступово в романі місце дії, Канни, розширює своє значення, перетворюється на образ, який втілює риси кінофестивалю і кіноіндустрії, якою її бачить автор, а згодом і на символ занепаду суспільної моралі: «Whores everywhere. In the audience, on the screen, on the streets, in the jury room. I tell you, Jess, this is the living and eternal capital of whoredom for two weeks each year. Spread your legs and take your money. That ought to be printed on every letterhead under the seal of the city of Cannes» [4, с. 137]. Оцінки героїв різкі і ніде в романі не заперечуються, отже можуть вважатися авторською точкою зору, вкладеною в уста героїв.

Образ Канн пов'язаний із опозицією минуле-теперішнє. Головний герой, порівнюючи цей візит із своїм попередніми приїздами до Канн, помічає зміни у всьому і у вигляді міста, і в його аурі: «He remembered Cannes when pink and amber mansions stood in gardens along the sea front. Now the garish apartment buildings, orange and bright blue balconies flying, disfigured the littoral. Cities rushed to destroy themselves» [4, с. 10]. Як бачимо, зміни в Каннах передано через опозицію кольорів: pink and amber в минулому – кольори вишукані і ніжні, а в теперішньому – orange and bright blue – кольори яскраві, різкі, навіть вульгарні. Ця символіка кольорів сприяє створенню типового для І.Шоу ностальгічного тону, і таким чином робить свій внесок в декодування прихованої в підтексті авторської позиції. Ідея занепаду, краху, руйнування втілюється в кількох аспектах і різними засобами. Цілісні ситуації і ментальні схеми, які перебувають на периферії когнітивної свідомості, передають індивідуально-авторську оцінку зображених явищ і подій.

Художній концепт відрізняється від концепту культури та мовного концепту як у плані змісту, так і в плані вираження, як за структурою, так і за обсягом. Застосування методів когнітивної семантики для опису концепту в художньому творі уможливорює розкриття його концептуального змісту і отримання додаткової інформації, втіленої в ньому.

Результати цього дослідження можуть сприяти подальшому розвитку та вдосконаленню прийомів концептуального аналізу художніх текстів та методик когнітивної інтерпретації. Дослідження, також, відкриває перспективи для визначення емоційно-сислової домінанти творчості І.Шоу 70-х років.

Література:

1. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ: Восток – Запад, 2010. – С. 314.
2. Фесенко Т. А. Концептуальные системы как контекст употребления и понимания вербальных выражений / Т. А. Фесенко // Когнитивные аспекты языковой категоризации : Сб. научн. тр. РГПУ им. С.А. Есенина. – Рязань, 2000. – С. 141-150.
3. Dirven R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / R. Dirven, M. Verspoor. – Amsterdam (Philadelphia) : John Benjamins Publishing Company, 1998. – 300 p.
4. Shaw Irwin Evening in Byzantium. – СПб. : КАРО, 2007. – С. 512.

Харченко О. В.,

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПОРІВНЯННЯ ТА ЙОГО АМЕРИКАНСЬКІ КОМЕДІЙНІ РІЗНОВИДИ

Стаття фокусує свою увагу на лінгвостилістичних особливостях американського гумористичного дискурсу. Проведене дослідження виявляє ряд стилістичних засобів комічного, що є комедійними різновидами порівняння. В американських комедійних фільмах, літературі та поезії, частотно зустрічаються такі стилістичні засоби як 'забута метафора', 'змішана метафора', 'коан морозиво', 'метафора – травма'. Кодифікація назв американських різновидів класичних стилістичних фігур гумористичного дискурсу та їх експресивний і знижений характер є цікавим лінгвостилістичним явищем американського комунікативного простору.

Ключові слова: американський гумористичний дискурс, каламбур, обмовка за Фрейдом, анантаподатон, антитеза, асоціативний механізм, оксюморон тощо.

Статья фокусирует своё внимание на лингвостиллистических особенностях американского юмористического дискурса. Проведённое исследование выявляет ряд стилистических средств, которые являются комедийными разновидностями сравнения. В американских комедийных фильмах, литературе и поэзии часто встречаются такие стилистические средства как 'забытая метафора', 'смешанная метафора', «коан-морозженое», 'метафора – травма', Кодификация названий американских разновидностей классических стилистических фигур дискурса комического и их экспрессивный и сниженный характер – интересное лингвостиллистическое явление американского коммуникативного пространства.

Ключевые слова: американский юмористический дискурс, каламбур, оговорка за Фрейдом, анантаподатон, антитеза, ассоциативный механизм, оксюморон и т.д.

The article focuses its attention on the research of lingo stylistic peculiarities of American humorous discourse, which is defined as a text with specific and extra linguistic stock of realization of inner laughing intention, intentions of profanation, funny game, and possible libido, unrolled in the dynamic social situation of laughing, joy and playful communication. The conducted research reveals a number of comic stylistic means, which are comedic varieties of simile. Such stylistic means as 'Metarphogotten', 'Mixed metaphor', 'Ice cream Koan', 'Blunt metaphor trauma', are used quite frequently in American literature, poesy and comedy films. They are the combinations of such stylistic figures as metaphor, antithesis, and paraprosoodian, based on the cognitive patterns of distinction and molbert, the mechanism of associative provocation. Often they mock such human features as stupidity, arrogance, greediness etc.. The codification of the names of the variants of the classic stylistic figures, utilized in the comic discourse, and their expressive and pejorative character, is an interesting phenomenon of the American communicative space.

Key words: American humorous discourse, pun, Freudian slip, anantapodaton, antithesis, associative mechanism, oxymoron etc.

Актуальністю статті постає необхідність ідентифікації механізмів комічного сучасного американського гумору. Об'єктом дослідження виступає сучасний американський гумористичний дискурс. Матеріалом для аналізу слугували фрагменти дискурсу комічного з декількох художніх творів та кінокомедій США. Предметом дослідження є клішовані стилістичні засоби, що є різновидами такої стилістичної фігури як комічна метафора. Мета статті – емпіричне виявлення та загальна характеристика ряду частотних стилістичних засобів, що призводять до комічного ефекту, і що є різновидами авторської або okazіональної метафори. Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. Аналіз сучасного американського гумористичного дискурсу та комплексу проблем пов'язаних з ним. Постановка завдання. Ідентифікація та аналіз клішованих стилістичних засобів, які використовуються у комплексних трансформаціях переключення серйозної тональності на комічну, при залученні метафори. Аналіз останніх досліджень і публікацій базується на роботах В.І.Карасика [2, с. 10-120], В.О.Самохіної [4, с. 7-220], В.Я. Проппа [5, с. 15-155], М.Л.Макарова [3, с. 15-155], М.М. Бахтіна [1, с. 20-125], які найбільш ґрунтовно дослідили проблеми дискурсу аналізу в цілому, та гумористичного дискурсу зокрема. Наукові результати. У статті дається визначення та аналіз ряду стилістичних засобів американського гумору, проведено уточнення понять теоретичного аналізу дискурсу комічного.

Спіраючись на роботи В.І.Карасика та В.О.Самохіної, що ґрунтовно висвітлили таке лінгвістичне явище як гумористичний дискурс, ми визначаємо гумористичний дискурс як комунікативне послання, що характеризується головним чином завдяки домінуючим інтенціям веселої гри, профанації та сміху доброзичливо-насмішкуватого та поблажливо-розважального плану; легкістю, влучністю та гостротою гумористичного слова, співвіднесеністю із реальними ситуаціями, непередбачуваністю сюжету, оптимізмом та образністю. На відміну від гумористичного тексту, який розглядається як статичний результат мовленнєвої діяльності, гумористичний дискурс включає динамічний процес, ситуацію (фрагмент об'єктивної реальності, на фоні якого відбувається вербальний акт комунікації) а також результат мовленнєвої діяльності [6, с. 199-200].

Simile (Порівняння) – це троп, який полягає у тому, що два предмета порівнюються за допомогою таких сполучників як 'like', 'as', 'than', при цьому відбувається пояснення одного предмету через інший. Наше дослідження вказує на те, що до комічних порівнянь належать переважно авторські або okazіональні (а) дерогативні порівняння: «As bald as baby's backside,» «His teeth were like broken Tic Tacs,» «Her hair glistened in the rain like a nose hair after a sneeze», (b) пафосні порівняння іронічного характеру: «She is like the wind through my tree» [20, с. 2], «At the bottom of her heart this 200 pound beauty is as delicate as a flower» (c) або змішані пафосно дерогативні порівняння: «It was an American tradition, like fathers chasing kids around with power tools,» «The ballerina rose gracefully en Pointe and extended one slender leg, like a dog at a fire hydrant,» «He was deeply in love. When she spoke he thought he heard bells, as if she were a garbage truck backing up » [19,с.1].

Dissimile («Зневажливе порівняння») – різновид порівняння, яке полягає у тому, що адресант порівнює два абсолютно різні предмети, які, зазвичай, ніколи не порівнюються, при цьому надається пояснення, яке є алогічним і переважно смішним по суті.

У кінокомедії *The Jerk* (1979, режисера Карла Рейнера) головний герой Невін, білий американець, якого виховали в афро-американській сім'ї, описує свою нареченну наступним чином: «*She looks just like you, mom, only she's thin and white*» [21]. Згідно з ситуативним контекстом мати Невіна – це огрядна афро-американка, а дівчина Невіна – струнка білявка, тому порівняння, яке вживає Невін є алогічним, містить імпліцитну антитезу, а пояснення, що надає Невін, базується на ентимемі (неформальному та неправильному силогізмі). Крім того, пояснення Невіна містить іннуендо на те, що у нього занадто оригінальне мислення. На когнітивному рівні спостерігається застосування патерну чіткого контрасту й механізму асоціативної провокації.

Альберт Енштейн залишив чимало порівнянь подібного типу. Візьмемо наступний приклад: «*You see, wire telegraph is a kind of a very, very long cat. You pull his tail in New York and his head is meowing in Los Angeles. Do you understand this? And radio operates exactly the same way: you send signals here, they receive them there. The only difference is that there is no cat*» [22, с. 1]. А.Енштейн порівнює телеграф з великим котом, якого тягнеш за хвіст в одному місті, а м'явчить він в іншому. А радіо – це такий самий телеграф тільки без кота. У цьому випадку спостерігається переключення логічної інференції на несподівану образну, застосування патерну чіткого контрасту й механізму асоціативної провокації. У стилістичному плані *dissimile*, як різновид *simile* супроводжується ентимемою, що призводить до комічного ефекту.

Mixed metaphor («Змішана метафора») – різновид авторської чи okazionalnoї метафори, що характеризується невлучним поєднанням двох метафор, що призводить до появи незвичного синтаксичного бленду, виявляє переважно глупоту адресанта, або інтенцію пошити в дурні адресата, тачасто викликає комічний ефект. Інколи при цьому застосовується обмовка за Фрейдом (*Freudian slip*).

У кримінальній комедії *The Boondock Saints* (1999, режисера Троя Даффі) головні герої Коннор та Мерфі, католики ірландського походження, часто демонструють свою дивну ірландську логіку, застосовуючи змішані метафори: (a) «*People in glass houses sink ships*» (from «*People in glass houses shouldn't throw stones*» and «*Loose lips sink ships*»); (b) «*A penny saved is worth two in the bush, isn't it?*» (from «*A penny saved is worth a penny earned*» and «*A bird in the hand is worth two in the bush*»); (c) «*Don't cross the road if you can't get out of the kitchen*» (from «*Why did the chickens cross the road? To get to the other side.*» Or maybe from «*Why did the duck cross the road? To prove that he's not a chicken*» and «*If you can't stand the heat get out of kitchen*»)) [8]. Використання змішаних метафор, з одного боку демонструє комплексне застосування стилістичних фігур змішаної метафори та абсурду, що робить іннуендо на дивну ірландську логіку, а з іншого боку демонструє анти іронію, оскільки по сюжету фільму не дуже розумні та дивні американці ірландського походження переграють крутих російських мафіози та занадто розумних агентів ФБР, що в цілому призводить до комічного ефекту.

Ice Cream Koan («Коан – морозиво») – комбінований стилістичний засіб комічного, що складається із розширеної метафори та антитези (хіазму) чи абсурду, і застосовується у епіграмі чи вислові, стилізованому під дзен-буддійський коан (парадоксальне завдання учню заради просвітлення).

У художньому кінофільмі *The Gamers 2: Dorkness Rising* (2008, режисера Меттью Р.Вансіл) зустрічаємо наступний фрагмент гумористичного дискурсу від самого впертого монаха: «*Brother Silence: He who stumbles around in darkness with a stick is blind. But he who... sticks out in darkness... is... fluorescent*» [17]. Комізм цього псевдо-мудрого вислову полягає у комплексному застосуванні хіазму та авторської метафори, при цьому скрізь абсурдно метафоричну експлікацію цього коану (Той хто спотикається у темряві із палицею, той сліпий. А той хто висовується із темряви, той флуоресцентний), помічаємо й імплікатурне значення (Того хто не є публічною особою, ніхто не помічає. А той хто є публічною особою, той має шанс). На когнітивному рівні залучаються патерни чіткого контрасту й мольберту та асоціативні механізми вивідності й провокації.

В американському комедійному серіалі, у першій серії, *Mr.Show* (1995, режисера Боба Оденкірка) пастор Джім, якого друзі пошили в дурні вдається до мудрих роздумів, які на фоні комічної ситуації, теж здаються комічними: «*Father Jim: When life gives me lemons, I make lemonade. When I ask someone for a glass of water and they give me a glass of sand, I turn it over, make a sand castle and then pretend I'm the king. If somebody throws a rock at my head, I pretend that the bruise is a faded tattoo, and that I was once a sailor and ran a sweatshop in Singapore*» [11].

Показовим прикладом псевдо коану є наступний американський хакерський коан:

A student was playing a handheld video game during a class.

The teacher called on the student and asked him what he was doing.

The student replied that he was trying to master the game.

The teacher said, «There exists a state in which you will not attempt to master the game, and the game will not attempt to master you.»

The student asked, «What is this state?»

The teacher said, «Give me your video game, and I will show you.»

The student gave him the game, and the teacher threw it to the ground, breaking it into pieces. The student was enlightened [14, с. 1].

Комізм короткого оповідання, стилізованого під коан, є саме стилістичний засіб 'коан-морозиво', який включає в себе парадоксальний пафосний хіазм (There exists a state in which you will not attempt to master the game, and the game will not attempt to master you) та імпліцитну метафору (state of playing videogame and non playing videogame). Кінцівка короткого оповідання знижена та несподівана, що свідчить про застосування стилістичної фігури бафос.

Blunt Metaphor Trauma ('**Метафора – травма**') – стилістичний засіб комічного, різновид оказіональної метафори, що створюється, зазвичай, іноземцями, які не оволоділи американським варіантом англійської мови у достатній мірі, і перекладають ідіоми та метафори з помилками.

У науково фантастичному бойовику *Demolition Man* (1993, режисера Марка Брамбілла), де грає Сільвестер Сталлоне (John Spartan) та Сандра Баллок (Lenina Huxley), Хакслі наслідуючи американську англійську Спартана постійно помиляється з метафоричними ідіомами і досить часто її помилкові метафори (метафори–травми) несуть сексуальні конотації, наведемо декілька прикладів: (a) *Huxley: Simon Phoenix really matched his meat! You really licked his ass! Spartan: Huxley? Huxley: Yes! Spartan: «That's met his match, and kicked, kicked his ass!» (b) Huxley: Why don't you take your job, and shovel it? Spartan: Take this job and shovel it? Close enough* [7].

У діалозі (a) замість американської метафори *to meet the match* 'зустріти рівного по силі суперника', Хакслі застосовує *to match the meat*, що може означати 'відповідає своєму м'ясу', а замість *to kick the ass* застосовує *lick the ass*, що надає її фразі комічні конотації брудного гумору.

У діалозі (b) запитання Хакслі, яке вона вживає у значенні 'Чому б тобі рішуче не позбутися своєї роботи', через застосування багатозначної лексичної одиниці *to shovel*, перетворюється у розширений каламбур, оскільки *to shovel*, окрім прямого значення 'копати лопатою' може мати грубе сексуальне значення, може означати 'посадити в будцегарню' (запозичення з британського кокні), 'послати у Радянський Союз', 'нести нісенітницю' тощо.

У науково фантастичній кінострічці 2010: *The Year We Make Contact* (1984, режисера Петера Хіамса) російський космонавт постійно плутає прості англійські метафори: «It's a piece of pie... It's as easy as cake», а американський астронавт виправляє його: «Cake... Pie»[9]. Помилки при застосуванні таких простих англійських метафор створюють комічний ефект і роблять іннуендо на невисокий IQ російського космонавта.

Висновки. На початку третього тисячоліття поширився процес номінації та кодифікації термінології американських клішованих стилістичних засобів, які частотно використовуються в американському дискурсі комічного. Ті різновиди комічної авторської та оказіональної комічної метафори, які нам вдалося виявити у процесі дослідження у комунікативному просторі США, а саме '*Metaphorgotten*', '*Mixed metaphor*', '*Ice Cream Koan*', '*Blunt Metaphor Trauma*' виявляють та висміюють такі вади як 'забутливість', 'неуважність', 'глупота', і застосовуються у комплексі з таким стилістичними засобами як антитеза, хіазм, абсурд, комічний обман, мають не класичні (латинські, грецькі або французькі), а експресивні розмовно побутові знижені назви ('*Blunt Metaphor Trauma*'), створюються по моделі словостягнення або лексичного бленду (*Metaphorgotten*), переміщеного епітету ('*Ice Cream Koan*') та свідчать про тенденцію пейоризації термінології американської лінгвостилістики комічного. Інтенсивна кодифікація назв різновидів стилістичних фігур є чітко окресленим лінгвостилістичним явищем американського комунікативного простору, що набирає все більших обертів. Перспективами аналізу є подальше виявлення, класифікація та аналіз, суто американських лінгвостилістичних засобів створення комічного ефекту.

Література:

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Мысль, 1979. – 280с
2. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : Гносиз, 2002. – 389 с.
3. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / Михаил Львович Макаров. – М. : ИТДГК Гносиз, 2003. – 280 с.
4. Самохина В. А. Современная англоязычная шутка : [монография] / Виктория Афанасьевна Самохина. – Харьков : Харьковский национальный университет имени В. И. Каразина, 2008. – 355 с.
5. Пропп В. Я. Проблемы комизма и смеха. Ритуальный смех в фольклоре (по поводу сказки о Несмеяне) / Владимир Яковлевич Пропп. – М. : Лабиринт, 1999. – 288 с.
6. Харченко О. В. Американський дискурс комічного (на матеріалі комедійних фільмів, художніх та публіцистичних творів XX й XXI сторіччя) [монография] / Олег Валентинович Харченко. – Київ : Сталь, 2010. – С. 355.
7. Brambilla Marco. *Demolition Man* 1993. / [Electronic resource]: science fiction action film / Marco Brambilla – 115Mn – Warner Bros. – Режим доступу : <http://www.imdb.com/title/tt0106697/quotes> (10.01.2013)
8. Duffy Troy *The Boondock Saints*. 1999. / [Electronic resource]: action movie / Troy Duffy -108Mn-Indian Pictures – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/The_Boondock_Saints (10.01.2013) *The Boondock Saints*
9. Hyams Peter. 2010: *The Year We Make Contact* 1984 / [Electronic resource]: science fiction film / Peter Hyams – 115Mn – Metro-Goldwyn-Mayer. – Режим доступу : <http://www.imdb.com/find?q=2010%3A+The+Year+We+Make+Contact&s=al> (10.01.2013)
10. Landis John. *National Lampoon's Animal House*. Universal Pictures. USA. 1978. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/National_Lampoon%27s_Animal_House (10.11.09) – *National Lampoon's Animal House*.
11. Odenkirk Bob. *Mr. Show* 1995. / [Electronic resource]: American sketch comedy series / Bob Odenkirk. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Mr._Show (10.01.2013) – *Mr. Show with Bob and David*
12. Oswald Patton. *Dating a stripper is a recipe for perspective*. 2008 / [Electronic resource]: short story / Patton Oswald. – Режим доступу : http://www.lastfm.ru/music/Patton+Oswald/_/Dating+a+Stripper+Is+a+Recipe+for+Perspective:+An+Essay+from+Things+I've+Learned+from+Women+Who've+Dumped+Me (9.01.2013) – *Dating a stripper is a recipe for perspective*
13. Pritikin Greg. *Surviving Eden* 2004 / [Electronic resource]: American comedy film / Greg Pritikin – 89Mn – Cineville – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=wyVJbHeuIM> (15.01.2013)
14. Raymond S. Eric Hacker Koan 2013/ [Electronic resource]: Jargon File Koans / Eric S. Raymond. – Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Hacker_koan (10.01.2013) *Hacker Koan*

15. Smith Rebecca. Life lists. 2013[Electronic resource]: short stories / Rebecca Smith. – Режим доступу : <http://lifelistsblog.wordpress.com/2008/09/24/16-interesting-quotes-on-relationships/> (10.01.2013) – Life lists.
16. Sapere Aude. Celtic meaning of the Apple Tree. 2013. / [Electronic resource]: opinion article /Aude Sapere -- Режим доступу: <http://www.whats-your-sign.com/celtic-meaning-apple-tree.html> 910.01.2013) – Celtic meaning of the Apple tree
17. VancilR.Mattew. The Gamers 2: Dorkness Rising.2008 / [Electronic resource]: feature film / Mattew R.Vancil -105Mn – Dead Gentlemen Production – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/The_Gamers_2:_Dorkness_Rising (10.01.2013)
19. Christianson Laura. Painfully funny similes and metaphors from high school students. 2011 /Electronic resource]: article/ Laura Christianson. – Access mode: <http://www.bloggingbistro.com/similes-and-metaphors/> (28.08.2013)
- 20.Cracked Jessica. 12 Worst Similes in Rock&Roll Lyrics. 2013/ [Electronic resource]:article/Jessica Cracked – Access mode: <http://listoftheday.blogspot.com/2009/06/12-worst-similes-in-rock-roll-lyrics.html> (28.08.2013)

Холявко І. В.,

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів

ТЕМПОРАЛЬНІ МЕТАФОРИ В ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

Статтю присвячено виявленню та опису темпоральних метафор у художньо-образній системі поетичної мови Ліни Костенко. Зосереджено увагу на функціонально-семантичних особливостях метафоричних моделей із семантикою часу як ідіостильовій константі збірки «Річка Геракліта». Досліджено стилістичні характеристики темпоральних метафор у відображенні філософської категорії часу в художній картині світу.

Ключові слова: темпоральність, темпоральна метафора, концепт, художня картина світу.

Статья посвящена выявлению и описанию темпоральных метафор в художественно-образной системе поэтического языка Лины Костенко. Уделено внимание функционально-семантическим особенностям метафорических моделей с семантикой времени как идиостильевой константе сборника «Речка Гераклита». Проанализированы стилистические характеристики темпоральных метафор в отображении категории времени в художественной картине мира.

Ключевые слова: темпоральность, темпоральная метафора, концепт, художественная картина мира.

The article is devoted to the identification and description of temporal metaphors in the artistic imagery of Lina Kostenko's poetic language. Attention is paid to functional-semantic features of metaphoric models with the semantics of the time as the individual stylistic constant of «The river of Heraclitus» collection. The stylistic characteristics of temporal metaphors were analyzed in the display of the category of time in an art world picture.

Key words: the temporality, the temporal metaphor, the concept, the artistic picture of the world.

Основними категоріями буття людини та пізнання світу є категорії простору і часу. У них утілюються уявлення про навколишній світ. Способи репрезентації часу співвідносяться з поняттям темпоральності. Вона осмислюється як вираження сприйняття, усвідомлення і переживання часу. Мовну фіксацію часових координат лінгвісти насамперед пов'язують із граматичними, лексичними і функціонально-стилістичними засобами, що утворюють систему мовної темпоральності, яка притаманна всім рівням мовної системи (О. В. Бондарко, В. В. Виноградов, М. В. Всеволодова, М. С. Поспелов, О. В. Тарасова та ін.). «Сфери минулого, теперішнього, майбутнього є центральними характеристиками, які знаходять своє відображення в мовній системі» [2, с. 9].

У науковій картині світу час усвідомлюється як категорія матеріально невідчута, позбавлена будь-яких візуальних, аудіальних і тактильних характеристик. Тож складність вивчення часу пов'язана як із високою мірою абстрактності цієї категорії, так і зі специфікою людської реєстрації самого феномена: «Час – байдужа і непізнана субстанція, доки він не суб'єктивізувався в історії і в кожному конкретному людському житті» [6, с. 12]. У художніх текстах час як явище абстрактне передається через образ, набуваючи конкретно-речових обрисів і відображаючи специфіку особистісного сприйняття феномена часу письменником. Матеріальним утіленням образу є метафора, яку, за Н. Д. Арутюновою, розглядаємо як «будь-який спосіб непрямого вираження думки».

Дослідженню мовотворчості Ліни Костенко присвячено наукові розвідки С. Єрмоленко, О. Козлової, Л. Ставицької, Л. Тарнашинської, О. Задорожної, Н. Бобух та ін. Особливості образно-сислової транспозиції часолексик у процесі авторського осмислення дійсності, зокрема і складних філософських категорій, на матеріалі поетичного словника Ліни Костенко не були предметом спеціального вивчення, тоді як метафора у художньому тексті позиціонується не просто як засіб поетичної мови, а стає для нашої свідомості певним формоутворювальним принципом літературного явища. **Актуальність нашого дослідження** пов'язана з науковими пошуками основних тенденцій метафоричної вербалізації концепту «час» в індивідуально-авторській мовній картині світу Ліни Костенко та визначенні функціонально-стилістичних параметрів темпоральних метафор.

Метою дослідження є з'ясування функціонально-семантичних та стилістичних особливостей темпоральних метафоричних моделей у відображенні художньої картини світу. Для досягнення цієї мети належить розв'язати такі **завдання**: виявити та проаналізувати метафоричні моделі концепту «час», дослідити функціонально-стилістичні характеристики темпоральних метафор у художньо-образній системі поетичної мови Ліни Костенко.

Матеріалом дослідження є метафори з конститuentами-репрезентантами темпоральних відношень, зафіксовані у поетичній збірці «Річка Геракліта», вже сама назва якої передбачає філософсько-поетичне осягнення часу. Категорія часу у свідомості автора поєднана з образом Геракліта Ефеського – загадкового філософа-відлюдника, який став пророком, покровителем людини в часі: *Душа задивиться в туман і марить обрисами літа. / Чи, може, це приснилось нам / купання в річці Геракліта?* [5, с. 83]. У цій книжці «перетинається час космічний із суб'єктивним, час християнський з античним, минулий психологічний час поетеси – з теперішнім його виміром, а ХХ століття з новим століттям і також тисячоліттям» [6, с. 7]. У «Річці Геракліта» передається відчуття невблаганного плину часу й разом із тим природність цього плину, у ній сплетені воедино темпоральні виміри минулого, теперішнього й майбутнього.

У мовознавстві феномен часу інтерпретується в поняттях граматичного та художнього часу. Граматичний час, який є складовою поняття темпоральності, досліджується в традиційній морфології, когнітивному й функціональному мовознавстві, частково в лінгвістиці тексту, де кваліфікується як відношення дії до моменту мовлення чи до іншої дії (праці О. Бондаря, О. Бондарка, Р. Вихованця, Т. Голосової, В. Русанівського та ін.). Художній час вивчається в літературознавстві та комунікативному мовознавстві. Він об'єднує весь темпораль-

ний смисл, представлений у творі, та розглядається в різних аспектах: змістовому, формальному, граматичному, образному тощо (роботи Р. Барта, М. Бахтіна, Д. Лихачова, Ю. Лотмана, Н. Копистянської та ін.). Специфіка художнього часу загалом полягає, за М. Бахтініним, у його художній видимості [1]. Авторам властиво не обмежувати себе традиційними моделями, час у них може рухатися швидко, непослідовно, уриватися. Таким чином, граматичний час, художній час – явища, що перебувають у відношеннях взаємного перетину, інтерпретуючи з того чи іншого боку темпоральні відношення навколишньої дійсності, які знаходять відображення, зокрема, і в системі поетичного тексту.

Час – це символічна й семіотична категорія. Подільність, незворотність, безперервність, ритмічність, темп, наявність трьох сфер (теперішнього, минулого та майбутнього), мінливість подій, нескінченність часового потоку – константні ознаки часу в художній творчості Ліни Костенко. Образне метафоричне уявлення сприяє реалізації абстрактного концепту «час» у свідомості автора: *Мигтить життя в калейдоскопах вічності* [5, с. 257]; *Пролітають над нами віки, лихоліття і хмарки* [5, с. 242]; *Давно ця хатка спорудилась. / Мабуть, відтоді, як час пливе* [5, 253]; *Старесенька, іде по тій дорозі. / Як завжди. Як недавно. Як давно* [5, с. 116]; *за Чорним Шляхом, за Великим Лугом – / дивлюсь: мій прадід, і пра-пра, пра-пра – / усі ідуть за часом, як за плугом* [5, с. 133]. У мовній свідомості Ліни Костенко «тісно переплітається час як вимір особистого, інтимного, і час як осмислення глобальних загальнолюдських тем» [4, с. 192].

Індивідуально-авторські темпоральні метафори у поетичних текстах Ліни Костенко виникають як результат авторського сприйняття дійсності, але при цьому витримуються межі базових і типових значень, адже це є важливою умовою розуміння метафоричного значення: *Усе змінилось. Люди і часи. / Двадцятий вік уже за перелазом* [5, с. 77]; *Ще час не сплинув за водою* [5, с. 93]; *Нове століття вже на видноколі, / і час новітню створює красу* [5, с. 107]. Суб'єктивно-авторська метафора адекватно сприймається читачем на основі наочно-чуттєвих образів, які зберігаються в його пам'яті. Особливо яскраво це виражається тоді, коли образність обумовлена будь-якими зафіксованими культурними або іншими фактами, коли виникнення образно-асоціативного комплексу метафори обумовлено культурно-історичною інформацією: *Епоха зашморгнулась, як Дункан* [5, с. 77]; *І молодість застряла у снігу, / Як коники дитячих каруселей* [5, 120]; *Ця ніч мені буде надовго – / як рицарська давня балада* [5, с. 105].

У поезії Ліни Костенко темпоральні метафори є важливим засобом суб'єктивної передачі світобачення і світовідчуття автора. Художній хронотоп, який формується у відповідності до порушених у віршах мотивів і створених художніх образів, містить у собі менші утворення, що визначають часопросторові особливості розгортання подій у художньо зображеному реальному світі: *Мене дивує, що в дитинстві / мене нічого не дивувало* [5, с. 50]; *І сходить день, / як пензель Піросмані* [5, с. 58]; у свідомості (часопростір думок): *Учора в дощ зайшов до мене Блок* [5, с. 65]; *Хай буде вічно. Спомином пресвітлим* [5, с. 75]; *Мені відкрилась істина печальна: / життя зникає, як ріка Почайна* [5, с. 179]; *А мати свій городець поле, – / все ще у пам'яті твоїй* [5, 200]; підсвідомості героя (марення, сонні візії, сновидіння): *Мені снилась бабуся, / що вона ще жива* [5, с. 95] або окреслюють часопросторові рамки міфологічних образів: *По сей день Посейдон посідає свій трон* [5, с. 172]; *Час ішов античний, навпаки. / В кам'яному вусі Діоніса гомоніли люди і віки* [5, с. 173]. Може зникати єдина спрямованість часу від минулого до майбутнього, плин часу може відбуватися навіть у зворотному напрямі: *Циферблат годинника на розі / хуртовини снігом замели... / Нам з тобою, видно, по дорозі, / бо ішли й нікуди не прийшли* [5, с. 96].

Для сучасної мовної картини світу, як і для попередніх епох, важливою є кругова модель часу, розуміння якої пов'язано із його циклічністю, орієнтованою на періоди зміни дня і ночі, пір року («Річка Геракліта» водночас позиціонується у площинах «Пір року» Антоніо Вівальді), життєві цикли людини (біологічний час). Джерелом темпоральних метафор у Ліни Костенко є будь-який природний цикл: *Ось наші ночі серпень вижне, / прокотить вересень громи, / і вродить небо дивовижне / скляними зорями зими! / І знову джміль розмружить квітку, / і літо гратиме в лото* [5, с. 263]; *Летючі крони голубих дерев. / Із року в рік дожити до неділі* [5, с. 204]; *День нахмуриється ніччю* [5, с. 186]; *Щоранку йде в холонучі сузір'я / одвічний дим одвічних димарів* [5, с. 55]. Автор, осмислюючи різні типи часових моделей та керуючись власним досвідом, творить у свідомості індивідуальне бачення часу. При цьому внаслідок образно-сміслової транспозиції часолексика набуває потужної експресивності, виразно репрезентує естетику художнього слова.

Широко представлена в поетичних текстах збірки «Річка Геракліта» метафора руху. Рух є основою формою існування часу. Саме тому лексеми на позначення відтинків часу, поєднуючись з різними дієсловами руху, постають в образі сутності, яка рухається у просторі. Образність таких метафор виникає зі зміною сполучуваності. З-поміж чинників, які створюють образність метафор руху, виділяємо такі: позначення вихідної точки руху: *Іде з небес березова зима* [5, с. 82]; позначення місця, по якому або через яке рухається час: *Життя ішло, минуло той перон* [5, с. 143]; уживання обставини способу дії: *Весна пливе під парусом акацій, / Зима пливе під парусом снігів* [5, с. 141]; *І вже вночі навшипінки ходить осінь / і полум'я жоржин задмухе садам* [5, с. 21]; наявність порівняння: *Життя ж коротке і шалене. / Летить, як цифри на табло* [5, с. 90]; *Дні пролітають, як сірі перони* [5, с. 273]. Таке образне вживання темпоральної лексики демонструє багатоплановість значенневого змісту, виконує зображальну й оцінну стилістичну роль.

Час може усвідомлюватися як предмет, що займає певне місце, розташований у певному місці. Можливість відтинків часу рухатися відображає просторове уявлення про них. Тому час нерідко позиціонується у термінах простору. У поезіях Ліни Костенко метафори простору концептуалізують час в образі простору: *Далеко там в полях за вітряками / за смутком за туманом за роками* [5, с. 48]. Темпоральне далеко фіксує відстань відтинка часу роки до минулого. Локумом часу може бути предмет: *І ніч у зламах врубелівський крил / стояла довго в нього за плечима* [5, с. 65]. Таким предметом у наведеному контексті є плечі, сполучення за плечима

відображає «фасадну» орієнтацію часу. У просторі часу можна виділити крайні межі (початок, кінець), а також середину: *А в серці літа – щедрий сонцепад* [5, с. 35]. Генітивна метафора *серце літа* має значення «відносний центр часового простору». Як одновимірною лінією, час конвекціонально не виражається, втім може образно позиціонуватися у вигляді дороги, шляху, путі: *Дюймовочка, у листі капустаному, – / я у життя із вічності пливу* [5, с. 241]; *Вже ті човни до вічності причалили* [5, с. 53]. У сполученні із прийменником *крізь* відтинки часу позначають тло, середовище руху: *І знову тиша. Лиш блукають луни. / Крізь день, крізь мить, / крізь душу, крізь віки* [5, с. 270]. Отже, виразним є зв'язок часолексем із вербалізаторами концепту «простір».

Різні часолексеми можуть брати участь в утворенні метафор з семантикою власності, приналежності. В образному мовленні Ліни Костенко такі темпоральні метафори не є частотними: *Маю день, маю мить, / маю вічність собі на остачу* [5, с. 264]; *Час – не наша власність* [5, с. 47]; *Сіракузи, Етна, Таорміна, / подаруйте Вічність хоч на мить!* [5, с. 170]. У цих метафорах відтинки часу сприймаються як такі, що є або не є чіткою власністю. Метафоричні конструкції такого типу типові для гіпероніма *час*, часолексеми *вічність*, одиниць часу, частин доби і менш типові для періодів життя.

Час в ідіостилі Ліни Костенко виразно постає у вигляді опредметненої сутності, наприклад, у таких генітивних метафорах: *Цей мисник днів – мальовані тарелі* [5, с. 222]; *У зромі дня, в оркестрах децибелів* [5, с. 157]; *Я обламаю хвилинам пальці, / щоб не сплітались в печаль годин* [5, с. 259]; *Педали днів натисне під ногами* [5, с. 136]. Слово як компонент лексико-семантичної системи у метафоричному контексті втрачає свою знакову природу і трансформується в надідеальний елемент.

Чи не найчастіше часолексика у творчості Ліни Костенко наділяється антропоморфними характеристиками. Час постає у ролі істоти, якій властиві певні фізіологічні процеси: *Зима крізь вії дивиться на світ* [5, с. 94]; *Деся грає ніч на скрипці самоти* [5, с. 102]; *Як втомився мій час від погонь!* [5, с. 268]; *Сьогодні осінь похлинула димом* [5, с. 74]; *Час поле тихою сапою* [5, с. 271]; *Час, великий диригент, / перегортає ноти на піюстрі* [5, с. 232].

Персоніфікація як різновид метафори дає можливість передати суб'єктивність, оцінність і трагізм плину часу: почуття не можуть бути спрямовані проти абстрактної сутності: *Чорні лебеді часу з лебединої пісні сторіч* [5, с. 112]; *День нахмурилась ніччю* [5, с. 186]; *Моя пам'ять плаче над снігами, / де стоять берези і хрести* [5, с. 128]. У метафорах з образами часу відбувається отождення цієї категорії з людиною, адже «лише людині властива емоційна палітра, лише людина може пригадувати фрагменти минулого і відчувати «дихання часу», яке проходить крізь її душу» [3, с. 297]. Час може актуалізуватися у поетичних текстах і як адресат мовлення: *Пробачте, осінь, я вас не впушу* [5, с. 22]; *Вечірне сонце, дякую за день!* [5, с. 168].

Висновки. Темпоральність розуміємо як функціонально-семантичну категорію, яка виражає сутність фізичного та філософського аспектів часу і відображає сприйняття й осмислення людського часу. Темпоральна лексика найповніше виражає свій функціонально-стилістичний потенціал у метафоричних конструкціях. Метафори з часовою семантикою – ідіостильова константа поезії Ліни Костенко. Джерелом темпоральних метафор у її поезії є концепція часу, яка являє собою модель взаємовідносин всесвіту і людини, буття якої обмежене часовими рамками. У темпоральних метафоричних конструкціях вербалізується сутність філософської категорії часу, його лінійність та циклічність, а також додаткові параметри: зв'язок з простором, життям людини тощо.

У художній картині світу Ліни Костенко час як категорія людського буття відіграє роль провідного ціннісно-смыслового орієнтиру. У поетичній збірці «Річка Геракліта» осмислення взаємозв'язку людини і часу формується у чітку концепцію, яка об'єднує всі елементи поетичного універсуму.

Література:

1. Бахтин М. М. *Формы времени и хронотопа в романе* / М. М. Бахтин // *Вопросы литературы и эстетики*. – М., 1972.
2. Бондар О. І. *Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові* : [наук. моногр.] / О. І. Бондар. – Одеса : Астропринт, 1996. – 192 с.
3. Дроздовський Д. *Хвилі Часу* / Дмитро Дроздовський // *Річка Геракліта*. – К. : Либідь, 2011. – С. 280-321.
4. Єрмоленко С. Я. *Мовно-естетичні знаки української культури* : [монографія] / С. Я. Єрмоленко. – К. : Ін-т української мови НАН України, 2009. – 300 с.
5. Костенко Л. В. *Річка Геракліта* / Ліна Костенко. – К. : Либідь, 2011. – 336 с.
6. Пахльовська О. *Невидимі причали* / Оксана Пахльовська // *Річка Геракліта*. – К. : Либідь, 2011. – С. 5-13.
7. Тарнашинська Л. *Час у творчості Ліни Костенко як темпоральний код культури людського досвіду* / Людмила Тарнашинська // *Слово і час*. – 2005. – № 6. – С. 42-52.

Цокол О. О.,

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ

НОВІ ПІДХОДИ УКРАЇНСЬКИХ ДРАМАТУРГІВ ДО ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ДРАМАТИЧНОГО ТЕКСТУ

Статтю присвячено аналізу формування нових підходів до написання творів драматургії у 1980-2000-х роках. Вивчено погляди науковців щодо змін у розвитку сучасної української драматургії.

Ключові слова: драматургія, жанр, конфлікт, експеримент.

Статья посвящена анализу формирования новых подходов к написанию произведений драматургии 1980-2000-х годах. Изучены взгляды ученых об изменениях в развитии современной украинской драматургии.

Ключевые слова: драматургия, жанр, конфликт, эксперимент.

The article is devoted to the analysis of the formation of new approaches to writing dramatic works of 1980-2000's. The views of scientists about changes in the development of modern Ukrainian drama are studied.

Keywords: drama, genre, conflict, experiment.

У сучасній українській драматургії спостерігаються нові підходи драматургів до написання п'єс. Однак збагачення літературної традиції новим досвідом йде без глобального відриву від національної традиції драматичного письма. Ірина Артамонова у своїй статті визначає драматичний твір – це організований автором цілісний дієвий акт, який об'єднує цілеспрямовану діяльність персонажів. Конкретні дієві акти уможливають з'єднання дії фізичного та мовного. Всі компоненти системно-структурної організації драматичного твору (конфлікт, характер і спосіб опису, відбір персонажів) важливі не самі по собі, а як відображення естетичного задуму драматурга, який відібрав матеріал і обробив його відповідно до свого розуміння, ставлення і оцінки навколишніх подій [1, с. 55-58]. Якщо говорити про дослідження молодого вченого, Вікторії Защепкиної, яка розглядаючи драматичний, драматургічний і театральний тексти в якості елементів різних семіотичних систем, дійшла висновків, що більш широким поняттям є драматичний текст, який включає сфери функціонування драматургічного тексту, під яким розуміється все літературне поле п'єси (текст персонажів і авторські ремарки), і театральний текст, який представляє собою сценічну виставу, яка реалізується за допомогою різних театральних засобів (драми, музики, живопису, архітектури) підчас взаємодії з глядачами [5, с. 234-236].

Мета цієї статті – окреслити нові підходи українських драматургів до принципів організації тексту 1980-2000-х років.

З'ясування, взаємовідношень між різними рівнями драми є важливе для осмислення поетики драматичного твору, бо її мета – дослідження законів внутрішньої організації твору, які змушують зрозуміти те, що формує його художню структуру і семантику. Потрібно пам'ятати, що основний закон, яким керується драматургія – це закон гармонійної єдності: драма, як і кожен твір мистецтва, повинна бути цілісним художнім образом. Завдяки вибудованій композиції, п'єси класиків сприймаються як єдиний живий організм, який не може бути безболісно позбавлений будь-якого зі своїх членів. Драматурги останніх десятиліть використовують нові підходи до організації драматичного тексту із збереженням органічності твору.

Науковець із історії російської та білоруської драматургії ХХ століття, Світлана Гончарова-Грабовська зазначала, що семантика всіх елементів, складових п'єси, обумовлена тематичним полем (художня концепція світу, принцип драматичного мислення, драматичний образ світу), в якому трансформується художня структура драми, представляє собою систему відносин компонентів (елементів), які здійснюють всі рівні організації п'єси, всі її образні системи як художньої цілісності. Структура – це не тільки композиція матеріалу, а й динаміка відносин компонентів (елементів) між собою [4, с. 9]. Система відносин різних компонентів створює цілісний художній світ драми, який володіє своїми особливими закономірностями – це відношення між персонажами, автором і зображуваним, словом і дією. Залежно від мети драматурга визначається метод подачі цих відносин, системи його ціннісних орієнтацій, його досвіду (організація матеріалу, його розробка, осмислення, схема композиції тощо). Оригінал і формотворне завдання драми (аксіологічний рівень) розкриття життєвих явищ, якостей, що виявляються у вчинках героїв. Ставлення суб'єкта (автора) до матеріалу в п'єсі є діалог між художником і дійсністю. Цей діалог реалізує себе в поетиці драми як структурі відносин всередині художнього світу твору. Будь-який художній твір «є складна замкнена система, що складається з цілого ряду підсистем відображення, зображення, вираження» [8, с. 45.], які здійснюються за допомогою слова. Виникає складне сплетіння з внутрішньою замкнутою системою, в якій збалансовані ідейний зміст, художній елемент і структура розташування матеріалу в певному порядку. Все це виявляє світоглядні та естетичні цінності художнього твору, в даному випадку драми.

Створений світ у п'єсі закілюється на внутрішньому світі автора, який дає можливість читачеві та глядачеві оцінити ставлення безпосередньо драматурга до соціальних та психологічних світових зрушень. Але нерідко, художній світ, який зображується у творі, розвивається вже без участі автора. Якщо говорити про постановки на театральній сцені, то сприйняття зображуваного ґрунтується на особистому досвіді глядача.

М. Шаповал окреслює три провідні напрями сучасної драматургії: біографічний («тексти, написані на підставі життя й творчості видатних людей»), неоміфологічний («з'являється багато п'єс-казок, п'єс-міфів, п'єс-фентезі»), експериментальний (мовний експеримент). Виокремлює науковець і характерні риси сучасної драматургії: ігрова стихія, іронія, вільне поводження з паралельними та фантастичними просторами дійства,

використання універсальних топосів і архетипів, органічно пристосованих до сучасних реалій, інтрига, карколомні повороти, струнка і прозора композиція [9, с. 116-117]. С. Балухатий вважає, що драма твориться за рахунок поєднання трьох типів композиції: діалогічної, драматичної, сюжетної [2]. Аналіз цих компонентів дає можливість нам виокремити певні типи текстових стратегій драматургічних творів. Організація драматичного тексту також взаємопов'язана з технікою розгортання сюжету та вирішення конфлікту.

У цей період активно з'являються авторські типи художніх конфліктів. Для творчості Ярослава Верещака властивий опис мікроконфліктів, але через всі п'єси червоною ниткою проходить конфлікт влади і народу, який оприявлює верстви населення з діаметрально протилежними поглядами на національні проблеми. Конфлікти з відтінком гендерної проблематики характерні для п'єс Неви Нежданой. У абсурдистських п'єсах Сашка Ушкалова і А.Вишневецького розкривається конфлікт у порпанні власного внутрішнього світу з частковою саморуйнацією.

Загалом у зазначений період традиційний конфлікт відходить на другий план і більшість авторів розглядає саме внутрішні зіткнення головних персонажів. Відповідно до десятиліття змінюється манера поведінки протагоніста чи антагоніста. Головний персонаж у 1990-х роках – це загублені слабкі люди, які пливуть за течією, для яких важливі матеріалістичні та егоїстичні потреби. Драматургія 2000-х років створила героя, який демонструє риси сильної особистості, такі як розум, благородство, сміливість та мужність, почуття обов'язку, бажання не підкорятися долі, та рухатися проти течії. На противагу деструктивним характерам, часом мінливим, з нестійкими життєвими позиціями 1990-х років.

На створення нових текстових стратегій вплинув і жанровий експеримент. Мірошниченко Н. зазначає, що у драматургії спостерігається «тенденція до застосування притчі з елементами фентезі, презентація оригінальної світоглядної концепції, створення особливого цілісного світу в межах тексту» [7, с. 7]. Розмиваються межі між жанрами: відбувається з'єднання музичного та розмовного театру, концерту та театральної гри. Сучасні українські драматурги, часто зорієнтовані на європейський театр з його модерними експериментами, при цьому помітно втрачають національну самобутність.

У сучасній українській драматургії представлена тенденція до «імітації романтизму» такими п'єсами: «Життя простих» Н. Ворожбит, «Повернення у нікуди» Л. Демської, «Продана душа» Л. Дзюби, «Клаптикова природа», «Про потяг, валізи, мотлох та дещо більше» А. Вишневецького, «Саламандри» Т. Мельник, «Рододендрон» А. Багряної тощо. Зазначений напрям став об'єктом дослідження сучасного літературознавця О.Когут, яка звернула увагу на частоту використання містичних образів у творах та зазначає тенденцію зміни негативних героїв у площину романтичних [6, с. 186].

Текстові стратегії розробляються з метою увиразнення основної думки та щільнішої взаємодії між глядачами. Експерименти з організацією драматичного твору допомагають авторові донести ідею п'єси до глядача, тримати його в емоційному напруженні.

Багато творів сучасної драматургії цікаві саме відступом від класичної драматичної конструкції, але щоб зрозуміти їх своєрідність необхідно чітко уявляти собі основні закони класичної драматургії. Ю. Шредер, німецький фахівець з драми і театру, визначає постдраматичний театр як «театр, який практично розпрощався з основами осново драматичного мистецтва з часів Аристотеля – мімізисом, дією, характерами, конфліктом, ситуацією, діалогом» [10, с. 1080].

У сучасних драматичних текстах спостерігається тенденція відходження від драматичної дії, інтриги, конфлікту, а драматичний простір зберігається за рахунок форм мовних характеристик.

Треба зазначити, що репертуарний театр, де режисер вправляється в оригінальності метафор на полі класичної драматургії, поступово стихає, йому необхідно підживлюватися сьгоднішніми смислами, нехай короткочасовими і неглибокими. Сучасні драматурги не бояться експериментувати, тому застосовують нові підходи у зображенні художнього конфлікту, у виборі жанру (створення авторського), розвивають форми мовної характеристики та постійно змінюють тип головного персонажа. У цьому полягає одне з головних завдань театру – бути не рафінованим, а пульсом часу, хай плутаним, недолугим і одноденним. Така природа театру – видовище, яке народилося на площі.

Література:

1. Артамонова І. М. Драматический текст в дискурсивном контексте // Иностранные языки в контексте межкультурной коммуникации. – Саратов: ИЦ «Наука», 2010. – С. 55-58.
2. Балухатий А. Вопросы поэтики / А. Балухатий. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1990. – 320 с.
3. Вірченко Т. Художній конфлікт в українській драматургії 1990-2010-х років: дискурс, еволюція, типологія: монографія / Т. Вірченко. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2012. – 336 с.
4. Гончарова-Грабовська С. Я. Поэтика современной русской драмы (конец XX – начало XXI в.). – МН. : БГУ, 2003. – 70 с.
5. Защепкина В. В. Соотношение понятий драматический, драматургический, театральный текст [Текст] / В. В. Защепкина // Молодой ученый. – 2011. – №12. – Т.1. – С. 234-236.
6. Когут О. В. Архетипні сюжети та образи в сучасній українській драматургії (1997-2007 рр.) : [монографія] / Оксана Когут ; [наук. ред. Л. З. Мороз]. – Рівне : НУВГП, 2010. – С.186.
7. Мірошниченко Н. Повернення забутих / Н. Мірошниченко // Очеретний О. Олена Теліга: шлях із небуття : [драма на чотири дії]. – К. : Смолоскип, 2006. – С.7.
8. Поляков М. Вопросы поэтики и художественной семантики / М. Поляков. – М., 1986. – С. 45.
9. Шаповал М. Поєднані спільним текстом // Потойбіч паузи. – С. 116-117.
10. Schröder J. «Postdramatisches Theater» oder «Neuer Realismus»? Drama und Theater der neunziger Jahre / J.Schröder // Geschichte der deutschen Literatur von 1945 bis zur Gegenwart. – München: Verlag C.H.Beck, 2006. – S. 1080-1120.

Шарова Т. М., Козобаши Ю. В.,

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь

ХУДОЖНЯ КОНЦЕПЦІЯ НАРИСІВ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ К. ГОРДІЄНКА

У статті розглядається художня концепція К. Гордієнка. Акцентується увага на жанровому розмаїтті письменника. Значна увага відводиться нарису та нарисовій повісті митця слова. У науковій розвідці наголошується, що автор виступає у творах не як пасивний спостерігач, а як учасник описуваних подій, як суддя старого світу, як борець за нове життя. У статті робиться акцент на тому, що у процесі створення нарисових художніх творів сформувався і стиль Гордієнка-прозаїка.

Ключові слова: художня концепція, нарис, повість, творча спадщина.

В статье рассматривается художественная концепция К. Гордиенка. Акцентируется внимание на жанровом разнообразии писателя. Значительное внимание отводится очерку и очерковой повести художника слова. В научной разведке отмечается, что автор выступает в произведениях не как пассивный наблюдатель, а как участник описываемых событий, как судья старого мира, как борец за новую жизнь. В статье делается акцент на том, что в процессе создания очерковых произведений сформировался и стиль Гордиенка-прозаика.

Ключевые слова: художественная концепция, очерк, повесть, творческое наследие.

The article discusses the concept of artistic K. Gordienka. Focuses on a variety of genres writer. Considerable attention is given to the essay and the essay-story artist's words. The scientific exploration indicates that the author is in the works not as a passive observer but as a participant in the events described, as a judge of the old world as a champion of a new life. The article focuses on the fact that in the process of creating essay-style pieces formed and Gordienka-writer.

Keywords: concept art, essay, novel, creative legacy.

Сьогодні слід спеціально зосередитися на такій досить спірній, проте підтверженій фактами проблемі, як роль і значення нарисів. Йдеться про виразну нарисову «фактуру» художніх творів, присвячених будівництву села колективного, артільного, колгоспного. Ця проблема тим більше важлива, оскільки не була характерною для творчості тільки одного конкретного письменника.

В історії української літератури під тиском життєвих подій і фактів, увага К. Гордієнка, як і багатьох інших письменників у 30-ті рр. ХХ ст. звертається до нарисів. У існуючій літературі про творчість К. Гордієнка, власне, ще не достатньо сказано про його нарисові твори, які були своєрідним підготовчим етапом до написання повістей, циклу художніх творів про колективізацію українського села кінця 20 – початку 30-х рр. ХХ ст. Як про безперечний факт мовиться і про те, що наголос на використанні реальних життєвих фактів в літературних творах можна прослідкувати в 30-ті рр. ХХ ст. не тільки в публікаціях К. Гордієнка. «Можна назвати, – пише в зв'язку з цим В. Брюховецький, – деякі повісті і романи І. Кириленка, Івана Ле, Олексія Десняка і інших письменників, створенню яких також передувала робота авторів в нарисових жанрах, вивчення життя конкретних сільськогосподарських артілей і перенесення потім, ясна річ з різним ступенем уміння і майстерності, фактичної основи нарисів в художній твір» [1, с. 8]. Проте, як здається, ні у одного з письменників того часу нарисова природа художніх творів не була такою колоритною, ґрунтовною, нарешті, своєрідною – в підході до прототипів, в зображенні їх фундаментальному, глибинному, як у К. Гордієнка.

Довід газетяра-Гордієнка, буквально буденна робота районного кореспондента допомагають К. Гордієнкові не тільки в накопиченні життєвих спостережень, але і у виробленні стилю, який переноситься в нарисові повісті письменника, стає художнім стилем Гордієнка-прозаїка. Ось чому так плідно і охоче працював письменник в нарисових жанрах, підтримуючи при цьому трудовий ентузіазм народу, виступаючи пропагандистом передових ідей.

Художня проза К. Гордієнка ще не була предметом системних досліджень в українському літературознавстві, а серед невеликої кількості розвідок учених, які звертались до вивчення художньої організації його творів слід назвати праці О. Зінченко, В. Романовського, В. П'янкова, О. Ющенко та ін. Життєпис та загальна творчість письменника досліджувалися критиками переважно побічно. Максимальна увага дослідників зосереджувалася навколо незначних життєвих проблем К. Гордієнка та його родини (Л. Жикол, Ф. Кириченко, А. Ковтуненко, Я. Кривко, І. Маслов, В. П'янков, В. Панченко, В. Романенко, В. Романовський, Л. Смілянський, В. Стецюра, Г. Стукалова, Л. Тома, В. Фургайло, М. Шаповал, М. Шумоло, О. Ющенко, В. Чаговець).

К. Гордієнка, як і багато інших письменників, продовжує свою творчу біографію в 30 – ті рр. ХХ ст. нарисами і нарисовими повістями. Живучи інтересами сільського трудівника, прагнучи вивчити його по можливості глибше, письменник весь час – в прагненні наблизитися до героїв, до реальних людей і життєвих проблем. Ось чому він вирішує пішки обійти Житомирську, Сумську, Полтавську, Чернігівську і ряд інших областей, щоб на власні очі побачити, як йде процес колективізації, як сприймає його селянство, як воно відноситься до нових форм і господарювання, і життя. Йшлося не тільки про господарство, не тільки про економічні зміни – революція в свідомості селянина стояла на порядку денному. Вона складала його безпосередню справу, його біографію. У гушавині подій, серед життєвих ситуацій він черпав сюжетні колізії для своїх нарисів. Влаштувавшись на проживання в Лебедині, прозаїк співробітничав в місцевій редакції, друкуючи в газеті «За колективізацію» нарисів, в яких висвітлено багато подій і конкретні епізоди – побутові, сатиричні, хронікальні (відчувався вплив документалізму, а факт, за виразом самого К. Гордієнка, був для нього в творі основним). У багатьох нарисах циклу «Люди нашої артілі» відчувається присутність автора: він виступає не як пасивний спостерігач, а як учасник описуваних подій, як суддя старого світу, як борець за нове життя.

Прагнення відобразити динамічну панораму часу зумовило і відповідну манеру викладу матеріалу автором – публіцистичність. Риси сучасника, нової людини, з якою зустрічався письменник, ще не вилилися в певну форму, що дозволяє створювати цілісний характер. Навіть в портретних нарисах. Гордієнка, частково «Ганни Мітрівни» [4], окрім декількох слів про зовнішність героїні і висновку про те, що «прокинулася нова творча, незнана сила», К. Гордієнко більше нічого про героїню не говорить. Правда, про пробудження цієї нової творчої сили йтиме мова і в «Майстрах ріллі» («Майстри ріллі»), де Олексій Шульга – шістдесятирічний хлібороб, Василь Никоненко, який «грамоту на ріллі, мов у книзі читає», згадуючи про своє минуле, радіють великим урожаєм на колгоспній ниві, червоному прапору за добросовісну працю. Вони з радістю роблять також селекційну роботу («Гордість») вирощуючи сорт іржі, що дала високий урожай. «Рання сівба, сівозміна, чисто сортове зерно, культурна виробка ґрунту, ось що означає більшовицька організація праці, артільне господарювання», – до такого висновку приходять самі ж хлібороби творів К. Гордієнка [2].

У процесі створення нарисових творів про колективізацію загалом сформувався і стиль Гордієнка-прозаїка, який розвиватиметься в подальшій його творчості. Сильова, мовна характерність прози К. Гордієнка в цей час визначається перш за все індивідуалізацією мови персонажів, авторською манерою викладу, яка в цілому співзвучна самовираженню героїв, звичайно ж сільського, селянського кола в першу чергу.

Рух ударних бригад був основною формою соціалістичного змагання того часу. На трудовому фронті радянські люди працювали з таким же ентузіазмом і героїзмом, з якими вони боролися за радянську владу в дні революції і громадянської війни. Історія ще не бачила такого великого підйому творчої діяльності народних мас. «Дівчатка і хлопці», «У комсомольців», «Вечори на хуторі під Красносилкою» та ін. – це перші враження К. Гордієнка від нової дійсності. Тут зафіксовано лише найзагальніші і навіть абсолютно очевидні риси сучасника, проте риси істотні, перспективні.

К. Гордієнко, зокрема, вельми приземлено розповідає про аналогічне явище в нарисових повістях «Артіль», «Зерна» і в нарисах «Комуна «Жовтень» на Волині», «Дві сівалки». Автор акцентує увагу читача (в повісті «Артіль») на тому, що в молодій країні Рад ще не вистачало техніки і не легко було отримати той же трактор або сівалку. Тому доводиться детально розповідати про всі «інстанції», які пройшов голова артіль Бурмак, щоб не повертатися додому в село з порожніми руками. Він сам склав з окремих частин (письменник проявив тут незвичайні знання пристрою сільськогосподарських машин) «сталевий коня» 10 липня 1929 року: «... надвечір прибув у Буймир. Саме гулянка була та співи. Серед урочистої тиші двигтів трактор селом. З-за парканів визирали насуплені брови. Жінки, мов окам'янілі, біля воріт дивувалися нам услід стурбованими очима. Весь люд повибігав за ворота, старі й малі, як зачули гуркіт трактора. Хлопці, дівчата позбігалися з усіх кутків, за нами пішли» [3, с. 57]. З появою машини зміцнюється дух колгоспників, їх упевненість у власних силах, в правильності вибору між артілью і особистим господарством. Нарешті здійснюється мрія наймита Бурмака: переорати всі старі куркульські і одноосібні наділи, які впродовж століть спотворювали людське життя.

Авторська позиція у нарисових повістях письменника виявляється у важливих аспектах: присутності авторського голосу, акцентуації на різноманітних розповідях з життя, а також подієвості. У нарисах митця простежується злиття опису та зображення, відкритість творів на багатозначність прочитання. Творам К. Гордієнка притаманна найвагоміша якість – усі вони можуть зберігати універсальні життєві істини та забарвлюють їх національним тогочасним колоритом.

Заслугу К. Гордієнка слід бачити передусім у тому, що він значно розширив межі і можливості реалістичного методу, незмірно підняв українську прозу, збагатив її жанрово, відповів на суспільну потребу створення в рідній літературі соціального роману й повісті з народного життя.

Сила Гордієнка-реаліста полягає у точному відтворенні мотивувань кожного вчинку, а також соціальної характерності художнього малюнка. За допомогою форми художніх творів, образів простих селян, проза К. Гордієнка дає змогу пізнати загальні процеси становлення нової свідомості українського селянина ХХ ст.

Література:

1. Брюховецький В. Нивою життя народного. В кн.: К. Гордієнко / В. Брюховецький. – Твори: [в 2-х т.]. – К. : Дніпро, 1979. – Т. 1. – С. 5-16.
2. Гордієнко К. О. Гордість / К. О. Гордієнко // За колективізацію. – 1934. – 11 липня.
3. Гордієнко К. О. Артіль: [повість] / К. О. Гордієнко. Кн. 1. – Харків : Рух, 1932. – 260 с.
4. Гордієнко К. О. Ганна Мітровна / К. О. Гордієнко // За колективізацію, 1935. – 5 квітня.
5. Гордієнко К. О. Лінія пера / К. О. Гордієнко. – Харків : Література і мистецтво, 1932. – 167 с.

Шленьова М. Г.,

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, м. Харків

МОВНИЙ ОБРАЗ ДОРОГИ В ПОЕЗІЇ В. ГОЛОБОРОДЬКА

У статті розглядається мовна характеристика образу дороги в поезії В. Голобородька. Аналізуються особливості функціонування даного образу в мовопросторі поета, зосереджується увага на стилістичних прийомах, які характеризують слово дорога у лінгво-когнітивному аспекті та визначається семантична наповненість лексеми дорога у контексті індивідуального світосприйняття автора.

Ключові слова: концептуалізація, мовний образ, епітет, метафора, простір.

В статье рассматривается языковая характеристика образа дороги в поэзии В. Голобородько. Анализируются особенности функционирования данного образа в языковом пространстве поэта, уделяется внимание стилистическим приёмам, которые характеризуют слово дорога в лингво-когнитивном аспекте и определяется семантическая наполненность лексемы дорога в контексте индивидуального мировосприятия автора.

Ключевые слова: концептуализация, языковой образ, эпитет, метафора, пространство.

The article deals with language characteristic of the image of «road» in V. Hloborod'ko's poetry. Functioning features of this image in language space of the poet are analyzed, the attention is paid to stylistic figures of speech which characterize the word «road» in lingvo-cognitive aspect and semantic fullness of the lexeme «road» in the context of the author individual life view is defined.

Keywords: conceptualization, language image, epithet, metaphor, space.

Однією з актуальних проблем сучасної лінгвістики є відтворення мовної картини світу на основі комплексного аналізу лінгво-специфічних концептів мови у поетичних творах. Особливої значущості у зв'язку з цим набувають дослідження концептуальних одиниць у лінгво-когнітивній парадигмі, яка супроводжується процесом формування образу певного явища чи об'єкта дійсності, визначає, яким він зрештою закріпиться у поетичному доробку митця. В основі мовного образу завжди лежить концепт – наділена народним характером категоризації та символізації дійсності ментально-мовна одиниця. Тому, щоб описати образність слова, необхідно визначити особливості його концептуалізації. Як зазначає В.В. Кононенко, найкраще внутрішня глибинність концепту відображена в художніх текстах, де можна побачити «приховані, підсвідомі або несвідомі, архетипні підвалини» імені-концепту [3, с. 15]. За Т.В. Чернігівською, поезія, художня творчість – це інший тип когнітивної діяльності, тому когнітивна поетика претендує на окреме місце в царині науки [7, с. 8].

Лінгво-когнітивні механізми вербалізації лексем в поетичному дискурсі різних українських письменників досліджували Я. Єрмоленко, Т. Скорбач, К. Головенко, К. Голобородько, В. Калько, О. Конік та інші вчені. При цьому, в текстах лінгво-культурологічних досліджень, цей феномен визначається по-різному, переважно проектуючись, з одного боку, у сферу логіки, з іншого – у психологію. Так, у сучасній лінгвістиці побутує погляд на концептуальні одиниці як «ідеальні сутності, які формуються у свідомості людини» [5, с. 27], як «оперативні змістові одиниці... всієї картини світу, відображені у людській психіці» [4, с. 84]. Важливим у цьому плані є авторський компонент, який певною мірою визначає специфіку семантики одиниць поетичної мови і відображає мовну картину світу письменника.

Метою пропонованого дослідження є з'ясування статусу мовного образу дороги в поетичному доробку Василя Голобородька. Актуальність статті зумовлена тим, що розгляд різноманітних аспектів образу дороги в поезії В. Голобородька, з точки зору її семантичного та лінгво-когнітивного розуміння, ще не було предметом лінгвістичних досліджень.

Невід'ємним елементом національного простору у творчості найсхіднішого поета постає образ *дороги*, який нерідко переходить у категорію часу, тобто утворює окремий осередок поетичного тексту, в якій *дорога* отримує статус оживлення й формується за окремим зразком, який автор називає моделлю дороги. Ця модель виражається сталими мовними засобами, серед яких особливе місце займають дієслова: *мчати, збігати, пробігати, загубити, заглядати, поринати, мочити*: «...Дорога, що безкінечно *мчала*, / то поринаючи у видолинки, / то *збігаючи* на пагорби» [1, с. 919]; «...Кінострічкою дорога / тиєниціями *пробігає*» [1, с. 14]; «Там *дорога загубила* / намисто із коліс / і в річку *заглядає*, / *вмочивши* жовті коси» [1, с. 135].

В поезії В. Голобородька зустрічаються прикметникові епітети *далека, стара, лісова, довга, заросла, засипана, бита, широка*, що підкреслюють оціночні характеристики слова *дорога*, завдяки яким автор зосереджується на об'єктивації лінгво-культурного концепта *подорож* по відношенню до дороги, при цьому концепт розуміється як ментальне утворення, яке має вплив на колективну та індивідуальну свідомість. Модель лексичного опису способів позначення *подорожі* в поезії автор утворюється за ознакою суб'єктивізації, тобто пов'язана з подіями у житті самого В. Голобородька: «...твого сина (тобто мене), тіточко, / чекає *далека дорога*. / Сьогодні я справджую віщування» [1, с. 854]; «...побиті чоботи, свита латана-перелатана, / та ще й *дорогою далекою* втомлений!» [1, с. 786]; «...Ніби збираюся у *далеку дорогу*, / починаю знищувати речі, що мене оточують...» [1, с. 812]; «...вечірньою світлицею відгонила вода, / й *дорога* не була такою *довгою*» [1, с. 116]; «Малий хованець / ховаюся за деревами / бачачи *стару лісову дорогу* / зарослу деревами / *засипану* листям і кислицями...» [1, с. 400]; «...чайці небозі що вивела діток / при *битій дорозі* / морем сліз / виплуканих за своїми / загубленими у далеких походах / дітьми...» [1, с. 823]; «...Під колеса пахучі лягла, / ніби *скатерть, широка дорога*...» [1, с. 22].

У художньому мовпросторі автора чинне місце займає порівняння *дороги* з *кінострічкою*, *дзвінкою балалайкою* та *скатертину* у вигляді стилістичних засобів, які є невід'ємною частиною концептуальних одиниць, що віддзеркалюють різноманітні рівні відтворення інформації на підставі асоціативного переносу в структурованому понятійному аспекті, який відображує життєвий досвід митця. У художньо-семантичній площині поезії В. Голобородька символічне порівняння *дороги* з *балалайкою* та *рушником* формується на підставі актуалізації символічного значення *дороги* як засобу досягнення будь-якого місця призначення та формування позитивного світосприйняття крізь призму етнокультурних аспектів: *балалайки* як символу російської культури, *рушника* – української. В даному випадку, *дзвінка балалайка* передає піднесений настрій автора, який поспішає на довгоочікуване побачення, а *рушник* сприймається як елемент національного колориту та гостинності. Поєднання в поезії символів споріднених культур по відношенню до *дороги* зумовлюється радянським простором, в якому на той час перебував автор: «...хочу під ноги *дзвінку балалайку* *дороги* до твоєї хати, / хочу яблук на *доріжках-рушниках*...» [1, с. 78].

Аналізуючи наступне порівняння, зазначаємо амбівалентність лексеми *кінострічка* на позначення дороги: у вузькому значенні розуміємо її природну хвилясту форму, в широкому – сприймаємо її як символ часо-просторового розгортання людського життя конкретно-образним уявленням лінійності буття у часовій динаміці від минулого до майбутнього крізь теперішній час: «...*Кінострічкою* *дорога* /ишеницями *пробігає*...» [1, с. 14]. На нашу думку, це порівняння є не випадковим для автора, тому що в один з визначальних моментів свого життя він планував пов'язати свою долю зі створенням кінострічок, вступивши до театрального інституту.

Поетична реалізація порівняння *дорога – скатертину* здійснюється концептуально-образним втіленням російської ідіоми «скатертью дорога» у значенні побажання щасливої дороги, яка має бути рівною, як скатертину на столі. Питомий фразеологізм бере початок у найдревніших формах сприйняття всесвіту та завдяки компоненту *дорога* співвідноситься з просторовим кодом культури, тобто сукупністю уявлень людини про розподіл простору. Міфологізація образу *дороги* як медіатора двох просторів – «свого» та «чужого» – характеризується обрядовою наповненістю, пов'язаною з дорогою у предметно-дійсному плані та у супроводжуючому тексті [6, с. 145]: «...*Під колеса пахучі лягла, / ніби скатерть, широка дорога*...» [1, с. 22].

До розуміння й усвідомлення специфіки мовного образу *дороги* в поезії В. Голобородька розглядається лексична пара *дорога – стежка*. Зокрема, лексема *дорога* розуміється у загальному сенсі як частина просторової організації, а лексема *стежка* позначає статичний елемент, не пов'язаний з реальним рухом, що усвідомлюється як інтерпретація інтимних спогадів автора.

Поетично-інтимна модель слова *стежка* характеризується епітетами *моя вузька* (схематично-індивідуальне уявлення про об'єкт), *у ясных споришах* (концептуальний зміст символу вічного життя), *жива* (якість живої істоти), *не заросла травою* (індивідуально-авторська інтерпретація молодості), які в сукупності утворюють семантичну систему ознак, які втілюють екзистенціально-філософські думки автора: «*Я далеко, далеко від тебе, / моя вузька, / у ясных споришах, / та я знаю, що ти ще жива, не заросла травою... Та коли я умру, / стежечко моя, що тоді буде?*...» [1, с. 29].

Заслугує на увагу авторське уявлення *стежки* як циклічної спіралі, для експлікації якої на первинних рівнях вживаються епітети *рівна* та *гладенька*, а на кінцевих – дієслова, які є компонентами метафори – *ховається, виведе, щезне*. У сукупності ці слова позначають просторово-часовий континуум, що розгортається від імпліцитно-позитивної до імпліцитно-негативної характеристики *стежки* як обмеженого відрізка, в межах якого здійснюється переміщення людини. Латентне значення мають також назви *стежки щоб заблудився* та *щоб не повернувся*, які на нашу думку несуть в собі конотацію локалізаторів: «...*А нам би не ходити далі, / де стежки під назвою: щоб заблудився. / Зараз вони рівні й гладенькі – хоч котися, – / а далі ховаються під широке листя трав. / Або виведе над кручу перед провалля і щезне, / бо далі стежка під назвою: щоб не повернувся*» [1, с. 430].

Індивідуально-авторська інтерпретація слова *стежка* виявляє спільні тенденції та специфічні риси семантичного створення мовної одиниці, що утворюють асоціативний ряд *калинове захворювання* (кохання) – *калинова стежка* (шлях до коханої людини) – *калиновий я* (закоханий) – *калинова будівля* (місце зустрічі закоханих) всередині метафоричної моделі концепту кохання. На нашу думку, саме *калинова стежка* є ключовим елементом даного асоціативного ряду, як показник просторової організації, в рамках якої реалізується питомий концепт [2, с. 269]. У стилістичному аспекті наявне явище лексичного повтору, який виконує емоційно-експресивну функцію: «...*Калинове захворювання / каліновою стежкою / завело б мене, калінового, / до калінової будівлі*...» [1, с. 798].

Крім наведених вище складових концептуальної структури, слід зосередити увагу на метафорі та епітеті оживлення, які розглядаються у вигляді семантичних універсалій, що розуміються як сутність, невід'ємна від концептуальних універсалій, які містять уявлення про людину і природу. У лексичних парах *стежка лоскоче – ступки лоскочуть* митець наділяє *стежку* властивостями живої істоти, та водночас отожднює її дії з адекватними діями людини. З іншого боку, в лексичних парах *боса стежка – босі ступки*, наявний епітет одночасно характеризує як *стежку* так і *ступки*, з точки зору просторової свободи. Для відтворення наявного ефекту відлуння, автор використовує сукупність таких стилістичних фігур як анапліозіс, інверсія та лексичний повтор: «... *Стежка лоскоче босі ступки, / і ступки лоскочуть босу стежку*» [1, с. 629].

В поезії В. Голобородька фіксуємо семантичну наповненість лексеми *стежка*, яка схематично зображена у вигляді просторового об'єкту, що тісно пов'язаний з поняттям *нитка* та супроводжується епітетом *вузька*. При узагальненні по формі – це полоса, вузький відрізок простору, а в більш абстрактному аспекті – розуміємо як нитку, що формує концептуальний образ *стежки*, за допомогою сем «спрямованість» та «напрямок»: «*На вузьких стежках – / на білих нитках, / що влетені в темне сукно ночі, / зустрічаються запізнені*

мандрівники...» [1, с. 366]; «*На вузьких стежках – / на білих нитках, що вплетені в темне сукно ночі, / – зустрічаються люди...*» [1, с. 364]; «...*Стежками із синіх ниток / я давно-давно не ходив...*» [1, с. 359]. Крім стилістичних прийомів, автор використовує кольоровий аспект, зокрема антитезу *білі нитки – темне сукно ночі*, яка символізує чистоту намірів мандрівників у протиставленні до негативу навколишнього середовища та епітет *сині нитки*, що втілює смуток автора за рідною домівкою.

Таким чином, образ дороги у мовній картині світу В. Голобородька має складну, багаторівневу структуру, яка ґрунтується на глибинних конотаціях, зумовлених авторськими уявленнями про навколишній світ. Незважаючи на ступінь актуалізації в інтерпретації поетичного тексту, ці конотації є тією невід'ємною складовою, яка у свою чергу відображає цілісність мовного образу дороги. Аналіз *дороги* в поезії В. Голобородька сповнений стилістичними фігурами мови та різноманітними лексико-семантичними одиницями, які розкривають сутність даного мовного образу не лише у своєму денотативному втіленні, але й завдяки конотативному значенню та імпліцитному розумінню, які у сукупності формують цілісний концепт дороги у лінгво-когнітивному сенсі.

Література:

1. Голобородько В. І. Ми йдемо. Вибрані вірші. Вступна ст. М. М. Сулими. – К., Рівне : Планета-друк, 2005. – 1056 с.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
3. Кононенко В. В. Концепти українського дискурсу. – Київ, Івано-Франківськ, 2004. – 248 с.
4. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов. – М., 1996.
5. Попова З. Д., Стернина И. А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. – Воронеж, 1999. – 279 с.
6. Славянская мифология. Энциклопедический словарь. – М., 2002. – С. 145-146.
7. Черниговская Т.В. Нить Ариадны или Пирожные Мадлен: нейронная сеть, язык и память [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.genlingnw.ru/person/Chernigovskaya.htm>

Яремко М. В.,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЧАННЯ НА СИНТАКСИЧНОМУ РІВНІ В РОМАНІ Р. ВАЛЬЗЕРА «ЯКОБ ФОН ГУНТЕН»

У статті досліджуються синтаксичні конструкції художнього тексту, в яких реалізується мовчання шляхом редукції та порушення структури речення. Зміна синтаксичної будови речень розглядається як художній прийом автора, за допомогою якого відбувається стилізація щоденникового мовлення в романі.

Ключові слова: структурне мовчання, синтаксичні конструкції, стилістичні прийоми.

В статье исследуются синтаксические конструкции художественного текста, в которых реализуется молчание путем редукции и нарушения структуры предложения. Изменение синтаксического строения предложений рассматривается как художественный прием автора, с помощью которого происходит стилизация дневниковой речи в романе.

Ключевые слова: структурное молчание, синтаксические конструкции, стилистические приемы.

This article investigates the syntactic structure of a literary text, which is realized through the reduction of silence and violation of sentence structure. Changing the syntactic structure of sentences is seen as an artistic device of the author, which control the styling diary speech in the novel.

Key words: structural silence, syntactic structures, stylistic techniques.

У художньому тексті мовчання представлено на тематичному та структурному рівнях [3, с. 9]. Структурне мовчання як елемент побудови художнього тексту впливає на його синтаксичну будову та призводить до редукції синтаксичної структури речення, а також до її порушення.

Щоденникова форма роману Р. Вальзера «Якоб фон Гунтен» («Jakob von Gunten», 1909) дає змогу реалізувати мовчання в композиційно-структурній побудові тексту та позначається на синтаксичному рівні роману використанням таких засобів, як апосіопеза, еліпс і парцеляція [1, с. 304-305].

Стилістична фігура апосіопеза позначає в тексті мовчання та «пов'язана з обірваністю, незавершеністю думки на слові чи півслові» [4, с. 27]. На відміну від еліпсу, сенс такого фрагментарного висловлювання потребує інтерпретації. Читач домислює думку, висловлену не до кінця, на основі контексту. Таким чином, за допомогою апосіопези автор привертає увагу до прочитаного та викликає зацікавлення до подальшого розгортання сюжету. Незавершеність думки маркується зазвичай в тексті трьома крапками або тире (Gedankenstrich) [5, с. 46].

У романах Вальзера оповідач використовує подвійне або потрійне тире. Обірваність фрази може бути викликана різними причинами, тому в Б. Совінського знаходимо ситуативно зумовлену апосіопезу (die situativ bedingte Aposiopese), апосіопезу-натяк (die andeutende Aposiopese) та апотропеїчну апосіопезу (apotropäische Aposiopese) [6, с. 93].

Оскільки роман «Якоб фон Гунтен» має щоденникову форму, то серед ситуативно зумовлених апосіопез знаходимо апосіопези, викликані схвильованістю та поспішністю оповідача, який занотовує свої переживання спонтанно та, боячись загубити думку, нерідко обриває одну фразу та розпочинає іншу:

«Ich werde hier nichts hinterlassen. Mich bindet nichts, verpflichtet nichts, zu sagen: «Wie wär's, wenn ich – –» Nein, es gibt nichts mehr zu wären und zu wennen» [7, с. 164].

««[...] Nur dachte ich, nur – dachte ich – –, du machtest eine Ausnahme.»» [7, с. 161].

«Wer weiß, wer weiß. Ah – – –» [7, с. 45].

Переривання фрази відбувається також через втручання одного персонажа в мовлення іншого:

««Bleib nur der, der du bist, Bruder», sprach Johann zu mir, «fange von tief unten an, das ist ausgezeichnet. Solltest du Hilfe brauchen – –» Ich machte eine leichte, verneinende Handbewegung» [7, с. 65].

««[...] Immer hoffe ich, du verstehst mich nicht ganz, denn wenn du mich vollkommen verstündest – –» «Wäre ich ja gräßlich», fiel ich ihm ins Wort» [7, с. 66].

Апосіопези підсилюють смислове навантаження висловлювання та передають читачеві схвильованість мовлення, а також роблять сюжет напруженим.

У наступному фрагменті апосіопеза виражає натяк і підсилює невисловлену погрозу пана Бен'яменти:

«Herr Benjamenta tritt auf mich zu, das heißt bis zum Schalter, an welchem ich stehe, und drückt mir die riesige Faust vor die Nase. «Du wirst pünktlich sein, Bursch, oder – – – du weißt, was es absetzt.» – Ich verstehe ihn, ich verbeuge mich wieder und verschwinde» [7, с. 44].

Апотропеїчні апосіопези знаходимо у висловах, які натякають на якесь образливе, принизливе слово чи на лиховісне побажання, однак не називають його:

««[...] Ach, mach das du wekommst. An deiner albernen Gegenwart werde ich sonst noch ganz und gar an mir selbst irre, du altes – – – ich hätte jetzt doch bald mal etwas gesagt. Verleitet einen zu sündhaften Ausdrücken, der Ärgerniserreger, was er ist.»» [7, с. 139].

Для стилізації спонтанного мовлення в романі «Якоб фон Гунтен» автор часто опускає певні члени речення чи словосполучення, які, на відміну від апосіопези, читач може легко відновити за змістом твору:

«In der Großstadt fühlt jeder Laufbursche, daß Zeit etwas wert ist, und jeder Zeitungsverkäufer will seine Zeit nicht verträdeln. Und dann das Traumhafte, das Malerische und Dichterische!» [7, JvG, с. 46].

«Vielleicht würde es auch schneien. Mir egal, im Gegenteil, mir sehr recht» [7, с. 75].

«Das Fräulein, ja die weiß es. *Auch Herr Vorsteher vielleicht. Ja ganz gewiß.* Herr Benjamenta ist gewiß tiefblickend genug, um wissen zu können, was Kraus wert ist» [7, s. 83].

За допомогою еліпсу підсилюється також схвильованість і поспішність мовлення оповідача та зосереджується увага на його переживаннях. Окрім того, еліпс «сприяє щільному розміщенню думок», які оповідач намагається викласти в щоденнику [4, с. 65].

Експресивність щоденникових записів передається в тексті парцеляцією мовних висловлювань:

«In der Unterrichtsstunde sitzen wir Schüler, *starr vor uns herblickend, da, unbeweglich*» [7, s. 40].

«Heinrich und Schilinski sind ausgetreten. *Hand geschüttelt und adieu gesagt. Und fort. Sehr wahrscheinlich auf Niewiedersehen*» [7, s. 133].

Для парцелятивів характерна, на думку В. Кухаренко, висока акцентна, інтонаційна, смислова концентрація, яка викликана різким скороченням довжини. Увага в таких реченнях зосереджується на логіко-емоційній важливості слова, яке відділяється [2, с. 60-61]. Парцеляція не лише відтворює експресивність та інтонаційну виразність мовлення, але й передає «згущеність думки» та «стрімкий перебіг подій» [4, с. 128-129]. За допомогою засобів редуції синтаксичної структури відбувається стилізація щоденникового мовлення роману, а також підкреслюється фрагментарність оповіді.

Окрім того, в тексті зустрічаємо порушення синтаксичної узгодженості речення, до форм яких належать пролепса, анаколуф, парентеза, прикладка та приєднувальні конструкції [6, s. 94].

Характерним для роману є також порушення предикативної рамки речення, за допомогою чого відбувається стилізація розмовної мови та досягається ефект спонтанності щоденникового мовлення. Задля підсилення уваги автор використовує пролепсу, тобто повторення прономінальним елементом іменника, прислівника або скороченої форми підрядного речення, які названі на початку синтаксичної конструкції [6, s. 94]:

«*Die reichen Leute von heutzutage: sie haben nichts mehr*» [7, s. 68].

«*Ich und meine Herren Offiziere, wir tafelten*» [7, s. 108].

«*Zu helfen und zu erleichtern, das würde dem Allmächtigen gar nicht ziemen, so fühle ich wenigstens*» [7, s. 124].

Серед деяких видів пролепси знаходимо також конструкції із «so» [1, с. 317]:

«*Es war mir, als befänden wir uns in der Mitte der Erdkugel, so tief und einsam kam es mir vor*» [7, s. 100].

Стан оповідача конкретизується на початку синтаксичної конструкції складнопідрядним порівняльним реченням, тому «so» виступає як засіб зв'язку між висловленим змістом на початку і в кінці речення.

Пролепса надає мовленню роману емоціонального забарвлення, творить певний розповідний ритм, а також передає стан оповідача, який поспішно занотовує пережиті події. Окрім того, одночасний процес мислення та відтворення думок на папері передається в романі приєднувальними конструкціями:

«Fräulein Benjamenta hat mit mir ein paar Worte gesprochen, *in der Küche*» [7, s. 73].

«Gewiß muß man auch denken, *sehr sogar*» [7, s. 90].

«Ich habe eine Anzahl Menschen kennen gelernt, *durch Johanns Freundlichkeit*» [7, s. 115].

За межами дієслівної рамки опиняються обставини місця, способу дії та часу. Між останнім елементом предикативної рамки та приєднувальною конструкцією виникає мовчання, яке в усному мовленні передається паузою, а на письмі – комою, оскільки деякі думки в оповідача щоденника з'являються після прочитання уже написаного. Таке ж мовчання виникає і у випадку вищеназваної пролепси, де оповідач щоденника або поспішає і вдається до порушення синтаксичної конструкції або намагається зацентувати увагу на важливості розпочатої ним думки. В обох випадках виділені у формі пролепси чи приєднувальних конструкцій елементи вирізняються на фоні дієслівної рамки та привертають увагу до висловленого у цілому реченні змісту.

Переривання синтаксичної структури речення зустрічаємо також у формі парентези. Вставними конструкціями може виступати слово, словосполучення, просте чи поширене речення:

«Wir haben, *zusammengerechnet*, ja so wenig Gedanken» [7, s. 89].

«Ihre Augendeckel (*o, ich beobachte das alles scharf*) sind üppig gewölbt und der raschen Bewegung wundersam fähig» [7, s. 72].

«Ein wenig verächtlich, *muß ich sagen*, sonst aber ganz zutraulich (*ja, eben deshalb so zutraulich, weil verächtlich*), klopfte mir der Vorsteher mit der Hand auf die Schulter und lachte mich mit seinem breiten, aber wohl geformten Mund an» [7, s. 148].

Допоміжні вставки виконують у тексті різні функції. За допомогою парентези оповідач намагається встановити контакт із читачем, доповнює висловлену інформацію додатковим змістом, уточненням чи коментарем або ж висловлює власну думку щодо написаного. Оскільки такі вставки переривають дієслівну рамку, то в усному мовленні вони виділяються інтонаційно паузою, а на письмі – комами, тире чи дужками. Як і попередні засоби, парентеза у Вальзера передає спонтанний та емоційний хід думок оповідача, а також відображає стилізацію щоденникового мовлення роману. Щоденник для Якоба не є занотовуванням того, що вже відбулося, а, навпаки, разом із розповіддю відбувається процес осмислення пережитого та пошук істини.

Редуція та порушення синтаксичної структури становлять у Вальзера художній прийом, за допомогою якого автору вдається вдало передати мислення, почуття та різні відтінки настрою головного героя, а також увиразнити мовлення в романі та надати йому природного характеру.

Література:

1. Брандес М. П. Стилистика текста. Теоретический курс : учебник / М. П. Брандес. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
2. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / В. А. Кухаренко. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 272 с.

3. Сливинський О. Т. Феномен мовчання в художньому тексті (на матеріалі болгарської прози 60-90-х рр. XX ст.) : автореф. дис. на здобуття канд. філ. наук: спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / О. Т. Сливинський. – Тернопіль, 2007. – 19 с.
4. Словник тропів і стилістичних фігур / [авт.-уклад. Святовець В. Ф.]. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 176 с. – (Серія «Nota bene»).
5. Sanders W. Das neue Stilwörterbuch. Stilistische Grundbegriffe für die Praxis / Willy Sanders. – Darmstadt : WBG, 2007. – 265 s.
6. Sowinski B. Stilistik : Stiltheorien und Stilanalysen / Bernhard Sowinski. – [2. überarb. u. akt. Aufl.]. – Stuttgart : Metzler, 1999. – 248 s.
7. Walser R. Jakob von Gunten: ein Tagebuch / Robert Walser ; [hrsg. v. J. Greven]. – Zürich u. a. : Suhrkamp, 1985. – 182 s.

Яцюк Я. М.,

Львівська Національна Академія Мистецтв, м. Львів

ЖАНРОВІ ОЗНАКИ ПРИТЧІ В РОМАНІ ГРЕЙС МАККЛІН «THE LAND OF DECORATION»

Стаття присвячена визначенню базових притчових характеристик у романі 'The Land of Decoration' Грейс Макклін та його віднесенню до сучасних притчових творів.

Ключові слова: притча, жанр, канон, алегорія, символ, традиція, мораль, дидактика.

Статья посвящена определению базовых жанровых признаков притчи в романе 'The Land of Decoration' Грейс Макклін и его принадлежности к современным притчевым произведениям.

Ключевые слова: притча, жанр, канон, аллегория, символ, традиция, мораль, дидактика.

The article deals with the problem of defining basic parabolic characteristics of the novel 'The Land of Decoration' by Grace McClellan and its belonging to the genre of parable.

Key words: parable, genre, canon, allegory, symbol, tradition, morality, didactic.

Найдавніший жанр притчі залишається покликаним художниками слова і в наші дні. Про це переконливо свідчить робота «Притча в літературно-критическом и философском сознании XX – XXI веков» (автори Э.А. Бальбуров, М.А. Бологова) [1], виконана в рамках програми Президіуму РАН. В ній поданий аналіз численних статей, рецензій, оглядів, передмов до російських та закордонних досліджень, присвячених жанру притчі. Розглянуто різні точки зору та судження багатьох відомих письменників, мовознавців, критиків, думки котрих щодо цієї проблеми як співпадають, так і відрізняються. Проте автори роботи, виходячи із результатів дослідження, визначають базові жанрові ознаки притчі, які вирізняються у різних періодах, національних літературах та модифікаціях жанру і входять у поняття притчовості [1, с. 45]. Це дидактизм та моралізаторство, алегоризм, метафоричність та лапідарність тексту.

У своїй статті ми поділяємо цю точку зору, що надалі буде проілюстровано на прикладах, виходячи із конкретної епохи, авторської індивідуальності та адаптації канонічної жанрової парадигми у сучасному творчому процесі. Це означає, що об'єм жанрових прикмет може збільшуватись або зменшуватись, утворюючи нові варіанти, при цьому зберігаючи ядро притчі, яке розпізнається у всіх модифікаціях жанру.

Однак у вищезгаданій роботі фактично не розглядаються англійські твори, які традиційно характеризуються як притчові. Проте існує притчова художня проза, статті, рецензії та написано дві дисертації з проблематики притчі у англійській літературі: «Структурно-семантические и композиционные особенности текста притчи (на материале американской литературы XVIII-XX вв.)» – автор М.Є. Ільїна (1984) та «Жанровая специфика и проблематика романов-притч Уильяма Голдинга 1950-1960 годов» – автор М.А. Кечерукова (2012); в дисертаціях розглядається притчова специфіка в цілому і конкретно на рівні творів окремих авторів.

Проте англійська література багата на художні твори, які вказують на їхнє пряме відношення до аналізованої проблеми. Наприклад, канонічними вважаються притчі відомих англійських письменників Б. Франкліна, Н. Готорна, Е. По, які іноді представляли свої індивідуально-авторські тексти у формі біблійних, виходячи із тогочасних реалій. Усі інші твори, які частково реалізують ознаки канону, були віднесені до неканонічних. Наприклад, до притчових творів відносять: роман Г. Мелвіла «Moby Dick», повість Д. Стейнбека «The Pearl»; повість У. Фолкнера «The Bear», роман К. Воннегута «Slaughter-house-Five» та «Cat's Cradle», повість Е. Хемінгуей «The Man and The Sea»; та твори з прямою назвою жанру: роман-притча У. Голдинга «Lord of The Flies», роман-притча Р. Бредбері «Fahrenheit 451», повість-притча Р. Баха «Jonathan Livingston Seagull» та інші.

Виникає питання, чи існує зараз в англійській художній літературі твір, який заслуговує на назву притчового? Саме це і є метою нашої наукової розвідки. Наведемо спочатку словникове визначення притчі: «*parable... allegorical representation of smth real in life or nature, from which a moral is drawn for instruction*» [13, с. 600] та алегорії: «*allegory – story or description in which ideas such as patience, purity, and truth are symbolized by persons who are characters in the story*» [12, с. 26].

В 2012 році була опублікована книжка молодій, раніше не відомій британській письменниці Грейс Макклін «The Land of Decoration». Роман приніс авторці світову славу та визнання, критики називають його найбільш значним відкриттям сучасної англійської літератури. Авторка є у списку перспективних молодих письменників-романістів, майбутніх класиків, а її роман за короткий період часу вже переклали на 19 мов.

Грейс Макклін провела своє дитинство серед християнських фундаменталістів у маленькому промисловому містечку, тож роман, якоюсь мірою, можна назвати автобіографічним. Це розповідь 10-річної дівчинки Джудіт про себе, свою сім'ю, школу і про все, що з нею трапилось. Мати дівчинки померла після її народження, і вихованням Джудіт займається батько, глибоко віруючий сектант, який очікує разом із своїми побратимами кінця світу. В класі над дівчинкою насміхаються, погрожують фізичною розправою, бо вона не така, як всі, а їй своєю чергою нема у кого шукати захисту.

Роман починається алюзією на вислів з Книги Буття «*In the Beginning there was the Word and the Word was with God [...]*» – «*In the beginning there was an empty room, a little bit of space, a little bit of light, a little bit of time [...]*». Подібно Богу дитина створює свою кімнату «The Promised Land», де поля зроблені із серветок, ріки із фольги, гори із пап'є-маше, будинки із сірникових коробок, люди із пластиліну і т.д.: «*I'm going to make fields, and I made them from the table mats, carpet, brown corduroy and felt. Then I made rivers from crepe paper, cling film and shiny tinfoil and mountains from papier mache and bark [...] I made houses from a matchbox and a bird's nest*

and a pea and shell [...] and I modeled faces and hands, lips, teeth and tongues...» We need people [...]» [11, с. 3].
 Це світ дівчинки, її єдина втіха, притулок від негараздів та обід

Життя дівчинки змінюється, коли в один прекрасний момент все те, що вона зображує в іграшковому світі, волею бажання та дива стає реальним. Наприклад, штучний сніг в її кімнаті перетворюється на реальний на вулиці: «*I stared at the snow and wondered if I was still dreaming, but the houses were not made out of cardboard and the people were not made out of clay... I pinched myself and it hurt... the snow was not cotton wool or pipe cleaners or felt. It was real.*» [11, с. 38]. Дівчина вирішує, що вона здатна творити чудеса і починає вважати себе знаряддям Господа. Вона чує Голос і слідує нашіптуванням того, кого прийняла за Бога. Але чи це правда? Може Голос – це тільки матеріалізація духу-спокусника? В кінці твору Джудіт робить свій вибір: «*God,*» *I said after a while, 'I don't want to be Your Instrument any more.' He couldn't let that go. «What do you mean?» He said. «I don't want the power,» I said «I'm giving it back.»* [11, с. 176]. Таким чином, десятирічна дівчинка, будучи розсудливою не за віком, мислить і діє по-дорослому.

Отже, у художньому тексті спостерігається драматична діалектика реальності та гри, зникає різниця між ними і чудеса відбуваються там, де в них глибоко вірять.

Даний твір отримав високу оцінку та позитивні відгуки завдяки тематиці, стилю та ідеї, але залишається нез'ясованим, чому саме роман привернув таку увагу, став відомим та йому прогнозують довголіття. Нам здається, що перш за все це пов'язано з його притчоподібним («притчеобразним – рос.») характером, або притчовістю. Як відомо, канонічна притча завжди вважалась одним із досконалих творів як в давні часи, так і в сучасний період літературного процесу, бо вона приречена до вічності: «*Jesus taught in parables*» [12, с. 705].

На підтвердження нашої гіпотези про приналежність цього твору до притч наведемо деякі типові ознаки цього жанру, які використані в цьому романі. Притча (як і байка, анекдот, прислів'я і приказка) – це зразки усної творчості давнього народу, які дійшли до наших часів і потім повторювались та закріплювались у письмових текстах, тим самим канонізуючи їх [8, с. 232]. Біблійні притчі (у Псалтирі, Святому Письмі) ставали зразками для наслідування, тобто каноном, і були особливо популярними в таких прикметах, як алегорія та дидактизм змісту, лаконізм структури, утвердженні вічних загальнолюдських істин. Біблійна притча стає класикою жанру, явищем типологічним зі своїм генетичним кодом.

Письменники наступних поколінь наслідували у своїх авторських творах мовноструктурний еталон канонічної притчі, наповнюючи його новим змістом. Дидактизм почав поєднуватись із моралізаторством, набувати філософського начала, ціннісної орієнтації і навіть елементів фантастики. Починаючи з XVIII до початку XXI ст., притчові твори в англійській літературі переживають своєрідне піднесення. Текст притчі стає більш розвиненим у белетристичному плані, зближується із такими жанровими формами, як новела, оповідання, повість, зберігаючи ознаки притчовості. Цей короткий екскурс в еволюцію жанру притчі був необхідний для більш адекватного визначення притчових ознак у творі «*The Land of Decoration*». Зупинимось лише на декількох домінуючих у ньому ознаках канонічної притчі тому що в цьому його притчовість стає найбільш доказовою.

На лексичному рівні:

– загальноживана лексика побутового плану вживається для позначення як реального буття, так і алегоричної картини «Країни чудес». Наприклад, лексеми *room, snow, mustard-seed* – звичайна лексика набуває особливого символічного смислу в тексті. Так, слово *room* (кімната) – це образ-назва діючого об'єкту, що виконує свого роду функцію мікротексту у цілому тексті, це притча-вставка, яка грає значну сюжетно-творчу та ідейно-концептуальну роль у творі – створення місця надії, добра та краси взагалі та образу десятирічної дівчинки як особистості; це як втеча від самотності та пошук справедливості та щастя. А *mustard-seed* (гірчицне зернятко), яке проростає – це алегоричний символ вічності життя на землі, це натяк на «дерево життя», яке стверджує думку про упорядкованість та мудрість внутрішнього світу природи, що тісно пов'язана з людиною. Функціонування лексеми *snow* реалізує діалектику реальності та гри в романі, коли завдяки метафоризації та містики зникає прірва між ними і відбуваються чудеса.

– біблійний шар лексики складається із прямого цитування Біблії (їх у тексті шість), вживається в проповідях сектантів, а також переказується або інтерпретується та навіть вжито як девіз на початку твору: «*This is what the Sovereign lord said to me: In the day that I chose the nation of Israel I also lifted my hand in an oath to their seed, to make myself known to them in the land of captivity. Yes, I lifted my hand in an oath and I said: 'I am the lord, your God.' In that day I swore to them I would bring them forth from the land of captivity to a land that I searched out for them, a land flowing with milk and honey, it was the decoration of all the lands.* (Ezekiel 20: 5-6)» [11].

В тексті багато також окремих слів біблійного походження: *God, The Almighty, Armageddon, Satan, Devil, Judgment Day*..., навіть назва кімнати «*The Promised Land*» – «Земля Обітована» взята із Біблії.

– абстрактна лексика: *time, space, miracle, wonder, sin, law, revenge, faith, patience, truth* etc. входить в систему біблійно-притчового розуміння природи людини в соціально-психологічному та моральному аспектах. Деяким з таких слів навіть присвячено окремі маленькі підрозділи книги: «*Evidence*», «*Miracle*», «*A Decision*», в яких розглядаються проблеми добра та зла, злочину та кари, помсти та покаєння. В книзі також відзначено своєрідні просторово-часові параметри. Дівчинка прискіпливо відносить до точного позначення часу і місця подій, що відбуваються в її житті, бо вона, як їй здається, вирішує загальнолюдські проблеми. Але треба зауважити, що в романі конкретно не вказано на історичний період в Англії, коли відбуваються події у романі, хоча згадується ім'я *Richard Dawkins*¹, *television*, проте немає натяку на вживання комп'ютерів, а батько Джудіт

¹ Richard Dawkins (Річард Докінз – 1941 р.н.) англійський біолог, математик, інтелектуал, популяризатор атеїстичних поглядів. Його книга «Бог як ілюзія» (2006) – світовий бестселер, в якому він стверджує, що надприродний творець не існує, віра в нього є маренням.

працює на *factory* (як у 19 ст). Часовий параметр зламаний, його конкретні прикмети відсутні, бо стосуються вічних істин часу і простору (*time & space*), а позачасовість є специфічною рисою притчі.

Композиційний рівень – композиція твору чітка та струнка, він складається з п'яти книжок: «*God's Instrument*», «*The Snowball Effect*», «*Dark Matter*», «*The Lost Sheep*», «*The End of the World*». Кожна книга має декілька розділів з дуже короткими, найчастіше однослівними назвами: «*Snow*», «*The Test*», «*A Fence*», «*A Secret*», або «*My Perfect Day*», «*One Good Thought*» та навіть римоване «*Seeing is Believing*». Як правило, зміст цих розділів закінчений, однотематичний, тексти недовгі, частіше від пів- до півтори сторінки. З точки зору композиційно-мовленнєвих форм (КМФ) текст розвинутий, бо в ньому вживаються опис, оповідь та роздум, а також діалогічне, невластно-пряме та внутрішнє мовлення. Діалоги оформлені подібно до канонічних притч та вводяться найчастіше дієсловом *said*:

«I sat down and was glad to because my legs didn't feel solid any more.»

Gemma said: «Oh my God.»

Keri said: «He's going to kill you.»

Rhian said: 'Can you really do magic?' [11, с. 90]

Або:

«I was in the dark when I heard a voice. The voice was saying: 'Wake up.'

'Leave me alone,' I said.

'Wake up,' said the voice.

'Go away,' I said.» [11, с. 273].

Всі ці форми викладу притаманні текстам класичної притчі. Проте, треба зауважити, що зменшується деяке співвідношення КМФ: надалі в тексті замість дидактики зустрічається більше описів та роздумів.

Діалогів в романі багато, іноді на цілу сторінку, вони прості, репліки уривчасті, скупі, що додає експресивності мовленню. Проте текст стає лапідарним не тільки за рахунок лаконічного діалогу, але й через невелику кількість персонажів на рівні цілого твору. КМФ складаються із одного або двох, та не більше трьох надфразових едностей, об'єднаних контактним або дистантним зв'язком. Опис, оповідь та роздум не хаотичні, а логічно-последовні, що також є релевантною ознакою канонічної притчі. Така чітка побудова книги приваблює читача своєю зовнішньою лапідарною формою, хоча, як з'ясується, у ній міститься зовсім не простий зміст.

Сучасна притча народжена іншою реальністю і підпорядкована своїм художнім законам. У контексті сучасної літератури вона дала широкий спектр модифікацій, тому канонічні жанрові ознаки, як і її термінологія, виявилися розмитими та неоднозначними. Дискусійними залишаються, наприклад, питання про багатозначність притчі, її символічну й алегоричну сутність. Деякі автори (Э. Бальбуров, В. Крутлик) вважають, що притча завжди багатозначна, бо, починаючи з давніх часів, вона може мати декілька тлумачень, а її текст тяжіє до символу [1, с. 51]; М. Адамович вважає, що це гіпертекст [1, с. 49]; проте Л.С. Вигоцький стверджує, що у притчі розкривається певний, прихований смисл, його «правильність», у якій мораль однозначна [ibid.]. Однак особливість, призначення притчі створювати глибину тексту, з'єднуючи різні смислові пласти, свідчить про її смислово багатозначність. Тому Л. Теракопян категорично стверджує: «Притча завжди багатозначна, на всі часи» [7, с. 50].

Така термінологічна плутанина змусила деяких дослідників вважати сучасні притчоподібні твори просто притчами, думку яких ми поділяємо. Ми вважаємо, що притчовий жанровий код зберігається у мовній стилістиці та структурі роману «*The Land of Decogation*» Грейс Макклін, оскільки базові жанрові ознаки притчі входять до авторської художньої системи.

Відмічені у романі характерні риси канонічної притчі: алегоризм, символіка, лапідарність, розгляд загальнолюдських проблем, дає підставу віднести його до притчових творів, а це означає, що останнім часом у літературі активізується «генетичний» код жанру, тому аналіз індивідуально-авторського втілення його в конкретних творах заслуговує подальшого дослідження.

У даній статті спеціально не розглядалися інші мовностилістичні, структурні та зображувальні особливості роману, що буде комплексно проаналізовано у наступних дослідженнях. Бажано, щоб цей роман був перекладений українською мовою, бо іншими мовами це зроблено дуже швидко – наприклад, російською вийшов друком одразу у 2012 році («*Самая прекрасная земля на свете*»).

Література:

1. Бальбуров Э. А. Притча в литературно-критическом и философском сознании XX – начала XXI веков / Э. А. Бальбуров, М. А. Бологова // Критика и семиотика. – Вып. 15. – Новосибирск, 2011. – 000 с. – С. 43-59.
2. Ильина М. Е. Структурно-семантические и композиционные особенности текста притчи (на материале американской литературы XVIII-XX вв.) автореф. дис. ... канд. филол. наук / М. Е. Ильина. – Львов, 1984.
3. Ишанова А. К. Функции притчи в советской прозе 1970 – начала 80-х годов: автореф. дис. ... канд. филол. наук / А. К. Ишанова. – Москва : Издательство Московского университета, 1984.
4. Кечерукова М. А. Жанровая специфика и проблематика романов-притч Уильяма Голдинга 1950-1960-х годов: автореф. дис. ... канд. филол. наук / М. А. Кечерукова. – СПб., 2009.
5. Краткая литературная энциклопедия: Т.6. – М., 1971. – С.21.
6. Макклін Г. Самая прекрасная земля на свете: Роман / Пер. с англ. А. Глебовской. – СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2012. – 336 с.
7. Теракопян Л. Сказ, сказание, притча / Л. Теракопян // Дружба народов. – №2. – Москва : Роспечать, 2001. – С. 204.
8. Толстогузов П. Притча / П. Толстогузов // Лит. учеба. – № 3. – СПб, 1987. – С. 232-234.

9. Цветков А. Возможности и границы притчи / А. Цветков // Вопросы литературы. – № 5. – Москва, 1973. – С. 152-170.
10. Kuznyetsova L. A. Analyzing Structural Varieties of English Prose / L. A. Kuznyetsova. – Khust, 2010. – 89 p.
11. McCleen G. The Land of Decoration. – London: Vintage, 2013. – 293 p.
12. The Advanced Learner's Dictionary of Current English by A.S.Hornby, ..., 2nd ed. – London : OUP, 1969.
13. The New Webster Encyclopedic Dictionary of the English Language. – Chicago, 1971.
14. Электронный ресурс – режим доступа: http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Dawkins

Яцюк Я. М.,

Львівська Національна Академія Мистецтв, м. Львів

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ «THE LAND OF DECORATION» ГРЕЙС МАККЛІН

Стаття присвячена аналізу лексико-стилістичних особливостей «*The Land of Decoration*» як художнього твору. Увага була зосереджена на інтерпретації заголовку в перекладах різними мовами. Проаналізовано стилістичне функціонування загальної лексики, вульгаризмів та створення двоплановості оповіді – реальної та уявної.

Ключові слова: заголовок, інтерпретація, розмовний стиль, вульгаризми, реальне, уявне, кореляція, значення, проспектива, ретроспектива, змістово-фактуальна, змістовно-концептуальна інформація.

В статтє рассматриваются лексико-стилистические особенности романа «*The Land of Decoration*» как художественного текста. Проанализирована роль заголовка, его перевод и корреляция с содержанием романа. Рассмотрено стилистическое функционирование общеупотребительной лексики и вульгаризмов, а также создание реальной и вымышленной двоплановости повествования.

Ключевые слова: заголовок, интерпретация, разговорное слово, вульгаризмы, реальное, вымышленное, корреляция, значение, проспектива, ретроспектива, содержательно-фактуальная, содержательно-концептуальная информация.

The Article deals with the lexico-stylistic peculiarities of the novel «*The Land of Decoration*». The attention was drawn to the interpretation of its title, stylistic functioning of colloquialisms and vulgarisms and the creating of real and fantastic aspects of narration.

Key words: text title, interpretation, colloquialisms, vulgarisms, real, fantastic, correlation, meaning, prospection, retrospection, content-factual, content-conceptual information.

Стаття присвячена подальшому аналізу мовної стилістики роману «*The Land of Decoration*». У попередній статті головна увага була зосереджена на його жанрових притчових ознаках. Проте цей роман – це художній твір, якому притаманні характерні мовно-стилістичні особливості, а притчовість є однією з них. Цей роман за-слуговує на аналіз з різних мовних аспектів: лексико-стилістичного, структурно-композиційного, художнього з метою більш адекватного розуміння змісту, прагматики та характерних ознак твору.

Почнемо аналіз із заголовку роману, а саме з перекладу назви «*The Land of Decoration*» різними мовами. Всі ці переклади роману вийшли друком у 2012 році.

Німецька – «*Wo Milch und Honig fließen*» – «Там де течуть молоко та мед»;
голандська «*Het land van Melk en Honing*» – «Це земля молока та меду»;
португальська «*A menina que Fazia nevar*» – «Дівчина, яка викликала сніг»;
норвезька «*I en annen verden*» – «В іншому світі»;
фінська «*Ihana Maa*» – «Чудовий березень»;
італійська «*il posto dei miracoli*» – «Місце чудес»;
російською «*Самая прекрасная земля на свете*» – «Найкраща земля на світі».¹

Як бачимо, переклади заголовку різняться своїм мовно-стилістичним акцентом, який передає семантичну кореляцію назви та змісту тексту. Лінгвісти наголошують на особливий статус заголовка твору. І.Р. Гальперін вважає, що у назві полягає пресупозиція тексту [2, с. 185]. Л.С. Вигоцький вважав, що назва несе в собі розкриття самої важливої теми, визначає домінанту, яка оприділює концепцію твору [1, с. 206]. Наведені переклади різняться як об'ємом відтвореного змісту назви, так і адекватністю закладеної в неї підтекстової інформації. Найбільш розширеною є назва російською мовою, найкоротшими є фінською та італійською. Переклад португальською, голандською, фінською та німецькою мовами занадто звужують змістово-концептуальну інформацію (ЗКІ) твору; заголовки видаються як дослівний (word for word) переклад; норвезькою мовою переклад віддалений від змістово-фактуальної інформації (ЗФІ).

Ми вважаємо, що проблема з адекватністю перекладу назви «*The Land of Decoration*» полягає в інтерпретації лексеми *decoration*. Перше значення дієслова *to decorate* – *put ornaments on, make more beautiful by placing adornments on or in...; to paint...etc.*; а іменник *decoration* означає *decorating or being decorated*, а також *smith used for decorating* [8, с. 255], що аналогічно відповідає українським лексемам: *to decorate* (v) означає прикрашати, оздоблювати, декорувати, уквітчувати, наприклад оздоблювати дім, прикрашати вулицю; *decoration* (n) – це краса, оздоблення, убрання: *the decoration of a house* – оздоблення будинку, etc.; а прикметник *decorative* означає декоративний, прикладний, тобто не натуральний, а зроблений людиною [3, с. 350]. Таким чином, назву «*The Land of Decoration*» перекладачі інтерпретують по різному: як активний – стан, буття. Так і пасивний – щось оздоблене, прикрашене: *the decorated land*.

Ми вважаємо, що ця назва тісно пов'язана з епіграфом до роману. Епіграф – вислів або цитата перед текстом цілого твору або його окремих частин. В епіграфі міститься головна думка, яка розвивається автором в творі [4, с. 356].

Перед текстом роману «*The Land of Decoration*» вжита цитата із книги пророка Іезекілія (20:5-6), яка наведена у нашій попередній статті. Ключовими словами в зв'язку з назвою та змістом твору виступають лексеми *seed, milk, honey, decoration*, які потім активізуються і функціонують як жанрові та концептоутворюючі по-

¹ Переклад цих заголовків українською мовою наш.

няття. В епіграфі передані слова Господа Бога: *I chose the nation of Israel..., I lifted my hand in an oath to their seed..., I searched out for them a land flowing with milk and honey, it was the decoration of all the lands.* Семантика цих слів концептуальна, бо тісно пов'язана як з окремими висловами, так і з головною думкою всього роману. Всі ці слова містять в собі сему чогось прекрасного, оздобленого, а разом з тим незвичайного, викликаючого подив пов'язаного з чудом. А це є мрія Джудіт, її бажання щастя для себе та інших, а чудо (miracle) здійснюється, якщо є віра (faith, belief). Лексика з такою позитивною ціннісною орієнтацією може бути виділена як художній концепт (ХК) твору.

Ці слова вжиті авторкою недаремно, вони пов'язані з вірою дівчинки в чудеса. Наприклад, слово *seed* (маленьке зернятко) дивує дівчинку тим, що воно виростає, стає великим: *«A mustard seed is the smallest of seeds but when it has grown the birds of heaven can lodge in its branches, a grain of sand becomes a pearl, and prayers which begin with very little or nothing at all are spoken – because if there is enough of something it begins growing, and if there is more than enough a great thing will grow, which was there from start in the smallest of ways»* [7, с. 53]. Подібним є опис сніжинок (snowflakes): *«High in the heavens snowflakes are born. When they fall to earth they are so light they fall sideways. But flakes find brothers and when they do they stick together. If enough of them stick they begin to roll. If they roll far enough they pick up fence posts, trees. A person. A house»* [7, с. 53].

Найбільший подив викликає кімната (room), яку Джудіт створила сама і вважає найкращим місцем на землі: *«There is a world in my room. It is made from things no one else wanted. ... The world is called the Land of Decoration. In the Book of Ezekiel it says God swore to bring the Israelites out of captivity to a wonderful country. It was flowing with milk and honey. It lacked nothing, it was a miracle, a paradise. It was so different to everything around it that it stood out like a jewel and was called «the decoration of all the lands». ... I feel happy when I go into my room»* [7, с. 12]. Для неї це кімната радості, Краса Земель. Джудіт робить висновок, що *«miracle works best with ordinary things. The more ordinary the better»* [7, с. 53].

Слова *miracle, faith, believe*, та ін. відносяться до абстрактної лексики. Її стилістичне функціонування буде детальніше проаналізоване при розгляді композиційно-мовленевих форм (КФМ) роману, в яких вони несуть основний зміст в мікротекстах.

Ще один пласт лексики роману привертає увагу читача – це розмовно-знижена (low colloquial) та, особливо, так звані вульгаризми (vulgarisms). Таких слів досить багато, близько двадцяти, а перефразованих ще більше. Як відомо притчовість твору це його розсудливий та повчальний стиль, що природно обумовлює вживання літературної лексики. Проте белетристичний жанр, особливо тепер часто допускає вживання зниженої розмовної, навіть вульгарної лексики. У романі «The Land of Decoration» авторка досягає свого роду протиставлення піднесеного змісту розсудів Джудіт з вульгаризмами, які вживаються в мовленевих партіях однокласників, які її принижують, глумляться та ображають. Найбільш уживані вирази зі словом *fuck*, які хлопці і дівчата вживають зі словами *freak, shit, nuts, bitch, wankers, etc.* Іде опозиція між підлітками: глибоко віруюча, начитана, любляча донька та хуліганисті, невиховані, нетерплячі до неподібних до себе однокласники. Наприклад, яскравий діалог між ними:

«What shall we do with her?»

«Hang her on the railings.»

«Pull down her pants.»

But the boy with the yellow hair smiles. He says: «Have you ever seen the inside of a toilet, freak?» [7, с. 6].

Або діалог Нейла Льюїса з вчителькою:

«Neil Lewis,» said Mrs. Pierce, «where are your shoes?»

Neil said: «Shoes are for wankers.»

Mrs. Pierce said: «One hundred lines.»

«What the fuck?» said Neil [7, с. 114].

Таким чином експресивність тексту досягається не тільки лаконічними лексичними структурами в цьому романі, а також контрастивною лексикою, поєднанням «високого» та «зниженого» стилю для отримання правдивості фактів, реальних подій, свідком яких, мабуть, була сама авторка.

Важливою мовною ознакою роману є той факт, що авторка вживає звичайні слова *room, snow, seed, voice, umbrella*, та ін., а також близькі читачеві поняття в епіграфі, такі як *honey, milk, decoration*. Їхнє стилістичне функціонування зумовлює притчовість тексту на фоні художнього сюжету. Фактично, лексема *room* зачинає притчовість роману, реалізує його алегорію та двоплановість оповіді, бо та сама лексика створює реальний та уявний зміст. Неоднозначність інтерпретації заголовку «The Land of Decoration» в дійсності виступає притчовою лексичною ознакою твору. Ця назва з точки зору лінгвістики тексту (ЛТ) має проспективно-ретроспективний характер. І.Р. Гальперін вважає, що прологи, передмови, епіграфи відносно авто-семантичні [2, с. 61-62]. Це передтексти, в яких закладена не тільки ЗФІ, але і є передумови для створення концептуальної інформації після прочитання цілого твору, тому що для розуміння його назви потрібно знову і знову його перечитати. Бо ретроспекція найчастіше імпліцитна, тому що лінійне розгортання сюжету не є адекватним до його смислу, особливо заголовку.

У цьому зв'язку важливо наголосити, що ідея твору не завжди створюється автором і сприймається читачем однозначно, тому що існує індивідуальне творче розуміння змісту, лейтмотиву, глибини твору. Завдяки цьому виникає суб'єктивна читачька інтерпретація заголовку, що знаходить своє відображення у перекладі на іншу мову.

Таким чином, актуальність нашого дослідження (яке буде продовжено) полягає в аналізі творів канонічної жанрової форми та змісту в сучасній літературній творчості, що пов'язано з новою соціальною реальністю, естетикою та засобами їхнього художнього зображення.

Література:

1. Вигоцький Л. С. Психологія мистецтва, – Москва, 1965. – С. 206.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. – Москва : изд. Москва, 1981. – С. 185.
3. Горюх С. І., Белова С. В., Малімон Л. К. Українсько-англійський словник. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2009. – 1040 с.
4. Квятковский А. Поэтический словарь. – Москва : изд. Сов.энциклопедия, 1961. – С 356.
5. Кухаренко В. А. Інтерпритація тексту. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 272 с.
6. Макклін Г. Самая прекрасная земля на свете: Роман / Пер. с англ. А. Глебовской. – СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2012. – 336 с.
7. McCleen G. The Land of Decoration. – London : Vintage, 2013. – 293 p.
8. The Advanced Learner's Dictionary of Current English by A.S.Hornby, ..., 2nd ed. – London : OUP, 1969.
9. Електронний ресурс. – Режим доступу : <http://www.gracemccleen.com/gracemccleen/writing.html>

*Yunatska A.B.,
Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya*

ETHNIC SLURS AND SEMANTIC DEROGATION IN AMERICAN ENGLISH

Целью статьи является выявление особенностей вербализации этнических предрассудков в английском языке, в частности, особое внимание уделяется испаноязычному компоненту. Автор выделяет особую группу испанизмов в английском языке, которые являются индикаторами существующих предрассудков о носителях испанского языка.

Ключевые слова: *этнофобизмы, ассимиляция, семантическая дерогація, заимствования из испанского языка, «псевдоиспанизмы».*

Метою статті є виявлення особливостей вербалізації етнічних забобонів в англійській мові, зокрема, особлива увага приділяється іспанському мовному компоненту. Автор зосереджується на специфічній групі іспанізмів в англійській мові, які є індикаторами існуючих забобонів щодо носіїв іспанської мови.

Ключові слова: *етнофобізми, асиміляція, семантична дерогація, запозичення з іспанської мови, «псевдо-іспанізми».*

*The purpose of the article is to study how social attitudes are reflected in English through the language contacts. The special focus is on the Spanish linguistic component in American English. It is **concluded** that there is a special group of stereotypically bound Spanish borrowings in American English which prove to be indicators of existing social attitudes about Latino people in the U.S.*

Key words: *ethnic slurs, assimilation, semantic derogation, Spanish borrowings, «pseudo Spanish».*

It is common knowledge that social attitudes and ethnic prejudices are vividly imprinted in English. In this research the author differentiates between the explicitly verbalized stereotypes which have xenophobic character and are qualified as *ethnic slurs*, and the implicit stereotypical units, which can be defined as *false borrowings* or *pseudo borrowings* from Spanish. The first group of words is pejorative by nature; the second group of vocabulary becomes derogatory in the process of assimilation and is not less xenophobic than ethnic slurs.

The **purpose** of the present paper is to provide an insight into the explicitly and implicitly verbalized social attitudes in American English.

At present about 38 million Latino/as live in the U.S. either legally or illegally and immigration from Latin America remains continuous [1; 6, c. 133]. Since most undocumented immigrants enter the country for (low-wage) work purposes these communities have been viewed as disadvantaged by English speakers of Anglo ethnic affiliation. Derogatory ethnic stereotypes about Hispanic people remain one of the most urgent problems for the U.S. society. Stereotyping has brought about the use of the pejorative vocabulary under consideration.

Beyond any doubt existing ethnic slurs are directly consequent from particular prejudices, hence there are so-called 'unofficial names' for Latino people that directly correspond to their illegal immigrant and seasonal or/and temporary worker/foreigner status: *border bunny* (*border hopper*, *border jumper*, *border nigger*) is a highly offensive term which implies that illegal immigrants hop the border to get into America. The derogatory slur *berry-picker* (*fruit-picker*, *orange-picker*, *tomato-picker*) refers to Hispanics who would work berry fields in California, specifically illegal immigrants; Hispanics that work in the agriculture industry in California [3].

The idea of the seasonal farm work which illegal immigrants do for low wages is stressed by such pejorative nick-names as *cheap labor*, *drywaller* (an immigrant worker from Mexico; Hispanics do a lot of construction work and are usually paid very little or nothing) [3], a taboo word *dumbwet* (an illegal immigrant from Mexico), *fence hopper* – illegal Mexicans sometimes have to hop fences to get into the US, slurs *gardener*, *gravebelly* mean an illegal immigrant from Mexico who would crawl across the border on their bellies (Racial Slur Database), *wetback* (*wet*, *wab*) is an illegal immigrant from Mexico to the U.S. The term refers to those swimming across the Rio Grande, the river that forms the Mexican-US border. It dates from the 1940s [5, c. 557], *river-crosser* = *wetback*, *scratchback* and *hot-footer* are offensive names for an illegal immigrant from Mexico to the U.S. [3]. All the mentioned slurs imply the procedure of crossing the border.

The slur *sexican* refers to how fast the Mexican-American population is increasing, perhaps also stressing that Mexicans usually have big families/many children or probably also implies the great number of illegal immigrants from Mexico. A derogatory name *spic* (*spec*, *spik*, *spick*, *spig*, *spiggoty*) also stresses the prejudice about Mexicans as foreigners. Sometimes the word and its variations mean the Spanish language. Anyway the term is highly offensive and racist; it parodies the speech of such people in the catchphrase 'no spick da English' [4, c. 197].

Referring to those Mexican Americans, who have lost the language, culture, etc. of Mexico and who have accepted the establishment policy white Americans together with unassimilated Latino/as use such offensive names as *fake Mexicans*, *pochos*, and *coconuts*. The latest term is mainly used to describe dark-skinned people who are perceived as trying to be «white» – brown on the outside, white on the inside (an analogous slur is *oreo* which refers to an African American who has adjusted to the white establishment). Thus, the ethnic slur *fake Mexican* means a completely assimilated Mexican American [3].

There are slurs which just reflect *prejudiced attitudes*, are illogical and exceptionally racist like a xenophobic abbreviation *ban* and *can*. These offensive *acronyms/slurs* offensively refer to Latino/as: *ban/can* (MexiCans, Puerto RiCans, CuBans). The shortening *ChAm* is especially rude and refers specifically to Mexicans (Chicano American). Apart from the acronymic slurs there are taboo words which demonstrate pure prejudice and unreasonable hostility to Latino/as, such as *coat* meaning a Puerto Ricans. The prejudice it is based on is that instead of showering, they supposedly put on a new coat of cologne); *greaser* (*greasebag*, *greaseball*, *greasegut*) pejoratively means a person of Hispanic or Mediterranean origin or appearance. An offensive term which has been in use since World War II [4, c. 46]; *mexican dish* is the U.S. offensive slur for a Mexican, *oiler* is a slangy U.S. derogatory word for a Mexican [3].

There is a strong prejudice against Latino/a people as *drugs-abusers* which can be observed through such offensive terms referring to Spanish-speaking communities as: *speed demon* which also means 'amphetamine' [3]. It is a drug that stimulates the central nervous system, used in treatment of depressive states; the stereotype is that it is popular among Hispanics, *speedy-gonzales* (can be partly treated as «pejorative Spanish», because of the second component *gonzales*) is an American rude slur denoting Mexicans. *Speedy Gonzales* is a proper name for a caricature cartoon mouse portrayed as the fastest mouse in Mexico, which speaks with an exaggerated Mexican accent and wears an oversized Mexican sombrero.

«False Spanish»

The second group of racist vocabulary considered in this paper is entitled false Spanish or «pseudo Spanish». These words are not Spanish and are not used by Spanish speakers at all, although they sound Spanish. «Pseudo Spanish» in English is formed by means of Spanish definite article *el* and/or the Spanish suffix *-o*. These morphological elements of the Spanish language are combined with English nouns, adjectives or other parts of speech to produce «pseudo Spanish». Sometimes there is a cruel and derogatory play of words showing disrespect to Latino/a people, like in the «pseudo Spanish» slur *latrino* (combination of *latrine* and *latino*).

«Pejorative and pseudo Spanish» exemplify a special strategy of dominant groups (WASPs, Euro-Americans) in which «whiteness» is «elevated». Some scholars as well as some dictionaries use the term «Mock Spanish» to refer to Spanish-origin or Spanish-emulating linguistic forms as used by English speakers. In other sources for example, such expressions/puns and Spanish words used by English speakers as *hasta banana* (distorted *hasta mañana*), *amigo*, *adios*, and *el fish* are, of course, correctly defined as «Mock Spanish» [2], while I view them as different phenomena from the linguistic perspective. Unfortunately, the phenomenon of «pseudo Spanish» is not only prevalent but is considered harmless and even flattering by many of its users. However, native speakers of Spanish are likely to find it insulting.

Thus a stereotype about Hispanic brutality, and Latino involvement with criminal world can be traced down through such «pseudo Spanish» as: *apeo* – a primitive, brutal person, invariably male, *desperado* – pejorative Spanish version of *desperate* (extremely anxious, fearful or despairing): reckless criminal, a bold or violent gangster; an outlaw, gunman; a bandit of the Western United States in the 19th century; *wrongo* is a criminal or other undesirable person that should be avoided, a nuisance [6, c. 570] *stoppo* is a *criminals* 'jargon for an escape, a getaway, especially with reference to a quick getaway by car from the scene of a crime [4, c. 200].

Latino/as are prejudiced against as drunkards and drug-addicts which can be traced down through such «pseudo Spanish» words as: *blotto* and *stinko* meaning «drunk», *zonko*, which means «intoxicated, overwhelmed or stunned», *wino* (cheap domestic wine). In the USA this is the standard means of intoxication for tramps and poor alcoholics.

«Pseudo Spanish» especially mocking, sarcastic, and contemptuous of Latino/as and their language can be exemplified by such Spanish-English language hybrids as: *el cheapo* (*cheapo*) – a cheap (bad quality) product; bad service; this tendency (an imitation of Hispanic 'low life' speech) has been in evidence since early 1970s, *disgusto* – a repellent thing or person, *el creepo* – a disgusting creature or person, *el dorko* – a fool, *el fish* – a fake fish, *el Building* – a building located in the barrio (an area in the city occupied by Latin Americans), *el ropo* – a cigar or «joint», especially a large and noxious one [6, c. 166]. The idea is that Mexican people smoke low-grade tobacco, the only thing they can afford.

Exceptional stupidity and obnoxiousness is stressed in *el stupido*, *gonzo*, *jerko*, *fucko* (exceptionally rude), *nutso*, *wacko*, *waldo*. All these «pseudo Spanish» words denote a fool. *Latrino* is an exceptionally racist term for Hispanics due to the meaning of its first component *latrine* (communal toilet facility). These indirect slurs show the cruelest xenophobia and racism.

The attitude to the Latin American notion of *hora latina* according to which punctuality is disregarded is shown through the «pseudo Spanish» word *tardivo* meaning a person who is always late or just a fool and simpleton. Lack of hunger for education is stressed in the xenophobic word *maleducato* meaning poorly educated. Negative attitudes to Spanish-speakers is emphasized through these suffix *-o* nouns: *fatso* – a fat person (an unfriendly term), *lardo* – a fat person, *nerdo* – a gormless, vacuous, tedious and/or ineffectual person, *sleazo* – a sleazy person; a disreputable, immoral or otherwise repellent individual, *zippo* – nothing [6, c. 581].

The conclusion is that ethnic slurs and «false Spanish» are used to express negative emotions in a sarcastic way, to demonstrate negative attitude to an interlocutor, to reach a humorous effect. However, «false Spanish» in many respects hides its xenophobic side behind the ironic effect. Anyway all purposes for its use are stipulated by xenophobia and racism.

In future a detailed analysis of code-switching specificity of English-Spanish bilinguals would be appropriate.

References:

1. Balestra A. Recovering the U.S. Hispanic Heritage: Sociohistorical Approaches to Spanish in the United States / Balestra A., Martínez, G. and Moyna, M. I. (eds.). Houston : Arte Público Press, 2008. – pp. 2-72.
2. Hill J. Mock Spanish: The Indexical Reproduction Of Racism in American English / Jane Hill, 1995. [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті : <<http://www.uta.fi/FAST/US8/Span/mockspan.html>>.
3. Racial Slur Database, 2005 [Електронний ресурс]. Режим доступу до глосарія : <<http://gyral.blackshell.com/names.html>>.
4. The Oxford Dictionary of Modern Slang [compiled by J.Ayto, J.Simpson]. – New York : Oxford University Press, 1996. – 299 p.
5. Thorne T. Dictionary of Modern Slang / [compiled by Thorne T]. – London : Bloomsberry, 1996. – 592 p.
6. Yunatska A. Euro-American and Hispanic Cultures in Dialogue / Anna Yunatska /M. Ferencik, J. Horwath (eds.) Language, Literature and Culture in a Changing Translantic World. Filozoficka faculta PreSovska univerzita v PreSove. 2009. – pp. 133-142.

Матіяш І. М.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ЕВЕЛЮЦІЯ ЛЕКСЕМИ «GENTLEMAN» У КОНТЕКСТІ БРИТАНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

*У статті розглянуто динаміку британської мовної картини світу на лексикографічному матеріалі Британії XVIII – XXI ст. Здійснюється аналіз трансформації семантичної структури лексеми **gentleman** і її національно-культурного змісту.*

Ключові слова: лексикографія, лінгвокультурологія, мовна картина світу, семантична структура слова, лексема, семема, сема.

*В статье рассматривается динамика британской языковой картины мира на лексикографическом материале Британии XVIII – XXI веков. Осуществляется анализ трансформации семантической структуры лексеми **gentleman** и ее национально-культурного смысла.*

Ключевые слова: лексикография, лингвокультурология, языковая картина мира, семантическая структура слова, лексема, семема, сема.

*The article deals with the problem of dynamics of the British language picture of the world on the basis of dictionaries of Britain of XVIII – XXI c. The analysis of transformation of semantic structure of lexeme **gentleman** and its national and cultural sense is given.*

Key words: lexicography, linguistic culturology, language picture of the world, semantic structure of the word, lexeme, sememe, seme.

Постановка наукової проблеми. Про культурологію останніми роками пишуть багато. І це цілком природно: культура – суттєва ознака людини та суспільства, вона проявляється по-різному в різних сферах життя народу (матеріальній, економічній, духовній, політичній тощо). В той же час важливе місце в житті людини і суспільства займає мова, яка є і однією з форм існування культури, і культурною пам'яттю народу. В цьому плані абсолютно закономірними здаються виникнення і досить швидкий розвиток наукових дисциплін, які вивчають взаємозв'язок мови і культури: етнолінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвофольклористика, етнодіалектологія тощо. В руслі цих нових лінгвістичних напрямків проводяться різноманітні дослідження культурно-етнічних компонентів мови, мовної особистості, мовних стереотипів, ведуться дискусії щодо розмежування мовної та концептуальної картин світу. В запропонованій статті здійснюється спроба відстежити розвиток мовної картини світу британців опираючись на структурно-семантичні зміни лексеми *gentleman*. **Актуальність даного дослідження** полягає в тому, що сучасне мовознавство виявляє тенденцію до вивчення мовних явищ у контексті ментально-структурної моделі суспільства, тобто через екстралінгвальні чинники, крім того розвиток словникового складу мови на пряму віддзеркалює розвиток самого соціуму. Говорячи про **завдання** слід зазначити, що аналіз еволюції лексеми *gentleman* в англійській мові дасть змогу описати особливості трансформації ментальної, аксіологічної, етнокультурної та ін. моделей світу, що в свою чергу буде маніфестацією британської моделі світу у її розвитку впродовж останніх трьох століть.

Аналіз основних досліджень. Лінгвокультурологічні дослідження активно здійснювали такі вчені як А. Вежбицька, Р. Кізінг, Н. Аротюнова, В. Телія, О. Кубрякова, В. Маслова, О. Селіванова та ін. Проблемами співвідношення мовної та етнокультурної свідомості займалися А. Потебня, Ф. Буслаєв, Ю. Сорокін, Е. Верещагін, В. Костомаров, В. Воробйов, Е. Сепір, Б. Уорф, К. Леві-Строс та ін. Поняття мовної картини світу розвивали В. Гумбольдт, Л. Вайсберг, В. Ужченко, Ю. Апресян, І. Стернін та ін.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ідея В. фон Гумбольдта про внутрішню форму мови та гіпотеза лінгвістичного релятивізму американських етнолінгвістів Сепіра і Уорфа лежать в основі поняття картини світу. За Гумбольдтом мова є духом народу, його зовнішнім проявом [2]. Розвиваючи вчення Гумбольдта відомий німецький науковець Л. Вайсберг розробив теорію мовної картини світу. Він вважав, що мова об'єднує увесь людський досвід у єдину картину світу і змушує людину забути про те, як раніше, до того як вона вивчила мову, людина сприймала навколишній світ [1]. Схожу думку має Ю. Апресян: кожна мова віддзеркалює конкретний спосіб сприйняття та організації світу. Виражені нею значення складаються в деяку систему поглядів, свого роду колективну філософію, яка нав'язується як обов'язкова всім носіям мови. В картині світу відбиваються наївні уявлення про внутрішній світ людини, в ній конденсується досвід інтроспекції десятків поколінь, вона слугує надійним провідником в цей світ [5, с. 55].

Напрямами опису мовної картини світу є: 1) лінгвоконцептологія, 2) прототипна семантика, 3) етноцентрична концепція семантичних примітивів, 4) системно-лексикографічні дослідження, 5) етнопсихолінгвістичні й лінгвокультурологічні розвідки [4, с. 442]. У своєму дослідженні ми опираємось на два останні напрями.

Лексикографічна продукція є своєрідною мовною скарбницею. Словник виступає кодексом знань людей про себе та оточуючий світ на певному етапі розвитку цивілізації, він фіксує стан та рівень різноманітних стосунків в суспільстві, розвиток філософської думки, науки, політики певного етносу. Оскільки мова постійно змінюється, не стоїть на місці і наповнення словника, тому за висловом Ю. Апресяна, він є моментальним знімком мови, яка завжди оновлюється і постійно знаходиться в русі. Саме тому дефініції тлумачного словника із його принципом історизму і розвитку вдало відбивають з одного боку активні зміни в лексичному

складі мови, а з іншого – соціокультурні зміни. Одним із завдань тлумачних словників сучасності, є не лише системний опис лексики, але й наповнення лексичних одиниць загально- або національно-культурним змістом, оскільки через словникові статті відбувається певний процес знайомства із культурою та історією тієї спільноти, мову якої він кодифікує. До завдань сучасної етнолінгвістики та лінгвокультурології у контексті лексикографічних теорій та практик належить вивчення процесу формування і трансформацій мовно-культурної моделі світу. Відстеження змін словникових дефініцій, номінативних «коливань», «відхилень», «динамік» семантичних компонентів як в межах однієї дефініції, так і діахронічно дадуть змогу поглянути на трансформацію культури. Тому, щоб простежити еволюцію британської картини світу, ми звертаємось до лексикографічних джерел Британії XVIII – XXI ст.

Головним матеріалом аналізу лексичного значення слова *gentleman* слугували наступні тлумачні словники: *A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings* (1792), *A Dictionary of The English Language* (1828), *A New English Dictionary on Historical Principles Vol. IV. F – G* (1901), *The Concise Oxford Dictionary of Current English* (1919), *Oxford English Dictionary Online*.

Дефініції досліджуваної лексеми представлені в таблицях:

Таблиця 1
GENTLEMAN

	1768-1792	1828	NEDHP 1901	1919	2000s
1	a man of birth; a man of extraction though not noble	a man of birth; a man of extraction though not noble	a man of birth; one who is entitled to bear arms, though not ranking among the nobility	man entitled to bear arms but not included in the nobility (chiefly hist.)	a chivalrous, courteous, or honourable man
2	a man raised above the vulgar by his character or post	a man raised above the vulgar by his character or post	a man of gentle birth attached to the household of the sovereign or other person of high rank	member of certain profession (archaic)	a man of good social position, especially one of wealth and leisure
3	a term of complaisance		a man of chivalrous instincts and fine feelings	man of gentle birth attached to household of sovereign or great person	a man of noble birth attached to a royal household
4	the servant that waits about the person of a man of rank		a man of superior position in society, of money and leisure, who lives in easy circumstances without engaging in trade	man of chivalrous instincts, fine feelings, and good breeding	a polite or formal way of referring to a man
5			<i>in pl.</i> a polite term of address to a company of men of whatever rank	man of good social position, of wealth and leisure	used as a courteous title for a male fellow member of the House of Commons or the House of Representatives
6			in legal documents used as a designation of a socially respectable person who has no specific occupation or profession	courteous synonym for man; <i>pl.</i> male members of audience	
7				<i>Law</i> man who has no occupation	

Таблиця 1а
ДЖЕНТЕЛЬМЕН

	1768-1792	1828	NEDHP 1901	1919	2000s
1	чоловік знатного походження (не завжди шляхетного)	чоловік знатного походження (не завжди шляхетного)	чоловік знатного походження (не завжди шляхетного)	іст. чоловік знатного походження (не завжди шляхетного)	галантний, ввічливий чи шанований чоловік
2	чоловік, який знаходить на вищому соціальному щаблі завдяки репутації чи професії	чоловік, який знаходить на вищому соціальному щаблі завдяки репутації чи професії	шляхетний чоловік наближений до вельможі	заст. представник окремої професії	багатий чоловік із високим суспільним становищем

3	ввічливе звертання		галантний і ввічливий чоловік	шляхетний чоловік наближений до вельможі	шляхетний чоловік наближений до вельможі
4	слуга знаті		багатий чоловік із високим суспільним становищем, якому не потрібно працювати	галантний, ввічливий чоловік із хорошими манерами	ввічливе звертання
5			<i>в мн.</i> звертання до всіх чоловіків	багатий чоловік із високим суспільним становищем	ввічливе звертання до представника британського парламенту
6			<i>юр.</i> шанований у суспільстві чоловік без конкретного роду занять	ввічливий синонім до «чоловік»; <i>в мн.</i> чоловіча частина аудиторії	
7				<i>юр.</i> чоловік без професії	

Поглянувши на дані таблиці, бачимо, що лексема *gentleman* пройшла довгий шлях трансформації: набуття нових значень, об'єднання існуючих, втрату старих, і сьогодні лексикографічні джерела представляють її трактування згідно сучасних поглядів. Важливу роль у формуванні даного поняття, на нашу думку, відіграє його етимологія. Словники *NEDHP* і *ODO* стверджують, що дана лексема утворилася шляхом складання основ *gentle* (благородний) і *man* (чоловік). За змістом вона ідентична французькому *gentilhomme*, італійському *gentiluomo*, іспанському *gentilhombre*; у всіх випадках йдеться про чоловіка із знатної шляхетної сім'ї. Саме таку дефініцію бачимо на першій позиції словників XVIII – XX ст., але із доповненням, що джентльменом може бути також чоловік і без благородного походження. Тут варто вказати на те, що у XVI ст. в Англії так стали називати ту частину джентрі (дрібнопомісне дворянство), які мали право на власний герб, але не мали жодного титулу [3]. Це підтверджується також прикладом до словникової статті у *NEDHP*: *Gentlemen are those who, lawfully entitled to Armorial distinction, are not included in any of the before mentioned degrees of nobility* [6]. Щоправда у XX ст. таке вживання є в основному історизмом, але і у XXI ст. присутня сема 'благородний', хоча вона об'єднана із семами 'ввічливий' і 'галантний'. Вважаємо, що перша позиція словника *ODO* є синтезом перших і третіх значень словників *NEDHP* і *The Concise Oxford Dictionary of Current English* (1919). Може здатися дивним, що лише на початку минулого століття з'являється трактування джентльмена як чоловіка ввічливого, із хорошим вихованням, манерами, який дотримується лицарського коду. Хоча уже у XVIII ст. дане поняття отримує також і етичне забарвлення. Так, Даніель Дефо у своєму трактаті «Справжній джентльмен» наводить різницю між джентльменами за походженням і за вихованням та освітою. На його думку, саме останні заслуговують цього звання. Відомий мислитель Англії Джон Локк присвятив свій знаменитий трактат «Про виховання» саме цьому питанню. За ним джентльмен добре володіє древніми мовами, історією, літературою і всім, що пов'язано з античністю. Він прагне до благородства античних героїв. Джентльмен обов'язково розбирається в мистецтві, особливо в живописі. Він знайомий зі всіма сучасними науковими і філософськими доктринами і може з легкістю вести про них бесіду, однак презирство до науковості, педантизму та інтелекту нерозривно пов'язане із любительським характером отриманих знань. Головним для джентльмена є почуття власної гідності, яке виявляється в манері тримати себе, в його мові, жестикуляції, поведінці, зовнішньому вигляді. Джентльмен піклується про власне здоров'я і фізичну форму, заняття непрофесійним спортом є необхідним елементом джентльменства [3]. Згадані трактати створені наприкінці XVII – на початку XVIII ст., але сем, які б відбивали викладені вище думки у *A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings* (1792) та *A Dictionary of The English Language* (1828) не знаходимо. Ми вважаємо, це пов'язано із загальновідомим фактом, що все, що є в мові, присутнє у суспільстві, але не всі реалії суспільства відбиті у мові. Тобто, нові поняття чи явища не відразу фіксуються мовою, ще повільніше відбувається процес їх кодифікації у словниках.

Якщо перша позиція згаданих словників фіксувала необов'язковість шляхетності джентльмена, то третя, навпаки, містить сему 'шляхетний' як невід'ємний елемент. В словникових статтях читаємо, що джентльменом називають чоловіка благородного походження наближеного до монарха. Це яскраво ілюструє приклад: *He then called for his gentleman (a kind of humble friend whom nobleman used under this name in those days)* [6]. Вважаємо, що в даному випадку доречно вказати на лінгвокультурологічний аспект словника, оскільки тут досліджувана лексема акумулювала певні етапи історичного і суспільного розвитку соціуму, на що варто звертати увагу при перекладі певних текстів чи читання оригінальної літератури.

Лінгвокультурологічний аспект, на нашу думку, містить також останнє тлумачення *ODO*. Так, дізнаємось, що ввічливо звернутись до представника британського парламенту можна використавши лексему *gentleman*. Можемо зробити висновок, що в цьому значенні слово вказує на статус і місце парламентаря в системі суспільних відносин британців.

Ще однією ознакою англійського джентльмена згідно дефініцій досліджуваної лексеми є високе становище у суспільстві. Таке тлумачення бачимо на другій позиції словників *A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings* (1792) та *A Dictionary of The English Language* (1828) із уточненням, що йдеться про всіх, хто є шляхетним за народженням, освітою

чи професією. На початку ХХ ст. у дефініції зникають семи 'освіта', 'професія', 'благородний', натомість з'являються 'багатство', 'гроші', 'прибуток'. *NEDHP* (1901) пояснює, що джентльменом є той чоловік, засоби для життя якого дозволяють йому не займатись ремеслом (*trade*), тобто він не працює руками чи фізично, і у нього є досить вільного часу для свого задоволення (*leisure*). У згаданому вище трактаті Джон Локк вказує, що джентльмен повинен володіти певними статками, які він отримує від інтелектуальної праці, наприклад, кар'єра юриста, адвокати, лікаря, чиновника, політика вчителя, священника, бізнесмена є абсолютно прийнятними [3]. Цікаво, що всього лише через вісімнадцять років, а саме у *The Concise Oxford Dictionary of Current English* (1919) сема 'професія' у досліджуваній лексемі вже вважається застарілою хоча і знаходить на другій позиції, а 'багатство' і 'становище' – на четвертій. У сучасному словнику ці семи знаходимо у дефініції під номером два, тобто бачимо спершу розщеплення семими, а згодом і втрату семи. Звідси, можемо зробити висновок, що в системі уявлень британців, джентльмен займає досить високу сходинку суспільної ієрархії і володіє значними статками.

Досліджувану лексему використовують також у якості ввічливого звертання. Таке тлумачення присутнє у всіх словниках. До того ж словникові статті вказують, що джентльменом можна назвати будь-якого чоловіка чи компанію чоловіків, не беручи до уваги їх суспільне становище. В даному випадку через мовні засоби проявляється надзвичайна ввічливість і вихованість британців, що підтверджується висловом відомого англійського астронавта сера Патріка Мура про те, що вершиною сутності англійця є хороші манери.

Цікавим на нашу думку, є використання лексеми *gentleman* в юриспруденції, де так називають чоловіка без конкретної професії. Але таке тлумачення знаходимо лише у словниках ХХ ст., крім того *NEDHP* (1901) наголошує, що такий чоловік є шанованим у суспільстві, а у *The Concise Oxford Dictionary of Current English* (1919) ця специфікація уже відсутня. Напевно, тут основною функцією мови є регулювання відносин, що виявляється через контекст вживання досліджуваної лексеми.

Таким чином можемо виділити наступні семи лексеми *gentleman*: 'чоловік', 'благородний', 'шляхетний', 'ввічливий', 'вихований', 'освічений', 'гроші', 'достаток', 'становище'.

Висновок. Проаналізувавши дефініції лексеми як в синхронії так і в діахронії можемо зробити висновок, що місце джентльмена в системі уявлень британців не зазнало кардинальних змін. Британський джентльмен був і залишається зразком галантності та ввічливості, ерудиції та хороших манер. Він походить із знатного роду або ж його професія дає йому можливість носити таке звання, він повинен завжди залишатись в етичних рамках та не відхилятися від норм моралі. Бачимо, що дане поняття поступово отримало значення, яке вказує на тип поведінки, і з плином часу його стали використовувати по відношенню до будь-якого чоловіка, чия поведінка та етичні цінності відповідають цьому поняттю.

В даному випадку зміни семантичної структури лексеми напряму пов'язані із змінами у суспільно-політичному житті британців, появою нових класів і прошарків населення та їх вихід на новий рівень промислу, а відповідно і достатку. Все це підтверджує нерозривний зв'язок мови і культури та їх вплив одна на одну.

Словникова продукція дає змогу лінійно прослідкувати розвиток і трансформацію дефініцій. Будь-які зміни, втрата існуючих, набуття нових чи розширення значень ілюструють зміни у ментальності народу, його світосприйняття, світовідчуття і світорозуміння. Змінюючись, лексеми несуть в собі інформацію про культуру та побут окремого народу, його знання, досягнення і здобутки.

Перспективу нашого дослідження вбачаємо у подальшому аналізі динаміки британської мовної картини світу через лексикографічну репрезентацію семантичної структури лексем, які якнайповніше відбивають ментально-структурну модель британців.

Література:

1. Вайсберг Й. Л. Родной язык и формирование Духа / Вайсберг Йоханн Лео. – М., 2004. – 232 с.
2. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
3. Муравьёва М. Г. Джентльмен // Словарь гендерных терминов / под ред. А. А. Денисовой. – М. : Региональная общественная организация «Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты»: Информация XXI век, 2002. – 256 с.
4. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
5. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии: учеб. пособие / А. Т. Хроленко; под ред. В. Д. Бондалетова. – 3-е изд., испр. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 184 с.
6. A New English Dictionary on Historical Principles. Vol. IV. F – G. – Oxford : The Clarendon Press, 1901. – 1178 p.
7. Johnson, S. A Dictionary of The English Language in which the Words are Deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – Dublin : printed by W. G. Jones, 1768.
8. Johnson, S. A Dictionary of The English Language in which the Words are deduced from their Originals, explained in their Different Meanings / Samuel Johnson. – London, 1792.
9. Johnson, S. A Dictionary of The English Language / Samuel Johnson, John Walker. – London, 1828.
10. Oxford English Dictionary Online / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.oed.com/?showLogin=false>
11. The Concise Oxford Dictionary of Current English. – Oxford : The Clarendon Press, 1919. – 1064 p.

Петриченко І. А.,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

ПАРАДИГМА «СХІД-ЗАХІД» У СУЧАСНІЙ РЕКЛАМНІ КОМУНІКАЦІЇ

Статтю присвячено компаративному огляду японського та західного стилю побудови рекламного дискурсу.

Ключові слова: *рекламні тексти, національні риси, гомогенність, імпліцитність.*

Статья посвящена компаративной характеристике японского и западного стиля построения рекламного дискурса.

Ключевые слова: *рекламные тексты, национальные черты, гомогенность, имплицитность.*

The article gives the comparative characteristic of Japanese and Western styles of advertising discourse development.

Key words: *advertisement texts, national features, homogeneity, implicitness.*

Останнім часом постійно пришвидшуються загальносвітові інтеграційні процеси завдяки стрімкій розбудові віртуального простору, численним політико-економічним факторам тощо. Проте глобалізація, здається, відбувається лише до певної міри, і деякі галузі людської діяльності продовжують зберігати неповторні локальні характеристики, оскільки спираються на менталітет конкретної цільової аудиторії та не відкидають наявні у цій спільноті звичаї, культурні традиції, норми поведінки тощо.

Усе це повною мірою стосується і реклами, але багатогранність та різноаспектність цього явища провокує певні узагальнення, що у свою чергу почасти призводять до виникнення усталених етно-національних стереотипів [1, с. 215]. Так, про британську рекламу прийнято говорити як про гумористичну, американську – як про прямолінійну, німецьку рекламу асоціюють з нав'язливістю, французьку – з вишуканістю, а ось японську рекламу часто характеризують як езотеричну. Проте насправді не все так однозначно і, скажімо, наявність гумору навряд чи можна вважати рисою лише британської реклами, адже і щодо японських рекламних текстів дослідники відзначають гумористичність як засіб привернення уваги споживачів чи встановлення із ними невимушених стосунків [5, с. 39, с. 45].

Однак деякі регіональні відмінності у способах рекламування на Сході і Заході все ж таки існують. Так, перш за все варто відзначити, що ставлення японських споживачів до самого факту існування реклами загалом не цинічне, а радше схвально-приязне. Рекламні повідомлення тут часто читаються та слухаються, сприймаючись як ще одне інформаційне джерело, що підтверджується і статистичними даними. Так, у 2011 році будь-яке рекламне повідомлення дивилось/слухало/читало до 40 % респондентів (залежно від типу рекламоносія), рекламні оголошення цікавої для себе сфери – до 54 % респондентів, ефектні та оригінальні рекламні тексти – до 31 % респондентів, рекламу обговорюваних фірм, товарів чи послуг – до 25 % респондентів [Media_2011], причому звичку докладно знайомитись з рекламними оголошеннями цікавого для себе товару має близько 64 % опитаних [ACR_2011]. Причиною ж подібного досить позитивного ставлення японців до реклами деякі дослідники вважають існування в Японії великої кількості субкультур і, відповідно, сприйняття рекламної діяльності як однієї з них [Chang et al., с. 32].

Та попри значну міру субкультурної стратифікації Японія була і залишається країною моноетносу зі спільною для всіх членів суспільства рідною мовою та єдиною базовою культурою, а тому така гомогенність у поєднанні зі значною скупченістю населення призводить, з одного боку, до вимушеного конформізму та взаємоповаги, а з іншого – до використання численних алюзій тощо. У сфері реклами перша група реалізується, наприклад, у намаганні збудувати атмосферу довіри радше до фірми виробника, аніж до конкретного типу товарів, а друга – у невеликих репліках із мінімальним пояснювальним змістом, значній долі імпліцитності тощо [5, с. 44-45].

Більше того – дослідження з контрастивної риторики доводять, що імпліцитність у побудові дискурсу властива до певної міри усім представникам Далекосхідного ареалу. Так, аналіз письмових робіт 302 інформантів із трьох найбільших країн даного регіону (Китай, Південна Корея, Японія) дозволив зробити припущення про існування окремої орієнтальної моделі дискурсивної організації, за якої тема розглядається із різних точок зору, але ніколи напряму і радше з позицій, чим предмет огляду не є, аніж через його детальне описання [8, с. 10].

На противагу цьому європейські та особливо північно-американські країни мають значний досвід міжетнічних міграцій та здавна є багатокультурними, що у свою чергу зумовлює і сталою необхідність чіткої вербалізації власних думок задля успішності акту комунікації. У сфері реклами представники Заходу більш схильні до ясних формулювань та здебільшого прямо описують переваги рекламованого продукту, тобто об'єкт рекламування у західних країнах зазвичай знаходиться у центрі уваги, тоді як японці схильні надавати перевагу концентрованим рекламним повідомленням з натяком на щось приємне взагалі [1, с. 233]. А тому по контрасту із чіткістю та прямолінійністю західної рекламної стратегії японський спосіб рекламування здавна називають «м'яким» (soft sell) або «чуттєвим» (mood syndrome) [6, с. 53]. Тобто, західна реклама загалом націлена на *переконування* споживачів, тоді як японська – на імпліцитне *змушування*, або, іншими словами, західні рекламисти зазвичай намагаються показати рекламований продукт найкращим, а японські – просто зробити його бажаним [5, с. 47-48].

Окрім того, причини виникнення своєрідного національного стилю рекламування в Японії деякі дослідники схильні вбачати і в гармонії між соціальними та економічними факторами [7, с. 25]. Так, якщо для західних рекламних агенцій непорушним правилом є обслуговування лише по одній фірмі з конкуруючих товарних категорій, то японські рекламодавці зазвичай не вимагають ексклюзивності представлення своїх інтересів [1, с. 232]. Більше того – дві найкрупніші японські рекламні корпорації окремо мають переважаючу кількість клієнтів, аніж вісім наступних за розміром агентств, взяті разом, і дана тенденція продовжує зберігатися навіть після настання для Японії непростих з економічної точки зору часів [5, с. 40]. На додачу, великі японські рекламні агентства є одночасно і повноцінними гравцями медіа-ринку. Так, наприклад, найбільша в Японії і одна з найбільших у світі рекламна корпорація Денцу (Dentsu Inc.) паралельно володіє також великою кількістю фірм, що спеціалізуються на виготовленні фільмів, телешоу та іншої телепродукції, а тому рекламодавці, які бажають бачити свою рекламу на телебаченні у прайм-тайм, майже не мають вибору, окрім як звертатися до послуг Денцу, оскільки саме ця компанія офіційно та неофіційно контролює селекцію матеріалів для трансляції [12, с. 232]. До речі, саме впливом засобів масової інформації прийнято також пояснювати майже повну відсутність в Японії жанру порівняльної реклами, адже подібна реклама хоча і не заборонена японськими законами, проте часто відбраковується ЗМІ з етичних міркувань як нешаноблива стосовно конкурентів [5, с. 48].

Окрім того, на рекламні процеси будь-якої країни впливають і демографічні фактори, оскільки саме люди є споживачами як рекламних текстів, так і кінцевих об'єктів (тобто, рекламованих товарів чи послуг). У європейських країнах перехід до сучасної моделі «низька смертність – низька народжуваність» остаточно завершився ще на початку ХХ століття і з 1930-х років почався поступовий процес старіння націй, тоді як в Японії, а згодом і в Південній Кореї та КНДР, після Другої світової війни стався спочатку великий сплеск, а потім різке скорочення народжуваності, що призвело до виникнення домінуючого за чисельністю покоління, із старінням якого ці країни різко переходять до класу найстаріших націй світу [3]. Так, наприклад, в Японії подібний перехід від наймолодшої нації серед розвинутих країн до найстарішої відбувся лише за 15 років у проміжок між 1990 і 2005 роками, а щодо Південної Кореї його очікують близько 2050-х років. З іншого боку, японські споживачі живуть довго: жінки приблизно 86.41 років та чоловіки приблизно 79.94 років, причому саме японські жінки з 1985 року посідають перше місце у світі з тривалості життя (виняток становив лише 2011 рік, у березні якого Японія постраждала від масштабного стихійного лиха і було зареєстровано велику смертність серед усіх вікових груп, що автоматично перемістило японську жіночу позицію на друге місце у світовому рейтингу), японські ж чоловіки також займають високі позиції з тривалості життя та у 2012 році мали найбільший національний історичний показник [9], тобто Японія, яка мала на момент закінчення Другої світової війни посередні показники з тривалості життя людини, у 1980-х роках поступово увійшла до кагорти світових лідерів стосовно обох статевих категорій.

Проте, звичайно, щодо рекламного дискурсу східні та західні його різновиди мають не лише відмінності, а й чисельні спільні риси. Перш за все стосовно обох регіонів варто відзначити активну тенденцію останніх десятиліть щодо посилення ваги брендування (тобто, ідентифікації та персоналізації) товарів, послуг та інших об'єктів рекламної комунікації з метою гарантування їхніх статусу, якості та надійності. Так, західні компанії, що здобули визнання і на японському ринку (наприклад, McDonald's, Lipton, Coca-Cola, IBM тощо), мають сильні та чітко диференційовані бренди [5, с. 47], а показовою у цьому плані є історія успіху японського бренду Муджі-рюохін, що почав своє існування у 1980-х роках як заперечення політики підвищення цін на товари лише з міркувань статусності [*Muji*] та відзначався виготовленням та продажем якісних побутових дрібничок за їхніми видовими іменами (наприклад, «зубна паста», «розчіска» тощо). Та поступово на японському ринку товарів масового вжитку почали володарювати супердешеві моделі відповідної якості і на початку 2000-х років усі товари даного виробника отримали чітке брендування: впізнаваний еко-дизайн та спільну назву латиницею «*Muji*» або подібне ж словосполучення ієрогліфами, проте іронія полягає у тому, що дослівний переклад з японської мови назви даного бренду означає «гарні речі без бренду».

Окрім цього, «західний» та «східний» типи рекламної комунікації є по суті збірними назвами, а тому деякі національно-культурні особливості всередині понять були нами нівельовані на користь спільних рис. Так, наприклад, в японській рекламі можна побачити характерну і для Франції схильність до алегорій. Пояснювати це прийнято тим фактом, що в обох країнах зберігається багата графічна традиція: у випадку Франції рекламісти часто звертаються до жанру плаката як до джерела ідей, виражених в образах, тобто – як до готових візуальних метафор, а в Японії подібна традиція не в останню чергу базується і на самому способі записання текстів, адже компактність ієрогліфічного запису обумовлює концептуалізацію ідей через знаки та символи, а довгий шкільний навчальний процес сформує світобачення таким чином, що значна увага приділяється пошуку знака-відповідника для вираження ідеї, а отже і застосуванню символічного підходу [1, с. 231, с. 59-62].

Таким чином, можемо бачити, що парадигма «Схід–Захід» стосовно побудови рекламної комунікації є досить актуальною, хоча й має певним чином штучний характер. На жаль, просторово обмежений характер жанру стаття не дозволив нам зупинитися на всіх аспектах, пов'язаних із національними способами реалізації рекламного дискурсу, а тому такі питання як, наприклад, аналіз міри сугестивності в рекламних повідомленнях різних країн тощо будемо вважати перспективою подальших досліджень.

Література:

1. Головлева Е. Л. Основы рекламы / Е. Л. Головлева. – М. : Изд. Дом «Главбух», 2003. – 272 с.

2. *ACR_2011*→考察・生活者の変化について：2011 年度 ACR 調査結果より / ビデオリサーチ。－2011 年 6 月-2011 年 9 月。－ Mode of access: <http://www.videor.co.jp/casestudies/products-release/marketing/2012/02.htm>。－ Date of access: 09.07.2013.
3. *Ageing*→主要国における人口高齢化率の長期推移・将来推計 / 社会実情データ図録。－ Mode of access: <http://www2.ttcn.ne.jp/honkawa/1157.html>。－ Date of access: 03.08.2013.
  4. Chang W. H. et al. The Rise of Asian Advertising / W. H. Chang, T. S. Palasthira, H. K. Kim. – Seoul : Nanam Publishing, 1995. – 288 p.
  5. Cropp F. Perceptions of Japanese Advertising : A Q-Methodological Study of Advertising Practitioners in Japan / F. Cropp. – Missouri : University of Missouri-Columbia, 1996. – 169 p.
  6. Fields G. Advertising Strategy in Japan / G. Fields // Japan Marketing Advertising. – 1980. – № 17. – P. 52-56.
  7. Johansson J. J. The Sense of ‘Nonsense’ : Japanese TV Advertising / J. J. Johansson // Journal of Advertising. – 1994. – № 23. – P. 17-26.
  8. Kaplan R. B. Cultural Thought Patterns in Inter-Cultural Education / R. B. Kaplan // Language Learning. – 1966. – № 16. – Issue 1-2. – P. 1-20.
9. *Lifespan*→主要先進国における平均寿命の推移 / 社会実情データ図録。－ Mode of access: <http://www2.ttcn.ne.jp/honkawa/1610.html>。－ Date of access: 03.08.2013.
10. *Media_2011*→メディア別広告接触態度 / 日本新聞協会 // 全国メディア接触・評価調査。－2011 年 11 月。－ Mode of access: <http://www.pressnet.or.jp/adarc/data/data02/06.html>。－ Date of access: 23.06.2013.
11. *Muji*→無印良品の未来 / 良品計画。－ Mode of access: <http://www.muji.net/message/future.html>。－ Date of access: 29.08.2013.
12. Van Wolferen K. The Enigma of Japanese Power / K. Van Wolferen. – New York : Vintage Books, 1990. – 504 p.

Ткачівська М. Р.,

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, м. Івано-Франківськ

АБРЕВІАТУРИ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА СТРАТЕГІЇ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

У статті розглядаються особливості аббревіатур та стратегії їх перекладу. Здійснюється аналіз дослідження аббревіатур у художній літературі та подаються способи їх відтворення, ілюстровані прикладами.

Ключові слова: переклад, скорочення, аббревіатура, відтворення, способи перекладу.

В статье рассматриваются особенности аббревиатур и их виды. Осуществляется анализ воспроизведения аббревиатур на иностранный язык, некоторые способы их перевода иллюстрируются на примерах из художественной литературы.

Ключевые слова: перевод, аббревиатура, сокращение, воспроизведение, способы перевода.

The article «Abbreviations in fiction literature and the strategies of their translation» deals with the peculiarities of abbreviations and the strategies of their translation. The research of abbreviations in fiction literature is analyzed. The ways of reproduction of abbreviations are presented and the examples which illustrate them are provided.

Key words: translation, abridgement, abbreviation, reproduction, ways of translation.

Мова як жива субстанція перебуває в перманентному розвитку, який відповідає крокові часу та малюнку його світобачення. Інакше вона була би приречена на передчасне старіння. Не тільки мова йде в крок з мовцем, його інтересами та потребами, але й мовець прилаштовується до мови, вносячи в неї нові слова і даруючи їй нове обличчя часу. Зворотню картину спостерігаємо у діаспорі, де нерідко мова застигає на рівні останнього мовця, який втратив фізичний зв'язок із батьківщиною (наприклад, канадійські українці третього покоління, казахські німці, аміші (американські німці, що розмовляють і пишуть старонімецьким діалектом, який вони зберегли в мовній ізоляції упродовж двох століть). Така доля спіткає ледь не кожному «усамітнену» мову, в якій перерізається пуповина із джерелом її живлення і розвитку. Та навіть у діаспорі мова може мати сьогочасне обличчя, якщо вона не відгороджена від доступу до сучасних засобів масової інформації, новітньої літератури, спілкування з іншими носіями мови і культури, що мають тісний зв'язок із прабатьківщиною їх мови.

Незважаючи на це, кожна жива мова не може вберегтися від небувалого напливу іншомовних вкраплень (наприклад: коуч, голкіпер, корнер, лайнсмен, тайм-аут), складних і часто малозрозумілих слів та термінів, нерідко складених із складів та окремих букв, які потребують додаткового розшифрування. Мова йде про аббревіацію – один із продуктивних способів словотвору. Аббревіація (*від лат. abbreviatio: скорочення*) – «це спосіб словотворення в українській мові, який передбачає скорочення основ слів і їх складання, поєднання усиченої основи зі словом, утворення похідного слова при усиченні твірної частини. Аббревіація забезпечує появу аббревіатур та їх різновидів – акроніма, апокопи, аферези» [9, с. 9]. У нашому дослідженні для позначення скорочень послуговуватимемося терміном «аббревіатура», тобто слово, яке утворилося «скороченням двох або кількох слів, складів чи літер» [14, с. 75].

Аббревіатури, за твердженням В.Нікішиної, «полегшують запам'ятовування довгих назв й одночасно функціонування чужих назв без потреби їх розгортання й пояснення» [12]. Економія часу та місця спостерігається під час переписки за допомогою SMS (*IHDL – ich habe dich lieb, HDGDL – hab' dich ganz doll lieb*), електронної пошти (*MfG – mit freundlichen Grüßen*), а також спілкування в інтернеті, що є так званою «проміжною формою» між письмовим та усним мовленням: *lg – liebe Grüße, Lzs – Lust zu schreiben, gn8 – gute Nacht, zK – zum Kotzen, wd – wieder da*). Вони формують новий погляд на мову у новому дзеркалі часу.

Не можна не погодитися з думкою С.Барбазевої та А.Авраменко, що «...тенденція економії мовних засобів і вдосконалення мовної форми» [1, с. 911] сприяють створенню все більшої кількості аббревіатур у всіх ланках життя. Якщо для пересічного мовця, який не заглиблюється в аббревіатури, розуміючи або ж не завжди до кінця усвідомлюючи їх повне значення, це не є настільки суттєве, то для перекладача, який мусить відтворити не тільки форму, але й зміст аббревіатури і далеко не завжди може відстежити «мовні заплави», це дедалі частіше утруднює працю. Особливо ж коли йдеться про спеціальні галузі.

Якщо у медицині «неадекватний переклад аббревіатур може коштувати людині життя» [1, с. 911], то неправильне розуміння скорочень в інших галузях хай і не є настільки небезпечним, все ж може призвести до певної плутанини у розумінні тексту чи навіть завдати шкоди. Відповідно до широти вживання, аббревіатури «як один із видів оптимізації мовного повідомлення» [1, с. 911], можуть бути загальновідомі, відомі певному колу мовців (пов'язаних фахом, зацікавленнями тощо), або ж майже невідомі. Якщо перших два види не складають особливих труднощів для розуміння і, зазвичай, мають свою фіксацію у словниках, то із маловідомими аббревіатурами нерідко важко «вийти на лад» не тільки іншомовному перекладачу, але й читачеві.

Аббревіатура – це конотативний згусток, який часто застигає у своїй складеній формі і рідко вживається у розгорнутому вигляді (СНІД – AIDS, ДНК – DNS). Як зазначає А.Федорінов, аббревіатура – це «особливе слово, що відрізняється від інших... Як стенографічний знак є представником, заміником звичайного слова, так і скорочення, представляє іншу, потенційно існуючу в нім одиницю, що вийшла із уламків, з яких воно складене» [15].

Сучасна мова не те що не відчуває нестатку в аббревіатурах: вона переповнена ними навіть у тих випадках, де нема потреби їх вживання. Йдеться про іншомовні аббревіатури, які мають українські відповідники. Згідно із статистичними даними, «...у наш час у словниках можна віднайти приблизно від 15 до 20 тисяч скорочень у сучасних мовах» [15]. З ними важко розібратися не тільки допитливому мовцю, але й кожному, хто закинений

у мовну стихію. Тут не може йти мова про перманентно підготовленого читача чи слухача. Зрештою, кожен читач чи слухач не завжди вдаватиметься до лексикографічних джерел, навіть якщо та чи інша абрєвіатура у них зафіксована. Крім того, існує певна мода на скорочення. Наприклад, молодіжний жаргон (корінь слова + закінчення –i): *Alki, Asi, Drogi, Fuzzi, Hirni, Hunni*, (корінь слова + закінчення –o): *Anarcho, Brutalo, Macho, Normalo*), фаховий жаргон (медичний, військовий, комп'ютерний тощо). Багато хто не підозрює, що ті чи інші слова є скороченнями (наприклад: комсомол, інтернет) «Збільшення кількості скорочень пояснюється тим, що складні слова і словосполучення є громіздкі і незручні, і, звичайно, з'являється прагнення відтворити їх коротко» [13]. Їхнє вживання В.Нікішина виправдовує тим, що абрєвіатури «...полегшують запам'ятовування довгих назв і одночасно функціонування чужих назв» [12]. Однак, як вважає К.Сльцов, «абрєвіація не може вважатися виключно способом досягнення економії мовних засобів» [7].

Дослідженнями абрєвіатур та їх відтворення займалися такі українські та зарубіжні вчені, як А. Паршин, Л. Беляєва, С. Влахов, С. Флорін, К. Сльцов, Є. Волошин, О. Костеріна, С. Барбазєва А. Авраменко, Т. Куйвінен, В. Нікішина, І. Виклюк, І. Берьозкіна та ін. Дослідники присвятили свої праці перекладу абрєвіатур у різних сферах діяльності: медицині (С. Барбазєва, А. Авраменко), в технічній літературі (І.Берьозкіна), комп'ютерних технологіях, інтернет (О. Костеріна), у текстах публіцистичного стилю (Т. Мудраченко, А. Харченко, В. Нікішина, І. Виклюк). Різновиди абрєвіатур – акронім, апокопа, та афєреза – досліджували С. Барбазєва та А. Авраменко.

Метою нашої статті є дослідження абрєвіатур і їх відтворення у перекладах творів сучасної художньої літератури. Для досягнення цієї мети узагальнюються існуючі наукові розвідки про абрєвіатури, їх класифікації та способи перекладу, а також систематизується їх відтворення у німецькомовних перекладах постмодерних творів.

Якщо одне-два століття тому мова потребувала таких слів, як мрія (М. Старицький), то сьогоднішній день щоразу поповнюється складними словами та скороченнями. А.Паршин виділяє наступні види скорочень: «1. Буквенні скорочення (ініціальний тип скорочення): скорочене слово – його перша буква, а скорочене словосполучення – перші букви компонентів...; часто скорочується частина словосполучення; в деяких випадках скорочується тільки перший елемент... 2. Скорочення складів (скорочення складів, початкові склади компонентів словосполучень, скорочення, які складаються із букв або складів, шляхом початкового складу першого компонента і кінцевого слова другого компонента, ...»літерні» терміни). 3. Усічені слова (усічення при якому залишається початкова частина слова; при якому залишається кінцева частина слова; в якому випадає середня частина слова; усічення, при якому залишаються два склади; усічення прикметника у складному терміні). 4. Стягування (характерне для неологізмів)» [13].

Відповідно до класифікації Л.Беляєвої, абрєвіатури поділяються на: 1. Ініціальні (буквенні, звукові (читаються як звичайні слова), буквенно-звукові); 2. Складові; 3. Змішаного типу (складові й ініціальні; початкова частина першого і друге слово; початкова частина першого слова і непрямий відмінок другого; телескопічні; 4. Скорочення слова до початкової частини) [2, с. 109].

Беручи за основу поділ абрєвіатур на лексичні, буквенні та звукові, С. Барбазєва та А. Авраменко розглядають наступні типи лексичних скорочень: «1) абрєвіатури ініціального типу (утворені із початкових букв кожного слова і складі словосполучення), 2) абрєвіатури, утворені складанням початкових частин слів, 3) абрєвіатури змішаного типу, які складаються як із початкових частин слів так і з початкових звуків» [1].

Коли мова йде про переклад абрєвіатур, не варто думати, що перекладач, затиснений у Прокрустове ложе малозрозумілих комбінацій із букв та складів, не може знайти виходу із глухого кута неперекладності. Звичайно, його насторожують маловідомі абрєвіатури і змушують вдаватися до додаткового аналізу. Проте, як вважає А. Федорінов, багато з морфологічних абрєвіатур є цілком зрозумілі (морфлот, промтовари), а значна кількість скорочень, в том числі і ініціальні, наведені в словниках» [15]. Деякі з них подаються у коментарі, якщо мова йде про художню літературу. Далеко не кожен автор вдається до перевантаження текстів скороченнями, чого не скажеш про постмодерну літературу. Тут переклад абрєвіатур опирається не тільки на наявність фонових знань перекладача, але й загальну перекладацьку ерудицію та вміння поетапно орієнтуватися у нетрях старих і нових абрєвіатур. Варто погодитися із риторичним запитанням К.Сльцова та його коментарем: «Чи можна (...) пред'являти перекладачеві претензії щодо незнання повного найменування тої чи іншої абрєвіатури? (адже – М. Т.) ...такі претензії будуть справедливими не завжди» [7]. Чималу роль відіграє при цьому завуальована ідея автора та контекст. Зрозуміло, що не завжди перекладач може зорієнтуватися у тексті. Але, як стверджує далі К.Сльцов, «...сутність перекладацької роботи передбачає виконання набагато ширшої задачі, а саме забезпечення міжкультурної комунікації» [7].

На думку А. Федорінова, «скорочення повинне на загальних підставах підпорядковуватись правилам перекладу лексики, які базуються на семантичній відповідності між співвідносними одиницями даної пари мов; близькість до термінів, тобто відсутність конотацій, ще більше висуває на передній план необхідність передачі смислової сторони абрєвіатур» [15]. Незважаючи на це, перекладач повинен володіти певним інструментарієм, необхідним для відтворення абрєвіатур та порядковістю їх використання. Мова йде про «перекладацьку стратегію», яку до сих пір багато лінгвістів трактують по-різному [7].

Розглядаючи переклад скорочень, А. Паршин пропонує такі етапи процесу їх відтворення як дешифрування та відтворення корелята. Для дешифрування науковець пропонує відповідні кроки її досягнення: пошук відповідника у спеціальних словниках, «дешифрування по частинах», перегляд тематично близьких текстів, реконструкція вихідної термінологічної групи (здійснюється справа наліво і починається з аналізу і відбору можливих корелятивів для крайньої правої букви скорочення, що відповідає базовому слову) [13].

Аналогічної думки дотримується і Л. Беляєва, яка у послідовності дій перекладача звертає увагу на те, що спочатку «абрєвіатури при перекладі повинні бути розшифровані і перекладені» [2, с. 112]. Тобто, мова йде про розшифрування абрєвіатури в мові оригіналу та повний її переклад [2].

Для відтворення корелята А. Паршин пропонує наступні способи перекладу: 1) Передача англійського скорочення еквівалентом російського скорочення; 2) Запозичення англійського скорочення; 3) Передача англійського скорочення методом транслітерації; 4) Передача англійського скорочення методом транскрипції; 5) Описовий переклад англійського скорочення; 6) Створення нового російського скорочення [13].

Л. Беляєва розглядає такі способи перекладу абрєвіатур: «Повне запозичення іншомовного скорочення (Напр., ENEL = фірма ENEL), транслітерація (Seato = Сеато), транскрибування (NATO = НАТО), звуко-буквенне транскрибування (BBC – Бі-Бі-Сі), переклад повної форми (COLA – Cost of Living Adjustment – індексація вартості життя) [2, с. 110].

І. Березкіна при аналізі абрєвіатур та скорочень в авіаційних англійських текстах використовує такі способи перекладу абрєвіатур як транслітерація, експлікація та калькування [3], з яких найпродуктивнішими визначені калькування та експлікація.

До найпоширеніших різновидів абрєвіатур належать акроніми. Акронім – це «абрєвіатура, яка складається з початкових літер або звуків слів твїрного словосполучення, що вимовляється як окреме слово, а не політерно» [14, с. 156]. Оскільки «здебільшого смислове значення таких акронімів не збігається із семантикою схожих за звучанням слів» [9, с. 42], відтворити акронім за допомогою акроніма неймовірно складно. С. Барбазева та А. Авраменко зупиняються на трьох тенденціях перекладу акронімів у російській мові: «1) транслітерація; 2) запозичення акроніма у вихідному вигляді [...]; 3) створення адекватної абрєвіатури із російських термінів» [1].

Розглядаючи переклади творів сучасних українських постмодерних письменників на німецьку мову, спостерігаємо у них наявність різного роду абрєвіатур, які у значній мірі належать до часів доби Радянського Союзу. «В українській мові з притаманною їй тенденцією до милозвучності, природної рівноваги голосних і приголосних абрєвіатури видаються чужорідним вербалізмом (марнослів'ям), привнесеним зі сторони мовної стихії; особливо вживана за комуністичного режиму: ЦК ВКП(б), ДПУ, КДБ та ін.» [9, с. 9]. Щедрими на такі та схожі абрєвіатури є твори таких відомих письменників-постмодерністів, як Ю. Андруховича, С. Жадана, Л. Дереша.

Способи перекладу абрєвіатур, які зустрічаються в художньої літературі, виходять за рамки попередніх класифікацій. Це залежить від багатьох чинників: стилю автора та його ідеї, опис певної доби, характер героїв, контекст тощо. Отже, для перекладу абрєвіатур із сучасної художньої літератури пропонуємо таку способи перекладу абрєвіатур: транскрипція: НАТО – die NATO (Андрухович, «Моя остання територія»), транслітерація: ЛуГоСад – LuHoSad (Андрухович, «Таємниця»); звуко-буквенне транскрибування, звуко-буквенне транскрибування → буквенне транскрибування: енкаведе – NKWD (Андрухович, «Таємниця»), еН-Ка-Ве-Де – NKWD (Дереш «Культ»); транскрипція + коментар: ОУН – OUN Organisation der Ukrainischen Nationalisten (Андрухович, «Таємниця»); переклад абрєвіатури або запозичення існуючої іноземної абрєвіатури: агенти ЦРУ – CIA-Agenten (Андрухович, «Таємниця»); громадяне есенге – die GUS-Bürger (Андрухович, «Таємниця»); НЛО – UFO (Дереш «Культ»); гіпо-гіперонімічний переклад: ЗІЛ – LKW (Андрухович, «Таємниця»); повернення до мови-джерела: «Ауді» чи «бемки» – AUDI oder BMW (Андрухович, «Диявол ховається в сирі»); розгортання абрєвіатури (відтворення абрєвіатури повною формою): ЗУНР – Die Westukrainische Volksrepublik (Андрухович, «Таємниця»); ПЗ – Lokomotivengereparaturfabrik (Андрухович, «Таємниця»); згортання повної форми словосполучення в абрєвіатуру: Сполучені Штати Америки – die USA (Андрухович, «Диявол ховається в сирі»); ситуативний відповідник люди пеемже – DWS-Menschen (Андрухович, «Диявол ховається в сирі»); таємні агентки – ІМ (Андрухович, «Таємниця») комбінована реномінація: тіві – TV-Sender (Жадан «Депеш Мод»); різні види перекладу: есесер – СССР, UdSSR (Андрухович, «Таємниця»). Відтворення афери-зи може здійснюватися за допомогою повної абрєвіатури: гебісти – *KGBer* (Андрухович «...»), гебешник – *der KGB-Offizier* (Жадан «Депеш Мод»).

Гра абрєвіатур як особливо вишукане мистецтво автора потребує особливої кмітливості перекладача. Наприклад: студрада (стукрада) – Study-Rat (Андрухович, «Таємниця»).

Отже, абрєвіатура – це не просто низка звуків, букв та складів, це – низка залежних один від одного конотатів, пов'язаних між собою як формою, так і змістом. Абрєвіатура нерідко окреслює поняття, які читач чи слухач зазвичай не дешифрує, оскільки сприймає її як повноцінну лексичну одиницю, не задумуючись про її співвіднесеність до абрєвіатури. Проте для перекладача не існує поверховості у підході до відтворення будь-якого виду абрєвіатур, незважаючи на те, про який вид перекладу йде мова. До найпродуктивніших способів перекладу абрєвіатур належать транскрипція, транслітерація, відтворення абрєвіатури повною формою, використання ситуативного відповідника та коментаря. Підсумовуючи вищесказане, доходимо висновку, що питання перекладу абрєвіатур належить до важливих проблем трансляторики і потребує подальшого аналізу.

Література:

1. Барбазева С. С. Особенности перевода аббревиатур в англоязычном медицинском тексте (на материале терминологии кардиологии) [Електронний ресурс] / С. С. Барбазева, А. А. Авраменко // Филология. – Самара, 2011. – С. 911-915. – Режим доступу : http://www.ssc.smr.ru/media/journals/izvestia/2011/2011_2_911_916.pdf.

2. Беляєва Л. Н. Теория и практика перевода: Учебное пособие / Л. Н. Беляєва. – СПб. : ООО «Книжный Дом», 2007. – 212 с.

3. Берюзкіна І. О. Аббревіатури та скорочення в авіаційних англомовних текстах та особливості їх перекладу / І. О. Берюзкіна // Матеріали II Регіональної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми прикладної лінгвістики очима наукової молоді». Харків, 8 листопада 2012 р.: Тези доповідей. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. С. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2012. – 105 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Виктюк І. Функціонально-стилістичний аналіз перекладу аббревіатур з турецької мови на українську (на матеріалі текстів публіцистичного стилю) І.Виктюк // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Випуск 54. – С. 237-243.
6. Влахов С. Непереводимое в переводе. Реалии / С. Влахов, С. Флорин // Мастерство перевода: Сб. Статей. 1969. – М. : Сов. писатель, 1970. – С. 432-456.
7. Ельцов К. А. Аббревиация в русской и немецкой политической терминологии как проблема перевода. Автореферат. – Москва, 2005. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.disserscat.com/content/strategiya-perevoda-abbreviatur>.
8. Ковалів Ю. А. Літературознавча енциклопедія / Ю. А. Ковалів. – Київ : Видавничий центр «Академія», – 2007. – Том 1. – 607 с.
9. Ковалів Ю. А. Літературознавча енциклопедія / Ю. А. Ковалів. – Київ. Видавничий центр «Академія». – 2007. – Том 2. – 621 с.
10. Костерина О. Н. Лексические сокращения в современном английском языке: Структурный и прагматический аспекты. Автореферат. Санкт-Петербург 2005. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.disserscat.com/content/leksicheskie-sokrashcheniya-v-sovremennom-angliiskom-yazyke-strukturnyi-i-pragmaticheskii-as#ixzz2exTrv31M>.
11. Мудраченко Т. Б. Переклад українською мовою аббревіатур у заголовках англомовних газет / Т. Б. Мудраченко, А. О. Харченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/MicroCAD/2012/S19/ПЕРЕКЛАД%20УКР%20МОВОЮ%20АБРЕВІАТУР%20У%20ЗАГОЛОВКАХ%20АНГЛОМОВНИХ%20ГАЗЕТ.pdf>.
12. Нікішина В. Особливості перекладу аббревіатур та інших скорочень/ В. Нікішина //Лінгвістика. Випуск X. – С. 137-138. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvkhdu/2010_X/26.pdf.
13. Паршин А. Теория и практика перевода / А. Паршин. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.perevod4ik.com/articles/article3-2.php>
14. Словник української мови у двадцяти томах. Том перший / Укладачі Л. Л. Шевченко, В. В. Чумак, Г. М. Ярун, І. В. Левченко, О. В. Бугаков, В. М. Білоножко//Головний науковий редактор В. М. Русанівський. – НВП, «Видавництво «Наукова думка», 2010. – 911 с.
15. Федоринов А. К проблеме перевода покращений / А. К. Федоринов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : conference.osu.ru/assets/files/conf.../666.doc

Форостюк І. В.,

Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля, м. Луганськ

ЗАСОБИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПОЗААУДИТОРНІЙ РОБОТІ ЗІ СТУДЕНТАМИ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглядаються методи формування міжкультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Як один з продуктивних засобів для реалізації поставленої мети пропонується метод проєктів, який демонструється на прикладі позааудиторного навчально-виховного заходу з опорою на концепт «традиційні свята».

Ключові слова: міжкультурна компетенція, міжкультурна комунікація, іноземні мови, метод проєктів, позааудиторна діяльність.

В статье рассматриваются методы формирования межкультурной компетенции студентов нефилологических специальностей высших учебных заведений. Как один из продуктивных способов для реализации поставленной цели предлагается метод проектов, который демонстрируется на примере внеаудиторного учебно-воспитательного мероприятия с опорой на концепт «традиционные праздники».

Ключевые слова: межкультурная компетенция, межкультурная коммуникация, иностранные языки, метод проектов, внеаудиторная работа.

The paper describes the methods of forming of cross-cultural competence of higher educational institutions students. To realize the purpose of the paper the method of projects has been chosen as the most productive one. It is demonstrated with the help of the extracurricular activity using the concept «traditional holidays».

Key words: cross-cultural competence, cross-cultural communication, foreign languages, method of projects, extracurricular activity.

Розглядаючи питання спілкування представників різних культур у сучасному глобалізованому світі ми бачимо, що особливо гостро постає проблема міжкультурної комунікації представників різних країн у різноманітних сферах спілкування. Викладачі іноземних мов сьогодні є тією ланкою, яка може будувати мости взаєморозуміння між представниками далеких культур. Тому вони мають ставити на меті не тільки навчання певним лексичним одиницям та граматичним конструкціям, але й ознайомлення студентів з культурою, яка пов'язана з тією чи іншою мовою, з її традиціями, та з її місцем в системі світової культури. У випускників ВНЗ мають бути сформовані певні компетенції для подальшої діяльності в обраній сфері й міжкультурна компетенція одна з найважливіших.

Актуальність дослідження обумовлена практичною необхідністю викладання іноземної мови у комунікативному руслі та у контексті міжкультурної комунікації на даному етапі розвитку суспільства. Сьогодні виникла потреба в таких фахівцях, які б могли виконувати роль посередника в мовній та міжкультурній комунікації та володіти міжкультурною компетенцією.

Питання міжкультурної комунікації розглядають С. Г. Тер-Минасова, Ф. С. Бацевіч. Питання формування міжкультурної компетенції розкривають у своїх роботах А. Кнапп-Поттхофф, З. Нікітенко, Н. Гальскова. Теорію ключових компетенцій та компетентнісну модель розглядають В. Болотов, І. Зімня, А. Хуторской, М. Вуган, Н. Starkey. Найбільш плідним процес формування міжкультурної компетенції відбувається на заняттях з іноземної мови. Питанням інтеграції компонентів культури у процесі навчання іноземної мови присвячені роботи Н. Ф. Бориско, І. А. Закір'янової, В. О. Калініна, Ю. І. Пасова, В. В. Сафонові, О. Б. Тарнопольського, Г. Д. Томахіна, М. Flower, G. H. Hughes, M. Meyer, L. Sercu, A. R. Wright та інших.

Однак, часові та програмні рамки звичайного заняття з іноземної мови обмежують використання всіх можливостей методу міжкультурної комунікації, тому, на наш погляд, найбільш результативним є розширення даної роботи позакласними заходами. Особливо це стосується студентів нефілологічних спеціальностей.

Мета даної статті – розглянути можливості формування міжкультурної компетенції у студентів нефілологічних спеціальностей шляхом застосування методу проєктів під час позааудиторної навчально-виховної роботи. Завданнями статті ми вбачаємо наступне: розкрити поняття «міжкультурна компетенція» та «міжкультурна комунікація», визначити сучасні засоби міжкультурної комунікації, які допоможуть посилити мотивацію до вивчення іноземної мови студентам нефілологічних спеціальностей вищих навчальних закладів, розглянути можливості їх використання у концепті «традиційні свята» під час позааудиторних навчально-виховних заходів.

Об'єктом дослідження в даній статті є методи міжкультурної комунікації, які можливо використати під час викладання іноземних мов.

Предметом дослідження є ті методи міжкультурної комунікації, які використовуються під час викладання іноземних мов студентам нефілологічних спеціальностей з опорою на концепт «традиційні свята».

Міжкультурна комунікація – це адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур [4, с. 12]. Ф. С. Бацевіч зазначає, що дослідження міжкультурної комунікації не обмежується лише аналізом засобів мовного коду, а охоплює комплекс проблем, пов'язаних з етнічними, соціальними, культурними, психологічними чинниками, тобто виявом усіх аспектів фізичного і духовного життя етносу [1, с. 254]. Таким чином, людина та культура, з якою вона стикається в під час вивчення іноземної мови, може стати головним чинником для формування та підтримки на необхідному рівні мотиваційної складової даного процесу. Міжкультурна компетенція, в свою чергу, – це здатність особистості

самореалізуватися в рамках «діалогу культур». Вона об'єднує певний ряд умінь. Окрім знань системи тієї чи іншої іноземної мови, до міжкультурної компетенції входять фонові знання своєї культури та культури іншого народу, вміння сприймати та інтерпретувати явища іншої культури з точки зору її представників, розуміти та сприймати іншу ціннісну систему, вміння спілкуватися з носіями іншої мови в залежності від ситуації, норм, звичаїв іноземної поведінки та культурних традицій у порівнянні з рідною мовою та культурою [3].

З точки зору М. Вугат, звичайно, не можливо бути повністю підготовленими з питань міжкультурної комунікації з двох причин: по-перше – у різних країнах та культурах постійно відбуваються зміни; по-друге – завжди на цей процес впливають власні цінності та ідентифікації самої людини-комунікатора [5, с.11]. Ми згодні з його думкою, і вважаємо, що основні елементи міжкультурної компетенції, які необхідно формувати, наступні: *міжкультурні відношення* – зацікавленість, відкритість, готовність відкласти недовіру до іншої культури і довіру тільки до своєї; знання про інші соціальні групи та про основні процеси суспільної та індивідуальної взаємодії; *вміння та навички* інтерпретувати та викладати факти та події; вміння робити відкриття і взаємодіяти; *критична культурна обізнаність* – здатність критично оцінювати на основі експліцитних критеріїв перспективи, звичаї власної та інших культур та країн. Тому мета викладача – виховувати в учнях усі зазначені основні елементи [5, с. 13].

Програма сучасної вищої школи не дає можливості присвятити багато уваги роботі, спрямованій на формування міжкультурної компетенції. Однак, на наш погляд, знайти вихід у подібній ситуації допоможе метод проектів.

Проект – це робота, яка самостійно планується та реалізується, в якій мовне спілкування вплетене в інтелектуально-емоційний контекст іншої діяльності [2, с. 10]. Проектне завдання для групи студентів пов'язує оволодіння мовними навичками та певним матеріалом, у даному випадку краєзнавчим та культурологічним, з використанням цього знання на практиці. Процес оволодіння мовним матеріалом стає особистісно-мотивованим, оскільки студентами створюється власний продукт. Популярність використання методу проектів під час вивчення іноземної мови пояснюється тим, що цей метод об'єднує комунікативний та особистісно-орієнтований підходи, які є провідними в методиці викладання іноземних мов.

Для перевірки підготовлених студентами нефілологічних спеціальностей проектів, звичайно, є можливість виділити невелику кількість часу протягом занять, але для того, щоб студенти могли представити повний результат своєї дослідницької діяльності, більш корисним, на нашу думку, буде проведення позааудиторних заходів. Нами було підготовлено кілька навчально-виховних заходів, під час яких студенти представили результати своєї роботи. Наприклад, тема весняного заходу, проведеного у рамках діяльності науково-дослідної лабораторії «Художньо-культурні українські народні традиції» Інституту духовного розвитку людини Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля – весняні свята в різних країнах. Особливість цього заходу полягала в тому, що до роботи в ньому, окрім українських студентів, були залучені студенти з деяких африканських країн та Узбекистану. Мовою спілкування була визначена англійська. Студенти підготували інформацію про народні та державні свята, які святкують в їхніх країнах. Додавались, також, традиційні танці, звичаї та обряди. У підсумковій бесіді інформація порівнювалася, знаходились спільні риси, й, звичайно, обговорювалися розбіжності.

Оскільки даний захід проводився напередодні Великодніх свят, студентам різних країн було запропоновано зробити писанки – традиційний український Великодній виріб. Для цього був проведений спеціальний майстер-клас, який представляв іноземцям українську культуру і дав можливість попрактикуватися в неї особисто.

Після проведення навчально-виховного заходу серед студентів було проведено анкетування щодо їхніх вражень. Вони відповідали на запитання: чи цікаві Вам подібні заходи, та чи отримали Ви корисну інформацію й досвід під час проведеного заходу – 100% «так»; найбільш цікавим та корисним у даному заході 90% назвали можливість спілкування англійською мовою, знайомство з новою невідомою для них інформацією про традиції та свята африканських країн. Половина з них також додали, що дуже цікавим було знайомство також й з українською традицією розпису Великодніх яєць, оскільки вони до цього моменту ніколи не займалися подібною роботою. Останнє зауваження досить актуальне для Східноукраїнського регіону, який потребує посилення уваги також і до українського традиційного мистецтва.

Ми можемо зазначити, що в підготовчому процесі до позааудиторного навчально-виховного заходу були задіяні наступні компоненти, необхідні для формування міжкультурної компетенції:

– *афективний* компонент, толерантність – студенти проводили культурні паралелі між українськими традиціями та традиціями інших, європейських країн;

– *когнітивний* – під час підготовки до виступів студентами був оброблений великий обсяг теоретичного матеріалу, який вмщав в себе інформацію як про свою країну, так і про іноземні традиції. Був оброблений значний додатковий матеріал, застосовані різноманітні засоби його представлення. Студенти виступали як в ролі дослідників так і в ролі викладачів;

– навчальна дослідницька робота, тобто *стратегічний* компонент – під час підготовки окремими групами студентів, а також під кінець зустрічі всіма групами разом був проведений порівняльний аналіз представлених традицій.

Таким чином, ми бачимо, що міжкультурна компетенція входить до ряду ключових компетенцій, якими повинна володіти молода людина для успішної адаптації у сучасному світі. Дана компетенція розглядається як складова частина міжкультурної комунікації. Для її успішного формування у студентів нефілологічних спеціальностей вищих навчальних закладів найбільш вдало підходить метод проектів. Однак, у зв'язку з нестачею часу для ефективної роботи під час аудиторних занять позааудиторні навчально-виховні заходи являють собою найбільш цікаву та ефективну форму роботи зі студентами даних спеціальностей. Подібна робота, як під час позааудиторних, так і аудиторних занять, на нашу думку, потребує подальших досліджень.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич – Київ. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 346 с.
2. Зимняя И. А., Сахарова Т. Е. Проектная методика обучения английскому языку / И. А. Зимняя, Т. Е. Сахарова. // Иностранные языки в школе. – №3. – 1991. – С. 9-15.
3. Психология общения. Энциклопедический словарь / [Под общ. ред. А. А. Бодалева]. – М. : Изд-во «Когито-Центр», 2011 г. // [Электронный ресурс] : Веб-портал : «Национальная психологическая энциклопедия». – Режим доступа : <http://vocabulary.ru/dictionary/1095/word/mezhkulturnaja-kompetencija>
4. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова – М. : Слово / Slovo, 2000. – 259 с.
5. Вурам М. Developing the intercultural dimension in language teaching. A practical introduction for teachers [Электронный ресурс] / М. Вурам, В. Gribkova, Н. Starkey. – Режим доступа : <http://www.lrc.cornell.edu/director/intercultural.pdf>

Ходак О. В.,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ІЄРАРХІЧНА ШКАЛА ЗАПОЗИЧЕНЬ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

У статті розглядаються теорії ієрархічної шкали запозичених елементів. Зроблено спробу довести, що самостійні частини мови, а саме іменники, дієслова та прикметники, характеризуються меншою залежністю від граматичної системи, а тому часто беруть участь у процесах обміну мовним матеріалом. Функціональні елементи запозичуються рідше у зв'язку з граматичною інтерференцією. Їх запозичення свідчить про тісний та тривалий мовний контакт.

Ключові слова: шкала запозичень, мовний контакт, теорія рамкової моделі матричної мови.

Статья рассматривает вопрос иерархической шкалы заимствованных элементов. Сделана попытка доказать, что самостоятельные части речи, в частности имена существительные, глаголы, имена прилагательные, в меньшей степени зависят от грамматической системы и часто участвуют в процессах обмена языковым материалом. Функциональные элементы заимствуются реже в связи с грамматической интерференцией. Их заимствование свидетельствует о тесном и длительном контакте.

Ключевые слова: шкала заимствований, языковой контакт, теория рамочной модели матричного языка.

The article considers the scales of borrowing theories. Meaningful linguistic units such as nouns, verbs and adjectives do not depend on grammatical system and are borrowed more often. Functional elements are less frequently borrowed because of grammatical interference. They appear in the recipient language as a result of close and long contact.

Key words: scales of borrowing, language contact, Matrix Language Frame theory.

Загальна тенденція країн світу до інтеграції соціальних, культурних, економічних здобутків призводить до поступового подолання бар'єрів як економічних, так і мовних, що стають на шляху до безперешкодної міжкультурної комунікації. Ефективність мови як засобу спілкування визначається її відкритістю до змін та вимог часу. На практичному рівні це забезпечується здатністю переймати, адаптувати та засвоювати новий матеріал, що реалізується за допомогою запозичення. З огляду на системний характер мови у процесі запозичення беруть участь такі структурні рівні: лексичний, граматичний і фонетичний. Результати досліджень доводять, що переймання іншомовного матеріалу вищезгаданими рівнями ґрунтується на принципі ієрархічності. Уперше про це згадає ще в XIX столітті англійським санскритистом В. Уїтні, який зауважує, що кількісне співвідношення між різними частинами мови та структурними елементами, які беруть участь у процесі запозичення, можна відобразити графічно за допомогою так званої шкали. Упродовж тривалого періоду суперечок та спірних теорій у мовознавстві сформувалися різні погляди й точки зору на цю проблему. Нею займалися Е. Хауген, П. Міскен, К. Лемман, Ф. Філд, К. Хенгервельд, Е. Моравчик, С. Томасон та Е. Сапір. Серед дослідників пострадянського простору це питання вивчали В. М. Аристова, С. В. Семчинський, О. О. Реформатський.

Попри напрацювання вищезгаданих дослідників найновіші роботи, такі як теорія рамкової моделі матричної мови К.Майерс-Скоттон доводять, що питання шкали запозичення (*scales of borrowing*, термін, за нашими даними, уперше вжитий В. Уїтні в 1881 р.) залишається відкритим. Окрім того, ця проблема практично не відображається у вітчизняному мовознавстві та потребує детального розгляду, що і зумовлює її актуальність.

Метою статті є дослідження еволюції теорії про ієрархічність частин мови у процесах запозичення.

Мета роботи зумовила вибір таких завдань: 1) визначити основоположні принципи розподілу частин мови на ієрархічні складові за ознакою частотності; 2) проаналізувати еволюцію теорії ієрархічності запозичень в історичному аспекті; 3) схарактеризувати спільні та відмінні риси в трактуванні проблеми дослідниками; 4) описати роль шкали запозичення як індикатора тривалості й характеру мовного контакту.

Деякі частини мови легше і швидше адаптовуються у системі цільової мови, ніж інші. Першим це явище описав відомий лінгвіст-санскритист В. Уїтні, який у 1881 році довів, що найчастотніше запозиченню підлягають іменники та інші самостійні частини мови, рідше, афікси і окремі звуки [5, с. 35]. Своє дослідження В. Уїтні присвячує питанню позиційності мовних компонентів, наголошуючи на важливості цього явища у вивченні мов аналітичного типу [2, с. 49]. Доводячи те, що елементи мовної системи у своєму функціонуванні організовані за певним порядком, дослідник пропонує ієрархічну шкалу запозичень.

Теорію В. Уїтні поширює Р. Аппель, який доводить, що самостійні частини мови частіше стають об'єктом мовного контакту, ніж службові. Останні відіграють важливу роль у забезпеченні структурної цілісності висловлювання, що зменшує імовірність їх переходу до цільової мови [5, с. 35]. Причиною цього є граматична інтерференція, яку вивчає У. Вайнрайх. Дослідник описує це явище як порушення норм цільової мови у тих випадках, коли правила узгодження, розміщення, та вибору одиниць у її системі здійснюється за зразком, який є продуктивним у мові-донорі [3]. Ускладнення, що виникають у результаті дії граматичної інтерференції призводять до непорозумінь у процесі спілкування під час мовного контакту.

Самостійні частини мови, які не є прив'язаними до певних граматичних структур, також зазнають інтерференції, проте це стосується їх фонетичних особливостей. Серед них, на думку В. Уїтні, найчастіше запозичуються іменники, прикметники та дієслова. Ці елементи легко розглядати на одному рівні, оскільки в англійській мові, яка була об'єктом вивчення, відносно легко конвертувати іменники до дієслів, прикметники до іменників тощо [8, с. 60].

Співзвучними із теорією В. Уїтні є результати досліджень Е. Хаугена, який запропонував таку шкалу запозичень:

іменники → дієслова → прикметники → прислівники, прийменники, вигуки [4, с. 170].

Згідно думок вищезгаданих авторів найчастіше запозичуються іменники.

Е. Моравчик зазначає, що участь цієї частини мови є універсальною мовного контакту, а інші елементи можуть перейти до цільової мови тільки після іменників [6]. Це пояснюється тим, що запозичення здійснюється, зазвичай, при потребі номінації. Проте, положення дієслів на шкалі є нестабільним. Як згадують Е. Хауген та С. Томасон, деякі мови демонструють домінацію дієслів серед запозичених елементів. Втім, це трапляється нечасто. У загальному дієсловам в ієрархії відводиться друге місце, оскільки вони виконують велику кількість граматичних функцій та завжди підлягають складним правилам дієвідмінювання мови-реципієнта.

Наступними на шкалі запозичень є прикметники. Їхня близькість до передових позицій пояснюється тим, що ця частина мови не є монолітною лексичною категорією. Потрапивши до цільової мови, прикметники можуть адаптуватися як іменники або дієслова. Але це стосується мов, у яких немає чітко визначених ознак диференціації частин мови [4, с. 171].

Продовжуючи дослідження В. Уїтні, П. Міскен наголошує на тому, що ієрархічність простежується не лише на рівні поділу частин мови на самостійні та службові, а й серед самих «граматизованих» елементів. Таким чином, службові одиниці також підпорядковуються певній послідовності при переході до цільової мови. Шкала П. Міскена має такий вигляд:

іменники ® інші частини мови ® суфікси ® закінчення ® звуки [5, с. 35]

У сучасному мовознавстві існують різні точки зору на проблему запозичень функціональних елементів. Частина науковців, наприклад Е. Сапір, висувають ідею про те, що такі запозичення є неможливими. На противагу йому С. Томасон зазначає, що граматичні елементи можуть бути запозиченими без обмежень за умови інтенсивного та тривалого контакту і попереднього засвоєння цільовою мовою великої кількості лексичного матеріалу [9, с. 65]. Опираючись на це, можна твердити, що масове запозичення слів передбачає засвоєння функціональних елементів, таких як префіксів, суфіксів, флексій. Проте існують приклади масового переходу словникового матеріалу та певних структурних змін у мові без залучення морфологічних часток. Такий розвиток подій можливий за умови типологічної близькості контактуючих мов. Тоді засвоєння однією мовою структурних особливостей іншої здійснюється без морфологічного обміну. У такому випадку часто відбувається розширення функцій морфем цільової мови (наприклад: закінчення генетиву набувають здатності позначати місцевий відмінок) [9, с. 66]. В інших умовах наявність іншомовних морфем у граматичній структурі мови свідчить про тривалий та тісний контакт.

Далі ідея про ієрархічність запозичень розвивається у дослідженнях К. Майєрс-Скоттон. Вчена не вводить власної шкали. Однак її теорія рамкової моделі матричної мови робить значний внесок у трактування проблеми запозичення граматичних елементів. Матричною К. Майєрс-Скоттон називає цільову мову, яка приймає та адаптує запозичення. Мова-донор, що передає матеріал, вважається гостьовою. Перша базується на принципі цільної структури вислову, згідно якого кожна складова повинна відповідати правилам побудови висловлювання, котрі є характерними для цільової мови. Вставні елементи з іншої мови можуть увійти до висловлювання тільки тоді, коли вони не порушують ці правила [7, с. 120].

Важливим пунктом своєї теорії К. Майєрс-Скоттон називає поділ морфем на змістові та системні. До змістових вона відносить іменники, дієслова, прикметники та прийменники, які виражають семантичні, прагматичні функції, здатні приймати тематичні ролі і доносять повідомлення. Системні морфеми є необхідними для граматичного оформлення висловлювання. До них належать службові слова та закінчення [7, с. 17].

В. М. Аристова висловила співзвучну з теорією К. Майєрс-Скоттон думку про необхідність поділу запозичених елементів на первинні та вторинні за їх здатністю брати участь у мовному контакті [1, с. 8].

Змістові морфеми К. Майєрс-Скоттон та первинні елементи В. М. Аристової найактивніше залучаються до процесу запозичення. Їм відповідають самостійні частини мови за теоріями В. Уїтні, Е. Хаугена та П. Міскена.

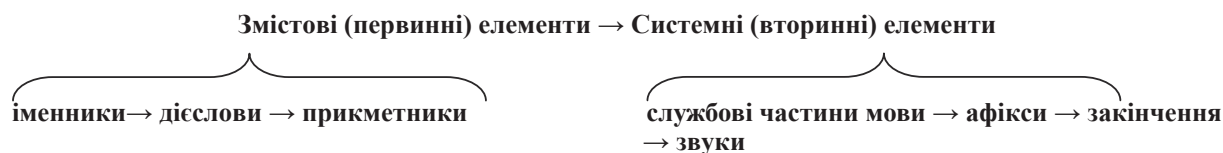
Згідно теорії рамкової моделі матричної мови для побудови висловлювання добираються змістові морфеми обох контактуючих мов та системні морфеми цільової мови [7, с. 18]. Це забезпечує дотримання принципу цільної структури вислову. Саме системні морфеми реалізують взаємозв'язок елементів та виражають граматичні категорії. Проте явище переходу граматичних елементів є доведеним. К. Майєрс-Скоттон пояснює це за допомогою подальшої субкатегоризації морфем. Вона поділяє системні морфеми на ранні та пізні. Останні, у свою чергу, поділяються на так звані «мости» та «аутсайдери» [7, с. 75].

Ранні системні морфеми актуалізуються на етапі ментального формування слова та впливають на його концептуальну структуру. До таких морфем К. Майєрс-Скоттон відносить детермінатори, закінчення множини, деякі прийменники. Пізні системні морфеми впливають на синтаксичну структуру висловлювання. «Мости» служать для формування зв'язків всередині словосполучень (наприклад: показники присвійного відмінка 's, of). За допомогою «аутсайдерів» формується цілісність усього висловлювання (наприклад: особові закінчення) [7, с. 79-82].

Ранні системні морфеми можуть переходити із гостьової мови до цільової через їхній сильний зв'язок із змістовими морфемами. До прикладів такого явища можна віднести запозичення англійською мовою дієслів латинського та французького походження разом із суфіксами *-ate*, *-ize*, *-ify*. Запозичені системні морфеми адаптуються у системі цільової мови і набирають здатності виконувати словотвірні функції.

Підсумовуючи положення К. Майєрс-Скоттон, можна побудувати наступну ієрархічну шкалу: змістові морфеми (іменники, прикметники, дієслова) ® ранні системні морфеми (афікси та закінчення).

Узагальнюючи теорії вищезгаданих дослідників, виводимо власну шкалу запозичень лінгвістичних елементів:

Досить тривалий час питання ієрархічності лінгвістичних запозичень привертало увагу лінгвістів. Уперше його зауважує В. Уїтні ще в XIX столітті. Він доводить, що найчастіше серед запозиченого матеріалу зустрічаються іменники, які стають на чолі запропонованої ним ієрархічної шкали мовних елементів. Наступні позиції займають, відповідно, дієслова, прикметники та елементи граматичних конструкцій. Е. Моравчик називає іменник універсалиєю мовного контакту. Пояснення цього явища слід шукати у причинах та умовах запозичення лінгвістичного матеріалу як процесу. Брак слів викликає потребу звертатися до мови донора з метою найменування певного явища чи дії. Це пояснює, чому запозичені іменники та дієслова зустрічаються частіше, ніж інші частини мови. Потрапивши до цільової мови, запозичення повинні пройти бар'єр, що створюється граматичною та фонетичною інтерференцією. Оскільки дієслова узгоджуються із складною системою дієвідмінювання цільової мови, їх процес адаптації відбувається довше та складніше. Прикметники також беруть активну участь у процесах запозичення. Це пояснюється тим, що вони мають здатність легко переймати властивості інших частин мови.

Довівши те, що лексичні елементи переходять до цільової мови за принципом ієрархічності, дослідники припускають дію цього принципу при запозиченні деяких граматичних елементів. Ф. Філд, П. Міскен, Е. Хауген, С. Томасон, В. М. Аристова доводять те, що в результаті тісного та тривалого контакту мова може збагатити граматичну систему за формою та змістом, тобто запозичити граматичні структури, зразки словотвору, окремі морфеми. Окрім того, під впливом запозичень змінюють свої функції ті структури, які продуктивні в цільовій мові. Граматичні зміни в результаті запозичень можуть відбуватися тільки у випадку тривалого та тісного контакту, тому стають його індикатором і є важливим джерелом інформації про розвиток мови.

Незважаючи на численні приклади, запозичення граматичних елементів викликає суперечки в колах дослідників. Е. Сапір доводить, що таке мовне явище не є можливим. Цікавим є трактування цієї проблеми американською дослідницею К. Майєрс-Скоттон. Вона говорить про те, що мова може приймати до своєї системи як лексичні, так і граматичні елементи. Дослідниця диференціює різні типи морфем, що беруть участь у процесах запозичення. На її погляд перейти до іншої мови можуть ті з них, що впливають на концептуальну структуру слова. У свою чергу граматичні елементи, які забезпечують цілісність висловлювання чи словосполучення, не можуть бути використані для збагачення граматики цільової мови. Теорія К. Майєрс-Скоттон стає ланкою, що об'єднує противників та прихильників питання запозичень у сфері граматики. Окрім того, вона дозволяє узагальнити ієрархічну шкалу, запропоновану попередниками.

Отже, явище ієрархічності мовних запозичень упродовж багатьох років породжує безліч теорій. Незважаючи на це, і досі немає сталої точки зору. Нові аспекти, що виникають на тлі сучасних лінгвістичних тенденцій, залишають питання відкритим.

Література:

1. Аристова В. М. Англо-русские языковые контакты / В. М. Аристова. – Л : Изд-во ЛГУ, 1978. – 151 с.
2. Белый В. В. У. Д. Уитни и становление американского дескриптивизма / В. В. Белый // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1982. – №5. – С. 49.
3. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Новое в лингвистике. Языковые контакты. – М., 1972. – № 4. – С. 25-60.
4. Appel R., Muysiken P. Language contact and bilingualism / Rene Appel, Pieter Muysiken. – Asterdam : Amsterdam Academic Archive, 2005. – 215 p.
5. Field F. Linguistic Borrowing in Bilingual Context / Fredric W. Field // Studies in Language Companion Series. – Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2002. – 252 p.
6. Moravcsik E. Explaining language universals [Electronic source] / Edith A. Moravcsik // The handbook of language typology. – Oxford : Oxford University Press, 2011. – Режим доступу : <http://www4.uwm.edu/letsci/linguistics/faculty/upload/Explaining-language-universals.pdf>
7. Myers-Scotton C. Contact Linguistics: Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes // Carol Myers-Scotton. – New York : Oxford University Press Inc., 2002. – 311 p.
8. Rendon J.G. Typoloical and social constraints on language contact / Jorge Gomez Rendon. – Utrecht : LOT, 2008. – 359 p.
9. Thomason S. Language Contact / Sarah G. Thomason. – Edinburg : Edinburg University Press, 2001. – 310 p.

Шумка А. В.,

Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів

МОВНА СВДОМІСТЬ: ОСОБЛИВІСТЬ СТРУКТУРИ В УМОВАХ ДВОМОСНОСТІ

Стаття являється результатом узагальнення, аналізу та систематизації теоретичних та емпіричних даних з дослідження мови та інтелекту, проблеми вербальної організації людини. В роботі представлена концептуальна модель структури мовної свідомості у вигляді вербально-змістового конструкту, що структурується блоком декларативного вербального знання та процедурним блоком (мовленнєвих механізмів).

Ключові слова: вербально-змістовий конструкт свідомості, змістовна одиниця, декларативне вербальне знання, мовленнєвий механізм.

Статья является результатом обобщения, анализа и систематизации теоретических и эмпирических данных по исследованию языка и интеллекта, проблемы вербальной организации человека. В работе представлена концептуальная модель структуры языкового сознания в виде вербально-смыслового конструкта, структурируемого блоком декларативного вербального знания и процедурным блоком (речевых механизмов).

Ключевые слова: вербально-смысловый конструкт сознания, смысловая единица, декларативное вербальное знание, речевой механизм.

The article is the result of compilation, analysis and systematization of theoretical and empirical data on the study of language and intelligence, verbal problems of human organization. This paper presents a conceptual model of the structure of language consciousness in the form of verbal and semantic constructs, structured unit of verbal declarative and procedural knowledge unit (speech mechanisms).

Keywords: verbal-semantic construct of consciousness, a semantic unit, verbal declarative knowledge, the speech mechanism.

Цілісне пізнання людини являється однією з фундаментальних тенденцій сучасної антропологічної науки. Гуманітарна парадигма в науковому дослідженні робить людину мірилом всього суцього, чи то пізнання природи та суспільства в цілому, чи то вивчення більш вузької проблематики, такої як мова людини, вербальна комунікація, мовленнєвий інтелект. Комплексне вивчення людини не мислене без розгляду питань мови та мовлення як ключової ланки в процесі психічного та соціального становлення особистості. При цьому акцентується важливість людського виміру мови: її дослідження як психічного феномену, а не як надіндивідуальної системи знаків, правил та норм їх функціонування. Саме виявлення специфіки індивідуального репрезентування та функціонування мовного знання у свідомості мовної особистості виступає ключем до пояснення успішності чи неуспішності вербальної комунікації. Вербальна організація людини в умовах білінгвізму становить особливу зацікавленість.

Як відмічає В. П. Беляєв, знаки мови фіксують національні особливості мислення та поведінки, впливаючи тим самим на розуміння світу [1, с. 68]. В історії етнопсихолінгвістики ця ідея у більш категоричній формі відображена у відомій «гіпотезі лінгвістичної відносності» Е. Сепіра–Б. Уорфа, де стверджуються, що «ми сприймаємо ті чи інші явища, так чи інакше дякуючи тому, що мовні норми нашого суспільства передбачають дану форму вираження». (Е. Сепір). Л. Вітгенштейн наступним чином афористично коментував ідею залежності «індивідуальної психіки від надіндивідуального творення народу (мови)» (О. О. Потебня) «Кордони моєї мови – це кордони мого світу».

Недивлячись на критику цієї гіпотези як закордоном так і у вітчизняній науці, зацікавленість теорією то затухає, то розгоряється з новою силою. Можна поставити під сумнів саму первинність авторства ідеї. Український філолог О. О. Потебня ще наприкінці XIX ст. писав, що «акт пізнання суб'єкта виступає у якості похідної від мовної структури, котра є об'єктивною і не залежить від індивідуальних рис особистості та розуміння, котрим зумовлена належність до одного і того самого народу» [2, с. 142], тоді як «сепіровська» лінгвістична відносність і детермінізм датуються серединою XIX ст. Якщо дивитись ще глибше, то припущення про те, що різні мови по-різному впливають на мислення висувалися ще при зародженні філософії. Спільним принциповим моментом подібних теорій є: а) пошук універсальної формули співвідношення мовних фактів з явищами психічними та психологічними (фактами сприйняття, пам'яті, мислення, соціальної поведінки, із спільним баченням світу, типовим для даного культурного середовища) і б) виявлення казуальної природи існуючих між ними зв'язків.

Можливим є і дещо інше пояснення соціокультурної зумовленості мовної свідомості та національно-культурного аспекту вербальної поведінки людини. Пошук відповіді на поставлене питання цікавий, зокрема, через аналіз особливостей змісту вербально-змістового конструкту свідомості особистості, що формується в контексті реального «життя знаків в рамках життя суспільства» (Ф. де Сосюр).

Безумовно, мовні знання по-різному репрезентуються у свідомості кожної людини через формування так званого «суб'єктивного психологічного наповнення» мовного знака. Як образно відмітив В. фон Гумбольдт: «Душа людини є колискою, батьківщиною та житлом мови». Л. С. Віготський стверджував, що слова природної мови мають загальноприйняті значення, але у свідомості за словами ховаються індивідуальні смисли [3, с. 37]. При цьому рух семантичної та фізичної сторін слова в опануванні мовними структурами не співпадають в розвитку: спочатку засвоюється фізична сторона знака, тоді як формування адекватної когнітивно-мовної репрезентації знака у свідомості та його семантично-смісловому наповнення – процес тривалий та копіткий. Слово – посуд, котрий даний нам готовим, але наповнюємо ми його змістом самостійно, тому психологічний

зміст одних і тих самих знаків у всіх нас дещо інше. Саме це мав на увазі Л. С. Виготський, вказуючи на індивідуальні смисли, що скриваються у свідомості за словами. Можна стверджувати, що засвоєння не тільки слів мови, але й інших мовних одиниць: фраз, граматичних форм та структур, синтактичних моделей – також супроводжується формуванням їх «індивідуального психологічного наповнення» у свідомості носія мови.

Дану ідею підтверджують експериментальні дослідження мовного онтогенезу Ж. Піаже. Так, вчений свого часу встановив, що дитина раніше опановує складною структурою речень із сполучниками типу «тому що», «незважаючи на», «так як», «хоча» тощо, ніж смисловими сутностями, що відповідають цим синтаксичним формам. Ж. Піаже виявив, що мовна граматики в розвитку дитини випереджає його логіку. Дитина, котра абсолютно правильно і адекватно вживає сполучники, що виражають причинно-наслідкові, часові та інші залежності у своєму спонтанному мовленні, ще не усвідомлює смислової сторони цих сполучників і не вміє довільно користуватися нею. А задовго до дослідів Ж. Піаже О. О. Потєбня зазначив, що вроджених категорій часу, простору, причини люди не мають: «... вони [ці категорії] народжуються зі здатністю чуттєвого сприйняття, але засвоюються при оволодінні словом» [2, с. 143].

Це означає, що в мовленнєвому розвитку людини (засвоєння рідної мови дитиною або іноземної – і дитиною, і дорослим) спочатку має місце засвоєння фізичної сторони знака. Однак, за ним у свідомості спочатку немає відповідного психологічного наповнення, котре формується не симультанно з оволодінням знаком, а поступово в процесі накопичення мовленнєвого досвіду функціонування цього знака. Зміст психологічного наповнення мовленнєвого знака визначається контекстом, в якому мало і має місце його засвоєння і функціонування: емоціональним, образним, семантичним, культурно-історичним.

Як зазначав Л.С. Виготський, дійсний смисл кожного слова визначається всім багатством існуючих у свідомості моментів, що відносяться до того, що виражено даним словом [3, с. 38]. Знак (слово, мовна структура) «вбирає» в себе з усього контексту, в котрій він вплетений, інтелектуальні й афективні відносини і починає значити більше і одночасно менше, ніж міститься в його загальноприйнятій семантиці. Більше – тому, що його референтна область може значно розширитися, менше – тому, що абстрактне значення знака обмежується і звужується до деякого конкретного контексту. На думку О. О. Потєбні, «слово може бути знаряддям, з одного боку, розкладання, з іншого – згущення думки тому, що воно є уявленням, тобто не образом, а образом образу» [2, с. 59].

Коли говорять про національно-культурну специфіку засобів комунікації, мова йде не про зафіксовані в самих комунікативних одиницях національні особливості мислення або поведінки, а про специфіку психологічного наповнення комунікативних знаків у свідомості носіїв мови. Сам мовний знак поза культурно-історичним контекстом життя має лише значення і є семантично значимим, але комунікативно (психологічно) нейтральним. Про це згадував ще І. А. Бодуен де Куртене, розглядаючи вербальне мислення як зміст «мовної скарбниці душі», що сформована перетворенням усіх боків життя в «психічні еквіваленти, що асоціюються з мовними уявленнями» [4. Т. 1. – с. 312].

Знаки в єдності із психологічним наповненням, що формується у свідомості людини, виступають базовими смисловими структурами мовної свідомості індивіда, що утворюють в комплексі вербально-смисловий конструкт. В одному культурно-мовному середовищі в силу єдності соціально-культурної ситуації життєдіяльності мовних особистостей базові смислові структури (за своїм змістом) можуть бути схожими у всіх носіїв мови (але не тотожними). Таким чином, не мова визначає свідомість (ідея ізоморфізму мови і свідомості є хибною) і не свідомість індивіда визначає мову (мова є надіндивідуальною, об'єктивною системою знаків, правил, норм). Психологічний зміст та особливості функціонування в мовленнєвій комунікації структур мови виступають відображенням у свідомості людини санкціонованих в тому чи іншому культурно-історичному середовищі способів поведінки, спілкування, діяльності через призму індивідуальної участі в цьому члена групи.

Зміст вербально-смислового конструкту свідомості можна розглянути через теорію смислових одиниць, засновану на концепції Н.Т. Єрчака про трикомпонентну (образна, знакова і емоційна) модель свідомості [5, с. 234].

Базовий елемент мовної свідомості – смислова одиниця, що включає індивідуально-пропорційно представлені у кожній людини знаковий, образний і емоційний компоненти. Так, крім знаків мови (звуків, слів, фраз), існують ментальні знаки – репрезентації знаків мови в індивідуальній свідомості. При цьому знак має стабільне, стійке, зрозуміле всім носіям цієї мови значенням, а відповідний ментальний знак має індивідуальний смисл. Цей індивідуальний смисл визначається зв'язком ментального знака з певним образом і певними емоціями у свідомості окремої людини в рамках однієї смислової одиниці. При цьому образ являє собою ментальну репрезентацію фрагмента дійсності, свого роду контексту, в якому функціонує знак. Людина пізнає навколишній світ через призму своїх емоцій, які фіксуються у свідомості симультанно при формуванні смислової одиниці, в комплексі з ментальним знаком і образом. С. Л. Рубінштейн, кажучи про єдність мислення та емоцій, свого часу зауважив, що «...Мислення як реальний психічний процес є єдністю інтелектуального і емоційного, а емоція – єдністю емоціонального та інтелектуального» [6, с. 96-97]. Цікавим є образне порівняння Б. І. Додонова емоцій і мислення сучасної людини з двома відгалуженнями одного дерева, які «мають одні витoki і тісно переплітаються один з одним у своєму функціонуванні на вищих рівнях» [7, с. 273].

Смислові одиниці багато в чому схожі у всіх людей, оскільки визначають понятійне мислення в цілому. Разом з тим знаковий, образний і емоційний компоненти пропорційно і якісно виражені у різних людей по-різному: яскравість і якість образів, а також відтінки емоцій у людей різні. Вербально-смисловий конструкт свідомості виступає матрицею базових смислових одиниць, яка формує систему оцінки, що визначає мислення людини, її ставлення, вчинки.

Помилковим було б вважати, що в умовах білінгвізму і полілінгвізму засвоєння другої, третьої і т.д. мови здійснюється за допомогою органічної інтеграції нових мовних знаків у вже сформованій в свідомості особистості на основі рідної мови вербально-сислового конструкту через зіставлення значень слів, форм, структур. Оволодіння іноземною мовою передбачає формування окремої системи смислових одиниць через ментальне уявлення іншомовних знаків та їх інтеграцію з відповідними контексту засвоєння емоціями та образами, що складають їх психологічне наповнення. Класичним є приклад про нульову емоційну реакцію аудиторії при сприйнятті слова «мама», вимовленого іноземною мовою (якою аудиторія володіє), на відміну від неконтрольованого емоційного реагування на еквівалент рідною мовою. Психологічне наповнення семантично еквівалентних слів різних мов в свідомості однієї людини не тотожне, відповідні смислові одиниці відрізняються пропорційністю і змістом знакового, образного та емоційного компонентів. Як тут не погодитися з образним порівнянням С. Чейза: «Ті, що говорять різними мовами по-різному бачать і оцінюють космос» [8, с. 9].

Цікавою видається можливість співвідношення ідеї вербально-сислового конструкту свідомості з теорією соціальних уявлень. У класичному визначенні, сформульованому С. Московичі, під соціальними уявленнями розуміється мережа понять, тверджень та пояснень, що народжуються в повсякденному житті в ході міжособистісної комунікації [9, с. 4]. Причому в концепції С. Московичі соціальні уявлення є динамічними утвореннями соціального об'єкту. Через соціальні уявлення людина не просто фіксує набір різних феноменів, але конструює внутрішню модель світу через визначення значущості та цінності пізнаваних явищ.

В ідеї вербально-сислового конструкту свідомості враховуються системоутворююча роль та участь знака (одиниці мови) у побудові та функціонуванні соціальних уявлень. Соціальні репрезентації реальності не тільки поширюються, змінюються або спростовуються через мовне спілкування, але і формуються через перетворення сторін життя в «психічні еквіваленти, що асоціюються з мовними уявленнями» [4. Т.1. – с. 312]. І.А. Бодуен де Куртене, аналізуючи мовне мислення у співвідношенні із змістом життя суспільства, зазначав, що «...із мовного мислення можна вивести ціле своєрідне мовне знання, знання всіх областей буття, всього прояву світу, як матеріального, так і індивідуально-психічного і соціального» [4. Т.1. – с. 312].

Розгляд структури мовної свідомості через вербально-сисловий конструкт дозволяє пояснити цілий ряд питань соціального потенціалу особистості: від засвоєння і володіння мовою до конструювання образу світу у свідомості та специфіки соціокультурного буття.

Подальший і більш глибокий аналіз змісту і структури мовної свідомості в умовах білінгвізму представляється особливо цікавим у контексті теорії Дж. Андерсена, що виділяє два блоки довгострокової пам'яті: декларативну пам'ять (факти) і процедурну (програми дій) [10, с. 13]. Розвиваючи концепцію американського психолога, мовна свідомість, у свою чергу, представляється такою, що структурується аналогічними блоками: декларативним вербальним знанням і процедурним блоком мовленнєвих механізмів. Декларативне вербальне знання репрезентується у вигляді вище розглянутого вербально-сислового конструкту, елементи якого представлені смисловими одиницями. Процедурний блок включає програми дій з використання декларативного знання для продукування і сприйняття мови – механізми мовосприйняття і мовоутворення. Так, механізм сприйняття мови можна визначити як прихований психічний процес, складну розумову діяльність, представлену системою взаємодоповнюючих ментальних дій з освоєння інформації в мовленнєвому відтворенні.

Аналіз психологічної літератури, практика викладання іноземної мови, а також результати емпіричних досліджень дозволяють виділити наступні найбільш очевидні інтелектуальні процедури, що є складовими механізми сприйняття мови: а) ідентифікація звуків (букв), звуко-(букво-) утворень, б) встановлення значень, з'ясування смислів через активацію відповідних ментальних структур (смислових одиниць), в) інтеграція одиниць на всіх рівнях тексту (фонетичному, лексичному, синтаксичному, макрорівні (текстовому)), г) семантичне та смислове моделювання, д) програмування розвитку тексту. Всі ці вербально-когнітивні дії носять прогностичний характер і реалізуються за наступною схемою виконання операцій: формування гіпотези – контроль – прийняття рішення. Інтеграційні процедури на макрорівні тексту передбачають встановлення просторово-часових, причинно-наслідкових та інших зв'язків.

Аналогічним чином розглядається і механізм породження мовлення, котрий функціонує через систему операційних процедур, що дозволяє «перевести» думку з мови смислових одиниць на природну мову через логіко-мовне моделювання.

Спеціально проведені дослідження доводять помилковість припущення про наявність переносу мовленнєвого механізму, що забезпечує мовленнєву діяльність рідною мовою, на здійснення іншомовної мовленнєвої діяльності. Оволодіння і координативне володіння іноземною мовою – першою, другою і т.д., передбачає формування у свідомості окремої системи операційних процедур, що складають роботу іншомовного мовленнєвого механізму, тобто автономно функціонуючого процедурного блоку.

Дане твердження не суперечить вищевикладеному спростуванню ідеї детермінування розумової роботи індивіда мовою і її структурою. Закони логіки, категорії мислення, ключові логічні сутності представляються універсальними – відображенням об'єктивної дійсності у свідомості людини. Ряд вчених вважають, що логіка мислення виявляє себе в глибинній мовній граматиці, що основні розумові сутності відображені в граматиці мов. Саме граматична категоризація створює ту концептуальну мережу, той каркас розподілу і функціонування концептуального матеріалу, який забезпечує когнітивно-мовні процеси [2, с. 132].

Разом з тим немає прямої відповідності між розумовими сутностями і категоріями мови: перші універсальні, інші відносні. Навіть в одній і тій самій мові смисловий зміст може бути оформлений реченнями різних синтаксичних моделей з різним словниковим і граматичним наповненням. А одні й ті ж мовні знаки можуть бути використані для оформлення різних понять, уявлень, ідей, відносин. Відсутність однозначної відповідності поняття і слова, думки та її мовного вираження називають «асиметричним дуалізмом мовного знака» [6, с. 128].

Координаційне володіння іноземною мовою передбачає встановлення відповідностей мисленневих категорій і поверхневих вербальних структур їх вираження в даній конкретній мові без посередницької функції рідної мови. З'ясування цих відповідностей для кожної іноземної мови, а також досягнення спонтанності перенесення логіко-смыслових відносин у мовні форми їх вираження і навпаки, означає формування у свідомості системи операційних процедур, що становлять роботу іншомовного мовного механізму, тобто автономно функціонуючого процедурного блоку, котрий забезпечує іншомовну мовленнєву діяльність.

У світлі вищевикладеного не можна не згадати думку А.А. Леонтьєва: «Будучи використаний як опора в психічній діяльності людини (у мисленні, пам'яті, сприйнятті), мова жодною мірою не диктує шляху цієї діяльності, способи її здійснення. Людина не запам'ятовує те, що підказує йому мова, – вона використовує мову для того, щоби запам'ятати те, що йому потрібно. Людина не мислить так, як диктує йому мова, – вона опосередковує своє мислення мовою в тій мірі, в якій це відповідає змісту і завданням мислення. Людина не сприймає те, що означено, – він вербалізує те, що йому потрібно сприйняти» [11, с. 258].

Таким чином, вищевикладений аналіз теоретичних і емпіричних даних дозволяє вважати, що координативний білінгвізм/полілінгвізм передбачає існування у свідомості людини окремих за мовами блоків декларативного вербального знання і процедурних блоків мовних механізмів, сформованих у ході засвоєння іншомовної знакової системи. Зрештою, не існує мовних лексико-граматико-синтаксичних універсалій (це однозначно довели свого часу ще Е. Сепір і Б. Уорф), так само як і не може існувати універсальної вербально-когнітивної кодової системи (декларативного та процедурного блоків), що забезпечує вербальну поведінку людини будь-якою мовою. Всі кодові системи за мовами формуються, існують і функціонують автономно, що не виключає їх взаємозв'язку та опосередкованої робочої пам'яті.

Література:

1. Белянін В. П. Психолінгвістика / В. Белянін. – К., 2006. – 232 с.
2. Бодуэн де Куртэнэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию: в 2 т. / И. Бодуэн де Куртэнэ. – М. : АН СССР, 1963. Т.1. – 368 с.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. Выготский. – М.: Лабиринт, 5-е изд., испр., 1999. – 350 с.
4. Єрчак Н. Т. Психология профессиональной речи учителя / Н. Єрчак. – дис. на здобуття ступеня д-ра психол. наук., Минск, 2011 – 306 с.
5. Колшанський Г. В. Логіка та структура мови / Г. Колшанський. – К. : Наукова думка, 1982. – 240 с.
6. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики / А. Леонтьев. – 3-е изд. – М. : Смысл, 2003. – 287 с.
7. Московичі С. Соціальні уявлення: історичні погляди / С. Московичі // Питання психології. – 2005. – № 1. – С. 3-18.
8. Потебня О. О. Думка і мова: зб. творів / О. Потебня. – К. : Наука, 1999. – 300 с.
9. Психология мотиваций и эмоций: Хрестоматия по психологии / під. ред. Б. Гиппенрейтера. – М. : ЧеРо, 2006 – 752 с.
10. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 432 с.
11. Anderson J. R. The structure of Cognition. – London : Harvard University Press. 1983. – 234 p.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК 378

Арістова Н. О.,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розглядається проблема використання сучасних педагогічних концепцій при формуванні іношомовної комунікативної компетентності у вищій школі України.

Ключові слова: іношомовна комунікативна компетентність, педагогічна технологія, педагогічні концепції.

В статье рассматривается проблема использования современных педагогических концепций в процессе формирования иноязычной коммуникативной компетентности в высшей школе Украины.

Ключові слова: иноязычная коммуникативная компетентность, педагогическая технология, педагогические концепции.

The paper considers the issue of using modern pedagogical concepts in the process of formation of foreign communicative competency in higher school of Ukraine.

Key words: foreign communicative competency, pedagogical technology, pedagogical concepts.

Зміну підходів до викладання іноземних мов у вищій школі необхідно розглядати в широкому контексті того, що відбувається в суспільстві в цілому і сфері освіти зокрема, оскільки необхідність реформ обумовлена потребою адаптації системи освіти до соціально-економічних потреб суспільства.

Соціальні, економічні і політичні перетворення, що відбуваються в нашій країні, інтеграція української освіти в європейський простір, а також підписання Україною Болонської декларації, актуалізували подальшу модернізацію системи вищої освіти в цілому і викладання іноземних мов зокрема.

З розвитком економічних, політичних і культурних взаємовідносин між Україною та іншими країнами Європи виникли сприятливі умови для обміну студентами, організації спільних наукових досліджень у різних галузях, поглиблення міжнародного співробітництва, розширення участі навчальних закладів, учених, педагогів і студентів у проектах міжнародних організацій та співтовариств, а також забезпечення спільних підприємств фахівцями вищого рівня. Тому, цілком зрозуміло, що саме в наш час соціальне замовлення висуває нові вимоги до навчально-виховного процесу вищих навчальних закладів, метою яких є формування та розвиток творчої, соціально адаптованої особистості, готової до продуктивної діяльності в умовах ринкового економічного суспільства, яка вільно володіє однією або кількома мовами і здатна до взаємодії з носіями різних мов.

Хоча у вищих нелінгвістичних навчальних закладів є сприятливі умови для організації ефективної навчальної діяльності у процесі викладання іноземної мови: навчально-методична і матеріальна база, наявність сучасного обладнання. Викладання іноземної мови у сучасних вищих нелінгвістичних навчальних закладах має і свою специфіку: По-перше, у названих закладах освіти іноземна мова не є профільним предметом, тому кількість кредитів, відведених навчальними програмами на вивчення цієї дисципліни, є недостатньою для її досконалого опанування. Проте майбутні фахівці, особливо ті, хто збирається працювати в різних галузях, таких як право, бізнес, медицина, технологія, авіація тощо, повинні володіти іноземною мовою у такому обсязі, щоб мати змогу одержувати з різних джерел інформацію, яку б вони могли використовувати у своїй професійній діяльності: проводити переговори, робити презентації, брати участь у дискусіях та співбесідах, укладати угоди, обробляти кореспонденцію та обговорювати контракти. По-друге, викладання іноземної мови у вищих нелінгвістичних навчальних закладах починається в аудиторії, яка має нерівномірну підготовку, а саме: наявність у групі студентів з недостатньою підготовкою, або її повною відсутністю, що не завжди відповідає загальноєвропейським стандартам щодо рівнів володіння іноземною мовою для потреб спеціалізації і в той же час наявність студентів зі спеціальною підготовкою, які є випускниками спеціалізованих закладів з поглибленим вивченням іноземних мов. По-третє, відсутня можливість використовувати отримані знання, уміння та навички на практиці. І як наслідок цього неспроможність студентів використовувати отримані знання в реальних життєвих ситуаціях. Це і викликає серйозну схвильованість, оскільки в сучасних умовах формування знань не є головною метою навчання. Головною метою є здатність застосовувати отримані знання, уміння і навички для вирішення ситуацій, що можуть виникнути в реальній діяльності професійного спілкування.

Тобто, створення європейського простору вищої освіти, який висуває складні завдання щодо більш ефективного міжнародного спілкування та глибокого взаєморозуміння, нові вимоги до навчально-виховного процесу, специфіка вивчення іноземної мови у сучасних вищих нелінгвістичних навчальних закладах і обумовили пошук ефективних педагогічних концепцій навчання іноземній мові.

Результати багатьох досліджень засвідчують, що ефективність професійної і іношомовної підготовки студентів визначається прийнятими в суспільстві на певному етапі його розвитку освітніми концепціями і побудованою на їхній основі моделлю підготовки майбутнього фахівця. Під педагогічною концепцією навчання розглядається сукупність узагальнених положень або система поглядів на розуміння суті, змісту, методики і організації на-

вчального процесу, а також особливостей навчальної діяльності суб'єктів в ході його здійснення. Кінцевою метою будь-якої педагогічної концепції, незалежно від її змісту і спрямованості, є оволодіння студентами системою знань і практичної підготовки, необхідних для їхньої подальшої успішної професійної діяльності.

На сучасному етапі в якості таких провідних концепцій розглядається компетентністний підхід, що припускає створення нової освітньої моделі формування фахівця, який в процесі навчання оволодіває професійною компетентністю, а з точки зору мовної підготовки, іншомовною комунікативною компетентністю, під якою розуміють готовність студентів використовувати отримані на практичних заняттях з іноземної мови знання, уміння та навички для вирішення життєвих задач, особистісно-орієнтоване навчання та проблемне навчання. Так як організаційну сторону процесу практичної підготовки майбутніх фахівців забезпечують викладачі вищих навчальних закладів їм дуже важливо знати сутність, зміст і особливість основних концепцій навчання, бачити їх сильні і слабкі сторони.

Розглянемо вищезазначені педагогічні концепції. Так, проблемі особистісно орієнтованого підходу в навчанні присвячені праці, таких видатних вчених як Б.Г.Ананьєва, О.Абульханової-Славської, І.Д.Бєха, О.В.Киричука, О.Л.Кононко, М.В.Левківського, В.О.Сухомлинського, В.В.Давидова, І.С.Якиманської та ін. Концепція особистісно-орієнтованого підходу до вивчення іноземної мови була обґрунтована І.А.Зімньою [4]. Зазначимо, що під особистісно-орієнтованим підходом до навчання ми розуміємо знання типологічних особливостей студентів, які описуються психолого-педагогічними характеристиками, уміння їх діагностувати, урахувати і формувати, прогнозувати їх вплив на продуктивність самостійної навчальної діяльності. Даний підхід і досі є актуальним, зважаючи на те, що одним з принципів реалізації Державної національної програми «Освіта» (Україна – XXI ст.) є гуманізація освіти, що полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб [3]. Згідно з цим принципом на сучасному етапі розвитку системи освіти відбувається перехід до такого навчання, метою якого є створення максимально сприятливих умов для виявлення та активного використання індивідуальних особливостей студента у навчальній діяльності.

Однак не слід забувати, що всі студенти дуже різні. А тому і одну і ту ж інформацію, дану викладачем різні студенти засвоюють абсолютно по-різному, одні студенти набагато краще засвоюють нову інформацію на слух, інші – при читанні, а треті – при її записуванні. Абсолютно всі ці типи засвоєння інформації абсолютно нормальні й природні – все залежить від того, який тип пам'яті у студента розвинений найбільш сильно. При особистісно-орієнтованому навчанні викладач повинен вибирати ті методи навчання, які оптимально підходять кожному конкретному студенту. Це зробити досить складно, враховуючи той факт, що в групі навчається не один студент. Тому вкрай важливо правильно і ефективно організувати навчальний процес таким чином, щоб всі студенти отримали індивідуальний підхід та увагу. Саме тому від викладача і вимагається високий рівень професіоналізму і спеціальна підготовка, без якої особистісно – орієнтоване навчання просто неможливо.

Виникнення комунікативного підходу у навчанні іноземних мов (70-роки ХХ ст.) як одного з провідних напрямів комунікативної лінгвістики пов'язано з іменами таких зарубіжних дослідників як Д.Брунер, Д.Грін, Л.Кунч, М.Макош, Д.Уілкінс, Д.Хаймз. Суть комунікативного підходу полягає у тому, щоб передати студентам не знання про мову як систему, а озброїти їх мовленнєвими уміннями і навичками для практичного застосування у будь-якій іншомовній мовленнєвій ситуації. Комунікативний підхід покликаний наблизити тих, хто вивчає іноземну мову, до реальних умов спілкування.

Комунікативний підхід навчання іноземної мови характеризується тим, що на перший план виходить спілкування, діалогічне мовлення, спонтанне мовлення, тобто основний акцент ставиться на реальне спілкування. Ознакою підручників комунікативного спрямування є те, що вони містять аутентичний навчальний матеріал, тобто характер змісту іншомовної інформації відповідає сучасному стану розвитку мови, що вивчається. Відповідно і завдання до текстів чи теми будуються таким чином, що спонукають студентів до розмови, звернення до власного життєвого досвіду.

Незважаючи на всі переваги комунікативного підходу навчання іноземної мови, існують все ж таки деякі недоліки. Це стосується проблеми вивчення граматичного матеріалу. Результати аналізу деяких комунікативних підручників зарубіжних авторів показали, що граматичний матеріал подається дещо «розірвано» і таким чином втрачається, на нашу думку, певна системність мови. Важливо, щоб комунікативний підхід гармонійно поєднував у собі різні способи навчання без шкоди для засвоєння граматики, оскільки знання і здатність користуватись граматичними ресурсами мови представляють один з компонентів іншомовної комунікативної компетенції.

Концепція проблемного навчання, як і будь-яка інша педагогічна концепція, забезпечує можливості творчої участі студентів в процесі засвоєння нових знань, формування пізнавальних інтересів і творчого мислення, високий ступінь органічного засвоєння знань і мотивації [5]. Фактично основою для цього є моделювання реального творчого процесу за рахунок створення проблемної ситуації і управління пошуком вирішення проблеми. При цьому усвідомлення, прийняття та вирішення цих проблемних ситуацій відбувається при оптимальній самостійності студентів, але під загальним керівництвом викладачів в ході спільної взаємодії.

Головною особливістю проблемного навчання є також те, що воно змінює мотивацію пізнавальної діяльності: провідними стають пізнавально-спонукальні (інтелектуальні) мотиви. Інтерес до навчання виникає у зв'язку з проблемою і розгортається у процесі розумової праці, пов'язаної з пошуками та знаходженням рішення проблемного завдання або сукупності завдань. На цих засадах виникає внутрішня зацікавленість, що перетворюється у чинник активізації навчального процесу та ефективності навчання. Пізнавальна мотивація спонукає людину розвивати свої схильності та можливості.

Основним інструментом проблемного навчання є ситуація, що представляє собою інтелектуальну проблему для людини, що виникає у випадку, коли вона не знає, як пояснити як виникло явище, факт, процес дійсності, не може досягти мети відомим їй способом, що спонукає людину шукати новий спосіб пояснення або спосіб дії. Проблема ситуація спричиняє початок мислення в процесі постановки та вирішення проблем.

У відповідності до загальної теорії проблемності навчання іноземної мови повинно будуватися таким чином, щоб студенти отримували знання не в готовому вигляді, а в результаті власних розумових зусиль. Створення проблемної ситуації на заняттях з іноземної мови підпорядковується певним правилам: визначальною є та умова, що проблемне завдання, яке пропонується, за ступенем складності має відповідати рівню наявних знань та інтелектуальних можливостей студентів. Ще однією обов'язковою умовою вважається участь у вирішенні завдання усієї групи студентів. По-третє, мисленнєва діяльність студентів, максимально активізується при урахуванні фактору часу (обов'язкова фіксація та обмеження часу, який відводиться на вирішення будь-якого проблемного питання). Необхідно зауважити, що використання проблемного навчання дозволяє значно збільшити час індивідуальної мовленнєвої діяльності студентів, що у свою чергу дозволяє одночасно застосовувати завдання, які максимально відповідають комунікативній спрямованості навчання.

Основні переваги проблемного навчання полягають у тому, що воно розвиває розумові здібності студентів як суб'єктів учіння; викликає у них інтерес до учіння і відповідно сприяє виробленню мотивів і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; пробуджує їхні творчі нахили; має різнобічний характер; виховує самостійність, активність і креативність; сприяє формуванню всебічно розвинутої особистості, спроможної вирішувати майбутні про фесійні та життєві проблеми.

Проблемне навчання має і певні недоліки. Його не завжди можна використовувати через складність матеріалу, що вивчається, та низький рівень мовної підготовки суб'єктів навчального процесу.

Тобто, на розробку моделей іншомовної підготовки майбутніх фахівців на сучасному етапі впливають різні педагогічні концепції, які, як показують результати аналізу педагогічної літератури з питань історії розвитку освітніх концепцій, не можна вибрати раз і назавжди, але можна певним чином вибрати за основу таку педагогічну концепцію, яка ефективно впливає формування та розвиток творчої, соціально адаптованої особистості, готової до продуктивної діяльності в умовах ринкового економічного суспільства.

Література:

1. Беспалько В. П. Педагогическая технология / В. П. Беспалько, Л. В. Беспалько. – М., 1989. – 100 с.
2. Брунер Дж. Процесс обучения / Дж. Брунер. – М. : Акад. пед. наук РСФСР, 1962. – 84 с.
3. Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття». – К. : Райдуга, 1992. – 61 с.
4. Зимняя И. А. Психология обучения неродному языку / И. А. Зимняя. – М. : Русский язык, 1989. – 219 с.
5. Махмутов М. И. Проблемное обучение: Основные вопросы теории / М. И. Махмутов. – М. : Педагогика, 1975. – 149 с.

Дорофєєва О. М.,

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

ВИКОРИСТАННЯ ПРИСЛІВ'ІВ ТА ЦИТАТ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається використання прислів'їв, приказок та цитат при вивченні англійської мови. Короткі літературні форми успішно тренують різні аспекти мови, а саме, вимову, граматику, лексику та критичне мислення.

Ключові слова: прислів'я, приказки, цитати, граматики, лексика, вимова.

В статье рассматривается использование поговорок, пословиц и цитат в изучении английского языка. Короткие литературные формы успешно тренируют разные аспекты языка, а именно, произношение, грамматику, лексику и критическое мышление.

Ключевые слова: цитаты, пословицы, поговорки, грамматика, лексика, произношение.

The article deals with the usage of proverbs and quotations in language learning. Short texts are good for language learning because they train different skills like pronunciation, grammar, vocabulary and critical thinking.

Key words: proverbs, quotations, grammar, pronunciation, vocabulary.

Використання англійських прислів'їв та цитат створює ідеальні умови для розвитку мовлення учнів на різних етапах і рівнях навчання [1, с. 2]. Приказки та цитати слугують джерелом збагачення мови, підвищення її логічної, емоційної та стилістичної виразності. Вони є частиною культури народу і завжди залишаються актуальними.

Для зацікавлення учнів цитати та прислів'я є незамінним елементом побудови креативного уроку. Є декілька особливих причин для використання саме цих малих літературних форм у вивченні іноземної мови, а саме:

- вони мудрі та вагомі по лексичному значенню;
- її легко знайти в Інтернеті;
- можуть бути використані при навчанні різних аспектів мови: фонетичному, граматичному і лексичному;
- вони не важкі для запам'ятовування завдяки співзвучності, рими та ритміці;
- вони є виразними і експресивними, вимагають активізації образного мислення та аналізу; допомагають проілюструвати точку зору і узагальнити її у короткій формі.

Саме завдяки тому, що прислів'я та цитати є невеликими за формою, їх легко інтегрувати у процес уроку. Для вправ на основі них не потрібно багато підготовки; а також вони допомагають ввести елемент гри на різних етапах вивчення англійської мови.

На початковому етапі вивчення англійської мови (формування мовленнєвих навичок) прислів'я допомагають обробляти звукову складову мовлення. Вони допоможуть встановити правильну вимову деяких важких для неанглійця приголосних, особливо тих, що відсутні в українській мові. Замість окремих слів і словосполучень пропонуються спеціально підібрані прислів'я. Потім протягом 2-3 уроків прислів'я повторюються, при цьому вимова звука підлягає коректуванню. Даний вид роботи може бути включеним до уроку на різних його етапах, він є своєрідною розрядкою для учнів.

Наприклад:

- звук [w] – Which way the wind blows;
- звук [m] – So many men, so many minds;
- звук [h] – Handsome is as handsome does;
- звук [b] – Business before pleasure;
- сполучення звуків [t] і [r] – Don't troubles until trouble troubles you.

На середньому етапі вивчення мови можна використовувати малі літературні форми для розвитку лексичного запасу і підсилення інтересу до навчання. Вважаємо за доцільне запропонувати наступні цікаві вправи:

- побудова правильного порядку вислову:

by / little / grow / little / the / bananas;

- заповнення пропусків:

beauty charmer notices woman

° «A ___ is a ___ you notice; a ___ is a woman who ___ you.»

(Adlai Stevenson)

(«A *beauty* is a *woman* you notice; a *charmer* is a woman who *notices* you.»)

- Створення власного вислову:

«A ___ (noun) is an animal you ___ (verb); a ___ is an animal who (verb) you.»

Незамінними є прислів'я та вислови у цікавому навчанні граматичних явищ. Зокрема, за допомогою них можна практикувати вивчення певних тем, залучивши при цьому елементи гри або виконуючи звичні традиційні вправи.

Наведемо приклади:

- поставте дієслово у правильну форму:

° «A chicken that ___ (hatch) a crocodile's egg ___ (look) for trouble».

«If you ___ (escape) the jaws of the crocodile while bathing in the river, you ___ (meet) a leopard on the way home».

- заповніть пропуски, використовуючи модальні слова «could» або «should»:

- ° He who takes a light to find a shake ___ start at his own feet;
- ° If a child washes his hands he ___ eat with kings.

Робота над вивченням числівників безумовно буде цікавішою та ефективнішою, якщо закликати на допомогу прислів'я і приказки, оскільки в контексті цифри запам'ятовуються швидше.

- Two is company three is none.
- Two heads are better than one.
- If two men ride on a horse, one must ride behind.
- A bird in the hand is worth two in the bush.
- Rain before seven, fine before eleven.
- A cat has nine lives.
- To kill two birds with one stone.
- Custom is a second nature.

Для розвитку комунікативних навичок та покращення монологічного мовлення доцільним прийомом є інтерпретація значення прислів'їв. У такому виді діяльності велике значення має підбір виразу, що спонукатиме учнів до висловлення власної думки. На нашу думку, гарними для обговорення є наступні:

You can't judge a book by its cover;
A friend in need is a friend indeed;
All bread is not baked in one oven;
Appearances are deceitful.

Цікавим видом діяльності при навчанні письму вважаємо продовження другої половини прислів'я або виразу на власний розсуд.

Children get jealous of each other when ...,
Women love men who ....

Після розгляду та аналізу учнівських варіантів доцільно провести порівняння з оригіналом.

Залучення народної творчості при вивченні іноземних мов є найбільш продуктивним з точки зору розвитку когнітивних вмінь учнів. Завчаючи вирази напам'ять, учні збагачують свій словниковий запас не тільки новою лексикою, але й усталеними конструкціями, які в процесі подальшого вивчення іноземної мови зможуть використовувати у якості активного словника. Наприклад:

There is no place like home.
There are lees to every wine.
There are more ways to the wood than one.
There is no fire without smoke.

Одним з успішних методів навчання письму є завдання по написанню творів та коротких есе на основі прислів'я. Учням бажано запропонувати прислів'я або цитати для ілюстрації певної життєвої ситуації.

Для групової роботи доцільно запропонувати скласти розповідь, використавши якомога більше прислів'їв.

Ряд дослідників (З. К. Тарланов, Л. Б. Савенкова, Г. Д. Сідоркова, А. Taylor, А. Fox, N. Barley та ін.) відмічають, що, вивчаючи прислів'я і приказки на іноземній мові, ми можемо краще зрозуміти носіїв цієї мови, оскільки в них відображаються особливості історії, культури, побуту даного народу.

Робота з прислів'ями та висловами відомих людей є важливим компонентом у вивченні англійської мови. Використання малих текстів вважаємо невід'ємною частиною побудови цікавого, креативного заняття. Прислів'я, приказки, вирази слугують матеріалом для навчання говорінню, письму та граматиці. Вони здатні зробити будь-яку тему цікавою для учнів.

При навчанні вимові та артикуляції звуків значення малих літературних форм важко переоцінити. Робота з прислів'ями та приказками на заняттях з англійської мови викликає в учнів позитивні емоції, підвищує мотивацію до навчання. Потенціал методів роботи з такими виразами не обмежується лише роботою в класі. Прислів'я, приказки, цитати, вислови відомих людей можуть бути успішно використані у позаурочний час при організації конкурсів, вікторин та ток-шоу.

Література:

1. Померанцева Т. А. Использование поговорок и скороговорок на уроке немецкого языка // Иностранные языки в школе. – 2001. – № 2. – С. 50-52.
2. Резник Л. С. Английские пословицы на вашем уроке // Иноземні мови. – 2000. – № 4. – С. 64-65.

Ємельянова О. В., Пономаренко М. В.,
Сумський державний університет, м. Суми

ОН-ЛАЙН ОЛІМПІАДИ З ІНОЗЕМНИХ МОВ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ТА ДІЄВИЙ ЗАСІБ ПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ

Метою даної статті є аналіз он-лайн олімпіади з іноземних мов як нового виду олімпіади, який виник завдяки стрімкому розвитку сучасних технологій. Звертається увага на особливості даного виду олімпіади та здійснюється його порівняння зі звичайною олімпіадою. У статті розглядаються переваги та недоліки он-лайн олімпіади з іноземних мов та робляться висновки щодо ефективності даного виду олімпіади як нового засобу перевірки знань учнів.

Ключові слова: он-лайн олімпіада, ІКТ, Інтернет, оцінювання.

Целью данной статьи является анализ он-лайн олимпиады по иностранным языкам как нового вида олимпиады, который возник благодаря стремительному развитию современных технологий. Обращается внимание на особенности данного вида олимпиады и осуществляется его сравнение с обычной олимпиадой. В статье рассматриваются преимущества и недостатки он-лайн олимпиады по иностранным языкам и делаются выводы об эффективности данного вида олимпиады как нового средства проверки знаний учащихся.

Ключевые слова: он-лайн олимпиада, ИКТ, Интернет, оценивание.

The aim of this article is to analyze English on-line Olympiad as a new kind of Olympiad, which appeared due to the rapid development of modern technologies. The research focuses on peculiarities of English on-line Olympiad and offers the comparison of this kind of Olympiad with English Olympiad, performed without usage of ICT. The article shows advantages and disadvantages of English on-line Olympiad and draws conclusions about the effectiveness of such kind of Olympiad as a method of students' knowledge control.

Keywords: on-line Olympiad, ICT, the Internet, assessment.

Мова є не тільки одним з основних аспектів культури, а й засобом доступу до різних типів культурного мислення, вона є необхідністю, яка з'являється у зв'язку з потребами, зв'язками і взаємовідносинами людей [2]. Статус англійської мови як «мови міжнародного спілкування» вже не підлягає сумніву і рідко потребує критичного аналізу. У сучасному суспільстві англійська мова виконує багато важливих функцій. Саме тому велика увага приділяється ефективному вивченню цієї мови людьми в усьому світі. Число користувачів англійської мови постійно зростає. Вона проникає у кожен галузь промисловості і стає поширеною серед різних верств суспільства.

У всьому світі більше 1,4 мільярда людей живуть у країнах, де англійська мова має офіційний статус. Більше 70 % учених світу читають літературу англійською мовою, близько 85 % листів написано даною мовою. 90 % усієї інформації в електронному форматі зберігається саме англійською мовою. Кількість людей, які говорять англійською як другою іноземною мовою, перевищує число носіїв мови [4].

Вивчення англійської мови є тривалим процесом, який вимагає багато енергії, цілеспрямованості і палкого бажання опанувати дану мову. Але кожен процес вивчення є неможливим без аспекту перевірки. Олімпіада є ефективним і продуктивним способом оцінки рівня володіння іноземною мовою в учнів та студентів.

Мета даної статті полягає у аналізі он-лайн олімпіади з іноземних мов як нового виду олімпіади, який виник завдяки стрімкому розвитку сучасних технологій. Предметом статті виступають сучасні завдання он-лайн олімпіад з іноземних мов. Об'єктом дослідження є результати он-лайн опитування учасників он-лайн олімпіад щодо дієвості, ефективності та об'єктивності даного виду сучасних олімпіад.

Олімпіада з англійської мови відіграє важливу роль у процесі навчання в українських школах, інститутах та університетах. Під час участі в олімпіаді учням пропонуються завдання, розроблені на основі освітніх програм, що реалізуються у початковій та середній (повній) ланках загальної освіти.

Основним завданням олімпіад з іноземних мов є:

- стимулювання творчого самовдосконалення учнівської молоді;
- виявлення та розвиток обдарованих учнів і надання їм допомоги у виборі професії, залучення їх до навчання у вищих навчальних закладах області, України;
- формування творчого покоління молодих знавців іноземних мов для різних галузей суспільного життя;
- підвищення інтересу до поглибленого вивчення іноземних мов;
- підвищення рівня викладання іноземних мов, фахової підготовки учнів;
- залучення професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, працівників наукових закладів України до активної допомоги навчальним закладам у справі поліпшення стану викладання іноземних мов і підвищення рівня знань, умінь та навичок учнівської молоді [1].

У сучасному суспільстві технології набувають все більшого значення як в особистому, так і в професійному житті. Комп'ютерні матеріали для викладання мови, які часто називають CALL (Computer Assisted Learning Language), з'явилися на початку 1980-х років. Це в основному компакт – диски, навчальні комп'ютерні програми, комп'ютерні тести, енциклопедії. У 1990-х роках термін TELL (Technology Enhanced Language Learning) з'явився у відповідь на зростаючі можливості, що надаються Інтернетом. Сьогодні комп'ютери та Інтернет дозволяють людям спілкуватися і співпрацювати он-лайн [4].

Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) учнями та викладачами є дуже важливим. Існуює багато причин цього явища:

- більшість студентів використовують інформаційно-комунікативні технології, які є невід’ємною частиною їхнього життя;
- англійська як міжнародна мова використовується в технологічно опосередкованих контекстах;
- Інтернет надає нові можливості для створення завдань і матеріалів;
- Інтернет пропонує чудові можливості для співпраці і спілкування між учнями, які проживають на географічно віддалених територіях;
- технологія стає все більш мобільною;
- використання засобів ІКТ надає учням велику практику в усіх чотирьох основних мовних навичках – читанні, аудіюванні, письмі і говорінні на принципово новому та ефективному рівні [4].

Інформаційно-комунікативні технології відкривають безмежні можливості для вивчення іноземних мов. Он-лайн олімпіада є порівняно новим засобом перевірки сформованості знань учнів. Оскільки Інтернет є потужним джерелом отримання інформації для учнів та вчителів у наш час, даний вид олімпіади є досить популярним серед учнів та викладачів іноземної мови, а також простим та зручним у використанні. Он-лайн олімпіада забезпечує ефективну перевірку рівня володіння іноземними мовами учнів та студентів.

З досвіду участі в он-лайн олімпіаді з англійської мови можна вести мову про різноманіття завдань даної олімпіади, які дозволяють об’єктивно оцінити рівень сформованості навичок та вмінь з усіх чотирьох видів мовленнєвої діяльності з іноземної мови: читання, письма, аудіювання, говоріння.

Он-лайн олімпіади є більш зручним способом оцінки рівня володіння іноземною мовою. Але, звичайно, існують речі, яких он-лайн олімпіада не може забезпечити. Атмосфера звичайної олімпіади відіграє важливу роль: учень знаходиться у класі в оточенні багатьох інших учнів з різних шкіл; вчителі намагаються спостерігати за кожним учасником; хвилювання переповнює кожного учня. Саме тому он-лайн олімпіада – це зовсім інший вид олімпіади, який має багато переваг.

З метою з’ясування ставлення учнів та студентів до он-лайн олімпіад з іноземних мов нами було проведено дослідження, що передбачало он-лайн анкетування учасників он-лайн олімпіад з іноземних мов. На основі даного анкетування можна сформулювати наступні висновки щодо переваг та недоліків он-лайн олімпіади з іноземних мов.

Згідно з думкою більшості опитаних даний вид олімпіади є набагато зручнішим, оскільки потребує менших затрат часу та не викликає труднощів для сучасних учнів.

Вчителі, які контролюють весь процес олімпіади, відсутні. З одного боку, це може призвести до списування під час виконання завдань. Але, з іншого боку, відсутність викладачів сприяє кращому розумінню завдань і, відповідно, їх більш ефективному виконанню. Учні набувають навички самоконтролю, можуть самостійно організувати роботу і розподіляти час на виконання кожного завдання.

Он-лайн олімпіада сприяє індивідуалізації процесу навчання. Учень покладається тільки на свої власні знання і не очікує додаткової допомоги від інших учнів. Он-лайн олімпіада сприяє усвідомленню учнем його слабких і сильних сторін, допомагає розвивати власний метод навчання і зрозуміти власну оригінальність.

Наше суспільство стрімко розвивається. Нові технології з’являються щодня, і люди повинні навчитися ними користуватися. Олімпіади в режимі он-лайн сприяють розвитку навичок роботи з Інтернетом. Дані навички та вміння користуватися та знаходити інформацію в Інтернеті є досить важливими для учня у сучасному суспільстві.

Реєстрація для участі в он-лайн олімпіаді є зручною та не вимагає великих затрат часу. Завдяки мобільності сучасних інформаційно-комунікативних технологій взяти участь у даній олімпіаді можна у будь-якому місці планети.

До інших суттєвих переваг даного виду олімпіади належить спосіб оцінки учнівських робіт. Оцінка результатів за допомогою комп’ютера є більш об’єктивною. За допомогою комп’ютера студенти можуть дізнатися свої результати досить швидко (протягом декількох хвилин). У даному випадку сучасні технології пропонують багато переваг: вчителі не повинні перевіряти велику кількість робіт учнів, а учням не доведеться довго чекати, щоб дізнатися свої результати і, звичайно, об’єктивність оцінювання відіграє велике значення.

Як ми вже згадували, основна мета будь-якої олімпіади – це мотивація студентів щодо вивчення англійської мови, організація та проведення незалежного та неупередженого контролю за рівнем сформованості у студентів навичок і перевірки рівня володіння іноземною мовою. В ході аналізу результатів опитування ми дійшли висновку, що он-лайн олімпіада відповідає всім цим завданням. Он-лайн олімпіада – це новий вид стандартного поняття олімпіади та у зв’язку зі швидким розвитком технологій він є досить ефективним способом перевірки знань студентів.

З огляду на думку більшості опитаних можна зробити висновок, що учні органічно сприймають той факт, що стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій спричинив появу такого виду олімпіади як он-лайн олімпіада, яка є ефективним засобом перевірки якості знань учня. Незабаром он-лайн олімпіада стане невід’ємною частиною процесу навчання. Для викладачів і студентів зручно проводити і брати участь у олімпіадах такого роду. Ця олімпіада має багато переваг, які є корисними в нашому сучасному суспільстві, де можливість розвитку та удосконалення навичок роботи з Інтернетом, велика зручність і об’єктивність процесу оцінювання мають важливе значення. Беручи до уваги результати опитування, ми можемо стверджувати, що он-лайн олімпіада є досить популярною в наші дні у зв’язку зі швидким розвитком інформаційно-комунікативних технологій і як відносно новий засіб перевірки знань студентів є досить ефективною.

Література:

1. Підготовка і проведення олімпіад з іноземної мови в старших класах середньої загальноосвітньої школи [Електронний ресурс] / Сінчук О. Підготовка і проведення олімпіад з іноземної мови в старших класах середньої загальноосвітньої школи – Режим доступу до статті : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npd/2009_3/Snichuk.pdf
2. Communicative Competences as a European Identity Instrument. [Електронний ресурс] / Lobanova T., Shunin Yu // Citizenship Education in Society. – London: CiCe, 2007. – p. 251-260. – Режим доступу : http://learning.londonmet.ac.uk/cice/docs/2007_251.pdf
3. Testing Writing on Computers: An Experiment Comparing Student Performance on Tests Conducted via Computer and via Paper-and-Pencil. [Електронний ресурс] / Michael Russell, Walt Haney // Education Policy Analysis Archives, 1997. – № 3 (vol. 5). – 18 p. – Режим доступу : <http://epaa.asu.edu/ojs/article/view/604/726>
4. Using ICT in Teaching and Studying English / N. Fominykh / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shvidko172.narod2.ru>

*Каніболоцька О. А.,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя*

ІНТЕРАКТИВНА МЕТОДИКА У КОНТЕКСТІ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена дослідженню ефективності використання інтерактивних методик у контексті комунікативного підходу до вивчення іноземної мови у вищій школі. Аналізується процес формування іноземної комунікативної компетенції студентів із залученням інтерактивних технологій.

Ключові слова: комунікативна компетенція, інтерактивні технології, іноземні мови, вища школа.

Статья посвящена исследованию эффективности использования интерактивных методик в контексте коммуникативного подхода к изучению иностранного языка в высшей школе. Анализируется процесс формирования иноязычной коммуникативной компетенции студентов с привлечением интерактивных технологий.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, интерактивные технологии, иностранные языки, высшая школа.

The article deals with the effectiveness of interactive methods in the context of the communicative approach to language learning in higher education. The process of forming foreign language communicative competence of students involving interactive technologies is presented in this article.

Keywords: communicative competence, interactive technologies, foreign language high school.

Сутність, зміст, мета навчання іноземної мови у вишах полягає в оволодінні студентами вміннями іноземного спілкування. У зв'язку з цим, важливим напрямком організації навчальної діяльності з формування іноземної комунікативної компетенції студентів є залучення сучасних технологій навчання та різних типів навчання. Саме ефективність організації процесу навчання іноземних мов у навчальних закладах, сучасний комунікативний підхід до визначення змісту навчання, використання відповідних сучасних методів і новітніх технологій, обґрунтованість мети навчання кожного з урахуванням категорії тих, кого навчають іноземної мови, основні напрямки реалізації ідеї «озброєння» молодого покоління соціокультурними знаннями, вміннями і навичками володіння іноземними мовами створюють реальну можливість використання мови як засобу інтеграції до міжнародної спільноти.

У педагогічній та методичній літературі описано чимало типів організації навчання за рівнем активності студентів, рівнем залучення їх до продуктивної діяльності, за дидактичною метою, за способами організації тощо. Е. Голант поділив типи та методи навчання на активні та пасивні залежно від участі слухачів у навчальній діяльності. Звісно, термін «пасивне» є умовним, адже будь-яка організація навчального процесу неодмінно передбачає певний рівень пізнавальної активності суб'єкта – студента, інакше досягнення навіть мінімального результату неможливе. У своїй класифікації Е. Голант використовує «пасивність» як визначення низького рівня активності слухачів, переважно репродуктивної діяльності за майже цілковитої відсутності самостійності й творчості [19, с. 45].

В пасивній моделі навчання студент виступає в ролі «об'єкта» навчання, він повинен засвоїти й відтворити матеріал, переданий йому викладачем, текстом підручника тощо – джерелом правильних знань. До відповідних методів навчання належать методи, за яких студенти лише слухають і дивляться (лекція-монолог, читання, пояснення, демонстрація й відтворювальне опитування). Студенти, як правило, не спілкуються між собою і не виконують якихось творчих завдань. Активна модель навчання передбачає застосування методів, які стимулюють пізнавальну активність і самостійність студентів. Студент виступає «суб'єктом» навчання, виконує творчі завдання, вступає в діалог з вчителем. Основні методи: самостійна робота, проблемні та творчі завдання (часто домашні), запитання від студента до викладача і навпаки, що розвивають творче мислення. До активної моделі навчання відноситься інтерактивне навчання.

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчує свою успішність, інтелектуальну спроможність. Суть інтерактивного навчання у тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх студентів. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером дитячого колективу. Інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу над іншими, так і однієї думки над іншою. Під час інтерактивного навчання студенти вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення.

Процес організації інтерактивного навчання створює умову для використання інтерактивних технологій, які є порівняно новим, творчим, цікавим підходом до організації навчальної діяльності студентів. Такі терміни як «педагогічна технологія» й «педагогічна техніка» з'являються вже на початку 20-х років минулого століття у працях відомих педагогів (В. Бехтерева, І. Павлова, А. Ухтомського, С. Шацького). Педагогічна техніка визначалась у педагогічній енциклопедії 1930-х років як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку й ефективну організацію навчальних занять. Одні науковці розуміють під терміном «технологія» управління педагогічними процесами, інші – способи організації діяльності студентів, різноманітні методи

та прийоми досягнення педагогом навчальної мети тощо. Для технологічного навчання обов'язковим є постійний зворотній зв'язок.

Не зважаючи на давню історію, в сучасній педагогічній літературі й досі не існує єдиних, вичерпних, уніфікованих визначень понять освітні, педагогічні, навчальні технології. Деякі дослідники налічують близько 300 дефініцій цих термінів, які різняться не лише за формою, а й за змістом, що в них вкладається. У свою чергу Є. Азімов, під поняттям «технологія» розуміє сукупність прийомів роботи викладача та слухачів, яка забезпечує досягнення мети навчання мови та оволодіння мовою [1, с. 448]. Одні науковці розуміють під терміном «технологія» управління педагогічними процесами, інші – способи організації діяльності слухачів, різноманітні методи та прийоми досягнення педагогом навчальної мети, тощо. На думку деяких дослідників, технологію від методики відрізняють два принципові моменти: гарантія остаточного результату й проектування майбутнього навчального процесу. Педагогічна технологія – набір процедур, які поновлюють професійну діяльність вчителя, і гарантують запланований остаточний результат. Технологія, на відміну від методики, не припускає варіативності, з неї не можна викинути жодного елемента.

Існує дуже багато технологій інтерактивного навчання, але їх кількість продовжує збільшуватись завдяки тому, що кожен вчитель може розробити та запровадити власний інтерактивний метод (звісно подбавши про його доцільність та ефективність). Серед існуючих інтерактивних технологій найбільше вирізняються такі як: «карусель», «акваріум», «дерево рішень», «броунівський рух», «діалог», «коло ідей», «синтез думок», тощо. У процесі навчання іноземних мов використовується цілий ряд інтерактивних технологій, які є свого роду «універсальними» технологіями, як наприклад: а) «коло ідей» (мета якого залучити всіх учнів до обговорення запропонованої проблеми); б) «акваріум» (мета якого залучити учнів до роботи в малих групах); в) «навчаючи навчаюсь» (має на меті залучити учня/учнів до свого роду гри «я – учитель і навчаю інших»); г) «мікрофон» (ця технологія має на меті активізувати учнів по черзі (або хаотично) відповідати на запитання, коментувати репліки іншого (подібно сучасним телевізійним ток-шоу)); д) «крісло автора» (мета якого формувати і підвищувати самооцінку) та інші..

В якості інтерактивних прийомів навчання іноземної мови широко використовують цілий ряд технологій, які були відомі раніше у рамках інтенсивної методики, як наприклад: технологія «кластера» (синонімічно – «карти понять»), технологія «асоціограми», технологія «порівняльна діаграма», технологія «пазла» (англ. puzzle – загадка, головоломка), технологія «цілеспрямованого читання», технологія «двочастинного щоденника, тощо. Серед перелічених технологій у практиці навчання іноземних мов особливо широко і ефективно використовується інтерактивна технологія «кластера», метою якої є активізація пізнавальної діяльності учнів, розвиток пам'яті, мислення і мовлення.

Неоднозначність у підходах до розкриття змісту інтерактивного навчання, різноманітні підходи до класифікації технологій, завдяки яким реалізується ідея інтерактивного навчання, мають загальнотеоретичний, концептуальний характер. У методиці навчання іноземних мов, зокрема у змісті «Нового словника методичних термінів й понять» за Є. Азімовим, міститься тлумачення термінів інтерактивне навчання, інтерактивні методи навчання, інтерактивні засоби навчання, інтерактивний, інтерактивний діалог, інтерактивний режим, інтеракція [1, с. 217]. У тлумаченні зазначених термінів чітко виражено зміст терміну «інтерактивний» в різних сполученнях із урахуванням і орієнтацією на специфіку його використання у процесі навчання іноземних мов.

У характеристиці інтерактивних методів навчання зазначається, що інтерактивний метод є одним із сучасних методів, які базуються на *інтераціоналізмі* – одній із найпопулярніших концепцій у сучасній соціальній психології. У рамках цієї концепції пропонується розуміння соціальної взаємодії людей як міжособистісної комунікації, особливістю якої визнається здатність розуміти один одного. Саме такий підхід реалізується у процесі інтерактивного навчання, що базується на взаємодії студента із навколишнім середовищем. При такому підході студент – повноцінний учасник процесу, зміст якого є джерелом поповнення його знань, умінь та навичок.

Характерними рисами інтерактивного навчання є взаємонавчання. Кожен студент одночасно є викладачем по відношенню до інших членів групи, він допомагає подолати труднощі, пояснює, дає зразки мовлення. В останні роки взаємне навчання в методиці іноземної мови має назву «навчання у співпраці». Взаємодія у мовленні, тобто участь у бесіді, діалозі, уміння знайти вербальні засоби розпочати, підтримати чи завершити бесіду є наступна характерна риса інтерактивного навчання. Інтерактивне навчання іноземної мови базується на взаєморозумінні між окремими комунікантами в процесі комунікативного спілкування. Взаємодія у мовленні досягає мети лише при взаєморозумінні. Із зазначеного витікає, що твердження окремих викладачів про те, що інтерактивне навчання іноземній мові типове лише для навчання усного мовлення (діалогу, полілогу, аудіюванню, бесіді) не є оправданим, оскільки у контексті змісту характеристик інтерактивного підходу в навчанні іноземних мов з позицій лінгвопсихологічних засад особливого розгляду заслуговує питання ефективності використання інтерактивної методики у навчанні письмових видів мовленнєвої діяльності (читанні і письму). У першому прикладі читач вступає в інтеракцію із змістом тексту, в другому – з потенційним читачем.

Інтерактивне навчання (ІН) успішно реалізується не лише завдяки взаємоспілкуванню, взаєморозумінню між комунікантами в різних режимах, а й завдяки використанню інтерактивних засобів навчання, таких як: інтерактивна дошка, електронний підручник, мультимедійні диски, електронні навчальні програми, ресурси мережі Internet і ін.. Інтерактивність базується на психолінгвістичному принципі взаємопов'язаності і взаємобумовленості всіх видів мовленнєвої діяльності. Визначаючи існування різних методів у сучасному процесі навчання іноземних мов, доцільно відзначити, що в цьому процесі провідне положення посідають інтерактивні методи, які в рамках комунікативно-орієнтованого підходу мають на меті: а) створити атмосферу навчання, при якій студент відчуває себе комфортно і вільно; б) стимулювати інтерес того, хто навчається, пробудити

у нього бажання практично використовувати іноземну мову, а також потребу до навчання, що і є реальним досягненням успіху в оволодінні дисципліною; в) активізувати діяльність студента і таким чином зробити його головною дійовою особою, яка активно і рівноправно взаємодіє з іншими студентами, як учасниками комунікативного навчального процесу; г) створювати ситуації, при яких викладач не є центральною фігурою; д) завдяки використанню інтерактивних прийомів переконати студентів, що вивчення і оволодіння іноземною мовою в значній мірі залежить і пов'язано з його особистими інтересами; е) сформувати в студентів вміння працювати над мовою самостійно і творчо.

Таким чином, одним із провідних принципів навчання іншомовного спілкування у вищій школі є формування в студентів мотивації до вивчення іноземної мови, до оволодіння мовленнєвою компетенцією, що неможливо без взаємодії і взаєморозуміння. Завдання використання інтерактивних технологій полягає в тому, щоб кожне заняття зробити цікавим, щоб воно спонукало студентів до активної роботи на занятті і творчої активної роботи вдома.

Література:

1. Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов (теория и практика обучения языкам) / Э. Г. Азимов, А. И. Щукин. – М. : «Икар», 2009. – 448 с.
2. Куріцина М. «Відчуй себе інтелектуалом!»: Інтерактивні технології в розвитку творчих здібностей / М. Куріцина // Освіта. – 2005. – № 9. – С. 4-5.

Мінкова О. Ф., Надольська Ю. А.,

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Мелітополь

ТЕСТОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОЦІНЮВАННІ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ ВНЗ

У статті розглядаються тестові технології, особливості їх застосування для оцінювання навчальних досягнень студентів під час вивчення української та іноземної мов, зокрема німецької.

Ключові слова: *новітні технології, тестові технології, система освіти, тематичний контроль знань, поточний контроль.*

В статье рассматриваются тестовые технологии, особенности их применения в оценивании учебных достижений студентов во время изучения украинского языка и иностранного языка, в частности немецкого.

Ключевые слова: *новейшие технологии, тестовые технологии, система образования, тематический контроль, поточный контроль.*

The article deals with the test technologies, peculiarities of their applying for students' learning achievements assessment in the process of Ukrainian and foreign language such as German.

Key words: *modern technologies, test technologies, educational system, thematic control of knowledge, periodic control, current control.*

Запровадження новітніх технологій у системі освіти зумовлює нові підходи в оцінюванні навчальних досягнень з будь-якої дисципліни, зокрема з вивчення мов. Серед основних форм контролю знань студентів (тематичний, модульний, періодичний) особливе місце займає поточний контроль, мета якого – відстежувати перебіг навчання, отримувати інформацію про відповідність навчальних досягнень студентів вимогам чинної програми. Поточне оцінювання здійснюється на кожному занятті у формі усного опитування, різних видів, творчих завдань тощо, але, на нашу думку, доцільніше поряд із традиційними методами і формами перевірки знань використовувати і тестові форми контролю. Ефективне застосування тестів вимагає від викладача ознайомлення з типами тестових завдань, загальними підходами до їх створення та особливостями оцінювання.

Метою статті є ознайомлення з тестовими технологіями, класифікацією навчальних та контрольних тестів, творчими підходами до їх розробки, а також з особливостями оцінювання.

Питання тестології привертало увагу таких педагогів та методистів, як: В.Аванесов, І. Булах, Л.Коваленко, І. Коломієць, А.Майорової, С. Ніколаєвої та інших.

За визначенням російського текстолога В. Аванесова, «педагогічний тест – це система паралельних завдань специфічної форми, розташованих у зростаючому за ступенем складності порядку, що дає змогу якісно та ефективно виміряти рівень і структуру підготовки студентів» [1, с. 32]. Отже, до тесту не слід залучати будь-які завдання, а лише ті, які відповідають певній формі, змісту та рівню складності.

Кожне тестове завдання повинно оцінювати певний рівень когнітивного документа. За Б. Блумом, розрізняють такі когнітивні рівні:

- 1) рівень знання (вимагає згадати раніше засвоєний матеріал);
- 2) рівень розуміння (вимагає інтерпретації вивченого матеріалу);
- 3) рівень застосування (характеризує здатність використовувати вивчений матеріал у нових ситуаціях);
- 4) рівень аналізу (здатність розкласти ціле на частини);
- 5) рівень синтезу (складання цілого з частин);
- 6) рівень оцінювання (здатність давати оцінку, зокрема критичну, процедурам, висновкам, доказам, перспективам тощо) [2, с. 51].

Тестові завдання рівнів аналізу, синтезу і оцінювання тісно пов'язані між собою. Певний когнітивний рівень зумовлює зміст і структуру тестових завдань, що лежить в основі їх типології. За наявності або відсутності варіантів доповідей виділяють завдання закритої форми (вибір правильної відповіді з переліку можливих варіантів) та відкритої форми (самостійне формулювання відповіді на запитання за його змістом [4, с. 51]. За такими критеріями можна класифікувати найпоширеніші види завдань, серед яких переважають тестові завдання закритої форми (завдання з вибором однієї правильної відповіді; завдання з вибором кількох правильних відповідей; завдання з вибором кількох правильних відповідей; завдання на відтворення послідовності) та тестові завдання відкритої форми (завдання з короткою відповіддю; завдання з розгорнутою відповіддю).

Як уже зазначалося, в умовах кредитно-модульної системи з кожним роком зростає використання поточного тестування, яке проводиться з метою коригування навчальної діяльності студентів, стимулювання інтересу до навчання. Тест складається з тестових завдань, які об'єднуються у субтести. До субтесту входять тестові завдання, спрямовані на один конкретний об'єкт тестового контролю, наприклад, визначення рівня володіння граматичними або лексичними навичками, умінням аудіювання тощо. Структуру тесту утворює спосіб зв'язку завдань між собою. Кожне завдання зв'язане з іншим через загальний зміст і загальну варіацію тестових результатів. Завдання розподіляються в міру складності – від найпростіших до найскладніших.

У процесі складання тесту завдання відбираються і впорядковуються в залежності від призначення цього тесту. У цілому, комплекс тестів включає тести для визначення сформованості комунікативної компетенції в усіх видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, письмі, читанні, говорінні [5, с. 4-5].

Результати тестування підлягають кількісному визначенню, на основі якого студент отримує оцінку успішності. Така оцінка є більш об'єктивною і надає інформацію про якість засвоєння матеріалу.

Проаналізуємо детальніше ті типи тестових завдань, які доцільно використовувати на практичних заняттях під час вивчення української та німецької мови [3, с. 9-10]:

1. Завдання з вибором однієї правильної відповіді. Таке завдання складається з незакінченого твердження та чотирьох або п'яти варіантів його продовження, серед яких тільки один правильний. За виконання такого завдання можна отримати 0 або 1 бал.

Наприклад: Правильно утворено форму наказового способу дієслова у рядку:

а) підемо; б) спечімте; в) пишімо; г) намалюємо; д) даси.

zum Beispiel: Wählen Sie die richtige Imperativformen!

_____ mich! Ich habe das nicht verstanden.

а) Entschuldigen; б) Entschuldige; с) Entschuldigst; д) Entschuldigte

2. Завдання з вибором кількох правильних відповідей. Завдання такого формату передбачає вибір певної кількості відповідей із запропонованого переліку варіантів. До такого типу завдань належать і завдання до мікротекстів – читання невеликого тексту і вибір з нього речень (або слів) з певними мовними явищами (їх може бути одне, два або більше). До мікротексту можна запропонувати кілька запитань, але вони не повинні бути пов'язаними між собою (неправильна відповідь на одне запитання не обумовлює помилкового вибору відповіді на запитання наступне). Правильне виконання завдання оцінюють 1 балом.

Наприклад: Прочитайте слова, виконайте такі завдання:

1. Виберіть з переліку слів іменники II відміни.

2. Виберіть з переліку слів іменники жіночого роду.

3. Виберіть з переліку слів іменники, що не належать до жодного типу відмінювання.

(1) Вишня, (2) Міссісіпі, (3) путь, (4) колібрі, (5) насіння, (6) горіх, (7) море, (8) пальто, (9) ательє, (10) левеня, (11) канікули, (12) хлоп'я, (13) вітрисько, (14) пташенятко, (15) лото.

zum Beispiel: Wählen Sie die Substantive:

1. Starke Deklination.

2. Schwache Deklination.

3. Weibliche Deklination.

4. Gemischte Deklination.

1) das Fenster, (2) der Lehrer, (3) die Mappe, (4) der Herr, (5) der Student, (6) der Erbe, (7) der Fels, (8) die Macht, (9) das Herz, (10) das Mädchen, (11) die Gruppe, (12) der Name, (13) der Gedanke, (14) der Narr, (15) der Knabe.

3. Завдання на встановлення відповідності. Ці завдання передбачають утворення логічних пар: співвіднесення назв або тлумачення мовних явищ та їхніх прикладів, логічно пов'язаних між собою, але розташованих у довільній послідовності. Оцінювання такого завдання відбувається за одним із принципів:

1) «все або нічого» (за правильне виконання усього завдання – 4 бали, в іншому випадку – 0 балів);

2) «крок за кроком» (за кожну правильну відповідь – 1 бал, тобто від 0 до 4 балів за все завдання).

Наприклад: Установіть відповідність.

Односкладне речення:

1. означено-особове

2. неозначено-особове

3. узагальнено-особове

4. безособове

Приклади:

а) Пахне в природі весною.

б) Добру, і злу, і хлібу знаємо ціну.

в) Жіночі голоси і перегук дитячий.

г) На балконі посадили мальви.

zum Beispiel: Bestimmen Sie die Übereinstimmung.

1. Subjektsätze

а) Der Vortrag, den ich vorbereitet habe, war sehr interessant.

2. Prädikativsätze

б) Ich weiß, dass ich nichts weiß.

3. Objektsätze

с) Wer viel liest, der weiß viel.

4. Relativsätze

д) Peter ist, was er schon immer war.

4. Відкриті завдання з короткою відповіддю. У таких завданнях потрібно дати самостійно відповідь (переважно у вигляді слова). Такі завдання складніші, бо в них не передбачено можливості здогаду.

Наприклад: Запишіть форму давального відмінка числівника чотириста _____

zum Beispiel: Schreiben Sie die Ordinalzahlen richtig.

der 25. April _____

am 14. Februar _____

Peter 1. _____

Перелічені форми тестових завдань дають змогу оцінити навчальні досягнення студентів з мовної теорії на таких когнітивних рівнях: знання, розуміння, застосування знань.

5. Відкриті завдання з розгорнутою відповіддю. Зразком відкритого завдання з розгорнутою відповіддю з української та німецької мов є написання власного висловлювання у формі роздуму. Це завдання перевіряє сформованість мовленнєвої компетенції студентів, дає змогу діагностувати результати навчання найвищих рівнів – аналізу, синтезу, оцінювання.

Тестові завдання для поточного оцінювання доцільно застосовувати на різних етапах заняття не більше як на 10-15 хвилин. На виконання завдання з однією правильною відповіддю рекомендують відводити одну хвилину. На завдання інших типів – півтори хвилини. У тесті необхідно розташувати завдання за принципом «від простого – до складного», щоб створити ситуацію успіху; підібрати завдання різноманітні за змістом і формою, щоб уникнути монотонності.

Слід зазначити, що ця методика більш спрямована на перевірку фактичних знань студентів і не приймає до уваги можливості розвитку особистості, має лише оцінювальний, а не прогнозуючий характер. Але все ж, тестовий контроль має багато переваг перед іншими видами контролю. Основна відмінність тесту від, наприклад, модульної або контрольної роботи полягає в тому, що він значно підвищує рівень навчального процесу, сприяє самостійній роботі кожного студента. Крім цього, тестовий контроль дає змогу викладачу перевірити значний об'єм вивченого матеріалу та проаналізувати оволодіння цим матеріалом більшої частини студентів.

Отже, правильно організоване тестування дає змогу викладачу забезпечити управління навчальним процесом і сприяє підвищенню ефективності вивчення іноземної мови.

Література:

1. Аванесов В. С. Форма тестовых заданий: учеб. пособие [для учителей школ, лицеев, преп. вузов] / В. С. Аванесов. – 2-е издание. – М., 2005. – 156 с.
2. Кальней В. А., Шишов С. Е. Технология мониторинга качества обучения в системе «учитель-ученик»: метод. пособие [для учителя] / В. А. Кальней, С. Е. Шишов. – М. : Педагогическое общество России, 1999. – 86 с.
3. Методичні рекомендації щодо використання тестових технологій у процесі вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах. / В. Федоренко, Л. Коваленко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2006. – № 9-10. – С. 48-56.
4. Парашенко Л. І. Тестові технології у навчальному закладі: [метод. посібник] / Л. І. Парашенко, В. Д. Леонський, Г. І. Леонська. – К.: Майстерня книги, 2006. – 217 с.
5. Петрашук О. П. Принципи та функції стандартизованого контролю // Іноземні мови. – 1997. – № 2. – С. 4-5.

Морська Л. І., Якимчук Н. В.,
ТНПУ імені В. Гнатюка, м. Тернопіль

РОБОТА У МАЛИХ ГРУПАХ ЯК ФОРМА ІНТЕРАКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА ЗАНЯТТЯХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядається питання організації групової роботи на заняттях іноземної мови у вищій школі. Наголошується на перевагах роботи студентів у малих групах при вивченні іноземної мови. Охарактеризовано загальні моделі використання малих груп на заняттях іноземної мови, зокрема кооперативне навчання, командне навчання та випадкове використання малих груп.

Ключові слова: *групова робота, робота у малих групах, навчальні команди, інтерактивні методи навчання, іноземна мова.*

В статье рассматривается вопрос организации групповой работы на занятиях иностранного языка в высшей школе. Акцентировано внимание на преимуществах работы студентов в малых группах при изучении иностранного языка. Охарактеризованы основные модели использования малых групп на занятиях иностранного языка, в частности кооперативное обучение, командное обучение и случайное использование малых групп.

Ключевые слова: *групповая работа, работа в малых группах, учебные команды, интерактивные методы обучения, иностранный язык.*

The article deals with the problem of using group-based foreign language learning in higher education. The emphasis is on the advantages of small-group work in the foreign language classroom. The general patterns of using small groups such as casual use, cooperative learning and team-based learning are described in the article.

Keywords: *group work, small-group work, learning teams, interactive teaching methods, foreign language.*

В умовах інтеграції України в світовий простір зростає потреба в підготовці активних і творчих особистостей, здатних до взаємодії з носіями різних мов і культур. Звідси, першочерговим завданням сучасної вищої освіти є розробка і застосування ефективних навчальних технологій, які гарантують розвиток творчості та ініціативності студента, а також сприяють підвищенню рівня сформованості його професійних компетентностей, включаючи й іншомовну компетентність. Серед інноваційних технологій навчання важливого значення сьогодні набувають інтерактивні технології, які забезпечують максимальну активізацію комунікативної діяльності на занятті іноземної мови шляхом активного використання групових форм міжособистісної взаємодії.

Питання організації групової навчальної діяльності знайшли своє відображення у наукових розвідках В. Дяченко, К. Нор, О. Павлової, Н. Пожар, О. Пометун, Г. П'ятакової, С. Ратовської, В. Ягоднікової, О. Ярошенко, Н. Brown, J. Mc Nally та інших. Аналіз праць свідчить, що групова співпраця покращує якість навчально-пізнавальної діяльності, сприяє формуванню позитивної мотивації навчання та підвищує активність студентів на заняттях. Проте, незважаючи на значну кількість досліджень з даної проблеми, питання застосування групових форм роботи для формування іншомовної компетентності студентів ще не знайшло свого остаточного вирішення. Тому ми вважаємо за необхідне зупинитися на цій проблемі докладніше і розкрити важливість та специфіку використання групової роботи на заняттях іноземної мови у вищих навчальних закладах, що і є **метою** нашої статті.

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: 1) з'ясувати сутність та переваги групової роботи при вивченні іноземної мови; 2) визначити та охарактеризувати моделі роботи студентів в малих групах; 3) описати методи роботи в малих групах на заняттях іноземної мови.

Поняття «групова робота» дослідники іншомовного навчання розглядають як загальний термін, що охоплює різноманітні методи та прийоми, які передбачають співпрацю двох чи більше студентів, спрямовану на досягнення спільної мети, а також забезпечують самостійно ініційоване студентами мовлення [2, с. 177-178]. При цьому під груповою роботою головно розуміють роботу в малих групах, тобто групах із шести та менше студентів, оскільки така форма організації навчальної діяльності створює найоптимальніші умови для постійної мовленнєвої взаємодії всіх без винятку студентів, що особливо важливо при вивченні іноземної мови для досягнення комунікативної мети навчання.

Досліджуючи проблему спільної навчальної діяльності, вчені наголошують на тому, що робота у малих групах 1) породжує інтерактивне мовлення; 2) стимулює відповідальність та автономність студента; 3) є кроком до індивідуалізації навчання; 4) створює емоційно позитивний клімат, який забезпечує почуття безпеки [2, с. 178-179]. Так, працюючи у малих групах, зазвичай мовчазні студенти стають активними учасниками комунікативної взаємодії, долаючи власну сором'язливість і страх критики та несхвалення з боку товаришів. В умовах взаємонавчання студенти допомагають один одному інтелектуально та емоційно і, відповідно, легше долають труднощі, які виникають на їхньому шляху. Разом з тим, групова діяльність сприяє згуртованості студентського колективу та формуванню гуманних стосунків між членами колективу. Студенти вчаться слухати один одного, толерантно ставитись до чужої точки зору, приймати групові рішення.

В процесі групової взаємодії на заняттях іноземної мови у студентів розвиваються загальнонавчальні (вміння слухати, аргументувати свою згоду чи незгоду, робити висновки, узагальнювати інформацію) та компенсаторні (використання лексичного парафраза, заміна складних граматичних конструкцій на більш живі, користування довідковими матеріалами) вміння [1, с. 24].

Проте слід зазначити, що успіх колективної роботи в мікрогрупах залежить від психологічної готовності студентів та викладача до групової роботи, від бажання студентів спільно працювати, а також від особистісних та професійних якостей викладача, його вміння раціонально організувати групову діяльність [1, с. 25].

У зарубіжній літературі [3, с. 5-6] вирізняють три загальні моделі використання малих груп на заняттях іноземної мови: випадкове використання (casual use), кооперативне навчання (cooperative learning) та командне навчання (team-based learning). Випадкове використання групової роботи є, звичайно, найлегшим для викладача, оскільки не вимагає попереднього планування. Викладач спонтанно на занятті організовує тимчасові мікрогрупи, об'єднуючи студентів, які сидять поруч, у пари, і дає їм декілька хвилин, щоб вирішити конкретну проблему чи обговорити конкретне питання. Цей прийом може бути ефективним на лекціях, так як урізноманітнює часто монотонне мовлення лектора, активізує когнітивні процеси та зацікавлює студентів у темі лекції.

Кооперативне навчання передбачає регулярне застосування ретельно спланованої та ретельно структурованої групової діяльності. Викладач повинен обдумати, як і на скільки часу сформувати групи; чи варто розподіляти ролі; яким чином можна досягти бажаного рівня індивідуальної та групової відповідальності студентів.

У командному навчанні робота у малих групах є основним видом діяльності на заняттях. У цьому підході викладач застосовує прийоми та методи, спрямовані на трансформацію новоутворених груп у високопродуктивні навчальні команди. Такі команди мають дві особливі риси, які сприяють навчанню: 1) будучи членом команди, кожен студент докладає великих зусиль у навчанні; 2) команда спільно може вирішити проблему, яка непосильна для самостійного вирішення навіть найобдарованішим її членам. Так, наприклад, як відомо у світі спорту, команда, яка добре грає командно, є значно кращою, ніж та, яка має одного першокласного гравця, але не знає, як грати добре разом у команді. Так само і навчальні команди не потребують «зірок» у навчанні, щоб виконувати надскладну роботу. Такі команди допомагають індивідуальним членам краще зрозуміти матеріал і стають здатними вирішити надзвичайно складні проблеми, які не під силу розв'язати по одиці найкращим членам команди.

Командне навчання розглядають як особливу навчальну стратегію, націлену на (а) розвиток високопродуктивних навчальних команд та (б) створення сприятливих умов для вирішення важливих навчальних завдань. Відмінними рисами команди є високий рівень особистої відповідальності за успіх групи та високий рівень довіри до членів групи. Для того, щоб група людей стала командою потрібен час протягом якого вони спільно взаємодіють, ресурси (особливо інтелектуальні), важке завдання, що стає спільною ціллю, та регулярний зворотній зв'язок, що несе інформацію про особисті та групові результати діяльності. Якщо група стає командою, вона здатна мотивувати дуже високий рівень індивідуальних зусиль; працювати разом дуже ефективно; успішно виконувати надскладні завдання [3, с. 8-12].

Стосовно складу навчальних груп, зазначимо, що групи можуть бути гомогенними (об'єднувати студентів за однаковими рисами, наприклад рівнем знань, підготовкою, інтересами, статтю та ін.) або гетерогенними (змішаними). Більшість дослідників вважає, що ефективнішими є гетерогенні групи, які сприяють взаємонавчанню, активності студентів, стимулюють творче мислення та інтенсивний обмін ідеями, дозволяють студентам взаємно доповнювати та збагачувати один одного.

На заняттях іноземної мови можна успішно використовувати різноманітні методи та прийоми роботи в малих групах. На основі аналізу досліджень науковців (Н. Brown, W. Rivers, О. Поветун, Л. Пироженко, В. Ягоднікової) та власного досвіду виділимо декілька інтерактивних методів, які сприяють ефективному формуванню іншомовної компетентності студентів.

Метод «мозковий штурм», мета якого полягає в ініціюванні когнітивних процесів, розвитку уяви та творчості студентів, доцільно використовувати на підготовчому етапі читання тексту, обговорення складної проблеми або написання твору на певну тему. Цей метод передбачає спонтанне висловлювання асоціативних ідей, фактів чи почуттів студентів стосовно запропонованої теми, проблеми чи ситуації. Наприклад, перед читанням тексту «The Cyber School» студентам пропонується навести а) слова, пов'язані зі школою та навчанням, і б) фрази або речення, які відображають передбачення студентів щодо кібер-школи як школи майбутнього. Завдання студентів – зафіксувати всі думки без зауважень та коментарів. Головне – кількість ідей, яка в остаточному підсумку породжує якість. Під час висловлювання не допускається оцінювання та критика думок. Має право на існування будь-яка, навіть найбезглуздіша, на перший погляд, ідея. Після «мозкового штурму» запропоновані ідеї групуються, обговорюються й оцінюються. Всі найцікавіші ідеї передаються іншим групам для спільного обговорення.

Для вивчення граматичного та лексичного матеріалу можна застосувати **метод «збір інформації»**. Так, наприклад, студенти, попередньо отримавши завдання індивідуально вивчити чи повторити певне граматичне явище, обговорюють його у малих групах і виділяють найбільш суттєві (три або чотири) ознаки цього явища, які необхідно запам'ятати. Під час виконання групового завдання викладач обходить групи і, не втручаючись, запам'ятовує чи занотовує помилки та незрозумілі питання. Один студент доповідає перед усіма групами результати роботи. Групи або підтверджують інформацію, або ж не погоджуються з нею. Викладач коментує та допомагає студентам. Цей метод також ефективний і при обговоренні певної теми, коли студенти у малих групах визначають три чи чотири аргументи «за» чи «проти» певного питання для того, щоб обговорити його з іншою групою.

«Пошук ключового речення» використовується у процесі читання тексту. Студенти в парах читають однаковий абзац певного тексту, перевіряють розуміння прочитаного та спільно знаходять і підкреслюють головне речення, яке найкраще передає зміст уривку. Групи порівнюють та аргументують підкреслені речення, що служить основою для інтерпретації прочитаного абзацу.

Заслужують уваги **методи «акваріум», «карусель», «два-чотири-всі разом»**, які сприяють розвитку навичок іншомовного спілкування, вміння вести дискусію іноземною мовою, аргументувати свої погляди, переконувати та приймати спільні рішення.

Отже, групова взаємодія студентів на заняттях іноземної мови

- забезпечує реалізацію основного дидактичного принципу – принципу активності в навчанні, оскільки групова робота характеризується високим рівнем пізнавальної і комунікативної мотивації студентів;
- є одним із факторів розвиваючого навчання, спрямованого на формування творчої особистості, яка здатна здобувати нові знання через співпрацю з іншими членами групи;
- є інтерактивною формою навчання, яка активізує мисленнєву діяльність студентів та розвиває мовленнєву ініціативу [1, с. 26].

Висновок. Використання роботи у малих групах на заняттях іноземної мови сприяє подоланню мовних бар'єрів, усуненню сором'язливості та невпевненості студентів у власних силах. В умовах взаємонавчання та взаємодопомоги у студентів зникає страх перед навчальною невдачею і підвищується комунікативна та пізнавальна мотивація. Розподіляючи працю та обмінюючись інформацією, навчальна група може продукувати знання, які не під силу самостійно здобути окремому члену групи.

Література:

1. Павлова Е. А. Особенности организации групповой формы работы на уроке иностранного языка / Е. А. Павлова // Иностранные языки в школе. – 2011. – № 9. – С. 23-26.
2. Brown H. D. Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy / H. D. Brown. – [2-nd edition]. – Pearson Education, Inc., 2000. – P. 176-191.
3. Fink L. D. Beyond Small Groups: Harnessing the Extraordinary Power of Learning Teams / L. Dee Fink // Team-based Learning: A Transformative Use of Small Groups / [ed. by L. K. Michaelsen, A. B. Knight, L. Dee Fink]. – Westport, CT: Praeger Publishers, 2002. – P. 3-26.

Сідун М. М.,
Мукачівський державний університет, м. Мукачево

КРИТЕРІЙ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті автор визначила і дослідила критерії та рівні сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи, відзначила важливість моделювання навчальних ситуацій як комплексного засобу, що може стимулювати студентів до самоаналізу, самооцінки, саморозвитку, враховуючи роль емоційних переживань, спілкування, аргументації в процесі моделювання педагогічних ситуацій. Також було представлено результати проведеного експерименту з впровадження технології моделювання навчальних ситуацій.

Ключові слова: критерій, показник, рівень, навчальна ситуація, професійна компетентність, педагогічний процес.

В статье автор определила и исследовала критерии и уровни сформированности профессиональной компетентности будущего учителя иностранного языка начальной школы, отметила важность моделирования учебных ситуаций как комплексного средства, что может стимулировать студентов к самоанализу, самооценке, саморазвитию, учитывая роль эмоциональных переживаний, общения, аргументации в процессе моделирования педагогических ситуаций. Также было представлено результаты проведенного эксперимента по внедрению технологии моделирования учебных ситуаций.

Ключевые слова: критерий, показатель, уровень, учебная ситуация, профессиональная компетентность, педагогический процесс.

The author has identified and investigated criteria and levels of professional competence of future teachers of foreign languages in elementary school, stressed the importance of learning situations modeling as an integrated product that can stimulate students to self-examination, self-esteem, self-given role emotional experiences, communication, reasoning during simulation teaching situations. Also presented the results of the experiment with the implementation of simulation technology learning situations.

Keywords: criterion, value, level, learning situation, professional competence, pedagogical process.

Постановка проблеми. Напрями державної політики у сфері освіти, що конкретизують тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх учителів, визначено Законом України «Про вищу освіту» (2002 р.), державній програмі «Вчитель», де зазначено про важливість поліпшення культурологічної, мовної, психолого-педагогічної, комп'ютерної, методичної, практичної підготовки вчителів. При цьому визначивши національні освітні пріоритети та долучившись до роботи над створенням модернізованої моделі вищої освіти європейського зразка, Україна в травні 2005 року приєдналася до Болонського процесу, ключове місце в якому належить установам вищої освіти, яким необхідно докласти зусиль для підвищення якості їх діяльності через системне впровадження внутрішніх механізмів контролю якості та їх прямий взаємозв'язок із зовнішніми системами забезпечення якості». Зазначене повною мірою можна віднести до вимог щодо підвищення якості професійної підготовки вчителів іноземної мови початкової школи, які покликані в повному обсязі забезпечити перехід до вивчення іноземної мови, починаючи з першого класу, що передбачає необхідність розроблення і впровадження сучасних технологій навчання, ефективних форм, методів і засобів, які забезпечать розвиток мовленнєвої діяльності молодших школярів.

Необхідність підвищення результативності навчання на факультетах іноземних мов передбачає необхідність діагностики сформованості професійної компетентності, що можливе за умови визначення певних критеріїв та її рівнів.

Аналіз останніх досліджень. Для обґрунтування теоретичних основ виділення критеріїв та рівнів професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи важливе значення мають дослідження В.В. Баркасі, О.М. Волченко В.О. Калініна та ін.

Так, В.В. Баркасі виділяє такі критерії та показники професійної компетентності вчителя іноземної мови: 1) *процесуально-змістовий* із показниками: знання (методологічні, загальнотеоретичні, спеціальні), уміння, навички; оволодіння основами педагогічних технологій; використання прийомів педагогічного менеджменту; 2) *суспільно-громадянський* із показниками: громадянська відповідальність; розуміння значущості педагогічної діяльності; суспільна активність; 3) *культурологічний* із показниками: усвідомлення себе носієм національних цінностей; толерантність, повага до мови, релігії, культури різних націй; планетарне мислення; 4) *результативно-оцінний* із показниками: мотивація досягнення компетентності; рівень професійної самосвідомості; емоційна гнучкість; 5) *професійно-особистісний* із показниками: гуманність; мобільність; комунікативність [1, с. 74].

В.О. Калінін у процесі дослідження проблеми готовності вчителя до роботи у школі визначив такі критерії його професійної готовності: *стимулюючий, когнітивний, практичний, ціннісний та результативний* [7, с. 15].

О.М. Волченко виділяє *професійно-мотиваційний, змістово-операційний, персоналізований, результативний критерії* [4].

На сьогодні потребує відповідного наукового обґрунтування визначення критеріїв та відповідних рівнів сформованості професійної компетентності саме вчителя іноземної мови початкової школи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення критеріїв та рівнів сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи.

Основна частина. Критерій – слово грецького походження (*criterion* – засіб судження) і є ознакою, на підставі якої здійснюється оцінювання, означення або класифікація певних об'єктів. При цьому під ознакою розуміють зовнішній прояв властивостей, за якими її можна впізнати, визначити або описати [6]. Показник вимірювання демонструє, що саме фіксується числом, отриманим унаслідок вимірювання. У межах досліджуваної проблеми, будемо виходити з того, що критерій – це якості, властивості, ознаки об'єкта, який вивчається, що дають змогу зробити висновки про стан і рівень його сформованості; показник – це ознака, що дає можливість виокремити найбільш суттєві аспекти педагогічної діяльності і дати їм адекватну оцінку.

Нами запропоновано критерії і показники, що дозволяють визначити рівень сформованості професійної компетентності вчителя іноземної мови початкової школи з урахуванням того, що процес навчання іноземної мови учнів молодшого шкільного віку має свої особливості, знання яких сприяє успішній педагогічній діяльності. При цьому у процесі визначення цих критеріїв ми взяли до уваги загальні вимоги, що ставляться до їх вибору: інформативність, об'єктивність, нейтральність, можливість якісного опису [10]. Основною ознакою буде слугувати та, яка дозволить через порівняння її прояву виявити рівень розвитку професійної компетентності саме майбутнього вчителя ІМ початкової школи. А відтак, ми обрали такі критерії: *мотиваційно-ціннісний, когнітивний, практичний, рефлексивний*. Їх зміст відповідає компонентам структури професійної компетентності. Розглянемо їх детальніше.

Мотиваційно-ціннісний – сукупність мотивів і потреб, які спонукають майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи до формування власної професійної компетентності. Виокремлення зазначеного критерію пояснюється тим фактом, що поєднання різних мотивів утворює внутрішню детермінацію професійної поведінки, яка залежить одночасно від багатьох мотивів і, у цілому, формує прагнення бути вчителем іноземної мови та працювати саме з учнями молодшого шкільного віку. Ми поділяємо позицію А.К. Маркової, яка визначає чотири основних групи мотивів, спрямованих на такі аспекти педагогічної поведінки, як професійна діяльність, професійне спілкування, особистість професіонала: 1) мотиви розуміння призначення професії; 2) мотиви професійної діяльності, що орієнтовані як на процес, так і на результат професійної діяльності; 3) мотиви професійного спілкування (престижу професії в суспільстві, соціальної співпраці у професії, міжособистісного спілкування у професії; 4) мотиви виявлення особистості в педагогічній діяльності (мотиви розвитку і самореалізації, мотиви розвитку індивідуальності) [9, с. 74]. За результатами дослідження Дж. Равена [11], компетентність може проявлятися тільки за умови глибокої особистісної зацікавленості людини в певному виді діяльності. Така позиція автора підсилює роль показників мотиваційного критерію в структурі компетентності.

Когнітивний критерій представлений системою знань, якими повинен володіти майбутній учитель іноземної мови початкової школи.

Виокремлення *практичного критерію* зумовлено тим, що володіння знаннями, які забезпечують функціонування певних сфер педагогічної діяльності вчителя іноземної мови початкової школи, є лише необхідним складником його професійного досвіду, що вимагає спроможності застосовувати набуті знання у практичній діяльності і забезпечується реалізацією системи відповідних професійних умінь і навичок.

Рефлексивний критерій, показниками якого є вміння: аналізувати та адекватно оцінювати свою здатність до навчання молодших школярів іноземної мови (самооцінка, самоконтроль); координувати і регулювати іншомовну діяльність усіх учасників спілкування й обирати адекватні засоби комунікативного впливу щодо її подальшого стимулювання (взаємооцінка, взаємоконтроль); організовувати свою подальшу самоосвіту, самовдосконалення, саморозвиток у галузі іншомовної діяльності, а також визначається здатністю контролювати власну діяльність. Виокремлення рефлексивного критерію можна пояснити тим, що оцінка результатів навчання має суттєве значення для формування самооцінки студента та його особистості загалом.

Залежно від прояву показників зазначених критеріїв у студента – майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи можемо стверджувати про сформованість певного рівня професійної компетентності в цілому.

Проведений аналіз відповідної наукової літератури засвідчив, що науковцями виділяється різна кількість рівнів професійної компетентності, які, у свою чергу, характеризуються неоднаковим ступенем прояву показників кожного критерію. Так, В.В. Баркасі визначає такі рівні: високий, достатній, середній та низький [1]. О.М. Волченко у своєму дисертаційному дослідженні виділяє три рівні сформованості комунікативної компетенції майбутніх учителів під час навчання у педагогічних ВНЗ: репродуктивну комунікативну компетентність, реконструктивну комунікативну компетентність і творчу комунікативну компетентність [5]. О.Б. Бігич розмежує процес формування методичної компетенції вчителя іноземної мови початкової школи на рівень грамотності (студент набуває методичних знань), рівень ремесла (студент оволодіває методичними навичками) і рівень майстерності (студент оволодіває методичними вміннями) [2]. Здебільшого автори диференціюють рівні відповідно до предмета свого дослідження, надаючи їм власні назви.

Ми ж виокремлюємо чотири рівні сформованості професійної компетентності. На нашу думку, такий підхід є доцільним, оскільки вони є відносними величинами (два з них ілюструють крайні межі вираження професійної компетентності – *високий і низький*), а відтак є потреба у визначенні *достатнього* та *середнього* рівнів відповідного педагогічного явища, які повинні виражати проміжні показники вищезгаданих нами критеріїв. Окреслимо детальніше сутність кожного рівня.

Усвідомлюючи, що справжній майстер педагогічної праці може бути сформований не тільки під час навчання у ВНЗ, але й у процесі практичної роботи в школі, у результаті творчого самовдосконалення, вважаємо, що досвід педагогічної діяльності слугує передумовою і засадами для професійного зростання, унаслідок

чого через певний час «вчорашній» випускник ВНЗ може досягти високого рівня професійної компетентності. У той же час варто, на нашу думку, погодитись із міркуваннями Я.Я. Болубаша, що організація навчального процесу у ВНЗ повинна забезпечити студента базовим і достатнім обсягом професійних знань, умінь і навичок, розвивати відповідні мотиви щодо ефективного виконання обраної професійної діяльності, формувати переконання в соціальній значущості, зокрема, професії вчителя іноземної мови, викликати потребу в постійному самовдосконаленні, без чого неможлива його професія [3]. Тобто, у результаті навчання у студента має формуватися високий рівень професійної компетентності, яка з роками може вдосконалюватися, якщо сам учитель дбатиме про це і буде зацікавлений у власному професійному зростанні.

За результатами аналізу наукових джерел вважаємо, що *високий рівень професійної компетентності* майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи характеризується: високим ступенем усвідомлення важливості та потреб майбутньої педагогічної діяльності; високорозвиненими знаннями, уміннями та навичками, що є показниками визначених когнітивного та діяльнісного критеріїв професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи; здатністю контролювати й оцінювати власну діяльність із подальшою її корекцією, проявляти творчість та ініціативу за різних умов навчання. Погоджуємося з думкою Л.В. Красюк, що для студентів із високим рівнем професійної компетентності характерна об'єктивність оцінювання учнів на основі спостереження за їхньою поведінкою (уже під час педагогічної практики) [8], уміння передбачати реакцію учнів на ті чи інші слова та вчинки. Характерними ознаками високого рівня є також здатність обирати найбільш доцільний стиль спілкування з учнями молодшого шкільного віку, володіння різноманітними тактиками і прийомами впливу на школярів в умовах різноманітних навчальних ситуацій, усвідомлення сильних і слабких сторін своїх дій. Студент – майбутній учитель іноземної мови з цим рівнем професійної компетентності демонструє упевненість у собі, уміє поєднувати вимогливість із демократичністю, що проявляється в ході надання свободи прояву ініціативи і самостійності учнів, здатний налагоджувати емоційний контакт, формувати відносини взаємної симпатії та довіри, виявляти доброзичливість і тактовність у стосунках з учнями молодшого шкільного віку, для яких це особливо важливо під час формування в них мотивів до вивчення іноземної мови [8], що дуже важливо і показово для тих, хто розпочинає оволодіння предметом.

У контексті визначення сутності високого рівня сформованості професійної компетентності майбутнього фахівця послуговуємося науковими міркуваннями О.Б. Бігич, яка, виділяючи найвищий рівень методичної компетенції (рівень майстерності), вважає, що вчителі іноземної мови, що перебувають на цьому рівні, усвідомлюють комунікативні труднощі у процесі іншомовного спілкування з дітьми молодшого шкільного віку, розуміють важливе значення культури спілкування для майбутньої професійної діяльності, регулярно працюють над удосконаленням педагогічної майстерності. Такий майбутній педагог демонструє міцні, ґрунтовні знання в різних сферах теорії та технології педагогічної праці; виявляє ініціативу в ході самоосвіти, науково-дослідної діяльності, бере активну участь у позааудиторній роботі [2].

У результаті аналізу досліджень І.Д. Багаєвої, В.В. Баркасі, О.Б. Бігич, О.М. Волченко, Л.В. Красюк, ми визначили особливості *достатнього рівня професійної компетентності*, який характеризується: таким ступенем осмислення студентами мотивів і цілей професійної підготовки, що дозволяє визначити їх вагомість для майбутньої педагогічної діяльності; володінням систематизованими знаннями й уміннями їх застосовувати в типових педагогічних, психологічних, мовленнєвих ситуаціях; здатністю взаємодіяти в колективі, але з деякими ускладненнями, якщо ситуація виявляється нетиповою; основними вміннями здійснювати контроль і оцінку власної діяльності, яка не завжди потім коригується; частковою готовністю здійснювати творчу, нестандартну діяльність, активно проявляти власну ініціативу, самостійність. Цій категорії випускників властива більше репродуктивна діяльність (для середнього рівня, певною сформованістю знань, умінь, навичок, які не набули системного характеру).

Вважаємо, що *середній рівень професійної компетентності* майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи характеризується: осмислення студентами мотивів і цілей професійної підготовки не в повній мірі дозволяє визначити їх вагомість для майбутньої педагогічної діяльності (відсутність частини компонентів мотиваційного критерію); посереднім володінням професійними знаннями, уміннями та навичками, зокрема знаннями щодо вікових, психологічних особливостей школярів молодшого шкільного віку, сфер їхніх інтересів і схильностей, закономірностей оволодіння іноземної мови в умовах сучасної школи; посереднім рівнем сформованості умінь професійно та доцільно моделювати навчальний процес, використовувати різноманітні навчальні ситуації з урахуванням віку і психологічних особливостей молодших школярів; певним рівнем комунікативних умінь; недостатньою впевненістю у власних професійних можливостях, оцінкою власної діяльності; частковою відсутністю потреб у її подальшій корекції та вдосконаленні.

Низький рівень професійної компетентності характеризується: недостатністю інтересу до майбутньої педагогічної діяльності, переважанням прагматичних мотивів діяльності, відсутністю сформованої системи професійно значущих знань, умінь і навичок, низькою оцінкою власної діяльності, майже повною відсутністю потреб у її подальшому вдосконаленні.

Висновки. Таким чином, виділення критеріїв та відповідних їм показників дає можливість вести мову про певний рівень сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи. А відтак, отримані результати оцінювання в зіставленні з критеріями, що слугують своєрідним еталоном для визначення ефективної моделі навчального процесу, допоможуть скоригувати процес формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи.

Література:

1. Баркасі В. В. Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов (1997–2004 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Баркасі Вікторія Володимирівна. – Одеса, 2004. – 254 с. (12)
2. Бігич О. Б. Методична освіта майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи : [моногр.] / Оксана Борисівна Бігич. – К. : Вид. Центр КНЛУ, 2004. – 278 с. (22)
3. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: [навч. посіб. для слух. закл. підв. квал. сист. вищої осв.] / Я. Я. Болюбаш. – К. : ВВП «КОМПАС», 1997. – 64 с. (26)
4. Волченко О. М. Комунікативна компетенція майбутніх учителів іноземних мов у контексті теорії діяльності / О. М. Волченко // Зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини. 2005. – № 1. – С. 40-46 (43).
5. Волченко О. М. Формування комунікативної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Волченко Ольга Михайлівна. – К., 2006. – 261 с. (42).
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с. (54).
7. Калінін В. О. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Вадим Олександрович Калінін. – Житомир, 2005. – 20 с. (85).
8. Красюк Л. В. Становлення професіоналізму вчителя початкової школи: теоретичний аспект / Л. В. Красюк // Школа першого ступеня : теорія і практика : зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницького ДПУ ім. Григорія Сковороди. – № 13-14. – 2005. – С. 99-108(109).
9. Маркова А. К. Психологія професіоналізму / А. К. Маркова. – М. : ВЛАДОС, 1996. – 308 с. (119).
10. Савченко О. Я. Об'єкти, функції і види контролю навчальних досягнень учнів початкових класів / О. Я. Савченко, Т. М. Байбара // Початкова школа. – 2002. – № 8. – С. 6.(184).
11. Raven J. The Competencies Needed at Work and in Society. Collected Original Resources in Education, 1981. – 298 p. (250).

Темник Г. Д.,

Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою НУ «Львівська політехніка», м. Львів

СВІТОВА ТА УКРАЇНЬСЬКА ЛІНГВОДИДАКТИКА: ДОСВІД ОНЛАЙНОВОГО НАВЧАННЯ

У статті обґрунтовано актуальність онлайн-навчання, проаналізовано світовий досвід онлайн-навчання та здобутки у цій сфері української лінгводидактики, узагальнено методичні принципи змістового наповнення інтерактивного курсу української мови як іноземної (УМІ) он-лайн як частини навчального комплексу «КРОК-1» та окреслено значення навчальних матеріалів такого типу у процесі навчання УМІ.

Ключові слова: інформаційно-комунікативні технології, навчальний сайт, онлайн-навчання, інтерактивний курс.

В статье обоснована актуальность онлайн-обучения, проанализирован мировой опыт онлайн-обучения и достижения в этой сфере украинской лингводидактики, обобщены методические принципы содержательного наполнения интерактивного курса украинского языка как иностранного (УМИ) онлайн как части учебного комплекса «КРОК-1» и обозначены значения учебных материалов такого типа в процессе обучения УМИ.

Ключевые слова: информационно-коммуникативные технологии, учебный сайт, интерактивное обучение, интерактивный курс.

In the article the relevance of online learning, analyzes the global online learning experiences and achievements in the field of Ukrainian linguistics, generalized methodological principles of the semantic content of the online course Ukrainian as a foreign language online training center as part of «KROK-1» and outlined the importance of training materials this type of learning Ukrainian as a foreign language.

Keywords: information and communication technology, training site, online training, online course.

Особливістю сучасної лінгводидактики є застосування ІКТ (інформаційно-комунікативних технологій), що супроводжується двома взаємопов'язаними процесами: виникненням нових видів навчальної діяльності, форм навчання та створенням відповідних до них навчальних матеріалів.

Про це свідчить практика викладання, тематика і проблематика наукових досліджень, які публікують фахові педагогічні, лінгводидактичні видання та видання про новітні інформаційні технології у навчанні, матеріали, які пропонують бібліотеки у центрах іноземних мов, новітні видання навчальних матеріалів [1-16].

На основі вищезазначених джерел подаємо перелік новітніх форм навчання, видів навчальної діяльності та навчальних матеріалів-засобів, базованих на ІКТ. Форми навчання: дистанційна, навчання он-лайн з елементами інтерактивності. Види навчальної діяльності: робота з аудіо; робота з відео; створення презентацій; робота з комп'ютерними навчальними програмами; електронне спілкування. Матеріали/засоби навчання: аудіозаписи відеофільми, мультимедійні презентації, комп'ютерні програми, електронні книги, підручники, довідники, енциклопедії, словники, ресурси мережі Інтернет, електронна пошта, скайп-зв'язок, віртуальне навчальне середовище.

В аналізованих лінгводидактичних дослідженнях українських дослідників переважають наукові розвідки про основні принципи організації та впровадження дистанційної форми навчання УМІ, застосування мультимедіа, аудіо-, відеозаписів у навчальному процесі, ресурсів мережі Інтернет, інноваційних технологій в цілому. Скажімо, Ю. І. Іванов зазначає: «Загальнодидактичний потенціал ІКТ полягає в індивідуалізованому підході, урізноманітненні форм подання інформації, посиленні мотивації навчання, активізації навчальної діяльності, використанні ігрових прийомів, зануренню в уявні ситуації, у швидкому зворотному зв'язку, інтерактивності» [8, с. 255]. На думку О. Л. Капінус, «нові умови навчання за допомогою нових інформаційних технологій характеризуються гнучкістю, відкритістю, доступністю і надають студенту можливість вільного вибору місця, часу, змісту та форм навчання, розвивають його пізнавальний інтерес, творче мислення, формують уміння працювати в умовах комп'ютеризованого середовища» [9, с. 1]. Окремі дослідники відзначають переваги у психологічному аспекті сприйняття навчального матеріалу за допомогою одного з різновидів ІКТ – мультимедійних технологій. Зокрема, О. М. Кузнєцова зазначає: «Мультимедійні технології дозволяють поєднати друкований текст, графічне зображення, рухоме відео, іншу наочність та аудіозапис. У разі такого поєднання у студентів працюють одночасно усі органи чуття, тому інформація засвоюється набагато швидше та з інтересом» [13]. Новітні технології, а особливо реалізоване завдяки ним дистанційне навчання, забезпечують переваги в економічному та соціальному планах. «Використання електронних технологій у сфері освіти дозволяє значно зменшити витрати на підготовку спеціалістів. За даними ЮНЕСКО, електронне навчання одного студента приблизно втричі дешевше за навчання в системі традиційної освіти тієї ж країни. Це дозволяє зменшити навантаження на державний бюджет, з одного боку, а з іншого – полегшує отримання освіти представникам соціально уражених верств населення, а також особам з особливими потребами» [2, с. 127].

Однак, окрім дистанційної форми навчання, мультимедійних засобів та інших можливостей, які надають ІКТ, помітною тенденцією світової лінгводидактики є увага до навчання в он-лайн режимі, т. зв. e-learning, з використанням інтерактивних технологій. Ідеться про такий спосіб навчання, за якого навчання відбувається шляхом взаємодії того, хто навчається, з комп'ютерною програмою, розташованою на певному Інтернет-ресурсі, яка дає можливість виконувати тренувальні завдання, вибираючи правильний варіант, вдруковуючи відповіді, пересуваючи об'єкти, та отримувати відразу результати виконання.

Таке навчання створює можливості виконувати якісно нові дидактичні завдання, що може стати предметом окремого лінгводидактичного дослідження. У цій розвідці маємо на меті, окресливши актуальність онлайнного навчання, порівнявши світовий досвід онлайнного навчання та здобутки у цій сфері української лінгводидактики, узагальнити методичні принципи змістового наповнення інтерактивного курсу УМІ он-лайн як частини навчального комплексу «КРОК-1» та встановити значення такого типу курсів у процесі навчання УМІ.

Навчальні курси в он-лайн режимі активно функціонують на веб-сторінках з вивчення англійської, німецької, французької мов. Серед них є курси, пов'язані із навчанням за певним підручником (Schritte – нім.) та самостійні (British Council, BBC Learning English – англ., EuvroLang – пол. та укр.). Актуальність такого плану навчальних матеріалів зумовлена багатьма факторами, зокрема комп'ютеризацією освіти, можливістю швидше досягати дидактичних завдань, не зважаючи на географічні відстані, віковий ценз, часові межі та ін. Як свідчить статистика, у США та країнах Західної Європи «60 % серед викладачів використовують персональні комп'ютери або новітні інформаційні технології у навчальному процесі та бажають розширення їх застосування. 42 % студентів використовують новітні інформаційні технології та прагнуть їх ще більшого поширення» [2, с. 133].

Коротко окреслимо структуру та змістове наповнення цих сайтів за зразком веб-сторінки British Council. Цей Інтернет-ресурс для вивчення англійської мови перебуває у вільному доступі та не потребує обов'язкової реєстрації. Усі матеріали, завдання, теорія, відео чи аудіоресурси, розміщені на сайті, – англійською мовою. Відповідно, використовувати їх можуть особи з елементарними знаннями англійської або з володінням мовою на рівні А1-А2 для здобуття наступних рівнів у володінні мови – середнього В1-В2 та вищого С1-С2. Одним із завдань функціонування сайту є забезпечення навчальними матеріалами, необхідними для складання іспиту та одержання сертифіката для осіб, які готуються самостійно без викладача, та, очевидно, як доповнення аудиторного навчального процесу на курсах англійської мови. У структуруванні матеріалу врахований віковий аспект так, що є окремі розділи для дітей, підлітків та дорослих. Навчальні матеріали різноманітні, охоплюють комунікацію (рубрика «Listen & Watch»), граматику та лексику (рубрика «Grammar & Vocabulary»), професійне мовлення (рубрика Business & Work), розважальний аспект у навчанні (Fun & Games) та можуть бути застосовані у мобільних платформах. Щодо побудови власне тренувальних завдань: кожна підрубрика (згадані вище рубрики складаються з підрубрик) містить певний відео- чи аудіоресурс, статтю або ж теоретичний граматичний матеріал, на основі якого побудовані інтерактивні завдання, на які відразу можна одержувати відповіді, теоретичну підказку, правила виконання в інструкції, які можна повторювати необмежену кількість спроб та виконувати непослідовно. Виконання цих завдань схоже на гру, яка, приваблюючи дизайном та технічною організацією, створює умови для зацікавлення студента, концентрації його уваги, а отже, і для засвоєння навчального матеріалу.

Прикладом іншого типу організації інтерактивного онлайнного курсу є Schritte для вивчення німецької мови. Цей курс також перебуває у вільному доступі, не потребує реєстрації. Оскільки є доповненням до однойменного підручника, то за структурою повністю йому відповідає, вказані навіть сторінки з підручника, яких стосуються завдання. Відповідно, цей курс не містить граматичної інформації чи іншої теорії, а є суто тренувальним, оскільки використані посилання на необхідні знання у підручнику. Хоча є повністю німецькомовним, все ж за рівнем – це початковий А1-А2, очевидно, через зв'язок із підручником і можливість здобути елементарні знання для користування в аудиторному навчальному процесі та через те, що сама побудова інтерактивних завдань є зрозумілою і без додаткових інструкцій. Скажімо, якщо є порожні клітинки у тексті, то зрозуміло, що їх необхідно заповнити, або ж у випадку присутності варіантів відповідей на питання – обрати правильну. Порядок розташування завдань – послідовний, відповідно до підручника, однак з технічного боку їх можна виконувати безліч разів, обираючи послідовність індивідуально. Як і в інших подібних курсах, в інтерактивних завданнях цього курсу є можливість одразу перевірити виконання.

Для української лінгводидактики онлайнне навчання – недостатньо розвинена галузь як у науковому, методичному, так і практичному аспектах.

Проаналізуємо стан цієї галузі, розпочавши з практичного аспекту, тобто з аналізу кількісних, якісних, змістових показників онлайнного навчання УМІ.

За результатами пошуку у мережі Інтернет, у вільному доступі функціонує 10 веб-сторінок [17], які різними способами реалізують навчання української мови (як іноземної чи як рідної) в он-лайн режимі. Для їх аналізу релевантними є наступні критерії: розробник, доступ (з реєстрацією чи без), наявність перекладу теорії та формулювання завдань, різновид курсу (додаток до певного підручника чи самостійний), цільова аудиторія, рівень навчання, структура курсу, змістове наповнення, наявність аудіо- та відеоресурсів, ілюстрацій, дизайн, наявність інтерактивності (її різноманітність), можливості повторення.

У результаті проведеного аналізу за визначеними критеріями встановлено, що жоден із сайтів комплексно не вирішує завдання онлайнного навчання, яке передбачає можливості навчання на 3-х рівнях володіння мовою для різних цільових аудиторій, розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (читання, письмо, усного мовлення, як розмовного, так і професійного), тренування граматики, ігрові завдання, введення у культурний контекст, аудіо-, відеоресурси, ілюстрації, flash-анімації.

Ці завдання реалізовані частково, переважно для початкового етапу навчання з комунікативним спрямуванням, зі слабким супроводом аудіо- та відеоматеріалами.

Створення веб-сторінок з вивчення української мови як іноземної – актуальна і перспективна галузь української лінгводидактики, зокрема такого її розділу, як комп'ютерна лінгводидактика, зважаючи на світові тенденції у розвитку освіти, в тому числі й мовної освіти, її комп'ютеризації, зростання ролі ІКТ та ефективність

застосування такого засобу навчання. Потреба у сучасних та якісних Інтернет-ресурсах вивчення мови є не лише у тієї іноземної аудиторії, яка вивчає українську мову як предмет у певному навчальному закладі чи на курсах з метою туристичних, бізнесових чи освітніх контактів, а й у середовищі української діаспори, яка з метою збереження національної ідентичності створює і підтримує мережу суботніх шкіл, де українська мова є центральним предметом.

У зв'язку з цим відділ україністики Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою НУ «Львівська політехніка» (МІОК) розпочав створення інтерактивного он-лайн курсу УМІ як доповнення навчального комплексу «КРОК-1» [18] для навчання на рівні А1-А2.

Створення змістової частини цього курсу базоване на тих самих принципах, які лежать в основі подібних навчальних матеріалів інших мов, зокрема англійської, німецької, та можуть бути використані для укладання інтерактивних курсів української мови для інших рівнів, цільових груп чи тематики.

Інтерактивний курс «КРОК-1», як і цілий навчальний комплекс «КРОК-1», частиною якого він є, призначений для навчання осіб віком від 17 років і вище на рівні А1-А2 для тренування базових комунікативних навичок.

За структурою інтерактивний курс відповідає книзі для студента з навчального комплексу «КРОК-1» і містить 10 модулів-розділів. У свою чергу, кожен модуль містить, відповідно до підручника, декілька уроків. Урок складається з 5-10 інтерактивних завдань. Окрім структури та вибраних тем, зв'язок інтерактивного курсу з підручником полягає в наступному. У підручнику кожен урок містить чітко визначений перелік нових слів, словосполучень та базових конструкцій, які необхідно засвоїти. Цей перелік, проте вже в іншій тренувальній інтерпретації, залишається основою при укладанні завдань до інтерактивного курсу. Інколи з'являються додаткові слова, які розширюють словниковий запас студента, але не створюють особливих лексичних труднощів для виконання завдань, оскільки доповнюють навчальний процес за підручником. Таким чином, завдання інтерактивного курсу створюють можливість додаткового самостійного тренування здобутих комунікативних навичок, побудови нових висловлювань, діалогів із вивченого лексичного матеріалу, орфографії та читання.

В укладанні завдань до кожного уроку дотриманий принцип послідовного тренування мовних навичок за зростанням складності: спершу розташовані вправи, спрямовані на тренування розуміння значення слів чи словосполучень поза контекстом (це можуть бути завдання згрупувати слова, вибрати за певною тематикою, з'єднати з відповідним малюнком, дописати частини слів, утворити пари слів та ін.); пізніше – завдання на тренування вживання слів чи словосполучень у контексті – реченні, тексті (вписування слів у речення, вибір слів із переліку для доповнення тексту, окремих речень чи діалогу, виправлення помилок у висловлюваннях) чи побудову одиниць висловлювання із заданих слів чи словосполучень, діалогів з окремих реплік.

Що стосується типів завдань, то під час укладання інтерактивного курсу використано 3 основних типи, які можуть мати по декілька різновидів: вибір правильного варіанта, пересування об'єктів, вдрукування частин слів, слів, словосполучень. Їх вибір здійснений на основі аналізу 3 Інтернет-сторінок з вивчення мови за допомогою інтерактивних технологій: Shritte, British Council, BBC Learning English.

Зазначені типи завдань уможливають функціонування інтерактивного курсу в технічному аспекті, оскільки передбачають обмежену кількість варіантів відповідей, їхню однозначність. Як правило, інтерактивні курси не забезпечують тренування так званих «творчих» завдань.

Таким чином, укладання змістової частини інтерактивного курсу як доповнювальної частини до підручника базується на принципах:

- структуризації навчального матеріалу відповідно до підручника;
- тематичного зв'язку з підручником;
- введення засвоєного у підручнику навчального матеріалу у новий ситуативний контекст;
- послідовного тренування мовних навичок;
- вибору завдань з обмеженою кількістю відповідей.

В цілому функціонування інтерактивних курсів:

- підвищує ефективність навчального процесу шляхом застосування flash-анімацій, візуалізації навчального матеріалу, що сприяють активізації уваги, зацікавлення, сприйняття;
- реалізовує індивідуальний підхід до навчання, створюючи можливості навчатися у зручний час, зручному місці з доступом до мережі Інтернет, самостійно визначати тривалість заняття;
- створює можливості навчатися самостійно завдяки системі автоматичної перевірки виконаних завдань;
- надає необмежені можливості повторення, тренування;
- збільшує доступність до навчання, оскільки вимагає від студента чи учня лише наявність комп'ютера з доступом до мережі Інтернет;
- урізноманітнює навчальний процес новим видом навчальної діяльності.

Інтерактивні курси, які є доповненням до підручників, подібно до інтерактивного курсу «КРОК-1», – це промоція навчального курсу за допомогою Інтернет-ресурсів, можливість ознайомитись із цим навчальним продуктом, додаткові навчальні матеріали, які можуть слугувати засобом для самостійної роботи студента.

Створення навчальних сайтів для вивчення української мови як іноземної з використанням інтерактивних технологій має важливе значення для розвитку української лінгводидактики. Насамперед це доповнення системи навчально-методичного забезпечення УМІ сучасними навчальними засобами, а також розширення можливостей організації навчального процесу дистанційної форми навчання.

Навчання з можливістю використання усіх досягнень сучасної освіти – від підручників до освітніх Інтернет-порталів – сприяє збільшенню зацікавлення українською культурою та вивченням української мови як серед іноземців, так і серед молодого покоління української діаспори.

Література:

1. Nedashkivska A. Internet As A Pedagogical Tool In The Acquisition Of Language And Cultural Competence: The Case Of Ukrainian / A. Nedashkivska // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : Зб. наук. праць. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 55-65.
2. Андрейко В. І. Використання новітніх технологій навчання та сучасних технічних засобів у навчальному процесі / В. І. Андрейко – [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.e-lib.zakdu.edu.ua/index2.php?option=com_sobi2..
3. Антонів О. Дистанційне навчання української мови як іноземної (тестовий контроль лексичної компетенції) / О. Антонів // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : Зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 66-71.
4. Балусева Ю. Історія виникнення мультимедійних засобів навчання та їх упровадження на уроках української мови / Ю. Балусева // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 22 (209). – Ч. II. – 2010. – С. 152-157.
5. Білик О. Методичні засади використання відеокурсу з української мови як іноземної в освітньому процесі / О. Білик, О. Сухорукова // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : Зб. наук. праць. – Львів, 2009. – Вип. 4. – С. 59-65.
6. Довгий І. Інструментальні засоби дистанційного вивчення мови як іноземної / І. Довгий // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : Зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 2. – С. 77-80.
7. Довгий І. Мультимедійні засоби у вивченні мови як іноземної з допомогою інтернет-технологій / І. Довгий // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : Зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 79-81.
8. Іванов Ю. І. Лінгводидактичний потенціал інформаційно-комунікаційних технологій на уроках української мови / Ю. І. Іванов // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – № 22 (209). – Ч. II. – 2010. – С. 254-260.
9. Капінус О. Л. Використання комп'ютерних програм для вивчення англійської мови у ВНЗ / О. Л. Капінус. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN18/12kolmuv.pdf>
10. Климова К. Міжнародні лінгводидактичні контакти – запорука успішного розвитку сучасних освітніх технологій викладання української мови як іноземної / К. Климова // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : Зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 27-34.
11. Козуб М. В. Комп'ютерна лінгводидактика у викладанні іноземних мов / М. В. Козуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pipo/2011_32-33/11kmvflt.pdf
12. Кочан І. Нові освітні технології в практиці викладання української мови як іноземної / І. Кочан // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : Зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 14-20.
13. Кузнєцова О. М. Використання комп'ютерних технологій на заняттях з іноземної мови / О. М. Кузнєцова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Pedagogical/5_96146.doc.htm.
14. Симоненко Т. В. Реалізація інноваційних технологій навчання у процесі формування професійної мовно-комунікативної компетенції студентів-філологів / Т. В. Симоненко // Вісник Черкаського університету. – Серія «Філологічні науки». – Вип. 169. – Черкаси, 2009. – С. 181-186.
15. Ткачик Н. Eurolang 2012 як засіб популяризації української мови та культури в Європі / Н. Ткачик // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : Зб. наук. праць. – Львів, 2009. – Вип. 4. – С. 66-71.
16. Шовковий В. М. Використання сучасних інформаційних технологій у навчанні давньогрецької мови студентів вищих навчальних закладів / В. М. Шовковий // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2010. – № 6 (20). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ime.edu.ua.net/em.html>.
17. Інтернет-ресурси з вивчення української мови :
18. [http://lab.chass.utoronto.ca/slavic/Ukrainian/SLA108/;](http://lab.chass.utoronto.ca/slavic/Ukrainian/SLA108/)
19. <http://studyukrainian.org.ua/en/e-learning/audio;>
20. <http://ukma.kiev.ua/ua/pub/websites/ufl/index.htm>; <http://www.hippocrenebooks.com/beginnersukrainian/tech.html>; <http://www.surfacelanguages.com/language/Ukrainian>; <http://www.ukrainianlanguage.org.uk/read/index.htm>;
21. <http://www.eurolang2012.com/>
22. <http://www.ukrainianlanguage.org.uk/read/index.htm>
23. <http://www.mova.info/pidruchn.aspx>
24. <http://www.linguist.univ.kiev.ua/WINS/pidruchn/index.htm>
25. Палінська О. Крок-1 (рівень А1-А2). Українська мова як іноземна : книга для студента / Олеся Палінська, Оксана Туркевич. – Львів : Артос, 2010. – 104 с.

*Хромова В. С.,
Донбаський державний технічний університет, м. Алчевськ*

АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Статтю присвячено проблемі активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців у процесі формування іношомовної комунікативної компетентності на заняттях з англійської мови шляхом розвитку у них самостійності, творчості та активності.

Ключові слова: іношомовна комунікативна компетентність, професійна діяльність, навчально-пізнавальна діяльність, активне навчання, суб'єктна навчальна позиція.

Статья посвящена проблеме активизации учебно-познавательной деятельности будущих специалистов в процессе формирования иноязычной коммуникативной компетентности на занятиях по английскому языку путем развития у них самостоятельности, творчества и активности.

Ключевые слова: иноязычная коммуникативная компетентность, профессиональная деятельность, учебно-познавательная деятельность, активное обучение, субъектная учебная позиция.

The article deals with the problem of future specialists' educational and cognitive activity activation by means of independence, creativity and activity development in the process of their foreign communicative competence formation during English classes.

Key words: foreign communicative competence, professional activity, educational and cognitive activity, active studying, subjective educational attitude.

Актуальність проблеми. Стрімкий розвиток науки і техніки, економічна нестабільність та сучасний темп життя вимагають спеціалістів з новими поглядами, здатних до конструктивної професійної діяльності, які намагатимуться розвивати та відроджувати суспільство і націю, формувати потенціал народу. Завдяки процесам міжнародної інтеграції та трансформації європейського освітнього простору однією з важливих вимог до таких фахівців є високий рівень розвитку іношомовної комунікативної компетенції.

Аналіз наукових досліджень з проблеми. Дослідженню проблеми викладання іноземних мов студентам вищих навчальних закладів та формуванню іношомовної комунікативної компетентності присвячено роботи багатьох дослідників (А. Андрієнко, Е. Бібікова, Н. Копилова, О. Кравченко, С. Складарова, А. Насіханова, Г. Пендюхова та ін.). Всі вони погоджуються, що навчання іноземній мові у вищому навчальному закладі має бути підпорядковане загальному фаховому спрямуванню підготовки і мати на меті формування іношомовної комунікативної компетентності як здатності здійснювати професійну діяльність на високому професійному рівні засобами іноземної мови в умовах іношомовного середовища.

Виклад основного матеріалу. Основною метою вивчення іноземної мови на сучасному етапі є розвиток іношомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця, що постає учасником професійного спілкування іноземною мовою у науково-технічній, виробничій, дослідницькій діяльності. Зміст навчання іноземній мові у немовному ВНЗ передбачає закріплення й подальше удосконалення базового загальноосвітнього рівня володіння мовою у поєднанні з поглибленою профільною мовною підготовкою, що орієнтована на використання отриманих знань у галузі майбутньої професійної діяльності. Однак сучасному студенту вже замало отримувати знання та набувати вмінь і навичок завдяки зусиллям викладачів, він має самостійно включитися до навчального процесу, ефективність якого залежить від його власної пізнавальної активності.

Як відомо, активізація навчально-пізнавальної діяльності в процесі формування професійної компетентності досягається шляхом збільшення рівня мотивації (особистісної, навчальної, професійної тощо), яке, у свою чергу, наявне лише при максимальному наближенні темпу та напрямків розвитку до індивідуальних можливостей та особливостей кожного студента. Поняття позитивної мотивації студента тісно пов'язане суб'єктною (активною) навчальною позицією, що є дуже актуальною при підготовці сучасних фахівців та має на меті наступне:

- створення середовища для надання студентам можливості проявляти незалежність, свободу вибору, самостійність, активність, творчість;
- орієнтація на сприятливе та доброзичливе психологічне оточення, забезпечення партнерства та співпраці студентів з викладачами та одного з одним;
- упровадження нових навчальних форм, методів та засобів, використання провідного західного досвіду з підготовки майбутніх фахівців;
- орієнтація викладачів на творче використання традиційних та інноваційних методів навчання й увагу до кожного окремого слухача та ін.

Методом активного пізнання є процес і результат активної дії того, хто пізнає. Головними умовами інтенсифікації активних форм і методів навчання є урахування інтересів студента і його розвиток, співробітництво студентів між собою та з викладачем, використання елементів ігрової діяльності в навчальному процесі. Активні методики в навчанні дозволяють студентам самостійно набувати знань, творчо використовувати їх для подальшого формування особистості.

Активне навчання, що є близьким до поняття активної навчальної позиції, – це узагальнювальний термін, який використовують для багатьох навчальних моделей, сфокусованих на думці, що відповідальність за про-

цес навчання лежить на самих студентах. Головною ідеєю активного навчання є така: студенти, що активно залучені до процесу вивчення матеріалу, більш вірогідно запам'ятають його; однак студенти мають брати участь у цьому процесі не просто фізично, вони повинні бути когнітивно активними.

Формування культури іншомовного комунікативного спілкування як один з аспектів іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах має на меті розвиток основних компетенцій студента відповідно до міжнародних уявлень і вимог. Завданням навчального закладу є формування зацікавленості у вивченні саме фахової іноземної мови, спонукання до потреби у вільному володінні мовою для якісного виконання професійної діяльності. Пріоритетними напрямками навчання іноземній мові для навчального закладу мають стати наступні:

- розвиток діяльнійної комунікативної компетентності, яка передбачає практичне оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності та комунікативне використання мови у повсякденних, загальних ділових та фахових ситуаціях;

- чітка професійна й фахова спрямованість, що передбачає залучення професійних навичок, умінь та знань;
- усвідомлення міжкультурних відмінностей, розуміння чужої і своєї культур;
- спільна організація навчального процесу викладачами та студентами тощо.

Дуже корисними та цікавими для студентів є проблемні заняття, тематика яких буде зрозумілою кожному. Такі заняття, як приклад занять з формування суб'єктної навчальної позиції, дозволяють кожному учасникові представити власне вирішення проблем. Коли традиційне заняття являє собою односторонній потік інформації від викладача до слухача, який не гарантує високого ступеня засвоєння навіть при бажанні останнього, проблемне заняття передбачає наявність значної кількості часу для дискусій та взаємодії. І роль викладача тут інша – він є координатором. Студенти абсолютно вільні у виборі підходів до тем дискусій, їх тільки інформують про основні аспекти заняття. Такий підхід дозволяє робити акценти на різних складових професійної компетентності.

В якості прикладу для обговорення англійською мовою можуть бути запропоновані наступні теми: «*How can Greenpeace make giant world corporations spend money for solving environmental problems?*», «*Change of government and historical events interpretation*», «*Scientology: a science or a super profit commercial project*» та ін. Заняття такого типу мають бути організовані з акцентом на невимушену атмосферу для вільного вираження думок, з відсутністю будь-якої критики та осудження. Ініціаторами у виборі тем для обговорення повинні виступати самі студенти.

Ще одним прикладом завдання із залучення студентів до активної участі у процесі вивчення іноземної мови і розвитку іншомовної комунікативної компетентності є складання особистого плану життєдіяльності, у якому студенти можуть торкнутися наступних питань: характеристика власного життя та аналіз усіх його аспектів, визначення власних пріоритетів та цілей на майбутнє, моделювання кар'єри та побудування кар'єрограми тощо.

Крім цього, цікавими та корисними є перегляд відеоматеріалів та роликів, документальних фільмів англійською мовою; дискусії за «круглим столом»; обговорення новітньої літератури за фахом; написання творів та есе англійською мовою.

Висновки. Описані вище сучасні підходи до вивчення іноземної мови та формування іншомовної комунікативної компетентності є якісно новими та більш ефективними. Серед результатів їх використання наведемо наступні:

- невимушена атмосфера на занятті допомагає студентам набутти впевненості в собі, проявити самостійність та активність, розкрити свій потенціал, повірити у власні можливості та здібності, підняти загальну самооцінку;
- нетрадиційний підхід до організації занять підвищує інтерес з боку студентів та полегшує засвоєння лексики професійного напрямку;
- різноманітна тематика занять дає можливість використовувати знання з інших дисциплін та представляти їх іноземною мовою.

ЗМІСТ

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Fetsko I. M. (Фецко І. М.) MUSEUM STUDIES THROUGH THE PRISM OF EUROPEAN LEXICOGRAPHY	3
Борисова Т. С. СПЕЦИФІКА ЛОНДОНСЬКОЇ УРБАНОНІМІЇ	7
Василенко Д. В. АРАБСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	10
Гаценко І. О. ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ЗВУКОЗОБРАЖАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ	13
Гладка В. А. СТРУКТУРНО-СИНТАКСИЧНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ КОЛОКАЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)	16
Гладка О. В. ОСОБЛИВОСТІ УТВОРЕННЯ ФОНОЛОГІЧНИХ НЕОЛОГІЗМІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	21
Гузєрчук О. О. ПРОСОДІЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ ПРОСТИХ АКТИВ ПІДБАРЮВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ	24
Гутнікова А. В. СЕМАНТИЧНА ДЕРИВАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПОПОВНЕННЯ ВОКАБУЛЯРУ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	28
Жихарєва О. О. ПОНЯТТЄВА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ ЕКОЛОГІЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	30
Зайцева Т. А. ВІДАНТРОПОНІМНІ НАЗВИ В ГІДРОНІМІЇ БУЗЬКО-ІНГУЛЬСЬКОГО МЕЖИРІЧЧЯ	34
Засанська Н. Д. ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМНО-СТРУКТУРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ МІКРОПОЛІВ ЕКОНОМІЧНА КРИЗА/ ECONOMICAL CRISIS В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ	37
Ковальчук О. П., Ковальчук В. Д. ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ОПОРИ НА РІДНУ МОВУ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ НАВЧАННЯ	41
Колісник М. П. ОСОБЛИВОСТІ ГЕНЕЗИСУ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ДІАЛЕКТУ АНГЛІЇ	44
Костусяк Н. М. СТАТИЧНИЙ ЛОКАТИВ У ГРАМАТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ	49
Купрікова Г. В. УКРАЇНСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З КОМПОНЕНТАМИ-НАЗВАМИ ОДЯГУ І ВЗУТТЯ	53
Кучумова Н. В. СПОСОБИ УТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ МЕДИЧНІЙ ЛЕКСИЦІ	55
Лукач М. О. ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ В РАМКАХ ЛЕКСИЧНОЇ СЕМАНТИКИ	59
Лунь П. Є. СТРУКТУРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ДВОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ	61
Межов О. Г. ПРОСТОРОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ У СТРУКТУРІ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ	65
Михальчук Н. О. МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ СЛОВОТВОРУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	69
Мігорян О. В. ДИНАМІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ГРУП ДІЄСЛІВНИХ ТВІРНИХ ОСНОВ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ПОХІДНИХ В МЕЖАХ ОНОМАСІОЛОГІЧНИХ КАТЕГОРІЙ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	74
Мясоєдова С. В., Попова Н. О. ПИТАЛЬНА ФОРМА ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК НЕПРЯМИЙ СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ СПОНУКАННЯ	78
Панцьо С. Є. ЛІНГВАЛІЗАЦІЯ КЛЮЧОВИХ ОБРАЗІВ У КОЛИСКОВИХ ЛЕМКІВСЬКИХ ПІСНЯХ	82
Петришен О. Г. ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНІ СЛОВА ЯК ГОЛОВНЕ ДЖЕРЕЛО ПОХОДЖЕННЯ «ХИБНИХ ДРУЗІВ» ПЕРЕКЛАДАЧА	85
Поздняков О. В. МОЛОДІЖНО МАРКОВАНІ ЛЕКСЕМИ В СЛОВНИКАХ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТА РОЗМОВНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: КВАНТИТАТИВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ШЛЯХІВ УТВОРЕННЯ	88

Попова І. С. СЛОВОФОРМА В СИСТЕМІ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	91
Родюк М. В. ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІСПРИКМЕТНИКІВ ТЕПЕРІШНЬОГО І МИНУЛОГО ЧАСУ В СУЧАСНІЙ НІДЕРЛАНДСЬКІЙ МОВІ	94
Снєжик О. П. ФРАНЦУЗЬКІ «АВТОМОБІЛЬНІ» НЕОЛОГІЗМИ: СТРУКТУРА, СЕМАНТИКА, ПЕРЕКЛАД	98
Соловцова О. В. «ПРЕДИКАТИВНІСТЬ», «ПРЕДИКАТНІСТЬ», «ПРЕДИКАЦІЯ»: КОРЕЛЯТИВНІСТЬ / НЕКОРЕЛЯТИВНІСТЬ	101
Тазільцева Я. М. СЕМАНТИКА КОЛЬОРОПОЗНАЧЕНЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ	105
Темник Г. Д. ФУНКЦІОНАЛЬНА ГРАМАТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ЗАВДАННЯ ТА НАУКОВІ ТЕОРІЇ СТВОРЕННЯ	107
Тішечкіна К. В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТЕРМІНІВ	110
Чекарева Є. С. ПРИСЛІВНИКИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «ПРЯМОГО» ЧАСУ В ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ	113
Шемуда М. Г. ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО РОМАНУ ДЖ. СЕЛІНДЖЕРА «НАД ПІРВООЮ У ЖИТТІ» НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ	116
Школьна Н. О. СИНОНІМІЯ І АНТОНІМІЯ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ПРОМИСЛОВОЇ АВТОМАТИЗАЦІЇ	119

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Агібалова Т. М. ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ БУТТЯ В ЄГИПЕТСЬКОМУ ТЕКСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ (НА МАТЕРІАЛІ ДРАМАТИЧНОЇ ПОЕМИ «В ДОМУ РОБОТИ, В КРАЇНІ НЕВОЛІ»)	122
Бакун О. А. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГІЯ ЗАЙМЕННИКОВОЇ РЕПРИЗИ ЯК ЕКСПРЕСИВНОЇ ОДИНИЦІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ПРОЗИ)	125
Бурцева І. І. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ: ПОШУК МЕТАСМИСЛІВ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ (НА ПРИКЛАДІ ПОЕЗІЇ Е. ДІКІНСОН «I DWELL IN POSSIBILITY»)	128
Ванівська О. І. КАТЕГОРІЇ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА В ЛІНГВІСТИЧНИХ ТЕОРІЯХ ХХ СТ.	131
Вдовенко Т. А. ОБРАЗ НАРРАТОРА В АНГЛОЯЗЫЧНОЇ ПРОЗЕ ХХ-ХХІ ВЕКА	134
Веремчук Т. Ю. СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАТЕКСТІВ НА ТЕМУ ЄС ДЛЯ МОЛОДІ	136
Галицька У. В. ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕСКРИПЦІЇ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ВІДРАЗА (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО ХУДОЖНЬОГО АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ)	138
Гриняк О. О. ІМПЛІКАТИВНИЙ ПРОСТІР АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ РУХУ БІТ	143
Діброва О. В. ЛІНГВОПОЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРАЗУ МАТЕРІ В ЗБІРЦІ БОРИСА ОЛІЙНИКА «СИВА ЛАСТІВКА»	145
Євтушина Т. О. СОМАТИЧНА ФРАЗЕОЛОГІЯ ЯК ОЗНАКА ІДІОСТИЛІО ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ	148
Ємець О. В. РОЛЬ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ У СТВОРЕННІ ПРАГМАТИЧНОГО ЕФЕКТУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	152
Кобринець О. С. L'ARGOT DES JEUNES DANS LA LANGUE FRANÇAISE	155
Конончук І. В. СЕМАНТИЧНІ ОЗНАКИ КОНЦЕПТУ «КОХАННЯ» В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Г. ГЕССЕ	159
Краєва К. В. ДЕСКРИПЦІЯ І ПРОЯВЛЕННЯ ГЕНДЕРА В ХУДОЖЕСТВЕННОЇ ЛІТЕРАТУРЕ	162
Кузнєцов М. І. ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖУ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ЙОГО ПОРТРЕТУ	165
Кучерява Л. В. ІМЕНА-ХАРАКТЕРИЗАТОРИ ТА ЇХ ОСОБЛИВА РОЛЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	168
Литвинюк Л. О. ЛІРИЧНІ І ФІЛОСОФСЬКІ ДОМІНАНТИ ТВОРУ І. ПЕРЕПЕЛЯКА «ВЕЛИКИЙ СТЕПЬ»	171
Лященко О. А. КАТЕГОРІЯ ЕМОТИВНОСТІ В НАУКОВИХ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТАХ ГЕОЛОГІЧНОЇ ТЕМАТИКИ	174

Матковська Г. О. ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЙНО-МОВЛЕННЄВИХ ФОРМ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ	178
Миронова Т. Ю. НЕЗВИЧАЙНІ МОВНІ ЯВИЩА В ТЕКСТІ ОСОБИ, ЯКА ПРОГОЛОСИЛА «СМЕРТЬ АВТОРА» (ІЗ ДОСВІДУ КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ АВТОРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОРИГІНАЛЬНОГО ТВОРУ М. ФУКО «VIVRE AVEC LA PHILOSOPHIE»)	182
Михайленко В. В. ПРИЙМЕННИК У СИНХРОНІЧНОМУ ВИМІРІ	187
Мозгова Я. О. СЛОВОВІРНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКИХ РЕПОРТАЖІВ)	190
Петрова Г. Л. ПРОЯВ СУГЕСТИВНОЇ ФУНКЦІЇ МЕТАФОРИ В РЕКЛАМІ	193
Правдун Т. О. ОСОБЛИВОСТІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЙ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ «ПРИКОРДОННИК» В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ	196
Сікорська В. Ю. НАУКОВИЙ ТЕРМІН У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ДИВО»	201
Телегіна Н. І., Єрошенко Ю. О. ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ DECLINE В РОМАНІ ІРВІНА ШОУ «ВЕЧІР У ВІЗАНТІЇ»	204
Харченко О. В. ПОРІВНЯННЯ ТА ЙОГО АМЕРИКАНСЬКІ КОМЕДІЙНІ РІЗНОВИДИ	207
Холявко І. В. ТЕМПОРАЛЬНІ МЕТАФОРИ В ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО	211
Цокол О. О. НОВІ ПІДХОДИ УКРАЇНСЬКИХ ДРАМАТУРГІВ ДО ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ДРАМАТИЧНОГО ТЕКСТУ	214
Шарова Т. М., Козобаши Ю. В. ХУДОЖНЯ КОНЦЕПЦІЯ НАРИСІВ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ К. ГОРДІЄНКА	216
Шленьова М. Г. МОВНИЙ ОБРАЗ ДОРОГИ В ПОЕЗІЇ В. ГОЛОБОРОДЬКА	218
Яремко М. В. РЕАЛІЗАЦІЯ МОВЧАННЯ НА СИНТАКСИЧНОМУ РІВНІ В РОМАНІ Р. ВАЛЬЗЕРА «ЯКОБ ФОН ГУНТЕН»	221
Яцюк Я. М. ЖАНРОВІ ОЗНАКИ ПРИТЧІ В РОМАНІ ГРЕЙС МАККЛІН «THE LAND OF DECORATION»	224
Яцюк Я. М. ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ «THE LAND OF DECORATION» ГРЕЙС МАККЛІН	228

МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Yunatska A. B. ETHNIC SLURS AND SEMANTIC DEROGATION IN AMERICAN ENGLISH	231
Матіяш І. М. ЕВЕЛЮЦІЯ ЛЕКСЕМИ «GENTLEMAN» У КОНТЕКСТІ БРИТАНСЬКОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	234
Петриченко І. А. ПАРАДИГМА «СХІД-ЗАХІД» У СУЧАСНІЙ РЕКЛАМНІЙ КОМУНІКАЦІЇ	238
Ткачівська М. Р. АБРЕВІАТУРИ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА СТРАТЕГІЇ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ	241
Форостюк І. В. ЗАСОБИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПОЗААУДИТОРНІЙ РОБОТІ ЗІ СТУДЕНТАМИ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	245
Ходак О. В. ІЄРАРХІЧНА ШКАЛА ЗАПОЗИЧЕНЬ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ	248
Шумка А. В. МОВНА СВДОМІСТЬ: ОСОБЛИВІСТЬ СТРУКТУРИ В УМОВАХ ДВОМОСНОСТІ	251

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Арістова Н. О. СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	255
Дорофєєва О. М. ВИКОРИСТАННЯ ПРИСЛІВ'ІВ ТА ЦИТАТ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	258

Ємельянова О. В., Пономаренко М. В. ОН-ЛАЙН ОЛІМПІАДИ З ІНОЗЕМНИХ МОВ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ТА ДІЄВИЙ ЗАСІБ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ	260
Каніболоцька О. А. ІНТЕРАКТИВНА МЕТОДИКА У КОНТЕКСТІ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ	263
Мінкова О. Ф., Надольська Ю. А. ТЕСТОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОЦІНЮВАННІ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ ВНЗ	266
Морська Л. І., Якимчук Н. В. РОБОТА У МАЛИХ ГРУПАХ ЯК ФОРМА ІНТЕРАКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА ЗАНЯТТЯХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	269
Сідун М. М. КРИТЕРІЇ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	272
Темник Г. Д. СВІТОВА ТА УКРАЇНСЬКА ЛІНГВОДИДАКТИКА: ДОСВІД ОНЛАЙНОВОГО НАВЧАННЯ	276
Хромова В. С. АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	280

Збірник наукових праць

Наукові записки
Серія «Філологічна»

Випуск 39

Головний редактор *Пасічник І. Д.*

Відповідальний за випуск *Ковальчук І. В.*

Укладачі *Ковальчук І. В., Коцюк Л. М., Новоселецька С. В.*

Технічний редактор *Свинарчук Р. В.*

Комп'ютерна верстка *Крушинської Н. О.*

Художнє оформлення обкладинки *Олексійчук К. О.*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Підписано до друку 10.10.2013. Формат 42x30/4.

Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура «TimesNewRoman»

Наклад 100 прим.

Оригінал-макет виготовлено у видавництві Національного університету «Острозька академія»
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.

Свідоцтво про державну реєстрацію
РВ №1 від 8 серпня 2000 року.